

ભાગ્યોદય.

૧૮૨૩

[પુસ્તક ૧૧ મું.]

માર્ચ સને ૧૮૨૩.

[અંક ૧ થી.

સ્વરૂપાનુભવમાં જ અચલ શાંતિ છે

સ્વરૂપિના શાંતિ નથી ક્યાંકિ, મે જયે જોયું ફરી ફરી;
લોકલોકાન્તર ગમન કરો કે, પેમે ફરીરની મળિ,
કષ્ટ દુઃખ જોયા યાત્રીના અપ્યાડા, શાંતિ નહિ ત્યાં બગાડ,
પામે અનર્ગલ મપતિ તોય પચ, તેમાં ન શાંતિની કમાડ;
મેસારના વિભવોમા કે ત્યાગમાં, રેયા ન શાંતિની જાણ,
સ્વરૂપના શુદ્ધ અનુભવમળિ, શાંતિ સદૈવ જલકાષ;
અનુપમ શાંતિના ઇચ્છનારા, રહે છે સ્વરૂપે સમાધ,

સ્વ૦

મેં બધે૦

મેં બધે૦

મેં બધે૦

મેં બધે૦

મેં બધે૦

મેં બધે૦

બી હ૦

પ્રમુપદમાં મહાલલા ચિત્તપ્રતિ કથન

(દેવ દેવી સન્માન, મોર્ધા મૂલના, એ લખ.)

મારા ચિત્તડા ઝટ ચાલ, ધવા સહજે તું ન્યાલ,
પ્રમુપદમાં જન્મ મ્હાલ, ધુણી મારે,
એ તો સ્થાનક કલ્યાણ કરનાર-તારે,
વિપથચિતન છે જે જે નહારે,
તેમાં પૂજો મુદ્રા તુ યા તેથી ન્યારે,
ધવા શીઘ્ર પાપહરણ, હટ્ટરમરણ-રમરણ-રમરણ,
કરી ક્ષણ ક્ષણ, મણ પ્રમુપદ તુ પ્યારે-પ્યારે,
પ્રભુમાં તુ થયું ન ખેવનારે,
ત્યાં લગી ના કે સમણ તારે ઊગાવનારે,
આલ આલ, હાલ હાલ, પ્રભુમાં ન ધરીય વકાલ,
ત્યાં લગી ન ઊડુ હાલ, ન હું હારે-હારે;

મારા૦

મારા૦

મારા૦

બી હ૦

આ કેવલ સત્યની નિગતિશય પ્રત્યક્ષિતા-સુરિયર, ચાર્ત-પૂર્વક નિરતર જીવન બતાવ કરવાથી આપણા જીવન ઉપર આપણું ક્રમે ક્રમે સંપૂર્ણ વિજેતાપણું સિદ્ધ થતું જાય છે. આપણા જીવનને આપણે જેવા પ્રકારનું ધારીએ તેવા પ્રકારનું કરી શકીએ એમ છે-એ સત્યને આવાજીવનપણું નિરતર લક્ષ્યમાં રાખવાથી આપણે વાસ્તવ જીવનની ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ કક્ષામાં પ્રવેશતા જઈએ છીએ, જીવનનું ગૂઢ અને ગૂઢતર હાર્દ મમજતા યથાએ છીએ, જીવનની ઉઠી મધુરતાને અનુભવતા જઈએ છીએ. જીવનના અતર્કિત સામર્થ્યને પ્રકાશમાં લાવતા જઈએ છીએ.

વિકાસ પામતા પ્રત્યેક મનુષ્યની દૃષ્ટિ મર્યાદામાં રમી રહેલા આ દૃષ્ટિબિંદુએ પહોંચવાને માટે આ સત્ય સિદ્ધાંતને નિરતર સ્વીકારવો જોઈએ, સ્મરણમાં રાખવો જોઈએ અને તેને સંપૂર્ણ ક્રિયામય કરતા રહેવું જોઈએ, આ સત્યને અવિચલ વિશ્વાસ પૂર્વક આચારમાં ઉપયોગ કરવો, એજ એ સત્ય ને યથાર્થરૂપે સ્વીકારવું કહેવાય. આપણને જેનો નિત્ય ઉપયોગ કરવો પડે છે એવા જીવનગત અને મિદ્ધાતોમાંના આ એક સિદ્ધાંત છે. આપણા જીવનને ગમે તેટલું ઉચ્ચ અથવા દૈવી કર્યું હોય અને કરતા હોઈએ, તોપણ તે દશામાં પણ આ સિદ્ધાંતનું દૃઢ-અપ્રત સ્મરણ અને તેને અનુકૂલ જીવન વર્તન રાખવાની અગત્ય છે.

મનુષ્યના વિકાસમાં જે મોટામાં મોટી દરજત આવી પડે છે તે આજ છે કે તે પોતાના જીવનને સર્વાંશ પરાધીન માનતો હોય છે તે પોતાને સર્વ બાબતોમાં જાણીએલા જુએ છે. તેણે પોતાના જીવનના કેટલાક ભાગને આકાશના પ્રહોને હસ્તગત કર્યું હોય છે, તો જીવનના કેટલાક અંશને લાપમાની હસ્તરેવાઓને સ્વાધીન કર્યું હોય છે. કેટલોક ભાગ દૈવને સોંપેલો હોય છે તો કેટલોક અરા પ્રારબ્ધને સોંપતા પરિણામ એ આગ્યો હોય છે કે પછી તેને પોતાના જીવનનો એવો એક પણ ભાગ શેષ જણાતો નથી કે જેના ઉપર તેની પોતાની જ સ્વતંત્ર સત્તા અનુભવાતી હોય. વસ્તુતઃ જે સર્વ રીતે સ્વતંત્ર છે તે પોતાના વધારીતાને લીધે અટકાવેલા કેવા બદ્દશામાં પોતાને જુએ છે !

આપણું જીવન આપણે અધીન નથી અને આપણે જેનું તેને કરવા ધારીએ તેવું તે યથા શકે એમ નથી. આ પ્રકારના તેણે બાધેલા મિદ્ધાન્તનું દીર્ઘ કાલપર્યંત સંવન-કરવાથી પરિણામ એટલે સુધી આગ્યો હોય છે કે પૂર્વે જે મિદ્ધાન્તનું આપણે અતિપાદન કર્યું છે તેનું તેને શ્રવણ યતાં હોઈ હઠકડકા અસત્યથી ભરેલી અને અત્યંત પાપમય વાર્તા કહી હોય એવું તેને બાન ઘર્ષ તેનું હૃદય કપી ઉઠે છે, તે જગતમાં જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિ કરે છે ત્યાં સર્વ કાષ્ઠ, તેણે બાધેલા જીવનપરાધીનતાના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ બનતું હોય એમ તેને જણાય છે. તેના સિદ્ધાન્તથી વિરુદ્ધ સિદ્ધાન્તનું ક્યન કરનાર પ્રતિ તેની ઠરઠાકીવાળી ચાર આંખો યાય છે, અને તેના જીવનમાંથી પ્રતિફળ વાતને શોધવા તે મગી પડે છે જ્યાં ત્યાંથી પોતાના મિદ્ધાન્તને અનુકૂળ દષ્ટાન્તો તે શોધી કહાડી પોતાના જીવનની તેની સાથે ટુલના કરી સમાધાનને પામે છે.

પરંતુ આ જીવન અત્યંત દુર્બલ જીવન છે આવું જીવન ભોગવનાર મનુષ્ય આત્મ-વિકાસને સત્ત્વર સાધી શકતો નથી. કેમકે તેની દૃષ્ટિમાં વિકાસને બદલે સર્વદા સંકુચિતતા જ રમતી હોય છે. તેનું અતંકરણ સંકુચિતતાના-પરાધીનતાના-શુષ્કતાના-ચિત્રો ચિત્રિયા કરતું હોય છે તેના માનગ મહાલક્ષમાં પોતાના દુર્બલ સિદ્ધાંતનું સમર્થન કરનારા અનેક ઐતિહાસિક અને કાલ્પનિક ચિત્રોને તેણે ટાંચ્યાં હોય છે, અને તેને જેતો તે પોતાના જીવનને પાગ તંતુરૂપ જ અનુભવતો હોય છે +

અપૂર્ણ

વેદાંતનાં મૂલતત્ત્વો

(શ્રી મહાત્મજ શ્રીમન નથુરામ શર્મા)

(૧)

વસ્તુનિર્દેશરૂપ મંગલ.

દાહરે.

સામ્યત્સુખધન ધર્મને, સમરૂ વારવાર,
જેઠ સદા સ્ફુરી રથુ, પ્રાણિ-હૃદય-મોહાર.

૧

સર્વ વસ્તુઓના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો તથા તે વાસ્તવિક સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના સાધનોનો ઉપદેશ કરનાર વેદનો જે અંતિમ ભાગ તે વેદાંત કહેવાય છે. દાહરપણુ વિષયના બહુ અગત્યના (ઉપયોગના) સારભૂત ભાગને મૂલતત્ત્વ કહેવામાં આવે છે આ લઘુલેખમાં વેદાંત-ગિદ્ધાંતના અતિ અગત્યના વિષયોનું યથામતિ સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કરવામાં આવનાર હોવાથી આ લઘુલેખનું નામ વેદાંતના મૂલતત્ત્વો એવું રાખવામાં આવ્યું છે

વેદાંતશાસ્ત્ર જિજ્ઞાસુઓને અનાદિસિદ્ધ પરમસત્ય વસ્તુનો યોગ્ય કરે છે સર્વ વસ્તુઓનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાવી મનુષ્યોની અનાદિ કાલની ક્ષાંતિ દૂર કરવી એ જ તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે, એ ઉદ્દેશ અર્પણ છે વસ્તુઓનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહિ સમજવા દેનારા પદાર્થને વેદાંતશાસ્ત્રમાં અવિવેક, અધ્યાસ, અજ્ઞાન, મોહ, મહામોહ, તમસ્, અવિદ્યા, અસમ્યગ્જ્ઞાન, મિથ્યાજ્ઞાન, ક્ષાંતિજ્ઞાન ને બ્રમ ઇલાદિ નામોથી ઓળખવામાં આવે છે વેદાંતમાં એ પદાર્થને આવહારિકભાવવાળો વા પ્રાતિભાસિકભાવવાળો માનવામાં આવે છે, અભાવરૂપ માનવામાં આવતો નથી. જે તે પદાર્થ અભાવરૂપ હોય તો તે ધ્વજમાં નામ, રૂપ ને ક્રિયાની પ્રતીતિ કરાવવારૂપ તથા ધ્વજના ઉપાધિવડે કટપાયેલા અચરૂપ આત્મામાં કર્તાપણુની, ભોક્તાપણુની સુખીપણુની ને દુઃખીપણુની પ્રતીતિ કરાવવારૂપ કાર્ય કરી શકે નહિ; અને અભાવ સદ્ભાવ-રહિત હોવાથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિમાટે વિવેક, જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, ધ્વજજ્ઞાન ને વિદ્યા ઇલાદિ નામોવડે વેદાંતશાસ્ત્રમાં ઓળખાતા પદાર્થની પરમસુખેચ્છુઓને પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા પણુ ન રહે

પોતાના ને પોતાથી ભિન્ન પ્રતીતિ યતા જગતના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી જ મનુષ્ય હું-ને આ એવા ભેદજ્ઞાનને સત્ય માને છે, ભેદજ્ઞાનને વશ થઈને આ એવે નામે ઓળખાતા પ્રાણિપદાર્થોમાંથી પોતાના શરીરાદિને ઉપકારક લાગતા પ્રાણિપદાર્થમાં અનુકૂલ-પણુનું અને પોતાના શરીરાદિને અપકારક લાગતા પ્રાણિપદાર્થમાં પ્રતિકૂલપણુનું જ્ઞાન તેનામાં ઉદય પામે છે, પછી અનુકૂલ એટલે સુખના સાધનરૂપ માનેલા પ્રાણિપદાર્થમાં તેને રાગ એટલે ગાદ પ્રીતિ અને પ્રતિકૂલ એટલે દુઃખના સાધનરૂપ માનેલા પ્રાણિપદાર્થમાં તેને દેવ એટલે ગાદ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, એ રાગદેવને વશ થઈ અભિમાનપૂર્વક અશુભકર્મ-

એકજ સમયમા ચાર વિકાસક્રમે અનુમાન ક્રિયા કરતા અને સમગ્રજીવને શોભા આપતાં આટલિતે અવકાશ નજીવ છે આ નિવમથી ધર્મજીવને આપણે તપાસીએ તો જે ચાર આટલિતો તત્ત્વનિર્ગમ્યજિવિત્ત્વમાધ્યમે નજીવી છે તે સર્વજ્ઞતા પશુ આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

ઋગ્વેદની મહિતામા ઇન્દ્રાદિ જિન જિન દેવોની સ્તુતિઓના સુકો માથે તત્ત્વદર્શન ક્રિયાપ્રધાનવેદકાલમા નથી ભરછક નાસનીવ જેવા સુકો પપ્પરાવડાં આપણે જોઈએ છીએ. પશુ વિચાર પ્રધાન શુક્રનયજુર્વીની ચાળીમ અધ્યાપવાળી મહિતામા શુદ્ધ કર્મકાંક્ષના ધર્મનો સદ્ભાવ અવધિએ દૃશ્યાવસ્થ-ઉપનિષદમાં પ્રભુવડે જમદને આચ્છાદિત સંહિતા બતાવી કરવાના રહસ્યના રસમય મંત્રો આપણે માલગીએ છીએ—એ શું દર્શાવે છે ? ક્રિયાપ્રધાન ધર્મમયે પશુ વિચારપ્રધાન ધર્મની શાખાઓ હોય છે.

આજલોમા તથા આગમ્યકામાં અને આજ ઉપનિષદ શબ્દથી ઓળખાતા શ્રીતવાડ મ-યમાં પશુ ગલધિનાદિ સરકારી, સકામ કર્માનુશાનની વિધિઓ, વિચારપ્રધાન વેદકાલ-માપણ સકામ અને હ-લક્રિયાનો મદ્દભાવ આજલો અને ઉપનિષદ ચારપ્રધાન ધર્મના સમયે પશુ કર્મજલમાં સમાજનો કેટલોક ભાગ મથો દર્શાવે છે. ગુચાપેલો હોય છે તે સમજશે.

તેરીજ રીતે આત સમયમા પશુ મૃદ્ધવદીત—“માટી ખોલી” કલ્યાદિ પૌરાણિક ધર્મની આટલિત પશુ ચાલતી હોય છે, અને શુદ્ધપ્રદાયની આટલિત તો વેદના માખામેદવી, અને વેદોના વનમેદથી આપણે સારી રીતે સમજ શકીએ છીએ. વેદધર્મના સોમપાનમા તેના પશુવધમા, તેના અભિચારાદિ એનવાગોમા, મહાવ્રતના મૈયુન વિધિમાં અને અદ્વૈત, અદ્વૈતજ્ઞ, પ્રજ્ઞોગ્યમાં, કાલતા, મ.પ્રદાય, ખર્મો, છર્તા, શું આપણે વિચાર દૃષ્ટિથી નિષ્ણ છે કે ખીચારા મદ્દાય ધર્મને આપણે વગોવીએ ? જેઓ પૌરાણિક ધર્મનો અધ્યાસ કરનાર છે તેમને તો ૨૫૦૦ નજીવે કે સપ્રદાય ધર્મમા તો ધણી વિશુદ્ધિ છે સપ્રદાયો જે અપધર્મ અથવા વિધમત્રપ હોય તો પ્રાચીન વેદધર્મ તથા ઉપનિષદો અને પુરાણધર્મ પશુ તે દોષથી મુક્ત નથી. (અપૂર્ણ.)

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક ગ્રંથમાળા

આ ગ્રંથમાળાના પ્રાદેશોને—આજાં ઉત્તમ પુસ્તકો અર્ધાં કિમતે મળે છે. પ્રાદેશ ચવા પ્રવેશ રીતે રૂ. ૧-૦-૦ આપણે પડે છે. તમે આ ગ્રંથમાળાના જરૂર પ્રાદેશ ધર્મ આવા અધ્યાત્મજ્ઞાનમય પુસ્તકો અર્ધાં કિમતે મેળવો. ખીજાં પુસ્તકો—યોગવિદ્યા, બ્રહ્મવિદ્યા, વિગેરે ગકાર પડશે.

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક કાર્યાલય — અમદાવાદ

મહાત્મા પઝહારી વાવા.

જૈનપુર જીલ્લામાં પ્રેમાપુર ગામ છે ત્યાં અયોદ્યાનાથ તિવારી કરીને એક વૈશ્વ રહેતા હતા. જોમના મોટાભાઈનું નામ લક્ષ્મીનારાયણ હતું આ લક્ષ્મીનારાયણ મસાર છોડી ગા-જીપુર પાસે કુર્ખા નામના ગામમાં ભાગીરથીને કિનારે એક વનમાં નાની સરખી પથ્થરકુટિ બાંધી ત્યાં રહી ભજન સાધન અને યોગાભ્યાસ કરતા અયોદ્યાનાથને ત્રણ પુત્ર હતા. ગંગા-રામ, હરભજન અને બલરામ. ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં પ્રેમાપુર ગામમાં હરભજનનો જન્મ થયો હતો. હરભજનની દસેક વર્ષની ઉંમરે તેના કાકા સાધુ લક્ષ્મીનારાયણ માદા પડ્યા, તેમને ધણું કષ્ટ પડતા અયોદ્યાનાથે પોતાના પુત્ર લક્ષ્મીનારાયણને ત્યાં રાખવા આમંત્ર કર્યો. ત્યારે અયોદ્યાનાથે કહ્યું. તેને તો તમારી પાસે રાખો, નાના પુત્ર હરભજનને મારી પાસે રાખો. હરભજનને બળીયા નીકળ્યા પછી તેની જમણી આંખ કુટી ગઈ હતી, તેથી તેને બધા શુક્રાચાર્ય કહેતા. અયોદ્યાનાથના આમંત્ર્યે શુક્રાચાર્યને દસ વર્ષની ઉંમરે કુર્ખા ગામમાં કાકાની સેવા કરવા માટે મોકલ્યો.

હરભજને કાકાના આશ્રમમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા માડ્યો રોજ રહવાર ઉઠી તે ગંગાસ્નાન કરતો પછી અભ્યાસ કરતો. દસ વાગ્યા પછી રસોઈ કરતો અને કાકાને જમાડી પોતે જમતો. એકાદ વર્ષ પછી તેણે હુસેનપુરમાં જઈ શિવરત્ન પડિતને ત્યાં સંસ્કૃત શીખવા માડ્યું પછી શુક્રાચાર્યમાં નન્દા નામના પડિત પાસે બાળમોધ વિગેરે જ્યોતિષ ગ્રંથો શીખ્યા તેરેક વર્ષની વયે સંસ્કૃત બાકરણ શીખવા માટે સારસ્વત અને ચન્દ્રિકા નામના બે ગ્રંથો ભણ્યા, તે પછી એક વર્ષ વેદાન્ત પચદશીનો અભ્યાસ કર્યો એમ થોડા વખતમાં તે અસાધારણ પડિત થયો.

સને ૧૮૫૬ માં સાધુ લક્ષ્મીનારાયણે દેહ ત્યાગ કર્યો. કાકાની સમાધિ તથા બીજા કામ સમાપ્ત કરી હરભજને એજ આશ્રમમાં રહેવા માડ્યું દેવ દેવીઓની પૂજા અને શા-આદિનો પાક કરવામાં તેનો ધણો વખત જતો. પણ તેથી તેને શાંતિ ન વળી, તેનું ચિત્ત ઉદ્વિગ્ન અને ચિન્તાકુળ રહેતું, તે ધણુખર્ચે રસોઈ ન કરતા પા શેર અચ્છેર દ્રવ્ય પી ચલાવી લેતો, કોઈ દિવસ ઉપવાસ જ કરતો.

સને ૧૮૫૭માં દેવપૂજા વિગેરે આશ્રમનો ભાગ પોતાના કાકાના શિષ્યને સોંપી હર-ભજન તીર્થયાત્રા કરવા બહારગામ ગયો ત્યાંથી તે સેતબધુ રામેશ્વર, ચિદામ્બરમ, વિગેરે ધણી તીર્થોમાં પગે ચાલી જતો. કેટલેક દિવસે તે જુનાગઢ પાસે ગિરનાર પર્વત ઉપર જઈ પહોંચ્યો, ત્યાં તેને એક સિદ્ધ પુરુષનો મેળાપ થયો, તે સિદ્ધે તેને યોગાભ્યાસ ગિજાવ્યો. ત્યાં યોગાભ્યાસ કરી પાછો તે જુદા જુદા તીર્થોની યાત્રા કરી ત્રણેક વર્ષે પાછો પોતાના કાકાના આશ્રમમાં આવ્યો, તીર્થયાત્રા કરી પાછા આવ્યા પછી તેણે પોતાના કાકાની સમાધિ ઉભેડી નખાવી અને તેમનાં અસ્થિને ગંગા નદીના પવિત્ર જગમાં બેઠેલાં પછી એ સમાધિને ફરી બધાવી તેના ઉપર કાળા રંગના પથ્થરની ચરણપાદુકા સ્થાપન કરી. આ વખતે તેના પતા પથુ સ્વર્ગવાસ થયા.

ગિરનારમાથી પાછા આવી હુરલજને હું શબ્દનો ત્યાગ કર્યો તે પછી તે પોતાને દાસ કહેવા લાગ્યા. દરેક પુરુષને 'બાપા' અને સ્ત્રીને 'માઇજી' કહેતા. સહવારમાં દમ વાગ્યા સુધી સ્નાન, સૂધ્યા અને પૂજાપાઠમા ગાળતા. સૂર્યોદય પૂરે સ્નાન કરી નદીની વચમાં હિભા રહી હાથ જોડી સ્તોત્રને પાઠ કરતા. પૂજા સમાપ્ત કરી યોગ સાધનમા જોડાતા અને ચાર પાચેક કલાક સુધી યોગની જુદી જુદી ક્રિયાઓ કરતા તે વખતે હાથે દાળ અને રોટલી રાંધી જમી લેતા. આદાર કરી ચારેક કલાક સુધી વિશ્રાંતિ લેતા અને અભ્યાસોનો મત્કાર કરી તેમની સાથે વાતચિત કરતા. તે પછી ફરી યોગ સાધનમા બસતા. આમ કેટલાક સમય ગાળ્યો.

કેટલાક વખતે એમને લાગ્યું કે રસોઈ કરવામા ધણો વખત નકાળો જતો રહે છે માટે ધીમે ધીમે ભોજન કરવાનું બંધ કરવું. એ પ્રમાણે તેમણે જન્મવાને બદલે થોડાં બીલીના પાન અને દૂધ ઉકાળી તે પીવા માંડ્યું. કાંઈ દિવસ તદ્દન ઉપવાસ પણ કરતા, આમ કેટલાક વર્ષ ગાળી તે પ્રયાગના માધ મેળામા ત્રિવેણીમાં સ્નાન કરવા સારુ ગયા. પ્રયાગની યાત્રા કરવા જતા પોતાના જન્મસ્થાન ત્રેમાપુરમા પણ ગયા હતા અને પોતાની માતા પાસે એકાદ બે દિવસ રહ્યા પણ હતા. તેમને પણ પોતાની સાથે જન્મત્રાએ લઈ ગયા. ત્યાં પાછા આવી આશ્રમની પર્યટકુટીને સુધારી અને યોગસાધનને માટે પૂજગૃહની નીચે એક ગુફા બંધાવી, તે પછી તેમણે એક દિવસ, બે દિવસ અને અબ્યાસ વધતા ત્રણ ત્રણ દિવસ અને અઠવાડીયા સુધી સમાધિમાં રહેવાનો આરંભ કર્યો, ગુફામાં બેસી તે યોગ સાધનને સાધતા, ખાતા પીતા કાંઈ નહિ તેમ કર્યો પૂજા પાઠ પણ કરતા નહિ.

આ દિવસથી લોકો તેમને 'પંડિતારીબાપા' કહી બોલાવવા લાગ્યા પવનને આહાર કરનારા અર્થાત દૂધનો આહાર કરનારા એવો અર્થ પંડિતારીનો માય છે.

પંડિતારીબાપા ભગ્ન ચોપડી રહેતા નહિ તેમ માથે જટા પણ બાધી રાખતા નહિ. વાળ રાખતા પણ માથા સામે અબોડની પેઠે બાધી રાખતા લગોટી પહેરતા પણ તેના ઉપર છેક પગ સુધીની કદની ધારણ કરતા, કેટલાક વખત પછી તેમને ફરીથી ગિરનાર પર્વત ઉપર પોતાના સિદ્ધ ગુરુ પાસે જવાની ઇચ્છા થઈ તે ત્યાં જવા નોકળ્યા, રસ્તામા અથોદા મા ખતર પડી કે ગિરનાર પર્વતવાળા સિદ્ધ પુરુષે તો દેહ ત્યાગ કર્યો છે. આ સાંભળી તે ત્યાં જતા અટકી પડ્યા. પછી અથોદામા કાંઈ યૈનવ સપ્રદાયી સાધુ પાસે ફરી દીક્ષા લઈ પાછા ગયા.

આ પછી તે પર્યટકુટીની બહાર આવતા નહોતા માત્ર રથયાત્રાને દિવસે બહાર નીકળતા અને હાકારજીના રથની સાથે થોડે દૂર સુધી ચાલતા. કેટલાક વખત પછી રથ-યાત્રાને દિવસે પણ કુટિરમાથી બહાર નીકળવાનું બંધ કર્યું તે કુટિરના બારણામા રહી રથના દર્શન કરી લેતા દૂર દેશાવરથી તેમના દર્શન કરવા આવનારને એકાદથીને દિવસે દર્શન આપતા. ધણી દિવસ એકાન્તમા રહેવાથી શરીર સફેદ પડી ગયું તે પછી વળી તે પ્રયાગના કુલના મેળાની યાત્રાએ એકવાર ગયા હતા. ત્યાં તે ત્રિવેણીના કિનારે એક પર્યટકુટીમાં ઘણા દિવસ રહ્યા. ત્યાં ટાઢ અને શરદીથી તેમને ખાસી અને છાતીના કુખાવાનું દર્દ થયું. તાવ પણ રોજ આવતો. લોકોએ તેમને દવા કરવાનું કહ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું, "ઠીક અને દવા લાવો, પણ તેની સાથે કાંઈ ખાવાનું લાવજો. પંડિતારી બાપા માત્ર દૂધ અને બીલીના પાન ઉકાળી પીતા, કાંઈ ખાતા નહિ અને આજે ખારાનું માગવાથી તે લોકોએ તેમને માટે સારૂ સારૂ મિથાન્ન ભોજન જમવા માટે આજુ દવા પણ લાવ્યા તે

બધુ લઈ પંડિતારી બાવા પોતે એક દરના નિર્જન સ્થાનમાં ગયા અને ત્યાં બધુ મિશ્રાન અને દવા ગગામા નાખી દીધા. આ જોઈ પેલા લોકોને ઠીક ન લાગ્યું.

આ પછી તેમનો વ્યાધિ મટી ગયો. તે પછી પંડિતારીબાબા પગે ચાલી પ્રેમાપુર ગયા અને પોતાની માના દર્શન કર્યા. ત્યાં એકાદ દિવસ રહી પાછા પોતાના આશ્રમમા ગયા. ત્યાં તે માધુ, સન્યાસી અને અતિથિઓની સેવા કરવામા જીવનનું સાર્થક માનવા લાગ્યા. તેમની એવી આજ્ઞા હતી કે આશ્રમમા આવીને કાંઈ બૂખ્યો પાછો ન જાય. આ સદાવતનું કામ તેમણે પોતાના શિષ્ય નંદુભારતે માધુ, તે પછી પદર વર્ષે તેમના મોટાભાઈ ગગારામ એ કાર્યનો ભાર ઉપાડી લીધો.

અહિં લક્ષ્મિનારાયણના વખતમા ત્યાના ખેડુતો માગશર કે ચૈત્રમાં ધર દીડ પાચ શેર અનાજ આશ્રમમા મોકલતા ને કેટલાક જમીનદારો પૈમા પણ આપતા લક્ષ્મિનારાયણ વર્ષની આખરે વધેલું અનાજ તેમ ધનને દીન દરિદ્રીઓમા બહેચી દેતા. તે પછી પંડિતારી બાબાને પણ અનાજ તેમ નાણા મળતા હતા તેમણે આ સદાવતની ગોડવણ કરી દીધી એટલે તેનો સારો ઉપયોગ થવા લાગ્યો તે વખતે ગગા નદી તેમના આશ્રમના ખારણા આગળ ચર્મજોની નહોતી પણ સામે કિનારે બહેતી તેથી પંડિતારીબાબાના કારભારીએ ત્યાં જમીનની ખેતી કરવા માડી તેથી પુષ્કળ અન્ન પાકવા લાગ્યું તેથી સદાવત સારી રીતે ચાલવા લાગ્યું.

તેમનું સદાવત પ્રસિદ્ધિમા આવતા ઘણા સાધુ સન્યાસીઓ ત્યાં આવવા લાગ્યા, તેથી ત્યાં ઘણી ભીડ થવા લાગી જેથી કારભારીએ ત્યાંથી થોડે દૂર કેટલીક પર્યટકુટીઓ બનાવી ત્યાંજ બધાને ઉતારો આપતા. એક દિવસે કાંઈ એક ગાંડો પુરુષ તોફાન કરતો આશ્રમમા આવ્યો. તે હાથમા મોટી ડામ લઈ પંડિતારી બાબાને મારવા માટે ગાળો દેતો આશ્રમની અદરની ગુફામાં પ્રવેશ કરવા તૈયાર થયો આશ્રમમાના બીજા માણસો તેને ત્યાંથી કાઢી મૂકવા ધક્કા મારી ખસેડવા માંડ્યો તેથી તેણે મોટી ખૂમ પાડી. આ માલગી પંડિતારી બાબા બહાર આવ્યા અને તે ગાંડા માણસને પોતાની પાસે બોલાવી લાવવાની આજ્ઞા કરી આ ગાંડો મનુષ્ય કદાચ પંડિતારીબાબા ઉપર દુષ્કર્મ કરી દે નહિ તે માટે કેટલાક શિષ્યોએ તેના હાથ પકડી રાખ્યા હતા. પંડિતારીબાબાએ ચિયર દષ્ટિથી થોડીવાર સુધી એ ગાંડા માણસના સામે જોઈ રહી કહ્યું. “એને છોડી મૂકા, એ મોટો સાધુ છે.” આ કથા પછી એ ગાંડા માણસની ધેલછા જતી રહી અને તે ગાંડો હતો તેનો વિચાર પણ તેને ફરી આવ્યો નહિ. તે પછી પંડિતારીબાબાના દીક્ષા ગુરુના આશ્રમમાંનો એક સન્યાસી વેશધારી પુરુષ એમના આશ્રમમા આવ્યો અને પંડિતારી બાબાને કહેવા લાગ્યો કે તમે સાધુ છો વળી થોગી છે તો આ બધી માયાનો કેમ ત્યાગ કરતા નથી ?

હજુ માયામા કેમ લિપ્ત રહો છો તમારા હૃદયના અગ ઉપર સોનાના અક્ષરો છે તેની તમારે શી જરૂર છે ? એ બધુ મને આપી દો ” વેશધારી સન્યાસીની આ વાત સાંભળી પંડિતારીબાબાએ કહ્યું “બાબા ! તમારી એ બધુ લઈ જવાની ઇચ્છા હોય તો સુખેથી લઈ જવ ” ત્યારે સન્યાસીએ ફરી કહ્યું તમારે આ ધન, રત્ન ને અન્નદાના આશ્રમની શી જરૂર છે ? આ માયાનો કેમ ત્યાગ કરતા નથી. આથી વળી પંડિતારી બાબાએ કહ્યું “બાબા હું હમણા આ બધુ તમને સોંપી આપ્યો જઈશ તો તમારું કામ સિદ્ધ નહિ થાય, તમે ગત અદિ રહો. પછી હું તમને સોંપી આપ્યો જઈશ, તે પછી રાત પડી

એટલે પઠેદારીબાપાએ કુટુંબનાં બારણાં વાસી તેની તાળાની કુચી પેલા મંન્યાસીને આપી પોતે આશ્રમ છોડી ચાલ્યા ગયા. બીજે દિવસે આશ્રમના બારણે ત્રણ જોષ બધા શિષ્યોએ પેલા નવા મંન્યાસીને અપરાધી માની પુષ્કળ માર માર્યો. સન્યાસીએ ધાર્યું હતું કે આશ્રમ મારા કમળમાં આવી જશે પણ આ તો માર ખાઈ નાસી જવું પડ્યું.

પઠેદારી બાપાને જોજવા શિષ્યો નીટળી પડ્યા પણ તેમનો પત્તો ન લાગ્યો. એકાદ વર્ષ પછી આજ્ઞમગદના પડિત રામાચાર્યજીએ જ્ઞપ્તપુરમાંથી તેમને ગાંધી કાઢ્યા અને ઘણું સમજાવી પાછા આશ્રમમાં આવ્યા. પઠેદારીબાપા આશ્રમ છોડી પગ રસ્તે જગન્નાથજીની યાત્રા કરવા નીકળ્યા પણ રસ્તામાં માદા પડવાથી ઠેક જઈ રાખ્યા નહિ. જેથી મુર્ચ્છાવાળા જીજ્ઞાસા જ્ઞપ્તપુર ગામમાં તેમને રહેવું પડ્યું એક પરાપકારી ગૃહસ્થે તેમને ગંગા કિનારે જુપડી બાંધી આપી ત્યાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. ત્યાં ગઈ તે યોગ આધન સાધતા હતા.

સને ૧૮૮૮ માં આશાડી પૂર્ણિમાને દિવસે તેમણે એક એટો યજ્ઞ આરંભ્યો. તેમાં ઘણા ભક્ત જમીનદારો વિગેરેએ નાણા, ધી, ખાડ, એટો વિગેરે પદાર્થો મોકલી આપ્યા હતા. અનેક સાધુ સન્યાસીઓ ત્યાં આવ્યા હતા તે દરેકનો સ્વામીજીએ સારો સત્કાર કર્યો હતો, આ યજ્ઞ એક માસ ચાલ્યો હતો.

એક વખત અધારી રાત્રે સ્વામીજી ગગાસ્નાન કરી નિર્જન નદી તટે યોગ ક્રિયા કરતા હતા ત્યાં દેવયોગે કાંઈ વિદ્ય આવી જવાથી તે પછી તેમની તબીબત નબળી પડી તે પછી બગાળી સવત ૧૪૦૫ જેઠ મહિનાની ૭ મી તારીખે તેમના ભાઈ ભરીજન બડીનારાયણ વિગેરે કેટલીક મડળી આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તો બાપાજીની કુદિર સજ્જગતી જોઈ આ વખતે અદર સ્વામીજી શરીરે ઘીનો લેપ કરી હોમ કુંડ સન્મુખ કામળીનું આસન પાથરી તેના ઉપર યોગમય સ્થિતિમાં બેસા હતા આ અભિમા સ્વામીજીએ પોતાનું શરીર છોડી દીધું અને તેમનો પ્રાણ જ્ઞાનન્દને બેઠી ચાલ્યો ગયો.

વેપારીઓ, મુસાફરી કરનારા અને યાત્રાળુઓને ઉપયોગી

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને મુસાફરીના લોભીયો—આ પુસ્તક દરેક યાત્રાળુએ, મુસાફરી કરવા ઇચ્છનારે અને વેપારીએ પાસે રાખવું જોઈએ.

આ પુસ્તક મુખ્યાર્થ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે લાપલેરી છુક તરીકે મલુમ કરેલું છે.

વડોદરા સ્ટેટમાં લાપલેરીઓ માટે મંજુર થયેલું છે તેમાં આખા હિંદુસ્તાનની અદર આવેલાં યાત્રાના ૮૫૦ ધામો અને જોવા લાયક મોટાં મોટાં સ્થાનોનો સંપૂર્ણ હેવાલ છે કી. રૂ. ૭-૦

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય—અમદાવાદ

પરાભવમાંથી વિજય

(લેખક.-રા રા મણિલાલ ન. દોશી. બી. એ.)

આપણે પ્રયત્ન નિષ્ફળ નીવડે, આપણા જીવનનો પ્રયાસ અધવચમાં ફેંકટ જાય, તેવે પ્રસંગે ભવિષ્ય તરફ નજર ગાળી આપણે નક્કી કરેલે માર્ગે નિર્ભયરીતે ચાલ્યા જવામાં ધણીવાર વીર પુરુષને ઉચિત હિમ્મતની જરૂર પડે છે. આપણને નિરાશામાં ગરક કરી નાખે તેવી નિષ્ફળતા જ ધણીવાર મોટા વિજયનું કારણ બને છે એક તૂટી પડેલા મકાનના રોડામાંથી એક વિશેષ લગ્ન અને ઉત્તમ મકાનનો પાયો રચવામાં આવે છે ધણીવાર નિષ્ફળતામાંથી વિશેષ મહત્વનો વિજય મેળવવાનાં સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે એ વાતના ધણી દાખલાઓ મળી આવે છે.

થોડાં વર્ષોપર કેનેડાથી ન્યુયોર્ક સુધી લાકડાના મોટા કંકડાઓ મોકલવાને એક નવીન માર્ગ શોધવામાં આવ્યો હતો, તે યુક્તિ એવી હતી કે લાકડાના કંકડાઓને દોરડાવતી અને લોહના પાટાવતી બરાબર બાંધવા અને તરાપાની માફક તેમને એક રચણથી બીજી રચણે લઈ જવા. જ્યારે આ નવીન યોજના પ્રમાણે તે લાકડાના કંકડાઓ ન્યુયોર્કની મખીપમાં આવ્યા, અને આ નવીન યોજના સફળ થવાનો જરા પણ વિશ્વસ ન હતો, તેવામાં ત્યાં ભારે તોફાન થયું. તે પ્રચંડ તોફાનના વેગમાં તે લોહના પાટા તૂટી ગયા, અને લાકડાના કંકડાઓ ચારે બાજુએ વિશાળ દરિયામાં આમતેમ ધસડાઈ ગયા. જળગતિ યત્ર ખાતાના ઉપરી વેશિયને ત્યારે ખચર સાબળી કે આ નવીન પ્રયોગ નિષ્ફળ નીવડ્યો છે, ત્યારે આખી દુનિયાની સ્ટીમરોના કપ્ટનોને તેજી ખચર મોકલી કે અમુક આકારના લાકડાના કંકડા પાણીમાં ધસડાતા આવતા તમારી નજરે પડે, તો તેની તમારે નોંધ લેવી તથા તે કયા અક્ષાંશ અને રેખાંશ પર જણાયા હતા, અને કયારે જણાયા હતા તે બરાબર લખી લેવું દુનીયામાં ફરતી સ્ટીમરોના સેકડો કમાનોએ તે લાકડાના કંકડાઓને આટલાટિક મહાસાગરમાં ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં અને દક્ષિણ મહાસાગરમાં લેયા, કારણ કે આ સાંદ્રસિક લાકડાના કંકડાઓ બધે ફરી વળ્યા હતા. કેટલાક અડવાડીયા અને મઠિના સુધી જુદી જુદી ગતના રિપોર્ટો આવવા લાગ્યા, આ બધી હકીકત બરાબર નોંધવામાં આવી. તેને બરાબર ગોઠવવામાં આવી તેના પર વિચાર કરવામાં આવ્યો અને તે ઉપરથી દરિયાના પ્રવાહો કયા બાજુએ વહે છે, તેની શોધખોળ કરવામાં આવી. આવા પ્રકારની શોધખોળ બીજા કોઈપણ રસ્તે થઈ શકી હોત નહિ. આ રીતે તરાપાનું ચએલું નુકસાન તે ખરી નિષ્ફળતા ન કહેવાય, કારણ કે દરિયાઈ ભૂગોળ અને નૌકાચાલમાં આ રીતે ધણી ઉપયોગી શોધખોળો થવા પામી છે.

હાલના આપણા વિશેષ જ્ઞાનથી અસંવનના કોમીઆગરોએ કરેલી ભૂતો વિષે આપણને હસવું આવે છે, પણ હવડાં ધાતુઓને સુરક્ષિતપણે ફેરવવાને તેમણે કરેલા પ્રયામથી જ રસાયનશાસ્ત્રનો જન્મ થવા પામ્યો છે, તેઓએ આરબેશ દામમાં તેમને વિજય મળ્યો નહિ, પણ તેઓ પાણીનો કચરો સાફ કરવાની ક્રિયા, પાણીને ઉકાળીને અદરનો મેલ દૂર

પ્રમંગો દતા" તો પછી તેણે અડધ ઈંદ્રથી નવી નિષ્ફળતા સ્વીકારવાને શા સારૂ તૈયાર ન રહેવું જોઈએ ? તેણે વિશ્વાસ ગળાવે જોઈએ કે કુદરતી દયામય યોજનાઓ આ નિષ્ફળતાને પણ ઉપર ચઢવાના પગથિયા ત્રણ બનાવી મુકશે આપણી સારામા સારી આશાઓ એટલા માટે નિષ્ફળ નીવડે છે કે તેમાંથી આ જે નધારે ઉચ્ચ પદને વાસ્તે લાયક બનીએ. ઈંદ્ર એટલા માટે નાગ પામે છે કે તે જમરી યજ્ઞ ને ઉડી શકે કળી એટલા માટે અદરશ થાય છે કે તેમાંથી યુવાન નીકળે બીજાનું મરણ એટલા માટે બને છે કે તેમાંથી ફણગો કુટે શું છોડવાઓ ગતિમા પણ ખીલી નીકળતા નથી ?

શુ કુદરત આ રીતે આપણને શિક્ષણ નથી આપતી કે નિષ્ફળતાના અધકારમાંથી વિજ્યના પ્રકાશમા આવવા તત્પર બને છે ? આપણને જે વાળખી લાગે તે પ્રમાણે વર્તવું એજ મોળી નિષ્ફળતા છે, બાકી કાંઈ કંઈ પછી તેણે ફળ તો પ્રણાના રક્ષણ કરનારા હાથને મોળી કેવું

જો આપણે આપણા જીવનની ઉમદા પળોને વિચાર કરીએ, આપણા જાગૃત્યોનો વિચાર કરીએ, અથવા તો આપણા ક્રોધ પ્રિયમા પ્રિય મિત્રનો વિચાર કરીએ અને તે પછી તે પણ, વિજ્ય કે મિત્ર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયો, તે ખર દષ્ટિ ફેંકીએ તો જરૂર આપણને આશ્ચર્ય સાથે બાળ મળશે જો આપણે તે બનાવોની પાછળ ને પાછળ ચાલ્યા જઈશું તો આપણને જણાશે કે દુષ્ટ અને નિષ્ફળતામાંથી આપણે કેવી રીતે આનંદ અપને વિજ્ય સમીપ આવી પહોંચ્યા આપણી સમૃદ્ધિ અને આપણા વિકાસની ધૃતી નદીઓનાં મૂળ પગબવની અધકા મય જમીનના અદરશ ભાગમાં હોય છે, અને લાંબી એક એક બિન્દુ પાણી મેળવીને તે નદીઓ વધી છે

ક્રોધ પણ પ્રમાણિક અને સાચુ કામ લાખા વખત મુદી ખતથી અને અત્યંતકરણ પૂર્વક કરવામા આવે તો તેમા છેવટે વિજ્ય મળ્યા વિના રહેજ નહિ. કદાચ આપણા પ્રયત્નમા નિષ્ફળતા મળે, છતાં આપણે 'આગળ કેમ ચાલવું' તેનો પાઠ શીખવવાને તે નિષ્ફળતા આપે છે, તે જૂલવું જોઈએ નહિ.

જો મનુષ્ય ઉચ્ચ લાવનાઓ રાખે છે, અને યથાશક્તિ તે લાવના પ્રમાણે જીવન ગાળે છે, તે મનુષ્ય વિજ્યની જ છે. દુષ્ટી દષ્ટિવાળા અને પરદોષરોધક વીધાકારો તેની અમે તેવી જુનો રણુ કરે, છતાં તે વિજ્યની સમીપમા જ છે

ઉચ્ચ લાવનાઓ અને ઉમદા પ્રયત્નો કરનારાઓને દેખીતી નિષ્ફળતાઓ નજીવી લાગે છે, તેથી તેઓ નિરાશ થતા નથી. ક્રોધમગ્નતાના લક્ષમી પડાય તેવા માર્ગો કરતાં ખડકવાળો માર્ગ ધૃતીવાગ વધારે મહત્વવાન હોય છે જ્યારે પંચને વિરૂદ્ધ દિશામાં વાતો હોય, ત્યારે પછીને કેડવાનું કામ ધણુ સુગમ થાય છે. જ્યારે સદમા પવન ભરાતો નથી, ત્યારે ક્રોધ સમયમા વદાણો મદુ ગતિ કરી શકતા નથી

કુદરતમા અનેક રહસ્યો રરલા છે જ્યારે મનુષ્યનું મન નિર્મળ બને છે, અને તેનો દરેક કામ કરવાનો આગ્રા શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે કુદરત તેને અનુકૂળ બને છે, અને પોતાનાં રહસ્યો તેના આગળ ખુલ્લા કરી દે છે નિર્મળ મનની સાથે જો મનુષ્યમા અડધ પ્રેરક હોય તો જરૂર તે પોતાના કામમા વિજ્યની નીવડે, અને હળવો વિધો છતાં તે પ્રમતિના માર્ગે વધ્યાન કરે.

શંકરનો વૈદાંત મત.

(લેખક — ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

આપણે પાશ્ચાત્ય પુસ્તકો વાંચી અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને પ્રમાણુ રૂપ માનીએ છીએ તેમાં આપણી કેટલીક ભૂલ હોય છે હજી પણ કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો આપણા સમર્થ ગુરૂના શિક્ષણને સમજી શકેલા નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમના પ્રત્યે તેમણે એવા ઉક્તા અભિપ્રાયો આપેલા હોય છે કે જેથી આપણા હાલનો કેળવણેનો વર્ગ તે તરફ દોરવાઈ જાય એવો ભય રહે છે આ સિદ્ધાંતોજ એકઠા કરીને પોપટની માફક બોલી જનારને વેદ ત શું છે એ ન સમજાય એમાં નવાઈ નથી વૈદાંત એ લોહાના ચણા છે ને તે ચાચા સિવાય પુણી શકે તેમ નથી લોહાના ચણા ચાવનારના માત્ર પણ મજાનું નોંધ્યે મતલબ કે વેદાંતના અભ્યાસીએ દરેક સિદ્ધાંતને પોતાના આચારથી કથી નોંધને પોતાની નસેનસમાં ઉતારવો નોંધ્યે, તો જ તેનો મહેનતવું સાધ્યું મળે, તો જ તેને અનંતપણાનું જ્ઞાન થાય. પાશ્ચાત્ય કેળવણી અને તેના પુસ્તકોમાં અમુક હદ સુધી ઉત્તમપણું પણ છે પણ તેનીયે મ- માંદા હોય છે, વેદાંતના અપાર જ્ઞાનની મીમા નથી. સાચા ચરૂ વિના તેનું સાચું જ્ઞાન મળતું નથી. માટે ક્ષણેથી શીલસુરીમાં આમ કહેલું છે ક્ષણેણ્યે આમ કહેલું કે એ વિતંડા- વાદમાં પડ્યા કરતાં અમુક અમુક બાબતોને પોતાની જ કરી લેતી નોંધ્યે પોતાના અનુ- ભવની બાબતોને વધારે પ્રમાણુવાળી ગણતી નોંધ્યે પોતાનો પામે હોય તે ભૂરી જાને બીજાની પાસે કંઈ લેવા જનાનો જરૂર નથી આ રીતે વકરતું જીવન, શંકરનો ઉપદેશ, શંકરનો ઉદ્દેશ અરાગર સમજ્યે તો જ પછી બીજાનો અભિપ્રાય લેવા જઈએ પારકે ભાણે મોટો લાડવો માનવાથી આપણે આપણા ભાણાનો લાડવો ગુમાવવાના સમય ઉપર પણ આવી જઈએ છીએ એ અરાગર સમજવું નોંધ્યે કદા બાબતને વધારે મહત્ત્વ આપવું એ શીખતા આવડ્યું તો પછી તમામ સહેલું થઈ જાય છે આપણે પરદેશી પુસ્તકો વાંચીએ એટલે કદા પરદેશી થઈ જવાની જરૂર નથી, તેમાં પરદેશી પુસ્તકોનો પણ વાક નથી.

મન અને જગત.

પરદેશીઓ મનને મન વસ્તુ માની છે, અહીં આપણાના જગતને મનના પડછાયા રૂપ ગણે છે શંકર પણ કહે છે કે

ન મૂર્તિર્નિ તયં ન તેતો ન વાગુર્ન ત્વં મેન્દ્રિયં વા ન તેતઃ મનુઃ

અનેકાન્તિઃ સ્ત્વત્પુષ્પત્પેક્ષસિન્ધુઃ સ્વદેકોડવશિષ્ઠઃ શિવઃ કેવલોડહમ્ ॥

નિર્વાણદશકમ્.

શંકર મનને સત વસ્તુ માનતા નથી. નેમને મન જગત અને મન જાને અમન છે એકલે અને હુમ જેવા જગતને અસત માનીને તેને મનનો પડછાયા ગણે છે. વેદાંત મ

ત્રેના બ્રહ્મ પ્રજ્ઞા ઉત્પત્તિ તેમની શ્રીના ઉત્પત્તિ સંકરનો મત સપૂર્ણ જાણી ચકાવ છે. સ્કર માત્ર આત્માને જ વિતર વસ્તુ માનતા મૌલો માનતા કે જગત છે જ નહિ. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ એમ માને છે ચકરના મત પ્રમાણે જગત અને મન બન્નેય છે. આપણું અંતર અને માણુ છત્રન મન્નેય અનિત્ય છે, નાશ પામે તેવાં છે અમર માત્ર આત્મા છે. મનની તમામ યક્તિઓ અનિત્ય છે કેમકે આપણે વિચાર કરતા ધણીવાર અટકા પડીએ છીએ, વધી ૧૦ મુદ્દાઓ છીએ. ચક્ષુ, કર્ણ, ઘ્રાણ, સ્પર્શ વગેરે તમામ ઇન્દ્રિયોનો અંત હોય છે, છત્ર તથા અનિત્ય છે.

મનોબુદ્ધયં કારોત્તાનિ નાહં ન ચ શ્રોત્ર ન ચ ગ્રાણ નેત્રો
ન ચ વ્યોમ ભૂમિર્ન તેજો ન વાયુ થિદાનેદરૂપઃ શિવોઽહ શિવોઽહ ॥

—નિર્વાણષટ્કમ્

‘માયા એટલે શું’?

ચકર જગતના એ સ્વરૂપને માને છે. અંતર જગત અને બાહ્ય જગત મન અને જગત બન્ને નિત્ય પણ છે ને અનિત્ય પણ છે, અને એ વિચિત્ર અનિત્યપણાને ચકર માયા એવું નામ આપે છે. માયા એટલે શું એની યથાર્થિત કલ્પના કરવી પણ અશક્ય છે. આ બધી ઘટનાઓમા માત્ર આત્માને જ અચળ અને નિત્ય માનવામા આવેલો છે. ન્યાં સુધી કાર્ય અને કારણ જોડાયેલા છે ત્યાં સુધી માયા પણ રહેલી છે ને તેથી જ તે નિત્ય હોય એમ લાગે છે પણ આત્માનું સ્વરૂપ ઓળખતા માયા માત્ર સ્વપ્ન રૂપ થઇ જાય છે.

નાહં દેહો નેન્દ્રિયાણ્યનરક્તં નાહં કારઃ પ્રાણવર્ગો ન બુદ્ધિઃ ।

દારાપત્ત્યક્ષેત્રવિત્તા દિદ્વરઃ સાક્ષી નિત્યઃ પ્રત્યગાત્મા શિવોઽહમ્ ॥

—આત્મપચ્ચક્રમ્

કા તે કાન્તા કસ્તે પુગઃ સંસારોઽયમનીત્રે ત્રિચિદ્ઃ ।

કસ્ય ત્વં કઃ કુત આપાત સ્તરયં ચિન્તય યદિદં ભ્રાતઃ ॥

અક્તં ગલિતં પલિતં મુળં દશનવિહિનં જાતં તુળદમ્ ।

દૃઢો વાતિ શુદ્ધિત્વા દળં તદપિ ન મુચ્ચત્પાશા પિળદમ્ ॥

પુનરપિ રજાનિ પુનરપિ દિવસઃ પુનરપિ યજ્ઞઃ પુનરપિ માસઃ ।

પુનરપ્યયં પુનરપિ વર્ષં તદપિ ન મુચ્ચત્પાશામર્ષમ્ ॥

એ માયા નિત્ય છે?

માયાનું કારણ માયા જ છે ન્યાં સુધી જગત છે ત્યાં સુધી માયા પણ છે છતાં માયા નિત્ય નથી. બ્રહ્મ અથવા આત્મા એજ માત્ર નિત્ય છે આશાને અમર કહી છે એ સાચુ, પણ ન્યાં સુધી આમ ત્યાં સુધી ગોપ જ્ઞાન એ જ પરમ આનંદ છે, જ્ઞાન એ જ આત્માનું સ્વરૂપ છે જ્ઞાન વિતાની સૃષ્ટિ નથી, આત્મા એ અનંત વસ્તુ છે. જેણે આત્માને ઓળખ્યો તેણે તમામ ઓળખ્યું આપણા છત્રનમા, આપણા ચિત્તચુમા, આપણા ઉપદેશમાં તમામમાં આત્મા જ રમી રહેલો જોઈએ.

એ આત્મા એ શું છે ?

પ્રકાશોઽર્કસ્ય તોયસ્ય શૈલ્ય મગ્નેર્યયોગતા ॥

સ્વભાવઃ સાધ્વિદાનન્દ નિત્ય નિર્મલતાત્મન ॥

—આત્મવિદ્યા:

આત્મા એ કંઈ કુહારે કે સુધારે કે હુહારે ધોલી વસ્તુ નથી, એ એવો સહજાનંદ છે કે પ્રાણી માનવો તેના ઉપર આધાર છે તે તેજ રૂપ છે, તે શુદ્ધિરૂપ છે, તે જ્ઞાનરૂપ છે. એજ જીવનનો માર્ગ છે. એ શબ્દથી અતિત છે, વિચારથી અગ્રાધ છે, દરેક દેખાતી વસ્તુથી દૂર છે. એ જગત્તમા છે, જગત્થી દૂર પણ છે.

વેદાંતના અભ્યાસકો, આપણે વેદાંતના જ્ઞાનમા પહોંચવાનું નથી પણ તેમા લય પામવાનું છે. જ્ઞાન મેળવીને બ્રહ્મસ્વરૂપને હાકવાનું નથી પણ ખુલ્લું કરવાનું છે. શકરને ઝાળખવાનું જ કામ નથી પણ તેને ઝાળખીને આપણે આપણું તમામ તે ગુરુને ચરણે ધરવાનું છે.

येन सर्वमिदं भाति तदब्रह्मेत्यवधारयेत् ।

સ્વાસ્થ્ય, સફળતા અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય

જે મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં પ્રતિદિન ઉત્કૃષ્ટ ભક્તમનશાહી અને ન્યાયને સ્થાન આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે નિશ્ચયથી વાસ્તવિક સુખ, સ્વાસ્થ્ય, અને સમર્પાત્તને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, આપણા વિચારો વિશુદ્ધ અને પવિત્ર રાખવા, આપણી આકાંક્ષાઓ ઉચ્ચ રાખવી, આપણે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ રાખવો, અભિમાનનો ત્યાગ કરવો, તેની સાથે સદાચારના નિયમોનું પાલન કરવું એ ભલામણ છે. સદા સદિચારોમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવું એ આપણી ચારે તરફ શક્તિ અને પ્રેમનો વાયુ પ્રસારવા જેવું છે. જે એના વાતાવરણમા આવી એ વાયુનો શ્વાસ લે છે તેના ઉપર તેનો પ્રભાવ પડે છે.

જેવી રીતે સૂર્યના પ્રકાશથી નિર્મલ અધકારનો નાશ થઈ જાય છે તેવી રીતે વિશુદ્ધ હૃદય અને દૃઢ વિશ્વાસી મનુષ્યના પ્રયત્ન વિચારોના સર્વવ્યાપી કિરણો આગળ અશુભની નિર્જળ શક્તિયો નષ્ટ થઈ જાય છે અને તેનું ચિન્હ પણ રહેતું નથી, ન્હા દૃઢ આત્મશ્રદ્ધા, અને પવિત્રતાનો સંભાવ હોય છે ત્યાં શક્તિ, સ્વાસ્થ્ય અને સફળતા એ ત્રણ હાજર હંજીર રહે છે. એવી અવસ્થામાં રોગ, વિપત્તિ અને નિષ્ફળતા કદી પણ ટકતાં નથી. કારણ કે તેને પોષનાર ત્યાં કોઈ વસ્તુ હોતી નથી.

શારીરિક અવસ્થાઓનો ધણો આધાર માનસિક અવસ્થાઓ ઉપર છે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર પણ આ સિધ્ધાંતને માને છે. જે લોકો મન અને આત્માને પણ માનતા નહોતા અને કહેતા હતા કે મનુષ્ય માત્ર શરીરરૂપ છે અને શરીરથી બીજું કોઈ વસ્તુ જ નથી તેમનો મત પણ હવે જીનો થઈ ગયા છે અને હવે તેઓ પોતાના તે મતનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા છે અને હવે તે માનતા થયા છે કે મનુષ્ય એ શરીરથી ઉચ્ચતર છે, અર્થાત મનુષ્યમા શરીરથી વધુ ઉચ્ચ એવી કોઈ વસ્તુ છે અને તેનું શરીર તેની માનસિક શક્તિથી બનેલું છે, શરીર ઉપર મનુષ્યનો માનસિક વિચારનો ભારે પ્રભાવ પડે છે.

અમુક મનુષ્યને અજીર્ણ થયું છે અને તેથી તે ઉદાસ એ અને અપ્રમત્ત રહે છે એવું હવે ઘણા માનતા નથી પરંતુ તેથી ઉલ્ટું એમ કહે છે કે અમુક મનુષ્ય ઉદાસ રહે છે, અપ્રમત્ત રહે છે માટે તેને અજીર્ણ થયું છે. હજી ભવિષ્યમા લોકોને ખાતરી થશે કે જેટલા રોગો છે તે મર્ત્ય કારણ મનુષ્યનું મન છે. અર્થાત ભિન્ન વિવિધ માનસિક અવસ્થાઓને લીધેજ મનુષ્ય જુદા જુદા રોગોના ભોગ થઈ પડે છે.

જગતમાં એવા કેાઇ રોગ નથી કે જે મનથી ઉત્પન્ન થયો હોય. દરેક અશુભ અથવા રોગનું કારણ પશુ મન છે. રોગ, શોક, દુઃખ અને સતાપનો સંબંધ સંસારિક નિયમો સાથે નથી તેમ તેનું જુદું અસ્તિત્વ પશુ નથી. આપણે પદાર્થોના વાસ્તવિક સ્વરૂપ સંબંધી અજ્ઞાન છીએ તેથી તે ઉત્પન્ન થાય છે પહેલાં આપણા દેશમાં ઘણા એવા તત્વજ્ઞાનીઓ હતા કે જે પવિત્રનાથી ઉચ્ચ જીવન વ્યતીત કરતા હતા અને તેને લીધે તેમનાં આયુષ્ય સાધારણ રીતે દોહસો વધ ઉપરાંતના હતાં. માઘ પડ્યું એ તેમને માટે અશુભ અને અપમાનકારક મમજનું કારણ કે તેથી એમ ગણાતું કે તેમણે પ્રાકૃતિક નિયમોનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું.

આપણે જ્યારે એમ સમજતા જઈએ કે રોગ કંઈકે રોગ કંઈકે આપણામાં ઉત્પન્ન કર્યા નથી ત્યારે જ આપણે આરોગ્યના માર્ગે વળીએ. રોગ એ માણસોને થાય છે કે જે લેછી રોગને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે, અને જેનું મન અને શરીર રોગને પ્રેરણા કરે છે તેનેજ તે થાય છે જે દર, પવિત્ર, અને પ્રખય વિચારવાળા અને સ્વાધ્યય પ્રદ અવસ્થાવાળા હોય છે તેમનાથી રોગ દૂર નાસ્ત્યા કરે છે.

જે તમે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા, દેવ કે કાંઈ બીજી વાસનાને માધીન રહેતા હો અને વળી આશા રાખતા હો કે શરીર આરોગ્યવાન રહે તો તમારી તે આશા નિષ્ફળ છે એમ કદાપિ પશુ જની શક્ય નથી. કારણ કે તમે તો નિરંતર તમારા મનમાં રોગનાં બીજ વાગ્યા કરતા હો છો એવી અગ્રિય માનસિક અવસ્થાઓ ગદા નાળા અને ન્યાં ખેંગ કે કાલેંગ ચાલતો હોય તેવી જગા કરતા પશુ વધુ ભયકર છે એમ બુદ્ધિમાન મનુષ્યો માને છે.

જે તમારે શારીરિક વ્યાધિઓથી બચવું હોય અને પૂર્ણરૂપે આરોગ્ય મેળવવું હોય, તો તમારા મનને નિશ્ચિત ગળી વિચારોને એકજ નિયમમાં એકાગ્ર કરતા શીખો. આનંદના વિચાર કરો, પ્રેમ અને વાત્સલ્યના ભાવ મનમાં લાવો, ન્યાય અને સત્યચીન બનો, પછી તમારે કશી, દેવાની જરૂર નહિ રહે તમારા મનમાંથી ઈર્ષ્યા, દ્રેષ, ભય, શંકા, ચિંતા અને સ્વાર્થના વિચારોના ભાગ કરો. આથી તમારા શરીરની પ્રકૃતિ સુધરી જશે અજીર્ણ કે મનમિદ્ધર થઈ જશે જે તમે આ અશુભ વાસનાઓને મનમાંથી નહિ દૂર કરો તો પછી તમે સ્થિત વ્યાધિઓના ભોગ થઈ પડશો.

વળી લોકો માને છે કે વધુ કાર્ય કરવાથી તેમનું શરીર બગડે છે, ઘણા દેશો પોતાની આર્થિક અતિશય વ્યય કરી પોતાના આરોગ્યને બગડે છે જે તમારે તમારું આજીવન નિયમિત તો તમારે શાન્તિ કામ કરવું જોઈએ. ચિંતા કરવી, ગભરાવું, વ્યય કામને વધુ પડે એમ અર્થ આરોગ્યને નુકસાન કરનાર છે શારીરિક કે માનસિક સર્વ કામ ઉપયોગી અને આરોગ્ય આપનાર છે જે મનુષ્ય ભય, અને ચિંતાને છોડી, પોતાના મનને ઘણી વસ્તુઓમાંથી પાછું ખેંચી માત્ર કાંઈ એક કામમાં જ જોડી, રાખે છે, અને શાંતિથી પોતાનું

પ્રાપ્તિ કરીએ ક્યાં 'કરે છે, તે મનુષ્ય ચિતાતુર મનુષ્ય કરના વધુ કામ કરી શકે છે અને પોતાના આરોગ્યને સુરક્ષિત રાખી શકે છે અને જે મનુષ્ય નિરતર ભર અને ચિતાવી બ્રહ્મિન ગમે છે તેનું આરોગ્ય જરૂરી બગડી જાય છે.

સ્વાસ્થ્ય અને સફળતા એ બંનેમાં કાચ કાચુનો સંબંધ છે. અર્થાત્ જોનું સ્વાસ્થ્ય ઉત્તમ છે તેને જરૂર સફળતા મળે છે કારણ કે એ અને વાનોનો વિચાર રૂપી જગતમાં પારસ્પરિક સંબંધ છે. અને તે સંબંધ કદાપિ તુટી શકતો નથી જે પ્રકારે માનસિક અવસ્થા ઉત્તમ હોય તો મનુષ્યની શારીરિક અવસ્થા ઉત્તમ હોય છે તે પ્રકારે માત્રા મનુષ્ય પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે તમારા વિચારોને ઉત્તમ રૂપ આપો તો તમારું જીવન પ્રજ્વળિત થઈ જશે, જે તમારી વાસનાઓની લાગણી દ્વારા ઉપર ચાતનું તેવું નાખશે. અર્થાત્ શાંતિ-ધારણ કરશે તો દુર્ભાગ્ય અને વિપત્તિની આધિઓ ગમે તેટલા જોરથી ચાલતી હશે તો પણ તમારી આત્મિક નૌકા કે જે જીવનરૂપી સમુદ્રમાં ચાલી રહેલી છે તેને જરા-પણ હાલડોલા કરી શકશે નહિ જે એ નાકાનો નાવિક દંડ વિશ્વાસી અને પ્રમત્ત ચિત્ત-વાળો હશે તો નૌકા સીધે રહેતી જશે અને વિપત્તિઓમાંથી નીકળી પોતાના અભિષેક સ્થાને સુરક્ષિત પહોંચી શકશે, પરંતુ જે નાવિક દંડ વિશ્વાસી અને પ્રમત્ત ચિત્તવાળો નહિ હોય તો તેની નૌકા વિપત્તિઓથી ભાગેજ નથી શકે આત્મ વિશ્વાસ અથવા આત્મશ્રદ્ધાનાં યાસથી પ્રત્યેક કાર્યની પૂર્તિ થઈ શકે છે હિંમત ઉપર વિશ્વાસ રાખવો, પ્રશ્નરૂપ નિયમ-ઉપર વિશ્વાસ રાખવો, પોતાના કાર્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખવો તથા પોતાની શક્તિ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો એ સફળતા પ્રાપ્તિ કરવાનો શુભ માર્ગ છે.

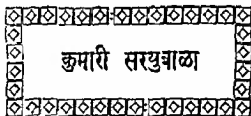
દરેક દશ્યામાં પોતાનાં મનની ઉચ્ચ ભાવનાઓ પ્રમાણે કામ લેવું પોતાના શુદ્ધ અત્તરણ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી અને પોતાનું ધારણ કામ સિદ્ધિ કરવા નિર્ભય થઈ શાંતિથી ઉદ્બોધ કરવો અને નિશ્ચય રાખવો કે ભવિષ્યમાં આપણા પ્રત્યેક વિચાર અને પ્રત્યેક કાર્યનો આપણને ખરો મળશે વિશ્વાસ નિયમોમાં કદી ભૂલ થઈ શકતી નથી, જે આપણું છે તેનો એક એક કણ આપણને મળવાનો જ એવી શ્રદ્ધા રાખવી તેનું નામ સાચો વિશ્વાસ અથવા આત્મશ્રદ્ધા છે. જેવી આત્મશ્રદ્ધાની સર્વ પ્રકારના સંદેહ દૂર થઈ શકે છે વિપત્તિઓ અને મુશ્કેલીઓના પર્વતોના પણ ચૂરચૂરા થઈ શકે છે આથી મનુષ્યે પ્રથમ આવી નિઃશય આત્મશ્રદ્ધા અને સાચા-વિશ્વાસને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો કારણ કે આ પ્રકારની આત્મશ્રદ્ધા મનુષ્યને સુખ, સફળતા અને શક્તિને આપવામાં અને જીવનને સર્વ પ્રકારના દુષ્ટોથી બચાવી ઉચ્ચતર જનાવવા માટે બહુ કામ કરે છે આવી આત્મશ્રદ્ધાના પાયા ઉપર જે હમારત ચણાશે તે દંડ જનશે.

ગમે તેટલો તમે દુઃખ અને વિપત્તિમાં અમિત હો, અથવા તો હર્ષ અને આનંદના શિખર ઉપર આરૂઢ હો છતાં પણ પ્રત્યેક અવસ્થામાં આ શ્રદ્ધાના ઉપર અટનપણું જાગી રહે તેને તમારા એક આધાર રૂપ માનો, અને તેના નિત્ય અવેનાશી અને દંડ નાવ ઉપર તમારો પગ જમાવેલો ગણો. જે તમે આ આત્મશ્રદ્ધા ઉપર અવિચન રૂપે સ્થિત રહી શકશો તો તમારામાં એવું કોઈ આધ્યાત્મિક બદલ આવી જશે કે તમે પાપ અને અશુભની શક્તિઓને કાચના વામણની માફક નાશ કરી શકશો અને તમને તમારા કાર્યમાં એવી વિજય મળશે કે જે સામાન્ય મનુષ્યો કે જે ધનસંપત્તિ મેળવવાની પ્રયત્નતામાં રાખ્યા કરે છે તેમને સ્વ-પણ મળતો નથી.

જો તમે દૈવ આત્મશ્રદ્ધાને ધારણ કરી શકશો અને તેમાં જરા પણ શંકા કે સંદેહ નહિ રાખો તો તમે સર્વ કાર્ય મેળવી શકશો એટલુંજ નહિ પણ તમારી શક્તિ એટલી બધી વધી જશે કે જા તમે કોઈ પર્વતને પણ કહો કે તું અહિંથી દૂર જઈ સમુદ્રમાં પડ તો તે પણ સંભવિત બનશે આવું ઉત્તમ આત્મશ્રદ્ધાનું બળ મેળવનારા જગતમાં અનેક મહાન કાર્યો કરી શકે છે. ઘણા મહા પુરુષોમાં આવી આત્મશ્રદ્ધા હોય છે તેઓ સદા, શાંત અને આનંદી હોય છે, તે માત્ર યુધ્ધમાં આશિર્વાદ આપી અનેકનું કલ્યાણ કરી શકે છે. દુઃખ, શોક, વિપત્તિ, નિરાશા અને માનસિક કે શારીરિક વેદનાના પહાડ તેમની આગળથી દૂર જતા રહ્યા હોય છે.

જો તમે તમારો આત્મશ્રદ્ધાને દૈવ સમ્પર્ક કરશો, ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા જમાવી રાખશો તો પછી તમારે બારી સફળતા કે નિષ્ફળતાની ચિંતા કરવાની કાંઈ જરૂર રહેશે નહિ. તમને જરૂર સફળતા જ પ્રાપ્ત થશે તમારે સારા ખોટા પરિણામની ત્યાગ કરવાની કાંઈ પણ જરૂર નહિ રહે. તમે શાંતિ અને આનંદપૂર્વક તમારું કાર્ય કરો અને સદ્વિચારો અને શુભકાર્યોથી જરૂર શુભ પરિણામ જ આવે છે એવો નિશ્ચય રાખો, આરોગ્ય, કાર્યની સિધ્ધિ અને શક્તિ પ્રાપ્ત કે વા મોટું આત્મશ્રદ્ધા રાખી સદ્વિચારનું સેવન કરી મનને શાંત રાખવું એ સર્વોચ્ચમ ઉપાય છે જેઓને પોતામાં વિધામ હોતો નથી તેજ સર્વ કામમાં નિષ્ફળ નીવડે છે જેઓ બ્યર્મચત્તા હોય છે, મન જેનું બંધન કરતું હોય છે તેઓજ મોંઘલા અને માય-કાગલા જેવા હોય છે ગમે તેવો રોગ દૈવ આત્મા મદદવાન પ્રત્યે સકલ્પ માનથી મટાડી શકે છે. અન્યના રોગ પણ તે સકલ્પથી મટાડી શકે તો પછી તેને તો રોગ થાયજ ક્યાથી ? થાય તો તેને દૂર કરવાનું તેનામાં સામર્થ્ય હોય છે. આત્મશ્રદ્ધાનું મનુષ્યનામાં એવી શક્તિ જાગ્રત થયેલી હોય છે કે તે પોતાનું તો શું પણ અનેકનું બહુ કરી શકે છે.

અપૂર્ણ.

(દો. ગૌરીશંકર મોતીરામ બટ, બી.એ.)

પ્રકરણ ૧ છું

જોતપુરના શુરવીર સેનાપતિ ગજપતિસિંહના મહાલયના શયનમંદિરના એક ખુણામાં કાંબો દીવો બળી રહ્યો છે સુનારાની શબ્દો સુતી પડી છે. ગજપતિસિંહ અદ્ય વાળીને તે વિશાળ ખડની ચેત્રજી ઉપર આટા મારી રહ્યો છે જગતમાં એટલી ગુચવણીઓ બનેલી છે તેટલી અગત્યથી પણ અધિક તેના મગજમાં રમી રહી છે. ઘડીમાં તે આવેશમાં આવી જતો હોવાથી પગ હાથ પછાડે છે, ઉતાવળો વ્યાઘ્ર મારે છે અને અમુક નિશ્ચય ઉપર આવ્યો હોય એમ બતાવે છે.

ગજપતિસિંહ—(પોતાના મન સાથે) અરે, જગતનું વહેણ કઈ દિશાએ જાય છે ? સંસારમાં સ્વાર્થ સિવાય શું નજરે પડે છે ? સફળતાને ખડાને લેધી કુટિલ કાળે કરવાને

ચુકતા જ નથી, તેમ છતાં તે પોતાને સરળ કહેવરાવે છે, પોતાને પ્રેમી બનાવે છે. જગત એ બાજુગરનો ખેત હોય એમ મને હવે ખરાબ અનુભવ થાય છે. મનુષ્યો ઉગતા સૂર્યને પૂજનારા છે. સ્વાર્થ હોય ત્યાં લગી મીઠું મીઠું બોલે છે, આસપાસ ભેટા ચંદ્રસિંહ આવતો હોય એમ જણાય છે. (જાહેર) અરે વિશ્વાસઘાતી મનુષ્ય—

ચંદ્રસિંહ—વિશ્વાસઘાતી ?

ગજપતસિંહ—હા, હા, હજાર વાર તું અમોને છેતરીને ઔરંગઝેબને જઈને મળ્યો. તે મહારાજ જસવતસિંહના રાજ્યની ધૂળવાણી કરી. પ્રજા તને તેનો બદલો આપશે. માદ રાખજે કે આ સંસારમા કુકર્મો કરીને કાઈ સુખી થયું નથી. સેતાન.

ચંદ્રસિંહ—શું હું સેતાન ?

ગજપતસિંહ—(વધારે આવેશથી બહુકીને) ત્યારે શું ? તને સેતાન કહેવામાં શા બાધ છે. રાજ્યદ્રોહી, કુટુંબ દ્રોહી, દેશદ્રોહી—

ચંદ્રસિંહ—અસ કરો,

ગજપતસિંહ—ચોર ! રજપુતનો મરીજ છોકરો છે એમ જાણીને મેં તુને બહાલથી ઉઠેર્યો. સાપને દૂધ પાચુ શામાટે ? કેવળ એરેને વધારવા. કટારી કેડે શામાટે બાંધી ? મારી પોતાની જ જાતીમા ભોકવા કટાતું ઝાડ બીજ વાવીને કાંઈ ઉત્પન્ન કર્યાં. મારા પગને માંગ હાથે જ ઘાપવાને મેં કુહાડી હાથમાં લીધી.

ચંદ્રસિંહ—તમારા પગ ઘાપવાને મેં કશી સુક્તિ કરી નથી. હું જેવો શુસ્તીર માત-પિતાનો પુત્ર છું તેવાજ મેં કામ કર્યો છે તમે શુસ્તીર છો એમ જાણીને જ મેં તમારી પુત્રી પરજીવાની કપ્પા કરી છે.

ગજપતસિંહ—ચૂપ, બકવાદ ન કર. વિધાર છે તારી કપ્પાએને 'ઓશીયાળાના છોકરા તને તે સિંહણું સુતા મળે ? તું સિંહ આગળ બોલતા જરા પશુ શરમાતો નથી ? સિંહ બૂબે મરશે પણ કદાપિ ધામ ખારો નહિ. તું ત્રિલોકમા માયું કુટીને મરીશ પણ તારી આરા સફળ નહિ થાય.

ચંદ્રસિંહ—શું મારી આરા સફળ નહિ થાય ? હું ખૂન કરીશ. તારું લોહી પીશ. હું અધમમા અધમ બનીશ.

ગજપતસિંહ—તું અધમ છું જ એટલે અધમ બનીશ એમા શી નવાઈ ? જેમ જેમ તારા બોલ નીકળે છે તેમ તેમ તારામાં શું છે તે હવે જણાયું છે. આજ સુધી તારા કર્તવ્યો છુપ્યાં હતાં, મારાથી તું અજાણ્યો નહતો. સમજ્યો ?

ચંદ્રસિંહ—હા, હા, સમજ્યો. હમણાંજ હું તમને સમજાવું પાડું છું. (નિશાની કરતા ખુલ્લી તરવારોથી સિપાઈઓ હાજર થાય છે.) જો, જાકી મનુષ્ય જો. હવે તારું આત્મી બન્યું છે.

ગજપતસિંહ—(અદહાસ્ય કરીને) અરે, આવી બનવાનું તો ત્યારે સારું છેજ.

આપણે રજપુતો આવી બનવાથી ખી જાણ્યો તો 'રજપુત શાના ? અભિમાનમા અભયેક્ષા એ જીવડા' તારો દેહ પણ પલકવારમાં બળીને ભસ્મીભૂત થવાનો છે. આ માટીનો દેહ આખરે માટીજ થવાનો છે. ચરીર રૂપી પીંજરમાંથી હસ ઉડી જતા એ પીંજર નકામું થવાનું છે. ગર્વથી મિથ્યા બોલે છે તે આખરે તો મિથ્યા જ થવાનું છે. મનના મનમા રહી જશે ને જગતમાં ફજેતી થશે.

ચંદ્રસિદ્ધ-જેની ? હમણાં જ શીર જુદું થશે.

ગજપતિસિદ્ધ-તમે તેમ યાત્રા નિમકર્યાની, ચોર, ઠગાગ, ત્રા લક્ષ્મી નહિ મળે હું મરવાને તૈયાર છું.

ચંદ્રસિદ્ધ-ફાળ પછી વિચાર કરવાને વખત આપુ છું. વિચાર, વિચાર.

ગજપતિસિદ્ધ-શુ વિચાર ? માણુમના ક્યુને પ્રિય ન હોય તોપણ મુખ્ય કામકા હા, હા' ક્યાં કરે છે, કદરો કદરો-જ હાય છતાં ફરીને હું કેવો દેખાઉ છું એવું તેને અભિમાન થાય છે. ધનનો ગરીબ હોય છતાં કુતચુલ લાવતાં જાતિભોજન કરીને પૈમા ઉઠાવે છે. સાજ વગરનો કુતંગે લગન-વાર હોણીએ તોપણ તેજ ઠેકાણે આઠા મારે છે.

ચંદ્રસિદ્ધ-ગજપતિ તુ ક્યા છે ? તારી શી દયા ? આમના લડકા નીકળે છે તેમાં તુ કેમ ઘી હોયે છે ? મિયાણાઓ, માવઠા યાઓ (કર્ષક નિયાતી કરે છે)

ગજપતિસિદ્ધ-આ ઠાકા ઉપર કર્ષક કંકણ પડેલાં નથી. તારી બીકથી મેં કંઈ સુદડી બોલી નથી. મેં પણ મરવા માટે દંડ નિશ્ચય કરેલો છે.

ચંદ્રસિદ્ધ-ફાળ પછી વિચાર કર, વિચાર કર. એ ગજપતિસિદ્ધ, વિચાર. લક્ષ્મીને આપી દે નહિ તો આ શમજો—

ગજપતિસિદ્ધ-ચૂપ ! એ નર્કના કીડા. તારા જેવી અનેક સમસીરો વચ્ચે આ શીર ઝુકેલું છે. આ ચમુચી અનેક સમસીરો ભેળેના છે. આ હાથોથી અનેક મરતો મુએના છે. ધનન !

ચંદ્રસિદ્ધ-જસ, યર્ષ ત્ર તૈયાર ત્યારે

ગજપતિસિદ્ધ—હું તો તૈયાર જ છું તૈયાર થવાનું તો તારે છે તારે બીજાની સ્થાય લગી પડે છે તેથી તયાર થા, તયાર થા એમ કહે છે, તુ ખરો રજપુત જ નથી હરી, આવ, અમળને ભય નથી આ જગનમા.

આલેખી ક્યમ અટકે છે, યશ ગજપતિસિદ્ધનું શુ થયું એ કહેવાની હિંમત આલેખી નથી જગતમા અનાદિ કાળથી જેમ થતું આવતું છે તેમ આ ફાતી જગનમાથી અમર આત્માઓ દિવ્ય વિગાનમા ભેગીને આમણમા જઈને તારા બન્યા હશે, તેઓ આ મૃત ભૂમિ ઉપર અનિમેશ દૃષ્ટિઓ નેહી રવા છે ને મનુષ્યોનાં કુડાં ફૂલોને નિહી ગયા હશે.

ધાડ રાત્રીના તિમિરમાં આજુ ભેધપૂર રહેલ જવાઈ ગયું છે તમરનો ઠેર ઠેર અવાજ યર્ષ રહ્યો છે. ઠાઈ ઠાઈ પોળોના ખાયામાં કુતરાં પચી નિદ્રા લઈ રહ્યાં છે. મનુષ્યનો સ્વેદ અચર જર થતાં અથવા કષ્ટ સ્વેદ અખડ થતા તે ભમવા મડી ભય છે ચોરીવાજાઓની આવેને પુરી થતા તેઓ ખોખરા ખાતા નથી અને ઉતમાં પડ્યા છે. ચોમેર દવા પણ દાલતી નથી શીનગતા જથે પ્રમરી છે. મદાયપમાં નિર્દોષ બે બાજકો સુતા છે તેમને અચર નથી કે તેમનો બ્દાનો પિતા તેમનાથી એ વધારે ધાડ નિદ્રા લઈને શય્યા આગળ પડેલો છે એની શય્યા કીક નથી એમ પ્રભુને ગમ્યું હશે કે જ્યો તે રાત્રી-ઓના મુઠાની શય્યા કરીને સુતો છે, તોફાન ચાકર સૌ ઠાઈ ગત્રી દેરીને રાજી વિશ્વાસથી સુતેલાં છે, કાણ જાણે સ્વવાગ ક્યારે થશે ? ને મહેલ માણુમોથી ગાજી ગયેનો, ને મહેલ સૌન્દર્યથી શોભેનો, ને મહેલમાં વિનય, માન, વિનય આગતા સ્વાજના થતું તે મહેલ સુન્ધ-દા'મા જવાઈ ગયેલો છે ને મહેલમાં સેનાપતિની સચારી આવતાં ઓ સુવાયુષ યર્ષ જતું, ને મહેલમાં સેનાપતિની ગડો ભેવાની, ને મહેલમાં સવંત આનંદ હતો તે મહેલ જાણે ઠાઈ ખોવાઈ ગયું હોય તેમ રૂદન કરી રહ્યો છે પ્રભુ ત્વાગી લીલા અપાર છે !

પ્રકર ૨ જી.

ધસ્તીમનના સત્તરમા સૌકાની અધવચ્ચમા અનેક કાવાદાવાથી લાખેઓને હગતીને અને સુસવમાન સરદારોને પડમા લખને બાદગાહ ઔરગઝેગ તખ્તશીની થયો હતો, એવપુર નરેશ જસવતસિંહના કુટુંબને બાદગાહે દુખ દેરામા મળ્યા ગમી ન હતી, અને રજપૂતો ઉપર દાઝ રાખીને નાખેનો જજીયા વેરો સો ધનની અમોમા ખુરી રહ્યો હતો એવામાં ઉદેપુરના મહારાજાએ માથુ ઉંચુ કરવાની કોમીય કરી “દરેક રજપૂત બચ્ચાની ફગ્ગ છે કે પોતાના સ્વમાનની ખાતર, બાપારાવળના નામની ખાતર, જજીયાવેરો ન બરવો બેધપૂરના માનની ખાતર બાદગાહી હુકમ ન માનવો” એવો ઢંદેરો રજપૂતાનના એક ખુલ્લેથી ખીજ ખુલ્લે ફેગ્યો. આખા દેશમા તરવાર અને અગ્નિ ઉઠળી રહે તોપણ થુ, આખુ રાજ્ય પડગી લે, જતનથી મારો નાંખે તોપણ થુ, એમ માનનારા રજપૂતો કેમરોયા કરીને મોગન દળમા ઝુઝી પડના. અકમર, જહાગીર અને શાહજહાનની કારકીર્દીમા તેમણે જરા પથ નમતુ નહાવું આપેલું અને ગમે તે બોલે તે નમતુ આપવા માગતાં નહતા.

એક દીપ્ત એવો હતો કે ત્યારે જોરપુરનો રાજ જસવતસિંહ લગાઈમાથી નારીને પોતાના ચકેરમા પાછા આવ્યો ત્યારે ખુદ ગમી ગિરા ઉપર ચડી અને પુરના દરવાજા વસાગ્યા. તેણે પોતાના પતિને કહાડી મોકલ્યું કે “જે તમે મારા પતિ સાચા હો તો આમ રથમાથી નાગીને પાછા ન આવો.” આ સામગી તેને ઘણો જ શરમદા પડી ગયો અને લડ્યા વિના પાછું ન ફરવું એવું પણ લીડુ શામાય છે એ વિગતનાને !

અપોખ્યા અને કનોજના રજપૂત રાજાઓ પોતાને સુર્યવંશી કહેવડાવતા, દિંદી અને પાટનીપુત્રની ગાદી ઉપર આવી મયેના રજપૂતો પોતાને ચંદ્રવંશી મનાવતા ઉત્તરમાં, ઉજ્જન, કંતાજ અને દિંદી, અને દક્ષિણ પા મકાન, યાદવ, ચાલુક્ય અને અગ્ર રાજાઓ હતા. ધસ્તીમનના બારમા સૌકામાં મહમદ ઘોરીને આમાના કેટલાક રાજાઓ સાથે લડતુ પડ્યું હતું. પૃથુરાજ ચૌહાણ પછીથી દિંદીની ગાગી ઉપર રજપૂત રાજ આવે એ માટે સીકીના યુદ્ધનો છેલ્લો પ્રયત્ન થયો અને ત્યાગ પડી રજપૂતોએ એ વાત પડગી મૂકી. જયપુર અને બેધપુરના રાજાઓને અકમરે મેળવી લીધા હતા. એટનુંજ નહિ પણ અકમર તો એમની કુવરીઓને પણ પરખ્યો હતો, વળી અકમરે ખુદ પોતાની કુવરીઓને રજપૂત રાજાઓ સાથે પરણાવી હતી એક માત્ર ચીનોડના રાજાએ અકમરનું ઉપરીપણ સ્વીકાર્યું નહિ ત્યાર પછીના રજપૂત રાજાઓ નમળા થયા અને એ ટેક છેવટ સુરી ન જાગ્યો. ઔરગઝેમે ગાદી ઉપર આવ્યા પછી આ ખામતનો લાભ લઈને રજપૂતોને હકાગ્યા.

એવામા દક્ષિણમાં શીરાજએ સુરત જહર ઉપર ઉપરાઉપરી સ્તારીઓ કરી, વિજયપુરના રાજાને હરાવી એક પડી એક ઘડ લખ, શાહી ઘસકના મુખ્ય મુખ્ય સરદારોને હરાવીને દિનપ્રતિદિન પોતાનું જોર વધારવો ગયો. તોરણા ઘડના કિત્તાને, જીતી લખને ત્યાં ફગ્ગી, માતાનું દેવળ બધાનું અને તે જતાર્દન નામના એક પાત્રણ પૂજારીને સોપ્યું ફરમાડના કિત્તામાથી શીરાજ મહામુઝેનીથી બચી જાય છે ત્યાર પડી દિંદી આમત્રણ આવેલું તે ઝીલીને, ત્યાંથી પણ કેદમાથી જડી, જાય છે ત્યાર પછી શીરાજ દક્ષિણનો રાજ થાય છે. હુકામાં કહીએ તો આપણી કથામા ઠેકઠેકણે ઔરગઝેમ-ચિવાજનો ઝગડો જ્યાં ને ત્યાં દિગોત્યર થાય છે.

જન્મવંતસિંહ મરાયા પછી તેના નાના પુત્રને બહુને રાણી ભેષણર આવી છે. ગાંધીની તમામ વ્યવસ્થા રાણી પોતે કરે છે. ગાંધીનિંદા બહાદુર અને પ્રમાણિક હોવાથી તેના તરફથી રાણીને ધણી મદદ છે. ગાંધીનિંદાને રઘુનાથસિંહ નામનો એક પુત્ર અને લક્ષ્મી નામની એક પુત્રી છે. રઘુનાથ તથા લક્ષ્મી બન્ને વયમા આવેલા છે. નાનપણથી માતા વિના ધરમા કેમ ચલાવી લેવું તે તે બિચારાં શિષ્યાં દર્શાવે છે. નોકરોએ જો કે તેમની સભાગ રાખવામાં બાકી રાખી નહીં તોપણ ગાંધીનિંદા જ્યારે સરકર માથે બહારગામ હોય ત્યારે બાળકોને ધણું લાગી આવતું.

ગાંધીનિંદાના મરાયા પછી ભેષણરની ગણીએ ચંદ્રસિંહને રઘુનાથ અને લક્ષ્મીને વહીવટ મેળવ્યો. આપણી કથાનો નાયક રઘુનાથ ધણેજ કાળેત અને ચતુર હતો તે પૂજા-છંદી તરત સમજી ગયો કે ગાંધીનિંદાનો મારનાર કુટુંબ ચંદ્રસિંહ જ હતો.

દેવે ચંદ્રસિંહ સાથે રહેવું રઘુનાથસિંહને ઠીક ન લાગ્યું ચિતા માત્ર લક્ષ્મીની હતી. નિર્દોષ બિચારી બંદેન ! પિતાનું મરણ આમળીને એના તો હોંશ જ ઉડી ગયા હતા. તે પોતાના બાઈ પાસે આવી.

રઘુનાથસિંહ — બંદેન લક્ષ્મી-પિતાજી મારું આવે છે ?

લક્ષ્મી — બાઈ-કેમ ન આવે ?

રઘુનાથસિંહ — એક હોડા નિ શ્વાસ મુશ્કેલ ગયો.

લક્ષ્મી — રઘુનાથબાઈ, શા શોકમાં કુબેના હો ?

રઘુનાથસિંહ — નિર્દોષ બંદેન, એ તો રહેજ.

લક્ષ્મી — ના ભાઈ, કહેલ તમે શા ગોકમાં કુબેના હો ?

રઘુનાથસિંહ — (ફરીથી નિ શ્વાસ મુશ્કેલ) બંદેન, માતાનું મુખ તો જોયું જ નથી. પિતાજી ગયા. આપણે માથે માત્ર પ્રભુનો આશરો ગ્યો. મારે તો આજે પ્રવાણ કરવું છે. બંદેન એક રત્નપુત બાલિકાને છાત્તી ગળ આપો.

લક્ષ્મી — અચ્ચુ, બાઈ પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે.

અપૂર્ણ.

પ્રાસંગિક નોંધ.

બા બોદયને દસ વર્ષ પૂરા થઈ આજે તેનો ૧૧ મા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે. આ વર્ષમાં પણ તેમાં દરવર્ષ માફક વાંચકોને ઉપયોગી અને બોધક વિષયો આવશે. મદિયારો દ્વારા, મનુષ્યોનાં જીવન ઉચ્ચ બને, દરેક ધર્મમાં સુખ વડે ચાલિત ઉચ્ચ થાય, આનંદની જન્માવટ થાય, મનુષ્યો કર્તવ્યથી જને એવા વિચારો તેમાં ચર્ચાય છે. ગમે તેવા સંદર્ભમાં પણ બાબોદય વાંચવાથી દિ મન આવે છે, સંકટ જૂરી જવાય છે. ઇશ્વર તરફ જવાના સંરગ માર્ગોની તેમાં ચર્ચા થાય છે. એકંદરે બાબોદય વાંચનાર પોતાના બાબનો ઉદય કરી શકે છે.

કાનભોલી હજી મોંઘવાગી તો છે જ છતાં દેવે બાબોદય ઝોઝ કાનભોમાં છપાવે છે તેમાં તત્ત્વવિચારના, ઉપદેશના અને ધર્મસંજ્ઞાની વિષયો ચર્ચાય છે. મોઝ પણ એકેંગીન વિચારો તેમાં આવતા નથી. અમારા માલિકોએ અમારા આ સત્કાર્યમાં મદદ કરતી થો છે.

આ નવીન વર્ષમાં દરેક બધુએ બધુભાવે અમને એક બેં આહુકો વધારી આપવા તબ્બીજ કરી ધોટે છે. બાબોદખના આહુકો વધારવા એ પુણ્યનું કામ છે. કારણ તેને વાંચનાર ઉચ્ચ ચારિત્ર્યથી જ બને છે. વાર્ષિક રૂ. ૩-૦ લવાજમ બાબોદખ માટે ખર્ચવાથી દરમાંસે ઉત્તમ માસીક મળે છે તે ઉપરાંત વર્ષમાં ઉત્તમ ભેટ મળે છે, અને તે સર્વ જોતા લવાજમ નશ્તુ લાગ્યા સિવાય રહેશે જ નહિ.

આજે ધણા મનુષ્યો વ્યમનમાં, સ્થાપનમાં, નાટકો વિગેરેમાં સહેજમાં ધણુ ખર્ચ કરી દે છે. તેમાંથી મહિને દિવસે ૦-૪-૦ બચાવી આ માસીકના આહુકે યતુ એ કાંઈ મોટી વાત નથી. તમે તમારા મિત્રોને, સખધીને જરૂર આ માસીકના આહુકો કરશો તેથી તેઓને ધણો ફાયદો થશે. ધરમાં સ્ત્રી છોકરા વાચ્યને નોપણુ તેમના જીવન સુધરશે, અને એકંદરે જે ધરમાં બાબોદખ જતું હશે તે ધરમાં સુખ, શાંતિ અને આનંદનો અનુભવ થશે. આ નવા વર્ષમાં આપ જરૂર એક બે નવા આહુકો વધારી અમારા આ સત્કાર્મમાં સદાય કરશે જ.

આ વર્ષની ભેટનું પુસ્તક આત્મજ્યોતિ કિવા અસ્પર્શન દરેક આદકને મોકલવામાં ગયું છે. તેની છુટક કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ છે, છતાં આહુકોને તો તે મફત જ મળે છે આ પુસ્તક ધણા બધુઓને ઉત્તમ જણાયું છે તમને તે કેવું જણાયું છે તે જણાવશો. બાબોદખ અને તેની ભેટ તમે તમારા મિત્રોમાં વ્યાવરશો, તે વાંચનાં નમાગી લક્ષમણુ થતાં જરૂર તે બાબોદખના આદક થશે જ. દરેક બધુ એક બે આદકો જ એ વધારી આપે તો હાલની સંખ્યા વધી નવું જેમ આહુકો વધુ હોય તેમ તેના વિચારેનું બજા પણુ વધુ જામે છે. તમે બાબોદખને તમારૂં પોતાનું માની તેના આહુકો વધારવા ખાસ પ્રયત્ન કરશો તો અમને ધણીજ સ્હાય થશે. કેટલીક વખતે નવા આહુકો માઠાં નામ નધાવે છે તેમને પાછના અહો મળી શકના નથી. ભેટનું પુસ્તક ખાલી ગયે તે પણુ મળતું નથી માટે નવા આહુકોએ આ મામમાં જ પોતાના નામ નધારી ભેટનું પુસ્તક મગારી લેવું.

અમારા તરફથી હુન્નરવિજ્ઞાન એ નામનું માસીક કાર્તિક માસમાં શરૂ થયું છે. તેમાં હુન્નર, વેપાર અને ખેતીવાડી સખધી વિષયો ચર્ચાય છે. તે આપને આહુકે ગણી મોકલવામાં આવે છે તેનો ચોથો અંક પણ આપને મળી ગયો હશે. તેનું લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ છે છતાં જે બાબોદખના આહુકો છે તેમની પાસે તો તેનું લવાજમ માત્ર રૂ. ૩-૦ લેવાશે. આપ હવે તેનું લવાજમ વસત્ર કરવા અંક વી. ખી. કરવા લખી દેશો. અને તે વખતે બાબોદખના આહુકે હોવાનું જણાવશો. હુન્નર વિજ્ઞાનની ઉત્તમ અને દળદાર ભેટ વર્ષ પુરૂ થયે દરેક આદકને મળી શકશે આ હુન્નરવિજ્ઞાનના જમાનામાં આ માસીકના આદક થવા અમે આપને બયામણુ કરીએ છીએ અને તે માસીકના પણુ એક બે નવા આહુકો-મેગવી આપશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

બાબોદખના આહુકોને અમારા પુસ્તકો એાછી કિંમતે આપાય છે. રૂ. ૪ અને તે ઉપરાંતની કિંમતના પુસ્તકો-કાવદાનો શિક્ષક કી રૂ. ૧૨-૦, ધનવાન કી રૂ. ૧૦-૦, બિંધુવેતા, કી. રૂ. ૫-૦, સ્ત્રીવિશિષ્ટ કી રૂ. ૪-૦, હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા કી. રૂ. ૭-૦, માસ્ટર એન્ડ નોલેજ કી. રૂ. ૧૦-૦, ત્રીકાળદર્શક દર્પણ કી. રૂ. ૫-૦, એ પુસ્તકો ખરીદનારની પાસે કિંમતમાં ૦-૮-૦ એાછા લેવાય છે માટે તેનો પણ લાભ લેવા ચુકવું નહિ.

તે સિવાય બાબોદખના જે આહુકો અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક અથમાળાના આદકમાં નામ નધારશે તેમને એ અથમાળા તરફથી નીકળતા પુસ્તકો અર્ધી કિંમતે મળશે તેનું

પ્રથમ પુસ્તક શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય તૈયાર થઇ ગયું છે. તેની કિંમત રૂ ૫ છે છતાં પ્રથમ માળાના માલિકને તે રૂ ૨-૮-૦ માત્ર અપાશે તમે જરૂર પ્રથમાળાના માલિક તમારું નામ નધારી અર્થા કિંમતે મળતા આ પુસ્તકોનો લાભ લેશો પુસ્તકો દળાર, ગંજ દામળના અને પાકા પુડાના થશે તેના દર પછી તત્તવનિયમ દર્શન, સિદ્ધપુરુષો, યોગ ત્રિયા એ પુસ્તકો બહાર પડશે અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં આ પુસ્તકો જરૂર તમારી લાભક્ષેત્રીમાં હોવા જોઈએ તેના માલિક યરા માટે પ્રવેશ શીતો રૂ ૧-૦ લેવાય છે જે ભાગ્યોદયના માલિકો આ પ્રથમાળાના માલિકમાં દાખલ થતા હશે તેમની પાસે તે રૂ ૧-૦-૦ લેવાશે નહિ. માટે તમે જરૂર આ પ્રથમાળાના માલિક થશો. અને અર્થ કિંમતે મળતા પુસ્તકોનો લાભ મેળવશો.

આ નવા વર્ષે આપનાથી અને તેટલી મદદ ભાગ્યોદયને આપશો. તેના એક એ નવાં માલિકો વધારી આપ જરૂર અમારા આ સંકાર્ષર્માં સુધાય કડગો જ. ભાગ્યોદય મંદિરારને અને જ્ઞાનને ફેલાવે છે તેના માલિકો વધારી આપનાથી તમે પણ સદિયારો અને જ્ઞાનને ફેલાવવાના ભાગીદાર થશો આ સંકાર્ષર્ તો જરૂર આપ કરશો જ.

આ વધારી ભાગ્યોદય દરેકને નિયમસર મળશે. માલિકોને નહિ મળતાં અકા મોકળી અપાશે અને દરેક માલિકના પત્ર ઉપર ખામ ખ્યાન આપવામાં આવશે. આ નવીન વર્ષે મધ્ય ભાગ્યોદયના માલિકોનું શુભ કરો એવી ધુન્ધાસદ વિરમાય છે.

વનસ્પતિવિજ્ઞાન.

(અનુમધાન ૧૦ માં વર્ણના ૧૨ માં અકના પાન ૪૭૬ થી)

એખરો—કોકિલાસ.

એખરને સરૂમા-કોકિલાસ, કાકેલુ, રહુર, હુરક, હુર, મિશુ, કાળેશુ, રહુગમ્પા, રહુશલિકા;

તેને દિલીમાં તાલમખાના, દેવપા.

ખંભાળીમાં-કુલિયા ખાસ, કુનેકાટા, કુલક.

મરાઠીમાં-વિખરા, તાલમખાના.

દેાંગ કાસિસ્તા, કાલસા

ગુજરાતી—એખરો,

તુ-કોવમુ-તુરો.

મલાં વાવત મુલિ.

સાંગ Aster oantha Longifolia એરરમ્પા લાંબોદેવિલ.

ગોંગ કાશું જુલે ગાડ.

કાંગુડુ ગોલિફ, કાલવલિફ, નીરગોળ ગોળા

તેંગ નિંગોની, ગોલિમિંગોડુ.

તાંગ નિરમુલિ.

ઉત-કુલિરખા માખુલે.

અંગરજ-Long Leaved Barlaria

લોંગ લીફ બાર્લેરિયા

એખરાના છોડ નવા પાણી ભગમ્પ રહેતું દોષ તેની જગામાં તળાવને કિનારે, ખાતો-ખીવાતગી જમીનમાં, મુકાવમાં ખાતમાં મળ્યા થાય છે તેના પાન લાંબા વાળાં થાય છે. તે દરેક પાન નીચે એક કાંટો દોષ છે. તેના છોડ ઉપર કાંટા બહુ થાય છે, અને ઠંડાવે

ઠંડાએ ગડિા હોય છે. તેના ગડિામાંથી જે બી નીકળે છે તેને એખરો કહે છે. એખરાની માત્રા બા તોડા સુધી છે તેને ઢોર ખાના નથી તેના હોડ બે અઢી હાથ ઉંચા થાય છે તેનાં બીને પાણીમા પનાળસાથો રસદાર ચીકણાં થાય છે, તેનાં કુલ શીઘ્ર આસમાની ને જાંબુડા રગનાં થાય છે.

ગુણુ—એખરો શીતક, વીર્યવર્દક, બલવર્દક, મધુર, ખાટા, પિત્તકારક, કડવો છે અને વાત સખધી. આમ, સોજા, પથરી, તરસ, પ્રમેહ, વાતરક્ત, મેત્રરોગ તથા લોહિ વિકારને મટાડનાર છે એખરો ચીકણો છે ને મૂલક છે. દવામાં તેના બી મૂળ અને હાથ વપરાય છે તે પ્રમેહ, મૂત્રરોગ, જ્વોહર, મધિવા ને સોજામાં પણ ફાયદો કરે છે.

તેનાં પાન સ્વાદિષ્ટ, તેમ કડવાં છે, તે સોજા, યજ, વિષ, આમવાત, ઉદર રોગ, પાંડુ રોગ, મળરોધક, મૂત્ર રોગ અને વાન વિટબને દૂર કરે છે,

તેના બી શીતન, સ્વાદિષ્ટ, તુરા, કડવા, વીર્યવર્દક, બારે, બલકારક, ગર્ભ સ્થાપક, ક્ષવાતકારક, મળસ્તબક છે તથા લોહિવિકાર, દાહ અને પિત્તને દૂર કરનાર છે

તેનો અર્ક ચોપડી સેક કરવાથી સોજા મટે છે.

એખરાનો ધણો ઉપયોગ ધાતુ પુષ્ટિ માટે થાય છે.

પ્રમેહ—એખરાને દ્વધમા બાપી ખાવા આપવાથી પ્રમેહ મટે છે. તેના બીની ફાડી સાકર સાથે ફાડવાથી પ્રમેહ મટે છે.

ઝાઝા—એખરાનાં બી દહીંમા વાડી ખાવાથી ઝાઝા મટે છે.

ધાતુપુષ્ટિ—એખરાતુ સુર્ય સાકર સાથે ખાઈ ઉપર તરત દોહેલુ દ્ધ પીવું અથવા એખરો, મુસળી અને ગોખર ત્રણે વાડી તેનું સુર્ય ગાયના દ્ધ સાથે સાકર નાખી પીવું તેથી ધાતુ પુષ્ટી થાય છે.

ઉદરસ—એખરાતુ સુર્ય મદ અને તાજ ઘી સાથે આપવાથી મટે છે.

યોનિસક્રિયાન—એખરાના ઉઠાળામા એખરાતુ સુર્ય નાખી અંદર લેપ કરવાથી થાય છે.

પુષ્ટિકારક પાક—એખરાનો પાક—એખરો, ગોખર, બળખીજ, કાળી મુસળી, શતાવરી, સાક્ષમ મિથ્રી, પંજબી મિથ્રી, ઘોળી ગુલગાશીનો કદ અને ચોપચીનીનુ સુર્ય કરી ઘીમા સાંતળી, સાકરની ચાસણી કરી તેમાં નાખવુ પછી એકત્ર કરી તેમા ખદામ, ચારોળી, પીસ્તા દાક્ષ, એલચી, કેસર, લવંગ, જામુળ, જવત્રી, તજ, અને ગળોમત્વ નાખી દારુ. તેના ચકના પાડી દરરોજ બે તોડા ખાઈ ઉપર ગાયનું દ્ધ પીવાથી શરીર પુષ્ટ થાય છે.

બળવધે—અર્ધો તોડો એખરો દ્ધ સાકર સાથે રોજ સવાર સાંજ પીવાથી બળ વધે છે. કમ કૌવન અને નમગાધના સાધા મટાડે છે

પેશાબના વિકાર—તેના મૂળનો ઉકાળો પીવાથી પેશાબ સાફ આવે છે.

તાવ—તેના પાનનો ઉકાળો પીવાથી સધિવા, વિષેટક ને તાવ મટે છે, પ્રમેહ મટાડે છે.

બન્ધ પેશાબ ધાય—એખરા હોડ સુકરી તેને ખાળી કચેલી જામ બધ પેશાબ સાવના માટે આપવાથી પેશાબ થાય છે.

ઢોરની કાંવનાં ચાંદાં—તેની જામ તેડમાં મેળવી ઢોરની મધન ચાંદાં ઉપર ચોપવાથી મટે છે.

જલ'દર—એખરાની લગ્ન ખાવાયો જળદર ને સોળમાં ગુણુ થાય છે. તેથી પિત કમી થાય છે.

વાની રહી ગયેલું અંગ—એખરો, મુંક, સરગવાની છાત્ર અને પીપીડીને સરસીયા તેલમાં કકડાવી તે તેલ વાગે રહી ગયેલા લાગ ઉપર ચોપડવાથી મટે છે.

ગર્મ રકુ—એખરો ને સાકરની દાણી મારવાથી શ્વેત ગર્મ રહે છે.

વા—એખરાના પાન ઉકાળી તેથી ન્હાવાથી વા મટે છે. તેમ એખરાના પાન પાયરી તેના રોક નાખવાથી વા મટે છે.

એખરો શક્તિને પુષ્ટી માટે વપરાય છે. તેના ખીની માત્રા ન થી ના તોલો, તેના ઝાડની લગ્ન ૨ આનીથી ૭ ભાર લેવી.

વૈદકના અનુભવસિદ્ધિ નુરખા સંગ્રહ.

આમાતીસાર—જરૂર ૨ તોલ, ખસખમના દાણા ૧ તોલો, હીમને ૧ તોલો, અને મુંક ના તોલો લઈ એક લોટીમાં મૂકી એક બાલુથી અર્ધો રોકવી અને અર્ધો કાચી ગખ્ખરી, પછી તેને ખાડી કપડે આગી તેડવી જ બીજી સાકર મેળવી તે ચુર્ચુ દિવસમાં આઠ દસવાર ૩ માત્રા પ્રમાણમાં ખાવું.

તમાકુનું ઝેર ઉતારવું—તમાકુ ખાવાથી ને ચડી જાય તો તેને સફેદ ડુંગળીનો રમ એક તોલો પીવ થી મરી જશે.

ઉપદ્રવ—ચાંદી—રસકપુર, મુરદાદીમ, પીળી ધાત્રીની લગ્ન અને ચોપીચદન તે સર્વને એકત્ર વાડી ઘીમાં કાલરી ગરમીની ચાંદી કે ધા ઉપર ચોપડવાથી મરી જાય છે.

ધાનુક્ષય—પીપળની લાખ ૪ તોલા, પીપળના ફળ ૨ તોલા, શુધ્ધ ખાટ ૩ તોલા એકત્ર કરી તેનું ચુર્ચુ બનાવી તેના ૭ પડીકાં વાળવાં દરરોજ ૧ પડીકું દુધ માથે ખાવું અને ખીર, દૂધ ભાત વિગેરેનું સેવન કરવું એથી ધાનુ જતી બધ મશે.

સાપનું ઝેર—જેને સાપ કરડ્યો હોય તેને અરીઠા ખવરાવી ઉધવા ન દેવો જ્યાં સુધી અરીઠાં તેને મીઠા લાગે ત્યાં સુધી તેનામાં ઝેરનો અણ માનવો. જ્યારે તેને અરીઠાં કડવા કે ખરાબ લાગે ત્યારે એ ઉતરી ગયેલું જાય. મર્ધવીય માટે આ ઉત્તમ દવા છે.

આમલકી રસાયન—૧ રોર આમળાનું ચુર્ચુ કરી તેને લીલાં આમળાના સ્વરસમાં ૩ થી ૪ વાગ બાવના આપવી. પછી મદ ૧ રોર, ઘી ૧ રોર, પીપળ ૧૦ તોલા અને ઘોષેલી સાકર ૨૫ તોલા લઈ સર્વ એકત્ર કરી માટીના રોટા વાસણમાં ભરી મોં બંધ કરવું. ૧૫ દિવસ પછી તેમાંથી રોજ સ્કવારે અને સાંજે ૧ થી ૨ તોલા લઈ ખાવું જેથી બળ, વીર્ય અને બુદ્ધિ વધે છે ધારણ, બુદ્ધિ અને સમજણની જામન થાય છે ક્ષય, ખાંસી, કૃશના આદિ મટે છે સરીરમાં નવી ધાતુઓ પેદ થાય છે આ ઔષધ ધણ ઉત્તમ છે.

શ્રીમદ્ગોકેશચાર્ય

અને શંકરદિગ્વિજય આ પુસ્તકની કીમત રૂ. ૫-૦-૦ જના મંથમાળાના માલકને રૂ. ૨-૮-૦ માં મળશે. રૂ. ૧-૦-૦ પ્રવેશ થીના ભરી માલક થવાય છે.

સપાલક. અખ્યાતમહાન પ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ.

ભાગ્યોદય

પુસ્તક ૧૧ મું.]

એપ્રિલ સને ૧૯૨૩.

[અંક ૨ એ.

કેવી સ્થિતિવાળો મનુષ્ય, ઇષ્ટ દર્શન કરવા સમર્થ થાય છે.

(અંતર રે, અહાહા, એ લય.)

ઓ પ્રભુ દર્શન ચહાનાર, પ્રભુકાળે શુ કર્યું તે વિચાર

પ્રભુ ખાતર અશ્રુધારા શું વહી તારા નેત્રોથી ચતોની રાત ?

કહી પણ રે તુચ્છતા જણી છે, પ્રભુની ખાતર તારી જાત રે ? ઓ

પ્રભુની ખાતર એવો કહીએ જની ગયો છે શુ તું ઉરથી ઉદાસ;

અમ ન ભાવતાં, ભાણાં ભર્ષાં, ખાધાં ભણુ રણા પડી તુજ પાસ રે ? ઓ

વત્ત ગમે નહિ પહુરવાં, બોલવું કરવું ગમે નહિ કાંઈ,

પ્રભુવિષ્ણુ એવી દયા તેં શુ હજુ પણ, અનુભવી છે ઉરમાંહિ રે ? ઓ

જગરણે પ્રાણ કટલાં પ્રભુની ખાતર કહે તે તો ખાષ્ટ્ર !

મોજમજા કહે કેટલી ત્યાગી, પ્રભુ અર્થ ત્યજી શી કમાઈ રે ? ઓ

પ્રભુને ખાતર કાર્તિક-ધન દેનારા, વ્યાપારોને મારી છાત,

કહે તેં પ્રભુઅર્થે કટલેા કાળ છે, ગાળ્યો જઈ એકાંત રે ? ઓ

દષ્ટિ પ્રભુમાં, શ્રુતિ પ્રભુમાં, ચિત્ત ને મન પ્રભુમાંહિ,

સ્મૃતિમાં પ્રભુ, વાણીમાં પ્રભુ, જ્ઞાનમાં પ્રભુ, એવું અનુભવું કામ રે ? ઓ

પ્રભુ ન મળે કદી વિષય સંગે અને, પુરુષાર્થે રાખ્યે આલસ્ય,

પ્રભુ અર્થ અર્પવું સમજું જીવન જોજ, પ્રભુ દર્શનનું રહસ્ય રે; ઓ

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

મનનીય પંચાયતન

(લેખક:—પુણ્ય સદ્ગુરુવર્ય શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

આ પ્રકારની બૃહ ચવાતું કારણ એ છે કે મનુષ્ય જીવનના સામર્થ્યને સમજતો નથી. માનવ જીવનમાં કેવા પ્રકાર ની યાંત્રિકતા રહેલી છે, તેનો વિદ્યાસ કેવી રીતે થાય છે, વિદ્યાસ થતાં કેટલી મર્યાદાપર્યંત તેનામાં અપૂર્વ સામર્થ્યની કલાઓ જનમત થાય છે, અને સામર્થ્યના શુદ્ધ ઉપયોગથી જીવન કેવું અદ્ભુત વિદ્યાસને પામે છે તેની તેને કશ્વના પણ ક્ષેત્રી નથી. જીવનને આત્મા સાથે કંઈ સંબંધ છે કે કેમ, જીવનના અંતર્ભાગમાં કયું તત્વ સ્થર વ્યાપી રહ્યું છે, તેનો તેને લેણ પણ વિચાર આવતો નથી. તે જીવનને જક સમજતો હોય છે.

વિચારણી બધેથી, જીવનસંબંધમાં આવા સમજનક વિચારો સેવીને તમે તમને વિચારણી સમજતા હો, તમારા તે વિચારોને જલ્દી પ્રમાણભૂત તથા શાસ્ત્રસંમત સમજતા હો, તમારા તે વિચારોને સસારના અનુભવના સારરૂપ સમજતા હો તો જાણો કે સત્યથી—વાસ્તવ સત્યથી—તમે જલ્દી દૂર ધસડાતા જાઓ છો, અને સત્યથી દૂર ધસડાવું એના સમાન જીવનને બદલ કરનાર અન્ય કરનાર અન્ય કંઈ વસ્તુ છે ?

જીવનસંબંધમાં પરાધીનતાના વિચારોને આપું જન્મત તમારા આગળ કહે તો જાણો કે આપું જન્મત અગાધ છે—અમિત છે આજનું જન્મત, આજના જન્મતના અગાધી જન્મના અનુભવો, એ સર્વ વિપરીત યાનનો, વિપરીત નિષ્ક્રિયો, વિપરીત ચિંતનોનો, વિપરીત બાવનાઓનો અને વિપરીત ઉપદેશોનો પરિણામ છે, જડતાની મર્યાદાથી સહજ પણ બહારના પ્રદેશમાં જેની દૃષ્ટિ જતી નથી. તેના વિચારોને સત્ય માનવા અને એક જ ન્યાયને માર્ગદર્શક તરીકે સ્વીકારવો એ બેમાં કશો ભેદ નથી.

જીવનસંબંધમાં સર્વદા ઉચ્ચ દૃષ્ટાન્તોનો જ સ્વીકાર, કરજો, તેવો દૃષ્ટાન્ત આખા વિશ્વમાં શોધતાં એકાદ જ મળી આવે તો તે એક જ દૃષ્ટાન્તને તમારા જીવનના આદર્શરૂપ કરજો. આપું વિશ્વ તમને એ સિદ્ધાન્તથી ચલાવવા—માને શુ, ચલાવવા માગશે જ—તોપણ સ્વજ્ઞ નહિ. કલે, કશોડો થેટાં એક એકની પાછળ ધસડાઈ મોટા દૃઢમાં પડતાં હોય તેવાં તેની પાછળ જક પડતું એમાં શુ યત્ન કે સત્યનું પાલન છે ? સત્યનું પાલન એક જ વીરતર કરે છે. એક જ હરિમન્દરે વાસ્તવ સત્યનું તેમના કાલના જન્મતમાં પાલન કર્યું—અન્ય કોઈએ નહિ એક જ વસ્તુએ તેમના કાલમાં પ્રતિયાનું પાલન કર્યું, બીજા કોઈએ નહિ એક જ બહિરાંગએ તેમના કાલમાં સંકલ્પનું વાસ્તવ પરિપાલન કર્યું, બીજું તેની ને કોઈ ન જાયું.

તમે આજે એકલા જ જીવનસંબંધમાં જન્મત કરતાં બિન્ન નિષ્ક્રિયતા હો તો

તેથી તમારો નિશ્ચય બૂધભરેલો છે, અથવા છોડી દેવા જેવો છે એમ માનશો નહિ. તમારા નિશ્ચયને દઢાણે વજગી રહે, અને તમારા સત્ય નિશ્ચયને સમય આવે જગન ભરે અનુસરી શકવા અસમર્થ થશે, પરંતુ, તેને બોલી અજવાળતા કબુલ તો કરવું જ પડશે.

વાચકો ! ત્યારે જીવનસંઘર્ષમાં વાસ્તવ નિશ્ચયને પુનઃ ગમત કરો કે આપણું જીવન આપણા પોતાના જ હાથમાં છે, અને આપણે તેને જેવા પ્રકારનું કરવા પારીએ તેવા પ્રકારનું તે થઈ શકે એમ છે. આપણું જીવન એ ગરડ ઝાડ નથી, પરંતુ જેમ વાગીએ તેમ વળી શકે એવું ફામગ બાલ તરુ છે.

દ્વિતીયઃ જે કંઈ શુભ વસ્તુની તમારા અંતઃકરણમાં સ્વભાવથી ઇચ્છા રચુર્તિ હોય, તે ઇચ્છાની ઇચ્છા રાખ્યા જ કરો; અને તે પણ મનના તથા આત્માના સમય બલ-પૂર્વક, જેટલી આપણે ઇચ્છા રાખીએ છીએ. તેટલું અવશ્ય આપણે મેળવીએ છીએ, નહિ વધતું કે નહિ ઓછું, આપણે આપણી ઇચ્છાને અત્યંત બળવાન કરી શકીએ છીએ, તો તે ઇચ્છાના વિષયને આપણે અવશ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.

ઇચ્છાની સિદ્ધિમાં એક જ રહસ્ય છે અને તે એ કે તે ઇચ્છા અંતઃકરણના અત્યંત હેઠાણમાંથી અનિવાર્યપણે અબઘિત રચુર્તિ કરતી હોવી જોઈએ. કોઈપણ પ્રકારની ઇચ્છા પણ તે શુભ હોવા અશુભ—તેના ચિંતનથી દઢ થતી જાય છે. ચિંતનનો ત્યાગ થતા ઇચ્છા દબાય છે. તેમ ચિંતનની શક્તિ થતા ઇચ્છા વધારે વિકાસ પામે છે. આથી અશુભ ઇચ્છા ફેલિભૂત ન થવા માટે તે ઇચ્છાના ચિંતનનો ત્યાગ કરવા જે વિવેકી સત્યપુરોષો ઉપ-દેશ દે છે, તે જ સત્યપુરોષ શુભ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવા માટે તે ઇચ્છાના ચિંતનને વધારવાનું પ્રોત્સાહ છે.

મુમુક્ષુતા એ બીજું કંઈ જ નથી પણ મોક્ષની તીવ્રેચ્છા જ છે, અને એવી તીવ્ર ઇચ્છા જેમ મોક્ષની સિદ્ધિમાં સાધન રૂપ છે, તેમ અન્ય વિષયની સિદ્ધિમાં પણ તદ્વિષય-જે તીવ્ર ઇચ્છા એ તેની સિદ્ધિમાં સાધનરૂપ છે.

મનુષ્યે ઇષ્ટિતાર્થની સિદ્ધિ માટે ઇચ્છાને કેળવવી એ એક જ કરવાનું છે, અનુભવ વિનાના મનુષ્યો ઇચ્છાને કેળવવા બહુ સુગમ સમજે છે, પરંતુ ખરું જોતાં તેમ નથી, બીજાં સાધનો સેવવામાં જેમ ધણી કઠિનતા અને ધણું મહેન કરવાનું છે, તેમ આપણા ઇષ્ટિતાર્થની એક જ ઇચ્છાને અંતઃકરણમાં સતત તીવ્રતાપૂર્વક જમત રાખવામાં પણ કઠિનતા અને ધણું સહન કરવાપણું રહેલું છે. શુદ્ધિથી વિચારતાં અથવા સ્વૃષ્ઠ દ્રષ્ટિથી દ્રઢ સાધનો જોતાં આપણા ઇષ્ટ વિષયની સિદ્ધિ સધાવનાર એક પણ સાધન ન જણાવા છતાં, તે વિષયની સિદ્ધિની દ્રઢ, શ્રદ્ધાવાળી અનિવાર્ય ઇચ્છાને સદોદિન જમત રાખવી એ સહેલું કામ નથી, અને તેથી અવિચારી મનુષ્યો માની બેસે છે કે કેવળ ઇચ્છા રાખ્યા કરવાથી કંઈ જનતું નથી. એવો બૂલમર્મી પ્રમાદ વિવેકી મનુષ્યોએ કરવો જોઈતો નથી. નિરંતર એ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે તીવ્ર ઇચ્છા, જેને માટે સવવામાં આવે છે તે વસ્તુને સિદ્ધ કરનાર અનેક સાધનોને આકર્ષી આણે છે, અને તે સાધવાનું ધૈર્ય તથા બળ આપણામાં ઉપજાવે છે.

‘ અને અમુક વસ્તુ વા સ્થિતિ જોઈએ છે ’ અથવા ‘ મને અમુક વસ્તુ મળશે ’ એવો આગ્રહો દુટકો વિચાર સેવ્યા કરવો એવું નામ તીવ્ર ઇચ્છા નથી, રાજ્ય પ્રાપ્ત કર-

વાની મુવને જેવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હતી, ગંજા પ્રકટાવવાની ભગીરથની જેવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હતી, દુધ પ્રાપ્ત કરવાની ઉપમન્યુની જેવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હતી, તેવી ઇચ્છાનું નામ તીવ્ર ઇચ્છા છે. આવી તીવ્ર ઇચ્છા ફલસિદ્ધિ કર્યા વિના રહેતી નથી.

તમને ચક્રો થાય છે કે આવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટાવવાની ખાતરી શી ? તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટાવવાની નિશાની એક જ છે, અને તે એ કે એવી તીવ્ર ઇચ્છાની પાછળ તેની સિદ્ધિ માટે કાષ્ટ ને કાષ્ટ પ્રકારનો પ્રયત્ન થતો હોય જ છે. જેની પાછળ પ્રયત્ન નથી એવી ઇચ્છા તે તીવ્ર ઇચ્છા નથી. તીવ્ર ઇચ્છાવાનથી પ્રયત્ન કર્યા વિના રહેવાનું જ નથી. બધે આરંભમાં ખોટો પ્રયત્ન થાય પરંતુ જે તીવ્ર ઇચ્છા કાયમ હશે તો પરિણામે તે મનુષ્યને સત્ય પ્રયત્ન હરતત્ત થવાનો જ, અને તે દ્વારા તે મનુષ્ય ઇચ્છાની સિદ્ધિ અનુભવવાનો.

જે મનુષ્ય દરો પ્રયત્ન કરતો નથી, અને કહે છે કે મારા અંતરમાં અમુક વિષયની તીવ્ર ઇચ્છા છે, તો જાણુ કે તે મનુષ્ય તેને પોતાને અને આપણને બંનેને ઠગે છે. કેટલીક વખત એવું બને છે કે તીવ્ર ઇચ્છાની પાછળ રથૂલ પ્રયત્ન શો કરવો તે ન સમજાય ત્યાં સુધી તે મનુષ્યથી રથૂલ પ્રયત્ન થતો નથી, પરંતુ તેના અંતઃકરણમાં કેવો પ્રયત્ન કરવો તે શોધી કાઢવાની અત્યંત ધમાધમ તેનાથી થતા છૂટા છવાયા રથૂલ પ્રયત્નથી જોનારો સમજાયા વિના રહેતી નથી.

જે કેવલ પ્રમાદ અથવા જડતાને લીધે પ્રયત્ન રહિત રહે છે, તે કરતાં ખોટો પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્ય સારો છે, પ્રમાદ અથવા જડતા મનુષ્યને ઉન્નતિના ધાવતાં નથી પણ અવનતિમાં લઈ જાય છે. રોગીની કેવળ યોગવાણી અજ્ઞાન અવસ્થા કરતાં દુઃખનો અનુભવ કરાવતી જાત્રિત્રિયાણી સ્થિતિ સારી મનાય છે, તેમ કરી પ્રયત્ન નરનારાની સ્થિતિ વધારે સારી છે. અવસ્થા, પોતાના પ્રયત્નનું મનુષ્યે તારતમ્ય કાઢનારોવાની જરૂર છે, અને તેના પરિણામમાં પ્રયત્નની યોગ્યયોગ્યતાનો શુદ્ધ વિવેક કરતા રવાની પણ અમત્ય છે, અને તે રીતે અધિક યોગ્ય પ્રયત્નને સેવવાની પણ આવશ્યકતા છે. પરંતુ પ્રયત્ન જડ દશા સર્વથા દાનિકારક છે.

મનુષ્ય ત્યાં સુધી પૂર્ણતાને પામ્યો ન. ત્યાં સુધી તે કર્તવ્યાર્થને પણ પામ્યો નથી, અને તેથી પ્રયત્નને ત્યાં સુધી જો તે અટકેલો રાખે છે તો સેટલ કાલ તે વિશેષ. અને વિશેષ અવનતિને પામતો જાય છે. સિદ્ધ પુરૂષો બધે દરો જ પ્રયત્ન ન કરે, કેમકે તેને પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત કરવાનું રહેતું નથી, તેમ જેના અંતરમાં ઇચ્છાનો કલ્પ જ નથી, અને જે અંતઃકરણ અખંડ કેવળ પ્રચીત તથા પૂર્ણ કામસદૃશ છે, તે પછી પ્રયત્નની આવશ્યકતા નથી, પરંતુ જેના અંતઃકરણમાં કામનાઓ રહી રહે છે—અનિવાર્ય વેગથી રહી રહે છે—તેણે પ્રયત્ન કરવાની અપેક્ષા છે.

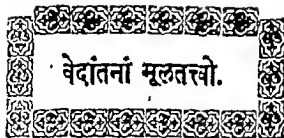
ત્યારે ઇચ્છાઓનો નિરોધ કરવાનું જો કહેવામાં આવે છે તે શું ખોટું ? ના, જરા પણ નહિ. ઇચ્છાના નિરોધનું જગ તો મનુષ્યે અવશ્ય પ્રકટાવવું જોઈએ પરંતુ પ્રથમ અયોગ્ય ઇચ્છાને દયાવાવાડે તે જગ પ્રકટાવવાની જરૂર છે, અને તે જમ જમ યોગ્ય ઇચ્છાને સાધવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, અને તે સદૃશ થતી જાય છે તેમ તેમ અયોગ્ય ઇચ્છા દબતી રહે છે. શુદ્ધ પ્રયત્નનો એટલો વેગ રાખવો જોઈએ કે જેમાં અશુદ્ધ ઇચ્છાના અશુદ્ધ પ્રયત્નને સેવવાનો અવકાશ જ ન રહે.

અશુદ્ધ ઇચ્છાઓના શમન પછી શુદ્ધ ઇચ્છાઓનું શમન થાય અથવા શમન કરવું તે યોગ્ય છે, તે વિના શુદ્ધ અથવા વિદિત ઇચ્છાઓનું કરેલું શમન તે ઇચ્છાઓનું શમન નથી, પરંતુ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવાનું અસાંમર્થ્ય તે સૂચવે છે. અશુદ્ધ ઇચ્છાઓના શમનની સાથે સાથે અસંત આવશ્યક ન હોય એવી લૌકિક તથા લૌકિકસંક્રિત જ વિશેષ કરીને વધારનાર તથા વાસ્તવ હિત ન સાધતા ઉદ્ધરી અધિક એવજુઓની વૃદ્ધિ કરનાર અલૌકિક ઇચ્છાઓને શમાવવામાં આવે તો તે યોગ્ય છે, પરંતુ અયોગ્ય ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરવાના પ્રયત્નો થાય, અને શુદ્ધ ઇચ્છાઓ શમન કરવાની વાતો કરવામાં આવે તો તે માત્ર ધુનંતા છે, બીજું કંઈ નહિ.

પ્રયત્ન બે પ્રકારના છે, ૧ નિમ્નકારક પ્રયત્ન, ૨ પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્ન. જને પ્રકારના પ્રયત્નો મનુષ્યોએ કરવાની જરૂર છે. અમુક વસ્તુ પ્રકટરા જ ન દેરી, એને માટે જે પ્રયત્ન કરવાનો છે તે નિમ્નકારક પ્રયત્ન છે, અને અમુક વસ્તુ પ્રકટાવવા માટે જ જે વિશેષ પ્રયત્ન કરવાનો છે તે પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્ન છે. અશુદ્ધ ઇચ્છાઓ શમાવવી એમાં નિમ્નકારક પ્રયત્નની જરૂર છે, ત્યારે શુદ્ધ ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરવો એમાં પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્નની અપેક્ષા છે, આ બંને પ્રકારના પ્રયત્નથી મનુષ્યમાં મિન્ન મિન્ન પ્રકારની શક્તિઓ ખીસે છે. જે એક જ પ્રકારના પ્રયત્નને સેવે છે, તેની અમુક શક્તિઓ ખીને છે, અને અમુક નથી ખીલતી. મનુષ્યના સંપૂર્ણ વિકાસ માટે તેણે આ બંને પ્રકારના પ્રયત્નોથી પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિઓને ખીલવવાની જરૂર છે, નિમ્નક અને પ્રવૃત્તિ એ બે વિરુદ્ધ ધર્મો છે, અને તેથી એક પ્રકારના ધર્મો સધાતા નથી આથી નિમ્નકારક અને પ્રવૃત્તિકારક બંને પ્રકારના પ્રયત્નો સેવવાની ખાત્ર અગત્ય છે.

નિમ્નકારક પ્રયત્નથી અશુદ્ધ ઇચ્છાઓને શમાવો તથા પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્નથી નિહિત શુદ્ધ ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરો, અને તેમ યતાં પરિશ્રમે ઇચ્છા પ્રાપ્તના વાસ્તવ શમનને તમે અનુભવી શકશો.

મનુષ્યને કાષ્ઠ ને કાષ્ઠ આદર્શ અથવા લક્ષ્યચિન્હ હોય છે, આ પ્રકારનું લક્ષ્યચિન્હ હોય એ જ મનુષ્યમાં તેને સિદ્ધ કરવાનું ગદ્ય રહ્યું છે એમ સૂચવે છે, વધારે વિશાળ અને વધારે ઉચ્ચ ઇચ્છાઓને આપણે વડી સરીકે છીએ, અને આપણે તેના વાસ્તવ માહાત્મ્યને સમજી શકીએ છીએ, એથી પણ તે ઇચ્છાને આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ એમ છે, એ સાબીત પ્રાય છે, ઉપર ઉપરથી, વિચારતાં, આ પ્રાર્થા કેવલ અસત્ય જણાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તેમ નથી. વિચારની સદ્ગતતા કરો, અને તેનું સત્ય તમને સ્પષ્ટ થશે, ઇચ્છાની સિદ્ધિમાં ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું એક જ છે, કે તે ઇચ્છા સંપૂર્ણ હૃદયપૂર્વકની હોવી જોઈએ, અર્થાત્ આપણા અંતઃસત્માના ક્ષતિયુક્ત વિદ્યાચુકી હૃદય તથા ચેતનથી એ ઇચ્છા પોવાવી જોઈએ.

વેદાંતનાં મૂલતત્ત્વો.

(લેખક—મહાત્મન શ્રીમન નયુરામ શર્મા)

(અનુસંધાન ત્રીતીકથી)

બ્રહ્મ અથવા સર્વવ્યાપક અસંત શુદ્ધચેતન, માયા અથવા આવચાનામની જડવસ્તુ-
ઓના કારણરૂપ સૂક્ષ્મવસ્તુ, બ્રહ્મનો એ માયા અથવા અવિદ્યાનામની સર્વ જડવસ્તુ-
ઓના મુલકારણરૂપ સૂક્ષ્મવસ્તુની સાથે કલ્પિત સંબંધ, ઇશ્વર, જીવો અને બ્રહ્મ, માયા
અથવા અવિદ્યા, બ્રહ્મનો માયાની અથવા અવિદ્યાની સાથે કલ્પિત સંબંધ, ઇશ્વર ને જીવો
એ પાંચે વસ્તુઓનો અથવા ઇશ્વરનો ને જીવોનો પરસ્પર કલ્પિત ભેદ એ બ્રહ્મના માન-
વાર્થા આવતા છે પદાર્થોના નામો છે. તે છે પદાર્થોના બ્રહ્મનામનો પદાર્થ અનાદિ ને
અનંત છે, અને માયા આદિ અન્ય પાંચ પદાર્થો અનાદિ જતાં પણ સાત એટલે અત-
વાળા અર્થાત્ બ્રહ્મનું જ્ઞાન થવાથી તેમની પોતાની સત્તા દૂર થઈ બ્રહ્મરૂપ થઈ જવામાં
છે. અનાદિ હોય તે સાત હોઈ શકે નહિ એવી શંકાને અવગણ નથી, કારણકે સ્વભાવ
પ્રદીત થતું જન્મત, જીવો ને ઇશ્વર સ્વભાવે અનાદિજેવાં જન્મતાં જતાં પણ જન્મતકાલે
તે સર્વ સાક્ષિચેતનથી પૃથક્ નહિ રહેતાં પોતાની પૃથક્ સત્તા ત્વજ સાક્ષિચેતનરૂપ થઈ
જાય છે. જો બ્રહ્મનો સદ્ભાવ ન માનવામાં આવે તો માયા, ઇશ્વર, જીવ ને જન્મત એમના
સદ્ભાવની સિદ્ધિ ન થઈ શકે, માટે બ્રહ્મનું અસ્તિત્વ માનવાની અપેક્ષા રહે છે. તે ચેત-
નરૂપ હોવાથી તેની માયા આદિ જડાર્થો કે જલ્મશ્રિત ઇશ્વરજીવરૂપ ચેતનરૂપોની ઉત્પત્તિ
સંભવી શકે નહિ. એવી રીતે તેના ઉપાદાનકારણના અસંભવથી તે બ્રહ્મ અનાદિ છે, અને
તેનો નાશ કરનાર કોઈ પણ અન્ય વસ્તુ કે કારણ વિદ્યમાન ન હોવાથી તે અનંત છે.

માયા અથવા અવિદ્યાનામનો વ્યાવહારિક સૂક્ષ્મ જડ પદાર્થ માન્યા વિના આ સ્પૃશ્ય
જડ જન્મતની ઉત્પત્તિરિશ્તિનું કુતિપૂર્વક નિરૂપણ કરી સ્પષ્ટ નહિ, માટે માયાનામનો
વ્યાવહારિક સૂક્ષ્મ જડ પદાર્થ માનવાની આવશ્યકતા રહે છે. જો એ માયાને આદિ એટલે
ઉત્પત્તિવાળા માનીએ તો તેની ઉત્પત્તિ કયા પદાર્થમાંથી થઈ તે કહેવું ભેદબદ્ધ. માયાની
ઉત્પત્તિ બ્રહ્મમાંથી થઈ એમ કહી સ્પષ્ટ નહિ, કેમકે તે બ્રહ્મ અસંત ને અવિભક્તી છે. જે
વસ્તુ સર્વથા સર્વથા અન્યના સંબંધી રહિત હોય તથા જે વસ્તુ પરિણામ પામવારૂપ
વિભક્તરૂપી રહિત હોય તે અન્યનું ઉપાદાનકારણ થઈ શકે નહિ. જન્મતમાં મુક્તિકાલે નેટલા
નેટલા પદાર્થો ધરાઈ પદાર્થોના પરિણામે ઉપાદાનકારણરૂપે જોવામાં આવે છે તેટલા
તેટલા પદાર્થો નિમિત્તકારણની સાથે સંબંધ પામી શકે એવા ને વિભક્ત પામવાના (કારણરૂપ
થવાના) સ્વભાવવાળા જોવામાં આવે છે. બ્રહ્મ એવું નથી એમ “અસંતોષાય પુલ્કયઃ”
(અથ બ્રહ્મરૂપ પુલ્કય અસંત છે) વગેરે શ્લોકોમાં ને “અસંતોષિ ઽનિવચ્યતઃ”

(તું બ્રહ્મ હોવાથી અસંમ ને નિર્વહાર છે) ઇત્યાદિ સ્મૃતિઓમાં કહેલું હોવાથી બ્રહ્મ માયાનું પરિણામી ઉપાદાનકારણ સંભવી શકે નહિ. જો બ્રહ્મને અન્ય પદાર્થોના કાર્ષ પશુ પ્રકારના સામા સંભવાળું તથા વિકાર પામવાના ધર્મવાળું માનીએ તો તે બ્રહ્મને વિનાશીપણાની પ્રાપ્તિ થશે. બ્રહ્મને વિનાશી માનવાથી સર્વથાબ્રહ્મના વચનોનો પ્રકોપ થશે, બ્રહ્મરૂપે અવિચલ સ્થિતિ કરવારૂપ મોક્ષનો અસંભવ થશે, અને મોક્ષનું ને મોક્ષના સાધનોનું નિરૂપણ કરનારાં શાસ્ત્રોને અનર્થકપણાની પ્રાપ્તિ થશે, જે સમજી આસ્તિકને અનિષ્ટ ને અત્રાશ જણાયે. એવી રીતે બ્રહ્મ માયાનું પરિણામી ઉપાદાનકારણ સંભવતું નથી તેથી તે માયાના બ્રહ્મમાંથી ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ કહી શકાય નહિ. માયાની માયામાંથી ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ કહેવામાં આત્મપ્રવૃત્તિની (પોતાનામાંથી પોતાની ઉત્પત્તિ માનવારૂપ દોષની) પ્રાપ્તિ થાય છે. કાંઈ પશુ પ્રાણિપદાર્થની પોતાનામાંથી ઉત્પત્તિ થતી હોય એમ આ પૃથિવીપર કપાઈ જોવામાં કે સંભળવામાં આવતું નથી, પણ પોતાના જનકમાંથી વા ઉપાદાનકારણમાંથી સર્વ કાર્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ જોવામાં ને સંભળવામાં આવે છે કાંઈ પ્રસિદ્ધ શ્રુતિસ્મૃતિમાં પણ માયાની ઉત્પત્તિ માયામાંથી થઈ છે એમ કહી હોય એમ જાણવામાં આવતું નથી. માયાના ને બ્રહ્મના કક્ષિત સંબંધમાંથી પણ માયાની ઉત્પત્તિ સ્વીકારી શકાય નહિ, કેમકે માયાની ઉત્પત્તિનો નિશ્ચય થયા પહેલાં બ્રહ્મના ને માયાના સંબંધની અસિદ્ધિ છે. જોવા અને ઇશ્વર માયાના સદ્ભાવવિના સિદ્ધ થઈ શકતા નથી તેથી તે જોવાને ઇશ્વર માયાના કાર્યજોવા મનાય છે. માયાના કાર્યજોવા મનાતાં તે જોવામાંથી કે ઇશ્વરમાંથી કારણરૂપે મનાતી માયાની ઉત્પત્તિ સંભવી શકે નહિ. શ્રુતિસ્મૃતિમાં કાંઈ પણ વચન જોવામાંથી કે ઇશ્વરમાંથી માયાની ઉત્પત્તિ કહેનારું જોવામાં આવતું નથી, અને લોકોમાં પણ કાંઈ સ્થાને જન્યમાંથી જનકની ઉત્પત્તિ થતી જોવામાં વા સંભળવામાં આવતી નથી. બ્રહ્મથી બિન્ન અન્ય ચારતી ઉત્પત્તિનો નિર્ણય થયા પહેલાં તેમના બેદનો સદ્ભાવ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ, તેથી તે પાંચેના પરસ્પરના બેદમાંથી કે ઇશ્વરના ને જીવના બેદમાંથી પણ માયાની ઉત્પત્તિ સંભવી શકે નહિ એવી રીતે માયાના ઉપાદાનકારણને નિર્ણય નહિ થવાથી માયાની ઉત્પત્તિ માનવી અયોગ્ય છે, અર્થાત્ તેને અનાદિ માનવી નોંધએ. વળી માયાની ઉત્પત્તિ માનવામાં આવે તો તે માયા કેણે ઉપજાવી ? શા કારણથી ઉપજાવી ? ક્યારે ઉપજાવી ? કયા પદાર્થમાંથી ઉપજાવી ? તે ઉપજાવનારે માયાને તમે કહો છો તે સમયની પહેલાં કેમ ન ઉપજાવી ? ઉપજાવનારે પોતાના કયા કારણવડે તેને ઉપજાવી ? અને તે કયાં સુધી રહેશે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોનાં, ઉત્તરો આપવાનું કામ માયાની ઉત્પત્તિ સ્વીકારનારના અંતઃકરણપર આવી પડશે, ને તે કામમાં તેને અજાનનું કારણ લીધા વિના અન્ય ઉપાય મળશે નહિ. માયાને અનાદિ માનવામાં જો દોષ જણવામાં આવે તો તેને અનાદિ માનવી એટલો એકજ દોષ આવે છે, પણ જો તેને ઉત્પત્તિરાળી માનવામાં આવે તો તેમાં ઘણા દોષો આવે છે. જો એક દોષ માનવાથી યોગ્ય સમાધાન થતું હોય તો પછી ઘણા દોષો માનવાથી થતા ગૌરવદોષમાં જનું યોગ્ય નથી. જો તેનોજ સદ્ભાવ જ ન માનવામાં આવે તો આ પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થતું જન્ય ઉપાદાનકારણ વિમાનજ ઉત્પન્ન થયું છે એમ માનવું પડે, જે લોકાનુભવથી વિરુદ્ધ છે. આમ હોવાથી માયાને અનાદિ માનવી એ જ યોગ્ય છે.

માયા અનાદિ હોવાથી અનાદિ જ્ઞાનો ને અનાદિ માયાનો કલ્પિત સંબંધ પણ અનાદિજ્ઞ માનવો જોઈએ. જો તે સંબંધ ની ઉપનિ માનવામાં આવે તો પ્રથમ તેમનો મંબંધ કયા કારણથી નહોતો? ને પછી કોણે ક્યારે કયા કારણથી કયા કારણવડે તે સંબંધ ઉત્પન્ન કર્યો? તેનાં વિશેષના અંતઃકરણનું સમાધાન થાય એવાં ઉત્તરો આપવા અશક્ય છે. માટે તે મંબંધને અનાદિ માનવો એજ ચોખ્ખું છે.

ઇશ્વરને અને જીવો ને પણ અનાદિજ્ઞ માનવા જોઈએ, કેમકે તેમની ઉત્પત્તિ માનવામાં પણ દોષો આવે છે, ઇશ્વરની ને જીવોની અસંગ ને અવિહારી સ્વભાવોથી ઉત્પત્તિ માનતાં જ્ઞાનમાં સંગીપણનો, વિહારીપણનો ને પારંજીએ વિનાશીપણનો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેમ માનવુ યુક્તિયુક્ત નથી. વળી સ્મૃતિસ્મૃતિ આદિ પ્રમાણભૂત, પુસ્તકોમાં પણ તે બંને સ્વભાવોથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહેવું જોવામાં આવતું નથી અનાદિ અગાનના બલથી તે બંનેની જ્ઞાનમાં કમ્પના બરે થાય, પણ જ્ઞાન પરિણામ પામીને ઇશ્વરરૂપ કે જીવરૂપ થાય છે એમ કહી શકાય નહિ જ્ઞાનો તથા માયાનો સંબંધ જડરૂપ હોવાથી તેમાંથી ચેતનરૂપ મનાતા ઇશ્વર ને જીવો ઉપજી શકે નહિ. ઇશ્વરની ઇશ્વરમાંથી ને જીવોની જીવમાંથી ઉત્પત્તિ માનતાં આત્માશ્વરોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઇશ્વરમાંથી જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ માનવુ વેદવિરુદ્ધ છે. ઇશ્વરમાંથી જીવોની ઉત્પત્તિ માનતાં અવિહારી ને અવિનાશી મનાતા ઇશ્વરને વિહારીપણની ને વિનાશીપણની પ્રાપ્તિ થાય છે, જે ચોખ્ખું નથી. જ્ઞાનાદિ પાંચેનો વા ઇશ્વરજીવનો પરસ્પરમાં ભેદ જડ છે તેથી તેમાંથી પણ ચેતનરૂપ ઇશ્વરની ને જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ. એવી રીતે ઇશ્વરની ને જીવોની ઉત્પત્તિ માનવામાં શાંતિ ને યુક્તિનો વિરોધ આવે છે તેથી તે બંનેને અનાદિ માનવા એજ ચોખ્ખું છે. જ્ઞાન, માયા, માયાનો ને જ્ઞાનો સંબંધ, ઇશ્વર ને જીવ એ પાંચે પદાર્થો અનાદિ છે એમ નક્કી થયું તો પછી એ પાંચે પદાર્થોનો પરસ્પરમાં ભેદ પણ અનાદિ છે એમ માન્યાવિના ચાલે તેમ નથી.

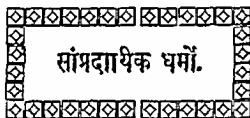
માયા આદિ સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ જ્ઞાનનું અપરોક્ષગાન થવાથી માયા આદિ પાંચે પદાર્થોના, માયાના કાર્યરૂપ આકાશાદિ જુતોના, તથા આકાશાદિ જુતોના કાર્યરૂપ સર્વ જોગાતઃ પદાર્થોના મિથ્યાપણના દૃઢ નિશ્ચયો ઉદય તે ઠાનીના અંતઃકરણમાં થાય છે. આવા પુરુષને સાક્ષીની યાતિ ને સાક્ષર સુખ જે જ્ઞાનના સ્વસાવરૂપ છે તેની અભેદભાવે પ્રાપ્ત થવાથી તેમને કંઈ પણ કર્તવ્ય અસ્તીય રહેતું નથી.

પૂર્વોક્ત અવિદ્યા વા અગાનજ જે વસ્તુ જેના રૂપરાગી નથી તે વસ્તુમાં તેવા વિપરીત રૂપની ક્ષાતિ ઉપજાવે છે. એ અવિદ્યાના અસથી જ અગાની મનુષ્યોને સ્વચરીર, પોતાના સંબંધવાળા અન્ય બી પુરુષોનાં ચરીરો, ખાલોના ચરીરો, દ્રવ્ય, ગુદ, બ્રહ્મ, પરમાણુઓ, પરમાણુઓ ને આકાશાદિ સર્વ દ્રવ્ય વસ્તુતાએ અનિત્ય છતાં પણ પોતાના અંતઃકરણમાં સ્પષ્ટરૂપે કે અસ્પષ્ટરૂપે નિત્યરૂપ મનાય છે. તેઓ તેમને નિત્યરૂપે માને છે એમ તેમના તે પ્રતિભા દ્ર રાગદ્વેષરાગા વ્યવહારથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે. એ અવિદ્યાના સદ્ભાવવડે જ અગાની મનુષ્યોના અંતઃકરણને પોતાનું અન્ય પ્રિય માનેલા બીપુરુષનું ને પુત્ર પુત્રી આદિનું ચરીર તેમાં રહેલા મલિન ને દુર્ગંધયુક્ત પદાર્થોથી સર્વદા અપવિત્ર છતાં પણ પવિત્રજેવું જણાય છે, જો તે ચરીર અપવિત્ર છે એમ તેમને સ્પષ્ટ સમજાય

તે તેમાં ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય, ને રાગપૂર્વક તેના સ્પર્શ કરવાની ઇચ્છા તેમના અતઃકર-
ણમાં ન પ્રકટે. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ એ પાંચ વિષયો, તથા એ પાંચ વિષયો,
જેમાં રહ્યા છે તે પ્રાણીઓ અથવા જે માધનવડે તે વિષયો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે
સાધનો, વિવેકી પુરુષોની દ્રષ્ટિએ અતઃકરણના સમમાનને દૂર કરી તપાવનારા હોવાથી
તથા પોતાનામાં રામ રાખનારા બોને જન્મમરણના દુઃખમય પ્રવાહમાં જોડારા હોવાથી
દુઃખરૂપ છે, છતાં અવિદ્યાના બલવડે તે દુઃખરૂપ વિષયોમાં ને તેના સાધનરૂપ પ્રાણી પક્ષ
થી આગાનીઓને સુખનો પ્રાપ્તિ થાય છે વળી એ અવિદ્યાના બલથી જ આગાની મનુ-
ષ્યોને અનાત્મા એટલે જડ એવા સ્થૂલ શરીરમાં, વા દ્રવિયોમાં વા લોહીમાં, વા મજ્જા-
રસમાં, વા મસ્તિષ્કમાં, વા અતઃકરણમાં, વા પ્રાણમાં, વા ચિદાભાસરૂપ જીવમાં, વા
અસાવરૂપ શૂન્યમાં આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એ અવિદ્યાનો આગાની મનુષ્યોના અતઃકરણમાં સદ્ભાવ હોવાથી જ સુદ્ધિયો માંડીને
સ્થૂલશરીરમાં હૃદયજ્ઞાનો—આત્માની—પ્રાપ્તિ થાય છે, અતુટ મનાતા પ્રાણિપદાર્થમાં
રાગ થાય છે, પ્રતિદૂષ મનાતા પ્રાણિપદાર્થમાં દ્વેષ થાય છે, અને સ્થૂલશરીરના દીર્ઘ
જીવનની ઇચ્છા અથવા મરણભય થાય છે.

અપૂર્ણ.

(અનુસંધાન ગતિકાંચી)

(લેખક:—શ્રીયુત નર્મદારાંકર દેવરાંકર મહેતા, બી. એ.)

મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ધર્મની કિમત કાલક્રમના ઇતિહાસથી કરવાની નથી, પરંતુ
તેની સામાજિક વિશુદ્ધિવડે કરવાની છે. પછી તે ઝાઝકમમાં પહોંચે ઉદ્ધમગ્યો કે પછી
ઉદ્ધમગ્યો તે ગૌણ પ્રશ્ન છે. ધર્મચિંતકો અને ધર્મસુધારકો તેના શોધક બલ ઉપર વધારે
ભાર મૂકે છે જે આ પદ્ધતિ આપણે ન સ્વીકારીએ તો મહાત્મા જીવનની કિંમીઆની-
દીમાં પરધર્મ જનાં આપણને આકર્ષક થયો ન જ શકાય પરંતુ ખ્રિસ્તિયધર્મમાં કટલાક
પ્રભુપરાયણતાના ઉત્તમ લક્ષણો છે તેથી તે ધર્મના અનુયાયીઓ ધણા હોયેથી ભરેલા
છતાં આપણે તે ધર્મને સદ્ધર્મ કહીએ છીએ કદાચ અપધર્મ કહેતા નથી.

ધર્મ એક શરીરી છે, તેનું એક અમ સાફ ઉપયોગી અને બીજું બોલું અથવા
નિરુપયોગી એમ ગણવું એ માપાને પાષડી આપી પમને કા-
વાડી મારવા જેવું છે તે તે અમ વિદ્યુત થામ ત્યારે શોધન
કરવું એ હજી છે, પણ એકનો મહિમા ગાવો અને બીજાની
અવગણના કરવી એ સમગ્ર શરીરને નિકારી બનાવી ત્રિચારા
શરીરને દુષ્ટી કરવા જેવું છે. મગજ વડે પમનું કામ ન
થાય અને પગવડે મગજનું ન થાય, તેથી પ્રત્યેક અંતઃ પ્રામે

નિયત કામ કરાવી સમગ્ર શરીરનું આરોગ્ય અને સ્ફૂર્તિ જગત્વી જેવી જરૂરની છે, તેવી રીતે એજા ધર્મમર્્યાદામાં રહેલા ધર્મલીક્ષ મનુષ્યે તત્વદર્શન કરે, અને બીજાઓ કર્મ-નુશાન કરે, તો અન્ય માનસ ઉપાસના કરે, અને તે તે દર્શન, કર્મનુશાન, અને ઉપાસનાની અવિચ્છિન્ન ધારા સંપ્રદાયનુસાર ચાલે તેમાં ધર્મની અવનતિ નથી પરંતુ ધર્મનો અવનવેગ સમાજની નાડીમાં ચાલે છે.

સમાજમાં ધર્મની ત્રણ શાખાઓ અધિધારને અનુસાર પ્રવર્તે, તેમ વ્યક્તિમાં પણ ત્રણ શાખાઓ પ્રવર્તે છતાં ચરીરી એક હોય છે. જેમ ધર્મ ત્રણ શાખામાં પ્રમરે આપણા જીવનમાં સ્થુલ શરીર, સૂક્ષ્મ મન-ઈન્દ્રિયો અને છે-દર્શન, ભાવના અને પ્રાણ અને કારણરૂપ આત્મચક્રિત હોય છે, અને ત્રણેના પર કર્મ. સ્વર યોગથી આપણે જીવન ભોમતીએ છીએ, તેમ ધર્મમાં

પણ કર્મનુશાન, સેવા, તપ ધર્માદિ સ્થુલ શરીર, ભાવના અથવા ઉપાસનારૂપ સૂક્ષ્મ શરીર અને તત્ત્વદર્શન રૂપ આત્મચક્રિત હોવાને કારણે જ્યારે જ્યારે ધર્મના આ ત્રણ વિભાગો જેને પ્રાચીનો કર્મકાંડ ઉપાસનાકાંડ, અને જ્ઞાનકાંડ એવું નામ આપે છે, અને આચાર્યોનો કમયોગ, કમ્પિયોગ, અને જ્ઞાનયોગ એવું નામ આપે છે, તે સંજોગમાં પ્રગીવાળા હોય છે, ત્યારે ધર્મ ચરીરી જાગતો ગણાય છે, જ્યારે એક મે વિશિષ્ટો પ્રવૃત્તિ હોય ત્યારે તે સ્વભાવસ્થાવાળો હોય છે, અને જ્યારે ત્રણે સુખ મન છતાં જીવન ગુલામાં પડી રહે ત્યારે ત્રણે અવસ્થા હોય છે

ધર્મના આ પ્રમાણે દર્શન, ભાવના અને ક્રિયા એવા ત્રણ ખંડો હોય છે. જેવું દર્શન અથવા મિદાન્ત તેવી ભાવના અથવા ઉપાસના અને ધર્મનું જેવું દર્શન તેવી જેવી ભાવના તેવું અનુશાન અથવા કૃતિ ધામ છે દર્શન, ભાવના અને તેવી ક્રિયા ભાવના અને કૃતિ-એ ત્રણેની પદ્ધતિ ગુરુપરંપરાથી ધ્યાય અને આ ત્રણ યોગ મિદ્ધ તે અનુમાર શિષ્યવર્ગ-પછી તે વિરક્ત હોય કે સસારી હોય કરવા એ સંપ્રદાય પ્રવર્તે એ સંપ્રદાયધર્મનું, સમગ્ર સ્વરૂપ છે ચારની જગડે ધર્મનું સ્વરૂપ અને શિષ્યો જગડે તેથી શાસનનો હોય નથી. દર્શન, ભાવના અને કૃતિનો ત્રિયોગ જરાજર જામે તો સંપ્રદાયધર્મ નેટલી

વિશુદ્ધિ સમાજની અને વ્યાક્રાની કરી શકે તેટલી વિશુદ્ધિ સર્વધર્મીઓ સમાજની અથવા વ્યક્તિની કરી શકતા નથી. આ જમાનામાં ધર્મ સર્વધર્મમાં અવિધારની અવગણના, જ્યાં ત્યાંથી જે જે સાફ લાગ્યું તેને ભેગું કરી ધર્મધરના કરવી, અને કોઈ પણ શાસનના નિયમને વચ વર્તવું નહિ અને યમેચ ધર્મચરણ કન્ન-એને ધર્મસુધારણા કહેવામાં આવે છે, પરંતુ આ ધર્મસુધારણાનું લક્ષ્ય નથી તે તો ધર્મની ઉન્નતિ અથવા છે જે જે ધર્મમાં મનુષ્ય હોય ને તે ધર્મના સ્વરૂપને સમજ તેની સાંપ્રદાયિક શિષ્ટીનીતને વચ વર્તવું, અને તે ધર્મપાલન વડે ધર્મચિદિ દર્શા પછી ચીજાતી ધર્મપદ્ધતિનો સ્વીકાર કરવો એમાં નેટલો ધર્મનો મદિમા છે તેટલો વરદ ધર્મપાલનમાં નથી. જેઓ સ્વતંત્રમાં નથી તેઓ સર્વતંત્રસ્વતંત્ર જાની શકતા નથી. સર્વમાં મર્મ છે એ ખર્મ-અલ સર્વમાં છે-એવ પ્રત્યેક જાણમાં છે, વાંકળીમાં પણ છે અને દુષાગમાં પદ કે પરંતુ એ મર્મ જાત-અંક વ્યક્તિમાં અવનરે છે. વ્યક્તિમાં સર્વ-સત્તને યોગજનુ, અધિધારને અનુસાર આચરવું કરવું.

અને શિષ્ટજનોનું સંમાન કરવું રાગદ્વેષથી વિરહિત થવું—એ ધર્મશીલ જીવનનું લક્ષણ છે. પ્રત્યેક મનુષ્ય ધર્મ નિષ્ઠુર કરવા સમર્થ નથી; સર્વને તે અધિકાર પ્રાપ્ત નથી, નો જોને જે અધિકાર પ્રાપ્ત છે તે નિર્ણય કરી નિષ્ઠા રચે તેને અનુસાર તે તે ધર્માનુયાયીઓએ વર્તવું જોઈએ, અથવા તે ધર્મની છત્રમર્્યાદામાંથી નીકળી પરધર્મની છત્રમર્્યાદામાં જવું એ નીતિ છે. પરંતુ હિંદુધર્મના ગણાવું અને તેની કાંઈ પણ શાખાના સાંપ્રદાયના દર્શનશાસ્ત્રના અને કૃતિના શાસનને તાળે ન રહેવું એના કરતાં હિંદુ નથી એમ કહેવું, અને પરધર્મનો ખૂબા હંડવધો સ્વીકાર કરવો અથવા ધર્મ એક ધર્મ જ છે એવો નિશ્ચય કરી નારિતકમર્્યાદામાં બેસવું એ વધારે ન્યાયશીલ ગણાય.

આપણા પ્રાચીન વેદધર્મની યદાદિ ક્રિયાઓ, પ્રતીક અથવા મહત્ત્વ વિગેરે સ્વરૂપ ઉપાસનાઓ, અને જાહનુ દર્શન એ તથા કાંડવાળા ધર્મો સંપ્રદાય ધર્મોમાં વેદધર્મ વૃક્ષની કાંઈ કાંઈ શાખાઓ સંપ્રદાય ધર્મો વડવાઈ માં ત કિ વડવાઈ રૂપે જણાય છે. હેતરી આવ્યા છે અને તેમાં ન કે મૂલ વૃક્ષના યકડ, અથવા તથા કાંડની મોટી ડાળીઓનું જલ નથા, પરંતુ તે ડાળીમાં અને થડ સાથે તે વડવાઈઓ બેડાપેલી હોવાથી, તથા તેમાં નવજીવન વસેલા વાડ ન હોતો હોવાથી તે નવા વૃક્ષોને ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ છે, અને તેને યોગ્ય મૂર્તિ પણ તે નવા વૃક્ષ રૂપે પરિચામ પામે છે.

વેદ ધર્મનો સાર તેના અધ્યાત્મ દર્શનમાં છે, અને સ્માર્ત સમયમાં અર્ચદિ પરમેા ધર્મો યદુ યોગેન આત્મદર્શનમ્ યોગવડે આત્મદર્શન વેદધર્મનું અધ્યાત્મ દર્શન કરવું એ પરમ ધર્મ છે એમ યોગી યાત્રવચ્ચ કહે છે. આ અને તેના બેદવાદ બેદાબેદ આ આત્માનું દર્શન જીવનમાં અને પરમાત્માના મેદ ઉપર વાદ અને અબેદવાદ ધરાયેલું છે. કે તેના બેદાબેદ ઉપર ધરાયેલું છે, કે તેના અબેદ ઉપર ધરાયેલું છે—આ મુદ્દાના મતબેદ ઉપર સંપ્રદાય ધર્મોના મતબેદ પડેલા જણાય છે. વેદાર્થના નિર્ણયમાંથી બેદદર્શન અથગ દ્વૈતવાદ, બેદાબેદદર્શન અથવા સમુચ્ચવાદ, અબેદદર્શન અથવા અદ્વૈતવાદ—એ તથા વિચારની શાખાઓ મૂલ યકડમાંથી નીકળેલી હોવાથી તે શાનસિદ્ધાન્તને અનુસાર યોગ, ક્રિયા અને ચર્યાઓ સંપ્રદાય ધર્મોમાં લકાવા પામી છે.

(અપૂર્ણ)

વેપારીઓ, મુસાફરી કરનારા અને યાત્રાળુઓને ઉપયોગી

હિંદુસ્તાનની તાર્થયાત્રા

અને મુસાફરીનો લોભીયો—આ પુસ્તક ઘરેલુ યાત્રાળુઓ, મુસાફરી કરવા ઇચ્છનારે અને વેપારીઓ પાસે રાખવું જોઈએ.

આ પુસ્તક મુખ્યાર્થ ઇલાકાના સરકારી ફજવણી ખાતાએ પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે લાયબ્રેરી છુક તરીકે મળુર કરેલું છે.

વડોદરા સ્ટેટમાં લાયબ્રેરીઓ માટે મળુર થયેલું છે તેમાં આખા હિંદુસ્તાનની અદર આવેલા યાત્રાના ૮૫૦ ધામો અને જોવા લાયક મોટાં મોટાં સ્થાનોનો સપૂર્ણ હેવાલ છે કી. રૂ. ૭-૦

વ્યવસ્થાપક લાઝ્યોદય—અમદાવાદ

उपनिषद्सार

(अनुसंधान गतावधि)

(लेखक. स. प्रिन्सिपाल श्रीयुत नेमीरामदास ने कृष्णा, जी. એ.)

એ જ ઉપનિષદમાં (૧-૧) ઉદ્ગીય અર્થોત્ ઐક્યરો ગુપ્ત અર્થ રપષ્ટ કર્વા પછી—કહેવામા આગ્યુ ટે કે યદેવ વિષયા કરોતિ ચદ્વયોપનિષદા તદેવ ચોય-વર્ગર મયતિ । જે પુરા વિગાનથી યુક્ત થકને અને ત્રદા સ પન્ન થકને તથા ઉપનિષદી યુક્ત થકને (રદરપતાનથી અથવા ચોતથી યુક્ત થકને) કર્મ કરે છે તે કર્મ વિશેષ બળવાળુ થાય છે

આ આદિ રમયે ઉપનિષદોમાં ઉપનિષદ શબ્દનો પ્રયોગ આવે છે અને ત્યાં ઉપરના ચાર અર્થમાંથી કોઇ કોઇ અર્થમા એ શબ્દ વાતર્યોલા જણાય છે તેથી ઉપનિષદમાં આ ચાર અર્થ છે આ પ્રમાણે પામાત્ર વિદ્વાનોમા ની લગાનુ મનનું છે

દવે આપણે કર્પા પર્વા પ્રાન દરિ નાખાએ છીએ તો તેમાં મુખ્યપણે પ્રતિપાદન આ રીતનું છે એમ જણાય છે —પ્રથમ જ્ઞાનુ પ્રતિપાદન હોય છે ત્યાર પછી ષષ્ઠના માદાત્મનું પ્રતિપાદન હોય છે પછી ષષ્ઠગાન માટે આવરલક ઉપાસનનાનું દર્શન કરા-વ્યું હોય છે, અને તે સાથે ઉપામનાનુ અવાન્નર કસ કહેવામાં આવલું છે. અદિ એવો આશય નથી કે આ ત્રણ અશોનુ સર્વ ઉપનિષદોમાં આક્રમમા જ પ્રતિપાદન છે. પણ એટલો જ આશય છે કે આ ત્રણે અશોનુ તેમાં પ્રતિપાદન હોય છે આ ત્રણે અશોનું ને ને ઉપનિષદોમાં પ્રાનપાદન છે તે પૂર્ણ ઉપનિષદ કહેવાય છે. એ માયુ છે, કે કોઇ કોઇ ઉપનિષદમાં આ ત્રણને જાતે જોળા અશનુ જ પ્રાનપાદન છે અને કોઈમાં તો માત્ર ષષ્ઠનું જ પ્રતિપાદન હોય છે ષષ્ઠનું જેમાં પ્રતિપાદન નથી એવા કોઇ પણ ઉપનિષદ નથી, છતાં આ ત્રણ અશ મયે છે ત્યારે જ ઉપનિષદ પૂર્ણ કહેવાય છે અને તેથી જ્યાં એ ત્રણમાંથી જોળા અશ હોય છે ત્યાં જાડીના અશો તેને વેદની નીચ ઉપ-નિષદમાંથી પુરા કરી લેવાના હોય છે. કર્મકાણ્ડમાં આ જ રીતે ત્રણ અશો હોય છે પ્રથમ તે તે કર્મનો વિધી હોય છે, પછી તેના માદાત્મવને જણાવનાર અર્થવાદ હોય છે અને પછી તેની ઇતિકર્તવ્યતાને જણાવનાર સાધનું પ્રતિપાદન હોય છે. જ્ઞાનકાણ્ડ ઉપ નિષદોમાં પણ તેથી આવી રીતે ત્રણ અશો હોવાથી જ એ બને કાણ્ડનુ સામ્ય છે.

હવે ઉપનિષદ, બૃહદારણ્યકોપનિષદ આદિ મોટી મોટી વિસ્તૃત ઉપનિષદો છે તેમાં તો અનેકવાર આ શેડી અને આ ત્રણ અશોની ઉપસંધિ થાય છે ઉદાહરણરે જોડો-ઓપનિષદના ૬ અષ્ટાધમાં સદેવ સોમ્ય ઇત્યાદિથી સક્ષતનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે, પછી એનાં માદાત્મવને જણાવનાર જગત્તી એમાંથી જ ઉત્પત્તિ થઇ છે એ વર્ણવ્યું છે, પછી એની ઉપાસના કહેવામાં આવી છે અને તેના અવાન્નર કસને દર્શાવનાર અર્થવાદ પણ કહેવામાં આવ્યો છે. મોટી ઉપનિષદોમાં આમ છે એમ નથી પણ નાની ઉપનિષદોમાં પણ આ જ

ઉપનિષદ થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન અથવા જ્ઞાન ઉપનિષદ નાની છે છતાં તેમાં ૧—૧૩ સુધી બ્રહ્મસ્વરૂપનું વર્ણન છે; ત્યાર પછી ૧૪—૨૮ સુધીમાં બ્રહ્મના આકાશમયને જણાવનાર આખ્યાયિકા છે ત્યાર પછી ૨૯—૩૦ માં બ્રહ્મજ્ઞાનમાં તેની આવશ્યક ઉપાસના છે અને ૩૧ માં એ ઉપાસનાના અવાન્તર રૂપને જણાવનાર અર્થવાદ છે.

મુક્તિપ્રાપ્તિપદમાં કહ્યું છે કે માણ્ડુક્યમેકમેવાલ્લ મુમુક્ષુર્વાંત્રિપુલકૈઃ । તથા-
પ્યતિદ્વં ચેદ્જ્ઞાતં દ્વયો જનિતર્દ્વં પદં નથાપિ દ્રઢતા નૌચેદ્ જિજ્ઞાસત્પ્રજ્ઞાજ્ઞતા
સુત । દ્વાત્રિશારદ્યોપનિષદ્ સમર્થસ્ય નિવર્તય । ધિરેદ્દુકાચિચ્છા ચેદ-
ન્દોત્તરણત પદ ॥ મુમુક્ષુને મુક્તિ મિદ્ધ કરવા માટે માણ્ડુક્ય એ એક જ ઉપનિષદ
પુરતી છે, સમર્થ છે એમ છતાં એ માણ્ડુક્યની નવવર્ણની મિદ્ધિ નહિ થાય તો તેણે
પ્રજ્ઞાત્વરૂપિણ ઉપનિષદનો અભ્યાસ કરવો, તે કર્યા છતાં પણ યોગી દ્રઢતા નહિ
થાય અર્થાત્ દ્રઢ અપરોક્ષ તત્ત્વસાક્ષાત્કાર નહિ થાય તો તેણે ૩૨ ઉપનિષદમાં અનુવામાં
આવતી ઉપનિષદોનું અધ્યયન કરવું અને સત્ત્વર વિદેહકૌસ્લની પ્રાપ્તિ કરવી તથા તો
૧૦૮ ઉપનિષદોનો અભ્યાસ કરવો. આ મુક્તિપ્રાપ્તિપદની શ્રુતિની સ્પષ્ટ સમ નય છે કે
૧૦૮ ઉપનિષદોમાં ૩૨ મુખ્ય છે, ૩૨ માં ૧૦ વિશેષ મુખ્ય છે અને ૧૦માં પણ માણ્ડુક્યો-
પનિષદ સૌથી અધિક મુખ્ય છે. એ મુખ્યતમ માણ્ડુક્યોપનિષદમાં જોવામાં આવતી તો
જણાશે કે એ બ્રહ્મજ્ઞાનના સાધનરૂપ ઉપાસનાથી જ શરૂ થાય છે. એમાં આરંભમાં જ
ઔમિત્યેતદ્બ્રહ્મરમિદસર્વે તસ્યોમચ્ચાત્ક્રાન મુતં મલ્લદમધિવિસિતિ સર્વમેત્કાર
પ્રથ ॥ પ્રત્યાદિથી કહ્યું છે કે આ સર્વ વિશ્વ તે ઉપનિષદ અક્ષર જ છે, જે હતું, જે છે
તથા જે થનાર છે તે સર્વ ઉપનિષદ જ છે, પ્રત્યાદિ. આમ કહી એ પ્રણવની જ ચતુષ્પાદ
કરપના કરી ઉપાસનાનું નિષ્પાદન કરવામાં આવ્યું છે.

આ પ્રકારે ઉપનિષદોમાં મુખ્ય પ્રતિપાદ એ વિષય છે એ સ્પષ્ટ થાય છે: (૧)
બ્રહ્મજ્ઞાન અને (૨) ઉપાસના અથવા બ્રહ્મવિદ્યા. ઉપનિષદમાં ચિદ્ધાતુનો પ્રયોગ સદ-
અચા કરવામાં આવેલો છે અને ત્યાં ઉપાસના જ એનો અર્થ થાય છે. ય પ્રથમ વેદ,
ય પ્રથમ વેદ એવાં વાક્યો અનેકવાર આવે છે અને તે સર્વનો અર્થ—જે આ પ્રમાણે
ઉપાસના કરે છે—એવો જ થાય છે અને જે આ જાણે છે એવો ઘટો નથી. તેથી બ્રહ્મ-
વિદ્યા એ ઉપાસનાનો જ પર્ણાય છે આ એમાં બ્રહ્મ અને તેની ઉપાસનામાં બ્રહ્મનું સ્વરૂપ
જણાવનાર વાક્યો સ્પષ્ટ છે અને અવમાત્રમા દ્રઢ આ આત્મા તે બ્રહ્મ છે પ્રત્યાદિ
જીવ અને બ્રહ્મનું એક જ જણાવનાર વાક્યો પણ સ્પષ્ટાર્થવાળા જ છે. એથી ઉલટું જે
ઉપાસના પ્રતિપાદનામ્ય છે તે જ દર્શોષ છે, તે તે ઉપાસનામાં શું શું કર્તવ્ય છે, જાણે
ક્યારે કેવા પ્રકારથી તે તે ઉપાસના કરતી તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું નથી. તેથી એમ
સમજાય છે કે એ સ્પષ્ટીકરણ એ ઉપાસનાના ઉપદેશ કરનાર સદ્ગુરુમાંટે અવચિટ રાખેલું
છે આ એ અંશમાં કર્તવ્ય શોધનાર સાધકની દૃષ્ટિથી ઉપાસનારૂપ સાધનની જ પ્રધાનતા
છે, સારૂપતા છે એમ કહેવામાં આવે તો તે યોગ્ય જ છે. કારણ કે જેમ કર્મકાંડમાં તે
તે કર્મના નામાત્રથી રૂઢી પ્રાપ્તિ થતી નથી પણ તે તે કર્મની ઇતિહાસગતતાના જ્ઞાનથી
જ પછી તે કર્મ કરી રૂપની પ્રાપ્તિ કરાય છે તે જ પ્રમાણે જ્યાં સુધી ઉપાસનારૂપ સા-
ધનની સિદ્ધિ નથી કરવામાં આવી, ત્યાં સુધી ઉપનિષદમાં પ્રતિપાદન કરેલું બ્રહ્મજ્ઞાન

કદાપિ પ્રાપ્ત થતું નથી. તેથી સાધનની પ્રધાનતા જ સર્વત્ર મનાય છે માટે આ એ અક્ષમાં ઉપાસનાની જ પ્રધાનતા કર્તવ્યદષ્ટિથી જાણવી થઈ છે. જો ઉપાસના વિના જ બ્રહ્મજ્ઞાન મર્ષ થઈ શકતું હોત તો પ્રત્યેક ઉપનિષદ પ્રાપ્ત્ય જ ઉપાસનાનો ઉપદેશ છે તે કાવામાં નહિ આપ્યો હોત. તેથી ઉપનિષદનું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ જણાય છે કે અદ્વૈતોપાર્શ્વ પુરૂષને માટે બ્રહ્મજ્ઞાન નથી પણ જેણે બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવું છે તેને માટે રાજમાર્ગ તે ઉપાસના જ છે. આમ વિવક્ષા કરીને જ તે તે વૈદિક ઉપાસનાનું એ ઉપનિષદોમાં પ્રતિપાદન છે. ઉપાસના આ પ્રમાણે આવશ્યક હોવાથી જ, જેમ યજુર્થાગાદિનાં સાધન વિના તે તે કર્મની સિદ્ધિ થતી નથી તેમ, એના વિના બ્રહ્મજ્ઞાન થતું નથી. આજઞાસ અનેક મનુષ્યો ઉપનિષદોનાં અનેક પારાયણો કરે છે. ઉપનિષદના બ્રહ્મજ્ઞાનને પ્રતિપાદન કરનાર યોગવાસિષ્ઠ, આત્મપુરાણાદિ નાનાવિષ મયોની દશ દશ કે વીસ વીસ આશ્રિત કરે છે, આપો જન્મ એ મંથોના વ્યાખ્યાનમાં કેટલાક ગાયો છે વગેરે, છતાં તેમને બ્રહ્મજ્ઞાનની સિદ્ધિ દષ્ટ થતી નથી અને માત્ર વાયકજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે ત્યાં જ તેઓ અટકેલા હોય છે તેનું કારણ આ જ છે કે તેમણે વૈદિક ઉપાસનાનું સેવન કર્યું નથી.

ઉપાસના એ પ્રકારે બ્રહ્મજ્ઞાનની ઉપદેશક થઈ રહે છે. એક તો બ્રહ્મજ્ઞાનને યોગ્ય અંતઃકરણ એ રચે છે. જેમ કાંઈ આશુષ પદાર્થને જોવો હોય છે તો તે પદાર્થની અપેક્ષાએ અમુક રીતે ચક્ષુષનું સ્થાપન કરવું પડે છે અને ચક્ષુષમાં અમુક અમુક ધર્મો હોવા જોઈએ છે અને તેમ હોય છે તોજ તે ચક્ષુષ તે પદાર્થને જોવા સમર્થ થાય છે તે પ્રમાણે અંતઃકરણની અમુક સ્થિતિ હોય તો તે જ અંતઃકરણમાં અનાદિમત્ત અજ્ઞાનરૂપ અવિદ્યાનો ઉગ્રોદય થઈ સ્વર્ગપ્રકાશ બ્રહ્મતત્ત્વને મદજી કરવાની યોગ્યતા આવે છે. અર્થાત્ તે અંતઃકરણમાં બ્રહ્મતત્ત્વનો પ્રકાશ થાય છે. આ અપેક્ષિત યોગ્યતા આ વૈદિક ઉપાસના આણે છે, એ માટે જ એનું ત્યાં ત્યાં વિધાન છે તેથી આ એક પ્રકારે એ જ્ઞાનની ઉપદેશક છે. અથવા તો સ્તનસંહિતામાં કહ્યું છે તેમ બ્રહ્મજ્ઞાન થી મદેશ્વરના પ્રસાદથી જ થાય છે. સ્તનસંહિતાના ચતુર્થ યજુર્વિશ્વવર્ષમાં કેનોપનિષદના વ્યાખ્યાનના પ્રકરણમાં (ચતુર્થાધ્યાયમાં) કહ્યું છે કે—

પ્રમાદે સાતિ વિજ્ઞાતુ શક્યતે પરમેશ્વરઃ ।

પ્રસાદેન ચિનાનૈય શક્યતે સર્વજન્તુભિઃ ॥૧૧૫॥

પ્રસાદેન ચિના વિજ્ઞુનં જ્ઞાનાતિ મદેશ્વરમ્ ।

તજ્ઞા સાદં ન જ્ઞાનામિ દેયતાઃ સકલ્લા જ્ઞાયે ॥૧૧૬॥

પ્રસાદસ્ય તુ સિદ્ધયર્થં સત્તુ સર્વં સુરપૈભા ।

પ્રસાદેન ચિના દ્રેષ્યં ચે જ્ઞાનગ્તિ સુરપૈભા ॥

તે જ્ઞાનગ્તિ ચિના જ્ઞાનં ગન્ધં હરસેન દેયજમ્ ॥૧૧૭॥

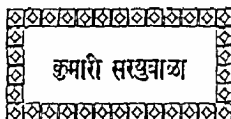
શ્રી મદેશ્વરનો પ્રસાદ—અનુગ્રહ થાય છે ત્યારે પરમેશ્વરનું જ્ઞાન થઈ શકે છે અને એ અનુગ્રહવિના કાંઈ પણ પ્રાણી પરમાત્માને જાણી શકતો નથી; એ અનુગ્રહવિના થી વિશ્વ જાનવાન, હું તથા મરં દેવે; એમાંથી કાંઈ પણ પરમેશ્વરના જ્ઞાનને પામી શકતા નથી. એ અનુગ્રહની પામિ અર્થે જ સર્વ જામને. છે—જે અનુગ્રહવિના જે પરમેશ્વરને જાણી શકે છે તેઓ પ્રાણીના કેવલ દરતરે જ મરંને પણ જાણે છે અર્થાત્ જેમ

પ્રાણવિના કેવલ હસ્તવડે ગંધનું જ્ઞાન થયું અસંભવિત છે તેમ મી ઇષ્ટના અનુમદ્ધવિના પરમેશ્વરનું જ્ઞાન થયું પણ અસંભવિત છે. આ પ્રમાણે સતસંહિતામાં છે એટલું જ નહિ પણ શ્રુતિ પોતે પણ યમેવૈષ વૃણુસે-પરમેશ્વર જેને ધારે છે તેને જ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશે છે ઇત્યાદિ વચનોવડે પરમાત્મજ્ઞાન પરમેશ્વરના અનુમદ્ધપર જ આધાર રાખે છે એ સ્પષ્ટ કરીને કહે છે. એ અનુમદ્ધની પ્રાપ્તિ આ ઉપાસનાવડે થાય છે તેથી એ ઉપાસના અનુમદ્ધની પ્રાપ્તિદ્વારા બ્રહ્મજ્ઞાનના સાધનરૂપ છે. આમ બને રીતે ઉપાસનાનું બ્રહ્મજ્ઞાનના ઉપકારકરૂપ છે.

એ ઉપાસનાવિષયમાં બ્રહ્મસૂત્રમાં પણ વિવેચન કર્યું છે અને એ ઉપાસના સફળ કરવી કે શી રીતે તે વિચારતો ત્યા પ્રસ્તાવ કર્યો છે. ત્યાં મનુર્ધાધ્યાયમાં આઠત્તિરસ-કુલુપદેતાત્ ॥ ૪-૧-૧ ॥ ઇત્યાદિ સૂત્રોથી એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે જેમ ભાત કર્યા સુધી ખાંડવાનું હોય છે કે જ્યાં સુધી તેમાંથી ચોખા તરુલ નીકળે ત્યાંસુધી, તેમ આ ઉપાસનાનું ફક્ત બ્રહ્માત્મૈક્યસાક્ષાત્કાર છે. તેથી એ ફક્તની સિદ્ધિ થઈ રહે ત્યાંસુધી એ ઉપાસનાની આશુત્તિ કરવાની છે તેમા જો આ જન્મપા જ એ ફળનો અનુભવ થાય તો તે ભલે એ પછી ઉપાસનાથી વિરામ પામે. કેમકે તેને પછી કર્તવ્ય રોપ રહેતું નથી, પણ જેમને એ અનુભવ વર્તમાન જન્મમાં નહિ સિદ્ધ થાય તેમણે તો એ શ્રીમદ્-ફલગુરો ઉપદેષ્ટ ઉપાસનાની આશુત્તિ પોતાના શરીરની સ્થિતિ રહે ત્યાં સુધી કરવાની છે. કારણ કે એમ જો સાધક કરે છે તોજ ચં ચં ઘાપિ હમરનુ-ભાવમ્-ઇત્યાદિ ગીતાનાક્યમાં કહ્યું છે કે જેનું જેનું ચિંતન કરતાં કરતાં મનુષ્ય દેહને ત્યજે છે, તે તે વસ્તુરૂપ તે મનુષ્ય થઈ રહે છે. કારણ કે એ મનુષ્ય સદા તદ્ભાવમાયિતઃ છે. એને તે વસ્તુની જ ભાવના સતત સદા કરેલી છે, તે પ્રમાણે આ ઉપાસક પણ એ ઉપાસનાની આખા જન્મમાં આશુત્તિ કરતો રહ્યો હોય છે તો જ એનામાં સદા બ્રહ્મભાવની ભાવના રહેલી હોય છે અને એ બ્રહ્મ જ એને કમમોક્ષ સાધી આપે છે. તેથી આ ઉપાસનાની આશુત્તિ આ પ્રમાણે કરવાની છે એ સિદ્ધાન્ત ત્યાં સ્થાપન કર્યો છે.

ઉપાસનારૂપ અર્થમાં ઉપનિષદચબ્દના સર્વ અર્થ બધેમેસતા દેખાય છે. વિશ્વરૂપ, શ્રુત અને અવસાદનરૂપ અર્થવાળા સદ્ધાતુપરથી ઉપનિષદની વ્યુત્પત્તિ કરવામાં આવે તો આ ઉપાસના શ્રીઇષ્ટના અનુમદ્ધદ્વારા બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી મુમુક્ષુના સંસારખીજને નાશ કરે છે તથા ઉપાસકને બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવે છે અને અવિદ્યાદિ સર્વ ક્ષેત્રોને સિધ્ધિ કરી નાંખે છે. તેથી આ અર્થમાં આ બ્રહ્મવિષ્ણુરૂપ ઉપાસના ઉપનિષદપદવાચ્ય થઈ રહે છે તેમ જ રહસ્ય અથવા રહસ્યજ્ઞાન એવો અર્થ ઉપનિષદનો કરવામાં આવે તો તેમાં પણ ઉપનિષદ્ધર્મોમા આ રહસ્યરૂપ જ છે, એનું પ્રતિપાદન સ્કુટપણે કરવામાં આવતું જ નથી પણ તે તે સાધકે પોતાનાં સદ્ગુરુશ્રીના દ્વારા જ એ જાણવાની રહે છે, તેથી એ સાચું રહસ્ય જ છે. વળી સદ્ગુરો અથ એસવુ એમ લઈ ઉપનિષદનો અર્થ સદ્ગુરુશ્રીની પાસે હસ્ત જોડી બેઠેલો શિષ્ય કરવામાં આવે છે તો તે અર્થ પણ ઉપાસનામાં જ, વિશેષ થઈ છે. જેમ મંત્રનો ઉપદેશ ખાનગીપણે પ્રત્યેક શિષ્યને કરવામાં આવે છે તેમ આ ઉપાસનાનો કમ સેવા માટે પણ પ્રત્યેક શિષ્યે સદ્ગુરુની પાસે હસ્ત જોડી વિવિધપ્રમાણે એસવુ પડે છે અને પછી વિધિપ્રમાણે આધારાનુસાર સદ્ગુરુશ્રી તેને તે તે ઉપાસનામાં પ્રવેશાવે છે.

બેસવારૂપ અર્થવાગા જ સદ્ અને આસ એ બંને ધાતુ છે એકના પરથી ઉપનિષદ્ગ્રંથ બન્યો છે અને બીજા પરથી ઉપાસના સિદ્ધ થયો છે. તેથી એ અર્થમાં તો ખરું જોના ઉપાસના એ ઉપનિષદનો પર્વાય શબ્દ જ ગણાય તેમ છે તેથી સર્વ રીતે આ ઉપાસના એ જ ઉપનિષદનો સાધકામાટે મુખ્ય સાર છે. તેથી એના પ્રતિ જ વિશેષ લક્ષ આપી સત્જનોએ પરમાત્માનો અનુમદ પ્રાપ્ત કરી જ્ઞાતાનની આશા રાખવી પ્રતિ છે, અને અન્ય વાણીના મિથ્યાપ્રધાપનો ત્યાગ કરવો હિમિત છે. એ ઉપાસના વર્તમાન જન્મમાં જીવનમુક્તિ સિદ્ધ કરી આપે છે અને તે નહિ થાય તો ક્રમમુક્તિ તો આપરશ જ આપનાર છે તેથી સાધકોને પ્રધાનપણે, સારરૂપે યાવતજીવન સેવ્ય છે

(અનુસંધાન ગતાશ્રી)

(ભેખર. રા. ગૌરીશંકર મોતોરામ ભટ્ટ, ખી. એ.)

પ્રકરણ ૩ જી.

જોધપુરના મદારાજ જયવંતસિંહજી સગન ઉડપુરના મણીની પુત્રી રામેશ્વરી સાથે યશ્વંતર રામેશ્વરી નાનપણથી જ જુદિયાળા અને તેજ હતી રજપુત રાજ્યોએ દાદીના બાદશાદને જુદાર કરવા જ બેઠાં એમ તે વખતે મનાતું હોવાથી જોધપુરના મદારાજને પણ બાદશાદની નોકરી સ્વીકારવી પડી હતી. આ વખતે દાદીમાં શાદજદાં ધરડો ધરાયો દારાને માદીએ બેસાડવાની ખટાટ ચાલતી હતી એવામાં તેનો બીજો પુત્ર ઓરમજેમ એક મોઢું લશ્કર લઇને બાપની સામે લડવા આવ્યો. શાદજદાંને પદગ્રંથ કરીને પોતે માદીએ બેસતું એવો તેનો ધરાડો દરો. 'બાપ તેવા બેટા' એ કહેવન પ્રમાણે ઓરમજેમ શાદજદાંની સામે થયો એમાં કંઈ નવાઈ નહીં, કેમકે પદેસાંના રાજ્યોમાં તેમ થતું આવ્યું હતું જદાંગીર અકબરની સામે થાય, શાદજદાં જદાંગીરની સામે થાય તો ઓરમજેમ શાદજદાંની સામે કેમ ન થાય ? બાદશાહે ઓરમજેમની સામે લડવા જયવંતસિંહને મોકલ્યો. પહેલા દિવસે જયવંતસિંહની જીત થઈ. તે સાંજે માંત્રાણીના રોડેડ દુર્ગાદાસે તેને કહ્યું કે આ લડાઈમાં આખરે આરંજએમ જીતવાનો છે માટે આપણે લડાઈ ન કરતાં પાછા હટી જવું ઠીક છે. બાપ દીકરાની લડાઈમાં રજપૂતોનું યશનન ઓછું બતાવવાનું હતું કે એમને તો શત્રુની લડાઈ લડવાની હતી, જયવંતસિંહ અને દુર્ગાદાસ પાછા બીજા દિવસે પાછા હટી ગયા અને મુદ્દમાંથી નાસીને જોધપુર આવ્યા,

મદારાજી રામેશ્વરીએ જાણ્યું કે મદારાજ મુદ્દમાંથી નાસી આવ્યા છે ત્યારે એને મન આમ અને પાતાગ એક યત્નાં જણાયાં. ઉડપુરના પ્રતાપરાજાનું યશતન એની એ એક નસમાં વધી રહ્યું હતું. એણે ક્રમ કર્યો કે "શુ જુઓ છો મોહાઓ ! એ નાશ

પતિને સહેરમાં આવવાનો હક નથી। મારો પતિ, તો લગ્નમાંથી નાસીને 'કદાપિ પાછો આવે જ નહિ સામંતો! બધ કરો એ દરવાજા. લગ્નમાંથી નાસેલું કોઈ પણ અંદર આવી શકે નહિ. દરવાજા બંધ થયા મહારાજ સહેરમાં પેસી ન શક્યા. તેથી કુ. મીનાસે મહારાણીની પરવાનગી મેળવીને તે સહેરમાં ગયા અને રાત્રને આવવા દેવા કહ્યું. રાણીને હાથેથી વાઢે કરીને કહ્યું કે રાત્રએ પોતાનો ધર્મ તજ્યો નથી. ત્યારે રાણીએ એટલી કબુલત લીધી કે મહારાજ જયવંતસિંહ ઓગણેમથી હારીને આગ્યા માટે તેમણે હમેશાં આરગણેમથી વિરુદ્ધ ચાલતું આરગણેમ માઢીએ આવ્યા પછી તે રજપુતો સાથે દૂધથી વર્તેતો. અધ્યાત્મસ્થાનમાં બળવો થવાથી તેણે જયવંતાસહને ત્યાં જવા લખ્યું. તેણે ધારણ કે બારોબાર અધ્યાત્મસ્થાનમાં જ જયવંતસિંહનું ઇસગ કહ્યું. જયવંતસિંહના સરકરમાં જ બાદશાહે છુપાં માણસ રાખ્યાં. જયવંતસિંહ કંઈ ટેકીતો પ્રતાપ ન હતો. ત્યાં ગયા પછી તેને પેલાં છુપાં માણસોએ ઝેર દીધું અને તેથી તે મરણ પામ્યો. મહારાણી રામેશ્વરી તે વખતે ગર્ભવતી હતી. પુત્ર અજીતસિંહનો જન્મ થયા પછી કુર્મી-દાસની મદદથી તે કુવરને લઇને નાશી છુટી. યુદ્ધ થયાં અને તેમાં રાણીએ યતુના સૈન્યમાં ત્રાહી ત્રાહી પોકરાવી. કુવરને જોધપુર મોકલી લઇને પોતે લડતાં લડતાં હાથી ઉપર બળી મોઢ, પણ યતુને હાથ ન મળ

આવી પટનાઓ જોધપુરમાં બની રહી હતી તેવામાં જ ચંદ્રસિંહને હાથે બળપત મરાયો તેને પુત્રપુત્રી ચંદ્રરાવ પાસે સોંપાયાં દિવસે દિવસે ચંદ્રસિંહ લક્ષ્મીનું લાવરન જોઇને તેના ઉપર મોહિત થયો હતો, પણ તેની ખમર રતનાયસિંહને ન હતી. તેમ છતાં તે એટલું તો જાણતો કે ચંદ્રરાવ પોતાના મિત્ર પિતાનો મારનાર હતો. એના શોક પૂર્ણ હોયે શું કરવું તે ન સહ્યુ નિરપાય! ચંદ્રસિંહએ પહોંચેલી છુટ્ટો હતી અને તેની સામે બાય બીડવાનું રહુનાથનું શું ગણુ? કોધથી, આવેશથી, શોકથી રાતા પીંગા થના રહુનાથને જોધપુર આઢાઈ લાગ્યું. "બસ હવે તો ઉડવુ જ. જનતાનું ઝમે તે ચાલ એટલી શક્તિ ક્યારે મેળવું કે પિતાનું વેર લેવાય! સંભાવિતસ્વાકીર્તિ મરણાદતિરિચ્વત્તે" એમ લવતો લવતો રહુનાથ ચાલવા લાગ્યો. જોધપુર ક્યાં ગયું તેનું પણ તેને જ્ઞાન ન રહ્યું.

પ્રકરણ ૪ થું.

મિત્ર વાયકગણ! જોધપુરથી મુસાફરી કરતો કરતો યુધોદ્ધર પગે ચાલીને દક્ષિણમાં નાસિલ પુના સુધી આવે ત્યાં સુધી તેના મનના લાવ કેવા કેવા હોય? તેના કુટુંબની સ્થિતિ, તેના જોવામાં આવતી નવિનતા, તેની દૃષ્ટિ આગળના પહાડ પર્વતો, નદી નાળાં પગેરેની તો માત્ર કપનાજ થઈ શકે, કોઈ કાલિદાસ, કોઈ બરમૂતિ, કોઈ બાણ કે કોઈ માધવિ હોય તો તેજ તે પધિકના પયનું પુરેપુરું જ્ઞાન કરાવે, ભાગ્યશાળીના ભાગ્ય પણ તેવાં જ હોય છે. માત્ર "અકરમીના પડીયા કાંજા" હોય છે. પોતાની, પોતાના કુટુંબની, અને પોતાના દેશની આગર આતર મારી માણસ તો મરવાનું જ ઇચ્છે છે. રહુનાથસિંહ અને લક્ષ્મી છુટા પડ્યાં એટલેથી આપણે જોધપુરથી પણ છુટા પડવું જોઈએ. લક્ષ્મીનું નહીંજ લક્ષ્મી પાસે એમ કહીને રહુનાથસિંહ ચાલી નીકળ્યો. ગાંઠી,

હાંખરાં, ખાકા ટેકરા રસ્તા નહીં કિનારે દોમ ધડીમાં બધ જ હોય. ધડીમાં તેના તેજ રસ્તેથી પહાડપર જવાનું હોય અને તેના તેજ રસ્તે વામની બોડો આવતી હોય, રસ્તો પહોંચ વિકટ હતો એમાં શક નથી.

કુટ અંદરસિંહે પોતાના પિતાનું પુન કરેલું તે સાંભળ્યું ત્યારથી રઘુનાથસિંહનાં હાડેલાં કંપી ઉઠતાં હતાં અને એટલો ડાગાગિન પ્રગટી ઉઠતો કે તે એ આગળથી તે અંદરસિંહને બારીને બસમ કરી નાખે. હશે, પ્રભુ તેને તેનાં ફળ આપશે. પણ જ્યેન થાકી ગયું થુ થશે એ પ્રશ્ન તેને વારંવાર સાલતો હતો. ધણીવાર તે એટલા બધા વિચારમાં ઉડા ઉતરી જતો કે આસપાસ થુ છે તેનું તેને જરા પણ જ્ઞાન રહેતું નહિ. જેમ તેમ તે પોતાનો માગ કંપી જતો હતો. શિવાજી પાસે જવું પોતે પોતાથી અને તેટલી સેવા ઉઠાવતી એ તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

રઘુનાથસિંહે પુરપાટ થોડો ડોડાબોલ આસપાસ ફુમરાના ચઢતા ઉતરતા ઢોળાવ અને નહીનાળાં વદાવતાં વદાવતાં એક મેદાનમાં તે આવીને ઊભો. થોડાંને એક ઝાડની ઢાળાએ બાધી ને થોડુંક ધાસ નાખ્યું પોતે પાણી પીધું અને થોડાંને પણ પાણી નિર્મળ કરજીના પાણીમાં પગ બોળવાથી ને પાસેના અક પથરા ઉપર થોડીકવાર બેસવાથી તેના થાક ઉતરી ગયો હતો એટલામાં પાસેના એક ખેતરમાં નાચે પ્રમાણે સંવાદ થઈ રહ્યો હતો તે તેણે સાંભળ્યો.

“અહ્યા પોચા, એણે તો મારા ઉતરમાં પાણીરેય ન પામ્યું. હવે થુ કરવું સવારે મોટો ધસેય આવશે ને પૂછશે તો શી જવાબ દેવો?”

“મરખા, એવડો એ આવે તો આપણે ઇમ કૈથ કે બાઈ, અમે તો વેરાગી સે. ઇમ કંઈ અમે કરાવ્યા કરવાના નથી હોં.”

“જો, એ આવ્યો કહીખાં.”

“કેમ અહ્યા મળ્યા. શી વિચાર કર્યો? ભરી દે. ભરી દે, સમજેછ કંઈ? આ તારો નોકર બેઠક નથી. બોલ શી જવાબ આપે છે? જોઈ આ ચાલુક?” કહીખાં એ ધમકી આપી.

“પરવર દીઝાર, અલદાતા. જરા દીધા તો રાખો. ફૂં કફું, હાથે હાથું કફું છુકે, મારા આંખાવાળામાં તો અધોળેય પામ્યું નથી.”

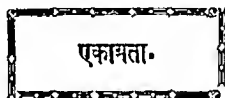
“અમે સાહે તરે અગિવાસે જલ જહાનમમે, એર દુમ જલ કજરસ્તાનમે. ઇરમે હમક કયા?” કહીખાંએ ચાલુક ઉઘામી.

પોચો જરા ગભરાયો તો ખરો પણ તે મરખા જેવો ચમકળ પણ હતો. તે મનમાં હાલ્યો, “શી પેદા? નવામજોડો જ જાણે મારા દીકરાનો કાજ થયો દોત તો કેમજાને અવગળા ધાણીએ પીધી નાખત,”

જન્મે ખેડુતને ધમકાવતો લાંચના પૈસા ટલાવતો સુખાનો અધિકારી ચાલ્યો ગયો. ખેડુતો પાસેથી મુકર મહેસુલ લેવામાં ન આવતી એટલું જ નહિ પણ એટલા કલાવાજ એટલા પૈસા કલાવજ પ્રથતન થતો. મામની ઉપજ દર વર્ષે દરરાજ કરવામાં આવતી. તે ખરાદનાર હોતો પાસેથી મહેસુલ ઉધરાવીને સુખાને ત્યાં આપતો, મહેસુલ ઉધરાવનાર પોતે ગામનો કુલ સુખતવાર થતો અને સેવિંગને ગ્રાસ આપતો. રઘુનાથસિંહ આ મધુ એ-

હતે ખુબ નાખુશ થયો અને પોતે રાજ્ય હોય તો તે પોતાની રૈયતને કેટલું સુખ આપે એનો વિચાર કરતો કરતો ઉડ્યો. ઘોડા ઉપર જીન નાખીને તેને લગામ બરાવી. પોતે તરવાર, માલો, જમૈયો વગેરેથી મજા થઈને ઘોડા ઉપર સવાર થયો. સૂર્ય આયમવાની તૈયારી થઈ રહી રહી હતી. જવાનું ઘણું દૂર હતું, દૂરના કુખર જાણે આવકાર આપવા ઉભા હોય તેમ યાત્રા મુદ્દાથી દીધી રહ્યા હતા. પક્ષીઓ પોતપોતાના માળે જતાં હતાં ત્યારે આપણા મુસાફરના માર્ગની અવધિ ન હતી. ઘોડો પુરપાટ ચાલ્યો જતો હતો. ઝરણો નદીઓ તથા સરોવરોનો સુમાર ન હતો કવિ કાલિદાસ રામત્રિરિ આશ્રમથી કુખેરના નગર સુધી પક્ષનો ત્રિપા પ્રતિ સંદેશો લેઈ મેલને મોકલતા જેમ અવન્તિમાં ઉજ્જવિની આદિ સ્થળોનું વર્ણન કરે છે, જેમ વારાનાઓ જમર જેવી કાઠીઓથી મેલના સામું જોઈ રહી છે, જેમ રાજદસે કમળના પુલની ડાખીઓનું બાથું બાંધીને મેલની સાથે માનસરોવરનો માર્ગ લીધો છે, વગેરે વર્ણવે છે તેમ આપણા પથિકને વર્ણવવાની જરૂર નથી. આપણો પથિક નગરને નીરખવા જતો નથી એના સ્વપ્નને જે કશકે લાગ્યું છે તેનો ડામ ધેઈ નાખવા એ કાંઈ પશુ-ટેકાણે આશ્રય શોધવા નીકળ્યો છે.

અપૂર્ણ.

(લેખક:—શ્રીમતી ગૌરીકવિ.)

રિયર જળમાં ચન્દ્રમાનું એક બિંમ્બ અને ચંચલ જળમાં જેમ અનેક બિંમ્બ દેખાય છે, તેવિજ સ્થિતિ મનની છે. જેનું ચિત્ત સ્થિર છે, તેને જગત્ એકરૂપ અને જેનું ચિત્ત ચંચલ છે તેને જગત્ બહુરૂપી દેખાય છે.

જો જળ સ્વચ્છ અને નિર્મળ હોય તો તેના તળેની વસ્તુ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે. ને. જમ પરમાત્માને જોવાને માટે મન પશુ સ્વચ્છ, નિર્મળ અને નિરતરંગ હોવું જોઈએ. પૃથ્વીપર વસતુ પાણી સૂર્યની ગરમીથી સુકાઈ જાય છે, પરંતુ તે પાણીને એક ખાડામાં એકત્ર કરી લેવામાં આવે તો તે ખાડો મરોવરનું રૂપ ધારણ કરી ગરમીના વખતમાં તૃણાતુર જીવની તૃણ મટાડી શકે તેમજ હિન્દ્રિઓને વણ થઈ મન પોતાની સંકીર્ત વિવશ વિલાસમાં ગુમાવે છે, પરંતુ તે સર્વ સંકીર્તઓનો પ્રભુ સ્મરણમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તો જીવ અમર થઈ શકે છે.

હિન્દ્રિઓએ મનને વાંદરા જેવું કરી મુક્યું છે, જેથી મનુષ્ય પોતાના સમગ્ર જીવનમાં વિશ્રાન્તિને માટે કાંઈ બનાવી શકે નથી, અને મનમુગા જ થઈ કરે છે જેમકે ભગવાને અર્જુનને કહ્યું હતું કે, “તત્રૈકાર્મ મન કૃત્વા યતચિત્તશ્ચિય ક્રિયઃ ॥” અર્થાત્ મન હિન્દ્રિ અને ક્રિયાઓને સ્વાધિન રાખી મનને પરમાત્મામાં એકામ કરો.

અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, ‘ભગવન્! મન મારે ચંચળ, ઉન્મત્ત અને દુર્નિયંત્ર છે.’ હુંકામાં અર્જુન મનનો મર્મ જાણતા નહોતા જેથી મનથી ભય રાખતા હતા. શ્રી

કૃષ્ણ પૂર્ણ મર્મગ હતા. તેઓએ અર્જુનને કહ્યું કે, 'મનને ઉતટાવો એટલે બહિર્મુખ છે તે અન્તર્મુખ કરો; તમારો બધ જતો રહેશે !

મનને કાબુમાં લાવવાને માટે ભગવાનની આ અદ્ભુત શક્તિ છે. જગમાં મગર ગળેન્દ્રને પણ એવી જામ છે, પરંતુ તેને બાહ્યપર ઈશ્વરની દેવાથી તે હતાશ થઈ જાય છે. ઝેરી વિષ જોપડેલી પણ એ જ રિપતિ છે. ચતુર વિષ રમનારે સંસારની દરેક વસ્તુમાં મર્મસ્થાન બનાવી રાખ્યું છે. પરંતુ તે મર્મસ્થાન વિવેકી સંતુષ્ટો જ જાણી શકે છે આપણા શરીરમાં ૧૦૭ મર્મસ્થાન છે પરંતુ ઉત્તમ વૈદ સિવાય બીજાઓને તેનું જ્ઞાન હોતું નથી. મોટા પહેલવાનને કુર્બાન કરસત કરનાર પછાડી દે છે. તેનું મારણ એજ કે તે મર્મ જાણે છે.

મગને અડધ અને અડધને દોઝ પચાવી દે છે. એ તેનું મર્મ છે. વીંછીને વીધતીપણ અને સાપને નોળાઓ સતાવે છે. કેમકે તે તેનું મર્મ જાણે છે. શેર જરાબર કોપપણ પણ દૂર નથી. પરંતુ મર્મ જાણનાર તેના પેટમાં લાડી ભેળી દે છે વિષનાશિષ્ટુખ ચચળ મનને પણ એ પ્રમાણે મર્મ જાણી કાબુમાં લાવવું જોઈએ.

અદરશ મનને માટે દરશ ઉદાદરણીથી કાંઈપણ લાભ નથી એમ કોઈ કહે, પરંતુ અદરશને માટે અદરશનું ઉદાદરણ પણ નિરર્થક છે સર્વવ્યાપક વાયુ અથવા જળનું મુખ ક્યાંય જણાતું નથી. રોટીનું મુખ પણ કોઈ જતાવી શકતું નથી, પરંતુ સર્વતો મુખ વસ્તુને એકતો મુખ બનાવતી એ જ ખરો પુરુષાર્થ છે. આ પુરુષાર્થ જે મર્મગ હોય છે. તેજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. યજ્ઞદ્વારા જલ અને વાયુનું મુખ મરણ મુજગ દિશાની તરફ કરી લેવામાં આવે છે, અને રોટીની જે કોરના ઝિદ્દાવા વરાળ નીકળી જાય, તે તેનું મુખ છે.

જેનું ચિત્ત એકાગ્ર થયું હોય, તેજ તેનો મર્મ જાણી શકે છે, પરંતુ અર્જુનનું કહેવું એમ છે કે, મન એકાગ્ર થઈ જ શકતું નથી અને ભગવાન કહે છે કે, 'લૌરાગ્યેષ્ણ ચ શુદ્ધતે' અર્થાત્ લૌરાગ્યથી મન કાબુમાં આવી શકે છે. આ કુવિચારમાં પણ મર્મગ જ માર્ગ કાઢી શકે છે. મર્મગ્રોનું કથન ભગવાનના જ કથનાનુસાર છે. તે કહે છે કે, મન મૂળથી નિર્મળ અર્થાત્ ગરાગી હોય છે, પરંતુ ઇન્દ્રિયોના સંસર્ગથી તે અનુરાગી બની જાય છે. જ્યારે તે સમ રહિત થશે, ત્યારે પૈરાગ્ય શુદ્ધ અર્થાત્ મગ સ્વરૂપમાં થઈ જશે અને પછી તે એકાગ્ર અથવા કાબુમાં જ રહે છે.

અર્જુને વિશ્વરૂપ જોયું નહોતું, ત્યાં મુખી તેને જનના સંબંધમાં આ જમ હતો. સંસારની દરેક વસ્તુમાં એકાગ્રતાનું અસ્તિત્વ જગાઈ આવે છે. ભગવાને વિશ્વરૂપ રૂપ દ્વારા અર્જુનને આ જતાવ્યું હતું વ્યવહારના સામાન્ય ઉદાદરણોદારા પણ આ જાણત જતાવી જણાય છે.

બીમાર બચ્ચાની માતા, જમણમાં ચરવા ચણેલ માય, પતિ પરાયણા વિરહી સ્ત્રી, ચચળ વ્યભિચારી સ્ત્રી, કર્મનિષ્ઠ યોગી, ચિત્તાર પરનિશ્ચાન લગાવનાર, કોંસીપર લટકનાર અપરાધી, વીંછી કરડેલો છવ, અનન્યપ્રત્ના વિશ્વાસી યુવક ગાંડી પર નજર રાખના, વાળા ગલકડું, આશામાં ઉડનાર ચક્રી, એક પગ પર ઉભા રહી તપમર્મ કરવાવાળા, નદી કાનારા પરનું જમડું, અને અંધારામાં ઝારને પકડવાની ઇચ્છાથી ધોર સમારી લગાવનારી બીચારી, એ સર્વ એકાગ્રતાની સાક્ષી આવી રહ્યાં છે.

માર્મિક પ્રવર અધિઓએ વિષયીજનોના પ્રત્યક્ષ આચરણો નોંધ અને અનુમાન બાધ્યા છે. કામાતુરને લગ્ન અથવા ભય રહેતો નથી અને હુપાતુરને રૂચિ અરૂચિ અથવા કાચા પાકાનું જ્ઞાન રહેતું નથી, એ એકાગ્રતાનું જ લક્ષણ છે.

પોતે પોતાને ઓળખવો એ જ પરમ પુરૂષાર્થ છે, મનની એકાગ્રતા અને અન્તર્મુખ પરમશુતાથી જ આ પુરૂષાર્થ સાધ્ય થઈ શકે છે મન કદાચ રિચર અવસ્થામાં પકડાઈ જાય ત્યારે તેને પ્રબોધ કરી એકાગ્ર અને અન્તર્મુખ કરી દેવું સહેજ છે, જેમ શકા થાય, પરંતુ તે કદી સ્થિર અવસ્થામાં પકડાતું નથી. સંસારમાં સદા ચચળ અને સદા રિચર રહે એવી જાણ વસ્તુ નથી.

ફરી આખો દિવસ બીજા માંગી સંધ્યા સમયે મસજીદમાં જઈ આરામ લે છે, ફાર આખો દિવસ વગડામાં રખડી રાત્રે પોતાના સ્થાન પર આવી જ જાય છે, લમરો મસ્ત બની ન્યાં ત્યાં ફરે છે, ને ગુજારવ કરે છે. પરંતુ ફરી કમળમાં આવી રહે છે. શરૂ મને તેવી બયાનક શુદ્ધિમાં રાત્રિ-દિવસ હુપાઈ રહે. પરંતુ તૃપ્તિ કાતિ કરવાને માટે તેને જળાશય માસે જવુંજ પડે છે, ઉપરોક્ત જીવોને પકડવાને માટે જેમ ઉપરોક્ત સ્થાન નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલ છે, તેમ મનને પકડવાને માટે ઇન્દ્રિય સ્થાન છે.

વેખાને ઘેર જે જીવ છે, તે તેના પ્રાણપ્રિય બની જાય છે. પરંતુ તેના ખરે પ્રાણપ્રિય જાણ થતું નથી. પાણી ! તારો રંગ કેવો ? તો કે, જેમાં મેળવો તેવો, સફેદ કપડા પર જેવો રંગ ચડાવવા ધારો તેવો ચડી શકે છે. તેવી જ મનની વાત છે.

નિદાની ચરૂઆતમાં અને જગતાવસથાની ઉવટની દશામાં મન બિલકુલ શુદ્ધ અથવા નિવિહાર રહે છે. યોગી પુરૂષો આ દશાને ચિરસ્થાયી બનાવવાને માટે યત્ન કરે છે. આ દશામાં મન જાણે ઇન્દ્રિયને આધીન હોવાથી તેને દુરમન મિત્રનો ભાવ રહેતો નથી. પ્રથમ મનને આ દશામાં પકડી રાખવું જોઈએ, પછી તેને મરજી મુજબ રસ્તે ચલાવવું શકિન લાગતું નથી.

સર્પની ગતિ કુટિલ કહેવામાં આવી છે. કેમકે તે હંમેશાં આડોળ ચાલે છે. પરંતુ એ જ સર્પ જ્યારે પોતાના હરમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે પોતાની કુટિલતાને તજી દઈ એકદમ સરસ થઈ જાય છે મન પેશુ બ્યવહારના વખતે વિષયોનાં સંસર્ગને લઈ કુટિલ થઈ જાય છે, પરંતુ જ્યારે તે વિશ્રામ કરવાને માટે સુપ્રસિમાં પહોંચે છે, ત્યારે તેની કુટિલતા નષ્ટ થાય છે અને તે તદ્દન સરસ અર્થાત્ નિવિહાર બની જાય છે.

પરમાત્માની કૃપાનો વાદ સર્વત્ર સમાનરૂપથી પ્રવાહિત થઈ રહ્યો છે. તેનું ઉપયોગી કરી લેવો એ દરેકના હાથમાં છે, મનુષ્ય પોતાનું સુખદુઃખ પોતે જ નિર્માણ કરી લે છે. જે ઇન્દ્રિય સયમ કરી, તે, તે પ્રવાહનો ઉપયોગ કરે, તો પાપ તેની પાસે પશુ આવી શકશે નહિ. વહેતા પાણીમાં નાવને રોકવી હોય તો ભારે લંગર નાખવું જોઈએ, સંસાર પ્રવાહમાં વહેતા મનને સ્થિર કરવાને માટે ભક્તિનું લગ્ન કરવું જ ઉપારી છે. પાણ વડે રોકી રાખેલું જળ ચચળ હોતું નથી. આસોઆસ સાથે ચચળ થતા મનને સ્થિર કરવાને માટે પ્રાણાયામ જેવું બધન મહર્ષિઓએ કરી રાખ્યું છે.

‘હનેમેન હોમિયોપૈયો’ ની ચિકિત્સામાં લખ્યું છે કે, કારીષો નિદાનો નાશ પામ્યો છે, અને તેજ કારી ‘કેમોપૈયિક્કોઝ’, (સ્વસ્વાસ્થ્ય પ્રમાણ) થી આપવામાં આવે તો નિદા

રોગ દૂર થાય છે અશીષ રોધક છે, પરંતુ તેને સંપવાથી મધ્યશુદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે મન રમૂસ રૂપોમાં મળી જવાથી ભવરોગ ઉત્પન્ન કરે છે, અને સર્વજન સુદમ રૂપમાં મળવાથી ભવરોગને સમ્ભવી દે છે જેથી ભગવાને કહ્યું છે કે, "મન યથા મનુષ્યાનાં કારણં ચમ્પ્ય મોક્ષયો." મન એજ મનુષ્યને બધ અને મોક્ષનું કારણ છે.

ધૃતિ મનને નમસ્તુ ચંચળ બનાવ્યું છે, (એમ કહી અધીર સાધક કોઈ કોઈ વખત ધૃતરોગે દોષ કાઢે છે.) જો મન સ્થિર હોત, તો સાધનામાં બોરે સુખમતા પડત. પરંતુ ભગવાનની રચનામાં ક્યાંય બૃહ નથી. જો મનને ચંચળ ન બનાવ્યું હોત તો, સૃષ્ટિની વિવિધતા અને મનોહરતા નષ્ટ થઈ જત. ધૃતિયુક્ત રથાનપર સ્થિર રહેવાને ન્યાં સુધી મન રાજી છે, ત્યાં સુધી ધૃતરોગે દોષ દેવો નહાશે છે. દરબીનનું મોં ગમે તે દિશા તરફ ફરી શકે છે તેને મુકર દિશા તરફ સ્થિર કરવાને માટે એક પેય બનાવેલ દોષ છે, જેને દબાવવાથી ચન્દ્રને મરણ મુખ્ય દિશા તરફ ધાયમ કરી રહાય છે. મનરૂપી દરબી-નને માટે પણ ભગવાને નિષ્કાલિન કૃદ્ધિરૂપી પેય બનાવ્યો છે. તે દ્વારા સાધક મનથી ધૃત્તાનુસાર કામ લઈ શકે છે. સર્વનો સારાશ જે યોગ દર્શનમાં સિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, તે એ છે કે, વિષયમાં દુઃસુખ મન બહુ જાખાઓથી યુક્ત થઈ ચંચલ બની જ રહે છે, અને જો તેને કોઈ યોગ મુકોદ્ધમદ્વારા ઓતરવ યુક્ત કરવામાં આવે, તો તે સુદમથી સુદમ બની શી ભગવાનના ચરણ કમળમાં વિહીન થઈ જાય છે.

કામી સોપારીને ઉપરની બાજુ ચોટી રહે છે, તેને જુદી કરવી એ કાલિ જણાય છે, પરંતુ ત્યારે તે જરાબર પાછો જાય છે, ત્યારે છાતરાઓ ને તજી દે છે તે પ્રમાણે ન્યાં સુધી ધૃતરનું પૂર્ણ જ્ઞાન થતું નથી, ત્યાં સુધી જીવ દેહને જ આત્મા માની લે છે, પરંતુ તત્વજ્ઞાન થવાની સાથે જ દેહશુદ્ધિ નષ્ટ થઈ મનુષ્ય તન્મય થઈ જાય છે.

રામે હનુમાનને પૂછ્યું: "પ્રિય! મને તું શું સંબંધથી જુએ છે?" હનુમાને કહ્યું: મદારાજ! હું હનુમાન અને આપ રામ એમ બંધારથી હું સમજું છું, ત્યારથી હું મને પોતાને એક સુદ, સેવક અને આપને સર્વ સમર્થ પ્રભુના રૂપમાં દેખું છું. આ મારી દેહ શુદ્ધિની કાવના છે. ત્યારે હું મને પોતાને એક જીવ સમજું છું ત્યારે આપને પૂર્ણ પરમાત્મા સ્વરૂપ દેખું છું, અને આ જીવ શુદ્ધિથી આપનો જ હું એક અંક છું, એવી કાવના કહું છું. અને ત્યારે જ્યારે વિચાર કરવા જઈ છું. ત્યારે ભગવાન! જે આપ હો તેજ હું છું અને હું છું તેજ આપ હો, એવી મને અનુભવશી અનુભવ થાય છે.

અનુવાદક—વાઘીમાલ કાકુભાઈ રાંધવી.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંથમાળા

આ મંથમાળાના માહોતે ઉત્તમ પુસ્તકો અર્ધી કિમતે મળે છે. માહક થવા પ્રવેશ શીતો રૂ. ૧-૦-૦ આપવો પડે છે. તમે આ મંથમાળાના જરૂર માહક થઈ આતો અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં પુસ્તકો અર્ધી કિમતે મેળો. બીજા પુસ્તકો—પોતગવિદ્યા, અક્ષવિદ્યા, વિજેરે બદાર પડશે.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ

સુખ દુઃખનો કર્તા મનુષ્ય જ છે.

તમે સુખી હો કે દુઃખી હો તો તેમાં બીજાનો દોષ નથી. મનુષ્ય પોતેજ પોતાના સુખ દુઃખનો કર્તા છે. સુખ મળવું કે દુઃખ થવું તે સર્વ મનુષ્યના ઉપર આધાર રાખે છે. સુખ અને દુઃખને કોઈ પણ મનુષ્ય બહારથી જોઈ શકતા નથી. એ તો મનની અંદરની અવસ્થા છે. સુખ મળવા દેવ દેવી, જૂત પથારી કે કોઈ મનુષ્ય કારણરૂપ નથી પણ વિચાર, પરમ્પરા જ તેનું કારણ છે. મનુષ્યને તેના પોતાના કાર્યો અનુસાર જ સુખ દુઃખ મળે છે મનુષ્ય જો સારાં કાર્યો કરે છે તો તેને તેનું સાફ ફળ મળે છે, તે સુખ છે અને ખરાબ કામ કરે છે તો તેનું પરિણામ તેને દુઃખ ઉપજાવે છે.

મનુષ્ય જે કાર્યો કરે છે તે કાર્યો ઉપરથી તે કેવા વિચારનું સેવન કરનારો છે તે જાણી શકાય છે. કારણ કે વિચાર એ મનુષ્યના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે બહાર આવી કાર્કશ્પમાં બદલાય છે, મનુષ્યના મનની દૃઢ પ્રજ્ઞાતયો તેના ચારિત્રને પત્તો મેળવી શકાય છે. અને તેના ચારિત્ર અનુસાર જ તેને સુખ કે દુઃખ મળે છે. જો મનુષ્યે સુખ મેળવવું હોય તો પ્રથમ પોતાના વિચાર બદલવા જોઈએ. જે મનુષ્યો પોતાના દુઃખને સુખના રૂપમાં ફેરવવા ઇચ્છતા હોય, તેમણે દુઃખના કારણરૂપ પોતાના વિચારો અને કાર્યોને બદલવા જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર અને કાર્યોમાં ફેરફાર કરવાથી તેનું જીવન બદલાઈ જવાનું.

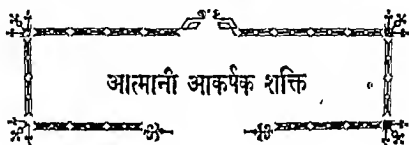
જ્યાં સુધી મનુષ્ય સ્વાર્થી વિચારોમાં રૂબેરૂ રહે છે. ત્યાં સુધી તે કદાપી સુખી કે સંતોષી થઈ શકતો નથી. તેમ જ્યાં સુધી મનુષ્ય નિરસ્વાર્થ બાવથી રહે છે ત્યાં સુધી તે કદી દુઃખી કે ક્લેશી થઈ શકતો નથી. જ્યાં કાર્ય છે ત્યાં તેનું કારણ પણ હોવું પડે છે. કારણ કે કાર્ય કારણનો પરસ્પરમાં અવિનાશી સંબંધ છે. મનુષ્યમાં કારણને બદલવાની શક્તિ તો જન્મે છે, પરંતુ જો કોઈ કાર્યને બદલવા ઇચ્છે તો તે બદલો શક્તા નથી. તે પોતાના સ્વભાવને પવિત્ર કરી શકે છે, અને પોતાના ચારિત્રને ફરી રચી શકે છે આત્મ પ્રયત્નમાં પ્રગતિ શક્તિ છે. અને પોતાના રૂપને બદલવામાં પરમાર્થ છે.

ફરક મનુષ્ય પોતે પોતાના વિચાર અનુસાર સુખ દુઃખ ભોગવે છે. પોતે પોતાના વિચારોને ધીરે ધીરે બદલી શકે છે અને પોતાના આર્થિક ક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરી શકે છે. તે પોતાના પતિત રથાનને ઓઢી ઉન્નત સ્થિતિ ઉપર પહોંચી શકે છે. નીચ અને નિઃ-નીચ વિચારોને મનથી દૂર કરી શકે છે. અને તેના સ્થાનમાં ઉચ્ચ અને પવિત્ર વિચારોને પોતાના અંતરિક્ષમાં સ્થાન આપી શકે છે. જેમ જે મનુષ્ય પોતાના વિચારોને બદલી શકે છે ત્યાં ત્યાં તેને સંસારની મુદરતા અને પુણ્યતાનો અનુભવ થતો જાય છે.

મનુષ્ય પોતાના વિચારોને લીધે જ મોટો કે નાનો સમજી શકાય છે. જે મનુષ્યના વિચાર નિર્દેશીય કે અનિર્દેશીય હોય તેને સંસાર પણ અપવિત્ર અને સંકીર્ણ દેખાય છે.

તમે જ્યારે જાણ્યું કે ઉત્તમ વિચાર કરવાની ઉત્તમ કાર્ય થામ છે, ઉત્તમ કાર્યથી ઉત્તમ ફળ મળે છે, અને અશુભ વિચારથી અશુભ કાર્ય થાય છે અને તે અશુભ કાર્યનું ફળ પણ અશુભ જ મળે છે માટે આજથી તમે તમારા વિચારોનું અવલોકન કરી તમને સુખ આપે તેવા શુભ વિચારોને સેવતા થઇ જાઓ, શુભ વિચારને સેવો, શુભવિચારનું સેવન કરનારનો સંગ કરો જરૂર તમારી સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાનો.

પવિત્ર વિચાર, પવિત્ર કાર્ય કરાવે છે, હૃદયમાં આનંદ અને પવિત્રતા રાખતી એ ઉત્સાહથી મનુષ્યને આગળ વધારનાર છે. તમે શુભ વિચાર કરો, હૃદય પવિત્ર રાખો, શુભ કાર્યો કરો, ઉત્સાહથી આગળ વધો, આનંદી રહો, જરૂર સુખી મશો.

પાઠ ૧૫ મો.

(લેખક-ડૉ. વેણુવિહારી)

(અનુમેધાન ગતાર્થથી)

બ્રહ્મિત્વ આકર્ષણનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરતી વેખને જ્ઞાનમાં રાખવા લાયક કેટલીક ઉપયુક્ત સૂચનાઓ—ભૂકુટિના મધ્ય ભાગ પર દર્શિતમારી ચાલચલણમાં સદૃશ સરળતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને આત્મચિન્તા કેવી રીતે વધી-આકર્ષક દસ્તાવિજન (શેકહેન્ડ).

બ્રહ્મિત્વ આકર્ષણનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરતી વખતે જ્ઞાનમાં રાખવા લાયક કેટલીક ઉપયુક્ત સૂચનાઓ—અંતઃપ્રવાહના વિષયમાં અને તે પાળવાથી, તે પ્રમાણે ચાલવાથી ઊત્પન્ન થતી આકર્ષક શક્તિનું જ્ઞાન તમેને પ્રાપ્ત થયું છે, તે પછી હવે આ નૂતન જ્ઞાનનો વ્યવહારમાં કાયદો લેવા માટે કેટલીક જરૂરીઆતની ઉપયોગમાં આવે એવી સૂચનાઓ મારે તમેને અવશ્ય કરવી જોઈએ. અને તેની સૂચનાઓ કરવી તે આ રથને અચોક્કસ ગણાશે નહિ.

હવે કાખલા તરીકે એમ ધારો કે, કાંઈક વિશ્વ પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં તમારે કોઈ પણ બ્રહ્મિત્વ કે જ્ઞાન સહવાસ માટે તમેને હૃદયપૂર્વક તિરસ્કાર અને કંટાળો હોય તેવા માણસથી તમારે કાંઈક નાનું અજ્ઞત્યનું હાથ પડ્યું અને તેના મનપર તમારે તમારા અમીધી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત કરવી છે.

હવે આપણે એવીજ ધારણાએ કામ લેવાનું છે કે, સદૃશ માણુસ ઢોંગી આપમત બની હોય, પોતે એક વજનદાર છે. તે માણુસ એવો છે કે તેની નાખના ચરમ તો મુઢ્ઢે નથી. અને તેનું હૃદય કેવળ પર્યર જેવું-પાણુસ જેવું કઠોર છે. સાંચાક્ષિત અને વ્યવસ્થિત માણુસને તો આવા માણુસની મુસાકાત તે કેવળ ધમવાતના વૃક્ષ બાસશે. અને તેમાં વળી એવા માણુસ પાસેથી કામ કાઢી લેવું હોય તો તે બહુજ પડે, કારણ કે આવા માણુસો એટલે જુઠા જેવા અને અક્ષય વગરના જ હોવાના, જેવી કરીને આવા માણુસ આગળ જો કાંઈ સુચિહિત માણુસ જાય તો તેઓ તે બીયારાની પદલા કઠ્ઠા મરકરીઓ કરીને જતાવે અને હડાવે એમાં જ તેઓને મઠા પડે છે. હવે તમે તો વ્યક્તિક આકર્ષણના બળે કેવળ જાદુગરજ મન્યા છો તો પછી આવી આ દાબની ચાલની ડોંગલોએને તમે સારી પેઠે હાવે વમ નચાવી શકા તેમ છે. જો કે આવી વ્યક્તિઓ પોતાના મનમાં તમેને જનાવવાનું ધારે તોપણ તમેએ જે વ્યક્તિક કક્ષિતનો સમઢ કર્યો છે જે તે સંબંધિત જ્ઞાન તમેએ પ્રાપ્ત કર્યું છે દીર્ઘ અભ્યાસે તમેએ જે શક્તિ મેગરી છે તેના પ્રતાપે તેવી દીંગલોએનું તમારી આગળ કથુ પથુ ચાલશે નહિ. જેવી કરીને શાંતપણે અને નિઃશ્ચય મુદાથી તમે તેની પાસે જઈ શકતા. કારણ કે તમારા હૃદયની એવી પારી ખાત્રી હોય છે કે 'જો તમે ધારો તો તમારી ઇચ્છાશક્તિના બગવડે, તે બાકતને તમારી પાસે આકર્ષી શકો' તેટલું તમારામાં સામર્થ્ય છે, તમે ધારી શકો. અગર તો તમારા જ્ઞાનમાં પથુ ન હોય છતાં તમારી કાંઈ સિદ્ધ કરવાની ખૂબી તમારી મુદાપર ઝડી રહેલી હોય છે, જેવી આ તમારી દૃઢ નિશ્ચયી મુદા, સામેની વિરૂદ્ધ શક્તિના બાકમવા તમે નિઃશ્ચય છો, અને તમે ધારો તો તે શક્તિનું કમન કરવા અગર સમુગી નષ્ટ કરવાની શક્તિ તમારામાં છે. એવી તમેને પોતાની પૂરું ખાત્રી છે. સચિત શક્તિ સાંનિધ્ય હોવાથી તમે શાંત સ્વભાવ અને પ્રેમાળ વર્તણુક તમે તેને સહેજ સાલુસામાં પકડી શકો છો. આવા પ્રસન્ને તેની મુસાકાતનાં ખોટા દુષ્ટ સંકલ્પો અગર તો તીરસ્કારને તમારા હૃદય મંદિરમાં મુદન પ્રવલ કરવા દેશો નહિ. કેવળ પ્રેમ ખરો પ્રેમ હૃદયનો પ્રેમ પ્રમટ કરે અને શાંતતાથી તેની સાથ વાતાયત કરો. આ વાતચિતના આજીજી મુદ્દે અંશ સરખો હોવો ન જોઈએ.

બુકુટ મધ્ય દષ્ટિ—હવે જ્યારે તમે તે વ્યક્તિ સાથે વાતચિત કરવા માંડો ત્યારે તેની બે-બમરોની વચ્ચે તમારી દષ્ટિને રિયર કરજો. મનમાં એવો ધારણા કરી લેવી કે ત્યાં એક બીંદુ છે, અને તે બીંદુથી જ આપણે વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છીએ, અને તે વ્યક્તિનું આપણે મર્મસ્થાન શોધી રહ્યા છીએ, કારણ કે મૂર્ખ માણુસોમાં હમેશાં કાંઈને કાંઈ છાંદ હોય છેજ.

હવે વાતચિતની શરૂઆત કુલ્લક બાજુતથી શરૂ કરો. અને આ વાતચિતમાં તમારી દષ્ટિને વ્યક્તિની બે બરોની વચ્ચે શાંતતાથી રાખો, આ તમારી નજરમાં ઉમતા ન હોવી જોઈએ તેમજ તમારા ચહેરામાં પણ આવલ ન હોવો જોઈએ. આવા જ્યાં તમે પ્રયોગ શરૂ કરશો કે થોડા જ વખતમાં તમે અનુસવશો કે, તેની દષ્ટિમાં ચંચળતા પ્રાપ્ત થઈ છે અને તે આમતેમ ડાકરીયા મારે છે હવે તમે બાલકમાં વાતમાં એવો પ્રયત્ન આણો કે તે તમારી સામે જોવા કરે. તમારી નજરથીજ તેનાથી સહેજ ત્રાટક ચાલ. હવે જ્યારે

તે બોલવા માટે ત્યારે તમારે માન તેના ચક્ર તરફ તાકડું નહિ. તમે જાણે સાધારણ રીતે તેના કાઠ સામું જાતન સામું છુટ સામું અગર ઇતર વસ્તુ તરફ હથ આપતા હો એવું દર્શાવું. માત્ર પશુ જ્ઞાનમાં રાખજો કે તેની વાત સાંભળતી વખતે તમારાથી તેની નજર સાથે તાટક ન થાય. નહિ તો સજ્જો પાણી જગાડીશો. તેનું બાપણ આદરપૂર્વક સાંભળી શ્યો; અને જ્યારે તમે બોલવા માટે ત્યારે તેની અમરોના મધ્યે નજર મારવાનું જુ-લતા નહિ, પણ આ તમારી કૃતિ કૃત્રીમ છે એવો સામા માણસને સેજ પણ ઇલાસ થવા દેતા નહિ. શાંતના એજ તમારું પહેલું કર્તવ્ય છે. અધિરાષ્ટ્ર હિતાવજ તો મુલ્યે નજ હોવી જોઈએ. આ પ્રયોગ પૂણ્ય થઈ, તે બાકિ તમોને તેની આખા જીંદગી સુધી વી-સરશે નહિ, આ મુલાકાત અને વાતચિતનું પરિણામ બલેને તમારી મરજી મુજબ નજ આવે તોપણ કંઈ ચિંતા જેવું નથી, પણ તમે તમારા મનમાં પાકું સમજી મુકજો કે તે માણસ તમોને કહી જ વીતરશે નહિ. જાતને જે ૥ સાથે તમે આ વાતચિતના વ્યવ-હાર કર્યો. તે પણ ગમે તેમ ધાર તો પણ તમારો આ પ્રયોગ કદાજ નિષ્ફળ ગયો નથી એની તમારે પૂણ્ય ખાત્રા રાખવી.

તમારા ચાલચલણમાં સહજ સરળતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને આત્મવિશ્વાસ કેવી રીતે વધ—નામે જન્માવસા અભ્યાસથી તમારી હાલયાલમાં સહજ સરળતા પ્રાપ્ત થઈ તમારું આત્મવિશ્વાસ વધશે, જ્યાં તમારું કાંઈ જાણ ન કરે, અગરતા તમારું બાપણ સાંભળી ન શકે એવા એવાત રમણ જઈ કાંઈપણ બાકિ ઉપર તમારો પ્રયોગ શરૂ કરો. આ અભ્યાસ ખુદા હવામાં કરવાથી જલ્દા સાધ્ય થાય છે પણ જા વરતામાં કરવા પડે તો તમારી અકાત કાટકામાં કરતા તો પણ ચાલશે. તમે શુ કરો છો એ વાતના કાંઈને પણ જાણુ થવા દેતા નહ. નહ તો કુતહલ પ્રજ પ્રેરકો તમારું સત્તાવા મુકશે તમોને તેમાંથી નુત કરશે હવે તમારા રૂંદાના પાય ભગત સુધી હવાન સારી રીતે જરા અને ત્યાર પછી શ્વાલને ધીમે ધીમે અન સરની રીતે નાહર પતાર થવા લો. આ પૂણ્ય થતાં હિંદાસ ટાલના હેના થઈ જાર અન પછે તમારા કંઈ પણ રનહીની માનસિક આક-તિત સામી ખડી કરો અને તેની ગાયે પાનચાત કરવા માટે વાતચિતમાં ગમે તે વિષય શ્યો. વાતના ગમે તે વિષય હશે તારણ ચાલશે, અનુજા વિષય હાવા જાણ્યે એમ કાંઈ નથી. ગમે તેવા વિષય વિષય હશે તારણ ચાલશે, જ્ઞાનમાં માત્ર એટલું રાખજાવું કે, તમે જે કાંઈ વાક્ય બોલો તેનું પ્રથમ તમારું સારી રીતે મનન કરવું જાણશે. અને જે શબ્દો ઉચ્ચારો તે અતઃકરણ પૂર્વક ઉચ્ચારજો. હવે હું આ જે વાતચિત કરવાની તે જાણે ગણ્યા માકવા શબ્દોમાં સહી રીતે અને જરોનરીયાના સાથે જેની રીતે વાતો કરીએ છીએ તેવી રીતે કરવી અન શબ્દો એટલા મૃદુ અને સ્પષ્ટ બોલવા કે સામાયી સમજી શકાય દરેક શબ્દના ઉચ્ચારો સ્પષ્ટ થાય જે મિનની તમોએ માનસિક આકૃતિ કાંઈપણ હોય તે મિત્ર તમારી પાસ અન સામે હાય ત્યારે તમે તેની સાથે વાત કરતા જેની રીતે તમે તમારું શરીરની હાલયાલ આ માનસિક વાતની વખતે પણ હોવી જોઈએ. કાંઈ બાજતમાં કનિમતાનો અજ સરજો હોવો ન જોઈએ. વાતના વિષયમાં જેવો જેવો સમય આવે તેવો તેવા અંગ વિશ્લેષ કરતા રહો મતલબ કે તમારી સાથે તમારી સામે, તમારી બાજુ માંજ તે તમારો મિત્ર સાક્ષાત ખડો હોય તે વખતે જેવા જે વાતમાં અર્જવિશ્લેષ કરો

છા નેવાજ આ વખત પણ યા છો. યોગ્ય અંતર્યે તે મિત્રી માણાત મૂર્તિનાં આવિ-
શેષજી કરો. આ પ્રમાણેનો અભ્યાસ ધરો ૪ ઉપદેશ છે આ આવા નિત ના અભ્યાસે
તમે આત્મરિષિ સ ઉત્પન્ન કરી નેને દ્રઢવી શકશો અને ને તમે જુદા જુદા પ્રમગ
અને કામો કરી શકશો. આ પ્રયોગની મિશ્નતાએ તમે દરેક દરેક પ્રગિજન વિષયમાં સિદ્ધતા
અને એટલા પ્રાપ્ત કરી શકશો. હવે આ વિષયનું વધારે પાંચ પેષજી કરી તમેને સમ-
જાવવા કરનાં તમે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અભ્યાસ શરૂ કરશો એટલે તેનો અનુભવ ત-
મેને ચોતાની મેજે થયાં જશે.

ત્યારે તમે હિમત હારી જવા જેવી સ્થિતિએ આવી પહોંચો તે સમયે એટલે કે
જ્યારે તમારા આત્મરિષિાસને ઉત્તેજનની અવસ્થા, બસે તે સમયે ઉપર જણાવેલો અભ્યાસ
આપી કલાક સુધી કરો.

પાઠ ૧૬ મો.

આકર્ષક દ્રષ્ટિ વધારવા સંબંધે દર્પણ પર અભ્યાસ—પરિણામ:—

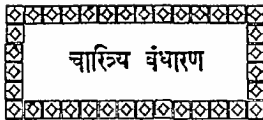
આકર્ષક દ્રષ્ટિ વધારવા સંબંધે.—આકર્ષક શક્તિના અનુપ્રવાદના સંબંધની યોગ્યતા
જ્યાં તમારા જાણવા અનુભવવામાં આવશે, ત્યાં પણ તમારે અન્ય વસ્તુની ઘણપણ
આવશ્યકતા રહેશે નહિ, છતાં આજે નીચે સૂચન કરવા તા આવે છે તેવા પણ ધણા
અણખાને ધણા જ દાખલે યા સંભવ છે, જેથી નીચે આપવામાં આવે છે તત્ત પાઠમાં
‘સુમધ્ય દ્રષ્ટિ’ જેવી રીતે નિયમ કરતા તેના દૃષ્ટિ જણાવવામાં આવી છે, સોષરસક વાક્ય
રચના થન પડે ને નિર્મિત આ દ્રષ્ટિને આકર્ષક દ્રષ્ટિ એવું નામ આપીશું. કારણ કે આ
અભ્યાસ તમેને નિજથી અને અધિકાર દયક મુદ્દા કરતી વખતે ધરોજા ઉપયોગી થઈ
પડશે મુદ્દા નિષ્ણદી કોવાની સાથે ને જો કંડાકાજરી દાવ તે સામા માણસને ગમરાવી
નાખે છે માટે તેવી મુદ્દા અહિંતકારક છે. જેથી તેવી મુદ્દા ન ધા જુ કરવા શિખવું એ
પ્રથમ જ્ઞાનમાં રાખતા જેવું છે, તમાગી મુખમુદ્દા અધિકાર યુક્ત નો દોતી જ જોઈએ
પણ તેમાં મોહકતા એટલે કે પ્રમાણપણું દોતું જોઈએ સતોપના એક આકર્ષક શક્તિનો
મુખ્ય ગુણ છે એ તમારે વાસરી જવું ન જોઈએ. જો તમારે સમાજમાં મોહકતા ઉત્પન્ન
કરી હોય, હમેશાં તમારી તરફ પ્રત્યેક આકર્ષક એવી ધ્રુવ દાવ, તમારે આકર્ષક જનવું
હોય તે તમારે તમારી વર્તણું માં શ્રદ્ધાને મુખ્ય સ્થાન આપો, દરેક વાત કરતાં
શ્રદ્ધાપૂર્વક કરો, અધિકારી વાત, દરેક જાણતમાં અશ્રદ્ધા અરિધામ એ આકર્ષક શક્તિને
કરણ કરનારા વિધાતક તત્વો છે. માટે તેન અવરણ જવા જોઈએ. વારંવાર રિમત ન
કરતાં, કારણ કે વગર કારણે રિમત કરવાથી જીવિતાનો નાશ થાય છે અને તેના જેવી
વિધાતક વસ્તુ બીજી એક નથી. જેમ અને તેમ તમારી મુદ્દામાં શ્રદ્ધામાં સ્થાન આપો,
ચોવીસે કલાક શ્રદ્ધામય બનો, હમેશાં જુકાંટ મધ્ય દ્રષ્ટિ રાખો અને તેવી દ્રષ્ટિ વખતે
ગેરમા અધિકાર અને પ્રસન્નતાની ખુમારીને ન તમે.

દર્પણ પર અભ્યાસ — આ અભ્યાસથી તમારી દ્રષ્ટિ તેજદાર અને આકર્ષક બનશે
અને મુખ મુદ્દા તેજદાર બનશે. દેનક પર એક નાનકડું ચાટું તમારી નજર સામું મુકો

અને તેમાં દેખાતા તમારા મહેરામાં તમારી ભમરોના મધ્યે એક ચાંદસો કરી તે તરફ તમારી પાંપણો ન ફલાવતાં ત્રાટક કરો. તમારી આંખો અને ચાટલા વચ્ચે એક હાથનું અંતર રાખજો, પ્રથમના અભ્યાસ વખતે આંખમાં ઝગઝગાવાં બરાઈ આવી આંખો સહેજ ચચરશે, પણ તે ઝગઝગાવાં હુઠના નહિ તેમજ આંખ પણ ચોળતા નહિ એટલે થોડાક દિવસ એમને એમ અભ્યાસ ચાલુ રાખવાથી તે ઝગઝગાવાં અને ચચરવું એની એક બધે થઈ જશે. આંખો તણાતાં પાંપણને સેજ ઉઠાવજો પણ પાંપણ મીંચતા નહિ; એજ પાંપણો ફાડશે. એટલે શ્રમ યાક ઉતરી જશે. આવો અભ્યાસ હમેશાં ૫૬૨ મિનિટ સુધી કરવો, આ દ્રષ્ટિ વધારવાના અભ્યાસ વખતે સરીર સ્વસ્થ રોવું જોઈએ, નવિન અભ્યાસ કરનારને પ્રથમ તો આમ પાંચ મિનિટ બેસવું પણ વસમું થઈ પડશે, પણ આ આકર્ષક શક્તિના અભ્યાસમાં પ્રવિષ્ટતા મેળવતી હોય તો તેને સ્થિરતાની અને પોતાના જ્ઞાનતંત્રને કળ્પનામાં લેવાની અવસ્થા જરૂરત છે. વળી જેમ જેમ આ અભ્યાસ નીચમિત કરવામાં આવશે, તેમ તેમ અભ્યાસમાં કંટાળો ન આવતાં ઉત્સાહ વધતોજ જશે.

પરિણામમાં આ અભ્યાસ માટે પ્રાતઃકાલનો સમય મળે જ ઉત્તમ છે. કારણ કે તે વખત મગજ શાંત અને ઠંડુ હોય છે. સરીર સ્વસ્થ અને શ્રમ, રહિતનું હોય છે, તેમજ જ્ઞાનતંત્ર શિથિલ અને ઉશ્કેરાયલા હોતા નથી. હવે અ.ન સમયે આનો અભ્યાસ ન જ કરવો એવો કાંઈ નિયમ નથી, અમે તે વખતે પોતાની સગા પ્રમાણે આનો અભ્યાસ થઈ શકે છે. સરખાત પાંચ મિનિટથી કરો અને ફરેક દીવસે એક એક મિનિટ વધારતા જઈ બાર અગર પંદર મિનિટ સુધી વધારો, આ પ્રમાણેના આ અભ્યાસથી દસ પંદર દિવસમાં સ્થિર દ્રષ્ટિ અને શક્તિનો તમોને અનુભવ થશે, અને તેવીજ રીતે તમારામાં સામની ચચળ અને શક્તિદિ દ્રષ્ટિને જલજીવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થશે. તેજ પ્રમાણે ઉછાળના સ્વભાવના માણસોની ઉછાળણા દૃષ્ટિ જતાં તમો તેની જુકુટિમંથ દ્રષ્ટિ કરી કે કેવી આકર્ષાય છે, તે તમારા જલજીવામાં આવશે. તમારી દ્રષ્ટિએ તેમનામાં એકાએક ધાધલ જવાનું કારણ એજ છે કે તેઓ આ વિદ્યાથી તફા અભ્યાસ હોય છે, કાળી અગર જમણી આંખ તરફ, માથા પર અગર કપાળ પર ત્રાટક કરતાં પણ જો કાંઈપણ પરિણામ ન આવતું હોય તો જુકુટિમંથના નિરક્ષણે તત્કાળ પરિણામ જલજીવા આવે છે. અને જુકુટિમંથ દ્રષ્ટિનો બીજાં એ કામદો છે કે સામાના દ્રષ્ટિપાતમાંથી તે બચી જવા પામે છે.

ઉપર જણાવ્યા ચાટલા પરનો અભ્યાસથી નેત્રોનું આકર્ષક તેજ એટલું તો જોત જોતામાં વધે છે કે ન પૂછો વાત, નેત્રો એ આત્માનું પ્રતિબિંબ છે, માનસ શાંતવેતાઓ નેત્રોદારા એક બીજાનું દ્વંદ્વ વાંચી શકે છે, માટે તમો નેત્રોનું આકર્ષક તેજ એટલું વધારો એટલું થોડુંજ છે. જો તમો ચસમા પહેરતા હો તોપણ ચસમાની અંદરથી પણ તેજ પરિણામ થશે. પણ કાંઈ આંખોને વધારે થમ આપતું દિતકારક નથી. માટે જેમને ચસમા આંખો હોય તેવા માણસે આ અભ્યાસ ધીમે ધીમે અને ધીરજથી આજળ વધારવો, એવી આજ્ઞા બસામજી છે. ચસમાં પહેરીને ચાટલામાં જોવાના અભ્યાસથી દરિની આકર્ષક શક્તિ વધારવામાં કાંઈ વધારો જોવા નથી, કેટલીક વખત આ પ્રયોગે તેવાઓની દાષ્ટ સુધરી સતેજ પણ બની શકે છે.

ચારિત્ર્ય વંધારણ

(લેખક. રા. અવનરાય શુક્લ.)

ચારિત્ર્ય ધર્મના પાયા પર બંધાય છે. જાવના અને ઉત્સાહથી એ રસાળ બને છે, ખંત અને વફાદારીથી એ ફળદ્રુપ બને છે. વ્યક્તિત્વથી એ તેજસ્વી અને પ્રભાવશાળી બને છે. સુદૃઢ અચક્ત બાધાવાળા શરીરથી એ સ્થાયી અને બળવાન બને છે.

કાર્ણકી દેવેલમંદ કરવા બળવાન ચારિત્ર્ય એ પ્રારંભિક અને આવશ્યક વસ્તુ છે. ચારિત્ર્ય બાંધવું કે તોડવું એ ફળવણી પર આધાર રાખે છે,

આપણું જીવન એટલે જાગે આપણી તાલીમ પર આધાર રાખે છે આ તાલીમ કેવળ શાળામાંથી જ મળે એવું કંઈ નથી. કેટલાંક માણસ આપણી હોય છે, એમણે એમનું જીવન પોતાને જાતે જ ધરી દેવાડેલું હોય છે. કોઈ કહેવાતી શાળામાંનું વ્યવહારીક શિક્ષણ એમને મળેલું હોતું નથી. બત્રીસ ઠોકરો ખાઈને એ બત્રીસવધણા બનેલા હોય છે.

સંસાર એજ શાળા છે, વિશ્વ એજ વિદ્યાલય છે. આખલ જીવન એજ અભ્યાસનાં વર્ષ છે. આપણે જનમથી તે મરણ સુધી જ એક પણ દહાડો પાડ્યા વગર અભ્યાસી રહેવું જોઈએ, વિદ્યાર્થી બનવું જોઈએ.

આપણું હાથનું Graduation (પારંગતપણું) એ પારંગતપણું નથી, એ તો કેવળ દિશા દર્શન છે, આત્માવલંબનના પ્રવેશનું પ્રવેશદ્વાર છે. એ તો ફક્ત આપણી પ્રવૃત્તિઓનું સંકલ્પિત છે, Arts અને Graduate એ શબ્દના આજ આપણે તદ્દન ખોટા અર્થ કરી રહ્યા છીએ.

ચારિત્ર્યને પ્રમાત માત્રતા પામે કહી શકાય,

ચારિત્ર્ય માણસમાં માણસાઈ આવે છે. એ એના જીવનને દોરે છે. શિક્ષણની જે સંસ્થા, ફળવણીની જે પ્રથા ચારિત્ર્ય ન બાંધી શકે તે એ પાવન નામને અપાત્ર છે.

સુદૃઢ ચારિત્ર્યવાળું માણસ સધળે સક્રિય થાય છે. એને કોઈવાત અધરી નથી, એના પર વિશ્વાસ રાખી શકાય છે. એ પોતાની જરૂરીઆતો જાણે છે, આમલ અને ઉત્સાહથી એ એને માટે પ્રયાસ કરે છે.

એને કોઈ મારી શકતું નથી. કાલે એ વારંવાર પડે પણ એથી એ ગભરાવાનું નહિ. ઉલટું એ તો હાત પીસી ઉઠી ઉશું થવાનું અને નવા બળથી સામું થવાનું. એનું બળ નિરાશાવાદી નથી.

પણ સુદૃઢ ચારિત્ર્ય બંધારણના નેટલી જ, બલકે એથીય વધારે જરૂર સખળ શરીર બંધારણની છે. માટે એ વાત કદાપિ પણ ભૂલવી નહિ. જીજ્ઞાસુ અપરાધી ગાદ કરીએ તો આપણે જોઈશું કે દુનિયા દેહમા સખળ ચારિત્ર્ય સંભવતું નથી, આપણે જીવનના માર્ગની વાત આપણે કોરાણે મુઠીએ ત્હોએ મારે કહેવું પડી કે સાદૃશ્ય સખળ શરીર પર જ અવલંબે છે. નિરોગ્ય અને અચક્ત બાધામાં વસ્તુ બળ હિંમતીય ફરકને સરખા આવશ્યક છે.

ચારિત્રિક સંસ્થાને સરી રીતે વિકાસી એટલે પછી ત્રીજી સુધય વાત રહેલી થઈ પડવાની, યાદ રાખજો કે શરીરને સચળ બનાવતાં આપણે નૈસર્ગિક રીતે જ આપણે આપણું આત્મ પ્રભુત્વ બીન નરરી છે એવું જાણ કરી ચક્રો કે ગુલામી કાને ગમે છે । પરત્રતા, પરવશતા કાને પસંદ છે, કાને પ્યારી છે.

નીતિપાતન માટે આત્મપ્રભુત્વ આવશ્યક છે. આપણા પર એ જાતી અસર થાય છે જે પ્રકાશના પવન વાય છે સાર અને નરસુ, એ ને અસરોત્તી અથગ્રભયદી યાય છે. એ જે પવનનું સામસામું ધુલું થાય છે એ એમાં જેની સરસાઇ તેની સવા અને તે સવાને અનુસંગી આપણું જીવન.

આપણી શિક્ષણસંસ્થાએ માં ફેટતાક કપરા નિયમ પાળવાના હોય છે. તો રિશ્તિ-વિચલયના વિચારોએ, મસારાજાના ઝબકાસીએ પણ અમુક નિશ્ચિત ક્રમ અનુસરવો જોઈએ, અલપત એમાં એના પર કાર્ષ્ણ્યકારની કૃત્રિમ સત્તા હજારો નથી જ, અને તો ફક્ત એની પેતાની ધરજી કાંતે જ માનવાનું છે,

અલપત, જ્યાં સુધી આપણું આપણું નાકરો રોજી રાખ્યા ન હોય, આપણી પ્રવૃત્તિઓ આંકી મુકી ન હોય ત્યાંસુધી તો આપણે ગમે એના ઉપલા નિયમોનું પાલન કરવું જ થતે

એશઆમી જીવન તન અને મનને ખાઈ જાય છે.

જો આપણે આપણા હાથને પગવાન જનાવવા મગા હોઈએ તો આપણે એના સ્નાયુઓને નિમિત્ત રીતે અને શ્રમ પડે એવી રીતે હલવવા અભાવવા જોઈએ, એવી જ રીતે ચારિત્ર્યને, પ્રદક્ષ જનાવવા અપણે આપણા માટે એક હલ્લ નક્કી કરવું (અલપત, જે હલ્લ પ્રાપ્ત કરવું રહેલું તે ન જ હોય) અને પછી એને પહોંચવા ખાઈપીને મડવું.

અપર કામ જોઈ પાછી પ્દાતી કરવી નહિ, ના કહેવાની નિડરતા, પણ આપણામાં હોતી જોઈએ મન મારતા પણ આવડતું જોઈએ. આત્મસંયમ આવશ્યક છે, આજરવી રિજલનો માર્ગ દંઈ મજમલથી મટેનો નથી, એમાં તો કેટલેક ઠેકાણે જોખમ છે કેટલેક ઠેકાણે કળાય છે, કેટલેક ઠેકાણે કરાડો છે, કેટલેક ઠેકાણે જળા છે, કેટલેક ઠેકાણે ખાઈએ પણ છે

પણ આવી આવી મુશ્કેલીઓ વટાવવામાં જ ચારિત્ર્ય અધાય છે,

નિષ્ફળતાથી પગ ભાગવા નહિ, દુઃખ તો કહીય કે જે કાંઈએ નિષ્ફળ થયો નથી તે કશુંય શિખ્યો નથી, એ નો ધેરામાં જ ચલ્યા કરેલો એને નવું કંઈ મજેલું નહિ, સફળતા સારા માર્ગે આપણને નિષ્ફળતા જ જનાવે છે,

તન, મન અને આત્માનું નવનીત બે વાતો માટે છે. —

એક તો એ કે સચકન સરીર જનાવવા જે કંઈ જ્ઞાન અવશ્યક હોય તે પ્રાપ્ત કરો અને પછી તેને અમત કરો

બીજું એ કે પદ્ધતિને એને પ્રદેશ દુડી કાડો કે જે મહત્વાકાંક્ષા જમન કરે કલ્પન શકિત મને જ કરે, કૈસાદને કોતેજી કરે.

અને એ પછી જ આપણે જીવનનાં મહાન પારિતોષિકો સંપાદન કરવાના સંપ્રાપ્ત સામેલ રવાને તત્પર રહેવાઈએ.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.]

મે સને ૧૯૨૩.

[અંક ૩ જો.

અવિચારી જીવપ્રતિ કર્તવ્ય કથન.

(હજી વૈરાગ્ય કં નાવે એ લય.)

દશા કેવી થયે તારી, દશા કેવી થયે તારી,
સમજ કંઈ એ અવિચારી !

મેવે મૂક્યું તે સદા, કરવાનું શુભ કામ,

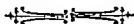
જંપી કણ પણ શાંતિથી, સ્મરે નહિ પ્રભુ નામ,
રૂથે નહિ વાત કોઈ સારી, રૂથે નહિ વાત કોઈ સારી,
હસ્યની વાત રચનારી; દશાં ૧

વલખા નિશ્ચિન મારતો, મેળવવા જગ સુખ,
જે પરિણામે આપતા, ઉલટાં અગણિત દુઃખ,
ત્યજી તેની હવે યારી, ત્યજી તેની હવે યારી,
સ્વરૂપ સુખમા દે મન ઠારી; દશાં ૨

ક્યા શુભી શુભીને સદા, કુટયા તારા કાન,
તોએ ના'ંયું કંઈ તને, ઉરમાં પ્રદક્ષિણ,
શુભ્યું આચારે ઉતારી, શુભ્યું આચારે ઉતારી,
છવનને લે તું ઉદારી, દશાં ૩

જળ રેલાસમ છડપથી, આયુષ આ વહી જાય,
છેલ્લી અણીએ ચેતતાં, કંઈ નહિ પામી શકાય.
ઘડી ઘડી ઇશ સંભારી, ઘડી ઘડી ઇશ સંભારી,
ળની જા સિદ્ધ અવતારી; દશાં ૪

શ્રી જાં દેવો.

मननीय पंचायतन.

(અનુસંધાન ગતિાંકથી)

આપણી પ્રત્યેક શુભ ઇચ્છા અનર્થક કરવાને માટે આપણી પ્રત્યેક ઇચ્છાની સાથે આપણા મનના તથા આત્માના મમત્ર જલને પ્રવર્તાવવાં જોઈએ પરંતુ જ્યાં સુધી આપણે આપણામાં આધ્યાત્મિક ભાવો જાગૃત્તરતા-કર્તા નથી હોતા, ત્યાં સુધી આપણા અંતરમાં રહેલા મુશળા સમર્થનો પ્રકટ આર્વિષ્ટાગ કરવાને આપણે સમર્થ થઈ શકતા નથી. તે જ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આપણે આપણામાં આપક અનન્તતત્ત્વની સાથે ઐક્યનો આપણામાં અનુભવ કરી શકતા નથી, ત્યાં સુધી આપણામાં આધ્યાત્મભાવો જાગૃત્ત થઈ શકતા નથી. રહેલા પરમ આધ્યાત્મિક તત્ત્વની વિજ્ઞાતતા તથા પુષ્ટતા, આપણું અહ એ અધ્યાત્મતત્ત્વના રંગથી જોડલા પ્રમાણમાં રંગાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં પ્રકાશિત થાય છે, અને જેમ જેમ આપણે એ અધ્યાત્મ સ્થિતિનું અધિક ચિંતન અને એ સ્થિતિમાં અધિક રહતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ આપણે આપણા અભિમાનીને આધ્યાત્મરૂપ ક્રાંતા જઈએ છીએ. એ પરમ અદ્ભુત અધ્યાત્મ સ્થિતિમાં આવવાથી-એ જૂમિકાઉપર સ્થિત થવાથી આપણને અપરે-ક્ષાનુભવ થાય છે કે પરમાત્મા આપણા પ્રાણકરતા પણ નિહટ છે, હસ્તપાદાદિ અવ-યવકરતા પણ મૂળીય છે

1

આવી તીવ્ર ઇચ્છા આપણા અતરમાં રહેલા સમયે બળ અને ચેતનને તેમાં પ્રેરીને મેળા કરતા હોઈએ છીએ, તો આપણી તે ઇચ્છા સફળ થયા વિના રહેતી જ નથી. ઇચ્છા હૃદયના સપૂર્ણ અસથી પ્રકટવી જોઈએ, અર્થ હૃદયની નહિ આપણામાં રહેલા સમય સામર્થ્યને તેમાં સમાવેશ થયો જોઈએ, નહિ કે ચિતનના થોડા અસ્તવ્યસ્તરૂપમાં ઝરેલા પ્રયોગો અથવા તેના જ સામાન્ય દૃષ્ટો. એ ઇચ્છાને સેવવામાં માત્ર આપણા અતરના આવેશો જ ન હોવા જોઈએ, પણ આપણો આત્મા તેની માથે જોડાયેલો હોવો જોઈએ. અમાપ ચેતન અને સામર્થ્યના સાક્ષાત્ આત્માને સ્પર્શ કરી શકે, એવા પ્રકારની ઉડી આધ્યાત્મિક ભાવવાળી આપણી ઇચ્છા હોવી જોઈએ, નહિ કે ફામફુસીયા ઇચ્છા.

ઇચ્છાની શીઘ્ર સિદ્ધિ ઇચ્છાનાર વાચકો ! ફલપ્રદ ઇચ્છા કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ તે લક્ષમાં આવ્યું ? હવે તમારામાં ઉઠતી ઇચ્છાઓના પ્રકારને મરખાવો અને જુઓ કે તમારી ઇચ્છાઓ-જેને તમે તમારી તીવ્ર ઇચ્છાઓ કહો છો તે-આવા પ્રકારની છે ? જે તે આવા પ્રકારની નથી, તો પછી તમારી ગમે તેવી અગડબગડ કરેલી ઇચ્છાઓ સિદ્ધ થતી ન જાય તો તેમાં તમારા વિના બીજા કોનો દોષ ?

તમારી કોઈ પણ ઇચ્છાને તમે સ્યુધમાં પ્રત્યક્ષ કરી શકો એમ છો, એટલું માત્ર શ્રવણ કરવાથી કા તો તે સિદ્ધાન્તમાં અશ્રદ્ધાવાળી થયેલી અથવા તો મનને ગમે એવી વાત સાંભળી પુશ્કિત થયેલી તમારી મતિ ઉક્ત સિદ્ધાન્તવાક્યના રહસ્યને સમજવાથી કુઠિત થતી હોય એમ લાગે છે ? મુજાવાતુ કયું જ કારણ નથી પ્રયત્ન ન કરનારને આવી તીવ્રેચ્છા ટકાવવી જેમ કઠિન છે, તેમ પ્રયત્ન કરનારને આવી તીવ્રેચ્છા ઉપજાવી તેને અતપર્મિત ટકાવવી એ કઠિન નથી ન્યા સુધી ઉપર જજાવી તેવી બલવાન વસ્તુની તીવ્રેચ્છા પ્રકટી નથી સ્વીકૃતિ તે સિદ્ધ થવી સંભવતી નથી. યથાર્થ તીવ્ર ઇચ્છા પ્રગટાવવી એ તમારું કામ છે, ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી એ ઇશ્વરનું કામ છે તમે તમારું કર્તવ્ય કરો છો તો ઇશ્વર પોતાનું કર્તવ્ય પણ કરશે જ. તમે કરી શકશો અને ઇશ્વર નહિ કરી શકે ?

તૃતીય ઇશ્વરવિષે શ્રદ્ધાનું બનો, માનવ જાતિપ્રતિ પણ શ્રદ્ધાનું બનો, તમાગ પોતાનામાં પણ શ્રદ્ધાનું યાઓ, મર્વમાં શ્રદ્ધાનું યાઓ, શ્રદ્ધામાં પણ શ્રદ્ધાનું યાઓ. તમે ઇશ્વરવિષે શ્રદ્ધાનું ચર્ચ શકો છો, પરંતુ તમાગ પોતાના વિષે શ્રદ્ધાનું નથી ચર્ચ શકતા અને ન્યા સુધી તમે પોતે તમારા પોતાનામાં શ્રદ્ધાનું નથી ચર્ચ શકતા ત્યા સુધી તમે કશું જ કરી શકતા નથી-અર્થ જેના તમે ઇશ્વર ઉપર પણ શ્રદ્ધાનું નથી ચર્ચ શકતા ઇશ્વર અને તમે વાસ્તવ દૃષ્ટિથી અભિન્ન છો, અને તેથી ન્યા સુધી તમે તમારામાં શ્રદ્ધા નથી પ્રકટાવતા ત્યા સુધી તમે અર્થ જેના ઇશ્વરમાં જ શ્રદ્ધા નથી પ્રકટાવતા.

પ્રથમ તમે તમારામાં શ્રદ્ધા પ્રકટાવો. ન્યારે તમાગ પોતાનામાં તમને શ્રદ્ધા પ્રકટે છે, ત્યારે તમારા પોતાનામાં જ જે કંઈ બધવાનું, મહાનું તથા ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું રહેલું છે તે સ્વભાવથી જાતે જાય છે, અને જેમ જેમ તમારા પોતાનામાં તમારી શ્રદ્ધા વધતી જાય છે, તેમ તેમ તમે જે કંઈ ઇચ્છો છો તે વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા અને શક્તિવાળા થતા જાઓ છો. પરંતુ એ સમજાવું રાખજો કે વાસ્તવ શ્રદ્ધાની આશ્ચર્યકારક શક્તિ આગળ સરખાવતા આત્મ-વિશ્વાસ એક આજુમરજો છે.

શ્રદ્ધા મનુષ્યના અતઃકરણનો જે એક વિશિષ્ટ દિશામાં વિકાસ કરે છે, તેવો વિકાસ

ખીજી કાંઈ પણ વસ્તુ કરી શકતી નથી. શ્રદ્ધા મનુષ્યના મન તથા આત્માને પરમાત્માના મહારાજ્યમાં વિહાર કરાવે છે. શ્રદ્ધા મર્યાદાને સમજતી નથી, તે શ્રદ્ધાવુને અમર્યાદ પ્રદેશમાં પ્રવેશાવે છે, અને મનુષ્યના અત્યંત રહેલા, જે કંઈકરવા ધારે તે કરી શકવાના સામર્થ્યવાળા આધ્યાત્મિક સામર્થ્યને પ્રકાશિત કરે છે. જ્યારે આપણામાં શ્રદ્ધાનો ઉદય થાય ત્યારે સર્વ કાંઈ આપણને સિદ્ધ થાય છે એવું કાગ્યુ આ જ છે.

ખડનો ટાળવા, મર્યાદા અથવા સંકુચિતતાનું અતિક્રમણ કરવું અને જીવન, વિચાર તથા કાર્યને વિશ્વવ્યાપી કરવાનું સામર્થ્ય શ્રદ્ધામાં મળે છે. એ શ્રદ્ધાના સ્વભાવમૂલ છે. વધુને મહાન સાથે જોડવું, મનુષ્યના મનને ઈશ્વરના મનસાથે જોડવું, એ શ્રદ્ધાનો સ્વભાવધર્મ છે. આથી મનુષ્યને શ્રદ્ધાની સર્વદા આનંદાર્થ અગમ્ય છે. આને આપણે ગમે તેટલા ઉચ્ચ સદ્ગતિ તથા નિર્બંધ પ્રદેશમાં પ્રવેશ થાય, પરંતુ શ્રદ્ધા આપણને આવતી કાલે તેનાથી પણ વિશેષ ઉચ્ચ, સદ્ગતિ તથા નિર્બંધ પ્રદેશમાં સ્થાપવા સમર્થ છે. આપણી અત્યંત વિશાલ અને અત્યંત પ્રિય ઇચ્છાઓને વર્તમાન સમયમાં સિદ્ધ થતી જોઈ, અને ભાવિમાં તેથી પણ ઉચ્ચ શુભેચ્છાઓનું આપણા જીવનમાં અત્યંતીકરણ કરવું. એ આપણા જીવનની હેતુ છે.

આ હેતુ શ્રદ્ધાના ઉદયની સાથે જ સિદ્ધ થવા માટે છે. શ્રદ્ધાનો એક જ ઉદ્દેશ હોય છે કે મનુષ્યને કૃતજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરાવવી અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઇચ્છાની નિર્ધિ એ જ કૃતજ્ઞતા હોવાથી શ્રદ્ધા સર્વોત્કૃષ્ટ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરાવનાર છે, એ સદસા સ્પષ્ટ થાય એમ છે.

મનુષ્યની ઈશ્વરમાં રહેલી શ્રદ્ધા મનુષ્યને ઉચ્ચ વસ્તુસાથે સ્પર્શ કરાવી તેને નિર્બંધ કરે છે. તેથી મનુષ્ય શીમાનું વિશ્વવદની વાણીને ક્રીડતો અનુભવોદ્ધારક વદતો હોય છે કે

“મારા નામના આશ્રયમાર્ગ, ક્યાંક મુજને લય ન જણાય.

“આકે પ્રહર નિશિત સુવાય, હોને વિષ આપુ નષ્ટ થાય.”

તે મનુષ્યને જગતનો કાંઈ પણ વ્યતિકર લય કે વ્યાગોદ પમાડી શકતો નથી. તેનું અંત કરણુ લયથી કદી દુર્ગત કે દીન બનતું નથી. ‘કાને શુ થશે’ એ પ્રકારનો તેનો ભાવનો લય પણ લાગતો નથી તે સર્વદા નિર્બંધ નિરાંત અને મસ્ત રહે છે. સસારમાં મનુષ્યને સંકુચિત બનાવનાર એક લય જ છે, અને તે ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખનારને પ્રકટતો નથી, મનુષ્ય લયથી રહિત થાય છે ત્યારે સ્વભાવથી જ તેની યોગ્યતાની શક્તિ થાય છે, જેથી તેના વિકાસના પ્રતિનિધી દર થાય છે, અને તેમ થતા જે કંઈ અગમ્યમરણ્ય છે તે તેને ગમ્ય થાય છે. આ પ્રકારે હોવાથી મનુષ્યને ઇશ્વરવપ્ત શ્રદ્ધાની કેવલ અગત્ય છે.

મનુષ્ય મનુષ્યમાં શ્રદ્ધા ગમતા શિષ્ય છે ત્યારે વિશુદ્ધ સાર્વત્રિક પ્રેમનો તેનામાં ઉદય થાય છે. જાણવડ સર્વ મૂલ્યો એ વચનપ્રમાણે તેને જીવપ્રાણી આત્મવત જણાય છે, પોતાના સ્વરૂપે તે અન્યને જોઈ શકે છે. આમ થવાથી મનુષ્ય માત્રમાંથી જે કંઈ સાઈ અથવા સારૂં છે તેને તે સારી રીતે જોઈ જાણી સમજી અને અનુભવી શકે છે. તેનું અદ્ભુત અથવા સ્વપરભાવ શિથિલ થાય છે. પોતાના સમાન અન્યને બાળવાથી તેના અતરંગ કલુપિત રાગરૂપ નષ્ટ થાય છે. તેને ઇશ્વરના અર્થવતુ—ઈશ્વરવતુ—રચે રચે જ્ઞાન થાય છે. જડતા નિરૂપ થાય છે, ચૈતન્યનો પ્રકાશ થાય છે, અને તેની માથે એ જ વિશ્વવદની ઉક્તિની પુનરુક્તિ કરે છે કે

“આ શા દેવજ સ્થળ સ્થળ દીસે જ ગર્વધનાયનાં રે,

x

x

x

x

x

“ સુદર મલિન સકળ દેવગર્ભા, લઘુગુરુમા, સુઙ્ઘ નિર્મલમા

“ ગર્ભાંગારે પણ ચરણો જગતાતના રે, આ શા ”

માનવજાતિમા શ્રદ્ધા પ્રકટાવનાર મનુષ્ય આ પ્રકારે મવત્ર ઇશદષ્ટિ સેવના વિશ્વને ત્યજી વિગદરૂપ મમજી તેના નિત્ય દર્શન કરે છે આ પ્રકારે માનવ જાતિ પ્રતિ શ્રદ્ધા રવાની પણ મનુષ્યને આર્તિય આપવ્યકતા છે.

શ્રદ્ધાનુ ત્રીજી સ્વરૂપ એ છે કે મનુષ્યે પોતાનામા શ્રદ્ધા ધરતી મનુષ્ય પોતાનામા ત્યા સુધી શ્રદ્ધા ધરતો નથી, ત્યા સુધી ને બીજા કોઈમા પણ શ્રદ્ધા ધરી શકવા સમર્થ નો નથી, પોતાનામા શ્રદ્ધા પ્રગટાવ્યા વિના તે કાંઈ કાર્ય કરવાને પણ શક્તિમાન થતો નથી. આત્મશ્રદ્ધાવિના મનુષ્યનો વિકાસ થતો નથી એવા ઉત્ક્ર આત્મશ્રદ્ધા પ્રકટતા તે ૨ કઈ ઉચ્ચ હોય છે, તેને પામી શકે છે, તત્ત્વસ્પર્શી હોય છે તે ગગનવિહારી થાય છે, નૈષ્ઠિક્યન હોય છે તે સમૃદ્ધ બને છે, નિર્જીવાત્ હોય છે નેમાથી પ્રાણરૂપ બની જાય છે, શ્વા વિનાનો હોય છે તે સર્વવાળો થઈ રહે છે. અધકારવાળા ઓરડામા દીપક પ્રકટતાં બાળા ઓરડાનો ગૌભવ દષ્ટિગોચર થાય છે, તેમ પોતાનામા પોતાના વિષે શ્રદ્ધારૂપ દીપ પ્રકટતાં તેને આ મમજી વિશ્વરૂપ ઓરડાના અંતત ગૌભવો હસ્તામયકવત્ પ્રતીત થાય છે. તેને કશું અગમ્ય કે અમિદ્ધ ભામતું નથી, તે પોતાને મર્યાદિતરૂપે જોતું ભૂંડી જાય છે, તેને પોતાનામા જીવપણાનો ભ્રમ ટળી જાય છે, તે પોતાને મુક્તા, સ્વતત્ર અને સર્વ શક્તિરૂપે જોએ છે. તે જીવ મટી શર થાય છે, રક મટી રાગ થાય છે, તે સર્વના શિખર ઉપર જાગે છે અને તે કાલે પોતાના અતર અનુભવ રૂપે સદૃશ્ય શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યની દિવ્ય વાણીમા ગાય છે કે-

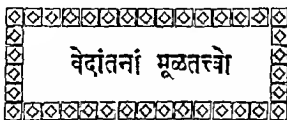
“ અમ મે બી લયા જગરાયા, નિશાન ગડાયા ડકા બળગ્યા ”

શ્રદ્ધાનુ ચતુર્થ સ્વરૂપ આપણે ઉપર એ પ્રકારનું કહી ગયા કે સર્વમા શ્રદ્ધાનુ થતું પ્રાણિપદાર્થ તથા પ્રસંગ માત્રમા શ્રદ્ધાનું ધર્મ રહેવાથી, એ શ્રદ્ધા આપણને સર્વમાં શુભનું માન કરાવે છે જે પ્રસંગ બીજાને અત્યંત દુઃખજનક, હાનિકારક કે વ્યાપ્રોહ ઉપજાવનાર થઈ પડે છે, તે જ પ્રસંગ સર્વમા શ્રદ્ધાનું રહેનારને તેવા કદા જ વચારો ઉપજાવી શકતો નથી. તે જાણતો હોય છે કે વિશ્વમા પ્રકટતો કોઈ પણ વ્યક્તિકર કાંઈ પણ દિતનું સ્થાપન કરવા, કે દિતનું પ્રસારણ કરવા ઉપજે છે, અને તેથી જગત્તી દષ્ટિા વિષમરૂપ જણાતો વ્યક્તિકર પણ તેને તે પ્રસંગમા શ્રદ્ધા હોવાથી શુભરૂપે જ જાણે છે અને દુર્યોધનને જે સમા અમાધુના સમુદરૂપ જણાઈ હતી, તે જ સમા યુધિષ્ઠિરને કેવલ માનુસમાજ રૂપે જણાઈ, તેમ તે મનુષ્યને સર્વ કાંઈ શુભરૂપે, સુખરૂપે, આનંદરૂપે અને વિકાસના હેતુ રૂપે જ જણાય છે, તેની દષ્ટિ કાંઈ પણ પ્રસંગના ઉપરના રૂપને જોતી નથી પણ તેના ઇશ્વરનિમિત્ત ગર્જના આશયને જોઈ શકે છે, અને તેથી અયોગ્ય જેવું તેને કાંઈ જ જણાતું નથી, ને તાત્તિયનને ‘ અશક્ય ’ શબ્દ મુર્ખના શબ્દ કોષમા પણ જણાવો હતો, પરંતુ મર્મમા શ્રદ્ધાનું હોનારને તો વિશ્વમાં ખૂણેખોયરે ક્યાંક પણ અશુભ જણાતું નથી તે વિશ્વના સ્વરૂપને જોતો શ્રીમાન વિશ્વવંદના શબ્દોમાં જ પોતાના આતર ભાવને નિહાળતો ગાય છે કે-

“ અગને દુઃખગિરિજેવું જગત્તે, મારે સુખઅપાર છે. ”

શ્રદ્ધાનું પાંચમું અરે અત્યંત મહત્વનું સ્વરૂપ એ છે કે શ્રદ્ધામા શ્રદ્ધા રાખેલ જે

વસ્તુમા શ્રદ્ધા નથી હોતી તેનો સ્વીકાર કરતા મનુષ્ય ખચકાપ છે અને હુધા નિવારનાર છે એ પ્રકારની અન્નવિષે શ્રદ્ધા નથી હોતી તો મનુષ્ય હુધાનિવૃત્તિમાટે તેને સ્વીકારતો નથી. અન્ય મનુષ્ય અન્નથી બુધ્ધ ભાગ્યે એમ કહી શકાય કે શ્રદ્ધા ઉપજાવે છે ત્યારે જ તે મનુષ્ય હુધાનિવૃત્તિઅર્થે અન્નનું મંદણ કરે છે તેની રીતે શ્રદ્ધામા અમુક પ્રકારનું સામયિક કે અમુક પ્રકારની સંપત્તિ છે, એવું મનુષ્ય જ્યાં સુધી શ્રદ્ધાપૂર્વક માનતો નથી. ત્યાં સુધી તે શ્રદ્ધાને મામર્થ્યજનક, સંપત્તિજનક કે કાંઈ પ્રકારની ઉપયોગિતાવાળી છે, એવી શ્રદ્ધાને ન સેવવાથી શ્રદ્ધાને પોતાના અતઃકચ્છુમા ઉપજાવવા કે તેને ત્યાં સ્થિર તથા વિહસિત કરવા લેશ પણ પ્રયત્ન કરતો નથી. આથી શ્રદ્ધામા શ્રદ્ધા મેવવાની જરૂર છે

(લે મહાત્મન શ્રીમાન નંદુરભ શર્મા.)

(અનુસંધાન ગતાકર્મ)

દેહ આદિ જડ પદાર્થમા હુપણાની-આત્માની-પ્રતિવડે અને દેહાદિથી ભિન્ન દશ્યમા મારાપણાની પ્રતિવડે અજાની છવો જન્મમરણના વેગવાળા પ્રવાહમા વેગવાળી નદીમાં તણાના કીડાની પેઠે પ્રવેશ, વેગથી તણાતા જાય છે, ને સાચા શાંતિ સુખને અનુભવ કરના ભાગ્યશાલી થતા નથી. પામર મનુષ્યોના અતઃકચ્છુમા તમોગુણને લીધે મુક્તિ વધારે હોવાથી તેઓ આ દુષ્પ્રપણું જન્મમરણના વેગવાળા પ્રવાહમાંથી નીકળી સમાગના પગી-કપ જ્ઞાની પ્રાપ્તિમાટે કાર્ષણ્ય પ્રયત્ન કરતા નથી, વિષયો મનુષ્યો આ લોકના વિષયોને તથા તેના સાધનોને દુષ્ણની નિરૂત્તિના ને સુખની પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ માની તેની પ્રાપ્તિમાટે જ નિરતર પ્રયત્નશીલ હોવાથી રત્નેગુણપ્રવાહન અતઃકચ્છુવાળા તેઓ પણ આ જન્મમરણના વેગવાળા પ્રવાહમાંથી નીકળી સમાગના પગીરૂપ જ્ઞાને પામવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. પોતાના પૂર્વજન્મોના અનેક પુણ્યમગ્ગારોના વિષાકથી આ પૃથિવીપરના કાંઈ કાંઈ મનુષ્યોના અતઃકચ્છુમા મત્તરગુણના વધારા વડે પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની, પ્રીતિ થતા જગતના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની, અને ઈશ્વરના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છા ઉદય પામે છે તેમના અતઃકચ્છુ આનુભવથી ને શાસ્ત્રકથનથી આ લોકના વિષયોને તથા તેના સાધનોને અને પગલોકના વિષયોને તથા તેના સાધનોને દુષ્ણની આત્મિક નિરૂત્તિના ને માથા સુખની નિત્ય પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ માની શકતા નથી. તેમનાં અંતઃકચ્છુને આ લોકના તથા પરલોકના વિષયો તથા તેના સાધનો દષ્ટાન્તર ન્યૂનાધિકતાવડે અતઃકચ્છુમા એક વા ગર્વ ઉપજાવનારાં, દ્વિસા ને અપવિત્રતા આદિ અનેક દોષવડે યુક્ત હોવાથી નિમાર અને તેઓમા પ્રીતિ રાખનારાઓના અતઃકચ્છુને પ્રધાનપણે દુષ્ણાનુભવ ઠરાવનારા જણાય છે તેવા પુણ્યશાળી મનુષ્યો આ જન્મમરણના ભવચરેલા પ્રવાહમાંથી નીકળી તેના પરતીર-

૩૫ દુઃખરહિત પરમાનંદને—આત્માથી અલિપ્ત બ્રહ્મને—પામવા માટે તથા તેની પ્રાપ્તિના સાધના સાધનો બ્રહ્મવામાટે સર્વદા પરમેત્સુક હોય છે તેમના અંત કરણો કાષ્ઠ પશુ પ્રકારના નાના-મોટા પાપથી નિરંતર ડરતારા હોય છે, અને તે અથના ને કામના ગર્ભદામ હોતા નથી. તેઓ પોતાના પ્રાપ્તિઅવહારમાં અર્વદા ઉલ્લોગી, સાવધાન, પ્રામાણિક ને દક્ષ રહે છે, અને પોતાનાથી થઈ શકે તેટલો અન્યના ઉપર અડકાર ને ફલેચ્છાવિના ઉપકાર કરે છે, પરંતુ કાષ્ઠ પશુ પ્રાણીને પીડા થાય એવી પ્રવૃત્તિ તેઓ કરતા નથી. વણીઅમના ધર્મોનું આ માર્ગ કર્તવ્ય છે એમ સમજીને આદરપૂર્વક યથાવિધિ પરિપાકન કરે છે દાન, દયા, દમ ને દીનતા-વડે તેઓ પોતાના અતઃકચ્છુને ઉત્તરોત્તર વધારે વધારે પવિત્ર કરતા રહે છે. જેમ પણ મળીને પ્રહર થાય છે, અને પછ પછ મળીને સુવર્ણમુદ્રા થાય છે, તેમ ચિતશુદ્ધિમાં હેતુમૂલ ગણ્યતા શાસ્ત્રોક્ત સામાન્ય સાધનોનું સેવન પશુ પરિણામે ચિતશુદ્ધિમાં ઉપકારક થાય છે એમ સમજી ચિતશુદ્ધિમાં હેતુમૂલ ગણ્યતા શાસ્ત્રોક્ત સામાન્ય સાધનોનું પશુ તે આદરપૂર્વક સેવન કરતા રહે છે, પશુ મિથ્યાલિમાનથી વા દલથી તેનો અનાદર કરતા નથી.

ત્યાં સુધી મનુષ્યના અંત કરણની મહિનતા ને ચચક્ષતા દૂર થતી નથી ત્યાં સુધી તે મનુષ્યને આત્માથી અલિપ્ત બ્રહ્મનો દંઢ માસાત્કાર થતો નથી એમ સમજી ચિત શુદ્ધિ માટે તે સ્નાન, સંન્યા મન્ત્રજપ, સત્શાસ્ત્રનું સમજપૂર્વક વાચન, છટેદેવનું પૂજન ને વૈશ્વદેવ એ શુભકર્મો અલિમાનનો ને સસારના ફલની ઈષ્ટાનો પરિત્યાગ કરીને ભાવપૂર્વક શાસ્ત્રને પોતાના ગુરુએ કહેલી રીતે કરે છે તે સ્નાનવડે ને ભાવનાવડે સ્વચ્છરીરની ઈન્દ્રિયોની ને અતઃકચ્છુની અશુદ્ધિને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે ત્રણ મમયની સધ્યાવડે પ્રાણનું પોષણ કરીને, પ્રકાશ તથા ઉષ્મા આપીને, અને અમજ્જલની અનુદક્ષતા કરી આપીને પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારા સૂક્ષ્મડલના અધિષ્ઠાતા શ્રીસૂર્યદેવના ઋણુમાંથી અને અંત કરણના ને વાણી આદિના ગ્રેરક થઈ માનવજીવનને ભવ્ય પ્રતીન કરાવનારા અતર્થામીના ઋણુમાંથી મોક્ષના થવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પશુ આજમ, પ્રમાદ, જડતા ને દલને વશ થઈ મધ્યાનો પરિત્યાગ કરી કૃતધન થતા નથી, તે પરમાત્માની શત્શાસ્ત્રની ને પોતાના ગુસ્તી કૃપા પ્રાપ્ત કરી પોતાના ચિત્તની મહીનતા, જડતા ને ચચક્ષતા દૂર કરવા માટે સર્વ યત્નોમાં ઐઠ જપ યત્ન પરમાત્મસ્વરૂપના ધ્યાનમહિત કરે છે,—પોતાના સમર્થ ગુરુએ કરણુ કરીને આપેલા અને પોને આદરપૂર્વક કહણુ કરેલા મન્ત્રો ને શુદ્ધ ઉચ્ચારથી ને પરમપ્રીતિથી ને મન્ત્રવડે વાચ્ય પરમાત્માના સ્વરૂપના ધ્યાનપૂર્વક જપ કરે છે, તે પ્રમાણુમૂલ સત્શાસ્ત્રોનું શાસ્ત્રજ ને સદાચારી પુરુષ પાસેથી યથાવિધિ અર્થસહિત અધ્યયન કરી પછી નિત્ય તેનું પરમાદર પૂર્વક વાચનમનન કરે છે, તે પરમાત્માની પરમપવિત્ર ને પૂર્ણજ્ઞાનમયી પ્રતાનો પ્રકાશ પોતાના અંત કરણુપર પાડવા પરાક્ષ સગુણબ્રહ્મની પ્રતિમાનું અને પ્રત્યક્ષ સગુણબ્રહ્મરૂપ પોતાના સદગુરુનું વા તેઓશ્રીની પ્રતિમાનું માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક પરમશ્રદ્ધા, પરમાદર, પરમ નમ્રતા ને પરમપ્રેમથી પોતાના શરીરાદિને બહુ પવિત્ર રાખી નિત્ય યથાવિધિ પૂજન કરે છે, અને ક્રીટથી માડીને દેવપ પેતની ચૂલાપગના પાત્રમાં રક્ષાતા અન્નપર આત્માથી અમને આપશે એવી દૃષ્ટિ રહેલી છે એમ સમજી તે દેવથી માડીને ક્રીટપર્વતનો મનથી, શબ્દથી ને રાધેલા અન્નથી વિધિપૂર્વક સત્કાર કરવારૂપ વૈશ્વદેવ કરે છે, તથા તે વેના બે કાઈ ભૂખ્યો અતિથિ પોતાને ઘેર આવ્યો હોય તો તેને તે માનપૂર્વક યથાશક્તિ રાધેતુ કે કાચુ અન્ન આપે છે, વા અપાવે છે. આવા શાસ્ત્રોક્તત શુભ કર્મોવડે તેના અંતઃકરણમાં અન્ય પ્રાણીઓપ્રતિ

તેમની યોગ્યતાનુસાર પૂત્યભાવરૂપ માન, પ્રેમ વા દયાનો ને ઔદાર્યનો વધારો થવા માટે છે, અને દેવ, ઈશ્વરી, નિર્દયતા, સ્તબ્ધતા, દષ, લોભ, મમતા ને અમૃત એ દોષો તેના અત કરજીમાથી દૂર થવા લાગે છે. વળી આવાં શુભકર્મો પોતાના સ્થૂલશરીરમાં જ રહેલા હુપજીના ને પોતાનાં સર્ગાવહાલામાંજ રહેલા મારાપજીના ભાવને અન્ય પ્રાણીઓપ્રતિ વિસ્તારી તેના અત કરજીને વિશાલ કરવા લાગે છે.

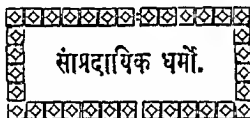
તે પોતાના હૃદયના શાસ્ત્રે કહેલા સ્વરૂપમાં અથવા પોતાના હૃદયથી અભિન પોતાના સદ્ગુણમાં સર્વગ્રણ્ય, સર્વશક્તિમાનપણું, સ્વતત્રપણું, વિશુષણું ને પરમદયાપુષણું ઈત્યાદિ શુદ્ધસત્ત્વજીના ઉત્કલ્પથી અત કરજીમાં ઉત્પન્ન થતા શુભ ગુણોનો આરોપ કરીને તેમના સ્વરૂપનું સાર્વજીકીયદાથી, અડગઉત્સાહથી અને અનન્યપ્રીતિથી નિરતર ધ્યાન કરી પોતાના અત કરજીમાં રહેલી ચચયતા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે એ ધ્યાન લાભો મમમ, નિરતર, આદરપૂર્વક ઈર્ષા કરવાથી, તેમનું ભિત પોતાનો ચચલ સ્વભાવ ત્યજી ધ્યેયમાં સ્થિર રહેના લાગે છે.

જે પુણ્યવાન પુરો પોતાનો પ્રાપ્ત્યવહાર પવિત્રપણે કરીને, શાસ્ત્રમાં કહેલા વર્ણાશ્રમ ના ધર્મોનુ શ્રદ્ધા, પ્રીતિ ને સાધનાનાથી પરિપાલન કરીને, અને સંતોષક ઈષાસના કરીને વા ધ્યાન કરીને પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિ ને સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી છે તે પુણ્યવાન પુરપના અત કરજીમાં વિવેક, વૈગમ્ય ચર્માદિ છ સર્પતિ ને મુમુક્ષુતા આ ચાર, મનુષ્યના અત કરજીની વેદાંતશ્રવણમાં યોગ્યતા ઉપગમવાનારા, સાધનો કમપૂતક આવીર્ભાવ પામી શકે છે,

અત કરજીની પવિત્રતા, સ્થિરતા, સત્પુરુષોની સેવા ને તેમના ઉપદેશનુ શ્રવણ તથા સ્પર્શાશ્રુત શ્રવણચાયન એ સામગ્રીવડે મનુષ્યના હૃદયમાં વિવેકનો આવીર્ભાવ થાય છે આ જગતમાં જ્યાં જ્યાં નામે ઝોગખાની કોઈ વસ્તુ પદ્મસૂત્ર, અસંગ, અવિદારી ને અવિનાશી છે, અને તેનાથી ભિન્ન બાહ્ય સર્વ વસ્તુઓ સ્થૂલ, અન્યના કોઈ પણ પ્રકારના મળધવાળી શણે શણે વિકારરૂપ પરિણામ પામનારી ને પોતાના પ્રતીત થતા સ્વરૂપના અદ્યેનરૂપ વિનાશ પામનારી છે આવી અતકરજીની દૃઢ સમજ તે વિવેક કહેવાય છે. આ વિવેક શશુરચાથી હોય તો તે વૈગમ્યાર્થ સાધનોને ઉપલવવામાં સાધાપણુન થયો નથી. જેમ બરફ ચીતલ છે, ને અગ્નિ ગરમ છે, અથવા તાપાના સિક્કા અપદ્મચવાળા છે, ને સુવર્ણના સિક્કા ગદા-મુલનાળા છે એ નિશ્ચય સુસ્થિર ગુણ છે તેમ જ્ઞાના પૂર્વોક્તસંગપના ને તેનાથી ભિન્ન દક્ષ્યના પૂર્વોક્ત સ્વરૂપનો નિમ્મ વારવારના પૂર્વોક્ત વિચારવડે સુસ્થિર થયો નંદ્યએ એવો વિવેક બ્યારે મનુષ્યના હૃદયમાં સ્થિર થાય છે ત્યારેજ તે મનુષ્યનું હૃદય સત્ત્વરૂપ જ્ઞાનસખી પ્રીતિવાળું ને તેનાથી ભિન્ન માયા ને માયાના દાશે ભણી તેમનું અમૃતપણું, નિસારપણું ને દુષ્કાતાપણું બહારી ઉદારીનજેતુ થાય છે વિવેકી મનુષ્યના અત કરજીની દૃઢ પ્રાણી-પદાથોમાં આવી ઉદારીનતા જેવી સિદ્ધાંત તે વૈગમ્ય કહેવાય છે જેમના અતકરજીમાં શુભ વિવેકની દૃઢતા થઈ હોય છે તેમના અત કરજીમાંજ શુદ્ધરસાન્યનો ઉદય થઈ શકે છે વૈગમ્ય એ પ્રતીત થતા દૃઢ વિશ્વાસ ને શાસ્ત્રમાં સાંમગ્યમાં આવતા પડોક્તના વિશ્વાસમાં ગમ ગદિનપણુવાળી—ઉદારીનતા જેવી—અતકરજીની સિદ્ધિનું નામ છે. જે મનુષ્યનું અતકરજી એવી સિદ્ધિવાળું થયું હોય તે મનુષ્યનું નારાજગત કહેવાય છે જેનું અતકરજી એવી સિદ્ધિતને પ્રાપ્ત થયું નથી તે મનુષ્ય ભય પોતાના કડીગપ પોતાની બાઈ માંકો માગણ

કરીને નમ ફરતો હોય, વા પચકેશ રાખી ભગવા કે ધોળા વસ્ત્રો પહેરી ફરતો હોય, વા દાદી મુછ ને મસ્તકના વાળ મુઝારીને કે યુદ્ધી નાખીને ભગવા વસ્ત્રો પહેરીને કે ધોળાં વસ્ત્રો પહેરીને ફરતો હોય, વા સોનારૂપાને સ્પર્શ ન કરતો હોય, વા એક વેવા જમતો હોય, વા પોતાના મતના ઠાણ ચિન્હ ધારણ કરતો હોય, વા વનમા કે પર્વતની ગુફામા કે નદીના તટપર કે ગામખડારના વૃક્ષની નીચે કે પર્ણકૂટીમા એકલો રહેતો હોય, વા મૌન ધારણ કરીને રહેતો હોય, વા ખીન ખવરાવે તો ખાતો હોય, વા બાર વર્ષસુધી ઉભા રહેવાનું તપ કરતો હોય, વા વસ્ત્રને બદલે ઝાડની છાલ પહેરતો હોય, અથવા એકલું કોંપીન ધારણ કરીને કે કોંપીન ને કંથા ધારણ કરીને કે કોંપીન, કથા ને કમડકુ રાખીને વિચરતો હોય તોપણ તે વૈશાખ્યાન કહેવાય નાહે પ્રારબ્ધરચાત મનુષ્યની ખડારની ગમે તેવી રિયત હોય, પણ પોતાના અંતઃકરણને આ લોકચરણકા વિષયમા તથા તેના સાધનોમા સગરહિત કરવાયાજ મનુષ્યના અંતઃકરણની ચોચનામા વચારો થાય છે. વિવેકી મનુષ્ય મારે મારા અંતઃકરણની તેમા રહેના રાગી નિવૃત્તિપૂર્વક પાવત્રના વધારણી છે અથવા દૃઢ નિશ્ચય કરીને ત્યારે નિરતર રાગને દૂર કરના ધૈર્ય ને નાવજાનતાથી ઉભાકપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે ત્યારેજ તે પોતાના અંતઃકરણમા અનાદિ કાલથી ગેના ગમને નિવૃત્ત કરી પોતાના અંતઃકરણને વૈશાખ્યાન કહેવા લાગ્યાણી થાય છે.

અપૂર્ણ

(લેખક—શ્રીયુત નર્મદાગંધર્વ દેવશંકર મહેતા, બી. એ.)

(અનુમધાન અંતઃકરી)

અમેદર્શન અથવા અદ્વૈતવાદ ઉપર ધડાવેલા સપ્રદાય ધર્મોમાં ચાર અવાન્તર શાખાઓ થયેલી જણાય છે — (૧) કેવલ અદ્વૈત શાખા, (૨) અર્વાત્મ દર્શનના અદ્વૈત ત્રિલેષ્ટ અદ્વૈત શાખા, (૩) શુદ્ધ અદ્વૈત શાખા, અને (૪) વાદ ઉપર રચાયેલા ચાર અવિભાગ અદ્વૈત શાખા પ્રથમ શાખાના પ્રતાપી આચાર્ય શ્રી સપ્રદાયો રમાર્ન, શ્રી શકરાચાર્ય છે (સને ૧૭૮૮) અને તેમના સપ્રદાયને રમાર્ન પુષ્ટિ અને અવિભાગ સપ્રદાયની સત્તા મળી છે, બીજાના સંસ્થાપક આચાર્ય શ્રી રામાનુજ છે (સને ૧૧૨૭) અને તેમના સપ્રદાયને શ્રી સપ્રદાય કહે છે, ત્રીજાના સંસ્થાપક મહાપુરુષ શ્રી વશિષ્ઠાચાર્ય છે (૧૬ મા શતકમાં) અને તેમના સપ્રદાયને પુષ્ટિપ્રદાય એવું નામ મળ્યું છે અને ચોથા સપ્રદાયના પ્રવર્તક વિજ્ઞાનભિક્ષુ છે, પણ તે સપ્રદાયનો હાલ લોપ થયો લાગે છે.

શંકરમતાનુયાયીઓની એક શાખા શિષ્ટ રમાર્ન સપ્રદાયની છે ત્યારે બીજી શાખા અવધુત ગોરક્ષ મત્સ્યેન્દ્રાદિ યોગિજનોની છે, કિર્તિ અને ચર્ચાના

સ્માર્ત સપ્રદાયની શિષ્ટ ભેદ વડે તથા મુલ દર્શનની વિસ્મૃતિને લાઇ કાનફટા ભોગીઓ, અને અવધુત ઓવી નાગડા, ખાખી તથા બીરસેવો અથવા શિંગાપતો ઇત્યાદિ મતા-અવાન્તર શાખાઓ. ન્તરો પ્રકટયા છે, કેવલ અદ્વૈતદર્શનમાં જીવ જાણનો વાસ્તવ અભેદ સ્વીકારાયેલો હોવાથી, અને બ્યાવહારિક ભેદ પ્રજા મનાયેનો હોવાથી તેની ઉપાસના, ક્રિયા અને ચર્ચાઓ તે અદ્વૈત અનુભવ જગે તેવા હેતુપુરસ્કર ધ્યા-યેલી હોય છે. તે દર્શનમાં વાગ્યવ દેવ ખરી રીતે જાહાતમરૂપ તત્ત્વ છે, અને અતત્ત્વ રૂપ માયાવડે યુક્ત થાય છે. સારે સગુણ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ રચાય છે, અને તેના આધ્યાત્મિક, આધિદેવિક અને આધિભૌતિક નામ રૂપવાળા પ્રાણી પદાર્થોમાં, બિન્ન બિન્ન રૂપોમાં તે ઇશ્વરને ખાદ્ય પૂજની અથવા આનર યોગથી પણ જીવે પોતાનું ઉત્તુ ચર્ચનું ભેદવાળું રૂપ પદાર્થી ઇશ્વરાત્મા રૂપે પોતાનું સાચું સ્વરૂપ ઓળખી, અતે ઇશ્વરાત્માને વાસ્તવ નિર્ચુણ સ્વરૂપે અનુભૂતિમાં લાવી સસારમાંથી મુક્ત થવું આવી સંકેપમાં સમજીતી છે આ સપ્ર-દાયની સાધનમેષી પદ્ધિમાં અદ્વૈતવાદ હોવાથી ગૌણ ભક્તિવાળી અને જ્ઞાનના પ્રાધાન્ય વાળી હોય છે, તેમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન, કર્માનુશ્ચય તથા ઇત્યાદિ સર્વ સાધનો વિવિ-દિધાને અર્થાત્ તત્ત્વજ્ઞાનની તીવ્ર વાસનાને ઉત્પન્ન કરે તેટલા અર્થે પ્રજા મનાઈ છે, અને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કર્મને કોઈ રીતે મોક્ષમાં સહકારી કારણ માન્યું નથી, ભક્તિ કરતાં જ્ઞાન બેરાગ્ય ઉપર આ સપ્રદાયમાં સર્વવંશ બાર મુકવામાં આવે છે, સસારને કલેશના વિપાક પૂર્વે ત્યાગ કરવાનું જો કે પ્રજા માન્યું નથી, તો પણ વિપાક થયા પછી અથવા ચિત્ત શુદ્ધિ થયા પછી સંન્યાસ અથવા ત્યાગને થયેલું મનન અને નિદિધ્યામનાદિ અતરંગ સાધનોને, તમા ઉપનિતને ન્યવસ્થક માન્યા છે તેથી આ સપ્રદાય મુલમાં મટાત પ્રધાન ધર્મવાળો જ્ઞાન નિર્વૃત્તિના લક્ષ્ય ઉપર ખેંચનાર છે.

શ્રી શકરાચાર્યને સમર્થ તત્ત્વદર્શી મહાપુરુષ તરીકે દ્વિદુરામાંજ એક અવાજે સ્વીકારે છે, પરંતુ તેમની કિમત ધર્મ સુધારક તરીકે જેવી જોઈએ તેવી શકરાચાર્યમાં જ્ઞાન બેરા-અંકાઈ નથી. કોઈ પણ મહા પુરુષને આચાર્યની પ્રતિષ્ઠા કેવલ અ ઉપરાંત ધર્મનું તેના તત્ત્વદર્શનને લીધે મળતી નથી, પરંતુ તેમનું પોતાનું ધર્મ લોકાત્તરજન.

રજુ વડે સન્માનગામી કરવાના નીતિજનને લીધે તે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે શ્રી શકરાચાર્યના જીવનમાં ધર્મ વૈરાગ્યનું લોકાત્તરજન ન દોત તો તેમના માત્ર જ્ઞાન બલથી આજસુની તેમની પ્રતિષ્ઠા ટકી રહી ન હોત, તેમના સદ્ગુણ ગોવિંદ જગદાનંદમાં વૈરાગ્યજન હતું, પણ ધર્મચરણ અને ધર્મ પ્રગટરૂપને આવેશ ન હતો, તેમના પરમગુરુ ગીડપાદમાં જ્ઞાનજન ઓલું નહતું વૈરાગ્ય પણ હતો, પણ ધર્મપ્રસારણ જન નહતું. આથી જો ગુરુ ન કરી શક્યા, જો પરમ ગુરુ ન કરી શક્યા તે શ્રી શકરાચાર્ય રૂપ શિષ્ય કરી શક્યા; અને તેનું મુખ્ય કારણ એટલુંજ કે જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય ઉપરાંત ધર્મચરણ સમાજ સુધારણામાં ધર્મ ચલીખાનું સાધન છે. ગમજનું વિનાનો જ્ઞાન વિનાનો ધર્મ અપ-ધર્મ થાય તે ખરું છે, પરંતુ સમાજ અને વ્યક્તિના જીવનનું સુશ્વિટ બધારણ ધર્મજન થડે છે ધર્મજન જ્ઞાન વૈરાગ્ય ઈંટોને નેડનાર "ગ્રીમેન્ટ" છે તે વિનાની ઇમારત જેમ બાકોના સિદ્ધાન્ત સંપ્રદાયમાં શ્રી શકરાચાર્ય કહે છે તેમ સિકતા કુપલવ જિહ્વીરૂપે વેગુના કુવા જેવી ખેરી નય છે.

સ્માર્ત સપ્રદાયના અદ્વૈતદર્શનમાં વસ્તુતઃ અલગત્વ વિના અન્ય કોઈ દેવ નથી, અને તે તત્વને આત્મરૂપે અનુભવે એક પુરુષાર્થ છે તેથી આ મપ્ર-
સ્માર્ત સપ્રદાયની દાખલુ ધર્માચિન્થા દેવને અથવા ઇશ્વરને આત્મરૂપે ઓળખે એ દેવભાવના, લક્ષ્ય ઉપર ધ્યાન છે. તે સંપ્રદાયની દેવભાવના આત્મપદ્મપાતી હોવાથી તે સપ્રદાયના અનુયાયીઓમાં દેવતાભેદને ક્ષર ધર્મ ઝલકે.
ઉભો થવો સહવતો નથી અને ને યનો જગ્યા છે તો સિદ્ધાન્તની વિસ્મૃતિથી, અને શૈવાગમ સાથેના તે મપ્રદાયના અભેદબ્રમથી ઉભો થાય છે સ્માર્ત સપ્રદાયની પૂજન પદ-
તિમાં એવો ક્રમ પ્રવર્તે તો જણાય છે કે ઉપાસક પોતાની ચિત્તશક્તિને અનુકૂલ દેવ ભાવનાને સ્વીકારે અને પ્રધાનદેવતાને કેન્દ્રમાં રાખે, અને ઇતર દેવતાને પરિવાર દેવતા ચક્રમાં ગોડવે છે. સ્માર્તો ધણે ભાગે પચાસતન દેવની પૂજા કરે છે, તે ઉપરથી સમજાય છે કે શ્રી શક-
સાચ્યે જે તે પ્રજાસિક્ષક સ્થાપી હોય, તો તે મમયના શૈવ, શાકનો, વૈષ્ણવો, ગાણપત્યો અને સૌરાષ્ટ્રના ઝગડો શમાવી સર્વને અભાદૈત દર્શન પ્રતિ જેવવાની ભક્તિ માગતી યોજના કરી હાગે છે. તેમના સમયમાં આ પાંચે દેવતા ઝકનોમાં નત્વદષ્ટિનો લોપ થવાથી ધર્મ-
વિમુક્તિ આનંદો હશે, અને તેનું ધર્મસ્તવના નિવેકાવક તેમણે નિગકરણ કરેલું જણાય છે, સ્માર્તોમાં તત્વનો આયક છે, અતત્વ અથવા દેવના નામ રૂપ સમયમાં આયક નથી, જે કે તત્વ મહત્ત્વ પહેલાં નામરૂપાત્મક પ્રતીકમાં અભ્યુદય અથવા તત્ત્વશુદ્ધિ બાધવાની ભાવના અથવા ઉપાસનાને આવશ્યક માની છે શકર મિદાન્તમાં જે ઉપાસ્ય છે અર્થાત્ જે નામ-
રૂપથી નિશિષ્ટ છે તેજ મેય છે અર્નાત્ નામરૂપથી વિરહિત કેવલ તત્વ છે. આથી નામરૂપ ઉપાધિ અથવા સર્વશત્તાદિ ધર્મો અથવા વિરોધો ઉપહિત અથવા વિશિષ્ટનું જ્ઞાન કરાવી પરિણામે નિરૂપાધિ અથવા નિર્વિશેષ તત્વનો સ્ફોટ કરે છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારની છતાં ગુજરાતના સ્માર્તો ધણે ભાગે શિવભક્ત હોય છે ભર્તૃહરિના શ્લોકાનુસાર શિવ વિશ્વમાં વસ્તવ ભેદ નહિ છતાં તેઓ તથાપિ મક્તિસ્ત્રવણેન્દુરોચરે—અદ્રમૈલિ શિવમાં ભક્તિ-
વાળા હોય છે, અને તેમનો આચાર તથા પૂજાસભાર શૈવમતાનુસારી જેવો જ હોય છે

સ્માર્ત સંપ્રદાય સાથે સગાઈ સમય ધરાવતા, પરંતુ કેવલ અદ્વૈત દર્શનની પીડ વિનાના અને દૈત દર્શનની પીડ ઉપર ધ્યાયેના બે મતો શિવ-
સ્માર્ત સપ્રદાયના શૈવો માર્ગમાં ચાલે છે—(૧) પાશુપત માર્ગ, અને (૨) શૈવમાર્ગ અને પાશુપત સપ્ર- આ માર્ગના અનુયાયીઓ ગુજરાતમાં નથી પણ દક્ષિણમાં છે. દાખલા અને શૈવા- તટસ્થ, ઇશ્વર કારણવાદ અભ્યુદય પહેલાંના છે કેમકે 'મત્ત્યુરસા-
ગમના શૈવો અને મમહ્યાત—જે અભ્યુદય તે માનુ ખંડન કરે છે તેથી તે મતનું મકન પ્રાચીન હોવું જોઈએ. જીવને પણ સજા, તેમના દર્શ- ઇશ્વર અથવા સિવને પતિ સજા, પશુનો મોક્ષ કરવામાં નનો ભેદ. ઇષ્ટાક્રમ તે યોગ, અને મત્ત્યુરસા—જેવાં કે સ્નાન, પૂજા, ભગ્ન-
લિગધારણ તે વિધિ અને કુખાન્ત એટલે મોક્ષ—જે પાંચ પદાર્થોનું નિરૂપણ કરનાર શાસ્ત્રને પાશુપત દર્શન કહે છે, અને તેના પ્રણેતા નકુલીય આચાર્ય થઈ ગયા જણાય છે. આ માર્ગની જ્ઞાનપદ્ધતિ સ્માર્તોના કેવલ અદ્વૈત કરતાં જુદી છે તો પણ યોગ અને ચર્ચા સરખી છે તેથી બાબાચારમાં સ્માર્તો અને પાશુપતો સરખા હોય છે.

પરંતુ ખાખી, સિંગાપત, નાગરા, કાનકદા જોગીઓ પાશુપત મતના અનુયાયીઓ જણાય છે, તેમના મદતો માથે વાનગીત કરતા મને સમજાય છે પાશુપત શૈવમાર્ગના કે તેઓ કેસ અદ્વૈતને ઇષ્ટ માનના નથી, પરંતુ જીવ ઇશ્વર અર્વાચીન અનુ વચ્ચે ગુપ્ત નથી પળિનો કાર્ય કારણનો—પરંતુ તથા સ્વતંત્રતાનો બેદ અને છે અગીઆરમા સંક્રામા વીગ્રહો અમવા િ ગા-પતના મતનો બજવાન પ્રકાર થયો જણાય છે, પરંતુ તે મતનો વેગ ગુજરાત દેશમા પહોંચ્યો જણાવો નથી.

દક્ષિણમાં વેદધર્મના જેટલો પ્રાચીન શૈવઆગમ સપ્રદાય આવે છે. તપાસ કરતાં સમજાય છે કે આગમ ત્રયો નકુગ્યુ—દ્રાવિડ દેશમા દેશભાષામા સ-શૈવાગમનુ વાડ મય ખાએના એટલા બધા છે કે તે ધર્મનુ સ્વતંત્ર વાડ મય કદીએ લોકમાયામા દ્રાવિડ તો આવે, આ ત્રયો સર્વ વિદ્યાર જેવા છે તેમાં સર્વ શાસ્ત્રોનાં દેશમા પ્રતિબદ્ધો લોકનાયામાં પ્રબોધનામા આવ્યાં છે, અને શૈવમાર્ગનુ સસ્કૃત વાડ મય શિવરદ્ધિ ઈદિમ ત્રયો પાદગયી ઉત્પન્ન થયા છે દ્રાવિડો દેશભાષાનુ વાડ મય એટલું બધું વિનાન છે કે સસ્કૃત વાડ મય તો તેની જામામાત્ર છે. શ્રીકાવ્યાર અને તેમનુ બલમત્ર ઉપનુ લાખ્ય શિવસપ્રદાના પ્રાચીન અસ્તિત્વનું લાન કરાવે છે આગમો આગોના ન હોય તો પણ દ્રાવિડોના અગ, અને રામાયણના ઉત્તિદામયી અને રાણુ ૧૧ શિવમકનપણ્યાથી એટલું તો સામીન માય છે કે શિવમકિત ધર્મી પ્રાચીન છે

ઇશ્વરને કર્મ સાપેક્ષ માની પતિ, પશુ અને પાશુ—એ ત્રણ પદાર્થો માની વિદ્યા, ક્રિયા યોગ અને ચર્ચા એ ચાર પાદ વડે શિવનો પ્રમા અથવા પાશુપત એને શૈવગમી અનુગ્રહ સપાદન કરી પરંત્રતાના એડી તોડી સ્વતંત્ર થયુ એ શૈવોમાં સપ્રદાય આ સપ્રદાયનુ રહમ્ય છે. આ સપ્રદાયના ખામ અનુયાયીઓ ગુજરાતમા નથી, જો કે રમાર્ન શૈવો પોતાના આચાર વિચારમા પાશુપતો અને દક્ષણ શૈવો જેવા હોય છે, ત્યારે રમાર્ન શૈવો શિવ સબધમાં દુગાદી રોતાનથી, અને ઈતર દેવની નિદા કરતા નથી, ત્યારે પાશુપતો શિવના આમદી હોય છે, અને ગોળુવોની નિદા કરવા તત્પર હોય છે અને આગમાનુસારી શૈવો, ઇતર દેવની નિદા નથી કરતા પણ શિવની સીદા વિના અન્ય દેવના મદિમતે માનતા નથી, અને મનુષ્યોનો અથવા જીવોનો ઉત્તિદામ ગાવા કરતા શિવની આગમમા જણાવેલી લીતાઓને મત માની તેનુજ ગાન માત્ર કરે છે પુગણોમાં સ્તુતિ નિદા દેવોની આવે છે, પણ શૈવાગમ ત્રયોમા અને મુખ્યત્વે ઠીને શિવગદ્યાદિ મદાભારન જેવા ત્રયોમા અન્ય દેવની નિદાનો અભાવ અને શિવની સ્તુતિ જ આવે છે આ અશમાં શૈવાગમીઓ પાશુપતો કરતા ધર્મ વિગ્રહમા ચડીઆના છે.

જેમ કેવલ અદ્વૈત માર્ગમા રમાર્ન સપ્રદાયનો શિવ માર્ગ છે, જેમ દ્વૈતદર્શનવાળા પાશુપતો અને આગમવાદીઓનો શિવમાર્ગ છે, તેમ શુદ્ધ અદ્વૈત માર્ગનો કારમીર નો એક શિવમાર્ગ છે આ મતને ગાદેશ્વર મન કહે છે, અને તેમના દર્શનને ત્રિકલ્શન કહે છે. કાગ્ય કે તે વિષય, જીવ અને ઇશ્વરને શુદ્ધ અદ્વૈતવાદ—માયાની છાટ વિનાનો માને છે. ઇશ્વર એતન પેલે જ જગત તથા જીવને સ્વેચ્છથી

લાસે છે. ચિત્તિશક્તિ પોતે જ પોતાની પીઠમા જગચ્ચિત્ર આલેખે છે. પોતે પોતાને દોઢે છે, અને દાઢવાના પ્રભાવથી તે વ્યાપક ચિત્તિશક્તિ અણુભાવને પામે છે, અને તેને અણુ-તાનો, મા નો અને કર્મનો પાશ લાગતા તે માણપ્રભાતા બને છે આ પ્રમાણે પતિરૂપ ધૃતર રવ કિના આરણ્યપ્રવચી પશુરૂપ અણુરૂપ થાય છે, અને આ પદ્ધતિને અવને ક્રમ કહે છે શકિતાના અને ગુણના અ.અહથી ત્યારે દીક્ષાના ક્રમમા તેને અવરોદક્રમનો વેગ મળે છે ત્યારે સ્વશક્તિના મોદમાથી છૂટે છે, અને પોતાનો સાચી ઝોળખ અથવા પ્રત્ય-ભિન્ન કરે છે. આ પ્રત્યભિન્નતાદર્શન કાશ્મીરમા ઉદય થયેલું ગણાય છે, અને તેના હાલ પ્રમિદ્ધ યજ્ઞેન્દ્રા અથોનુ અવલોકન કરતાં મમજાય છે કે તે દર્શનમાં અને સ્માર્ત સપ્રદા-યના અદ્વૈતદર્શનમા સૂક્ષ્મ ભેદ છે ત્યારે શાકર અદ્વૈતદર્શન બ્રહ્મને નિર્વિકલ્પ અથવા શાત પ્રતિપાદન કરે છે અને તેના વિકલ્પના હેતુરૂપે તત્ત્વ અતત્ત્વથી અનર્વચનીય માયાનો સ્વી-કાર કરી વિષતત્ત્વની વ્યસ્થા કરે છે, ત્યારે આ કાશ્મીરકોનુ શિવાદ્વૈતદર્શન માયાનો સ્વીકાર કરી વિના શિવ-શકિતનુ ગામરૂપ માને છે, અને તને સ્પષ્ટવાણ આકારે છે, અને પ્રત્ય-ભિન્નતાના ઉદયમા અણુઉપાય શકિત ઉપાય અને શાશ્વત ઉપાય એમ ત્રણ પ્રકારનાં કલ્પિ, મધ્યમ અને ઉત્તમ યોગનુ નિધાન કરે છે આ દર્શનમાં આત્મવ્યુદ, નિઘાન્યુદ અ સવ વ્યુદ એવા ત્રણ વ્યુદમા સાખ્યોના પચ્ચિત્ર તત્ત્વો, માયા, કના, નિઘા, રાગ દાત અને નિષતિ, તથા શુદ્ધ વિદ્યા ધૃતર સંગ્રામિત શક્તિ અને શિવ મળી જતીસ તત્ત્વો સ્વીકારે છે અને પચ્ચીસને અશુદ્ધ અથવા માતલિ છ કચુકોને મિત્ર અથવાના, અને શુદ્ધવિદ્યાદિ પાંચ તત્ત્વોને શુદ્ધ અથવાના માને છે, અથ્વશુદ્ધિ કરવામા તેઓ મત્રને અમોઘ સાધન માને છે. મત્ર શાશ્વતી અને તેના બીરમા રહેવા ઉપામના કાઠની મીમાસા આ દર્શન જેવી રીતે સ્પષ્ટ કરી શકે છે તેનુ પ્રતર દર્શન કરતું નથી. આ સપ્રદાયનો મુખ્ય આધારગ્રંથ શિવ સૂત્રો તથા શક્તિ સૂત્રો છે, અને સ્પષ્ટકારિકાદિ ગ્રંથો તેનુ ઉપજુલક્ય છે.

વેપારીઓ, મુસાફરી કરનારા અને યાત્રાળુઓને ઉપયોગી

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને મુસાફરીના ભોમીયો—આ પુસ્તક દરેક યાત્રાળુએ, મુસાફરી કરવા ઇચ્છનારે, અને વેપારીએ પાસે રાખવું જોઈએ.

આ પુસ્તક મુખાર્ષ મહાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે લાયકેરી શુક તરીકે મંજુર કરેલું છે.

વડોદરા સ્ટેટમાં લાયકેરીઓ માટે મંજુર થયેલું છે તેમા આખા હિંદુસ્તાનની અદર આવેનાં યાત્રાનાં ૮૫૦ ધામો અને જોવા લાયક મોટાં મોટાં સ્થાનોનો સંપૂર્ણ હેતુલ છે ક્રી. રૂ. ૭-૦

કુમારી સરયુવાળા

(લેખક — ગૌરીગંધર્વ મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

પ્રકરણ ૫ મું.

(અનુસંધાન ગતીકથી)

તપોવનમાં આવેલા કૃષ્ણાશ્રમ મારેલા પુણ્યોદ્યાનમાં મળીઓ સાથે ફરતી કુમારી શકુન્તલા અથવા ગરવોદ્યાનમાં મળી મરાઠવેના માથે રમતી કાદબરી અથવા અલકા નગીના બાલોદ્યાનમાં પવન ચલિતને અજાણે બેઠેલા યુગલો જોડનાં સૌન્દર્ય અને આનંદ આપે નેહ । આનંદ કુમારી સરયુવાળા અને તેની સખીયોનો સમુદય આપી રહ્યા છે પાસેના બાગમંથી નીચેનો રામનો ધ્વનિ આવ્યો —

ખીસા મધુરાં પુષ્પ કુજમાં હો બહેન,	
ચાનો ચતુર તેને ચુદવા	(ધ્રુવ)
રમતા ભરેલ રૂઝાં, અનુપમ એ દિવ્ય ધણી,	
દામણ કુસમીને સિર ધારવા હો બહેન,	ચાલો.
આતી રૂડી વાડીઓ ને સગર રૂપાળા,	
ઉપકંઠ હસતે જગાડવા દો બહેન	ચાલો.
તરૂઓની ઊંચ પડી જળમાં રૂપાળી,	
મજરીએ પુષ્પ મહેક મહેકે હો બહેન.	ચાલો.
પક્ષીઓ ક્ષીણ કરે સરવરના મૈથ રહે,	
સદૈયા એ તીર ભણી મોકલે હો બહેન.	ચાલો.

વનવાટીકા, વનવેલી, મધુમક્ષિકા, જુપા વગેરે મળીઓ સાથે સરયુવાળા પ્રવેશ કરે છે સરયુવાળાનું વય જોના તે સોળમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરતી હોય તેમ લાગતું હતું. તેનું શુભામંગ શરીર, તેના યુનામી પહેરવેશ યુનામના પુષ્પો માથે જાણે દરિદ્રાઈ કરનાં હોય તેવાં લાજનાં દતા. તેના અંગમાં યુવાવસ્થા ધીમે ધીમે સચાર કરી રહી હતી. ગમે તેમ થાય પણ યુવાવસ્થા પોનાનો તેના પર પૂરેપૂરો અમલ ચલાવશે એમ લાગતું હતું.

“ અહીં મરયુ. જોને તુ તો જાણે યાકી જ ગઈ તારું મુખ તો જાણે રાત્રી યોગ. ગજગામિની, તારી ચતુરાઈ ક્યાં ગઈ જોને મયલાયજનો મધુરો પવન કેવો વાદ છે । ”

“ ખરું છે, બહેન વનવાટીકા પુણેની સુમધ મારનો દરદા મોતીની મારીઓ અને રનોનો પ્રમાણ જોને ન ગમે? સખી ભાન જુને એમાં શી નવાઈ? એ ન બોલે તો- પણ કંઈ દારણ છે ”

“ શું? વનવેલી ” પુષ્પાએ પૂછ્યું.

માને છે, કદાચ ચેતન પોને જ જગત તણા જીવે રવેઅધી .

“એ તો સ્નેહ. મધુમક્ષિકા પણ સરયુ જેવી થઈ જશે કે શું ?”

બધા હસી પડ્યાં. સરયુબાળા બચાની સામે તાડીને જોઈ રહે છે ને જેમ કર્પ કો-
ધમાં હોય તેવી બ્રમર કરીને છેવટે હસી પડે છે મધુમક્ષિકા કંઈ બોલવા નય છે એટ-
લામાં વનવાટિકા બોલી.

“સરયુ બંડનના મનોરથ મનમાજ દોડી રહ્યા છે. પતિનું નામ સાલળતાં મ્હોડું
કેવું મલકાય છે ? શુભાખી રંગ કેવા છવાય છે ? અને તે છુપાવવા કેવું આંકું જોવાય છે ?”

“બહેનો આ શું ?” સરયુથી ન રહેવાયુ.

“બા અમારે શું, સ્વતંત્ર મડીને પરતંત્ર થવામાં મન રોકો તોય અમારે શું ?
શું મેના મીઠું મીઠું બોલીને પાજરામાં નધા પુરાતી ? શું સારસની જેડી ઝુરી ઝુરીને
નથી મરતી ?”

“પુખ્પા, એટલે શું પ્રેમ એ બધન છે ?” સરયુએ પૂછ્યું.

“ના પણ તમે ક્યા તમારા પ્રેમને એક ઠેકાણે બાધી દીધો છે ? તમારે મન તો
હમણાં ‘વસુધૈવ કુટુંબકમ્’ છે.”

“હા ખરૂં પણ બહેન. જુઓ પેલું કાંઈ આવતું હોય એમ જણાય છે કાશું હશે
એ ? ઘોડેસ્વાર છે, કેવું તેવું સુંદર મુખ ? ફની તેની છટા ?”

“મધુમક્ષિકા. ઘા કેમ બોલતી નથી ? તેવું સુંદર મુખ અને કુવારાને મન મુખ. કેમ
ખરૂં ફની ?” પુખ્પાએ ટાપસી પુરી

“અરે હા, હા” સૌએ હાથ કર્યું

ઘોડેસ્વાર પુર જોસથી ઉઘાનના ઝાપા મુઠી આવ્યો. ઘોડાને ઝાપાના લાકડે બાધીને
તરાથી અદર આવ્યો તેણે ધણી મુસાફરી કરી હોય અમ તેના મ્હેરાથી જણાતું હતું.

“બાળાઓ, તોરણનો ગઠ આજ કે ? પડિત જનાર્દન અહિં જ રહે છે કે ?”

“હા, એજ આ ઉપવન આ રહ્યા તેમના કુમારિકા સરયુબાળા.”

મુસાફરને વિજળીનો આચકો લાગ્યો હોય તેમ થયું તનાથી કંઈ પણ જોશાય
એટલી શક્તિ રહી નહિ. સરયુબાળા પણ નીચું જોઈ રહી પૃથ્વી ખજુવા લાગી, પ્રિય
‘વાચક, સ્વર્ગ અને મૃત્યુ લોકનો આ પ્રમગ ધણેજ પારીક છે હૃદય હૃદયને ખેલે એ એક
નવાઈની બાબત નથી. મનુષ્યો પોતાના સ્થૂળ સ્વરૂપને ભૂલી જઈને સૂક્ષ્મ બને છે, પ્રાણુ
પ્રાણુનો સત્વાર થાય છે, જગત માત્રને તે વખતે ભૂલી જવાય છે ને બે વ્યક્તિ એક રૂપ
બને છે. પરમાત્મા મિત્રાય જગતમાં કાઈ જ નથી તેનો તે વખતે અનુભવ થાય છે.

સરયુ આંતરિયને આવો કહેવાતું પણ વિસરી ગઈ હૃદયે તે પહેલા આવકાર આપી
દીધો હતો. મુસાફરને આવકારની જરા પણ દરકાર ન હતી. સૂર્ય મેર બેઠો હતો. ચંદ્રના
અજવાળાથી ચામર રૂપેરી તેજ પ્રકરી રહ્યું હતું. સર્વજ્ઞ આનંદ આનંદ જેવું લાગતું
હતું. મુસાફરને જ્યોત પણ આવકાર આપી રહ્યા હતા.

અર્થી કિંમતે પુસ્તકો

અખ્યાતમથમાળાના માહક થવાથી, તે અંચમાળાનાં પુસ્તકો અર્થી કિંમતે મળે :
વ્યવસ્થાપક ભાષ્યોદય—અમદાવાદ

પ્રકરણ ૬ હું.

“રઘુનાથસિદ્ધ, હવેથી જ્ઞેન શુ કરતા હશે?”

રઘુનાથે જવળ ન આપેલ તેણે એક ઉડા નિઃશ્વાસ મુક્યો.

“તમારું મન વ્યાકુળ થાય તેવા પ્રશ્નો હું નહિ પૂછુ પણ કહો શિવાજી મહારાજ તમારી ઉપર શાથી પ્રસન્ન થયા?”

“સરયુ, માત્ર પ્રસન્ન કરવા એજ મારો હેતુ નથી. આપણે આપણું કર્તવ્ય કરીએ તો જરૂર તે પ્રસન્ન થાય.”

“તારે જ્ઞેનને તો તમારી સાથે રાખો.” સરયુએ કહ્યું.

“શિવાજી મહારાજના કામમાં રોકાયો છું તે પુરું કરું એટલે જ્ઞેનની ખબર લેવા જાઉં મારા અંતરમાં અહોરાત્ર જ્ઞેન વાદ આગ્વાજ કરે છે એ વિચારી ૧૬ રાક્ષસના પંજામાં છે શિવાજી મહારાજ પોતાની જાતને પણ ધર્મ ખાતે અર્પી દાધી છે તો પછી મારા જેવા કુવાનોને પોતાનું વ્યવહાર આપણુ એમાં શું? આ જમાનો પૂલટાય છે. મોગસ મસ્તનત હવે ડોનવા લાગી છે પ્રભુ કરશે તો મૈ સારા વાના યશો ધર્મના જ્વળ દિલના એક ખુણાથી બીજા ખુણા મુઠી ઉઝો શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે કે ત્યારે ત્યારે ધર્મનો લોપ થાય છે ત્યારે હું જન્મ લઉં છું અને અનર્થના નાશ કરીને ધર્મની સ્થાપના કરે છું ન કરે નારાજી અને શિવાજી મહારાજના પાસા સીવા પડે તો પછી પૂછવાનું જ શું?”

“પણ તમે સ્વરંગ કેમ છોડ્યો?” સરયુએ ટાંચી પુરી.”

“આપણે ત્યાં જઈએ ત્યાં સ્વદેશ ભારતભૂમિ આપણી જ માતા છે ને? રાજપુતોમાં શુગતન હશે તો તે પોતાના રાક્ષસી જ કીર્તિ મેળવશે.”

“તારે તો તમે કીર્તિની ખાતર જ જ્ઞેનને તણ એમ હું માનું છું.”

“ના સરયુ, એમ નથી મે જેવું કે ૬૬ ચક્રાવર્તના પાસામાંથી નીકળવું એ કંઈ સહેલી બાબત નહોતી. જ્ઞેનપુરના દરબારમાં અને ખુદ રાણી પાસે એ કુષ્ટે ખુમ સતા જમાવી છે. મહારાજ અજીતસિદ્ધજી ગાદી ઉપર આવે અને આપણને ન્યાય મળે એ તો પુન મોટો યા, પરજીવીય એના જેવું ચક્રુ જમે તે ઉપાયે મારે તો પિતાનું વેર લેવું છે જ્ઞેનને છોડવતી છે કીર્તિ સપાદન કરવી છે.

રઘુનાથસિદ્ધ જોસતો બધ યથો અને ખુબ હિંમત વિચારમાં ઉતરી ગયો. આસપાસનું જગત્ તેને મન મિથ્યા ભામવા લાગ્યું. માત્ર એકજ દિશાએ તેનું મન ચોટી રયું હતું સરયુ તો માત્ર બાળક હતી, તે એટલી ઉઠી બાળકોમાં મન ઝાટી ન શકતી.

“સરયુ, સરયુ” એવો અવાજ આવતાં સરયુ વિજળીનો માફક ગુમ થઈ, જેમ દાહ્યેક વાણીમાં મતાઈ જાય તેમ સતાઈ એ અવાજ નેના પિતા જનાર્દીનો હતો. જનાર્દીન જને સુસ્ત બાલક હોઈ તે આચારવિચારમાં જગપણુ ઝગેના નહિ મત્રાગ માગ માતાની પૂજા તથા ખ્યાનમાં બેસીને પોતાનો વખત વ્યતિન કરતો લોકો પેટનું કામજ કરે છે, ઠેનું કામ કેમ નહિ કરતા હોય તે વિચાર તેના મનમાં આવતો.

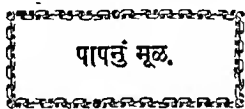
રઘુનાથસિદ્ધે એક બીજે નિઃશ્વાસ મુક્યો. તેના મનમાં સરયુના વિચાર પણ આવવા લાગ્યા. “સરયુ એ એક બાલકની પુત્રી, પોને રહો રજપુત. સરયુનું લક્ષ્ય તેના ઉપરજ

હતું. સરયુ સાથે પ્રેમમાં કેમ પડાય ? સરયુ તેને ગમે તેટલી ચઢાતી હોય પણ તે કશું પણ એક ન થઈ શકે.

પ્રેમની આડે કશું આવી શકતું નથી એ સાચું, પણ મુમુક્ષુના બધારથી પ્રમાણે સાચો પ્રેમ હોય તેને પણ બદલી નાખવો પડે છે.”

એટલામાં રઘુનાથસિંહે પોતાના ઘોડાનો બોખારો સાબળ્યો. થોડે ઘોડાની સેવામાં હાજર થઈ જતું જોઈએ એમ ધારીને બગીચામાં ગયો, ઘોડાને જીંદને પપાળ્યો, થોડુંક ઘાસ નાખ્યું. “બિચારું ગરીબ પ્રાણી એને પ્રભુએ અનાયક બનાવ્યું એટલે એ પોતાનું હૃદય શી રીતે ખોલે ? પ્રાણી માત્રની એ દશા છે હૃદય દરેકને છે, માત્ર તેને સાચી રીતે જોવું એટલું જ કામ છે.”

આમ ઉપરાંત ઊપરી તેના વિચારો બદલાવા લાગ્યા જમવાનો વખત થયો એવી બખર આવતાં જમવાના ઓરડામાં ગયો જનાર્દન એક પાટલા ઉપર બેસીને ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. સરયુ પીરસવા લાગી. સરયુ તેના ચહેરા પરના તમામ ભાવ વાચતી હતી.
(અપૂર્ણ.)

પાપનું મૂલ.

(અનુવાદ—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

સંસારમાં જન્મ લઈ ધણે ભાગે મનુષ્ય પાપ કરી આવેલોકનું મુખ અને પરલોકની ઉત્તમ ગતિને બગાડે છે. મનુષ્યને આવા આડા રસ્તે દોરનાર કોણું હશે, અને પાપનું મૂળ શું એ શાસ્ત્રાનુસાર જોવા જઈએ તો લોભને પાપનું મૂળ કહ્યું છે. લોભથી જ મનુષ્યના શરીરપર પાપનો બોજો વધતો જાય છે, અને તેને લઈ મનુષ્યને કુમાર્ગનું જ અવલમ્બન કરવું પડે છે, અને છેવટે મનુષ્યને જીવનના પવિત્ર ઉદ્દેશથી વિમુખ રહી દુઃખસાગરમાં ડૂબી જવું પડે છે.

માત્ર લોભને વશ થતાંની સાથે જ ક્રોધ, મોહ, અભિમાન, ગર્વ, પરાધિનતા, ક્ષમાહિનતા, નિવ્રજતા, લક્ષ્મીનો નાશ, ધર્મહાનિ, કુચિન્તા અને કુકૃતિ વગેરે પ્રયત્ન મુક્તિની માફક મનુષ્યને સામે આવી ગ્રહી લે છે. વળી કૃપણતા, અપરિમિત વિષયનિષ્ણુ, કુકર્મ તરફ તીવ્ર પ્રવૃત્તિ, દેવ, વિદ્યાનો અહંકાર, શારીરિક સૌન્દર્ય તથા અર્થનું ભારે અભિમાન, સર્વ જીવોનું અહિંત થવાની ઈચ્છા, સર્વની મર્યાદાનો ભોપ, મોતનો અવિશ્વાસ, દરેકની સાથે શત્રુતા વગેરે દુઃખમાં વધારો કરનાર સર્વ બાબતનું મૂળ, લોભજીવિષમાન છે, અને પરદેવ્ય હરણ, પરસ્ત્રીગમન, પરનિંદા, ઈર્ષ્યા, અન્યની ગુપ્ત બાબત જાણવાની ઇત્કંઠા, પોતાની બગાઈ, મત્સરતા, વગેરે અનેક પાપ પ્રવૃત્તિઓનો જન્મભૂમિ છે.

એક વખત લોભના દુર્લેષ દ્વાર્માં દસાઈ ગયા પછી પાર પ્રાપ્તું મનુષ્ય હણે છે.

આત્મ, કૌમાર અને યૌવન સર્વ દશાઓમાં લોભ માણસના મસ્તક પર આરંભ રહે છે, વૃદ્ધાવસ્થાને લાંબ શરીર છૂર્ણ થાય છે, પરંતુ લોભ છૂર્ણ થતો નથી. લોભથી થતી પ્રવૃત્તિઓની હમેશા પૂર્તિ રહેતી હોવાથી લોભ અટલ, અચળની માફક હમેશા સ્થિર, નિશ્ચય થઈ ગયે છે. જેમ દરેક નદીઓનો પ્રવાહ સમુદ્રમાં ચાલુ વહા કરે છે, છતાં મસુદ્ર ભરાઈ જતો નથી, તેમ હમેશા લોભ મળતાં છતાં લોભનું વિશાળ હૃદય નહિ ભરાતા ખાલીજ ગયે છે સારાંશ એ કે, લોભની કદિ શાન્તિ થતી નથી લોભ મનુષ્યના લોહી, હાડકાં, મેદ, મજ્જાને મળી જઈ, તેના અશરૂપ બની, શરીર, ઇન્દ્રિય, મન અને બુદ્ધિ મર્વને પોતાના ઘસાતુઘાસ બનાવે છે.

ફક્ત વિદ્યારહિત મુર્ખનેજ નહિ, પરંતુ સર્વસાત્ર પાગલ પડિત સુગમચિત્તે પણ લોભ પોતાની જાળમાં ફસાવે છે અપરિમિત બલશાળી તથા અમીમ કૌશલ્યી લોભથી લગવાથી વિદ્યાની વિભૂતિ બગડે છે, અને પાડિત્યનો પગજય થાય છે એકજ વખતના લોભથી વિદ્યાન પડિત વિદ્યા તથા પાડિત્યની પવિત્ર વિશેષતાઓથી વર્જિત બની મૂર્ખોના દોષપૂર્ણ કૃત્ય પ્રગટ કર્યા કરે છે, અને તેથી વિદ્યાન—અવિદ્યાન, પડિત—અપડિત મર્વ એકરૂપ બની ભગવાનના પૂણ્ય રાત્નમાં વિષમ પાપનો વિસ્તાર કરતા રહે છે, અથવા લોભી વિદ્યાન, લોભી મુર્ખથી પણ વધારે લયનાક થાય છે મુર્ખ લોભી બુદ્ધિની અવ્યવસ્થાને લઈ જે પાપમય કાર્યની વાત રવખમાં પણ જાણી શકતો નથી, તે વાત વિદ્યાન લોભી સૂક્ષ્મબુદ્ધિના પ્રભાવથી કૌશલ્યપૂર્વક સ્થિર કરી, તેના અનુદાનથી સંસારને બારે દાનિ પહોંચાડે છે મુર્ખ લોભીઓની રૂઝૂલ બુદ્ધિથી આચરિત પાપરૂપી કાર્યની વાત લોકો સામાન્ય એટલાથી જાણી શકે છે, અને તેથી તેઓ અનાપાસે ગળ દડથી દડીત થઈ જાયને લીધે ફરી તેવું કાર્ય કરવા તૈયાર થતા નથી પરંતુ વિદ્યાન લોભના અપૂર્વ કૌશલ્યપૂર્વક આચરિત પાપકાર્યનો પત્તો મેળવવો એ કદાચ જાહાને પણ અસાધ્ય છે. વિદ્યાન લોભી રાજવિધિ તથા સામાજિક શાસનના મસ્તક પર પદાધાત કરી સમારતુ સર્વનાશ સાધન કર્યા કરે છે જે વિદ્યા અજ્ઞાનનો અધકાર દર કગવાવાળી છે, તે લોભના આધારમાં પ્રવેશ કરી આવી શોચનીય મુર્તિ ધારણ કરે છે.

મહાભાગતના શાન્તિપર્વમાં લખ્યું છે કે, લોભી વિદ્યાનગણ એ ધાસથી દોઢલા કુવાની માફક છે. લોકો ઉપર ધાસ જોઈ, નીચે કુવો હજે એવું અનુમાન કરી શક્તા નથી સાધારણ ધાસવાળી જમીનપર ચાલવામાં જેમ કોઈ પણ જાતની ઉપાધિની આશંકા રહેતી નથી તેમ નિર્ભય ચિત્તથી તે કુવાપરની ધાસપર ચાલવામાં લોક અદગ્ના કુવામાં પડી મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે, એમજ ધાસથી દઢાએલા કુવાની માફક લોભી વિદ્યાનેનાં કુટિલ હૃદય, મોઢાપરના મધુર વાક્યોના આડબરથી ઘેરાયલા ગયે છે. આવા નીચ આશયવાળા લોકો ધર્મપ્રચારક બની ધર્મોપદેશના જાહાને ખીજાઓને નુકસાન કરી સંસારને ડગતા રહે છે. કેવળ સંસારને કગવાથીજ પાર પામી જાત, તો તો લોભીઓના લોભનું કદાચ સમર્થન પણ થઈ શકત, પરંતુ લોભી માણસ લોભથી પુષ્ટ થવાંવાળી સપૂર્ણ ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાની ઇષ્ટ વસ્તુઓમાં નિયુક્ત કરી જગતનું અકલ્યાણનું સાધન કરતા પોતાને પણ અસીમ અનર્થનું કારણ થઈ પડે છે.

આ સુખ દુઃખમય સંસારમાં સુખ, લાભ સર્વ મનુષ્યોને માટે સુસાધ્ય હોવા છતાં પણ લોભી માણસ લોભને વશ બની દરેક ઇષ્ટ વસ્તુને તિલાંજલી દઈ રહ્યા છે. આરે તરફ

સુખલાભની પરમ પુણ્યમયી વસ્તુઓ ભરી પડી ગઈ હોવા છતાં પણ તે અશાન્તિ રૂપી અગ્નિથી હરહ મેશ બળી રહે છે ખીલેલા ફુલોનું મુગધમય સ્વર્ગીય મૌનદર્પ, અરણ્યોદયની મનમોહક છટા, સુદસ્ય મનભાવને પહોંચોની 'લુદી 'લુદી જાતની મધુર' વાણી, સમુદ્રની ક્ષોભમયી મુગબીર ગર્જના, જુદીજુદી વસ્તુઓની જુદીજુદી અકચનીય 'શોભા, પ્રેમપયો-નિધિ પત્નીનો મૈકડો 'સુખનરગ ઉછળવાવાળો પવિત્ર પ્રેમપ્રભાવ અને પરમેશ્વરની મહિમા બતાવનારી કરોડો સુખોદાસમયી સામાગ્ર્યોનો વચ્ચે રહી તે લોભી માણસ ફક્ત સ્વર ચિત્ત નિર્લજ્જ દુઃખરૂપી કૂવામાં 'અભ્યન્તરસ્થ કાંટાથી ભોકાઈ રહ્યો હોય છે. જશુ ! આ ધૌર કલશ યન્ત્રશુભય પાપોત્પાદક લોભથી પાપ પામવાનો ઉપાય શું ?

ઉપાય અવશ્ય છે. સંતાનન ધમ શાસ્ત્રોમાં ઉપાય બરાબર બતાવ્યો છે. લોભને જેમ પાપનું મૂળ બતાવ્યું છે, તેમ શાસ્ત્રમાં વિચિત્રતાને લોભનું મૂળ કહ્યું છે. અજ્ઞાનથી જ વિચિત્રતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથીજ મનુષ્ય લોભને વશ થઈ દોષોનો આધારભુત બને છે. ભ્યારે જ્ઞાન, લોભના દાર સ્વરૂપ વિદ્યા પણ મનુષ્યને લોભથી બચાવી શકતી નથી, તો માત્ર વિદ્યાથીજ વિચિત્રતા તથા લોભથી બચાવનાર પુણ્યમય જ્ઞાનનો વિકાસ થઈ શકતો નથી જ્ઞાનના વિકાસ માટે ભીષ્મદેવે રાજરાજેશ્વર મહારાજ યુધિષ્ઠિરને જે અમુલ્ય ઉપદેશ આપ્યો છે, તે મહાભારતના શાન્તિપર્વમાં નીચે પ્રમાણે છે —

“હે કુરુનન્દન ! ક્રોધ, મદ, સ્વપ્ન, હર્ષ, શોક અને અભિમાન એ લુબ્ધશુદ્ધિ માણસને જ મૂકે છે. આ લોભયુક્ત માણસને અશિષ્ટ બાણુવેલ હવે શિષ્ટજન કોણ છે, તે સાંભળો. હે ભારત ! જેને સંસારમાં ફરી જન્મ હોવાનો તથા નરકનો ભય નથી, પ્રિય અને અપ્રિય વસ્તુઓને જે હમેશાં સરખી જ માને છે. વિષય સુખમાં જેનું મન ફેસાતું નથી, શિષ્ટાચાર તંયા ધૈન્દ્ર્યોનું દમન જેને પોતાની વસ્તુ સ્વરૂપ છે, સુખ અને દુઃખ જે સમાન બાણુ છે, સત્ય જેનું પરમ અવલંબન છે, જે પોતે જ દયાવાન તથા દાનથીલ હોવાથી પારકુ ધન લેતા ડરે છે, જે પિતૃ, દેવતા તથા અતિથિઓને તૃપ્ત કરવામાં હંમેશાં તત્પર રહે છે. જે સર્વને હિતકારી, ધીર, ધર્મ પાળક તથા સર્વ સાધારણના ઉપકારને માટે પ્રાણુ આપવાને તૈયાર હોય છે, એવા ધાર્મિકને કાષ્ઠપણુ ધર્મના રસ્તેથી હટાવી શકતું નથી. જે સત્યના રસ્તે રિયત છે, તેને કાષ્ઠનો ડર નથી, તે ચચળ તેમ જ ઉગ્ર સ્વભાવી પણ નથી. એવા ધાર્મિક સાધુઓની હંમેશાં સેવા કરી જેમણે જે નિષ્કામ, નિર્ભય, નિરહકાર તથા ક્રોધ રહિત છે, તેની હમેશાં ઉપાસના કરતી જેમણે હે યુધિષ્ઠિ ! ધન તથા વશ મેળવવાને માટે જે ધર્મ કરતાં નથી, શરીર ધારણને માટે ભોજનનું જેમ પ્રયોગ છે, જે ધર્મને પણ તેજ પ્રમાણે બેરંગનું બાણુ છે, જે ધર્મનો આડબાર કરતા નથી, સત્ય અને સરસતા જેનું અવલંબન છે, હે કુન્તીતનય ! તમે પૂર્ણ પ્રેમથી તેની સેવા કરો. તેની સાથે પ્રેમ હોવાથી ફરી કુરુસ્તે જવું પડતું નથી. બેચ ! તું ધૈન્દ્ર્યોને વશ કરી એવા જ માધુઓનો સત્સંગ કર.

અજ્ઞાનથી, અજ્ઞાનજનિત વિચિત્રતાથી તથા વિચિત્રતાજનિત લોભથી બચવાનો ઉપાય એ સાચા સાધુઓનો સત્સંગ જ છે આ ઉપાયનું અવલંબન સર્વ સત્યના રસ્તાના મુસાફર બનવાથી પાપમાં ફસાવાનું બનતું નથી, પાપ કરી સમાજનું સર્વ નાશ કરવાનો અવકાશ મળતો નથી, અને સાથે પોતાને પણ સંસારમાં અમૃતને બદલે વિષ ખળી જઈ અજ્ઞાન્તિની જ્વાળામાં અટવાઈ પડવાનું બનતું નથી.

—નિગમાગમચન્દ્રિકા

આત્માની આકર્ષક શક્તિ

(લે. ડૉ. વેણુવિહારી)

(અનુસંધાન/ગતાકથી)

પાઠ ૧૧ મો.

આકર્ષક શક્તિ કેટલેટસર્જિત કરવાની ત્રણ રીતો—અતઃશ્રિતપદ્ધત—અનાહત ચક્ર પદ્ધત—સ્નાયુ-પદ્ધત,

આકર્ષક શક્તિના કેટલેટસર્જિત કરવાની ત્રણ રીતો—જમને તે પદ્ધતનો અભ્યાસ કરવો હોય તો તેને માટે શાંત અને ઉપાધીરહીત જગ્યા બેઠાએ કે જ્યાં તમને કાંઈ પ્રકારની ઉપાધી ન નડે એવો ભગ્ન ઓરડો અગર સ્થળમા જઈ તમારા શરીરને કાંઈપણ પ્રકારની સહાય અગર અડચણ ન પડે એવી સ્થિતિમા તમારા શરીરને પડ્યું રહેવા દો, કે જે સ્થિતિમા શરીર કાંઈપણ હાલચાલ ન કરે, તમારા શરીરના પ્રત્યેક સ્નાયુઓ શિથિલ અને મન નિર્વિકારી અને ત્યાં સુધી તેવીજ સ્થિતિમા પડ્યા રહો. અને જ્યાં તમારા મન ઉપરની સ્થિતિ પ્રમાણે અને કે પછી આ નીચે આપેલી ત્રણ કૃતિઓમાથી તમોને જે રીત જામે તે એક કૃતિનો અભ્યાસ શરૂ કરો અને પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાની વિધાનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો.

અતઃશ્રિત પદ્ધત—ઉપર જણાવી ગયા તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં જે તમારા હૃદયમાં પહેલો વિચાર સ્ફુરે તે વિચારને સ્પષ્ટ અસૂરે એક કાગળ પર દાખી લો. દાખલા તરીકે ધારો કે, તમારે જ નામના માણસને તમારી સાથે બાહરગામ એટલે કે મુસાફરીમા સાથે લેઈ જવો છે તો આ સ્ફુરેલું વાક્ય તમારે સારા અસૂરે એક કાગળ પર દાખી લેવું, સાર પછી પોતાનું શરીર કાંઈપણ રીતે ન અકડાય એવી રીતે બેસી, તે લખેલા વાક્ય તરફ એક સરખી નજર માડી સ્થિર અને શાંત થઈ તે વાક્યના અર્થ પર, તમારા મનને એકાગ્ર થવા દો, અને આ પ્રમાણેના આ માનસિક ત્રાટકમા શાંતપણે પડ્યા રહો. અતઃશ્રિત જ્ઞાન જ નામ છે જે જે વસ્તુ મેળવવાની હોય તે વસ્તુમા મનને એકાગ્ર કરવું આ પદ્ધતનો અભ્યાસ કરવાથી અતઃપ્રવાહ પ્રવળ ચાલ છે, અને ફલદાઈ થઈસ્વિ નીવડે છે.

પોતાના આરોગ્યની કમે કમે સુધારણુ થઈ શકે છે, એકાદા ઉત્તમ સદ્ગુણની પણ પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે, સાદ્દાનત વધારી શકાય છે, પોતાની જીવ્હી સુધારી શકાય છે આવી રીતે પોતાની પરિસ્થિતિમા, આર્થિક, શારિરીક તેમજ પરમાર્થિક સ્થિતિઓ સુધારી શકાય છે. આ પ્રમાણે જેમ જેમ તમો તમારા દિલ માટે પારકાનું જુકું ન કરતા અગર બીજાને ઉપાધી થાય એવા ખોટા અને ખરાબ મત્સ્યોને તજી આ ઉપર પ્રમાણેનો અભ્યાસ

કરશે તો નમેને દરેક બાબતનો ત્વરિત જણ મળશે તમારી માગવાની વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ અગર અપ્રત્યક્ષરીતે બીજાના હિતમાં વીરોધી નહિ હશે તો તે પ્રત્યેક વસ્તુ તમોને સ્વસ્થ પ્રયાસે પ્રાપ્ત થશે.

અનાહત ચક્ર પ્રવૃત્તિ:—પકવાણની પાછલી બાજુએ પૃથ્વશ્ચ, રજન્યુત્તર એક જ્ઞાન-તત્ત્વનું મળુ હોય છે તેને અનાહત ચક્ર Solar Plexus એટલે કે 'જેને પચોટી' યાને આબોધ કહેવામાં આવે છે તે છે આના સંબંધમાં કેટલાક શાસ્ત્રવેત્તાઓનો એવો મત છે કે તે મનમતત્ત્વ સ્થાન નથી, પણ તે એક સ્વતંત્ર બિંદુ જ છે. ગમે તેમ હો એ વાદમાં ઉતરવાની આપણને કાંઈ જ જરૂર નથી, આશોઆસની ક્રિયા, હૃદયના ધમકારા ઇત્યાદિ અનિશ્ચિત શક્તિ તેમજ નૈતિક વર્તણૂકનો આધાર સર્વસ્વ આ ચક્ર ઉપર જ રહેલો છે. એટલું જ નહિ પણ કેટલાક માણસ શાસ્ત્રવેત્તાઓ એટલે સુધી સિદ્ધ કરી આપે છે કે આકર્ષકશક્તિનું મધ્યબિંદુ હોય તેના વડે એટલે કે તેની સહાયતાથી બીજાના મનમાં ભ્રાંભ એટલે કે લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, અગર તો બીજાના તરફથી આવતો આધાત ઝીલી શકાય છે. એવા આચાત્ર પ્રત્યાધાત ઝીતવા પ્રેરવાની પદ્ધતિ નીચે પ્રમાણેની છે.

એક શાંત નિર્જન કે ત્યા કોઈ પણ પ્રકારની ધાવણ અમર ગડબડાટ ન હોય તેવા સ્થાનમાં જઈ, શરીરને વજનદાર થઈ પડે તેવાં કપડાં ઉતારી મુક છે, પછી પલંગ અગર કોચ યાને સપાટ જમીનપર મૃદુ સમ્પાપર પોતાના શરીરને નિશ્ચિતપણે પડ્યુ રહેવા દે છે. આ પ્રમાણે શરીર શાંત થતા, પ્રાણાયામ કરવા મડી પડે છે, પ્રથમ પુરક કરી જાતી કુલાવે છે અને પછી કુલક કરી જાતીને દબાવી પેટને ઢીલું મુકે છે, એટલે કે પેટ એની મેળે પુલે છે. આ કુલકની ક્રિયા ચાલુ હોય તેની સ્થિતિમાં પેટ અને જાતીને દબાવે છે, આ પ્રમાણે કુલકમાં અવરનવર બે ચાર વખતે પેટ અને જાતીને દબાવે છે, અને જાતી તથા પેટને અનુક્રમે કુલાવે છે અને પછી રેચક કરે છે. (આ સમયે, અગર તો કોઈ પણ વખતે આ પુસ્તકમાં જણાવેલી શ્વાસાધ્યાનની ક્રિયા કરતી વખતે શ્વાસ લેવો અને છોડવો તે ધીમેથી, એક સરખી રીતે શ્વાસને મધ્યે જ ન મળી જતા છોડવો જોઈએ) પછી એક મિનિટની વિશ્રાંતિ લેઈ, પાછી આજ ક્રિયા કરી. ચલાક અભ્યાસીઓ તેમજ વાયકો

આશંતનો લાંબાંયં સમજી ગયા હશે આ અભ્યાસવડે અનાહત ચક્રની આસપાસના અવ-યવો હાલે છે જેથી કરીને તે અનાહત ચક્રપર આ ક્રિયાનું ઉત્તેજક બાયામરૂપે પરિવર્તન થાય છે અને તેનો કાર્ય કારણ સંબંધ એવો છે કે આ આરી રીતનો અભ્યાસ કરતી વખતે મનને ઇચ્છિત વસ્તુપર સ્થિર કરવું, એટલે કે અનાહત ચક્ર ઉર્દે નર્જસ એટરી ઉત્તેજીત થતી વખતે, તે અનાહત ચક્ર તે નર્જસ એટરી, તમોએ મનપર સ્થિર કરેલા વિચારના મોજાઓને ચોતરફ ફેલાવે છે, અને પછી તે મોજાઓ, જે માણસના હિત સંબંધનાં વિષયોમાં ધ્રુવવાયા હશે તેનું આ અનાહત ચક્રપર પરિણીમત પામશે.

આ અભ્યાસવડે બીજાપર પણ પોતાના પવિત્ર અદાલતો મોકલાવી જંગ ક'યાણ કરી શકાય છે એવું આ વિદ્યામાં પારગત ધ્યેયોઓ સ્પષ્ટપણે જાતી ઠેકાણે કહે છે જતા-એ આ વિદ્યાના વિદ્યાર્થીપર જેટલું કાર્ય પરિણીમત પામે છે એટલું અન્યપર પામતું નથી કારણ એવું છે કે, આ વિદ્યાના અભ્યાસવડે અભ્યાસકને જે શાંતી અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ઉપયોગ બ્યારે મન ફુગળું પડી જાય છે ત્યારે તેને ઉત્તેજીત કરવા તે તરફ થાય છે.

સ્નાયુ પદ્ધત—આ પદ્ધત કદાચ તમોને વિદ્ધિષ્ઠ લાગશે, પણ આરતિનો મુળ સિદ્ધાંત એવો છે કે, બુદ્ધિ કંપના, શુરત્વાકર્ષણ વિદ્યુત અગર તો સ્નાયુની 'હીલ્યાસ પ્રત્યાદિષ્ઠ જણાતી શક્તિનો ઝેરા કેવળ એકજ છે એકજ શક્તિ સમુદ્રના 'ભુદાં' ભુદાં મોભાં' એ છે. ને કે આ જણાતા ભિન્ન છે પણ તે એકજ છે. 'આ પદ્ધત નીચે મુજબ છે—

એક ઓરડીમાં જઈ તમોને પુરી લ્યો અને આ પાકના પહેલા ભાગમાં બતાવ્યા પ્રમાણેની જ્યારે તમોને શાંત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ઉભા થઈ જાઓ અને શરીરને 'તગ કરો, દરેક દરેક નાડીઓ અને રંગેરંગ ટટાર ચઢ જવી જોઈએ આ પ્રમાણેની આ ખેચ અસહ્ય થાય ત્યાં સુધી કાચમ રાખો, આ પ્રમાણે કરવાથી તમારી શારીરિક શક્તિ તમે ઉત્પન્ન કરો છો અને તે વ્યર્થ જાય છે તોપણ તમારું મન એકજ અપેક્ષિત ઈચ્છાપર વિકાસ પામેયું હોવાથી અને તે ઈચ્છા સફળ થાય એવો તમારો દૃઢ આમ્રક હોવાથી આ શારીરિક શક્તિનું રૂપાંતર માનસિક શક્તિમાં થશે અને તે તેજ રૂપે તમારી મુદ્રાપર કળકળી ઉડશે. તમારા સ્નાયુમાંથી નિકળતી શક્તિ ધીમે ધીમે તમારા અંતઃપ્રવાહને જઈને મળે છે, અને તે આ સ્વરૂપે ઈતર શક્તિપર અને અપેક્ષિત સ્થિતિપર અમલ ચાલાવી શકે છે. આ અભ્યાસ ધધાનગી માટે ધણોજ ઉત્તમ છે એક માણસે આ પદ્ધતનો એક અઢવાડીયા સુધી અભ્યાસ કર્યો તેનો વિચાર એ હતો કે 'મને મારા અમુક ધધામાં ખરકત મળવી જોઈએ' આ વિચારનું એણે દલીલકરણ કર્યું, તેનું પરિવર્તન એ આવ્યું કે તેને ખરેખર તેના ધધામાં ખરકત મળવા લાગી તેને પુઠવામાં આવ્યું કે હવે તું પ્રયોગ આગળ કેમ આવું રાખતો નથી તો તેણે અંત કરણ પૂર્વેક એવો જવાબ દીધો કે 'મને તેની કાર્ષ્ણ ખચર પડતી નથી' મારી એવી ખાતરી છે કે, જો તમે પણ તેટલી પોયરીએ પહોંચશો તો તમે પણ તેમજ કહેશો ખીજે એક માણસ વીમા કંપનીનો એજન્ટ હતો, તે ચાર પાંચ માસ કાંઈ પણ કામ કરતો નહિ કેવળ સ્વસ્થ બેસી રહેતો અને કેવળ અત્યંત પદ્ધતનો અભ્યાસ કરતો અને પછી કાંઈપર ચઢતો, અને એક જ અઢવાડીયામાં તેને દસખાર ધરાક મળતા અને તેમને વીમા ઉનારતાં તેને પાંચ માસમાં ખર્ચ પુરતું મળતું.

સામાન્ય લોકો ભલેને અતર્ક્ય ફળદાયી વસ્તુ હોય પણ જો તે સાદી શ્રુતિની માલુમ પડે છે તો તે તરફ તેઓ મુલ્લે ધ્યાન આપતા નથી તેપર વિશ્વાસ રાખતા નથી ઉલટો તેના ઉપહાસજ કરે છે તેઓની ધારણા એવી હોય છે કે સમૂહનાં ફળ પણ સાદાંજ હોવા જોઈએ અતર્ક્ય હોય જ નહિ પણ તેઓ તેની ધારણામાં મોટી બુદ્ધ કરે છે તેઓ ખીચારા તે જુલ સમજી પણ શકતા નથી, કે પોતે પોતાના વિચારથી કેવા આડે રહેને ઉતરી પડે છે

પાઠ ૧૨ મો.

થદા કાર્યમા મદત રૂપ નીવડે છે ખરી, પણ થદા એ કાંઈ જરૂરીયત વસ્તુ નથી. મેળવેલી થદા—જલાવિક કંપનાઓથી પ્રાપ્ત થતી દત્તેહ ધણીક વખતે કંપનાઓ એ બનાવો રૂપી સાંકળના અકાઝા રૂપજ નીવડે છે.

થદા કાર્યમા મદત રૂપ નીવડે છે ખરી પણ થદા એ કાંઈ જરૂરીયત વસ્તુ નથી—જો કે થદા આર્કર્ષક શક્તિના પૂર્વોક્ત અભ્યાસમાં જરૂરીઆતી ભરી નથી તોપણ થદા

રાખવાથી આરબેલા કાર્યમાં ફેરફાર મેળવવામાં તેનો ધણો સારી રીતે ઉપયોગ થઈ શકે છે. જે નિયમો આપણે બજાવતા ન હોઈએ તેવા અઘાત નિયમો સમયે જો અઘાતી કાર્ય કર્યા બાદ એ છીએ તો આ નવિન અભ્યાસની શરૂઆત કરનાર વિદ્યાર્થીને દેટલી બધી મુશ્કેલીઓ નહીં છે તે હું પૂર્ણ અનુભવથી બજાવતી હોવાથી હું નીચેની સૂચના કરું છું.

મેળવેલી શ્રદ્ધા-સ્વભાવિક દરખાસોથી પ્રાપ્ત થતી ફેરફાર—શ્રદ્ધાથી જ્યારે મળે છે, એવું જો તમને કહેવામાં આવે તો તેમાં કદાચ નવાઈ જેવું લાગશે. પણ હવે ધારો કે તમો અશ્રદ્ધાળુ છો. છતાંયે તમારી વ્યક્તિ આકર્ષણશક્તિના અભ્યાસમાં પ્રગતિ થઈ શકશે. પણ જો તેમાં શ્રદ્ધાળુ હશે તો સોનું અને મુગધ એકત્ર મળ્યા જેવું થશે માટે જો તમારે શ્રદ્ધાથી મળતા લાભોનો ફાયદો લેવો હોય તો—સચ્ચનો ત્યાગ કરો. એટલે તમોને તે ફાયદાઓ મળશે એવી પૂર્ણ ખાતરી મળે. અને કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવામાં મુશ્કેલીઓ ભાસે છે તે કેવળ ભ્રમ છે કારણ કે તે પ્રાપ્ત કરવામાં તેની મુશ્કેલીઓ જેવું કારણ નથી. અને તમો તો વળી આ આકર્ષક શક્તિના નિયમોનો અભ્યાસ કરવાને ઉત્સુક થયા છો, જેથી આ વિષય પર તમારો પૂર્ણ પ્રેમ હોવો જોઈએ. અને તેથી તમો માફ કહેવું માનવો માનશો માટે તમારામાં રહેલી આ સચ્ચ વૃત્તિને હાકી દાઢી એટલે પછી શ્રદ્ધા દેવીના દરબારમાં દાખલ થવાને તમોને મુલે ત્રમ પડશે નહિ. શ્રદ્ધા મેળવવી શ્રદ્ધાળુ બનવું એ એક આ વિદ્યાનું અંગ છે એમ માનો, જો કે તમો આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા પુરતા શ્રદ્ધાળુ થશો તોપણ શ્રદ્ધા દેવી તમને શ્રદ્ધાળુ ભક્ત પ્રત્યેના જ પ્રેમથી નવાજશે આ આકર્ષક વિદ્યા સપાદન કરવાની ઉત્કૃષ્ટ ધ્વજા ધરાવશે તોપણ તમારે કાર્ય સિધ્ધ થશે.

દેટલાક જનો આ શ્રદ્ધા મપાદનના માર્ગ સ્વિકારી સુખી થયા છે, આ માર્ગનું અવલંબન કરનાર એક પણ માણસ નાશીપાશ થયો નથી. ગીતાશ્રમા પણ એમ કહે છે કે **જોય જયઃસપ્તસપ્ત** અને મહાત્મા કાષ્ટ પછી પોતાના આયજ્ઞમાં એમજ કહે છે કે 'મત્ત સિવાયની શ્રદ્ધા કેવળ લુપ્ત છે, અને શ્રદ્ધા વિનાના પ્રયત્નો લગભગ નિષ્ફળ જોવાળા છે.

ધણી વખતે દરખાસોએ બનાવણી આકળના અકાઝા રમજ નિવડે છે—કેવળ જાણેલી પદ્ધતિમાંથી કોઈ પણ એક પદ્ધતિનો પૂર્ણ અભ્યાસ કરવાથી તમારામાં એટલે કે તમારી માનસિક શક્તિમાં એક નવિન બળદાયક શક્તિ ઉત્પન્ન કરશે. પછી તમો ખુદી આંખે દરખાસની પાછળ પાછળ ચાલ્યા બાદ એટલે દરેક દરેક બાજુમાં તમારી ફેરફાર જ મળી શકે. પ્રથમ તો આ જરા તમારી આગળ સુખરૂપી દરખાસોના સ્વરૂપે ખડુ થશે નૈ-સર્ગિક રીતે સ્ફુરણ પામેલી આ દરખાસો તે કેવળ પ્રાપ્ત કરેલી આ વિદ્યાનું તાત્કાલિક સ્વરૂપ છે આ પ્રમાણે આ દરખાસના સ્ફુરણો તે કેવળ સુદૃઢ સૃષ્ટિને જડ સૃષ્ટિ માથે સં-યોગ કરનારો અકોડોજ છે એટલે કે પોતાની દરખાસ સૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન કરેલી સપત્તિ એટલે કે ખુદા શબ્દોમાં કહીએ તો આપણી પાસે ધ્વજ શક્તિવડે આકર્ષણ કળેલા આ સપત્તિનો વધારે બહોળો સમઠ કરવાનું તમારામાં સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

પાઠ ૬૩ મો.

આકર્ષક શક્તિના ચતા વધારાની જાણ—તેને પારખી કાઢવાના મુખ્ય નિયમો—મનની એકાગ્રતા કરવાની ઉત્તમ રીત

આકર્ષક શક્તિના ચતા વધારાની જાણ—પાછળના પાઠોમાં જણાવી ગયા તે પ્રમાણે જો અતઃપ્રવાહ સમય શક્તિનો અભ્યાસક્રમ અભ્યાસક દીન પ્રતિદીન વધારે જાય તો તેની શક્તિ અમાનપણે વધશે એવો દેખીતું જ છે, છતાંયે તેની શક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું જ્ઞાન ધરું પણ જરૂરીઅતઃ લઈું છે કારણ કે તેનું જ્ઞાન ચલાવી, નૂતન શરૂઆતીયા અભ્યાસક્રમને તે વિષા પર શ્રદ્ધા બેસી તેમનો આત્મવિશ્વાસ વધે છે જે કે અશક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું તેમને જ્ઞાન ન હોય તોપણ તે જ્ઞાનની ખુમારી તેમની મુખમુદા ઉપર ઝળકી દેલી હોય છે. અને તેમની રીતમાનમાં પણ ઉત્તરલી હોય છે

તે ગઠિતને પારખી કાઢવાના મુખ્ય નિયમો.—દેખાવમાં કુલક પણ આચરવામાં વસમુ એવું એકાદ કાર્ય કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેમાં સિદ્ધતા મેળવતા ઇચ્છાશક્તિને બમણું જોર પ્રાપ્ત થાય છે હવે એક સાધારણ દાખનો લઈએ. અને દાખમાં એક એક પેન-સીય પકડી અને દાખવડ એક વખતે બે આકૃતિઓ કાઢવાનો પ્રયત્ન કરો તેમાં વળી એક દાંચે ચોરસ અને બીજા દાંચે વર્તુળ કાઢવું અને તે ચોરસ તથા વર્તુળ એકી વખતે જ ધવુ જોઈએ, હવે આ કાર્ય કાણુ હોવાથી ૬ તેમાં ફોતેક મેળવીશ જ એવી મનની નિશ્ચયાત્મ ભાવના કરી તે કાર્યનો અભ્યાસ કર કરો. ત્યારે આ કાર્યમાં તમે ફોતેક મેળવશો, ત્યારે આ ઇચ્છાશક્તિના બળની તમાને ખાતરી થશે.

હવે તમારી શક્તિ મચવની બેટરીમાં તમારી ચએલી ખાતરી ઉમેરો, અને પછી અવધાર કાંઈ બાબત દાખમાં લો, દાખલા તરીકે ધારો કે તમારા કુટુંબમાં કોઈક બાળકમાં ઉભી થઈ છે, અને હવે તે કાંજગડ બાળકનો તમેએ નિશ્ચય કર્યો છે, હવે તમેએ મેળવેલી આ વ્યક્તિક આકર્ષણ શક્તિનો અગ્રીયા ઉપયોગ કરવાનો છે, માટે હવે પાછલા પાઠોમાં ખતાવી ચોધા પ્રયોગમાંથી કોઈ પણ પ્રયોગ દાખમાં લેઈ તેની તાલીમ શરૂ કરો, અને જ્યાં સુધી તમેને આ બાબતમાં જરા ન મળે ત્યાં સુધી ફોતેક મેળવતાં સુધી ઉપરના પ્રયોગની તાલીમ શરૂ જાઓ. કદાચને અવરય પછી મુકવા નહિ તો અવરય તમેએ ધારેલી ઇચ્છામાં મુશ્કળતા મેળવશોજ. આ પ્રમાણે ફોતેક મળતાં દી પ્રતિદીન તમારા ઉત્સાહમાં વધારો થશે અને તમે દરેક કાર્ય કરવાને શક્તિવાન બનશો.

મનની એકાગ્રતા કરવાની ઉત્તમ રીત —જે માણસ દાત કચરડે છે, શરીરના સ્નાયુઓ કુદાવે છે, મોઢુ વાંકું ચુકુ કરે છે, અને ઉદનાખથી પેનાના કામે લાગે છે, તેની ઇચ્છાશક્તિમાં જોર હોતું નથી, જેની પ્રમથ ઇચ્છા શક્તિ હોય છે, તેનામાં ઉપર જણાવ્યા તેવા દુર્ચ્છા હોના નથી. હવે ઉપર જણાવ્યા તેવા દુર્ચ્છાવાળો માણસ જો કે કદાચ કોઈ કામમાં જરા પણ ખાતરી નાંધે, તોપણ તેણે પેનાની શક્તિનો જોરે ઉપયોગ કર્યો તેના પ્રમાણમાં ફોતેક કાર્ય કેવળ જુજગ હોય છે આવો માણસ જ્ઞાન સ્વભાવિ, જુદિવાન, અને શ્રદ્ધાળુ માણસની કદીજ બદલાયી કરી શકશે નહિ હવે ચાંત સ્વભાવી માણસનો કામ કરવાની રીત તરફ ખ્યાન આપો, તે માણસ કામની શરૂઆત ધડીજ નૃંસિ આરીથી કરશે. કદાચ જો તે તે કાર્યમાં નાચીપાચ થયો તો પણ તે ડગશે નહિ પણ દૃઢ

તાથી પાછો ફરીથી ચલતીય બનશે, કારણ કે તેને પોતાના મનોબળની પૂર્ણ ખાતરી હોય છે કે ગમે તેવી આપત્તિઓને પણ હું વટાવી જઈશ અને ફતેહ પામીશ, માટે તે નાસીપાસ થતો નથી અને પોતાના ચતો આગળ ને આગળ ચલાવે જાય છે અને જ્યારે તેનો પોતે ફતેહ મેળવે છે ત્યારેજ જાય છે.

પાઠ ૧૪ મો.

ગુણકારી કે દ્રોહી જીત પદ્ધતના—ઉપયોગની જરૂર નથી—ભૌતિક અને આત્મિકનો અસ્પર્શ સમ્બંધ—આકર્ષણ શક્તિનું વલણ—નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણાના શક્તિથી ફેલાતી શક્તિ આકર્ષણ શક્તિ—પૂર્વ તૈયારીની જરૂરત —

ગુણકારી કે દ્રોહી જીત પદ્ધતના ઉપયોગની કંઈજ જરૂર નથી—હવે આ કાસ પૂર્ણ થતા આવ્યો છે, હવે પ્રશ્ન એવો ઉપસ્થિત થાય છે કે અત્યાર સુધીના અભ્યાસ પાઠથી એ સિદ્ધ થઈ ચુક્યું કે, પોતે આકર્ષક કેવી રીતે બનવું તથા નોંધતી વસ્તુનું આકર્ષણ કેવી રીતે કરવું. પણ હવે એટલુંજ બાકી રહ્યું કે પોતાની આકર્ષણ શક્તિ બહાર ફેલાવે. પોતાથી કેવી રીતે કરી શકાય, અને એજ કાર્ય તો મહત્વનું છે. જો કે આનું વિશેષ વિવેચન અગીયારમા પાઠમાં આવી ગયું છે તોપણ કંઈક તે હિશામાં વધારે ખુલાસો કરવો જરૂરી પડતો હોવાથી હવે તે સમ્બંધે વિચાર કરીશું.

હુકમ અને સાદી ગરબે માટે આ પાઠની કંઈજ જરૂર નથી કારણ કે તમારામાં આકર્ષક શક્તિ છે જેનાવડે તમે ધીમે ધીમે તમારે નોંધતી વસ્તુઓનું આકર્ષણ કરી શકો છો. બીજાને તમારા પ્રત્યેનો આદર ઉપજાવી શકો છો, વિશ્વાસ, પ્રેમ અને સ્નેહ સંપાદન કરવો એ હવે તમને કંઈજ મુશ્કેલ નેવું નથી. બીજા તરફથી મળતાં નજરાણા વડેજ તમે તમારી આર્થિક ગરબે નીભારી શકો છો. હાલ તમે જે સુખ વૈભવ મેળવી બેઠા પડ્યા અને મહેનત કરી રહ્યા છો તે સમગ્ર સ્વભાવિક રીતે દુર ચલાતા રસ્તાઓ તમારે માટે ખુલા થઈ જશે. અને પછી તે મેળવવા માટે તમારે સ્વનંત્ર ચલતાં કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે તમારો અતઃપ્રવાહ તેના તરફ વળતાંજ તે તમારા તરફ આકર્ષાઈ આવશે,

ભૌતિક અને આત્મિકનો અસ્પર્શ સમ્બંધ—ધારો કે એક તલાવ છે અને તેની મધ્યે એક મંદિર બેઠું છે. આ બેટ એજ તમારું અધિષ્ઠાન બિંદુ. દાખલા તરીકે તમારે પૈમાની જરૂરત છે, તો તમારું અધિષ્ઠાન પૈસો તેને બેટ ધારી લેશે, અને તમારી આમવાગની વિકટ પરિસ્થિતી તેને પાણી રૂપે દર્શાવેલું હશે તમારી સ્વભાવિક પ્રવૃત્તિ તમેને અનેક રીતે આ બેટ તરફ આકર્ષક છે, પણ વચ્ચેજ તમે આપણામાં—એટલે કે સ્વભાવિક પરિસ્થિતિમાં—ડગ્ગાં મારો છો. બાલ દષ્ટે અવલોકન કરનારને આ અડચણો અનુલંબનીય જણાય છે, પણ ખરી રીતે, જોતાં તે તેની નથી આપણે પરિસ્થિતિરૂપ પાણીમાંથી તરી તે પાણીને ઝાળગી શકીએ છીએ. હવે જો આ બેટપર તમારે જવું હોય તો પ્રથમ તમારે આ પરિસ્થિતિરૂપ પાણીમાં તરતા ગ્રિખનું પડશે એટલે કે કાઈ પણ વસ્તુની

પ્રાપ્તિ માટે તેની આમપાસના પરિસ્થિતિ અવલોકન કરીને પરિસ્થિતિને જીવવાના નિયમોનું જ્ઞાન તમારે મેળવવું જોઈશે.

આ નિર્વાપાર પદ્ધતે યદ્ય મેળવવાની કળ તમારે જાણવામાં આ પદ્ધતવડે સફળતાનો માર્ગ ને કે આ રસ્તે કાપવો પડે છે, પણ અતે અવશ્ય કાર્ય સિદ્ધિ સુધી પહોંચી શકાય છે એમા મુદ્દલે સંશય જેવું નથી, જેથી વિવશ તરફ લક્ષ દેવામા મુદ્દલે કાયદો નથી જેથી તમારી ઇચ્છા તુરંત તરત લાલ મેળવવાની હોય તોપણ, ઉતાવળથી શક્તિનો લ્પ્ત થયો હોવાથી તમે શક્તિ ગુમાવી એમો એવો ભારી ઇચ્છા નથી.

આકર્ષણ શક્તિનું વલણ - એક વીજળીની બેટરીમાંથી બીજી વીજળીની બેટરીમાં પ્રવાહ ને પસાર કરવામા આવે તો તો ખાલી બેટરીમાં પણ જોરથી પ્રવાહ વહેવો શરૂ થઈ જાય છે એવો વિદ્યુત શાસ્ત્રનો નિયમ છે આ નિયમ પૂર્ણપણે હૃદયમા ઠસાવો અને પછી એવી ધારણા ધારી લ્યો કે એક નવાજ માણસપર તમારા પ્રયોગનું કાર્ય શરૂ થઈ ગયું છે.

આ નવા માણસ તેજ તમારું અત પ્રવાહવાહક યંત્ર છે, આ વાત હૃદયમાં જમાવી લેવા આવીજ ગઈ હશે કે તમે પોતેજ એક બેટરીરૂપ છો અને આવા પ્રવાહ તમે છોડી છો અને ખાલી થયેલી બેટરીને પાછી ભરી શકો છો.

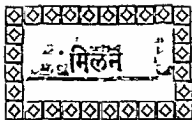
આ સ્વધર્મી બાબત જ્યાં બરોમર મારા ધ્યાનમાં ઉતરે એટલે પછી સાવધાનીથી તમે તમારા કામની શરૂઆત કરો, પ્રથમ તો લૂકુટિ મધ્ય દષ્ટિના પ્રયોગ વડે તેને ગર્ભ-રાવવાનો પ્રયત્ન કરો. માત્ર ચોક્કસ રીતે એટલું ધ્યાન આપવું જોઈશે કે, આ તમારા દષ્ટિ પ્રયોગની વાત તેના ધ્યાનમા આવવી ન જોઈએ તમારી મધ્યમી શક્તિને ઉત્સાહ પૂર્વક એકત્ર કરી બધા પૂર્વક તેના અનુચિતે ઉત્તેજિત કરા પ્રત્યક્ષ સૂચનદ્વારા અત પ્રવાહ વહેવડાવી, મનનુભૂતિ ઉત્પન્ન કરો કે જેથી તમે તેની રીતલાંતથી માહિતગાર થઈ શકી, તમારે તેની સાથેના વાર્તાલાપમા જ સમતિ-યુક્ત વિરૂદ્ધ પ્રવાહના પ્રયોગ વડે કરીને જાગૃત કરો, કે જેથી તેના અત પ્રવાહની સ્થિતિ તમારાથી સમ આન્દોલનની બને. આમ થતાં તેને તમારો સહવાસ પ્રિય થઈ પડે છે, પણ આવા આ વાર્તાલાપમાં તમારી સ્થિતિને એક અક્ષર પણ ખાટું ન પડે તેની ધૃષ્ટીજ દાળજી રાખજો. ઉપરચોટીના વિચારમાં ને કે પરિણામ ન આવે તો પણ આ પ્રયોગ વડે તમારા પોતામા અકૃત્રિમ સ્નેહનો અત પ્રવાહ ઉત્પન્ન થશે. તમે તમારા અંત કણમાંના, ઇતર સ્વાર્થને ને લક્ષ્યેક દુર કરશે તો અવશ્ય તમેને જરા મળશે.

અપૂર્ણ.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક ગ્રંથમાળા

આ ગ્રંથમાળાના માહકોને ઉત્તમ પુસ્તકો અર્થી, કિમતે મળે છે. માહક થવા પ્રવેશ રીતો રૂ. ૧-૦-૦ આપવો પડે છે. તમે આ ગ્રંથમાળાના જરૂર માહક થઈ આવી અધ્યાત્મજ્ઞાનના પુસ્તકો અરી કિમતે મેળવો. બીજા પુસ્તકો-યોગવિદ્યા, બ્રહ્મવિદ્યા, વિગેરે બદાર પડશે.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ

(લખનાર—ધીરજ.),

શોભાલક્ષ્મીનું લગ્ન થયું હતું, પરંતુ તેણે હજી સુધી પોતાના પતિદેવનું દર્શન કર્યું નહોતું. તેણે લગ્નને દિવસે એકવાર છાની રીતે-મર્વ લોકોની દૃષ્ટિ ચુકાવોને પતિના કમ-નસીમ ચડરા ઉપર નજર નાખી હતી. બસ એજ! શોભા કુશોન કન્યા નહોતી, તેમજ મરીબની કન્યા નહોતી, તેમ છતાં તેને પાતળા દર્શનથી આજ ૧૮ વર્ષની ગમ્મર સુધી કેમ વચિત રહેતું પડ્યું તે પદનાનો શત્તેજ આ વાર્તા સર કર્યા પહેલાં જણાવી દેવો આવશ્યક છે. શોભાનાં લગ્ન પછી થોડા દિવસમાંજ તેના પિતામહ અને તેના શ્વસુર વચ્ચે કાંઈક સાધારણ વાતમાં મનોમાલિન્ય થઈ ગયું અને તે દિવસે દિવસે વધતું ગયું, એક વખત શોભાના સસરાએ કહેવરાયું કે આજેજ મારી પુત્રવતુને મોકલો આપો, કેમકે હું એવા સ્થાનમાં તેને રાખવા હચ્છો નથી. શોભાના પિતામહ એને એક કડક જવાબ લખી મોકલ્યો. સમગ્રએ પુનઃ લખ્યું કે ને તમે તમારી પુત્રોને એક અડવાડીઆની અદર મારે ઘેર મૂકી નહિ જાઓ તથા મારી પાસે ક્ષમા નહિ માગો તો હું મારા પુત્રનું બીજે સ્વયે લગ્ન કરીશ, હું રામલાલ છું, મારા પુત્રની સાથે તમારી પૈત્રીનું લગ્ન થતાં તમારી ચૌદ પેઢી તરી મઈ છે તેમ છતાં માર્જન અવમાન !

રમાનાય પણ કાંઈ કમ જીંદી નહોતો તેણે રામલાલને લખ્યું કે-“ ને તમે પોતે આગીને તેને મોકલવાનું મને કહો તો હું મારી પૌત્રાને મોકલું નહિ તો તે પોતાના પિતા-મહનો સ્નેહાત્રમ છોડી તમારા જેવા નિર્દયને ઘેર કઢી નહિ આવે.”

આ કડક ઉત્તરથી મર્વને આશ્ચર્ય થયું પુત્રે આવીને કંઈ-“ પિતાજી ! આ આપે શું કંઈ ? પુત્રી જન્મલગરને માટે બગડી જશે, તેનું જીવન દુઃખમાં વ્યતીત થશે.”

તૃપ્તે લગ્ન ચડારી કડક દૃષ્ટિથી પોતાના પુત્રના મુખ તરફ જોયું, પણ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. તે પછી કટલેક દિવસે લાલ કાગળમાં સોનેરી અક્ષરોથી છપાવેલી એક મ-અગપત્રિકા મળી, તેથી માલમ પડ્યું કે આગામી છુધવારે શોભાના પતિ રામચંદ્રનું દ્વિતીય લગ્ન છે અને તે કાનપુર નિવાસી બાણુ પ્રેમચંદ્રનો કન્યા સાથે નિશ્ચિત થયું છે આ પત્ર શોભાના સસરા રામલાલના નામની મઢીનું હતું.

શોભાની માતાએ એ શોકમાં સંસારથી વિદાય લીધી અને પિતાએ એકવાર શોભાના પિતામહને પુનઃ કહ્યું, પણ તે વિફળ મનોરથ થયો. શોભા આ બધું બરાબર સમજી શકતી નહિ, છતાં વ્યગ્રચિતે રૂપાં કરતી. આ તરફ જીદી રમાનાથે પોતાના વડીલને બોલાવ્યો અને પોતાની મપતિનું દાનપત્ર આ પ્રમાણે લખાવ્યું-“ શોભા લક્ષ્મીને નગદ પચાસ હજાર રૂપિયા આપવા, ને તેનો પતિ તેને પોતાની પાસે ન રાખવા બીજું લગ્ન કરે તો તેને દસ હજાર રૂપિયાજ આપવા અને ને તેનો પતિ બીજું લગ્ન કરી શોભાને રાખવા ચાહે તો પિતામહની દસપત્તિમાં તેનો કાંઈ પણ દાવો રહે નહિ” આ દાનપત્ર રમાનાથે એવા આશયથી લખાવ્યું હતું કે ગમવાદ મપતિની લાયકથી પોતાના પુત્રના બીજવાર લગ્ન કરે નહિ.

રામદાસ સપતિનો જાણુ લાવ્યુ છે, એ સુદ્ધિમાન રમાનાથ બધું સારી રીતે જાણુતો હતો તેની તેણે જ જાણ પામી તેમા તે નિષ્કળ થયો નહિ રામચંદ્રના દ્વિતીય લગ્ન પછી રહ્યા.

ચોથા દિવસ વીત્યા પછી રામચંદ્ર એકાએક ગુમ થઈ ગયો. પાછળથી માલમ પડ્યું કે તે પી. એલ. કપનીની સરોજિની નામક સ્ત્રીમરમાં નોકર થઈ સમુદ્રપાર ચાલ્યો ગયો છે તેની પાસે પહેલાં કાંઈક રૂપિયા હતા તે લઈ તેણે ગૃહત્યાગ કર્યો હતો. જતી વખતે તેણે ધરમાં એક ચિઠ્ઠી લખી મુકી હતી—

‘પિતાશ્રી ! મેં આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે છતાં મને આશા છે કે આપ મને ક્ષમા આપશે.’

—રામચંદ્ર

તે પછી પાંચ વર્ષનો લાંબો સમય વીતી ગયો. રામચંદ્ર સિવલ સર્વિસની પરીક્ષા પાસ કરીને ફરી હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યો. યુરોપથી પાછા આવ્યાને તેને એક વર્ષ વીતી ગયું; પરંતુ તે પોતાને ઘેર ગયો નહિ. મુબમ્બઈ તેને નોકરી મળી હતી ત્યાંજ તે રહેતો હતો. પિતા તેને મળી આવ્યો હતો. શ્વસર મહાશય પછી એકવાર દેશ મમણને બહાર જમાઈના જોઈ આવ્યો. કેવળ અજાગિની શોભાજી પતિદેવના દર્શનથી વચિત રહી.

ગામોનો સમયો રામદાસ અને પિતામહ રમાનાથ બન્ને પગપરની પ્રતીક્ષા કરીને નિર્ગયેક વિલગ્ન કરી રહ્યા હતા. તેઓ સમજતા હતા કે એકવાર કહેવાની વાર છે, કિન્તુ દક્ષમા બન્ને બગાવત હતા. મોટું નમ્મુ આપવા માહતા નહોતા. છેવટે દીર્ઘ વિચાર કરીને રામચંદ્રના પિતાએ પહેલાં રામચંદ્રને બોલાવ્યો. પ્રાપ્તિ કરાવીને છાત્રમાં બેસાડવાનો સર્વ કાર્ય ઉઘોડ્યો. સર્વકાર્ય સમાપ્ત થયા પછી ‘રામનો સવડ નથી’ એમ કહી રામચંદ્ર પાછો ચાલ્યો ગયો. તે પછી દુરાચક્રી પિતામહનો આમદી પૌત્ર હતો. પિતાના કલા વિના કે શ્વસરની વિનવણી વિના શોભાને શી રીતે મળી શકે ? કેવળ ગિચારી શોભાને કાંઈ પ્રકારની જીદ નહોતી. તે તો ધરમના મારથી મરતી હતી, અને મનનું દુઃખ મનમાં જ ભોગવતી હતી તેનો પિતા પછી કન્યાના દુઃખથી દુઃખી હતો, છતાં જમાઈના સ્વભાવ ઉપરથી લવિષ્મને માટે તેના મનમાં થયેલ આશા બધાતી હતી.

આ રીતે ચાલતા શોભાચંદ્રની જીવન સરિતામાં એક ન્હાનીથી લહર આવી. એક દિવસ પ્રાન કાલમાં એક કવર આવ્યું. તેને ઉઘેડીને વાચતા તેની આંખોમાં લાડી આવી. ગઈ કયોલ શુભાશી થઈ ગયા અને પત્નીનાથી સાદું બદન તર થઈ ગયું. ચિદ્વિમા લખ્યું હતું—

શોભા !

તું મને ઓળખતી નથી, છતાં હું આશા ગણુ છું કે તું મને જૂણી નહિ હોય. જો પૂછીશ કે તમે આટલા દિવસ વીત્યા પછી કેમ ચિઠ્ઠી લખી ? તો હું તેનો ઉત્તર દઈ શકીશ નહિ, કારણ કે તે હું પોને પછી નથી જાણુતો ! આજ હું મને પોતાને જૂણી ગયો છું, તેથી તું મને ક્ષમા આપજે. જો તું મને પત્ર લખીશ તો મુ તારા ધરમાં માણસો તારા ઉપર ક્રોધ કરશે.

—તારો રામચંદ્ર

વિવાદ પછી ૭ વર્ષ, સાત માસ અને તેજ દિવસે આ પ્રથમ ગ્રેમ—પત્ર શોભાને મળ્યું હતું. શોભા મોટી થઈ ગઈ હતી, તે પોતાની અવસ્થા મમજતી હતી. બોલી જાણ અને અભિમાનનો ત્યાગ કરી તે પ્રત્યક્ષ દર્શન માગી—

પ્રાર્થુશ્વર !

આટલા દિવસો પછી પણ આ દાસીનું રમરણુ થયું એ માત્ર અહોભાગ્ય ! અમા-
ગિની અથવા ભાગ્યવતી આ દાસીને હવે ન જીવશે શરણુમાં રાખજો, કેમકે શોભા
આપની જ છે —વિયોગિની શોભા.

પત્ર મોકલ્યા પછી શોભાને શરમ આવી, તેણે સારી પેઠે જાણ્યું કે આ પત્ર નવલ-
કથાના પ્રેમનું અનુકરણ છે, છતાં તેણે અતઃશોભને શમાવ્યો, તે પછી ચાર-પાંચ પત્રો
બંને વચ્ચે આવ્યાં-ગયાં. છેલ્લા પત્રથી શોભાને માલુમ પડ્યું કે કેટલાક દિવસથી તેના પતિની
તબીબત ઠીક રહેતી નથી, તેણે રત્ન મેળવવા અરજી કરી છે. દાર્જિલિંગ કે મિમલા બે-
માથી એક સ્થળે તે જશે. એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકીને શોભાએ મનમાં કહ્યું—‘નિર્દય !
તોપણ તમે નથી લખતા કે તું મારી પાસે આવ, અથવા હું ત્યાં આવું છું.’

શોભા ચિંતની અસ્થિરતાને લીધે પોતાના મોમાળ જળસુર ગઈ. ત્યાં લીલા અને
રમા સાથે તેને ઘણું રોહ હતો. એક દિવસે તેણે ‘મારવિશ્વૈક’ જેવા માટે વિચાર કર્યો
અને લાલ મોહનને સાથે આવવા કહ્યું. લાલમોહને મોટું કુલાવીને કહ્યું—‘હું તમને બધાને
સાથે તેડી જઈ તો મને શું આપશે ?’

લીલા ક્રોધિત થઈ બોલી—‘મોટાભાઈને શું આપવાનું હોય ? તેણે તો મફત કામ
કર્યું’ નેહએ. શોભા ! તું મોટા ધરની સ્ત્રી છે. કહે, શું આપીશ ?’ શોભા શરમથી પાણી
પાણી થઈ ગઈ. પોતાનો કેટલો હિસાબ છે તેનો તે વિચાર કરવા લાગી, લાલમોહન તેના
દિલ્લની દરિદ્રતા સમજતો નહોતો શોભાના મોઢા ઉપરનો બાવ નેહને તે જોરથી હસી
ઉડ્યા ને બોલ્યા—‘હા, હા, જલદી તૈયાર થા કેમ નિરાશ થઈ ગઈ છે ?’

સર્વે જણા તૈયાર થઈ ચાલ્યાં, પહેલિના પહોંચતા સર્વ આંધળી ગયો અને સંધળે
ફરીને જોતાં અંધારું થઈ ગયું. તરત તેમને સંચેત કરતો મેથ જાણ ઉડ્યો. સર્વેએ નેધું કે
એક કાળી મેથમાળાએ તમામ આકાશને ઘેરી લીધું છે તે મેથમાળા વિશ્વ કરવા ઇચ્છતી
હોય એમ જણાતું હતું. રમાએ કહ્યું—‘આ નિર્જન સ્થાનમાં દોડવાની બહુ ઇચ્છા થાય છે.’
આવો જાણે કોણ પેલા વૃક્ષને પહેલું પકડી ચડે છે.’

તેઓ દૂરના લક્ષ્મિ કુને નજરમાં રાખી દોડ્યા. લાલમોહને મના કરવા છતાં તેઓ
દોડ્યાં, એ વખતે પવન જોરથી ફુકવા લાગ્યો અને વીજળી પ્રકાશવા લાગી. વળી એક
ગંભીર વજ્રધ્વનિ થયો, લાલમોહને ખૂબ પારી કહ્યું—‘શોભા, રમા, લીલા, જલદી શહે-
ની તરફ દોડો.’

વિજળીના કડાકામાં તેનો ધ્વનિ વાયુમાં છડી ગયો, જોતાં જોતાં વાયુના આઘાતથી
વૃક્ષની ડાળીઓ તૂટી પડવા લાગી. અંધારું થઈ ગયું. જ્યારે તોફાન બંધ થઈ ગયું ત્યારે
અધિકારથી પરિપૂર્ણ અને જળથી ભરેલા માર્ગમાં લાલમોહન બચીને થઈ આગળ વધવા
લાગ્યો. તેની બંને બહેનો તો મળી આવી. પણ શોભા ન મળી શોભાના શમાવ્યાથી તેઓ
બપોરે માર્ગે બાકુળ થઈ ગયાં, તોફાનમાં મેઝાં દોડના કોણ ક્યાં ગયું હતું, તેનો પતો
નહોતો. જ્યારે પાણીના ટીપા જોરથી પડવા લાગ્યા ત્યારે સર્વનો સાથ છૂટી ગયો. બપોરે
અધિકારમાં શોભા પણ એકલી પડી ગઈ, બપોરે લીધે તેનું હૃદય કપી ઉડ્યું, તે ‘મોટું
અવાજ’ લીલા, રમા, ભાઈ, એમ બોલાવવા લાગી પણ તેનો કામળ ધ્વનિ હવામાં
આપ્યો ગયો, પુન મેથ ગર્જના થઈ. વીજળીનો ચમકાવ થયો, અને રસ્તો નહિ સંજવાથી

આપણે બધાને આમાંથી કંઈ જાણવાનું, સમજવાનું મળે એમ છે. આને માટે આપણુ ખૂન કરે એવા ભાગ્યશાળી આપણે નથી જ, આપણને કાંઈ ગોળાથી વીધી નાખે એ આપણને પસંદ નજ પડે કિન્તુ એ પરથી આપણે બચમુક્ત છીએ એમ માની લેવાની જરૂર નથી. એ નહિ તો બીજી જાતનો ભય આપણા માથે ઝડપી રહ્યો છે. કાળને ભય તો બધાને એક સરખો જ છે.

પણ માણસ પ્રવૃત્તિમાં મચી રહેવાથી એ લાખને દર રાખી શકે છે.

યુદ્ધનો એક સિદ્ધાન્ત છે કે દબ્બો જીતવા કરતાં દબ્બો કરવો ફળદાયી છે, સલામત છે તેમ જ પણ એક સનાતન સત્ય છે કે સુસ્થિતિમાં રહેવા સારૂ મારો રસ્તો એ છે કે શક્તિઓનો અપૂર્ણ વાપર સદૈવ થવો જોઈએ.

જે ઉદ્યાપગે મેખોપર આઘાત ડરે છે તે જ છેવટે મેખોપર ચાલી શકે છે. જેને એનો વિચાર સરખોય ન આગે હોય તે આચારમાં શી રીતે ઉતારી શકે ?

'માગે તેની સાથે અને લાગે તેની આગે' એવી એક કહેવત છે. જે પોતાનું જીવન માથે છે તે જ ગુમાવે છે.

આપણી મદામતી સાવચેતીમાં નથી પણ મમ્મા રહેવામાં, રોકાયલા રહેવામાં છે. 'લોહ અને ધોડ વપરાતાં મહે તોજ સારાં' આ કહેવતનો અર્થ વિશાળ છે. જેમ એનો વપરાશ તેમ એનો આવરણ ટકાઉ થવા 'દાકે રાખે.'

દિગ્મન એ મોટું Antiseptio છે બાધિ અનેક પણ આંધ એક.

તમે ગમે તે રસ્તે જાઓ પણ નહિ માગો તોયે દુનિયા એવી ડાહી છે કે તમને મદદ કરવા દોડી આવશે. જો તમને એ નીચે ઉતરતા દેખશે તો એ તમને લાત મારશે અને જો તમને એ ઉચે ચડતા દેખશે તો એ તમને ખભે બેસાડશે.

તમે તેને જ પસા ધીરો છો કે જેને એની જરૂર નથી દાખલા તરીકે બેન્ક પણ જો કાંઈ ગરીબ આવીને તમને એમ કહે કે 'સાકા મારા ખર્ચમાં ખાવા નથી. જાર આજુવા એ તજી રૂપિયા આપશે' તો તમે નહિ આપવાના

આ એક મનુષ્ય સ્વભાવ છે

'ભગતે બરાય અને ફાટ્યુ ફરે' એવી આપણામાં કહેવત છે પૈસા પૈસાને તાણે, હોય તેને મદદ કાંઈ આપે. સોનાના યુગલાગી દાંતજુવાળાને લુટી લે.

માટે કદું જુ કે 'દાકે રાખે'

વાવરો ફડડો ગળી સીમેટી વગાડના ઉત્સાહથી આમળ વધે.

જો તમે નાદિગ્મન થાઓ, અટકી પડો, યુગ્મવાર્ધ જાઓ, દતાશ થાઓ તો હું કદું જુ કે જઈ પેર જઈ ઓરડામાં પેસી ખારજાં બધ કરી દો ત્યાં બધી સુરતી કાઢી નાખો, બધુ આગસ ઉરાડી દો.

પડી તાળ બની બદાર નીકળો. અક્કડ ચાલો, જાતિ ફુલાવેલ ડોળી ટટાર ગણો. અને મરતો સાક થઈ જશે.

અને 'દાકે રાખે.'

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.]

જૂન સને ૧૯૨૩

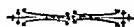
[અંક ૪ થી.

આશ્ચર્ય છે પ્રભુ !

(ન્યારી સ્થિતિ આ વિધિમાં-એ લય.)

આશ્ચર્ય છે પ્રભુ ! આ જગતથી માનવી ઝાઝું ડરે,
 પણ આપનાથી કોઈ પણ ડરતો ન દેખાતો ખરે.
 આશ્ચર્ય છે પ્રભુ ! જગત્ અર્થે માનવી મહેનત કરે,
 પણ આપ જગત્પર પ્રભુ અર્થે ન કરતો કંઈ અરે !
 આશ્ચર્ય છે પ્રભુ ! જગત્માં જન પાપ છુપાં આઢરે,
 પણ આપથી ઇપું ન એ, જાણે છતાં ભય ના ધરે.
 આશ્ચર્ય છે પ્રભુ ! જગત્માં સુદ્રોની સેવા સી કરે,
 પણ આપ સર્વોત્તમ તણી તેતો રૂપડાએ ના ધરે.
 આશ્ચર્ય છે પ્રભુ ! જન જગત્-ઐશ્વર્ય ખાતર મરી મથે,
 પણ ના ચાટે પ્રભુ ! આપ દૈવિ વિભવ પ્રાપ્તિના પથે.
 આશ્ચર્ય છે પ્રભુ ! દુઃખ સહે, ભયને સહે, વિપદો સહે,
 પણ એ વિનાશી જગત્-સુખને જન ફરી ફરીને ચહે
 કારણ ભૂલોને કાર્ય ઉપર આ જગત્ મશ્ગુલ છે,
 પણ તેમના પ્રારબ્ધમાંહિ રત્ન સાટે ધૂળ છે.
 યાત્રું નિરતર નાથ ! હું બીજું બધું હો કે ન હો,
 (પણ) પ્રાપ્તિ મુજ એક આપ હો ! એક આપ હો, એક આપ હો.

શ્રી ૩૦

મનનીય પંચાયતન.

[ભે. સદગુરુવર્ધ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી ભગવાન.]

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

શાસ્ત્ર તથા અનુભવ મતપુરુષો શ્રદ્ધાનુ જે મહાત્મ્ય કહે છે તેને લક્ષમાં લો, તથા તેવી શ્રદ્ધા તમે પણ શ્રદ્ધામાં સ્થાપો શ્રદ્ધામાં શ્રદ્ધા પ્રકટાવીને એ શ્રદ્ધાને તમે પ્રારણ કરો એ શ્રદ્ધા તમારું સર્વ પ્રકારે એકસ સમયે સાચી શ્રદ્ધા મનુષ્યને જેવો અનુદય સાધે છે તેવો બીજી કોઈ વસ્તુ સધતી નથી. તમે અનુદયાર્થી છો તો તમારે શ્રદ્ધાને શ્રદ્ધાપૂરક અવસ્થા સ્વીકારવાની અગત્ય છે. સાચી શ્રદ્ધા એ શુ છે અને તે શુ કરી શકે છે, તેનું શ્રદ્ધાનિવૃત્ત વિશ્વવધના શબ્દોમાં અવશ્ય કરે અને પછી તે શ્રદ્ધાને શ્રદ્ધાયુક્ત યષ્ઠ સેવો. તો શ્રવણ કરો એ શબ્દો

- “ શ્રદ્ધા સકલ સુખમૂલ છે, શ્રદ્ધાવિના બધું ધુળ છે
 ‘ આતેન્દ્ર્ય શ્રદ્ધાથી મળે, ઉલ્લોભ શ્રદ્ધાથી ફળે,
 ‘ શ્રદ્ધાથી જન, ધન પણ રહે, શ્રદ્ધા ન ત્યા દુઃખયજ છે, શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધાથી ઉત્પત્તિની મતિ, અતિ વેગથી વધતી જતી,
 ‘ ઉત્પત્તિ તત્ક્ષણ અટકતી, શ્રદ્ધાનુ ન્યા વર્તુલ છે, શ્રદ્ધા૦
 ‘ જે જે જણાવું ઉચુ અહિં, શ્રદ્ધાથી તે પ્રકટ્યુ મઢી,
 ‘ શ્રદ્ધાથી દુર્લભ નદિ કષ, ભવસિંધુમાં એ. પુલ છે, શ્રદ્ધા૦
 ‘ જે જે અમાધ્ય બીજા ગણે, શ્રદ્ધા સુસાધ્ય જ તે બણે,
 ‘ કથુ અશક્ય ન શ્રદ્ધા ગુણે, શ્રદ્ધાનુ વીર્ય અનુક છે. શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધાથી હિમગિરિ ઉખડતો, વિષુ પક્ષ જન નલ ઉડતો, શ્રદ્ધા૦
 ‘ શીતળ યષ્ઠ અગ્નિ જતો, શ્રદ્ધા જ મિદ્ધિ અમૂલ્ય છે, શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધા પ્રકટતાં આવતા, જનવિષે મદગુણો બધા,
 ‘ અતગતણી શ્રદ્ધા જતા, ઇન્દ્રિયો મન પ્રતિકૂલ છે, શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધાથી દશાદ્ય અમય છે, શ્રદ્ધાથી જ્યા ત્યાં વિજય છે શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધા ન ત્યાં નિત્ય અમય છે, સકટ સંતોષિત વિપુલ છે શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધાનણી નિષ્ટુતા, કષ જતો બુદ્ધિથી માનતા,
 ‘ જણે અનુભવ પણ યના, શ્રદ્ધાનિષ્ટ, મનિ કુવ છે, શ્રદ્ધા૦
 ‘ શ્રદ્ધા ધરી તેને નથી, કરવાનું કાંઈ મથી મથી,
 ‘ કાં જે ત્રિભુવનના પનિ, તેને સદા અનુકૂલ છે શ્રદ્ધા૦

અર્થ: મનુષ્યમાં-તમારામાં-એ અરો રહેતા છે-તમે એક નથી પણ એ મળીને એક થયા છે. અને તે એક બહાગના તમે અને બીજા અદરના તમે. બહારના તમે ત અદ્યજ અપ્રયક્ત જીવ અને અંદરના તમે તે સ્વચ્છ, મર્ચકન સર્વના નિયતા ઇશ્વર માત્ર પણ કામ કરવામાં બહારના તમે ઉપર આધાર ન રાખો. કોઈ પણ કાર્યના પારણામ માટે બહારના તમે ઉપર જવાબદારી ન રાખો, પણ અદરના તમે ઉપર રાખીને અદરના તમે પ્રેક્ષ છે, બહારના તમે પ્રેક્ષ છે. અદ્યના તમે નિયામક છે, બહારના તમે, વાહક છે.

અદરના તમે શેઠ અથવા સ્વામિ હો, બહારના તમે વાણીતર અથવા સેવક હો. અધેર પેટીમાં અથવા અમાવધ અને અબજુ શેઠના ગળ્યમાં વાણીતર શેઠ થઈ બેસે છે, અને દુર્ગળ સ્વામિને ત્યાં તોકરું રાત્રી ચાલતું હોય છે, એવું તમે વ્યવહારમાં કાઈ કાઈ સ્થળે જોયું હશે, વ્યવહારમાં તો કચરિય એવું જોવામાં આવે છે. પરંતુ માનવ જાતિના આ અદરના સ્વામિ સેવકમાં તો નેકડે નગ્નાણુ દકા એવું જ જોવામાં આવે છે કે જે સેવક છે તે સ્વામિ બની ગયો હોય છે અને જે સ્વામિ હોય છે તે સેવક બની ગયો હોય છે, અથવા મુનીમ શેઠ થયો હોય છે અને શેઠને મુનીમ બનાવી દીધો હોય છે. આ બુદ્ધને લીધે જ મનુષ્ય સુખ મેળવવા જતા દુખને મેળવે છે.

તમે સાવધાન રહેજો. તમારા બહારના તમેને આજ સુધી તમે બનાવ્યા છે, અને અદરના તમેને તમે સેવક બનાવી દીધો છે હવે કંવાતું એક જ છે કે એક લપડાક મારીને સેવકને તેના સ્થાન ઉપર ધકેલી દો, અને અદરના તમે જે સાચા સ્વામિરૂપ છો તેને પુનઃ તમે તમારા સ્વામિરૂપે સ્થાપો.

સ્વામી ? તો હવે આગળ શ્રવણ કરો કાઈ પણ પ્રકારનું ફલ પ્રકટે એવું કાર્ય કરવું હોય તો તેને માટે તમારા નવા સ્વામિ—અદરના તમને—આધારભૂત સમજો. તમારા નવા સ્વામિ અથવા અદરના તમેનું નામ પુરાણ પુરુષ રાખીશું. અને જૂનો સ્વામિ કે જે વસ્તુત સેવક છે અને ઉપર જેને આપણે બહારના તમે તરીકે ઓળખ્યો છે તેનું નામ પ્રાકૃત પુરુષ રાખીશું.

આજ સુધી તમે જે કાંઈ કાર્ય કર્યું છે તેની કાર્યસિદ્ધિનો યથા તમે આ પ્રાકૃત પુરુષને આપ્યા છો છો. કેમકે આજ સુધી તેને તમારા સ્વામિરૂપે તમે જાણ્યો હતો. આજથી તે સ્વામિ મટી મેવક થયો છે, સિલ્લુ અમકુ બોલી બેઠોને ગર્દભ પુનઃ મર્દમરૂપે જથ્થાઈ ગયો છે, માટે હવેથી જે કાંઈ તમે સિદ્ધ કરો તેનો યથા પ્રાકૃત પુરુષને ન આપતા તમારા સાચા સ્વામિ પુરાણ પુરુષને જ આપજો. આજ સુધી કર્યું હતું તેમ જ્યાં સુધી તમે પ્રાકૃત પુરુષને તમારા આધાર ભૂત ગણ્યો છો ત્યાં સુધી તમારા ઉપરના પ્રદેશમાં આજ આજ તરત સામર્થ્યોના જ સંબંધમાં તમે આવો છો, અને તેથી તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં જહ જ સ્વરૂપ અશમાં તમે ફલસિદ્ધિને અનુભવો છો. પરંતુ જ્યારે તમે પુરાણ પુરુષને તમારા આધારભૂત ગણ્યો છો ત્યારે તમારા અન્યતર પ્રદેશમાં રહેતી મહત્તર શક્તિઓના સાક્ષાત્ સંબંધમાં તમે આવો છો, આથી તમે ફલસિદ્ધિમાં અધિક્ષતા અનુભવો છો.

જ્યારે તમે પ્રાકૃત પુરુષને તમારા કરેલા કાર્યોનો યથા આપો છો, ત્યારે તમારા અતરમાં રહેલા અપ્તાત્મ સ્વરૂપ પુરાણ પુરુષની અવલોકન કરતા હો છો આથી કરીને જે દિવ્ય બલ તથા જ્ઞાન એ પુરાણ પુરુષ તમને આપી શકે એમ છે તે પ્રાપ્ત કરવામાં તમે નિષ્ફલ નીવડો છો. જ્ઞાનસ્વરૂપ અતપામી એવા એ પુરાણ પુરુષના દોષો દોરાવાને જદને તમે બહારના ગુચ્ચવાડા ભરેલા વિચારો રૂપી પ્રાકૃત પુરુષના દોષો દોરાવ્યો છો. જે માર્ગ તમને સત્ય, મુક્તત્વ અને પૂર્ણતાના પદે લઈ જનાર છે તે માર્ગથી તમે અટ થાવો છો તેમ થતાં તમે અધિકાધિક અવપાન પામો છો તમે ગમરાટનો આગ્રપ લીધો હોય છે, જેથી તમે બૂલો ઉપર બૂલો કરતા જાવો છો તમારા ઉચ્ચતમ લક્ષ્યની મિદ્ધિપૂર્વક જે અન્યથ જીવન તત્ત્વના પ્રવાહમાં તમે અવગાહન કરી શકો એમ છો, તેને જદને આ પ્રાકૃત પુરુષના આશ્રયથી—તમારા સ્વપ્ન પ્રદેશના સ્વપ્ન વિચાર—નિષ્પાદિના આધારથી—માત્ર જડ સરખા

ભૌતિક બલના પાશથી બધાએ રહો છો. આ બાજુ અન્ય કશું ન કરી શક્તા દુનીયા જેને જીવતા ગણે એવા સ્થૂણ શરીરથી માત્ર જીવતા રહો છો.

ન્યારે તમે કાંઈ પણ મૂલ્યવાન વસ્તુની મિદ્ધિ કરો છો, અને તેનો સર્વ યથ તમારા બાદ અહ અથવા પ્રાપ્ત પુરૂષને આપો છો ત્યારે જેનાથી તમે એ સિદ્ધિને પામ્યા હો છો તે સામર્થ્યો વા શક્તિ ઉપરના તમારા કાણુને તમે ગુમાવી બેસો છો. આનો પરિણામ એવો છે કે નિષ્ફલતાનો. આરભ થાય છે, અને જે અશક્તિથી તમે તમારું ધાર્યું કરી શકવા મમય હો છો તેને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાને માટે તમારે ફરીથી એનો એ પાડ બજવાનો વખત આવે છે તમ પૂર્વે સાધેલા સાધનોને જ તમારે ફરીથી સાધવા પડે છે.

તમારા અંતરમાં રહેલા પુરાણ પુરૂષ ઉપર અખંડિત આશ્રય શુદ્ધિ સેવવાથી, એ પુરાણ પુરૂષ દ્વારા અંતરાત્માની મહાવચે જ ધારેલા અર્થો, મિદ્ધ કરવાની નિરંતર પ્રતિજ્ઞા કર્મ કરવાથી અને એ પુરાણ પુરૂષને જ સર્વ યથનુ સમર્પણ કરવાથી એ પુરાણ પુરૂષ આ અંતરમાં રહેલા એ તત્ત્વ સ્વરૂપ પરમ પુરૂષના—આપ જ્ઞાન તથા સામર્થ્યો—તમે તમારા પ્રતિ આકર્ષી શકો છો—તમાગમાં પ્રકટાવી શકો છો તેમ થવાથી તમે તમારા સર્વ અશક્તિ વધારે વિશાલ અને વધારે બલવાન બનતા જાઓ છો, નિરંતર ઉન્નતિને પામતા જાઓ છો. શાશ્વતિ સ્થિતિને મિદ્ધ કરતા જાઓ છો, અને વિગ્રહ પર પગને વરતા રહો છો. બલવતી સત્તા તમારા દ્વારા કાર્ય કરતી હોવાથી જે કર્મ તમે ધારો છો તે મેળવે છે, અને જેમ જેમ ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર ભૂમિકામાં ચડો છો, તેમ તેમ પછી એક પણ વસ્તુ એવી રહેતી નથી કે જે તમને અસાધ્ય રહે.

આ સ્થૂણ જગતમાં જે ઠંઠ બને છે તેની મુક્ત મત્તા બહારના તમેમા અથવા પ્રાપ્ત પુરૂષમાં છે એ પ્રકારના વિચારને સીધે, વાસ્તવ્ય સત્યની સાથે એકરામ પૂર્વક રહેવાનો પ્રયત્ન કરનારાઓમાં મુખ્યત્વે કરીને નિષ્ફલતા પ્રકટે છે. પરંતુ ખરૂં જોતા અદરના તમે અથવા પુરાણ પુરૂષ એ જ એ સર્વનું મુક્ત અથવા આદિ કાગળ છે, જે કે અદરના તમે-માથી પ્રકટના બલને યોજવામાં બહારના તમે અથવા પ્રાપ્ત પુરૂષ જ નિમિત્તરૂપ છો. આપણા વિચાર બલને આપણા અંતરના પુરાણ પુરૂષ પ્રતિ પ્રેરતા જાઓ છીએ—વિશેષ અંતરાલિપ્ત યથ એ પ્રદેશમાં આપણા સંકલ્પોને સ્થાપના જાઓ છીએ. તેમ તેમ એ આંતર પ્રદેશમાંથી આપણે અધિક બલ તથા અધિક ચૈતન્ય ઉપભવતા જાઓ છીએ.

આનંદ પુરૂષ એ જ યથાર્થ પુરાણ પુરૂષ છે, એ જ સર્વાંશે ઇશ્વર સ્વરૂપ છે. તેથી એ પુરાણ પુરૂષના સામર્થ્ય અને જીવન સાથે જોતજોત યથ રહેવાનો જનારથી તમે આરભ કરો છો. ત્યારથી તમાગમાં વાસ્તવ્ય મહત્તા અને વાસ્તવ્ય દિગ્વિના પ્રકટવા માટે છે ત્યારથી તમે પ્રાપ્ત પુરૂષના મર્મદિન સામર્થ્યથી અક્તિ દર્શ શકના નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ એ પ્રાપ્ત પુરૂષને જ, પુરાણ પુરૂષના અનંત, અખંડ અને અગ્રંથ બલથી તમે અગિ-પૂર્ણ કરી દો છો. આ પ્રકારે તમે તમાગ બહારના તમેને, અદરના તમેરૂપ કરી શકો છો. તમે અંતર બહાર એક સ્વરૂપે યથ રહો છો.

તમે તમારા પોતાના ઉપાસક બનો, પરંતુ નહિ કે તમાગ બહારના તમેના, તમારા અદરના તમેના—તમાગ પુરાણ પુરૂષના—આપ ઉપાસક બનો. તમે ઉપકૃત રહો, પણ નહિ કે પ્રાપ્ત પુરૂષના પુરાણ પુરૂષના નિગત ઉપકૃત રહો. તમે તમારી સ્તુતિ કરો. તમે તમારી ભક્તિ કરો, તમે તમાગ ઉપર પ્રીતિ ઉપજાવો. પરંતુ એ સર્વ તમારા બહા-

રના તમે ઉપર તમારે જેવો સફાવ દેખાડવો હોય તેવો દેખાડો તમારા જીવનને ઉત્ત કરનાર આ સર્વથી બધવાનું પ્રક્રિયા છે

પચમ કાષ્ટ ઉચ્ચ ઉદ્દેશને અર્થે જીવન ગાળો. અને તે ઉદ્દેશની સિદ્ધિરૂપ પ્રધાન વિધ-યને જ તમારા અત કરણુમા અખડ ખડો રાખો આયુષ્ય પુરૂ કરવાની ખાતર જીવો નહિ, પરંતુ જીવનની દિવ્ય ક્ષમ્તાઓ અત્યંત પ્રમાણુમા વિકાસ પમાડવાની ખાતર જીવન ગાળો મહાન્ આશયને ધારણ કરતા જીવણુ એ જ ઉચ્ચ જીવન છે, અને એ પ્રકારની તમાગ જીવનમાંથી અધિક અધિક લાભ પ્રકટાવતા જીવો છે.

પ્રત્યેક મનુષ્યની ઈચ્છાઓ એક મુખ્ય વિષય એ હોય છે. જીવન ભોગવણુ, અને તે પશુ પુષ્કળ પ્રમાણુમા આવી એ ઈચ્છા મિદ્ધ કરવા માટે જે જીવનની અગત્ય છે તેણુ જીવન મનુષ્યે ગાળતા શિખણુ નોંધજો જીવનને વિશેષ અશે સમૃદ્ધ કરવાની ખાતર તમારા ઉદ્દેશને અખડિતપણે નિર્વાતજ્યોત સરખો તમારા અત કરણુ સમીપ સ્થિર રાખવો નોંધજો ગમે તેટલી ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર આપણે સ્થિત થયા હોઈએ-ગમે તેવી અધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં આપણે આરૂઢ રહેતા હોઈએ-તોપણુ આપણા ઉચ્ચતમ ઉદ્દેશને ક્ષણભર પશુ આપણી દૃષ્ટિથી દૂર કરવાની જરૂર નથી.

તમારા પોતાના જ સ્વાર્થની પ્રવૃત્તિઓ દર કર ન કરશો, તમારા લભ્ય ઉદ્દેશોના શિખર ઉપર ગાળતો જે કાષ્ટ પ્રધાન હેતુ હાય તેની સિદ્ધિ માટે પ્રવૃત્તિ કરો. જેને માટે તમે પ્રવૃત્તિ કરતા હો છો તે હેતુ જેમ અધિક વિશાલ હોય છે, તેમ તમારી પ્રવૃત્તિ-તમારૂં કર્તવ્ય પશુ અધિક મહાન્ થાય છે અને એ પ્રકારે જે સર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે, તે મનુષ્યને સર્વને માટે કાષ્ટ અધિક હિતકર કરી શકે છે. અને એ સર્વમાં તેના પોતાના પશુ સમાવેશ થઈ જાય છે. આ રીતે જ્યારે તમારૂં કાર્ય સવિશેષ બધવાણું થાય છે, ત્યારે તમે હજારો મનુષ્યોના હિતકર્તારૂપે કરો છો તમે સમર્થ છો એમ જગત્ જાણીતું થાય છે આ પ્રકારે કર્તવ્ય કરવાની સાથે જ તમે તમારૂં પશુ ખીજ રીતે સાધો તેના કરતા અધિક પ્રમાણુમાં હિત સાધી શકો છો

ઉચ્ચ ઉદ્દેશને અર્થે જ્યારે તમે પ્રયાસ કરો છો અને તેને અર્થે જ જીવન ગાળો છો, ત્યારે વિશ્વઆપી જે અનંત સામર્થ્યો, બલિહ અંતઃકરણો અને દિવ્ય આત્માઓ 'હોય છે, તેના પ્રવાહમાં તમે પશુ ભળી જાઓ છો પ્રત્યેક વસ્તુમાંથી તમે લાભને જ મહણુ કરો છો. વિશ્વની સમગ્ર ચેતનશક્તિઓ તમારા કર્તવ્યમાં મહકારી થાય છે. મનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ પદ્મા સ્થાપનાર જગત્પતી મહાન્ પ્રવૃત્તિઓમાં તમે તેના પ્રધાન અંશરૂપ બનો છો, ભાવિ પ્રજાના વિકાસમાં પશુ તમે મુખ્ય હેતુરૂપ યાઓ છો જગદુદ્ધારકરૂપે તમારી ગણના થાય છે.

ઉચ્ચ ઉદ્દેશની સાધના અર્થે જીવન ગાળણુ એ ઉચ્ચ સ્ફુરણોના પ્રદેશમાં જીવન ગાળવા તુલ્ય છે, અને તેવાં ઉચ્ચ સ્ફુરણો ઉચ્ચ વિચારોના ઉદભાવક થઈ પડે છે મનુષ્ય જેવા પ્રકારણુ ચિંતન કરે છે, તેવા પ્રકારનો તે થાય છે. ઉચ્ચ વિચારો ઉચ્ચ અથવા મહાન્ અત કરણોને ઉપજાવે છે મહાન્ અંત કરણો મહાન્ કાર્યોને સાધે છે, અને એવા મહાન્ કાર્યો જ જગત્માં મામાન્યને પ્રકટાવવાના સાધનો રહે છે

ઉચ્ચ અને શુભ ઉદ્દેશને અર્થે જ્યાં આપણુ જીવન ગાળવાનુ રાડ કરીએ છીએ, ત્યાં શુભની સિદ્ધિમાટે વિશ્વગત જે જે દ્રવ્યો હોય છે તેને આપણે આપણી સાથે કાર્ય કરવાને

પ્રેરીએ છીએ. આપણને કશું જ વ્યર્થ અથવા નિર્ચયક જેવું લાગતું નથી. કોઈ પણ વ્યક્તિ, કોઈ પણ વસ્તુ અથવા કોઈ પણ પ્રસંગ, આપણા એ પ્રદેશમાં આવતાં, આપણા પ્રદેશના હિતમાં, મૂલ્યમાં અને સૌન્દર્યમાં ઘટ્ટિ કરનાર યશ્ન પડે તેવા તે બંને છે કેમકે એ એક અનાધિત નિયમ છે કે જેમ આપણામાંથી સર્વોત્તમનો આપણે સર્વત્ર પ્રમાર કરીએ છીએ તેમ મનમાંથી આપણે તેવું જ સર્વોત્તમ જદલામાં પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

હિમ્યતા, વિશાલતા તથા દિમ્યતાને અર્થે જીવન ગાળવાથી આપણે પ્રભુને અનુમરીએ છીએ પ્રભુ આપણને આગળીએ વળગાડીને ચાલે છે પ્રભુનો પ્રેમ, પ્રભુનું મામર્ય, પ્રભુનું જીવનબલ, પ્રભુનું જ્ઞાન, એ સર્વ આપણા સગી રહે છે. અહો ! આવા સગના માહત્ત્ય તથા આનંદને શી રીતે કથન કરવો ? આપણી પ્રત્યેક ક્ષણ પરમ શાંતિમાં જાય છે, શાંતિ આનંદથી આપણી પ્રત્યેક ઘટિકા પરિપૂર્ણ હોય છે અને આપણો પ્રત્યેક દિવસ અદ્ભુત અનુભવોથી ભરેલા હજારો વર્ષજેવો લાગે છે આપણે પ્રભુમય યશ્ન રહીએ છીએ.

ઉચ્ચા ઉદ્દેશથી પરિપૂર્ણ હિમ્ય જીવન ગાળવાનો આ પ્રકારનો પરિણામ છે એ પરિણામનો જીવનમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવો એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, એમાં જ માનવ-જીવનની મિદ્ધિ છે.

સદ્વિચારી વાચકો, મનનીય પચાપતનની કરવા મોડલી ગણના અત્ર પરિપૂર્ણ થાય છે આ પંચાપતનની મનવડે જેઓ ઉપાસના કરે છે તેઓ, આ લેખના આરભમાં કહ્યું હતું તેમ અત્કરણમાં જનવાન આકર્ષક મામર્ય પ્રકટાવવાને સમર્થ થાય છે.

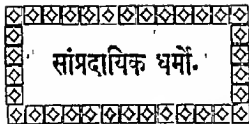
જલવાન આકર્ષક સામર્ય પ્રકટાવવાના મનુષ્યપ્રતિ કોઈ પણ શુભ આકર્ષાતુ નથી. હૈવથી, પ્રારબ્ધથી, સંભોગથી, કે ગમે તેવા શબ્દપ્રયોગવડે મનુષ્ય જે કંઈ સાફ મેળવે છે તે આ કાલે અથવા પૂર્વકાલે તેનામાં કોઈ પણ અશમાં પ્રકટેલા જલવાન આકર્ષક સામર્યનો જ પરિણામ છે.

એવી એક પણ વસ્તુ નથી, એવું એક પણ શુભ નથી, એવું એક પણ સુંદર નથી, એવું એક પણ ભવ્ય નથી અને એવું એક પણ પરિપૂર્ણ નથી કે જે જલવાન આકર્ષક સામર્યને અંધીન ન હોય. કોઈ પણ મહાન તમને પ્રાપ્ત ન હોય તો જાણજો કે તમારામાં જલવાન આકર્ષક સામર્ય નથી.

જનવાન આકર્ષક સામર્યવાળાનો એવો એક પણ શબ્દ નથી કે જે ઉચાપવા કોઈ હિમત કરી શકે, તેનો એક પણ એવો સંજ્ઞ નથી કે જે મિથ્યા જાય, તેનું એક પણ એવું કૃત્ય નથી કે જેમાં ધણાની સાર્યકતા ન હોય.

જલવાન આકર્ષક સામર્ય અવદાર, પરાઈ અને પગમાઈ મને માર્ગમાં ઉપયોગી છે તે પોતાનું તથા અન્યનું ઉત્તમ હિત કરે છે તે ઔકિક અર્થો સંચાવે છે. તેમ અતોકિક અર્થો પણ સિદ્ધ કરે છે.

આવા અપ્રતિમ સામર્યને પ્રકટાવવા ઇચ્છના હો, જીવનને દિમ્ય, સાર્યક તથા ધાર્મ્ય કરવાને શક્તિમાન બનાવવું હોય તો પૂર્વોક્ત પચાપતનનું ઉત્તમ રીતે મનન કરી તેને અનુસરવાને મદદ કરો. શુ કરવું અને શુ ન કરવું એ તમારી ઇચ્છાનો વિષય છે. જે કંઈ માદ છે, હિતકારક છે, તેને તમારા આગળ મૂકવું એ લેખકનું કામ છે અને તે આ સ્થળે પૂર્ણ ગયું છે તેને અનુભવની કમોટીએ ચલાવવું હોય તો આ રહ્યું.

સાંપ્રદાયિક ધર્મો.

(લેખક : શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહુતા, બી. એ.)

(અનુસંધાન અભિધ્યો)

૧૬ ધર્મના યજ્ઞકાંડમાં જે અગ્નિહોત્રસ્યની પ્રક્રિયા છે તેમાંથી બાહ્યજી અને ઉપનિષદો-
દ્વારા શૈવ સપ્રદાયોનો પ્રચાર થયો જણાય છે. પ્રાચીન ઉપનિષ-
દોમાં શિરોવ્રત, વિરજા દીક્ષા પ્રણવની ઉપામના ઇત્યાદિ જ્ઞાનાશ-
્રય ધર્મનો વેદના યજ્ઞ-
કાંડ અને અગ્નિહોત્રસ્ય સાખ્યામાં પ્રચલિત હતી આ સાખ્યાના મંદિરોમાં કંઈક અધિક
સાથે કાર્યકારણ સાગ અથવા મન્યાસપરાયણ વૃત્તિવાળા જણાય છે, કારણ કે
સખધે ક્રમશઃ આશ્રમમાંથી આશ્રમમાં ચલવાનો સામાન્ય નિયમ તેનો
અપવાદ જાણાવેલોપનિષદમાં ચલિયેતરયામ્રદ્યચર્ચાદિય પ્રમ્લજેષ
એ શ્રુતિમાં પ્રતિપાદન કરેલો જણાય છે અને તેને શ્રી શંકરાચાર્ય પ્રમાણે વાક્ય માની
સન્યાસશ્રમની ઉપપત્તિ કરે છે સધળા શૈવ સપ્રદાયો, પછી તે રમાર્નમતને અનુસરતા હોય
કે પાશુપત મતને અનુસરતા હોય, કે શૈવાગમને અનુસરતા હોય કે કાશ્મીરના પ્રત્યક્ષમા-
ર્શનને અનુસરતા હોય-તે સર્વમાં તપ, વૈરાગ્ય અને ત્યાગનું પ્રાધાન્ય હોય છે, લીલા, અનુ-
રક્તિ, અને સસારનું ગૌણપણ હોય છે તપ, વૈરાગ્ય અને ત્યાગના આવેશથી જે જ્ઞાન
નથી હોતું તો આ સપ્રદાયના અનુયાયીઓ અવકુત જની મંસારીજનોના સુખનું જની સાચી
કિમત આજી શકના નથી અને કામદભાવ વિનાના થઈ જાય છે તત્ત્વ જ્ઞાન સાથે તપ,
વૈરાગ્ય અને ત્યાગ હોય છે તો આ સપ્રદાયના અનુયાયીઓ ધણી પ્રનાયી, શાંત અને
નિરૂદ્ધ હોય છે.

યોગજન્ય ઐશ્વર્યની વાસનાથી પ્રેરાયેલા અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિનાના રીવો આ માર્ગના
અપધર્મવાળા હોય છે, અને ભૈરવ, જગમ અધોરી ઇત્યાદિ
શૈવમાર્ગના અપધર્મો વિધર્મો હોય છે.

અને વિધર્મો.

ઐશ્વર્યની વાસનાને વશ વર્તી કેટલાક રસેશ્વરવાદીઓ પશુ થાય છે. કીમીઆના અને
અનુરામરતાના છદ્માં કેટલાક પડેલા હોય છે રમદર્શન શૈવદર્શન
રસેશ્વરવાદ અને રમ-
હૃદય તત્ત્વ શ્રી ગોવિન્દ ઉપજાવનાર હોવાથી તે રસદર્શનના આચાર્ય લાલિત્રા અથવા ઉપા-
ભગવાનનું. સંક્રા અને પ્રયોગશીલ મનુષ્યો નહિવત્ હોય છે રસદર્શનના છૂટા
હવાયા વિચારો આજ સુધી માધરાયાર્યના સર્વદર્શન સમ્રાટમાંથી
જાણીતામાં આગ્યા છે પરંતુ હાલ પ્રસિદ્ધ યજ્ઞેલી આધુર્વેદીન મથમાતામાં શ્રી શંકરાચાર્ય-
ના ગુરુ ગોવિન્દ ભગવાનનો રસહૃદયતત્ત્વ નામનો મથ અવલોકતા જણાય છે કે તે રસદર્શન

નનો પણ પ્રાચીન સપ્રદાય હતો, અને તે સપ્રદાયના પતંજલિ, વ્યાડિ, નાગાર્જુન વિગેરે ગુરુઓ થઈ ગયા છે. આ દર્શનના અનુયાયિઓ મિદ્ધાભાને રસરૂપ માને છે અને પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે “જો સિદ્ધરસ પ્રાપ્ત થાય તો પૃથ્વીનેજરા મરણ વિનાની કરી શકું.” આ અસાધ્ય સિદ્ધિમા તથાષ્ઠ ઘણાઓ કાદળરીમા વર્ષોવધા નંદરૂ દ્રવિડ ધાર્મિક જેવા થઈ ગયેલા જણાય છે પરંતુ આ સિદ્ધાન્તમા એક મોટો ગુણુ એ છે કે દેહની અવગણના કરવાનો જે સિદ્ધાન્ત છે તે ખોટો છે મોક્ષરૂપ મોટો પુરુષાર્થ જ્ઞાન વિના મિદ્ધ થતો નથી, જ્ઞાન અભ્યાસ વિના સિદ્ધ થતુ નથી, અને અભ્યાસ દેહની સ્થિરતા વિના મનનો નથી સિદ્ધરસવડે દેહની સ્થિરતા જેઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને આરોગ્યપદિ સપત્તિ મેળવી શકે છે તેઓજ પરમેશ્વરની સાચી ઉપાસના કરી શકે છે ગોવિંદચાર્ય એક સ્થળે લખે છે કે—

નહિ દેહેન કથંચિદ્ વ્યાધિ—

દેહની સ્થિરતા પરમાત્માની ઉપાસનામા જરૂરની છે

જરામરણદુઃખધિપુરેણ
ક્ષણભ્રુરેણ સુદમં
તદ્વદ્વોર્ણવિતુ શક્ય
યજ્જરયા જજરિતે
કાસશ્વાસાદિ દુઃસ્વલ્પમાત્મ
યોગ્યં તન્ન સમાધૌ
પ્રતિષ્ઠતયુક્તીન્દ્રિયમસરમ્

+

+

+

+

+

અસ્મિન્નેષ શરીરે યેષાં પરમાત્મનો ન સંધેદ્

દેહત્યાગાદર્થે તેષાં તદ્વદ્વ દરસરમ્ ॥

અજ્ઞાદયો જયન્તે યસ્મિન્ વિદ્વાં તંતુ સમાશ્રિત્ય

લીયન્તુકામાન્યે કલ્પાન્તસ્થાયિનો મુતયઃ ।

તસ્માજ્જીવન્મુક્તિ સર્મોદમાનેન યોગિના પ્રથમમ્

વિદ્યા તનુવિધેષા હરગૌરીસૃષ્ટિસયોગાદ્ ॥

“વ્યાધિ જરા મરણના દુઃખોથી સપ્રાયેતા ધુણુભગુરૂ દેહ વડે સુક્ષ્મ બહતી રી રીતે ઉપાસના થાય ? જે દેહ જરાથી જનરિત હોય, આસ હિકાદિ દુઃખોથી પગથ પડ્યો હોય, તે દેહ મમાધિને લાચક નથી કારણ કે તેમા બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયોની પ્રદક્ષુ મારણુ શક્તિઓ હજુાઈ ગયેલી હોય છે, જેઓ વર્તમાન દેહમા પરમાત્માનો માયાલોકર કરી શકતા નથી તેમને મરણ પછી બહતુ છેદુ બહુ રહે છે દિવ્ય તનુને મારણુ કરી બહાદિ પરમાત્માનું યજન કરે છે, તેની રીતે જીવન્મુક્તો અને કલ્પાન્ત સ્થાયી મુનીઓ પરમાત્માને યજે છે જે યોગી જીવન્મુક્તિની ઇચ્છા રાખે છે તેજુ પ્રથમ હરગૌરીના યોગ વડે દિવ્ય તનુને સપાદન કરવુ જોઈએ.”

ઉપરનાં વાક્યોમા સ્પષ્ટ થાય છે. રસેશ્વર દર્શનનો મર્મ દેહને સ્થિર બનાવી પરમાત્મ સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે, કાંઈ બોગ બોગવાનો નથી. અને આ દર્શનની પીઠમાં ઇશ્વરપગમ-જ્યુતા રહેલી છે.

વૈષ્ણવ સંપ્રદાયો.

વિશિષ્ટ અદ્વૈતદર્શનની ભૂમિમાં હોપર રચાયેલા શ્રીરામોત્તુજ આચાર્યના શ્રી મંપ્રદાયના (સને ૧૧૨૭) અનુયાયીઓ ગુજરાતમાં બહુ નથી, તેમ વિશિષ્ટ અદ્વૈત દર્શનનો પૂર્ણપ્રથમ સંપ્રદાય અથવા પ્રજા સંપ્રદાય પણ ગુજરાતમાં પ્રવ-શી સંપ્રદાય અને તેની તંત્રી નથી. પરંતુ શ્રીરામોત્તુજ આચાર્યના સંપ્રદાયમાંથી પૃથક શાખા-પ્રજાઓ. પહેલા રામોત્તુજ પંથમાં સાધુઓ ગુજરાતમાં છે આ પંથમાં સુરદાસ, વૃંદાવદાસ આદિ મહા ભક્તજનો યજ્ઞ થયા છે, અને જ્યારે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રણમ અને અનિરુદ્ધ આ ચાર બુદ્ધમાં મુલ શ્રી મંપ્રદાયના અર્ચનનું પ્રાધાન્ય હતું ત્યારે આ પંથમાં અત્યારવાળા શ્રી રામચંદ્રની ભક્તિનું પ્રાધાન્ય છે. આ પરપરામાં થએલા કબીર વિશિષ્ટ અદ્વૈત કરતા કંઈક કેવલ અદ્વૈત પક્ષપાતી થયા છે, નાનકે તે પંથમાંથી પંજાબમાં સીખ ધર્મની અવાન્તર શાખા રચાપી છે. અને સતનામી, સાધનાપથી અને ખાસ અમતરાદમાં હાનુપથી (સને ૧૬૦૦) આ શાખાની પરપરામાં થયા છે. મખ્યાત નિચતદાસ, મુન્દરદાસ વિગેરે મહાત્માઓ આ પંથમાં થયા છતાં કેવલ અદ્વૈતનો મહિમા ગાનારા થયા છે.

પ્રાચીન ભાગવત ધર્મની પ્રજાસિક્ષામાં ઉતરી આવેલા વિશિષ્ટ અદ્વૈત સંપ્રદાય અને તેની અવાન્તર શાખાઓમાં ચિદ અને અચિત્-શ્રવ જગદ્ગથી વિશિષ્ટ બ્રહ્મ—જેને નાથપંથ સંચા આપણોમાં આવે છે તેની ભક્તિ અને પ્રપત્તિ મોક્ષમાં મુખ્ય સાધન માનવામાં આવે છે.

વિશિષ્ટ પરબ્રહ્મનું યજ્ઞન શ્રી સંપ્રદાયવાળા પ્રતિમાઓમાં (અર્થમાં) રામાદિ અવ-તારી શરીરોમાં (વિકલમાં) વાસુદેવ, સંકર્ષણ પ્રણમ, અને શ્રી સંપ્રદાયના પૂજ્ય અનિરુદ્ધ એ ચાર ચાર બુદ્ધમાં, અને સર્વ જીવોમાં અધિવાસ કરી રહેલા અંતર્યામી ધર્મરમા કરવાનું વિધાન છે. આ સંપ્રદાય જો કે ભક્તિપ્રધાન છે, અને વિષ્ણુ દેવતાના જ મહત્વને ગાનાર છે તે પછી તેની તત્ત્વદર્શિ પણી હોઈ છે.

માસ્ટર ઑફ નૉલેજ.

પંચા વર્ષની યજ્ઞ મહેનતે અને યજ્ઞ ખર્ચે હાલમાંજ બહાર પડ્યું છે. તેને તૈયાર થતાં યજ્ઞ વખત ગયો છે. આ પુસ્તક ઉપરથી દરેક મા-ણસ પોતે પોતાની મેળે માત્ર ૭ મહિનામાંજ સરળ રીતે હિંદી મરાઠી, અંગ્રેજી, ઉર્દૂ, ખંજાગી અને સંસ્કૃત શીખી શકે છે. આટલી ભાષાઓ કેટલીય ખર્ચ કરેલા છતાં યજ્ઞ વર્ષો મહેનત કરેલા છતાં આવડતી નથી તે માત્ર ૭ મહિનામાંજ લખતાં જોઈતાં ને વાંચતાં આવડે છે. પ્રા. રૂ. ૧૦-૦

વ્યવસ્થાપક લાગ્યોદય-અમદાવાદ.

વેદાંતના મૂલતત્ત્વો.

(ભેખક:—પૂજ્યપાદ મહાત્મન શ્રીમન નંદુરામ શર્મા.),
(અનુસંધાન ગતિકથી)

(૨)

ઉપર કહેલા શુદ્ધ વૈરાગ્યની જે પુણ્યશાક્ષી મનુષ્યે પોતાના અતીન્દ્રિય પ્રાપ્તિ કરી હોય તે પુણ્યશાક્ષી મનુષ્યનું અતઃકરણનું ચમ, દમ, શ્રદ્ધા, સમાધાન, ઉપરતિ તે તિતિશ્રી એ જ સપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ થાય છે. દક્ષ પ્રાણિપદાથેને અત્ય માની તેનું રાગદ્વેષ પૂર્વક સ્મરણ કર્યા કરવાના, ભૂતભવિષ્યના પ્રમગ્નોના નિર્ગર્થક વિચાર કર્યા કરવાના તથા આજ્ઞા, પ્રમાદ, દીર્ઘસૂચતા, અવ્યવસ્થા, જડતા, લપ, ખેદ, કામ, ક્રોધ, ભોજન, મદ, મત્સર, દભ, આશ્ચર્ય ને હાસ્ય એ દોષોને વશ વર્તવાના મનના કુસ્વભાવને ધૈય ને સાવધાન રાખી દૂર કરી તેને કામ પશુ દિતકર વિષયમા નેડવાનું જે 'શુદ્ધિ' બલ તે ચમ કહેવાય છે પાણથી ભિન્ન ચાર કર્મેન્દ્રિયોના તથા પાંચ જ્ઞાતેન્દ્રિયોના પોતપોતાના વિષયમયી રાગદ્વેષ પૂર્વક દોડવાના કુસ્વભાવને વશ રાખી તેમને તેમના શુભ વિષયમા પ્રયોજનજેટલા વેત્રવાળી રાખવાનું જે શુદ્ધિ બલ તે દમ કહેવાય છે પોતાના સંસ્કૃતના તથા પ્રમાણુશ્રૂત સૈત્ત્વ શાસ્ત્રોના વચનોમા પ્રામાણિકપણાને—સત્યપણાને—શુદ્ધિને જે વિવેકવાળો નિશ્ચય તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે. દક્ષના મિથ્યાપણાના નિશ્ચયને સતત જાગરો રાખી પોતાના પ્રારબ્ધવડે પ્રાપ્ત થતા અનુકૂલ વા પ્રતિકૂલ પ્રસંગોથી પોતાના મનને હર્ષને, ખેદને કે જાપને વશ ન થવા દેતાં તેના સમભાવને જાગરી રાખવાનું જે શુદ્ધિ સામર્થ્ય તે સમાધાન કહેવાય છે. વિષયોના વિચારથી ને વિષયોના સેવનથી મનને સાચી શાંતિ તથા માયી તૃપ્તિ કદી પણ ગળતાં નથી, પણ તે જાનેથી ઊઘડી મનની બાકુવના તથા અતૃપ્તિ વધે છે, અને મનને વિષયોના વિચારથી તથા વિષયોના સેવનથી મોહનું રાખવાથી, જેમં મુખ્યમા મનને શાંતિ તથા તૃપ્તિને અનુભવ થાય છે તેમ, જાગરના પણ મનને શાંતિને તથા તૃપ્તિને અનુભવ થવાનો પ્રસંગ છે એમ સમજી મનને રાગદ્વેષવાળો વિચારોથી તથા રાગદ્વેષવાળો ઈન્દ્રિયોને વશ થઈ તેમના વિષયોમયી ઈન્દ્રિયોદ્વારા થતી પ્રવૃત્તિથી રોકવાનું જે શુદ્ધિ સામર્થ્ય તે ઉપરતિ કે ઉપશમ કહેવાય છે, અને પોતાના પ્રારબ્ધ કર્મરડે પ્રાપ્ત થતાં ભૂખતરસ, તાદ તડકો, માનાપમાન, જ્વરાદિ રોગો, શરીરજાલની તથા ઈન્દ્રિયના બલની ક્ષીણતાને વ્યવહારમા અનુકૂલપ્રતિકૂલ મનાના અન્ય પ્રમગ્નો એ સર્વે પ્રાણુના ત્વચાના મનના સ્પૂલ શરીરના ને ઈન્દ્રિયાદિના ધર્મો જાણી તથા આત્માને તે સર્વે ધર્મોથી રહિત તથા તેમનો પ્રસાદ જાણી તે સર્વને મનને ચિતાથી તથા વાણીને વિવાપથી રહિત રાખી સહન કરવાનું જે શુદ્ધિ સામર્થ્ય તે તિતિશ્રી કહેવાય છે આ જ સપત્તિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્યે મારો આત્મા સર્વ પ્રકારના ક્રોધોથી અત્યત રહિત અને સર્વ પ્રકારના મુગ્ધોના બહારણ છે આ નિશ્ચય પોતાના મનમા સતત જાગરો રાખવો જોઈએ એ જ સપત્તિની પ્રાપ્તિ થયા પછી મનુષ્યના અતઃકરણમા સાચી મુમુક્ષુતાને ઉદય થાય છે.

વર્તમાનશરીરના સદ્ભાવમાં અને તેના પનનપત્રી અન્ય શરીરમાં પણ હૂંમાં (જીવમી) અનુભવાતાં ત્રિવિધ દુઃખોની ઐકાતિક (નિયમપૂર્વક-અચૂક) અને આત્મિક (પુનઃ ઉદય ન પામે એવી) નિશ્ચિત તથા તેને પરમાનંદની (વિષયસુખથી મિત્ત નિરુપાધિક પરમ પવિત્ર નિરવધિ સુખની) નિરતર પ્રાપ્તિ એ રૂપ શાઅપ્રસિદ્ધ મોક્ષનો સશયવિપર્યયથી રહિત અનુભવ કરવાની દુષ્કર સંસારથી ઉદાસ યથેષા મનુષ્યની જે તીવ્ર ઇચ્છા તે મુમુક્ષુના કહેવાય છે. આવી સાચી મુમુક્ષતા ન્યારે મનુષ્યના અતઃકરણમાં પ્રાદુર્ભાવ પામે છે ત્યારે જ તે મનુષ્ય શ્રદ્ધાભક્તિથી સદ્ગુરુને શરણે જઈ તેમના સશયવિપર્યયનો શીઘ્ર ઉચ્છેદ કરનારાં અને આત્મસ્વરૂપનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ કરનારાં અદ્ભુત વચનોનું શ્રવણ કરવાને બાંધ-શાસી થાય છે.

અતઃકરણની શુદ્ધિ, (મહિન વિચારોથી રહિતતા,) સરક્ષતા, નમ્રતા, દુઃખી પ્રાણી-ઓપર દયા, સુખી-પ્રાણીઓમાં તે સમાનરિચિતવાળા મનુષ્યોમાં વિશુદ્ધ પ્રીતિ, શુભગુણ પ્રાદક્ષતા) ઔદાર્ય, ક્ષમા, વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ છ સપત્તિ ને મુમુક્ષુના એ અતઃકરણના શુભગુણોના પૂર્વજન્મોના પુણ્યસસ્કારોના ઉદયથી અથવા વર્તમાનજન્મમાં કરેલાં તીવ્ર શુભ કર્મોના સંસ્કારોના ઉદયથી જેમના અતઃકરણમાં પ્રાદુર્ભાવ થઈ તેની સ્થિરતા થઈ હોય તે પુણ્યલોક મનુષ્ય ઔત્રિય, (વેદાંતપારમ,) બ્રહ્મનિષ્ઠ ને પરમકૃણાકુ સદ્ગુરુને શરણે જઈ તેમનાં યોગ્ય શ્રીતાના શ્રવણને તથા મનને અપૂર્વ આનંદ ઉપજાવનારાં અને અપ્રત્યક્ષે અપ્રસમયમાં અપારજેવા ભવસાગરનો પાર પમાડવાના સામર્થ્યવાળાં આશ્ચર્યપૂર્ણ વચનો સાંભળવાના મુખ્ય અધિકારી મણાય છે.

જેમ સદ્ગુરુના ઉપદેશનું શ્રવણ કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્યમાં ઉપર જણાવેલા શુભગુણોના સદ્ભાવની જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાટે અપરિહાર્ય આવશ્યકતા છે તેમ એવી યોગ્યતાવાળા શિષ્યને બ્રહ્મોપદેશ કરનારા સદ્ગુરુમાં વેદાંતશાસ્ત્રનું ઉચ્ચાર અર્થ ને તાત્પર્યસંહિત જ્ઞાન, એ જ્ઞાનની પ્રજ્ઞા પ્રમાણુવડે તથા પ્રજ્ઞા ને પ્રસિદ્ધ સુસુપ્તિઓવડે અને યોગ્ય કૃષ્ણતોવડે જિજ્ઞાસુએને ઉપદેશ કરવાનું અપૂર્વ સામર્થ્ય, પરપરાયન સત્યારનું પરિપાતન ને પરમ-દયાલુતા એ ચાર શુભગુણોની જ્ઞાનોપદેશની સિદ્ધિમાટે અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે જે બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરનારને બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરાવનાર અને યોગ્યતાવાળા હોય તોજ બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરનાર મનુષ્યના અંતઃકરણમાં બ્રહ્માનુસરનો ઉદય થાય છે. બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરનાર મનુષ્યના અતઃકરણમાં જે આગળ કહેલા શુભ ગુણોના સદ્ભાવ ન હોય તો બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરીને તે મનુષ્ય અન્ય જનોની આગળ બ્રહ્મમંબધી વાતો કરવામાં ન્યુનાધિક કુશલ થઈ શકે છે ખરો, પણ પરમપવિત્ર પરમશાંત ને પરમાનંદાદિ સ્વભાવવાળા બ્રહ્મનો દૃઢ અનુભવ મેળવીને કૃતાઈ થઈ શકતો નથી. પોતાની યોગ્યતાનો પૂરો વિચાર કર્યા વિના માત્ર દ્રવ્યાદિની પ્રાપ્તિમાટે લોકોને બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરનાર જે નામ-ધારક સદ્ગુરુમાં ઉપર કહેલા ચાર શુભ ગુણો ન હોય તે શાસ્ત્રની જે વાતો તેમને શ્રવણ-દ્વારા કે શાસ્ત્રાચાર્યનારા આવડતી હોય તે વાતો પોતાની પાસે વેળાનું શ્રવણ કરનારાં એને સંભળાવી શકે છે, પણ તે શ્રાવણોના અંતઃકરણમાં બ્રહ્માનુભવનો ઉદય કરાવવામાં તે સમર્થ થઈ શકતા નથી.

સંસારના કોઈ પણ વિષયમાં દુઃખરહિત સ્થાયી સુખ નહિ જણાવાથી સંસારથી ઉદાસ થીએ અને આગળ કહેલા શુભગુણવાળા જિજ્ઞાસુ મનુષ્ય દુઃખરહિત સ્થાયી સુખ

મેળવામાટે ધૈર્ય રાખીને વિવેકસુદ્ધિરૂઠે ઉપર જીજ્ઞાસેતા શુભગુણોવાળા સદ્ગુરુનો શોધ કરી, તેમને પ્રાપ્ત કરી, તેમનું પૂજન તેમની સ્તુતિ કરી, તથા પોતાના અતઃકરણમાં રહેલી અઘટામમતાને વિશેષ શિથિલ કરી, તેમને મહાછૂર્ણ, અવરોગના મહાવૈષ્ણ સમજી, તેમનું શ્રદ્ધાપ્રીતિથી વિધિપૂર્વક શરણ મહણ કરે. અને "હે ભગવન! આ સસારરૂપ ભયંકર ને તીવ્ર દાવાનભથી દબ્ધતા અને આ વિશ્વમા આપથી લિખ અન્ય રાષ્ટ્ર પ્રજા સ્મરે સાચું શરણ નહિ જોતા ને તેથીજ આપશ્રીને શરણે આવેલા આપશ્રીના દીન દાસને તેના સર્વ તાપ નિવારી પરમાનંદરૂપ કરનારો બહોપદેશ કરવાની કૃપા કરો". એમ તેઓશ્રીની વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરે. પછી તે સદ્ગુરુ તેને તેના અતઃકરણાદિની યોગ્યતાનો વિચાર કરી કેવલ દયાવરૂજ સમિચ્છાનંદરૂપ બહનો સ્પષ્ટ બોધ કરે.

અવશ્ય બે પ્રકારનું છે. વેદાંતશાસ્ત્રનું પોતાના સદ્ગુરુના મુખદ્વારા અવશ્ય કરવારૂપ અને પોતાના સદ્ગુરુના મુખદ્વારા તેમના સર્વશક્તિના સારરૂપ ઉપદેશનું અવશ્ય કરવારૂપ. અને પ્રકારના અવશ્યમા અવશ્ય કરતાર શિષ્યના અતઃકરણમાં આગળ કહેલી યોગ્યતા, અવશ્ય હોવી જોઈએ, અને અવશ્ય કરાવનાર ઉપદેશના અતઃકરણમાં પ્રજ્ઞા પૂર્વે જીજ્ઞાસેલી યોગ્યતા અવશ્ય હોવી જોઈએ એ પુનઃ કહેવાની આવશ્યકતા હતી. વળી તે અને પ્રકારનું અવશ્ય કરનારના અતઃકરણમા અવશ્યતા વિષમા ને પોતાના ઉપદેશમાં સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા ને વિશુદ્ધ પ્રીતિ હોવા જોઈએ તેમા પ્રથમ પ્રકારનું અવશ્ય પ્રમાણ્યૂત મથોના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા ૭ પ્રકારનાં સાધનો સહિત ત્યજુ જોઈએ. ઉપક્રમ—ઉપમંદારની એકતા અભ્યાસ, અપૂર્વતા, હસ, અર્થવાદ અને ઉપપત્તિ એ વેદાંતશાસ્ત્રના જ્ઞાનના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા ૭ પ્રકારના સાધનોના વા સિગોના નામો છે. એમ અવિચ્છિન્ન ધમરેખાના દર્શનથી જોનારને તેના મુકમા રહેલા અમિતુ જ્ઞાન, શાપ છે તેમ તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવવામા સમર્થ પૂર્વજ્ઞ ૭ પ્રકારના સિગોરૂઠે યોતાને વેદાંતશાસ્ત્રના અદિતીયબહારૂપ તાત્પર્યનો યથાર્થ બોધ થાય છે.

અપૂર્ણ.

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંથમાળા

આ મંથમાળાના માહકોને ઉત્તમ પુસ્તકો અર્ધા કિમતે મળે છે. માહક થવા પ્રવેશ થીનો રૂ. ૧-૦-૦ આપવો પડે છે તમે આ મંથમાળાના જરૂર માહક સર્વ અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં પુસ્તકો અર્ધા કિમતે મેળવો. બીજા પુસ્તકો—યોગવિદ્યા, બ્રહ્મવિદ્યા વિગેરે બહાર પડશે.

શ્રીમદ્દશક્રશાસ્ત્ર

અને સહરદિગ્ગિજ્ય—આ પુસ્તકની કીમત રૂ ૪-૦-૦ છતાં મંથમાળાના માહકને રૂ ૨-૦-૦ માત્ર મળશે.

સ પાઠક અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ.

તત્ત્વનિષ્ઠ શ્રી સુનીલાલ દેવશંકર દવેનો દેહવિલય

ભાગ્યોદયના તંત્રી જેઠાલાલ દેવશંકર દવેના નાના ભાઈ શ્રીયુત સુનીલાલ દેવશંકર દવે પોતાની ૩૫ વર્ષની સરયુવાન વયે આલોકનો ત્યાગ કરી મરણકામાં લીન થયા છે. ભાઈ સુનીલાલ બાળબ્રહ્મચારી હતા, તેમણે આ સસારમાં રહીનેજ સંસાર ઉપરનો મોહ છોડી મુશ્કર ઉપરની પ્રીતિ સ્ત્ર પાલન કરી હતી.

ભાઈ સુનીલાલનો જન્મ સંવત ૧૮૪૫ માં ખેડા જિલ્લાના આણંદ તાલુકાના નાપાડ ગામમાં થયો હતો. બાળપણ લાડમાં ઉછર્યા હતા. તેમના પિતાનું નામ દેવશંકર હતું. માતાનું નામ પાર્વતી હતું. માતા તો તેમને નાનપણમાં જ મંકી મુજરી થયાં હતાં દેવશંકરને એ પુત્ર અને એક પુત્રી હતા. મોટા પુત્રનું નામ જેઠાલાલ અને નાનાનું સુનીલાલ. જેઠાલાલનો બાળપણનો સમય વિદ્યાભ્યાસમાં ગયો હતો, ૧૭ વર્ષની વયે તેમણે દેવ-યુગ્માતામા નોકરી સ્વીકારી હતી. પણ પાછળથી દસેક વર્ષ નોકરી કરી તે નોકરીનું રાજીનામું આપી સ્વતંત્ર થઈ ગયા. તેમના તરફથી જ આ ભાગ્યોદય, માસિક અને હુમરવિજ્ઞાન માસિક નીકળે છે. તેમ કાપડોનો શિક્ષક તથા ધૂનવાન, હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા, બિવિધવેત્તા વિગેરે ધણી પુસ્તકો તેમણે રચ્યાં છે.

ભાઈ સુનીલાલે યશસ્વતમા નાપાડમાં જ મુજરાતી અભ્યાસ કર્યો હતો. બાળપણમાં તેમનું ચિત્ત વિદ્યુત્ત રહેતું. આખાપ તેમને પડાણે નિરાળામા મોકલતા પણ તે કંઈ કાળજી રાખતા નહોતા. તે સદા મસ્ત અને આનંદી રહેતા. નાનપણનું જીવન ધણું રમતીલાલ હતું. બાળપણમાં કસરતના કેટલાક પ્રયોગો કરતા તેમનો ડાબો હાથ ઉતરી ગયો હતો. જે ગામ-ડામાં આરો ચક્રાવતાર ન મેળવાયી કાંડામાં ખેડ રહી ગઈ હતી. ભાઈ સુનીલાલનો વિવાહ કરવા બેચાર જગાએથી તજવીજ ચાલી પણ તેમની નાની ઉમ્મરને લીધે માઆપે નાનપણમાં વિવાહ કરવા ના પાડેલી. મોટી ઉમ્મર થતા હાથે ખેડ આવવાયી લગન થયું નહિ. તેમને લગ્ન કરવાની વિદ્યુત્ત મરજી પણ નહોતી.

બ્યારે બ્યારે તેમના લગ્નસંબંધી વાત ચાલતી ત્યારે તે ઉદ્વેગ પામતા. કાંઈની સાથે કહેરાવતા કે. “તમારે મારા લગ્નની તજવીજ કરવી નહિ. જે લગ્ન કરવાની વાત કરશે તો મારે કંઈ જાતું રહેવું પડશે” તેમને બાળબ્રહ્મચારી રહેવું હતું અને તે બાળબ્રહ્મચારીજ રહ્યા. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ થોડો કર્યો, અને નિશાળેથી ઉઠી ગયા પણ તેમણે વેદના, પુરાણનાં વિગેરે ધણાં પુસ્તકો વાંચી ધણું જ્ઞાન મેળવ્યું. આત્મજ્ઞાનની તે વાતો એવી તો કરતા કે તે સાંભળનારને ધણીવાર આશ્ચર્ય થતું તેમને કદી પણ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થતી નહિ. તે પોતાના બાળબ્રહ્મચારીપણામાંજ મસ્તી માનતા.

બાળપણનું જીવન મસ્તીખોર, બળવાન અને આનંદી હતું. તેમને હમેશા નાના બાળકોની જ સોખત ગમતી, હરેલ અને વ્યવહારુચળ માણસોની સોખતમાં તે રહેતા જ નહિ. તેઓ પોતાના આપની આજ્ઞાનું સારી રીતે પાલન કરતા. તેમને માત્ર બાળપણ જ ગમતું નહિ. તે કહેતા કે. “બાળપણે શું કરવું છે! મારે જે બાળપણ છે તે હું બજેલો છું” બહારનાં માણસોના સંબંધમાં ધણીવાર તે જડ જેવા જણાતા. ખાવા પીવામાં, વસ્ત્રો

તત્ત્વનિષ્ઠ શ્રી ચુનીલાલ દેવશંકર દવેનો દેહવિલય.

આગ્યોદયના તત્રી જ્યેષ્ઠાક્ષ દેવશંકર દવેના નાના બાપ શ્રીયુત ચુનીલાલ દેવશંકર દવે પોતાની ૪૫ વર્ષની સરયુવાન વયે આલોકનો ત્યાગ કરી પરબ્રહ્મા લીન થયા છે. બાપ ચુનીલાલ બાળબ્રહ્મચારી હતા. તેમણે આ સંસારમાં રહીનેજ સંસાર ઉપરનો મોહ છોડી, ઇશ્વર ઉપરની પ્રીતિ સ્થપાવન કરી હતી.

બાપ ચુનીલાલનો જન્મ સવત ૧૮૪૫ માં બેગ જિલ્લાના આણંદ તાલુકાના નાપાડ ગામમાં થયો હતો. બાળપણ લાડમાં ઉછર્યો હતા. તેમના પિતાનું નામ દેવશંકર હતું. માતાનું નામ પાર્વતી હતું. માતા તો તેમને નાનપણમાં જ મૂકી ગુજરી ગયા હતા. દેવશંકરને બે પુત્ર અને એક પુત્રી હતા. મોટા પુત્રનું નામ જ્યેષ્ઠાક્ષ અને નાનાનું ચુનીલાલ. જ્યેષ્ઠાક્ષનો બાળપણનો સમય વિદ્યાભ્યાસમાં ગયો હતો, ૧૭ વર્ષની વયે તેમણે રેવન્યુખતામાં નોકરી સ્વીકારી હતી. પણ પાછળથી ફસેક વધ નોકરી કરી તે નોકરીનું રાજીનામું આપી સ્વતંત્ર થઈ શક્યો. તેમના તરફથી જ આ જ્યેષ્ઠાક્ષ આસીક અને હુમરવિદ્યાન માસીક નીકળે છે. તેમ કાલદાનો શિક્ષક તથા ધનવાન, હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા, અધિવ્યવેશા વિગેરે ધણા પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે.

બાપ ચુનીલાલે યશસ્વત્તામાં નાપાડમાં જ ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યો હતો. બહુવામાં તેમનું ચિત્ત ખિસ્કુષ નહોતું. આખાપ તેમને પણ નિશાળમાં મોકલતા પણ તે કાંઈ ઠાળજી રાખતા નહોતા. તે સદા મસ્ત અને આનંદી રહેતા. નાનપણનું જીવન ધર્મ રમતીયાળ હતું. બાળપણમાં કસરતના કેટલાક પ્રયોગો કરતા તેમનો પ્રયોગ દાય ઉતરી ગયો હતો. જે સામ-ડામાં ચારો ચડાવનાર ન મળવાથી કાંડમાં બોડ રહી ગઈ હતી. બાપ ચુનીલાલનો વિવાહ કરવા બેચાર જગાએથી તજવીજ ચાલી પણ તેમની નાની ઉમ્મરને લીધે માખાપે નાનપણમાં વિવાહ કરવા ના પાડેલી. મોટી ઉમ્મર થતા દાયે બોડ આવવાથી લગન થયું નહિ. તેમને લગ્ન કરવાની ખિસ્કુષ મરજી પણ નહોતી.

ભારે ભારે તેમના લગ્નસંબંધી વાત ચાલતી ત્યારે તે ઉદ્વેગ પામતા. કોઈની સાથે કહેરાવતા કે “તમારે મારા લગ્નની તજવીજ કરવી નહિ. જે લગ્ન કરવાની વાત કરશે તો મારે કંઈ જવું રહેવું પડશે” તેમને બાળબ્રહ્મચારી રહેવું હતું અને તે બાળબ્રહ્મચારીજ રહ્યા. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ થોડો કર્યો, અને નિશાળેથી છોડી ગયા પણ તેમણે વેદના, પુરાણના વિગેરે ધણા પુસ્તકો વાંચી ધણુ જ્ઞાન મેળવ્યું. આત્મજ્ઞાનની તે વાતો એવી તો કરતા કે તે સંલગ્નનારને ધણીવાર આશ્ચર્ય થતું તેમને કદી પણ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થઈ નહિ. તે પોતાના બાળબ્રહ્મચારીપણામાંજ મસ્તી માનતા.

બાળપણનું જીવન મસ્તીખોર, બજવાન અને આનંદી હતું. તેમને હમેશા નાના બાળકોની જ સોજત ગમતી, હરેલ અને બવહારરુચળ માણસોની સોજતમાં તે રહેતા જ નહિ. તેઓ પોતાના આપની આજ્ઞાનું સારી રીતે પાલન કરતા. તેમને માત્ર બહુવાન જ ગમતું નહિ તે કહેતા કે “બહુને ઇં કરવું છે. મારે જે બહુવાનું છે તે હું બહુનો છું” બહારનાં માણસોના સંબંધમાં ધણીવાર તે જડ જેવા જણાતા. ખાવા પીવામાં, વસ્ત્રો

જોડવા પહેલાંમાં મહેનત કરવામાં, વિગેરે અનેક કામોમાં તેઓ જાવત વર્તન કરતા જેથી તેમને ધણીવાર તેમના સર્ગ મળીએ. 'જડભરત' એ ઉપનામથી ઓળખાતા.

વ્યવહારમાં તે કદી માથુ મારતા નહિ. બાળપણમાં માથાપની સાથે રહેતા. વીમેક વર્ષની ઉંમરે બાપ ગુજરી જતા પોતાને ઘેર એકઠું રહેવું પડેલું, તેમાં પણ તે આનંદ માનતા. આ વખતે તેમના મોટા ભાઈ જોડાલાલ દેવચંકર આશુદેમાં મામલતદાર કચેરીમાં નોકરીમાં હતા જેથી તેમને પોતાની પાસે રાખ્યા. ભાઈની પાસે રહી તેમણે સદા જેમ લક્ષમણ ગમતી આઠા માને તેમ મોટા ભાઈની આઠા માની હતી. માથાપની તેમ ભાઈ જોડાલાલની આઠા પાળવામાં તો તે એકા જ હતી. પોતે દુઃખ સહન કરી ચકતા પણ મોઢાનું દુઃખ ભઈ ચકતા નહિ.

આશુદે આઠા પછી તેમના ભાઈ જોડાલાલે તેમને કાઈ ઉદ્યોગમાં જોડવાનો વિચાર કર્યો. પણ સુનીલાલનો વિચાર કાઢી સ્વતંત્ર ઉદ્યોગ ધધો કરવાનો નહોતો. માત્ર ભાઈની આઠા પાલન કરવાની ખાતર તે કહેતા કે "ભાઈ તમે જેમ કહો તેમ હું કરીશ" આ અરસામાં નાના પચાગ કાઢવામાં આઠા અને તેને વેચવાનું, તેની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ ભાઈ સુનીલાલ કરતા હતા. આ પચાગ હાલ બાગ તેર વર્ષથી ભાગ્યોદય ઔદ્યોગ તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. હાલ તેની ૫૦ હજાર નકલો ખપે છે અને પ્રજામાં ઘણું પ્રિય ધર્મ પડેલું છે. આ પચાગ વેચવાની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ ભાઈ સુનીલાલે ખતપૂર્વક કર્યું હતું.

એકાદ વર્ષ પછી ભાઈ જોડાલાલને એવો વિચાર યથો કે હું તો સારે ધધે જોડાયો છું, પણ ભાઈ સુનીલાલ કાંઈ ભણપા નથી મારે તેમને કાંઈ ધધે જોડું, તો ઠીક, એમ ધારી દવાઓ બનાવવાનું એક ખાતું ઉઠાડી તે ખાતું ભાઈ સુનીલાલને સોંપ્યું. સરસ્વતીમાં 'દેવે લક્ષ્મણ' એ નામથી આશુદેમાં દવા બનાવવાની સરસ્વતી કરી. આ દવાઓ બનાવવામાં, વેચવામાં વિગેરે સર્વ વ્યવસ્થા કરવામાં ભાઈ સુનીલાલ મહેનત કરતા. આમ જતા પણ તે ધધામાં તેમણે કદી પોતાનું મમત જોડ્યું નથી. કદી પૈસા ટકા પાસે રાખ્યા નથી, મત્ર મોટા ભાઈને આપના. પોતે તો માત્ર નામ કરી જાણતા.

પ્રથમેજીથી દવાઓ કાળજીપૂર્વક સાંજના પાંડ પ્રમાણે બનાવતા હોવાથી આ ખાતું વધુ. લોકોમાં તેની પ્રતિષ્ઠા જામી. આ પછી બીજે વર્ષે સને ૧૯૧૩ માં ભાઈ જોડાલાલે રેવન્યુ નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું અને ભાગ્યોદય માસીક કાંટુ ચાર્જ કર્યું અને તે પછી, આશુદે છોડી સર્વે અમદાવાદ રહેવા આઠા ભાઈ સુનીલાલ પણ મોટાભાઈ સાથે અમદાવાદ આવ્યા. ત્યાં તેમણે પચાગની વ્યવસ્થા કરવાનું તેમ દવાખાતું ચલાવવાનું કામ માથે લીધું. અમદાવાદ આઠા પછી 'દેવે લક્ષ્મણની કપની' એ નામ બદલી 'દેવે કમીકલ વર્કસ' એ નામથી દેશી રાષ્ટ્રીય દવાઓ બનાવવાનું કારખાતું સ્થાપ્યું. આ કારખાતું અત્યારે જે સારા પાયા ઉપર ચાલે છે અને જે પ્રતિષ્ઠા મેળવી છે તે સર્વ ભાઈ સુનીલાલની જાતિ મહેનતનું જ પારણામ છે.

સંસારમાં રહેવા જતા પણ પોતે રાત્ર અને પવિત્ર જીવન ગાળતા, સંસાર ઉપરના મમતનો તો તેમણે બળપણથી જ ત્યાગ કર્યો હતો. તેમનું જીવન જડભરત જેવું હતું. બાળપણમાં તે કાંઈક કાળજીપૂર્વક કામ કરતા, પછીની જીંદગીમાં તો તે જતાવેતું જ કામ કરતા, પૈસા ટકા ઉપર તેમને મોહ ન હતો. કાંઈ વખતે તેમણે પૈસા ટકા સંબંધી વહીવટ કર્યો ન હતો. પાસે કદી પૈસા રાખતા નહિ, અને રાખવાની ઇચ્છા પણ કરતા નહિ, પોતાની પાસે જે કાંઈ રકમ આવતી તે તરત પોતે પોતાના મોટા ભાઈને આપી દેતા.

સને ૧૯૧૧ માં મોટાભાઈ જોડાલાલના અધીક સદવામયી તેમને ઈશ્વર પ્રતી અભિ-
રૂચિ પ્રકટી તે પહેલાં તે ગણપતિનો પાઠ કરતા, ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરતા વિગેરે સત્ક્રિ-
યાઓ કરતા. આ સાક્ષમાં ભાઈ સુનીલાલ પોતાના મોટાભાઈ સાથે વડોદરે ગયા, અને
શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગમાં દાખલ થયા. તેમના ઉપર શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગના સરચુર
પરમાત્મા શ્રીમદ્ ગિરેન્દ્રાચાર્યજીની તે વખતથી જ કૃપા મળી હતી. અને તે કૃપાદૃષ્ટિથી જ
ભાઈ સુનીલાલનું જીવન પવિત્ર બન્યું હતું. શ્રેયઃસાધક થયા પછી તેમણે તે વર્ગનાં પુસ્તકોનો
અભ્યાસ કર્યો. ભગ્નો ગાવામાં તેમને ધણે રમ પડતો અને ધણો વખત જપ, તપ, સંય-
માદિ સત્ક્રિયાઓમાં ગાળવા માંડ્યો.

તેમનું જીવન સાદું થતું ગયું. ખાવા પીવાનો મોહ છુટી ગયો, સારાં વસ્ત્રો પહેર-
વાનો મોહ છોડ્યો. અને તે સ્થિતિમાં રહેવું એજ તેમના જીવનનો ઉદ્દેશ હતો. આજથી
ચારેક વર્ષ ઉપર ભાગ્યોદયના તત્ત્વી રા. જોડાલાલ માદા પડ્યા અને તે મંદવાડ જરા કઠીન
નીવડ્યો, આ જોઈ ભાઈ સુનીલાલનું હૃદય પીગળ્યું, અને ભાઈ જોડાલાલ સાળ ચંદ્ર દામ-
દાગ કરવા લાગ્યા ત્યારથી જ ભાઈ સુનીલાલે આ સંસાર વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો. તે રજા
તો સંસારમાં, ભાઈની સાથે જ ગયા. પણ સર્વ મમત્વનો ત્યાગ કર્યો. સંસાર ઉપરનો રાગ
છોડી દીધો. વ્યવહારનાં કામકાજ કરવા છોડી દીધા.

ત્રણેક વર્ષથી તેમણે પોતાનું જીવન બદલ્યું. વ્યવહારનું કોઈપણ કામ કરવું એ તેમને
અસાધ્ય થઈ પડ્યું માત્ર મોટાભાઈની મરજી સાચવવા ખાતર જ કોઈ કામ ન છુટકે કરતા.
પણ તેમનું મન તે કાર્ય કરવા તરફ નહોતું ભાઈ જોડાલાલ આજુદમાં માદા પડ્યા હતા.
આજુદમાં તેમના ફોર્મના છોકરા ભાઈ અજાલાલ હરજીવન, ભાઈ ગગારામ હરજીવન,
ભાઈ મણિલાલ હરજીવન અને ભાઈ નંદલાલ હરજીવન રહે છે. આ ચારે ભાઈ, ભાઈ જોડા-
લાલ અને સુનીલાલ ઉપર પોતાના સગા ભાઈ કરતાં પણ વધુ રનેહ રાખે છે. ભાઈ જોડા-
લાલની આ ભાઈઓએ ધણી જ સારી સેવા ચાકરી કર્યાંથી તેમને આરામ થયો હતો તે
પછી પેલે અમદાવાદ આવ્યા.

ભાઈ જોડાલાલને માંદા બનથી સરચુરવર્ષ પરમાત્મ સ્વરૂપ શ્રીમદ્ ગિરેન્દ્રાચાર્યજી પણ
પોતાના પ્રીતિપાત્ર, શિષ્યને પોતાના કૃપાદૃષ્ટિનો લાભ આપવા આજુદે પધારેલા, અને માત્ર
તેમની કૃપાથી જ તે વખતે ભાઈ જોડાલાલ ઉડ્યા હતા. ત્યાર પછી સાળ ચંદ્ર અમદાવાદ
ગયા, ત્યારે પણ ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રીમદ્ ગિરેન્દ્રાચાર્યજી પોતાના ભક્ત પ્રાણે પધારી
પોતાની દયાનો લાભ ભાઈ જોડાલાલને આપ્યો હતો. આ વખતે જોડાલાલે પોતાના સરચુર
ભગવાનને ભાઈ સુનીલાલ હવે વ્યવહારના કોઈપણ કામમાં લક્ષ આપ્યો નથી એવું
કહેવું ત્યારે ભગવાનશ્રીએ કહેવું કે 'ભાઈ, એ તો જીવન મુક્ત છે. માટે હવે તે તેની
મરજીથી જો, કરે તે કરવા દેવું, હવે તે તમારા કલા પ્રમાણે વ્યવહારમાં ચિત્ત નહિ
ગમે, " આ પ્રશ્ન વાક્ય આખરે ખરું પડ્યું.

આ પછીનું તેમનું જીવન બદલાયું. જાગ બ્રહ્મચર્ય હતું હવે તેમણે દિશા બદલી. તે
ચોવીમે કલાક ઈશ્વર, રમરણ, ચિત્ત, જપ ઇત્યાદિ સત્કર્મ, કરતા એથીયે જાડા વ્ય-
વહારમાં ચિત્ત નહિ, ધરના કોઈ કામમાં તેમનું લક્ષ રધું નહિ. માત્ર જાડા સંયમાદિ કરતા.
તેમને કોઈ સારી વસ્તુ ખાવા ઉપર રુચિ થતી નહિ, કોઈ સારું વસ્ત્ર પહેરવાની ઇચ્છા થતી
નહિ. ધીમે ધીમે તેમણે સર્ગ વદાલાઓ અને રનેહીઓ ઉપરનો પણ રનેહ તોડી નાંખ્યો.

ઘેર ગાડી છતાં તે કદી ગાડીમાં બેસતા નહિ " ધણું કહીએ તો કોઈ વખત બેસતા પશુ ધણીવાર રસ્તામાં જ ઉતરી પડતા. અને કોઈ એકાંત - જગ્યામાં જઈ બેસતા તો તેમને હવે એકાંતમાં રહેવું ધણું ગમતું ઝોરીસમા જતા તે માત્ર બાઈની આવા પાલન કરવા અર્થે જ ત્યાં પશુ માળા લઈ અદરના ખડમાં એકાંત સ્થાનમાં જરાઈ જતા. ધણી વાર બેયોગના ખરા તડકામાં અગાશીમાં જઈ ઉઘાડે શરીરે બેસી જાય કરતા, શરીર તપથી તેમણે ગાળી નાંખ્યું. રાતે ધણીરાગ એકલા માળા લઈ જાય કરતા ભાઈના ઊંડેરા ઉપરનો રતેડ પશુ છુટી ગયા.

તેમને વ્યવહાર કાર્યમાં નાખવા બાઈ જોડાલાલે ધણી પ્રવરતો ક્યાં પશુ તે વ્યવહારમાં ન પુગાય બળવાન સિદ્ધ જેમ પાંજરામાં પુરાતો નથી તેમ જેમનું ચિત્તાધાર સાથે જોડાય હતું તે બાઈ વ્યવહાર રૂપી પાંજરામાં કેમ પુરાય ? આખરે તેમણે આ વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો, ફેરવે છોડી દીધો.

છેલ્લા જ્યેષ્ઠ મહિનાથી એક વખત જેમતા, ચ્હા, કુધ, પાન વિગેરે કોઈ જાતનું વ્યસન રાખ્યું નહોતું. ખાવા પીવાનો સ્વાદ પશુ હોયો હતો. ધણી વાર તે તે જમવાની બધી વસ્તુઓ ભેગી કરીને જમતા, કપડા મેલા તે ફાટ્યાં પશુ પહેરતા. તેમણે પહેરેલું કપડું તેમને પશુ કહીએ ત્યારે બીજાની ઇચ્છાથી ધાવા-આપતા, જે કહીએ ત્યારે કહેતા કે " તમારે બીજું કપડું આપવું હોય તો આપો " જેડો ફાટી જતા ઉંતાં નવા લાવી પહેરવાની ઇચ્છા ન થતી. ત્યારે કહીએ ત્યારે કહેતા કે " હવે સારા છે " તમારે બીજા લીધા હોય તો બંધે લાવી આપજો " આ પ્રમાણે પછી તો તેમણે પોતાનું જીવન બીજાની ઇચ્છા ઉપર નાંખી દીધું.

ગત કાર્તિકે વદ ૧૪ ના રોજ પોતે વડોદરે શ્રેય સાધક અધિકારી વર્ગના ઉત્સવ હતો એટલે ત્યાં ગયા હતા, ત્યાં ભગવાનશ્રી પાસે પ્રાર્થના કરી કે " પ્રભુ, હવે મને કાંઈ બીજું સાધન જતાવવાનું હોય તો જતાવો " ત્યારે ભગવાનશ્રીએ કહેવું કે " બાઈ જાય જ ક્યાં કરો, " આ પછી તે સતત જાય કર્યા કરતા તેમના ગુંભમાં શ્રી લગવંદ-ગીતા અને માળા જે પંડિતો રહેતાં રાત્રે પશુ તે ઉભર્યા કરતા. શરીરની કાળજી કરવાનું છોડી દીધું. તેમનો આલોક ઉપરનો મોઢ છુટી ગયો. આસો વદ ૧૬ના રોજ બાઈ જોડા-લાલનો નાનો પુત્ર બીજા સ્વર્ગસ્થ થયો તે જોઈ બાઈ સુનીલાલને ધણી જ આંધાત થયો ત્યારે તેમને ધણો ખેદ થયો. આ વખતે જાણે સંસારમાં રહેવું એ બંદે ધણું પડ્યું હોય તેમ તેમનો સખજો રાગ છુટી ગયો. કાર્તિક માસમાં તેમને તાવ આંબો અને તે તાવ એકાંત માસ પછી મટ્યો.

પછી ફાગણ માસમાં ફરી ઉથલો ખાધો, આ મંદવાડ ફરી ન મટ્યો દાક્તરોની સંવા-દથી બાઈ સુનીલાલને દવા ફેર કરવા આજુ-દ-બાંધે આપ્યાપાત્રે ત્યાં લઈ ગયા. બાઈ અપાશાવ, મણિલાલ, ગગારામ અને નંદલાલ એ ચારે બાઈઓ જે તેમની ફાંસના ઊંડેરા થેલા હતા છતાં સર્વે બાઈ કરતાં અધિક રતેડ ચાખતાં હતા તેમણે અને બોઈ જોડાલાલે પશુ આજુ-દ-બાંધે રહી બાઈ સુનીલાલની ધણી ચોકરી કરી, દવાઓ પશુ ધણી કરી છતાં આરામ ન થયો.

આ મંદવાડ વખતે તેમને જીવનું અર્થાત સમારમાં રહેવું એ જાણે ત્રાસદાયક થયું પડ્યું હોય તેમ જણાવ્યું. આ વખતે તે જરૂરી ન ગયા હતા કે મટવાનું નથી, જેથી તે

ધણી વાર કહેના કે: “ભાઈ, દવા પાછ મને શું કામ ત્રાસ? આગે છે, તમારી દવાથી શું વળવાતું છે? મને કાંઈપણ ફાયદો થવાનો નથી.” છતાં દવા પાછએ તો કહેતા કે: “તમારી ઇચ્છા હોય તો દવા આગે.” “તમારી ઇચ્છા હોય તો ખાવા લાવો.” જાણે પોતાની ઇચ્છાથી કાંઈ કરતા ન હોય તેવું વનન રાખના.

તેમના મરણ પહેલાં સર્વ સગાં વડાલાં તેમને મળી ગયા હતા છેલ્લા દિવસોમાં તેમને મદવાડની પીડા અસહ્ય થતી તેથી ધણી જુઓ પાડના. તેમને મદવાડ વધવાથી અમહાવાદ લાવવામાં આત્મા પણ ત્યાં દરેક જમકર રૂપ પડકારું અને જુઓ વધુ પાડવા લાગ્યા. આ વખતે તેમણે કહ્યું કે: આજુદથી ભાઈ ગમરામને તાર કરી બોલાવો તે મને મટશે. જેથી આજુદ તાર કરી તેમના ફોનના મેડા પુર માર્ક ગમરામને બોલાવ્યા. તેમના આત્મા પછી કહ્યું કે દરે મને શાંત છે આ વખતે આજુદના ભાઈએ સાથે રહેવાની તેમને ઇચ્છા થતી અને નકિનો દર્દ વડુ મથે એમ કહ્યું જેની તેમને ફરી આજુદ લઈ ગયા. ત્યાં તે પોતાના બાઈએ સાથે ગયા, ત્યારે દરદની કમક થતી જણાઈ.

૧૨૬ વર્ષ ૧૩ ના રોજ સ્વનારમાં તેમની સ્થિતિ મદનાઈ અમાન થવા એટલે તેમને ચોંકે ઉતારવા ગયાનું જાણુ મગાવના કહ્યું. આ મામળા ભાઈ સુનીલાને ન મ મગાવવા કાયદાદે દ્વારાત કરી એટલે તેમને પોતાના મરણનું જ્ઞાન હોય તેમ લાગ્યું. એઓ વળી ગયો વળી જોવાતા થયા. આ પછી તે જોવા આનાર સવગાને માત્ર સિખામણ જ આપતાં.

તેમણે સંસાર બંધકાર, સગાં બ્રાહ્મ મરં ઉપરનો રોદ અને મમત્વને છોડવા કહ્યું. હવે તે જોવા આવનારને કહેતા કે “ભાઈ, હજુ મારા ઉપર મોઢ ન રાખશો. આ શરીર તો હવે શય છે, તેને બાળી દેવું પડશે. તમે ભાઈ ઉપરનો રોદ નોડો. હજુ તમને ભાઈ ઉપર શો મોઢ રહ્યો છે કે છુટતો નથી.” આવું દરેકને કહેતા અને પોતાના ઉપરનો મોઢ છોડવા જણાવતા.

તેમનું પ્રુષ્પ તો પંદરેક દિવસ ઉપર જ તેમની બાનગળી સ્થિતિમાં તેમના કાથે કચાવ્યું હતું. મરતી વખતે તેમને કાંઈપણ પ્રકાગ્ની ઇચ્છા નહોતી. પ્રથમ જો મુઢ ૧ ને કુધવાગને દિવસે તેમની પૂજા બાનવાગા સ્થિતિ રહી. સ્વનારથી તેમના મુખ ઉપર તેજ જણાવા લાગ્યું. મુખ આનદી જણાયું તેમને તે દિવસે જ્યારે કાંઈ પૂજા કે માત્ર કમ છે? ત્યારે કહેના કે: આજે તો ખરો આનદ છે. આજે જ્યોરના તેમણે કહ્યું. “ભાઈ, દરે હમણાં થોડી વાર મને બોલાવશો નકિ હું ખ્યાનમાં છું એવ કહી ચનાં સૂપ રહી આંખો મીંચી ખ્યાનસ્થ થયા તે વખતે જાણે ખ્યાનમાં લીન થયા હોય, અને આંતરમાન જાગ્રત થયું હોય તેમ તેમના મુખ ઉપર અત્યંત પ્રમદવા જણાઈ. એએક કનાક પછી જાગ્રત થયા અને જાણે ખરા આનદનો અનુભવ થયો હોય તેમ જણાયા માત્ર જોડાવાડે થોડી વારે તેમને પૂછ્યું કે “કેમ ભાઈ, કાંઈ અનુભવ થયો? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ‘હા, મોટા ભાઈ, હવે કાંઈ કતબ્ય રહ્યું નથી. કાંઈ દર્શન થનાં આનદ સિવાય કાંઈ બીજું જણાતું નથી. પૂર્ણ તમ પું.” આ પછી તે વારંવાર, સિરોક, સિરોક, આનદ, આનદ, હું બ્રહ્મ છું. ગુરુદેવ, સમ્પ્રિદાનદ, આ પવિત્ર સ્મરણ કરતા હતા.

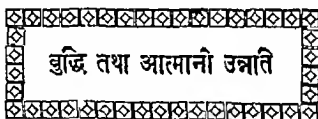
રાત્રે સર્વ જમી પરાવાર્ષ પછી તેમની સ્થિતિ બદલાઈ આન આલેના હોય તેમ જણાયું એટલે ભાઈ જોડાલાલ અને બીજા સર્વ સંમધીએ પામે બોડા. તે વખતે પણ માર્ક

સુનીલાલ પૂર્ણ જ્ઞાનમાં હતા, બધાની સાથે વાતો કરતા હતા. અને ગુરુદેવનું સ્મરણ વારં-વાર કરતા હતા. આ વખતે તેમના મામા જેથી સુજીવ પુરુષોત્તમે ચક્રવર્તી સ્તુતિનું એક સંસ્કૃત સ્તોત્ર પાસે બેસીને ગાયુ તે સ્તોત્ર બરાબર લઈ કંઈ બાધ સુનીલાલે સાંભળ્યું. તે સ્તોત્ર પૂર્ણ થતા “ સમિધાનદ રૂપ શિવોઽ શિવોઽ ” આમ પોતે બોલ્યા.

આ વખતે ઘીનો દીવો કરવાની બાધ સુનીલાલે જ સૂચના કરી જેથી દીવો કરી જોખલામાં મુક્યો. એટલે પધારીમાં પોતે બેઠા થઈ દીવો સામે થોડીદૂર બેઠા રહ્યા પાછા સૂઈ ગયા. એટલે સર્ગા બહારાએ કહ્યું કે. તેમને પૂછો કે તમારે જેઠાદાસભાઈને કાંઈ કહેવું છે ? એટલે મોટા ભાઈ અગારામભાઈએ પૂછ્યું કે : કેમ સુનીલાલ, ‘ મોટા ભાઈને કાંઈ કહેવું છે ? ’ કાંઈ કહ્યું છે ? “ ત્યારે તેમણે કહ્યું કે : ” મોટા ભાઈને મારે શું કહેવું છે ? ” ને કહેવું છે તે હું બગવાનને જ દેહીશ કે મને બધા લોકમાં રથાપો, હું હવે બલ્લલોકમાં જ જવાનો છું સર્વને રામ રામ. ” આ સાંભળી સર્વ ઇશ્વર સ્મરણ કરવા લાગ્યા અને પુન્ય સદ્ગુરુ દેવ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્ય બગવાનની પ્રતિમા નેમને બતાવી, એટલે તરત જ બાધ સુનીલાલે બગવાનનાં દશન કરી શ્રી ‘ ગુરુ દેવ, હરિ ઓમ ’ એવી એક મોટી ખૂમ પાડી અને તેની સાથે જ તેમનો આત્મા પરમાત્મામાં લીન થયો. થીર શબ્દવત બની ગયું.

આવી રીતે ભાઈ સુનીલાલે આ સંસારનો ત્યાગ કરી પરમાત્મામાં વાસ કર્યો. તેમનું જીવન પવિત્ર અને દરેકને ઉપદેશ લેવા લાયક હતું. તેમણે નાની વયમાં જ સાંધુ તે દરેક મનુષ્યે સાધી લેના જેવું છે.

ભાઈ સુનીલાલનો અકાળે ૨૪ વર્ષની બાર યુવાન વયે દેહોત્સર્ગ થવાથી તેમના મોટા ભાઈ જેઠાદાસ દેવચક્રને અત્યંત ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. બાધ સુનીલાલે તો પોતાના જીવનને સાર્થક કર્યું. ઇશ્વર તેમના આત્માને પોતાનામાં બેળવો એજ શુભેચ્છા છે.

બુદ્ધિ તથા આત્માનો ઉન્નાતિ

[લેખક-શ્રી દયાનંદજી મહારાજ, દારી]

બુદ્ધિ ઉન્નતિકારી શિક્ષાદર્શના વિષયમાં “ યા લોકદ્વયસાચિની ચતુરતા સા ચાતુરી ચાતુરી. ” એ અવશ્ય સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

જે બુદ્ધિબળથી આલોક, પરલોક બંને ઠેકાણે લાભ થાય તે જ બુદ્ધિ પૂર્ણિત છે. અને શિક્ષાના આદર્શમાં પણ એવી જ વિધિઓ થઈ બેઠેલ બુદ્ધિવિ કાચનું પ્રથમ લક્ષણ શિષ્યકક્ષા પ્રતિષ્ઠા છે બીજી વિદ્યાના અતર્ગત નેટલા વિષય છે, કે જેથી આ લોકમાં અર્થ કામ વગેરે થઈ શકે છે, તે સર્વ બુદ્ધિવિકાસના પ્રથમ લક્ષણમાં ગણવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે બુદ્ધિ આલોકના સ્વૂન વિષયોનો ભેદ કરી અતીન્દ્રિય સૂક્ષ્મ જગતમાં જ્યારે પ્રવેશ કરે છે ત્યારે પ્રેતલોક, નરકલોક, સ્વર્ગ લોક, પિતૃલોક અને દેવલોક આદિનું સ્મરણ, નિશ્ચય તથા તત્ત્વ-વેદ્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે અને યોગની સહાયતાથી બુદ્ધિ જ્યારે

અર્થાત્તિક નકરમર પ્રતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે ત્યાર તે અર્થાત્તિક યોગયુક્ત શુદ્ધિ-
દા । પરમાત્માને પત્તો મળી આવે છે. જેમ શ્રુતિમા કહ્યું છે કે —

“દૃશ્યત સ્વપ્નયા શુદ્ધયા સૂક્ષ્મયા સૂક્ષ્મદર્શિભિઃ”

અતીન્દ્રિયદર્શી યોગગણ અર્થાત્તિક યોગશુદ્ધિદ્વારા પરમાત્માના દર્શન કરે છે. એ પ્રમાણે શુદ્ધિવક્રાંતિના રાજ્યમા શુદ્ધની લોકદ્રશ્ય પ્રસાધની ચતુરતા કાચકારિણી થયા કરે છે. એટલે શુદ્ધિયુક્તિ વિધાયક શિક્ષાદાય પશુ આ ક્રમ પ્રમાણે નિયમિત થવો જોઇએ. જો કે ધનનો સમ્રાટ કરવો એ જીવનનું આત્મનિતક લક્ષ્ય નથી, પરંતુ શરીર યાત્રા નિર્વાહ અને દેશ તથા સમાજના સ્થૂળ અભાવ દૂર કરવાને માટે ધનના વિશેષ જરૂરીયાત રહે છે. એટલા માટે ધનાગમના સાધનરૂપથી લૌકિક જગતમા શુદ્ધિના નિનિયોગ અવશ્ય થવો જોઇએ. પૂજ્યપાદ મહાપિઓએ આવા ઉદ્દેશ્યપૂર્તિના અર્થે હિન્દુસમાજમા વેશ્યજાતિમા વાણિજ્યાદિ સ્વાભાવિક કર્તવ્યને નિર્દેશ કર્યો હતો. દેશ નિર્દેશમા જાઇ વેપાર કરવા, વેપારનો ઘાટને માટે નવા નવા ઉપાય શોધી કાઢવા, અશુચ્યાન, બાળપીયપોત, તરણી વગેરે સમુદ્ર યાત્રાને માટે તૈયાર કરી. અન્યાન્ય સ્થાનયાને પશુ તૈયાર કરવા, આધ્યાત્મિક વિદ્યાનોત્તતિદ્વારા નાના પ્રકારના શિષ્યવાણિજ્યોત્તતિપ્રદ યન્ત્ર તૈયાર કરવા, કૃષિકાયમા ઉત્તતિ કરવી તિગેરે સ્થૂળ સમ્પત્તિના લાભને માટે દરેકની જરૂર છે. એટલે શુદ્ધિને લૌકિક વ્યાપારમા ઉત્તત કરી વ્યાવહારિક શ્રીશુદ્ધિ સમ્પાદન અવશ્ય કરવું જોઇએ, પરંતુ એટલો વિચાર રાખવો જોઇએ કે, આ પ્રમાણેના અર્થ કામના સચ્ચ ધર્મ મોક્ષના બાધક ન થાય પરંતુ કેવલ સ્થૂળ અભાવ વિદ્વિત કરી ધર્મ મોક્ષના પૂર્ણ સંકાપક બને એના અનન્તર શુદ્ધિ જ્યારે બાવરાજ્યમા પ્રવેશ કરી તેનું કાંઈક આસ્વાદન લેવા છાંછે છે ત્યારે કાવ્યકલા, ચિત્રકલા, સાંગતકલા આદિનો વિકાસ થાય છે. આ સર્વ કલા વિદ્યાઓના વિકાસ વખતે શુદ્ધિ સ્થૂળ ઐન્દ્રિયક સુખથી બાવરાજ્યના સુક્ષ્મ આનન્દને અધિક મૂલ્યવાન જાણી તનામા મગ્ન થાય છે. એટલે આ દશામા એ સર્વ વિદ્યાઓની યથેષ્ટ ઉત્તતિ થવી સ્વાભાવિક છે એ પ્રમાણે ધીમે ધીમે શુદ્ધિને એ જાણવામા આવે છે કે, આલોક જ સવ કાંઈ નથી, મૃત્યુની સાથે જ સર્વ પુરૂં ઘર્ષ જતુ નથી, પરંતુ તેની પેલીપાર કાંઈ પશુ અવશ્ય છે. આ પ્રમાણે પ્રશ્નનો ઉદય અનન્તરમા થવાથી જ પગલોકના વિષયમા મનુષ્ય શુદ્ધિના અનુસધિતમા થતી જાય છે. જેના પરિપાકમા સુક્ષ્મ જગતમા શુદ્ધિનો પ્રવેશ અવશ્યભાવી છે. આ અતીન્દ્રિય જગતમા પ્રવેશનુરાગ પરાયણ શુદ્ધિ ધીમે ધીમે તપ તથા સાધનાદ્વારા અતિ સુક્ષ્મતાને અવલમ્બન કરી ઉચ્ચે આત્માનુસધાનમા પ્રવૃત્ત થઇ જાય છે. આ આત્માનુસધાનનું છેલ્લું ફળજ સ્વરૂપ-લિખ્ધ છે જે બાંધતમા આગળ કહેવામા આવશે. છેવટ સિદ્ધાન્ત એ કે, શુદ્ધિયુક્તિપ્રદ શિક્ષાદર્શમા લોકદ્રશ્યપ્રસાધની શુદ્ધિ ચાલના જ પરમ એકચક્ર તથા શિક્ષાદર્શ નામને માર્ચક કરવાવાળી છે.

સર્વ ઉત્તતિનું મુળ ધર્મોત્તતિ છે પૂર્ણ ધર્મોત્તતિ સપાદન કર્યા વગર શારીરિક, માન-સિક અને શુદ્ધિની ઉત્તતિ થઇ શકતી નથી. મનુષ્ય પ્રકૃતિમા દેવભાવથી અસુરભાવ વધારે બળવાન હોવાથી મનુષ્યનું શરીર, મનુષ્યની ઇન્દ્રિઓ, મન અથવા શુદ્ધિ દમેશા પાપ ક્રવા તરફ જ તૈયાર રહે છે. ક્રૂર ધર્મજ મનુષ્યની અદૃશ્ય કાંવ્યનિષ્ઠતા, મયમનુ સુક્ષ્મ, ઇન્દ્રિય-પરતાનુ કુપરિજ્ઞામ, વિષય સુખની તુચ્છતા તથા પાપમય જીવનથી પરનાકમા દુખ આદિ દરદર્શિતાપૂર્ણ દૈવ ભાવોને ઉત્તમ કરી જીવ ચિત્તમા અસુર ભાવને નિયમીત રૂપથી

દેખાવી રાખે છે, જેથી શારીરિક, માનસિક તથા બુદ્ધિ સમ્બન્ધી સર્વ ઉન્નાત મનુષ્યોને માટે સુમાધ્ય યથ જન્ય છે. મનુષ્ય શારીરિક ક્ષતિ રત ગમે / તેટલી કરે પરંતુ તમોમુલક ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ન બને, — શરીરને ઇન્દ્રિયોના દાસ બનતો રોકી ન શકે તો ખરી રીતે શારીરિક ઉન્નાતિ મનુષ્યને કદાપિ પણ નહિ મળે. એ પ્રમાણે મનનો નિગ્રહ પણ ધર્મ વિના કદી થઈ શકતો નથી. ધર્મજ મનુષ્યને સારા અને નરસા કર્મનું પરિણામ દેખાડે છે. અને પુણ્ય પરિપાકથી સ્વર્ગીય લોકોમાં કેવી રીતે અસાધિક દિવ્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પાપથી શ્રેય શરીર પ્રાપ્તિ તથા નરકાદિ મેદામાં કેવી રીતના અસહ્ય દુઃખ ભોગવવા પડે છે, એ બતાવે છે. ધર્મજ મનુષ્યને બતાવે છે, ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ દરેક ક્રિયાની કેવી કેવી રીતે પ્રતિક્રિયા થયા કરે છે, કેવી રીતે સત્પાત્રમાં ધન દાન કરવાથી મનુષ્ય આગના ભવમાં ધનનો લાભ મેળવે છે, અને ધનનો અપવ્યવહાર, અસદુપાયથી, ધનાર્જન અથવા યજ્ઞની માફક ધનનો મયમ કરવાથી આગળના જન્મમાં મહા દરદર થઈ જાય છે, કેવી રીતે ડાણીઓના નકામી હિસા કરવાથી અત્યાયુ તથા રોગી બને છે, અને ભૂત દ્યા દ્વારા દીધાય લાલ તથા પુણ્ય સમય કરી શકે છે, કેવી રીતે અશુભાદિ ઇન્દ્રિયોના શાસ્ત્રાનુકૂલ ઉપયોગ કરવાથી દિવ્ય અશુભાલ, માનસિક રક્તિલાલ આદિ કરી શકે છે અને દુરુપયોગથી માનસિક શક્તિહીનતા, દ્રાષ્ટ શક્તિહીનતા, બધિરાત આદિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, કેવી રીતે તપશ્ચર્યા દ્વારા અપૂર શક્તિ લાલ તથા અસયમદ્વારા સક્ષમ પ્રજાની હાનિ થાય છે, વિગેરે વિચારો કરતા એ રહસિય થાય છે કે, ધર્મભાત વગર કોઈપણ ઉત્તિ લાભો વખત રચાથી તથા યથાય ઉત્તતપદવ્ય યથ શક્તિ નથી. આ પ્રમાણે લોકોદય પ્રમાણિની શુદ્ધિપ્રજ્ઞાતના મુદ્દમાં પણ ધર્મભાત ગૂઢરૂપથી છે. મનુષ્ય ધર્મ સંસ્તર વિના પણ ફક્ત લોકો કંઠે આવું કામ લોકો જગતમાં થોડા દિવસને માટે અમલદાર બતાવી શકે છે, પરંતુ એ પ્રમાણેનો અમલદાર જાવ્યમાં દુષ્ટદારક છે, તેમાં સંત મત્ર સદેહ નથી, કમકે ધમ્મ હીન બુદ્ધિ કૌશલ ફક્ત બીજાને પ્રનારત કરી લોકો અર્થકામ સિદ્ધિમાં જ પવવસાનને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તેમાં ઉત્તત બુદ્ધિમાન એ જ કંડવાય છે કે, જેણે નરકના પરધન દુઃખ અથવા પાગલાને દુઃખ ન દેતાન માટે સીરા અને સહજ સાધ્ય ઉપાય શોધી કાઢ્યો હોય, થોડા વખતથી પાકમ દેવમાં પણ આ પ્રમાણે ધર્મ હીન લોકો રાજનીતિ આદિ સંબંધી બુદ્ધિ આવુરી આવી છે, અને તનુ અવસ્થામાંથી પરિણામ અગાન્ત, નરકના, દુઃખદારિદ્ર્ય રાજનીતિક વિપ્લવ તથા જાતીય મહાપ્રત્યામ પ્રજ્ઞ જ યઈ રહ્યો છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે ધર્મને ન વળગી રહેવાથી આલોક પ્રમાણિની બુદ્ધિ અપૂર્ણ, અનયકારી, અને અચાન્તિ પ્રમવિની જ થાય છે. અને પરલાક પ્રમાણિની બુદ્ધિ જાગતલા તો કહેવું જ શુ કે એ બુદ્ધિને વિકાસ તો ધર્મ બુદ્ધિ વિના કદી પણ થઈ શકતો નથી, કમકે ધમ્મ વિના નથી પરલોકમાં વિશામ રહેતો અને નથી આત્માના અસ્તત્વમાં વિશ્વાસ રહેતો. અને જ્યાં વિશ્વાસ નથી ત્યાં કદીપણ સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. રીતિ સહિતામાં લખ્યું છે કે,

પલોચ્યતોતિ વિશ્વાસ. સિદ્ધિ પ્રથમ સ્વજનમ્ ।

વિશ્વાસ જ સિદ્ધિ માલતુ પ્રથમ લક્ષણ છે જેથી શારીરિક ઉત્તિ, માનસિક ઉત્તિ અને બુદ્ધિતત્વની લોકોદય પ્રમાણિની ઉન્નાતિ એ મર્વને માટે ધર્મોત્તિ જ મુખ્ય કારણ છે, તેમાં લેશ માત્ર સંશય નથી. હવે શીક્ષા દર્શની અદર ધર્મ શિક્ષાનો અન્તર્નિવેશ અવસ્થા થતો જોઈએ પ્રથમ ધર્મ યથ, ઉપામના પદ્ધતિયથ, નિત્યનિર્મિતક કામ્ય ક્રમ રક્ષ્ય,

નિર્ગુણ ઉપાસના, સગુણ પચ્ચેદોવાસના, અનુભવોપાસના, કર્મપદેવ (પિતૃ) ઉપાસના, આત્માનાત્મ વિચાર આદિ ધર્મના સર્વ સાધારણ સર્વ લોક દિતકર સાધારણ અગોની શિક્ષા અવસ્થ થવી જોઈએ. તે પછી પૂર્ણધર્મ, આશ્રમ ધર્મ, પુરુષ ધર્મ, નારીધર્મ, પ્રગતિધર્મ, નિવૃત્તધર્મ, આર્યધર્મ, અનાર્યધર્મ, રાજધર્મ, બ્રજધર્મ આપદ્ધર્મ, અસાધારણ ધર્મ, આદિ વિશેષ ધર્મના વિવિધ વિભાગોની શિક્ષા પૂર્ણતાથી દેવી જોઈએ, સાથે સાથે ધર્મશિક્ષા પ્રાપ્ત કરી પુરુષ કક્ષ ધર્મ વિષયક અક્ષર જ્ઞાનમાં જ સંતુષ્ટ ન બની પોતાની જીવનચર્યા તથા દિનચર્યામાં તે સર્વ ધર્મોગોનું અનુષ્ઠાન કરી એ બાબતમાં પૂર્ણ આનુકૂળ તથા પૂર્ણ ઉચ્ચમંશીય બનવું જોઈએ અને ત્યારે જ સર્વ ઉન્નતિનું મુળ ધર્મોન્નત પ્રાપ્ત થઈ શકે.

ધર્મોન્નતિનું છેલ્લું પગાઉ આત્મોન્નતિ છે. આ ઉન્નતિમાં જ સર્વ ઉન્નતિની પરાકાષ્ટા તથા પર્યાવરણ છે. યાતવલક્ય સરિતામાં કહ્યું છે કે,

સયન્તુ પરમે ધર્મે વદ્યોને નાતમ વર્ધનમ્ ।

યોગ બળથી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા એજ સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, પરંતુ આત્માની ઉન્નતિ એ શબ્દ ધણેજ ગૌરવ યસ્ત છે. કેમકે આત્મા તો હમેશાં સ્વતઃ, ઉન્નત, જ્ઞાન, સ્વરૂપ, સ્વયં પ્રકાશ અને સ્વતઃ પૂર્ણ છે. અવનત વસ્તુની ઉન્નતિ મહાવિત છે, પરંતુ જે વસ્તુ પોતે જ ઉન્નત છે તેની ઉન્નત કદીયજ સંભવતી નથી. જેથી આત્મા પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત જોવા એ જ પૂર્ણ આત્મોન્નતિ સાધન છે, એ આત્મોન્નતિ શબ્દદ્વારા સમજવું શાશ્વાતુકુલ છે. આત્માને પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત જોવાની બાબતમાં પ્રકૃતિજ અન્તરાયરૂપિણી છે, પ્રકૃતિ જ પોતાના પરિણામોત્પન્ન વિવિધ શરીર દ્વારા મલ વિશેષ આવરણરૂપી અતરાયોની સૃષ્ટિ કરી સાધકના દષ્ટિવ્યથા આત્માના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રગ્લભ રાખે છે. એટલે આત્માની ઉપરથી મલ વિશેષ આવરણને દૂર કરવા એ જ યથાર્થ આત્મોન્નતિ સાધન છે. સ્થૂલ શરીરનો મલ, સૂક્ષ્મ શરીરનો વિશેષ અને કારણ શરીરનું આવરણ છે. વેદ વિદિત કર્માનુષ્ઠાનદ્વારા સ્થૂલ શરીરનો મલ નાશ થાય છે, અને જ્ઞાનદ્વારા કારણ શરીરનું અવિદ્યારણ દૂર થઈ આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકટ થાય છે. એટલે કેમ ઉત્તમના જ્ઞાનના નિર્માત્ર અનુષ્ઠાનદ્વારા જ પૂર્ણ આત્મોન્નતિ થઈ શકે છે. આત્મા સત્, ચિત્, અન આનન્દરૂપ છે. તેની સત્ સત્તા વિરાટ વિશ્વની અંદર એકરસ અદ્વિતીય પરિણામદીન મૌલિક સત્તારૂપે હમેશાં વિદ્યમાન છે, એ સત્ સત્તા દેશ કાલ વસ્તુથી અપરિચ્છિન્ન છે પરંતુ જીવની સત્ સત્તા દેશકાલ વસ્તુદ્વારા હમેશાં પરિચ્છિન્ન છે. સાધક નિષ્કામ કમયોગના અનુષ્ઠાન દ્વારા ધીમે ધીમે પોતાની સત્ સત્તાને વધારતા હેવટે વિશ્વઆપિની વિરાટ સત્ સત્તાની સાથે 'સુષુપ્તકુટુમ્બક' એ ભાવથી પોતાની એકતા કરી શકે છે. આ પ્રમાણે સાધકને પરમાત્માની સત્ સત્તાની ઉપસન્ધિ થાય છે. ઉપાસના દ્વારા ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરી આનન્દમય પરમાત્મામાં ભવારે સાધક પ્રતિષ્ઠા લાભ કરે છે, ત્યારે તેને પરમાત્માની આનન્દ મતાની ઉપસન્ધિ થાય છે, અને જ્ઞાનની સદાવતાથી આત્માનાત્મ વિચાર કરી રાજ્યોગ સિત્ત યોગી ભવારે નિર્વિકલ્પ સમાધિ પદની ઉપર પ્રતિષ્ઠાલાભ કરે છે ત્યારે તેને નિર્ગુણ બ્રહ્મનો ચિત્ સત્તાની ઉપસન્ધિ થાય છે. અનાત્માનું આવરણ જન્મજન્માન્તર ગત અસાધ્યને લઈ ધણેજ પ્રગાઠ છે, જેથી એકદમ તેનું દૂર થવું એ મંભવિત નથી. એટલા માટે વેદાનુમોદિત સમદર્શન યાત્રાએ પોત પોતાની જ્ઞાનમુક્તિ અનુ-

માર આવશ્ય દૂર કરવાના ઉપાય ખતાવી, પોતાનું દર્શન નામ કૃતાર્થ કથું છે. પ્રથમ નાસ્તિક્ય ભૂમિમાં દેહથી આત્માની પૃથક્તા જ મનુષ્યને માનુષ પડતી નથી. જેથી ચાર્વાક લોકાયતિક આદિ નાસ્તિકિના મતાનુસાર શરીર જ આત્મા છે અને શરીરના નાશ સાથે જ આત્માનો નાશ છે. આ નાસ્તિક ભૂમિથી મુમુક્ષુની ભુદ્ધિ ન્યારે કાર્ષક આગળ વધે છે ત્યારે ન્યાય વૈશેષિક દર્શનોના જ્ઞાન ભૂમ દ્વારા તેન એ અનુભવમાં આવી જાય છે કે, આ મા સ્થૂલ દેહ નથી, પણ તેનાવી જુદો છે અને ઇન્દ્રિય, દેવ, સુખ, દુઃખ, પ્રયત્ન વગેરે આત્માના ધર્મ છે. એ પ્રમાણે પ્રથમ મ જ્ઞાન ભૂમિઓની સંકલ્પતાવી જ્ઞાનપથાનુગામી મુમુક્ષુનો આત્મા સ્થૂલ દેહના અભિનવેદની મુક્ત થઈ જાય છે, પરંતુ ન્યાય વૈશેષિકની જ્ઞાનભૂમિમાં આત્મા સ્થૂલ શરીરના અભિનવેશથી મુક્ત થાય છે, પણ સક્ષમ શરીરના અભિનવેશથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. માટે ઇન્દ્રિય, દેવ, સુખ, દુઃખ, પ્રયત્ન વગેરે અતઃક-રણ ધર્મની સાથે આ એ ભૂમિઓમાં આત્માને મજતા જોવાનો અધિકાર રહે છે, ત્યાર બાદ ન્યારે આત્મા તેથી પણ વધારે ઉન્નત જની યોગ સાંખ્યની જ્ઞાન ભૂમિમાં પહોંચે છે ત્યારે ઇન્દ્રિય, દેવ, આદિને પોતાનો ધર્મ ન સમજતા પ્રકૃતિને ધર્મ સમજે છે, અને પોતાને નિઃસંગ, નિત્ય શુદ્ધ, ભુદ્ધ, મુક્ત સ્વાભાવી સમજે છે, ક્ષત બંધનનો ઉપચાર અને આવી ઔપચારિક બંધન દશામાં લૌહિત્યાપચારમુક્ત રક્ષાટિકમણિની માફક પોતાનામાં સુખ કુખ્યાદિનો મિથ્યા આભાસ માત્ર સમજે છે. આ પ્રમાણેના મિથ્યા આભાસ અથવા ઉપચાર ચિત્તચિત્તિ નિરોધ અથવા વિવેક દ્વારા વહારેત કરી પોતાના નિત્ય શુદ્ધ ભુદ્ધ મુક્ત સ્વરૂપમાં અવસ્થાન કરવો એ યોગ તથા સાંખ્યજ્ઞાન ભૂમિ અનુસાર આત્માની મુક્તિ છે. આથી યોગ સાંખ્ય ભૂમિઓમાં પ્રતિષ્ઠિપાવચ્છિન્ન પુરુષની સ્વરૂપ પ્રતિષ્ઠા થાય તો પણ આત્માની સર્વવ્યાપક સત્તાની ઉપલબ્ધિ આમાં થતી નથી. માટે છેલ્લી ત્રણે ભૂમિઓનાં ત્રણે દર્શનો દ્વારા કાર્ય બહાની સાથે સાધન જળથી કારણ બહાની અનુક્રમે એકતોપલબ્ધિ થાય છે. તે પ્રમાણે કર્મભીમાસા દર્શન ભૂમિમાં “જગત્ત્વો મલ્લ દૈ” એ ઉપલબ્ધિ થાય છે દૈવીભીમાસા દર્શન ભૂમિમાં “વાસુદેવઃ સર્વમ્” એટલે બહા જ જગત્ છે, એ ઉપલબ્ધિ થાય છે અને બ્રહ્મભીમાસા દર્શન ભૂમિમાં પ્રપચ્યનો પૂર્ણ વિસય થઈ જીવ બહાની એકતોપલબ્ધિ થાય છે. તે વખતે સિદ્ધ યોગી આત્માની માયાનીત વચાર્થ બહા સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ કરી કૃતાર્થ થાય છે અવિદ્યા વિદ્યા બન્નેથી અતીત પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી તેની મમસ્ત વદ્યા પારસમાસિને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. આ આત્મ સ્વરૂપોપલબ્ધિમાં જ આત્મોન્નતિની પરાકાષ્ઠા છે, અને આર્થ શાસ્ત્ર સમત શિક્ષાદર્શની પૂર્ણ ચરિતાર્થતા છે. શારીરિક ઉન્નતિ, માનસિક ઉન્નતિ, બુદ્ધયુગ્મતિ, નૈતિક ઉન્નતિ એ સર્વ ઉન્નતિઓ આ છેલ્લી ઉન્નતિને માટે સાધન તથા મહાયક તરીકે છે. હવે વિશેષ વિચાર પૂર્વક નાવન ભારતમાં આર્થ સત્તાનોના રાક્ષાદર્શ આ પ્રમાણે નિર્દારિત કરવો જોઈએ જેથી પ્રવીણ પૂન્યપાદે દરદર્શી મહર્ષિઓના સદ્ગુણાનુસાર આર્થ મતાનગણ્ય વચાર્થશિક્ષાનો લાભ સર્પ પોતાના તેમજ સામાજિક જીવનને સફળ કરી શકે, એજ આર્થશાસ્ત્ર સમત શિક્ષાદર્શનો વિચાર છે.

અનુવાદક — વાડીલાલ ઠાકુભાઈ સંઘવી.

આત્માની આકર્ષક શક્તિ.

(લે. ડૉ. વેણુવિહારી)

(અનુસંધાન મતાધી)

અતઃપ્રવાહની શક્તિનું જ્ઞાન તમેાને થયેલું હોવાથી બીજાની સાથે વાતચિત કરતી વખતે આકર્ષક શક્તિનો ઉપયોગ કરવાથી ફરી મજા પડે છે તે તમારા સમજવામાં આવશે, બીજાની પાસેથી કામ કાઢી લેવા ખાતર ભલે તમેા આ પ્રયોગનો ઉપયોગ કરો પણ આ વિદ્યાના અભ્યાસ માટે અને તે વિદ્યાનો અનુભવ લેવા માટે અવરય તમેા આવા પ્રયોગ કરશોજી.

નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણાશક્તિથી ફેલાતી શક્તી આકર્ષણ શક્તિ.—નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણા એટલે કે અત્યક્ષ શક્તિ ફેલાવાનો બીજો પ્રકાર છે દાખલા તરીકે ધારો કે તમેા એક મહામા બેઠા છે, અને ત્યાં ધણાજ માણસોની ઠઠ ભરાઈ છે. હવે આ માણસોની બીડમાંથી અમુક એક માણસે તમારી સાથે તમારા બોલાવ્યા વગર તે વ્યક્તિ તમારી સાથે ચાલીને વાર્તાલાપ કરે એવી તમારી ઇચ્છા છે. આવી વખતે આ નીચે આપવામાં આવતો પ્રયોગ તમારે ધણાજ ઉપયોગી છે સેકડો માણસોએ આ પ્રયોગ અનુભવ્યો છે. એટલુંજ નહિ પણ ધણી વખતે ચોતાની પ્રતિકુળ પરિસ્થતીમાં લાભ મેળવ્યો છે. હવે કાર્ય કારણ પરત્વે પ્રયોગમાં ફેરફાર કરવો પડે છે.

સમામાં ભેગા થયેલા માણસોમાંથી એક માણસને યુદી કહાડો અને તેની નજર તમારાપર પડે એટલે સમીપ તમેા તમારું આસન જમાવો. પણ તમારા મનની આ વાત તેના હૃદયમાં ન આવે તેની સારી રીતે સલાહ રાખજો. અને ત્યારે ત્યારે તે તમારી તરફ જુએ ત્યારે તમેા તમારી નજર તેના હૃદયની મધ્યે માડજો અને તે નજર જ્ઞાન અને પ્રેમાળ હોવી જોઈએ એ વાત ધીમરતા નહિ. આ પ્રમાણેના ત્રાટક વખતે અનુમાં નીચે પ્રમાણેની સુચના ઉચ્ચારજો. “ તમારા મનમાં મારી સાથે પરિચય પાડવાનો છે, તમારા મનમાં મારી સાથે પીઝાન કરવાનું છે.” આ પ્રમાણેની નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણા મનમાં જ ફેલાવક વખત કરો અને પછી તે તેને નેત્રદ્વારા તેના હૃદયમાં પ્રેરો.

પૂર્વ તૈયારીની જરૂરત—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જો તમેા સચિત શક્તિને સુમાવશો એટલે કે વારંવાર નવી શક્તિ મંચય કરવાનું તજી દેશો તો ” અત્યક્ષ કિવા નિર્વાસાર કાર્ષ પણ પદ્મ તમેાને ફળદ્રુપ નીવડશે નહિ અને પાછલા પાઠોમાં જણાવી ગયા તે સંધ્યા સામાન્ય નિયમો તમારા મોઢે થયા ચિત્રાય અને ટૂંતિમાં ઉતાપી ચિત્રાય આ અત્યક્ષ શક્તિ પ્રમાર પદ્મ તમેાને જણાવ્યાથી અગર તેનો તમેા તેનો ઉપયોગ કરો તોપણ આ કાવ તસદ થઈ શકે તેમ નથી. દરેક વસ્તુને, એટલે પછી આ આકર્ષક આકર્ષણ શક્તિનો સિદ્ધતા માટે પણ કાર્ષક કિમ્બ આ સી પડે છે, અને તે આપવાની વસ્તુ ખરચવાની ચીજ બીજી કાંઈ નહિ પણ ‘ ગર્વ ’ અલિમાન, વડાઈ વગેરેનું દમન કરવું પડે છે. ગર્વ અનેક

રૂપે જાગૃત થાય છે, માટે તે ક્યારે અને કેવા સ્વરૂપના તમારી સામે આવી ખડો થશે, અને તમેને આગ્રહા ઉતારશે એનો, મુદ્દલે, અત્યંત યત્ન રાકે તેમ નથી માટે તેનાથી હમેશા સાવધ રહો.

પાઠ પંદરમો.

જેવટ હવે અતરમા મારે તમેને કેટલીક સુચનાઓ કરવાના કે આ કાર્સ હોશથી આલેખનામા આવ્યો છે. આ કાર્સમાં કંઈ જ બાકી નથી એવી મને પૂર્ણ ખાત્રા છે તેમજ તમેને જે જે કહેવાનું મેં યોગ્ય હતું તે ત્રણમાં મેં આલેખ્યું છે તેમાં પણ મુદ્દલે વાંધા જેવું નથી. હવે ઉપરથી મારે તમેને બેજ શબ્દો કહેવાના છે. “તમારામાં જે કાંઈ કુટેવો હોય તે તજો. તેનાથી સાવધ રહો, કારણ કે કુટેવો એ, વ્યક્તિક આર્થિક શક્તિનો દુરમન છે જેને કોઈ પણ જાતની કુટેવ, કુછદ, અગર વ્યસન હોય છે તે માણસ તે વ્યસનને આધિન હોય છે, કુટેવે તેને પોતાના પાશમાં બદ કરેલો હોય છે. પત્રી ને ‘ટે’ ગમે તેવા પ્રકારની હોય તો પણ તે પરાધિનતા નેના પોતાના આર્થિક શક્તિના અમારજ વળગેલી હોય છે. ટેવ એ પણ એક બચકર શક્તિ છે, અને તે મોકના સ્વરૂપે નાચુસની બંધનતા કરવા કારણભૂત નિવડે છે. પાછલા પાઠોમાં જ્યાં મોકના બાખ્યા બાપરામાં મારી છે તે પાઠમાં જતાબ્યા પ્રમાણે તેની બાધક શક્તિ નજ દરી સધક શક્તિનો સંચય કરવાનો જે માર્ગ બતાવ્યો છે તેજ માર્ગ કુટેવો તરુવામાં ઉપયોગી છે. હવે અતમા નીચેના શબ્દો ધ્યાનમાં રાખજો.

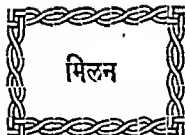
હવે આ વ્યક્તિક આર્થિક શક્તિ કે જે સમજ છે તેનો સચક કરી તે શક્તિનો સ્વહીત માટે ફેરી રીતે ઉપયોગ કરવો એ વિદ્યા હવે તમારા જાણવામાં આવી કે તમારા હૃદયમાં પેથી તમારી ઇચ્છા જણી લેઈ, તે ઇચ્છાને પચટાની તમારી શક્તિનું દરજ્જુ કરનારા માણસોથી મુપાકાત થતા તમે તેમની સાથે ઘણીજ નાવચેનીયો વર્તનને મિત બાપણી બનતાં તમે તેઓથી તમારું મંરજ્જુ કરી શકો. કેવળ તમારી ઇચ્છાથીજ, પ્રેમ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયેલી તમારાજ એક અચ રૂપ, અમૃત્ય કે જે ખરી ભુદિદ્યાગી નથી એવી આ શક્તિ તમારા કબજામાં ફેરી રીતે આવે તેનું વિવરણ આ પુસ્તકમાં યથામતિ કરવામાં આવ્યું છે ઇચ્છા અને શક્તિ એ બન્ને આગકિત આર્થિક્યને મળતાં એક મુર્તિ બની વ્યક્તિક આર્થિક્ય શક્તિ જગતની એકદર આર્થિક શક્તિ કરતા એટલા ધગવે છે એ વાત કદીજ ભુલી જવા જેવી નથી, શ્રી જગદીશ તમારી સવળા શુભ ઇચ્છાઓને પરીપૂર્ણ કરો. ઇતિશિવમ્!

ૐ મહનાવતુ । સઠનૌ સુનવતુ ॥

સહવીર્ય કરવારે । તેજસ્વિનાવધીતમધ્નુ યા ચિદ્વિશ્વારે ॥

ૐ જ્ઞાન્તિઃ જ્ઞાન્તિઃ જ્ઞાન્તિઃ

“આ અમારું અધ્યયન અનાર રક્ષણ કરે, અમેને સાઈ રૂપ આપે, અમેને વીર્યવાન કરે । આ અમારું અધ્યયન તેજસ્વી હા અને અમારામાં વિરોધ ન થાઓ.”

મિલન

(સપ્તાગ ધીરજ.)

(અનુમધાન ગતાક પૃષ્ઠ ૯૫ થી)

ગૃહસ્વામીએ વિચાર્યું—આ સ્ત્રીનો ખ્યાલ ઠીક છે, આ હિન્દુ બ્રાહ્મણ છે. અત્યારે સારીને વખતે સ્ત્રીએ ગૃહમાં અપરિચિત મનુષ્યની માથે રહેતું એને માટે ભયજનક ગણાય એમાં સંદેહ નથી. પણ તે શોભા પ્રત્યે બોલ્યો—‘કીક’ એક કામ કરો. હું આપને ઘેર એ તાર કંઈ કે જેથી તે સેકા આવીને તમને ઘણાં જાણે તમે તેમનું ઠેકાણું મને જાણો.’

શોભા તરત બોલી—‘ચંદ્રભોજન, બાદશાહપુર.’

તાર મોકલી ગૃહસ્વામી આવ્યો. જોયું તો શોભા સાં ઊભી કબી રડી રડી હતી, તેને સાતવન આપવાની ઇચ્છા થઈ, પણ ચરમનો પડેલો આડે આવ્યો. વળી શોભા તેનો થું અર્થ કરે, તે પણ ન સમજાય તેની બાબત હતી; છતાં દસ્ય અપભ્રમ હતું, જેથી થોડી-વારે તેણે બોલવાનું શરૂ કર્યું—‘સાંત રડો દેવી ! શા માટે રડો છો ? સવારે કાંઈ ને કાંઈ જામનપુરથી આવી પહોંચ્યો’ શોભા ફરવળ લઈ દૃષ્ટિ ની ગૃહસ્વામીની નરક જેવા કાળી. ગૃહસ્વામી ઉપર તેને હવે કાંઈક કંઈક વિશ્વાસ પડવા લાગ્યો હતો. તેણે ધીરથી પુછ્યું—‘આપનું નામ શું છે ?’

ગૃહસ્વામીએ કહ્યું—‘મને એમ લાગે છે કે હું આપની યાત્રિનો છું. મારું નામ રામચંદ્ર છે.

શોભાનું-મોહું વિશીષ્ટ થઈ ગયું. તે વિચાર કરવા લાગી—‘હે ધન્ય ! દુનિઆમાં કેટલા રામચંદ્ર છે ?’

કર્તાત જોભા હવે એ અપરિચિત સ્થળમાં નિશ્ચિત સુખ ગઈ.

જ્યારે તે જાગી, ત્યારે તેણે પોતાના વિચારને નેત્રોથી ચારે તરફ દૃષ્ટિશીલ કર્યો અને બહાર નીકળવાને માટે દરવાજા બોલી તે નીકળવા ચકાસી હતી, એટલામાં ગૃહસ્વામીએ રસ્તો રોકી કહ્યું—‘શોભા ! ક્યાં જાય છે ?’

પગતળે દબાવેલી સર્પિણી જેમ પોતાની ફેણ ઉઘાડે છે તેમ શોભા પોતાના કાળા ને સાંભા વાળ ઉગમવળ મુખથી હસાવતી બોલી—‘આપ બદ સતાન છો. પોતાના નિર્વાસમાં દુષ્પણે લીધે આવી ચડેલી પર સ્ત્રી સાથે આવો વ્યવહાર તમારે ન કરવો જોઈએ.’

ગૃહસ્વામીએ કાંઈ ઉત્તર ન આપતા શોભાનો હાથ પકડી લીધો. કોંઈથી કપતી શોભાએ સત્વર પોતાનો હાથ ખેંચી મૂક તિરસ્કાર પૂરક કહ્યું—‘પાણી-’

રામચંદ્રે પોતાના ખીસામાંથી એક પત્ર કાઢી શોભાના હાથમાં મૂક્યું અને કહ્યું—‘આ પત્ર કોનું સંબંધ છે તે જાણો છો ?’

શોભાએ જોયું કે પત્ર જામનપુરથી આવેલું છે. તે તરત વાંચવા લાગી. વાંચતાં વાંચતાં તેનું મોહું સાન અને ફરી સંદેહ થઈ ગયું. વાંચી રહ્યા પછી તેણે તેથી પણ અધિક સજ્જ

નેત્ર થઈ શિર નમાવ્યું તેવું માયાથી પગ સુધી સમગ્ર શરીર ઠપી રહ્યું હતું. તે જળ બરેલાં નેત્રોથી રામચંદ્રની તરફ જોવા લાગી અને કાગળ તેના હાથમાંથી નીચે પડી ગયો. રામચંદ્ર નીરવ થઈ શોભાની હાલત જોઈ રહ્યો હતો. તેણે તે પડેલો કાગળ ઉપાડી સ્પર્શ કર્યું—‘શોભા ! સાબળો, પત્રમાં શું લખ્યું છે —’

“ મને આજ સંજના માસમ પડ્યું કે તમે હમણા માલવેશ્વરોક્તની પાસેના બગલામાં રહો છો. મેં વિચાર કર્યો હતો કે શોભાને લઈને તમારી પાસે મુકી જઈશ પરંતુ બહારથી ઘેર આવતા જોયું તો કન્યાઓ મારવેશ્વરોક્ત જોવા ગઈ છે. મોહનનો ને તમારો તાર એક સાથે જ મળ્યા તાર ઉપરથી સમજાય છે કે શોભા તમારી પાસે પહોંચી ગઈ છે ઇશ્વરનો ઉપકાર ! હું આજ ગયું છું કે તમારું બંનેનું અશ્વિતનું મિલન સુખકર થયું હશે, એમાં સંદેહ નથી મોહન પત્ર લઈને તે તરફ આવ્યો છે તેની સાથે તમે બંને જણાં અત્ર આવરો હું તમને બંનેને એક સાથે જોવા ઇચ્છું છું. ”

રામચંદ્ર પુનઃ બોલ્યો—‘શોભા ! મારું, તારૂં આ મિલન ઇશ્વરની ઇચ્છાનું પરિણામ છે.’ શોભા હજી સુધી ઉભી ઉભી કપતી હતી. રામચંદ્રની એક પથ્ર વાત તેના કાનમાં પહોંચી નહોતી. તે બોલી ઉઠી—‘આ પત્ર કદાચ બનાવટી પથ્ર હોય !’.

પછી આગળ શોભા વધારે બોલી શકી નહી. તેની વાચા ગઈ થઈ ગઈ, રામચંદ્ર જોરથી હસ્યો અને બોલ્યો—‘શોભા ! તે મને પહેલેથી એક બહમાથ સમજી લીરો કે કોઈપથ્ર પ્રકારે તું એ માન્યતા ફર કરવા ચાહતી નથી. હું સ્ત્રીઓના સ્વભાવથી પરિચીત નથી, એટલે એમ કરવામાં તારો શું હેતુ હશે એ સમજી શકતો નથી. પથ્ર રહે, હું એક બીજું પથ્ર પ્રમાણ તને મારી પ્રાણેશી મનાવવા સર આપું છું. આમ કહી રામચંદ્ર અંદરના ઓરડામાં ગયો ને થોડીકાં પડી બીજા કેટલાક પત્રો લઈ આવ્યો. શોભાને તે પત્રો દેખાડી કહેવા લાગ્યો—‘શોભા ! જુઓ આ કાગળો. તમે તમારા પાતને જે કાગળો લખ્યા હતા તેજ આ છે કે નહિ ?’

‘શોભાએ જમીન ઉપરથી પોતાની દૃષ્ટિ ઉઘી ઉપાડી જોયું તો એજ પત્રો અને તેમાં એજ શબ્દો—‘પ્રાણેશ્વર,’ ‘જીવનનાથ.’

હે ઇશ્વર ! આ કેવી વિદમના છે ? સંઘર્ષનાં આ એ અપરિચિત પ્રાણી આજ કયા બંધનમાં બંધાઈ ગયાં છે ? શોભાનું સુદર કમળનાં જેડું કામળ કમળીય શરીર કળંગરી ખીલી ઉઠ્યું. તે મનમાં ને મનમાં પ્રશ્નને કહેવા લાગી—‘અભિનેશ્વર ! તમારી માયા બધું ગઢન છે !’

‘રામચંદ્ર એટલાજ પ્રમાણે આપણે સુખ રહ્યો નહીં, તે કાલે સાજો મુખધર્મી પાછા ફરેલા કવરને કાઢી કહેવા લાગ્યો—‘મારી પ્રાણેશ્વરી શોભા મારા જીવનની શોભા ! આ જો. જે પત્ર તે તારા પ્રાણેશ્વરને લખ્યું છે તે જ આ છે કે નહિ ? કાંઈ બનાવટી પુતારા રામચંદ્રને આ પત્ર ન મળી શકે હો !’

શોભાની એકવાર એ ઇચ્છા થઈ કે આ પત્ર જુલાવી લઈ તેના દુકાડે કુકા કરી ફેંકી દેવા ! હાથ ! તે લગ્નની છે, સિંચેલ થઈ ગઈ છે તે અપરિચિત પુરુષ કે જેની ઉપર કાલ રાતથી હજારોવાગ અવિશાસ કરી ચુકી છે, તેની તરફ આ પત્ર કટલી પ્રીતિ, કેટલું અભિમાન અને કેટલું માધુર્ય દેખાડી રહ્યું છે ? જોને જોવાથી ઓળખવા લાયક, કામળ

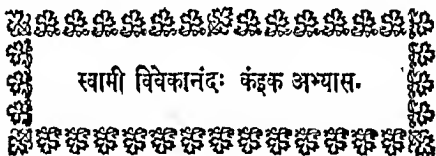
ચિહ્ન 'તેની' પામે નથી, તેની તરફ તેણે આ રીતે પોતાની સમસ્ત હકીકત સરસ વિધાન-
થી અને વિસદ અંત કરચી સખી મોકલી હતી. તે કેવળ વિભોધ હતી. 'રામચંદ્રની વાતથી
તેની આજોમા અશ્રુઓ આવી ગયાં. તેણે મોટું છૂપાવો, ફેન કરી પોતાના હૃદયનો 'ભાર
હલકો કરવા ઈચ્છા કરી, પણ તરત જ રામચંદ્ર અલ્પત આદરથી શોભાને હૃદય સાથે
સગાવી તેનાં આંસુ લુછી લીધાં. સ્વામીના હૃદયમાં સ્થાન મેળવી શોભા સાંતિ બાલ લેવા
લાગી. તેનું રક્ત બધું થઈ ગયું.

પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો હતો ધીમી ધીમી શીતળ વાયુહલ્કરી વહેન કરી રહી હતી અને
બગીચાનાં ઝાડોનાં પાંદડાંઓ ઉપરથી પાણીનાં બિંદુઓ ટપકતાં હતા. બહાર લાલમોહન
આવી ગયો હતો તે ખોટો પાડી બોલાવવા લાગ્યો—'રામચંદ્ર ! શોભા ઉડી છે ? તેને બોલાવો,
તેને માટે કાલે અમે જે તકલીફ ઉઠાવી છે, તે એક બગવાન જાણે છે.'

શોભાએ બારીએ ભેવા મોટું ઉચું કર્યું. રામચંદ્ર કહ્યું—'જા, શોભા ! અપરિચિત
પાસેથી દૂર જા'.

શોભા ઈષ્ટ હાસ્ય કરી પતિને કંઈ વળગી પડી અને બોલી—'હવે મને અધિક
શરમાવો નહિ !'

પતિ એક બીજાની તરફ જોઈ રહ્યા હતા પ્રભૂતિ તેને અનુમોદન આપી રહી હતી

સ્વામી વિવેકાનંદ કંઈક અભ્યાસ.

(લેખક—સત્ય વાસુદેવ રામચંદ્ર)

ગત અર્ધ શતાબ્દમાં પાશ્ચાત્ય દેશમાં એક પ્રકારની પ્રજાત ૫૨૮ મહામારત, સમુ-
ત્ક્રાંતિ (Revolution) થવા પામી છે. પૌરાણીક રીતિ રીવાજો અને પરિનાલીકાઓના
મજે ભાગે ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે પાશ્ચાત્ય દેશોની પ્રજાના વિચારોમાં એક અદ્વિતીય
પરિવર્તન થવા પામ્યું છે જે મિલ્લિતો પ્રજાજન સમયથી પ્રચલીત હતા તેમને હવે શકા-
શીત દૃષ્ટિથી અમાન્ય કરવામાં આવે છે. અનેક પેઢીઓથી ગંભીરતામાં આવેલી શ્રદ્ધા અને
સાદાધર્મો ઉત્સર્ગ કરાય છે. મનુષ્યો જે જે પૂર્વે મૂન જૂન અને અતિમ સત્યોત્ક્રિષ્ટ દેહ-
તાથી સ્વીકારતા હતા અને જેનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાની સમસ્ત શક્તિનો વ્યય કરતાં
પણ અચકાતા નહિ તેવાં સત્યોને હવે એક અજ્ઞાન અને અશિશ્વિત જન સમાજ વર્ગની
અસમ્ય પ્રમાદ પ્રજાથી જ લેખવામાં આવે છે ! અને જે ધર્મનો, સંસ્કૃતિને અનુજન
નુજે પહોંચેલા પાશ્ચાત્ય દેશો પોતાના તરીકે સ્વીકાર કરતા હતા અને જે સમસ્ત વિષ
પ્રાપ્ત કરવાની નિરર્થક ચેષ્ટા પરાયણ થતા હતા તે હવે માત્ર જન ગૌરવ કિંવા વૈભવના
ગોકપ્રદ અંગણ ચિહ્ન ૩૫ જ થઈ રહ્યો છે ! આ અર્થ પરિવર્તનોથી જાનવાન અને વિચાર-

શીમ વ્યક્તિઓ પરિચિત છે. ગત સમયના સિદ્ધાંત પ્રચારકોનું અસ્તિત્વ હવે નષ્ટ થયું છે અને હાલના મત પ્રચારકો ચાતુ જમાનાનું વિચાર પ્રાપ્ત્ય દર્શાવવા અસમર્થ છે. તેઓ જે સિદ્ધાંતોની સિદ્ધિ ગર્જનાવત ઉદ્દેશ્યથી કરી પ્રચાર કરતા હતા તે હવે જ્ઞાન સુક્ષ્મ થવાથી સુરોદ્ધય થતા અક્રવાકની રૂઢિ શાંત માફક વિરામ પામ્યા છે.

ગયાં પચાસ વર્ષોમાં પાશ્ચાત્ય દેશોના વિદ્વાનો કંઈ અજાણ બનીને; નિરૂદ્ધાંત વ્યક્તિ-વત, હાથ ભેડી બેસી રહ્યા નથી, પરંતુ તેઓએ તે દરમ્યાનમાં ધૈર્યતા દેશોમાં પ્રચલીત સમસ્ત પાંગણિક ધર્મસેવાનો અભ્યાસ કર્યો છે આટલું જ નહિ પણ કેટલાકે તો તેનો સ્વીકાર કરી તેનો અન્ય રચણે પ્રચાર કરવા પ્રયત્નવાન થયા છે. હાલમાં પાશ્ચાત્ય દેશોમાંનો એક ખડ-જ્ઞાનવાન જન સમાજ વિભાગ-ભારત ગર્વના બે અગ્ર ધર્મોને ગ્રાહ્ય અને સ્વીકારણીય માને છે. તે બે ધર્મો હિંદુ ધર્મ અને બૌદ્ધ ધર્મ છે. વળી કેટલાકે હિંદુ નીવાસી ત્રાસિ મુનીઓએ ત્યાં પોતાના આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનું સમગ્ર પ્રદર્શન કરી બતાવ્યું છે આ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના પ્રાપ્તિ તેમને એકાદમ ચિત્તવન કર્યાથી જ થઈ હતી.

ચિત્તવનરૂપી આ ચમત્કારિક શક્તિ માત્ર કંઈ પરાવર્તી અસર કરવામાં સફળ નીવડતી નથી. તે પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોને લભ્ય સર્વથી ઐશ્વર્ય અને બલિષ્ઠતમ (Mightiest of the mankind) શક્તિ છે અને મનુષ્યમાં સદા સર્વદા નિવાસ કરી ગ્રહેષ્ટા દેવતાઇ અથા ઉપર અજબ અને જલ્દુષ્ટ અસર કરવા શક્તિમાન થાય છે. નિદિધ્યાસન એ મનુષ્યના આધ્યાત્મિક વિશમનું એક અત્યંત આવસ્યક સાધન છે અને મનુષ્ય જ્યારે એકવાર એ પૂર્ણતાની પરિસ્થિતિ જે પ્રાપ્ત કરવા જામ્બવાન થાય છે ત્યારે જ તે ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક ગુરૂની દેવી જે વિશુદ્ધિત કરવાની યોગ્યતાવાન થાય છે. આધ્યાત્મિક જીવનનો સર્વ ઐશ્વર્ય માનવ જીવનમાં નિવાસ કરી રહેલ આત્મિક દેવતાઇ અથાની શોધ કરવામાં જ રહેતો હોય છે. શ્રીમાન સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદના પરમપૂજ્ય પાદ પદ્ય ગુરૂશ્રી ગમ-કૃષ્ણ પરમહસ દેવ, સૃષ્ટિની નાનારિધ અનેક ગડમથલોથી પરાગમુખ થઈને, કેટલાય દિવસ રાત પર્વત અખડ અને નિવેશ સમાધમાં બેસી રહેતા હતા અને જ્યારે આ સમસ્ત જગત નાના પ્રકારના શુભાશુભ વ્યવસાજની હાથ હાથથી વિરામ પામીને નિદ્રાદેહીની ઉપાસનાના કાર્યમાં વ્યાપ્ત રહેતું ત્યારે તેઓ પોતાની પચતત્વની પ્રતિભામાં નિવાસ કરતા દેવતાઇ અથા સાથે એકતા કરતા.

સ્વામી વિવેકાનંદને તેમના શૈલ્ય કાળમાંથી જ તેમના આધ્યાત્મિક જીવનનો વિકાસ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી. આ માનવ જીવમાં સુખપ્રદાતા સર્વ વસ્તુઓ એમના સમક્ષ ઉપસ્થિત હોવા છતાં પણ એમણે એ સર્વનો સત્યાગ કર્યો અને એક સન્યાસીને ઉચિત એવી ભગવી કૃપા ધારણ કરી, પોતાના પરમ પૂજ્ય ગુરૂ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહસના ચરણપદોમાં નિર્નતતાથી મસ્તક નમાવી તેમની સમક્ષ જ અનંત શાંતિ અને સુકાંતના માર્ગની શોધવા કરવા બેઠા અત્યંત પરિશ્રમ અને ખતથી તેમજ નિઃશ્વર મનેશ્વરથી તેમણે પોતાનાં વાંચિત કાર્યની સમાપ્તિ કરી અને પોતાના ગુરૂશ્રીના અતિમ શુભાશિ-વોદ્ધી અગ્રહીને મહા અને સચિનય પગ પ્રાપ્તતાથી મસ્તક ઉપર ધારણ કરી, પોતાના આચારના પરમ પરિવ્ર મહનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના કાર્યની પૂર્ણતા લક્ષ્યમાં લઈ એક આદર્શ સન્યાસીને મોગ્ય એ સર્વ કન્યો પૂર્ણ કરવા કટિબદ્ધ થયા પોતાના

ગુરૂશ્રીએ આપત્તિ જગનનો ત્યાગ કર્યો પછી, તેમને હિંદુ ધાર્મિક તત્વાનો પ્રચાર કરવા અમેરિકાની ધાર્મિક પરિશદમાં પોતાની ઉપસ્થિતિ અત્યંત આવશ્યક લાગી. તેથી તેઓ હિંદુ ધર્મ તત્વોનો પ્રચાર કરવા અત્યંત હિંદુ શક્ટે પડ્યા થઇને ઉપડી ગયા. ત્યાં તેમના મુખ્યાર્થવદ્માંથી પડેલા શબ્દો ઉપર તેમની શરીર નિવાસી દિવ્યતાની-ઓગ્રસ વન્દિની-છાપ સ્પષ્ટપણે પ્રકટ જ થતી હતી.

તેમણે લીધેલા અપૂર્વ મહેનત અને તેને યોગે ઉદ્ભવેલાં અનેક મહત્વનાં શુભ પરિણામો સર્વને સુવિદિત હોય જ એટલે તેનો પુનરુલ્લેખ અત્રે અનાવશ્યક છે. માત્ર એટલો જ ઉલ્લેખ હસ થશે કે જે હૃદયે એમની વાક્યસુધાના પાત કડું તે પ્રત્યેક હૃદયમાં ઉત્સાહની પ્રેરણા થઇ અને આનાધાન શિક્ષિત અને ધીમાન વગનાં અનેક વ્યક્તિઓ હિંદુ તત્વ-જ્ઞાન-શીનોસોશી-પૂર્ણપણે સમજી. તે હૃદય જ્ઞાનનાં એકાગ્રતામાં પ્રાપ્તિ કરવા તત્પર થઇ, આ એકાગ્ર નિદિષ્ટામાનથોજ મનુષ્ય અન્ય જનો સમક્ષ ચિરંતન સ્થાપી તત્ત્વ તાકૃતાથી મુક્તિ સમર્થ થાય છે અને અમેરિકા તથા અન્ય પાશ્ચાત્ય દેશોમાં, સ્વામીશ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંમના વિખ્યાત પદ શિષ્ય સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદના અદ્ભૂત આધ્યાત્મિક શક્તિમાં પરિણીત થએલા સરાસા વધિ આગળ ગિયે. આ તત્વના આશ્ચર્ય ચક્રત કરી નાખનાર માર્તંદેવ દ્રશ્ય રૂપે અદ્વાપ પર્યંત પશુ વર્તમાન છે.

પ્રત્યેક યુગમાં એવા કેટલાક યુદ્ધાઓ હોય છે, કે જેના ઉપર આપણે અત્યંત લાક્ષણિક વિચાર પરપરા યોજી શકીએ. આપણા મનિ મુનીઓએ એવા યુગમાં જન્મ લીધો હતો કે જ્યારે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન કીર્તિ અને ઉત્તતિગિરિને ઉત્તન દુર્ગે વિરાજતું હતું અને જો આપણે વિશેષ મુશ્કેલી મુદ્દાઓ ઉપર લક્ષ્ય ન આપીએ અને આ યુગને જો તે યુગ સાથે સરખાવીએ તોએ તત્વ નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ થશે કે આપણો માત્ર જડ તત્વોનો જ યુગ છે, જ્યારે તે તો ક્ષુણ્ણ આ મરત ધ્વજાડને આશ્ચર્ય ચક્રત કરી નામે એવા હિંદુસ્થાનમાં સર્વ એક આધ્યાત્મિક વિરોધોના સમય હતો. આપણે રીન રીવાજના અનેક જવનાથી જવાબ ગયા છીએ તે સમયમાં કેટલીક એવી અપૂર્વ અને અદ્ભૂત વ્યક્તિઓ થઇ ગઇ કે એવી પુન થશે કે ના તે અદ્વાપિ પર્યંત સદિ-ધક્તાની જવાત છે તે યુગ પ્રજ્ઞાપીત મહાપુરુષોનો જ યુગ હતો અને તેમના પ્રત્યેક કાય ઉપર-પ્રત્યેક શબ્દ ઉપર-તેમની આધ્યાત્મિક મહત્તાની અને વ્યક્તિત્વની છાપ વર્તમાન હતી. એ દિવસોમાં ધાર્મિક વાતાવરણના અસત દૃશ્યરૂપે યોગે, પ્રત્યેક વ્યક્તિને માનવ જીવનને લગતા સર્વ એક નિશ્ચયો ઉપર વિચાર ચત્રાવવાની અનીવાર્ય અગત્ય પડતી.

જે જોતો તે સમયના અનેક મહાપુરુષોના નામ વિધિ પ્રજ્ઞાપીતો પરિચય થયો હતો, તેમજ અહોરાત્ર ચિત્તવન કરવાને યોગે એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું વલણ જવાઇ ગયું હતું અને તેમની એ ઉત્સાહ પ્રેરકતાનો ધણીએ લાજ લીધો હતો અને અદ્વાપિ પર્યંત પશુ લે છે. સ્વામી વિવેકાનંદમાં એક નિદોષ જાળકને યોગ્ય હૃદય માથે એક મહાકવિને યોગ્ય કલ્પના શક્તિ અને આત્માની દિવ્યતાનો નિરાસ હતો એમના આભાર દિવ્ય, વિશાળ, સર્વજ્ઞાનદત્તરત અને નિખાતસ હતો અને એમના હૃદયમાં સર્વજ્ઞો માટે સ્નેહવિધિની ઉત્તુગ સદગિઓ ઉચી ઉચી ઉજળી રહી હતી. એમણે અમેરિકાના અનેક ભાગોમાં હિંદુ ધર્મ તત્વોના પ્રચારાર્થે અનેક ભાષણો આપ્યા હતા, અને તેમને તેમાં અત્યંત ઉત્તેજન પણ મળ્યું હતું એમના મુમુક્ષુ અને મનોવજ્ઞ તથાપિ ચિગમ્યાથી છાપ પાડે એવા સ્વ-

રના એટલી જાણ અસર મની હતી કે તેનો પ્રતિરોધ અનેક ભાષણોદ્વારા પણ થવો અશક્ય હતો. આ સમયે પ્રત્યેક હૃદયમાં આમ સંગોષનાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઇને, જાન પ્રાપ્તિની તીવ્રતા અવશ્ય ઉદ્ભવ્યા સિવાય રહી શકતી નહોતી.

સ્વામી વિવેકાનંદના ભાષણોએ સર્વ શ્રેષ્ઠ ધાર્મિક સાહિત્યના અભ્યાસકોના સર્વ મનોરથો પારપૂર્ણ કર્યા છે. આવા ધર્મી અભ્યાસકોએ સુક્તકંઠે એકમત થઇ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે તે ભાષણો આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના સર્વ શ્રેષ્ઠ અને મર્વોત્તમ નમુના રૂપે ધણું જ ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવે છે, અને વિશેષતઃ આધ્યાત્મિક તત્ત્વ જ્ઞાન જેવા કડીન વિશયના વિચારો નિર્દર્શન કરવાની અપ્રતિમ અને અદ્ભૂત સરજતાના નમુનારૂપે અઘાપ વર્તમાન છે. અને એજ કોઇ પણ પાશ્ચાત્ય વિદ્યાર્થીને આશ્ચર્ય કંઈ થઇ પડે એમ છે. સ્વામી વિવેકાનંદના લખેલા પ્રયોગ અત્યંત અમુલ્ય છે એ અમુલ્યતાની ઉપમા આપવી શક્ય નથી એ પ્રાં. ધોતી કેટલા કુખી હૃદોને સાંત્વન મળ્યું છે ! એથી કેટલા જનોની નાનાવિધિ ભક્તિ-આતુરિયારણ થયું છે ! આ પ્રયોગના અધ્યયન પછી કોઇ પણ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પિપાસુના હૃદયમાં ઉદ્ભવેલા ઉત્સાહની પયાથપણે કંઈના આવરી શક્ય નથી.

સ્વામી વિવેકાનંદે હિંદુસ્થાનમાં આપેલા પોતાના ભાષણોમાં વિપ્ર વર્ગમાં-કે જે વર્ગ અધુનતિની પરાપૂર્વના અત્યુત્તમ સ્થાનને ભોગવવાની લાલસાત ઉત્તરોત્તર ક્ષીણ કરી રહ્યો છે અને હિંદુઓના ધાર્મિક વ્યવહારમાં મુનકુડાગ્રો ધૂન કરી રહ્યો છે તે વર્ગમાં-યની ભયકર આધ્યાત્મિક અધિગતિનો અત્યંત તાદૃશ ચિતાર દર્શાવે છે એમણે એમના ભાષણોમાં પ્રદર્શિત કરેલા વિચારોની યોગ્યતા અને અમુલ્ય ઉમયની અતિશયોક્તિ શક્ય નથી. અને એ ઉલ્લેખ તદ્દન સુક્ત થઇ પડશે કે વિપ્રવર્ગ જે સર્વથા ધાર્મિક અધ્યયન માટે સર્વ શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, તે પોતાની કુલકણ્ઠ નિદ્રામાંથી જાગૃત થઇ, પોતાના પૂર્વજોએ જૂનકાલમાં પ્રાપ્ત કરેલા કીર્તિ ગૌરવની સ્વલ્પભૂમિ ઝાંખી કરશે અને સર્વેના દરમ્યાં એ ભાવના પ્રસ્થિત કરશે કે શાસ્ત્રમાં ઉત્તરોત્તર અનંત શાંતિનો અનુભવમાત્ર એકાગ્રતા અને માનનીમાં નિવાસ કરી મહેલા દેવી અગ્ની શોષથીજ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેનાથીજ અગ્નિ માત્ર અમર અને દેવના જેવીજ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ કર્તવ્ય સાક્ષાત દેવ સ્વરૂપી પણ થઇ જાય છે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાનો એ ઉલ્લેખ વાસ્તવિક છે કે, “જ માર્ એકાગ્રતાથી અને નિશ્ચય મનથી ચિત્તવન કરે છે, તેઓ મને પ્રાપ્ત કરે છે હું સર્વ સમયે મારી અનન્ય ભક્તથીજ પ્રાપ્ત થાઉં છું.”

સ્વામી વિવેકાનંદનું ચરિત્ર, ધાર્મિક ચિત્તવનનાજાલ સંરોધકોને અત્યંત અદ્ભૂત આદર્શરૂપ થઇ પડે છે. એમનું જીવન અત્યંત પ્રવૃત્તિથીજ દર્શાવેલું અને તે પ્રત્યેક શૃદ્ધભેદી-નને તેમના મનમાં માટેના અપ્રતિમ આદર્શરૂપ છે એ વાત નિર્નિવાદ છે X

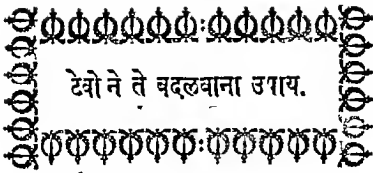
સીહિતશિક્ષક

અને

ચન્દ્રકાન્તાની આમંત્રણ.

ઓઓએ નીતિમય જીવન માટે મુશ્કેલીઓ અને આનંદો ને સુખી બનાવવો હોય તે આ પુસ્તક વાંચવું તેમાં ઓતે મનન કરવા યોગ્ય ૩૦ પ્રકરણો અને ૧૫૦ પવિત્ર સતી ઓઓનાં જીવન ચરીત્ર છે. રૂ. ૨. ૪-૦-૦. અવસ્થાપક ભાગ્યોદય-અમદાવાદ.

X અગ્રેજ ઉપરથી દેશગ માટે

દેવો ને તે વદલવાના ડગાય.

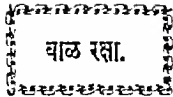
(લેખક—વિદ્યનાથ શામરાવ ડોરાણે.)

(૧) સાધારણતઃ એમ માનવામા આવે છે કે આપણને જે સારી નરસી ટેવો પડેલી હોય છે, તે ફેરવી શકાય એમ નથી પણ આ મન ખોટા છે. પ્રયત્ન કરવાથી ખરાબ ટેવો છોડી શકાય છે, અને નવી સારી ટેવો પાડી શકાય છે.

(૨) ટેવ એટલે કાંઈ એક પ્રમત્તે પૂર્વે કહેલી કૃતિ અનુરૂપ કરીથી કૃતિ કરવાની—એક વખત ગએલા માર્ગે ફરીથી જવાની એટલે સુવલ માર્ગે જવાની મનની સદગ્ન પ્રવૃત્તિ. આ પ્રવૃત્તિ સચેતન પદાર્થો પ્રમાણે અચેતન પદાર્થોમા પણ જણાઈ આવે છે હિદાહરણ તરીકે એક વખત અમુક રીતથી વાળેના કાગળના ધડાની પણ ફરીથી તેજ પ્રમાણે વળવા પ્રવૃત્તિ હોય છે તેમજ વસ્ત્રની એક વખત જે પ્રમાણે ધડીઓ ફરેલી હોય છે તે પ્રમાણે તે વસ્ત્રને વાળી ધડી ફરવામાં ન આવે, પ્રથમના ધડીના વળ કાયમ રહે છે, અને બીજી પ્રથમના જેવી સફાઈપદ વળતી નથી. નદી નાળા વિગેરેની પ્રથમના માર્ગેજ વહેવાની પ્રવૃત્તિ હોય છે.

(૩) હવે નાની મોટી અને સારી નરમી ટેવો કેવી રીતે પડે છે, તેનો અનુભવ પ્રત્યેકને હોય છે, આવા પ્રકારની દૃઢ મુન યએલી ટેવોના સમુદાયનેજ સ્વભાવ કહે છે. માથુસે કાઈ પણ વાત કાંઈ પણ રીતથી કરી એટલે તે વાતનો તેની વિચાર શક્તિપર જે પરિણામ થાય છે, તેને સરકાર કહે છે. તે આવા દૃઢ મુન યએલા સંસ્કારોનેજ ટેવો કહે છે સરકાર એ (માનસીક) માર્ગ છે તદ્દન નવો માર્ગ પાડવો એ કાંઈ પણ માથુસને અથડ પડશે પણ ખીજી વખતે ખીજા માર્ગે જવા કરતા તેજ પ્રથમના માર્ગે જવાનું તેને સરળતા ભરેલું લાગશે અને તે માર્ગે જેમ જેમ તે જશે, તેમ તેમ તેને સરળ લાગશે. એટલુંજ નહિ પણ તે માર્ગે કાંતાતરે પણ જવાનું થયું તોપણ તે ખીજે માગ શોધવાનો શ્રમ ન લેતા પ્રથમના માર્ગે સહજ રીતે જશે જેની રીતે મેદાનની જમી ઉપરથી ધણા ગાંડાઓ જતા હોય છે ત્યારે તે માર્ગ ઉપર ચિત્ત પડે છે અને જેમ જેમ વધારે ગાંડાઓ તે માર્ગેથી જશે તેમ તેમ તે ચીલા વધારે ઉડા પડતા જશે લીસોતરી-વાળા મેદાનમાં અગર ખેતરોમાં નવો માર્ગ પાડવાને બદલે આપણે પ્રથમ પડેલા માર્ગેજ જઈએ છીએ આજ સ્થિતિ આપણા મનની છે. કાંઈ અમુક વાત સાથે સંબંધી હોય ત્યારે મન પોતાના હમેશના પરિચાના રસ્તે જાય છે ખીજા માર્ગે જવું એ તેને અગત્ય ભરેલું લાગે છે. તેની સ્થિતિ જલ પ્રવાહ પ્રમાણે છે. તે ફરજ પાડ્યા પશ્ચાત્ત અન્ય માર્ગે જવું નથી અને જેમ જેમ તે અમુક માર્ગે જાય છે તેમ તેમ તે માગ સહેનો સરળ અને કાયમનો કરે છે અને એવા માર્ગ પરિચયના વિવિધ માર્ગો હોય છે તેનેજ ટેવો કહે છે.

(અપૂર્ણ.)

વાલ રસા.

(સખનાગ — કે. મી. મહેતા)

૧ આગકને કદી કોઈ નગીરી ગીઝ ન આપવી નોંધ્યે, તેના દેખતા તમારે કોઈ પણ વાતનો નમો ન દગ્ગો નોંધ્યે. ઉદરણુ ફોન-મોનોબીડીનું વ્યવસ્થા છે તો તમારે તે વ્યવસ્થા અથવા બીજું કોઈ વ્યવસ્થા હોય તો તેને પણ છોડી દેવાની કાચીસ કરવી નોંધ્યે વ્યવસ્થા ન જ છુટે તો પણ આગકના આગળ તો ન જ કરવું નોંધ્યે. કારણ કે તમને નોંધને તે પણ વ્યવસ્થા કરતા કી નસો આગ-મા નહીં કરવાની શક્તિ બહુ જ અધિક હોય છે

૨ આગકને ધીરધીર મધુર પદ્મ ખાત્રા આપવા નોંધ્યે આથી આગકની શુદ્ધિ અને પુષ્ટિ બહુજ સરળ રીતે થાય છે આગકને મધુર રૂઝ ખવરાવવાથી બહુ ફાયદો થાય છે કળના ખવરાવવાથી આગકનું પેટ માદ અને લોહી શુદ્ધ રહે છે.

૩ આગકનું કુદ ખુશ્વા વાસણુમા ન રહેવું નોંધ્યે નહીં તો પેટમા પીડા થવાનો ભય રહે છે

૪ આગકના માથાના વાળ અધિક ન રાખવા નોંધ્યે કારણ કે આનાથી આગકની શુદ્ધિ અને જીવનશક્તિ ઘટી જાય છે આગકને વધુ તગ કપડા ન પહેરાવવાં નોંધ્યે. જેવાં કે-કોટ પાટનુ. તેને તો દેહી દગથી જ કપડાં પહેરાવવાં નોંધ્યે. તેને ઘરેણા પણ ન પહેરાવવાં નોંધ્યે. આનાથી તેના કામગીરી પર બોજો રહે છે અને વગી તેના જીવનું પણ નોંખમ છે કારણ કે ચોર લોક તેને દુર લઇ જઈને તેના ઘરેણા કાઢીને તેના જીવ લેવા ઉનાર થઈ જાય છે

૫ આગકને થપ થપાવીને ન સુવાડવું નોંધ્યે આથી આગકને સારી ઉપ નથી આવતી. આગકને જે નિદ્રા પોનાની મેજે આવે છે તેજ તેના માટે, અને તેના શરીર અને મનના માટે પણ ઉપકારી છે

૬ જ્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી આગકને ખુશ્વા સ્થાનમાં રાખવું નોંધ્યે. બન્દ અથવા મદા સ્થાનમાં આગકને કદી ન રાખવું નોંધ્યે ખુદ્દી હવાથી આગકના શરીરનો ઉત્ક્રાંત થાય છે.

૭ આગકનાં મુખની પાસે કોઈને ખામત્રા અથવા છીકવા ન દેવું નોંધ્યે, અથવા આગકના મુખથી મુખ મેળવાને સુજન ન કરવું નોંધ્યે.

૮ આગકના મુખમાં નહીં જ્યગના મન જે બન્દરમ. મળે છે, તેને છાત્ર રાખવા માટે કદી ન આવડું રહે, આથી આગકની કાગીરિક શક્તિ અને શુદ્ધિ આથી ઘટ જાય છે. અને તાજા શરીરિક મનમાં ખગલી થવાનો ભય રહે છે

૯ આગકને રોજ સ્નાન કરાવવું નોંધ્યે. તેને વધુ ગરમ થા કડા પાણીથી સ્નાન કરાવવું નોંધ્યે કા-જુ કે તેની આમડાં આની કામગીરી અને મુલાગી હોય છે.

૧૦ આગકને દિવસ અને રાત્રી એ બન્દરમ. મળે કુદ ખાત્રા નોંધ્યે.

૧૧ આગકનું મનદ સાર વધે પુર્ણાને પ્રાપ્ત કરે છે

(અપુર્ણ)

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.]

લુહાઈમને ૧૯૨૩

[અંક ૫ મે.]

બ્રહ્માં લીનતા.

(અમે સહ એક ઝાડની કાળ, એ લય.)

અમે તો સદા બ્રહ્માં લીન,
જેને જેમ ફાવે તેમ અમને, મરત કહો કે હીન; અમે૦
જાની કહો અજાની કહો, એ કશું ન અમથી ભિન્ન,
સ્તુતિ, નિંદા કે યશ, અપયશથી પ્રસન્ન કે નહિ ખિન્ન. અમે૦
સર્વથી ત્યારી દશા અમારી, સ્વતંત્ર કે ન અધીન;
વ્યકત વ્યકત ન કે રૂપારૂપ, મુન્દર કે ન મહિન. અમે૦
અમે ન કોઈથી પરિચિન્ન કે, અમથી ન કો પરિચિન્ન,
અમે ન અમમાં તો પડી ક્યાંથી, દિગ્દાતાવચિન્ન. અમે૦
ઓ હ૦

ચિદાંકિત ચિત્ત માનસસરની અનુપમતા.

(હા, હું 'હું' બ્રહ્મ છું નથી, એ લય.)

આજ આ મારું માનસરોવર, અમૃતથી છલકાય છે,
છલક છલક કાઠ યાય છે, ચારે કાંઠે ભરાય છે. આજ૦
જીવભૂમિજનાં સર્વ પગથીયાં, તેમાં અહો ! ડુબી જાય છે;
શોધતાં પણ ન શોધાય છે, સર્વત્ર સુષા રેહાય છે. આજ૦
ત્રિતાપહારક નાવહીયો શો ! શીતલ આજે વાય છે,
સર્વાંગ શીતલ થાય છે, અનુપમ શાંતિ લહાય છે. આજ૦
આનંદની મંદ મંદ લહરિઓ, સરવરે વહેતી જણાય છે,
સહસ્રા નિમજ્જન કરાય છે, સંસ્કારમલ ધોવાય છે. આજ૦
સહજ ઉભા રહેતાં એની પાળે, મસ્તીથી ડાહી જવાય છે,
સર્વત્ર બ્રહ્મ ભગાય છે, તુલ્યત્વ વિષ્ય લેખાય છે. આજ૦
અભીઅજલિ પીતા માનસસરની, અખંડ તૃપ્ત થવાય છે,
જનમ મરણ અગપાય છે, પૂર્ણત્વ અનુભવાય છે. આજ૦

ઓ. જ૦ દેવી.

સાંપ્રદાયિક ધર્મો.

(લેખક : શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ.)

(અનુસંધાન ગતિકથી)

કેવલ અદ્વૈત અને વિશિષ્ટ અદ્વૈતનાં મુખ્ય મંતવ્યોમાં કેવા પ્રકારનો ભેદ છે, તે નીચેના કાણ્ડકથી સમજાશે.

- ૧ આત્મતત્ત્વ એક જ મુંઝે, અને એ પ કાણ્ડકનું પરમાર્થનું સત્ પદાર્થ નથી.
- ૨ આત્મા સ્વભૂતીય, વિભૂતીય, અને સ્વચ્છત્ત્વ ભેદ વિતાનો. અખંડ એક રમ છે.
- ૩ આત્મા નિર્વિશેષ છે, આત્મા છે, તેમાં છે હિસાદિ પ્રકાર વર્ણવવાને અસમ્મય છે.
- ૪ નિર્વિશેષ છે માટે નિર્મુખ્ય છે. તેમાં કલ્યાણકારક ગુણોનો વ્યવસ્થિત સદ્ભાવ નથી.
- ૫ જ્ઞાનરૂપ ગુણ તેમાં નથી, પરંતુ એવો જ્ઞાન સ્વરૂપ છે.
- ૬ આત્મા આત્મા ખરી રીતે જ્ઞાતા નથી, અને જ્ઞાતા તરીકે જ્ઞાન ઉપચાર થાય છે.
- ૭ પરમાત્મા એવો જ્ઞાતા નથી, અને સ્વભાવથી જ અદ્વિતીય છે.

વિશિષ્ટ અદ્વૈત પ્રમાણે.

- ૧ ચિદ અને અગ્નિદેશી વિશિષ્ટ આત્મા એક છે, અને તેના ચરી-રથી પૃથક કાણ પદાર્થ સત્ નથી.
- ૨ આત્મા સ્વભૂતીય હોવાથી, વિભૂતીય જડ પદાર્થોથી અને સ્વચ્છત્ત્વ કલ્યાણકારક ગુણોથી ભિન્ન છે, અર્થાત્ અતર્કિત ભેદવાળો છે.
- ૩ આત્મા સ્વિશેષ છે, સર્વવત્, નિત્ય, વ્યાપિત્વ હિસાદિ વિશેષ યુક્ત, અને તે તે ગુણોદારા વર્ણવી શકાય તેવો છે.
- ૪ આત્મા સ્વભાવથી જ નિષ્પાપ, અને કલ્યાણ ગુણોથી ભરછક છે. તેમાં અશુભ ગુણોનો સદ્ભાવ નથી.
- ૫ જ્ઞાનસ્વરૂપ યત્તાં જ્ઞાનગુણોના આશ્રયરૂપ છે. ગુણજ્ઞાન સ્વરૂપ જ્ઞાનથી ભુલું છે.
- ૬ આત્મા વસ્તુત્ત્વ તે જ્ઞાતા છે, અને તેથી વિજ્ઞાતા છે-જ્ઞાનનાર છે-એવો વ્યવહાર થાય છે.

- ૭ પરમાત્મા સ્વાભાવે દુરદશ્ય નિત્ય છે, અને વિશિષ્ટરૂપે પરિણમિ નિત્ય છે. વિશિષ્ટરૂપે અદિતિય છે.
- ૮ જોયત્વ તેનામાં છે. શુભ્યમાન સ્વરૂપમાન કરતાં ભુકુ હોવાથી આત્મા માનતા આશ્રય અને માનતા વિષય યર્થ થકે છે.
- ૯ બ્રહ્મ અદૈત ખરૂં, પણ તે પ્રકારનું અદૈત નહિ, પરંતુ પ્રકારિનું અદૈત, બ્રહ્મનાં છવ અને જડ પદાર્થો પ્રકારો છે, તે અનંત છે પરંતુ તે જેનો પ્રકાર છે એવું પ્રકારિ બ્રહ્મ એક છે
- ૧૦ શુભ્યમાન સન્માત્ર નથી, પરંતુ સત્તાને વિષય કરનાર છે.
- ૧૧ પરમાત્મા સ્વયં પ્રધર છે તેના શરીરભૂત જીવર્ણ અને જડ વર્ણ તેનાથી ભિન્ન છે તેથી ગિદ્ અગિદ્ અને પ્રધર એવાં ત્રણ તત્વો છે.
- ૧૨ પરમાત્માથી વાસ્તવ ભુકુ ત્રિશુભવાળું પ્રધાન જગત્તી મૂલ પ્રકૃતિમાં છે.
- ૧૩ પ્રધાન પોતેજ અતર્થીથી પ્રધરના સામિખ્યને લક્ષ જગદાકાર પરિણામ પામે છે, આને પરિણામવાદ કહે છે.
- ૧૪ પ્રધાનના પરિણામરૂપ જગત સત્ય છે, મિથ્યા નથી.
- ૧૫ વસ્તુત સાચુ જગત દેખાય છે તેથી માનપ્રક્રિયામાં સત્યપ્રાપ્તિનો સ્વીકાર છે.
- ૧૬ શુક્તિરજતમા, અને સ્વપ્નમા સત્ય પદાર્થો જ લાસે છે, એટલે કે જે હોય છે તેજ બાસે છે.
- ૧૭ શાસ્ત્ર સત્ય હોવાથી તે તત્વમાનનું સાધન છે. અસત્યમાં સત્યની ઉત્પત્તિ યાગ નહિ.
- ૧૮ અર્થે માનનાં સાધનભૂત પ્રમાણો પ્રત્યક્ષ અનુમાન અને શબ્દ એ ત્રણ છે.

- ૮ ખરી રીતે જોયત્વ પણ તેનામાં નથી, પોતે પોતાનો આશ્રય અને વિષય બંને એ અસબ્ધ છે.
- ૯ ઉપરનાં શરણોથી બ્રહ્મ અદૈત છે
- ૧૦ પરમાત્મા સન્માત્ર હોવાથી માન પણ સત્તારૂપ છે, સદ્વસ્તુને લક્ષ્ય કરતું નથી
- ૧૧ માયાના ઉપાધિને લક્ષ પરમાત્માનું પ્રધરત્વ છે, અવિદ્યાના ઉપાધિને લક્ષ તેજ આત્માનું જીવત્વ છે. જડ વિષય પ્રાતિભાવિક હોવાથી મિથ્યા છે. આ રીતે એકજ તત્વ છે.
- ૧૨ પરમાત્માથી અભિન્ન કરતાં ભિન્નત્વ દેખાતી ત્રિશુભ્યત્મિકા પરમાત્મચક્રિતને અધ્યાન, માયા ક્રત્યાદિ સ્વદેથી જોળખવામાં આવે છે તે ઉપાધિથી યુક્ત પરમાત્મા જગત્તી મૂલપ્રકૃતિ છે.
- ૧૩ અધ્યાન વડે પરમાત્મામા જગત્ બાસે છે. અને વિવર્તવાદ કહે છે.
- ૧૪ પરમાત્માના વિવર્તરૂપ આ પ્રાતિભાસિક જગત મિથ્યા છે, સત્ય નથી.
- ૧૫ અનિર્વચનીય જગત અધ્યાન દોષથી બાસે છે, તેથી પ્રાચ્યનક્રિયામાં અનિર્વચનીય પ્યપ્રાપ્તિનો સ્વીકાર છે.
- ૧૬ શુક્તિરજત સ્થલે છીપમાં રૂપાનો ભાગ થવાના ક્રમ સ્થાને તમા સ્વપ્નમાં અનિર્વચનીય પદાર્થો માત્ર બાસે છે.
- ૧૭ શાસ્ત્ર પણ જગતમા પડતું હોવાથી અસત્ય છે, તો પણ સ્વપ્ન પદાર્થવત તત્વમાનના સાધનરૂપ યાગ છે.
- ૧૮ અર્થે માનનાં સાધનરૂપ પ્રમાણો જ છે, પ્રત્યક્ષ અનુમાન, ઉપમાન, શબ્દ, અર્થોપપત્તિ અને અનુપસંગિધ
- ૧૯ પ્રમાણ વડે જે માન યાગ છે તેમાં અંત કરણ માનનું અભિવ્યજક છે
- ૨૦ પરમાત્માથી અભિન્ન એવો પણ પરમાત્માની પેઠે માનરૂપ છે, અને માનના આશ્રયરૂપ નથી તેમનું માતૃત્વ કહેવાય છે તે અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિને લક્ષને કહેવાય છે.

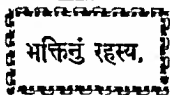
- ૧૯ પ્રમાણે વડે ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન જીવમાં હોય છે.
 ૨૦ પરમાત્માથી લિન્ન જીવો પરમાત્માના સરીરભૂત છે છતાં જ્ઞાન સ્વરૂપ તથા જ્ઞાન ગુણવાળા છે, અને તેમનું જાતત્વ ખરું છે, ઔપચારિક નથી.
 ૨૧ જ્ઞાનના આશ્રયરૂપ અહ પદાર્થ જીવજ છે, તેનાથી પૃથક અહકાર નામનો પદાર્થ નથી
 ૨૨ જીવ અણુ છે.
 ૨૩ જ્ઞાનદારા સર્વ સરીરના અવયવોમાં તે રસરસો છે.
 ૨૪ જીવો વસ્તુત અનેક છે, જીવનું અદૈતપણું તે પ્રકારનું અદૈતપણું છે એટલે કે જીવજાતિ એક છે
 ૨૫ કર્મ સ્વરૂપના જ્ઞાન પછી પ્રકાશવારનો આરભ છે
 ૨૬ શબ્દથી ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન પૌરાણ હોય છે, કદી અપૌરાણ હોતું નથી
 ૨૭ મહાવાક્યો વડે ઉત્પન્ન થતી ભાવના અથવા ઉપાસનાની દહતા વડે પરમાત્મા પ્રસન્ન થાય છે.
 ૨૮ લૌકિક સરીરની વિદ્યમાનતા સમયે સુખ દુઃખનો અનુભવ આવે સ્વક હોવાથી જીવતો કદી મોટો થતો નથી.
 ૨૯ પ્રારબ્ધ કર્મનો દાય થયા પછી લૌકિક દેહ પડ્યા પછી દિવ્ય દેહની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પરમાત્મા સાથે ચરમ સામ્ય થાય છે.
 ૩૦ મરણ પછી દિવ્ય તનુ મળ્યા પછીનું પરમેશ્વરનું સામ્ય મેળવતું એજ મુક્તિ છે
 ૩૧ મુક્તિ અવસ્થામાં પણ અહ ભાવ હોય જ.
 ૩૨ મુક્તિ સમયે પણ જીવ-અહનો બેઠ હોય છે
 ૩૩ આ અવસ્થામાં દુઃખ લેશ વિનાનું સંખનું આધિક્ય અનુભવાય છે.

- ૨૧ જ્ઞાનના આશ્રયરૂપે જીવોનો અહ શબ્દનો અર્થ અંતઃકરણનું રૂપવિશેષ છે એટલે અહકાર છે, જીવતામાં અહ શબ્દનો ખરો અર્થ નથી.
 ૨૨ જીવ વિભુ છે.
 ૨૩ સ્વરૂપે કરીને સર્વ સરીરના અવયવોમાં તે ફેલાયલો છે.
 ૨૪ જીવ પ્રકાશન પોવાથી ખરી રીતે એક છે, જીવનું અનેકપણું ઉપારધિને લીધે છે.
 ૨૫ વિવેક, વૈરાગ્ય, યમાદિ છ રૂઢી સર્પતિ અને યુગ્મકુલા પછી અહ વિચારરૂપ મીમાંસા શાસ્ત્રનો આરભ છે.
 ૨૬ પ્રત્યક્ષ સામગ્રી ઉભી હોય તો શબ્દ પણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનો જનક થાય છે
 ૨૭ મહા વાક્યો વડે આત્મ સ્વરૂપનો સાધારણ યતાજ અવિદ્યા નિવૃત્ત થાય છે
 ૨૮ સુખ દુઃખથી પર આત્માનો સંસારકાર થયા પછી જીવતા જ મોક્ષ નિદ્ધ થાય છે
 ૨૯ પ્રારબ્ધ કર્મનો દાય થતાં સરીગ દૃઢતા પછી સ્વરૂપાવરિયતિરૂપ મોક્ષ થાય છે
 ૩૦ સ્વરૂપાવરિયતિ મરણ પછીની યામ તેને નિરેહમુક્તિ કહે છે.
 ૩૧ મુક્તિમાં અહ ભાવ હોતો નથી.
 ૩૨ મુક્તિ સમયે જીવ પ્રકાશનો બેઠ હોતો નથી.
 ૩૩ આ અવસ્થામાં લેશ પણ દુઃખ નથી, તેમ સુખ પણ નથી.

ધીરામાનુજ આચાર્યના સંપ્રદાય અને તેની અવાન્તર શાખાઓના સાચા અનુયાયી-ઓમાં અનુકંપા, મૃદુતા, પવિત્રતા ઇત્યાદિ ધણા આકર્ષક ગુણો ઝળકે છે. ન્યારે કેવલ અદ્વૈત સંન્યાસ પરાયણ છે. ત્યારે વિશિષ્ટ અદ્વૈત કલ્યાણ પરાયણ હોય છે. આ સંપ્રદાયના સાધુ પુરુષો જનતાના હિતનાં કાર્યો કરવામાં ધણી સારી સહાનુભૂતિ આપે છે, જગતને તૃણ-વત ગણવાની ખુમારી, અને જગતમાં કલ્યાણ ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી-આ બે ભાવનાઓ કેવલ અદ્વૈત અને વિશિષ્ટ અદ્વૈતના દર્શન બેદથી પ્રકટેલી છે દર્શનબેદ હોવાથી, તથા ભાવના-બેદ હોવાથી રૂતિમાં પણ બેદ હોય છે જગત તુચ્છ છે, માયિક છે-એ મતબ્ધના પ્રભાવથી જનકલ્યાણના કાર્યોમાં કેવલ અદ્વૈતને આવેશ આવતો નથી, ન્યારે જગત સાચું છે; પ્રભુનું ચરીર છે-એ મતબ્ધના પ્રભાવથી વિશિષ્ટ અદ્વૈત વિશ્વહિતનો આવેશ પ્રકટાવે છે

કેવલ અદ્વૈત અને વિશિષ્ટ અદ્વૈતના મધ્યમાં શુદ્ધ અદ્વૈતનો જેવો કાશ્મીરકાનો રૌવ સમ્રાટ છે તેવો વૈષ્ણવોનો પુષ્ટિ સમ્રાટ છે આ સમ્રાટનું મૂળ શુદ્ધ અદ્વૈતનો પ્રાદ્ય ખરી રીતે શ્રી શકરાચાર્યના પહેલા યજ્ઞ ગયેલા વિષ્ણુસ્વામીના સિદ્ધા-સંપ્રદાય, ન્તમાં રહેલું છે, પરંતુ તે સમ્રાટનો પુન ઉદ્ધાર સોળમાં મૈકામાં શ્રી વલ્લભાચાર્યે કર્યો છે આ સમ્રાટમાં માયાના સ્પર્શ વિના બ્રહ્મ-તત્ત્વ જેને વિષ્ણુ, કૃષ્ણ ઇત્યાદિ દેવભાવથી ઓળખવામાં આવે છે તે જીવ તથા જગત રૂપે પરિણમે છે, અને પરિણામ પામતા જતાં તે અવિકૃત ભાવવાળું રહે છે. જેમ સુવર્ણ ધરે-ણાના રૂપમાં પસટાય તો પણ સુવર્ણ રૂપે ઓળખાય છે તેમ બ્રહ્મ જીવ જગતરૂપે જે પરિ-ણમે છે તે માત્ર લીલા રૂપે પરિણમે છે-આ સ્થિતિને અવિકૃત પરિણામ કહે છે. જેમ પ્રસન્નભાવદર્શનમાં જીવને શિવ તરીકે ઓળખવાનું છે તેમ પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં જીવ વિષ્ણુ ભગ-વાનનો પ્રસાદ મેળવી મર્્યાદાભાવથી છૂટે છે

અપૂર્ણ.

(લે. શ્રીયુત મજિસાલ નયુભાઇ દોસી. બી. એ)

પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવાના ત્રણ માર્ગ છે, તેમાં ભક્તિ એક છે. અને ઇલિયુગમાં ભક્તિને સર્વ માધનોમાં મુખ્ય ગણવામાં આવી છે. હવે ભક્તિ એટલે શું? ભક્તિ એટલે પ્રભુ પ્ર-ત્યેનો પ્રેમ પણ આ સ્થળે સ્મરણમાં રાખવું ઘટે છે કે આપણા મામાન્ય માનુષી જીવનમાં ગેદ, મિત્ર, પુત્ર અથવા પાત પ્રત્યે જે પ્રેમ દર્શાવવામાં આવે છે, તેવોજ આ પ્રેમ સ્વરૂપે છે, પણ પ્રમાણમાં તે ઘણો તીવ્ર હોય છે. આ જાગતનું ઘણું સાફ વર્ણવ ચૈતન્ય ચરી-તામૃત નામના બગાળી પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે, અને તેના લેખક કૃષ્ણદાસ કવિરાજ છે.

હવે આ ભક્તિનાં પાંચ પગથિયા છે તેનાં નામ શાન્ત, દારપ, મધ્ય, વાત્સલ્ય અને માધુર્ય. હવે આપણે તે પગથિયાં એક પછી એક સર્થ વિચાર કરીએ પ્રથમ પગથિયાને શાન્ત કહે છે. તે પગથિયાપર ઉભેલો જીવ પ્રભુ સમીપી અનેક કંપનાઓ કરે છે, પણ

૬૭ તે કાષ્ઠપશુ જાતના નિર્જય પર આવતો નથી. તેનું મન તે દિશા જણી વળ્યું છે. તે પ્રજુની શોધમાં છે, એ વાત અહીં પણ ૬૭ તે પ્રજુ સળધી નિશ્ચય બાંધી ચક્રો નથી. ધણી સમય પછી ધણી જાંદગીએ પછી તે એવા નિર્જય પર આવે છે કે પ્રજુ તે તેના માલીક છે, અને તેની સાથે સંબંધમાં આવવાને તેણે તેની પૂર્ણ રીતે સેવા કરવી. તે પોતાના ઇષ્ટ દેવ પ્રસન્ન થાય તેવાં કાર્ય કરે છે તે પ્રજુને પોતાના શેઠ માની નોકર તરીકે તેની સેવા કરે છે. આ બીજી દશા છે. જેને ભક્તિની ભાષામાં દાસ્યભાવ-અથવા સેવકભાવ કહેવામાં આવે છે. હવે આ દાસ્યની સ્થિતિમાં ન્યાં તે કેટલોક સમય પસાર કરે છે, ત્યાં તે નોકર મટી તે પ્રજુનો સખા (મિત્ર) બને છે. પ્રજુના વિશેષ સંબંધમાં આવે છે-તે પ્રજુના સ્વરૂપનો વિશેષ ખ્યાલ પામે છે. આ સંબંધનો અનુપમ દ્રષ્ટાંત અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ છે. આ સ્થિતિને સખ્ય ભાવ કહે છે. ચોથી દશા એ વાત્સલ્ય ભાવ છે ન્યાં શિષ્ય મિત્ર મટી પુત્ર તુલ્ય બને છે, અને પ્રજુ તેને પોતાના પુત્ર તુલ્ય ગણે છે, આ પ્રેમની લાગણી વધતી વધતા એવી સ્થિતિ આવે છે કે ન્યાં બન્ને એક રૂપ યજ્ઞ જાય છે. બન્ને વચ્ચેની ભેદ ભાવની દીવાલ સર્વથા તૂટી જાય છે. આ સ્થિતિને મધુર (પ્રેમની અવસ્થા) કહે છે, અને આ સ્થિતિના દૃષ્ટાંત તરીકે ગોપીઓના શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેના પ્રેમને તરણ કરવામાં આવે છે. આ દશાનું વર્ણન કોષ્ટકે પૂર્ણ ગીતે કર્યું નથી, અને ભાષામાં કરી ચક્રો પણ નહિ, પણ તે સળધી કાષ્ઠક કાષ્ઠક સમનો યમા છે. જીવાત્માનો પરમાત્મા સાથેનો અભેદ ભાવ સ્પૃશ્ય ભાષામાં શી રીતે વર્ણવી શકાય ?

હવે આ પાંચ પગથિયાં કેવી રીતે ક્રમે ક્રમે પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો આપણે વિચાર કરીએ. પ્રથમ ચાન્ત દશામાં ભક્ત અને પ્રજુ વચ્ચે કોઈ પણ જાતનો પ્રેમ સંબંધ ભાગ્યેજ નોવામાં આવે છે ભક્ત તે દિશા જણી વળતો હોય છે પણ ન્યારે ભક્તની પોતાના ઇષ્ટ જણી ભક્તિ જાગે છે, ત્યારે પ્રથમ દાસ્યભાવ પ્રકટે છે. ત્યાં સેવક ભાવ અથવા શેઠ અને નોકર જેવા સંબંધ જણાય છે ત્યાં શેઠને નોકર પ્રત્ય પૂર્ણ વશાસ આવે છે, અને નોકર શેઠના કોઈ પણ જાતના દંત્રાણ વિના પોતાના કર્તવ્યો બજાવે છે, ત્યાં મિત્રતાની સ્થિતિ અથવા સખ્યભાવ પ્રકટે છે. તે પછી આગળ વધતા વાત્સલ્ય ભાવ આવે છે, ન્યાં ગુરુ અથવા ઇષ્ટ દેવ પોતાના હાથ નીચે મૂકાયેલા શિષ્યના દોષો દૂર કરવાને તથા તેને યોગ્ય રીતે કેળવવાનું હાથ ધરે છે. પછી આગળ વધતાં એવી સ્થિતિ આવે છે કે ન્યાં ભક્ત પોતાનું સર્વસ્વ પ્રજુને ચઢે ધરે છે-ત્યાં તેનું હૃદય પાણી વિલય પામે છે, અને પ્રજુ તથા ભક્ત વચ્ચે-ગુરુ અને શિષ્ય વચ્ચે અભેદભાવ પ્રકટે છે-આ દશાને મધુર અવસ્થા અથવા આનંદની પરમ દશા કહેવામાં આવે છે.

ધિએસોરીના સાહિત્યના અભ્યાસીએ ઉપર જણાવેલી પાંચ સ્થિતિઓ નીચે પ્રમાણે સમજી ચક્રો ચાન્ત દશા તે માર્ગ તરફની દશા છે, જીવની પ્રવૃત્તિ માર્ગથી જંગળા નિવૃત્તિ માર્ગ તરફ વળવાની સ્થિતિ છે. તે પછી ન્યારે તે જીવ ઉમેદવાર શિષ્ય તરીકે મુકાય છે, ત્યારે તે દશાને દાસ્ય સ્થિતિ કહી શકાય તે સ્થિતિમાં ગદી તે ઉમેદવાર શિષ્ય ગુરુને નામે મનુષ્ય જાતના કલ્યાણાર્થે પોતાનાંથી જતાં કાર્યો કરે છે. પછી ત્રીજી દશા મધ્ય-ભાવ, જેને ધિએસોરી પ્રમાણે આપણે સીકરેલા શિષ્યની સ્થિતિ કહી શકીએ. તે ગુરુના વધારે નજીકના સંબંધમાં આવે છે ચોથી વાત્સલ્યભાવ, ન્યાં ગુરુ તે શિષ્યને પોતાનો 'પુત્ર' જનાવે છે, અને પાંચમી દશા ન્યાં શિષ્ય મહાત્મા મહાપ્રભુ દીક્ષિત શિષ્ય બને છે, અને ગુરુ માથે વિશેષ અભેદના અનુભવે છે.

કુમારી સરયુવાળા

(લેખક—ગૌરીગંધર્વ મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

અનુસંધાન એપ્રીલના અંકથી

પ્રકરણ ૭ સું.

પ્રિય વાચક, બેઠપુરમાં હવે શી ઘટના આવી રહી છે તે તરફ વળીએ. રમુનાથના બેઠપુરના હોડયા પછી લક્ષ્મીને જરા પણ ચેન પડતુ નથી. જગતમાં બે ધંધરે પ્રેમ અને સત્ય ન મુક્યા હોત તો જગતમાં શું રહેત ? માત્ર ખાઈ પીને પડી રહેનાર 'પશુઓ પણ શોધે છે સાદાંમાં સાદું' અથવા મુર્ખમાં મુર્ખ ગણાતું પ્રાણી પણ પ્રેમ શોધે છે માતૃપિતા બાઈબહેન, વરવધુના પ્રેમ કંઈ ન્યારા જ છે મિત્ર મિત્રનો પ્રેમ જગતને પોતાની સાંકળથી બોંદે છે. સત્ય પ્રેમ એ નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ છે. એ પ્રેમની આડે કાંઈ પણ વસ્તુ નથી આવતી એ પ્રેમની ધુન જગાવનાર જ નળણી શકે છે કે તેમાં કેટલો અપૂર્વ આનંદ ભરેલો છે.

જગતનું ચક્ર ભમી રહ્યું છે આસપાસથી ચક્રી, ખીસકોલીના અવાજ આવી રહ્યા છે માડી ઘોડા અને મનુષ્યની દોડપામ ચાલી રહી છે. એક ક્ષણ વાર પણ કાંઈ નવરું જણાતું નથી. એવામાં એક વેત્રાસન ઉપર કાંઈ ચાત મુદ્રાથી બેસી રહેલું છે. આસપાસના જગત ઉપર તેનું લક્ષ્ય નથી. એને સ્વાધી કહો, સંતોષી કહો કે પ્રેમી કહો પણ તે એનાજ વિચારમાં મગ્નરૂપ છે જગતની એને કશી પરવા નથી, જગતને એની પરવા પણ નથી.

“લક્ષ્મી બા, ચાલો જમવા”

“સુનંદા, મારે અત્યારે જમવું નથી.”

“હમણું ચંદ્રસિંહ આવશે અને અમને પૂછશે કે તમારે માટે શી શી યોજના કરી છે તો શો જવાબ દઈએ ? બહેન. કંઈ જમ્યા વિના ચાલે ? તમે તો બહેન નશીબદારને ત્યાં જન્મેલાં છો. તમારે આવડી ચિતા ચાને બેઠાં ?”

“સુનંદા, મારે અત્યારે જમવું નથી.”

“કેમ બહેન.”

“એમજ.”

“લક્ષ્મી બહેન, આવડાં હડીલાં ન થઈએ. કંઈ જમ્યા વિના તે ચાલે ? તમારું બાણ પીરસાય છે”

“સુનંદા, બાણ પીરસાય કે ન પીરસાય મારે જમવું નથી.”

“હીક બા ત્યારે. અમે તો ચીકીનાં આડર.”

“સુનંદા ગંધ, તેના પગનાં ઝાઝરથી આખો વિચાળ ખડ ગાછ રહ્યો. ખાળાઓ એની રણધાર કરતી જણશે શા માટે પકેરતી હશે ? બીજાને મોઢ ઉપખવવા બે જથ્થો પહેરતી હોય તો તે બાજબી નથી. અથવા સ્ત્રીઓના શોષણનું રક્ત કરના ઝાઝરનો ઉ-

પયોગ થતો હોય તો તે પણ બ્યાજની નથી જે શીયળતુ રક્ષણ કરવાને રક્ષકો રાખવા પડે તે શીયળની કિંમત તેના રક્ષક કરતાં પણ ચોડી છે એમ એક આંગણ દિવસે કહેલું છે.

ગજપત્તસિંહનું ટામગ કાઢ્યા પછી લક્ષ્મીને પરણતા શી વાર છે એમ ચંદ્રસિંહે ઠરાવ કરી મુક્યો હતો. ગજપતના મરાયા પછી રઘુનાથ ગયો અને લક્ષ્મી ઉપર લુલુપ થવાના દિવસો પાસે આવવા લાગ્યા બિચારી ગાય જેની લક્ષ્મીને આ વાતની ખબર ન હતી રઘુનાથસિંહે ક્યાં દરો અને ક્યારે આવશે એ વિચારમાં એ ખેડી હતી. ખાવાપીવામાં, પહેરવા આઢવામાં, હરવા ફરવામાં તેને જરા પણ આનંદ ન હતો ચંદ્રસિંહ સામે આવતો જ્યાં પણ લક્ષ્મીની નજર તે તરફ ન હતી.

“લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, શું તારું સૌન્દર્ય, મોહમયી બાળા, તારું હૃદય આટલું કઠિન કેમ છે? સ્ત્રી જાતિનાં હૃદય તો ધણાંજ કેવળ હોય છે, પણ તારું હૃદય વળ્લવીએ કઠિન છે. જો હું તારો દાસ થવાને તૈયાર છું, પણ તારી તો નાની ના આ ફર બાળા, કંઈક તો દયા દાવ.”

“ચંદ્રસિંહ, એક રજપૂતને નારી જાતની દયા માગવાનું કારણ? પરમેશ્વરની દયાને પાત્ર થા એ ધણેજ દયાળુ છે.”

“અને તું દયાળુ નથી?”

“તે તો મે કદીજ દીધું. એકલા મનુષ્યની દયા ઉપર તું નભવા માગે છે, નરાધમ, તું કેટલું દસકું હૃદય લઇને ફરે છે?”

“લક્ષ્મી, ખમગદાર ચૂપ રહે. તું એક ગાય છે ગાયનો વધ કરવો એ ઠીક નથી ચૂપ રહે, નહિં તો જીભ ખેંચી નાખીશ, આંખો ફોડી નાંખીશ, નાક કાન ટાપી લઇશ.”

“તું મને ગાય જાણે છે, તો ગાય એ માતા સમાન છે તું તો એ માતા ઉપર લુલુપ વાપરી રહ્યો છું. પૃથ્વી પાતાળમાં પેસી જશે, વિષ આપું હુમી જશે.”

“તેથી મારે શું? ચાલ તૈયાર થા. મુંદર વસ્ત્ર પહેર આપણા લગ્નનો સમય વીની જાય છે.”

“શું લગ્નનો સમય? કાના લગ્નનો?”

“આપણા બન્નેના.”

“ચૂપ રહે દુષ્ટ લગ્ન તો બનશે જ નહિ.

“તો તલવારથી સિરચેદ થશે.”

“હું તારી તલવારથી ખેંચી નથી.”

“લક્ષ્મી, માનજે કે આપરે તારો માલિક હું જ છું.”

“માલિક, તારો માલિક? તારો માલિક તો હજાર દાયનો મીઠરિ છે. માનવી તારું કથન મિથ્યા છે શાદ રાખજે કે પ્રભુ તને ચોખ્ખા શાશન આપશેજ.

“જસ કર, જસ કર, ચીત્રાવલી તું ચીટ્ટા વિના પાંચરી નહિં જ થાય. લે બોલ હવે (ધક્કો મારે છે. લક્ષ્મી જાતની ઉપર પડી જાય છે, વળી કોષથી ઉડતાં.)

“દુષ્ટ, સિંહજીને પાજનમાં પ્રીતિ મારતી એમાં ચગતન છેજ નહિ લાવ દહિયાર અને ચારી જ રહાશે.”

ચંદ્રસિંહ દહિયાર ગોધે છે. કોષથી રાતો પીળો થતો આમ તેમ ગોધાં મારે છે પ-રિજન પાસે નથી. લક્ષ્મી મે હાથ જોડી આશ્ચર્ય સ્વામે જોઈને મનમાં સ્તુતિ કરી રહી છે.

“વિશ્વના નાથ. તું જ મારો નાથ છે. હે પ્રભુ. તું મને સ્થાપ યા. તેં દ્રૌપદીનાં ચીર પૂર્ણા તો મને માત્ર ના કહેવાનું જ બળ આપ, તેં અહર્યાને પાપાશુભાંથી નારી બનાવી તો મને મારો હાથ ન આપવાનું બળ આપ, સીતાને અગ્નિમાં બાળાને લોકોને પવિત્ર બનાવી તો મને પવિત્રતા માટે લડવાનું બળ કેમ ન આપે ? (થોડી વાર વિચાર કરીને) પિતાજી, પિતાજી. તમારો આત્મા ક્યાં છે ? તમે મને ન બચાવો.

તમારી પુત્રી ઉપર બુદ્ધિ થાય છે, ભાઇ, ભાઇ, તું ક્યા છે ? અરે, મને દોષ બચાવો”

એટલામાં પાસેના ખડમા કંઈક ઝપાઝપી થાય છે ને ચંદ્રસિંહનો પોકાર સંભળાય છે. દોષ અમર્યા સૈનિક આવીને લક્ષ્મીને બચાવીને થોડે બેસાડી તે રવાના થયો છે. ચંદ્રસિંહ બેથૂદ થઈને જમીન ઉપર પડ્યો છે. પરિજન તેની સારવાર કરી રહ્યા છે. વિવાહને ઠેકાણે વરસી થઇ. લક્ષ્મી તે થોડે સવાર બેઠે ગઈ.

નર અને નારી ધર્મ.

(અનુવાદક-વાલીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

મહામાયાની અવર્ણનીય અદ્ભુત અને અપાર હીલાનું વર્ણન કરવું એ મનુષ્ય શક્તિની બહાગની વાત છે આ જોવામાં આવતા અતિ બૃહત્ સ્થૂળ જગત્ની વાત તો થું, પરંતુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોવા લાયક અનંત ગૈયિત્ર્યમય, અત્યંત બૃહત્ સૂક્ષ્મ જગત પણ તે મહામાયાની હીલા રૂપ છે. તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષજ આ જગત્ જનની મહામાયાની હીલા વિલાસ રૂપ બહાડના કારણ સ્વરૂપને જોવામાં સમર્થ થઈ શકે છે, એટલે કે, આ સર્વ શક્તિમયીના સ્વરૂપને માત્ર જીવન્મુક્ત મહાપુરુષજ જોઈ કૃતકૃત્ય થઈ શકે છે, તેમાં કાંઈ પણ શક નથી

મનુષ્ય શરીર એ સર્વથી ઐશ છે, કેમકે મનુષ્ય શક્તિમાંથી જીવ દેવગતિ પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને મોક્ષમાં પણ જઈ શકે છે મનુષ્ય શરીર સર્વની અપેક્ષાએ સ્વાધીન હોવાથી ઐશ છે, કેમકે કર્મ કરવામાં તેની સ્વાધીનતા છે. મનુષ્ય શરીર જ્ઞાનના વિચારમાં સર્વથી ઐશ છે, કેમકે તેમાં જીવન્મુક્ત પદ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય શરીર શક્તિના વિચારમાં ઐશ છે, કેમકે તેથી જીવ ધીમે ધીમે બહાડના મુખ્ય તત્ત્વને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. મનુષ્ય શરીર સૃષ્ટિ ગૈયિત્ર્યના વિચારમાં ઐશ છે, કેમકે તેમાં સર્વ પ્રકારના ગૈયિત્ર્ય યુક્ત કર્મ થાય છે, અને તેજ કર્મોના સૃષ્ટિમાં પણ ગૈયિત્ર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય શરીર લોક સૃષ્ટિના વિચારમાં ઐશ છે, કેમકે સ્વર્ગ નરકાદિ ભોગ લોકોની સૃષ્ટિ મનુષ્ય શરીરમાં કરેલા કર્મોના પરિણામ સ્વરૂપ છે, તે એટલે સુધી કે, તેમાં અપૂર્વ ગૈયિત્ર્યયુક્ત કર્મ કરી શકવાની સ્વાધીનતા હોવાથી નવીન ભોગ લોકના નિર્માણ સુધીની શક્તિ છે. મનુષ્ય શરીર પૂર્ણતાના વિચારથી ઐશ છે, કેમકે તેમાં આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને

આધિભૌતિક એ ત્રણે પૂર્ણતાઓનું જ બીજ વિદ્યમાન છે. મનુષ્ય શરીર અવતારના વિચારથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે તેમાં ભગવાન, ભગવતી, ધર્મ, દેવતા, અને અગ્નિ આદિ સર્વનું અવતરણ થઈ શકે છે. જેટલા પ્રકારના અવતાર છે, સર્વને માટે આ જરૂરનું છે. મનુષ્ય શરીર સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ બન્ને રૂપમાં સકળ બ્રહ્માંડનું પરિપોષક હોવાથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે તે દ્વારા દેવતા, અગ્નિ, પિતૃ આદિ સૂક્ષ્મ જગતના પુનિર્વાસ દેવગણ અને સ્થૂળ જગતના સદાચર પશુ, પક્ષી, કીટ, પતંગાદિ સર્વ પચ મહા યજ્ઞાદિ દ્વારા પરિપુષ્ટ અને તૃપ્ત થાય છે. મનુષ્ય શરીર વગેરે સૃષ્ટિ સાથે સબધ યુક્ત હોવાથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે સૃષ્ટિની સર્જનાતથી જ પર-પરા સબધ રહેવાથી લયનો ક્રમ તેમાં ધણીજ સરગતાથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે મનુષ્ય શરીર પ્રાકૃતિક ક્રમવિકાસનું અતિમ સ્થળ હોવાથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે સદાજ પિડમાં પ્રાકૃતિક ક્રમ વિકાસ થતાં થતાં મનુષ્ય શરીરમાં તેની પૂર્ણતા થાય છે એટલે પ્રકૃતિની માથે તેનો નીકટનો સબધ હોવાથી તેમાં સર્વ પ્રકારની યોગ્યતા વિદ્યમાન રહે છે. મનુષ્ય શરીર પૂર્ણપિડ હોવાથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે મનુષ્ય શરીરને જ બ્રહ્માંડની પ્રાનકૃતિ ધ્વી શકાય છે. બ્રહ્માંડના સર્વ લક્ષણ મનુષ્ય શરીરમાં જ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે બ્રહ્માંડ અને પિડની એકતા મનુષ્ય શરીરમાં જ પથારી રીતે થઈ શકે છે મનુષ્ય શરીર મર્વ શક્તિમાનની સર્વ શક્તિ એના વિદ્યસના વિચારથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે શ્રી ભગવાનની સપૂર્ણ શક્તિઓનો વિકાસ આ પિડમાં પૂર્ણવતારરૂપે થઈ શકે છે. મનુષ્ય શરીર કર્મના વિચારથી ઐશ્વર્ય છે, કેમકે સદાજ કર્મ કરતાં કરતાં આ પિડમાં આવવાથી સદાજ કર્મોનો વિકાસ સહેલાઈથી થઈ શકે છે, અને તેથી મોક્ષમાં જવું એ આ પિડમાં સુસાધ્ય છે મતલબ એ જ કે, મનુષ્ય શરીર જ સર્વથી ઐશ્વર્ય છે

શ્રી ભગવાન સમ્યક્દાનદમય છે, તેમના મહાભાવ અને ચિદ્ભાવનો જૂદો જૂદો અનુભવ થાય છે પરંતુ આનંદભાવ એ બન્નેમાં વ્યાપક રૂપે રિધન હોવાથી તેની અનુભૂતિ બન્નેને સમિશિત રૂપમાં થયા કરે છે મત અને ચિત્તના સંયોગમાં જ તેની સ્થિતિ છે તેથી 'નૈશ્વર્કી રમતે સ્ત્રિતીય મેચ્છત' - અર્થાત્ એકલી આનંદ ભાવની અભિવ્યક્તિ થઈ શકતી નથી, જેથી શ્રીભગવાને બીજાની ઈચ્છા કરી એમ શ્રુતિમાં છે લય દશામાં સમ્યક્દાનદ ભાવોની એક રૂપથી અનુભૂતિ થાય છે, પરંતુ સૃષ્ટિ દશામાં એ ત્રણે ભાવ ઉકતરૂપે જૂદા જૂદા અનુભવમાં આવે છે એટલે કે, સમ્યક્દાનદ સ્વરૂપ બ્રહ્મ અને સમ્યક્દાનદમય ઇશ્વર એ પ્રમાણે એ ભાવ અનુભવમાં આવ્યા કરે છે બ્રહ્મભાવમાં મહામાયા અભિન્નરૂપે બ્રહ્મશક્તિ મારક રિધન છે; પરંતુ ઇશ્વરભાવમાં ઈશ્વર શક્તિરૂપીણી હોવાથી સૃષ્ટિ સ્થિતિ લય ક્રિયા દરની રહેવાથી તેની કાર્પરૂપમાં પ્રયક્તતા પ્રતીતિ હોય છે. કેવળ ભગવત્ અર્થે જ કાર્પ કરવાથી તે ભગવાનથી અલિન છે અને ભિન્ન પણ છે. મહામાયાની શ્રી ભગવાનથી અભિન્નતા અને ભિન્નતા બન્ને છે, પરંતુ મહામાયા પોતાને ભક્ત સમજી સાદા રચાત લય દરની નથી પણ અભિન્ન સમજીને જ કરે છે. તેથી તેનું મહામાયાત્વ છે, અને તેટલા માટે શ્રીભગવાનની તે ઈચ્છા અનિચ્છા રૂપિણી ઇચ્છાશક્તિ છે જેથી જગતનું સૃષ્ટિ રિધાત પ્રલય કાર્પ થયા કરે છે. દૂકમાં ભગવાન અને ભગવતીમાં અમેદભાવ છે, એટલે ભગવાનની ઇચ્છા અનિચ્છા રૂપિણી ઇચ્છા શક્તિ સ્વરૂપ ધર્મ પણ ભગવાન અને ભગવતીથી ભિન્ન નથી કેમકે શક્તિ અને શક્તિમાનમાં અમેદ થયા કરે છે ભગવત શક્તિની જે સૃષ્ટિ સ્થિતિ પ્રલયકારિણી ક્રિયા છે, તે જ ધર્મ છે. તે અનુમાર ચાલતું એ ધર્માચરણ છે,

અને તેથી પ્રતિકૂળ ચાલતું એ અધર્માચરણ છે. દુઃકારમાં પ્રકૃતિ પ્રવાહમાં પતિતરૂપે આચરણ કરવું એજ ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે.

સત્ ચિત્ અને આનંદભાવ વ્યાપકરૂપે સર્વત્ર સ્થિત છે, કેમકે શ્રી ભગવાન સર્વ વ્યાપક છે, તેને અધિભૂત ભાવ, અધ્યાત્મ ભાવ અને અધિદેવ ભાવ પણ કહે છે. કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાન પણ અનુક્રમે અધિભૂત, અધિદેવ અને અધ્યાત્મ ભાવથી જોડાયેલ છે જેમ આનંદભાવ, સદ્ભાવ અને ચિદ્ભાવમાં વ્યાપકરૂપે રહે છે, તેમાં ઉપાસના ભાવ પણ કર્મ અને જ્ઞાન બન્નેમાં વ્યાપક છે કદાચ પણ કર્મકાંડ સંબંધી કર્મ ઉપાસના બુદ્ધિ વગર મેળવી શકાતું નથી. કેમકે કર્મ જડ હોવાથી જેવા ભાવથી કર્મ કર્યું હશે, તેવું ફળ મળતો. તે ભાવનો ઉપાસના સાથે સંબંધ છે. કર્મ કાંડનો પ્રારભ સ્થૂલ ક્રિયાથી થાય છે, અને જ્ઞાન કાંડનો પ્રારભ તત્ત્વ જ્ઞાનથી થાય છે, પરંતુ ઉપાસના કાંડ ભાવના આશ્રયથી એ બન્નેમાં વ્યાપકરૂપે વિષમભાવ રહી બન્નેને મદદ રૂપ થાય છે.

એટલા માટે ઉપાસના કર્મ પ્રધાન અને જ્ઞાન પ્રધાન એ બે પ્રકારની થાય છે. ઉપાસના વિના કાંઈ સાધન બની શકતું નથી અધિદેવ ભાવરહિત અર્થાત્ ઉપાસના રહિત સાધન નાસ્તિકજ્ઞને ત્યાં થઈ શકે છે, આસ્તિકજ્ઞને ત્યાં થઈ શકતું નથી જ્યારે 'કર્મથી ફલોત્પત્તિ થાય છે ત્યારે ઉપાસનાનો ભાવ તેને પણ માનવો પડશે; કેમકે જડ કર્મ 'ફલોત્પત્તિ કરી શકતું નથી, અને કર્મનો સંબંધ જ્યાં સુધી જીવ મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી એટલે કે, હેનદ સુધી રહે છે સત્ સત્તાનું ઘોતક કર્મ જડ સ્વરૂપ છે, અને ચિત્ સત્તાનું ઘોતક જ્ઞાન ચેતન સ્વરૂપ છે. જડમાં પણ ક્રિયા અસંભવિત છે, અને ચેતન પણ નિષ્ક્રમ છે એટલા માટે જડત્વના વિકાસની પરાકાષ્ટા—પત્યસ્મા ક્રિયા થતી નથી, અને ચેતનત્વના વિકાસની પરાકાષ્ટા—જીવન મુક્ત—માં પણ સ્વતંત્ર ક્રિયા થતી નથી, એ બન્નેની વચ્ચે અવસ્થામાં જે ક્રિયા થાય છે, તે આનંદ ભાવના આશ્રય વગર થઈ શકતી નથી તેથી ઉપાસના ભાવ જ જીવને પૂર્ણ સદ્વાપક છે સૃષ્ટિના પ્રારભમાં જ આનંદ ભાવના આશ્રયથીજ ક્રિયાની પ્રથમ ઉત્પત્તિ થાય છે, નહિ તો કર્મ પોતાજ જડ હોવાથી ક્રિયા થઈ જ શકતી નથી. સદ્ભાવ અને ચિદ્ભાવની અભિવ્યક્તિ પણ આનંદ ભાવના આશ્રયથી સૃષ્ટિક્રિયાનો પ્રારભ થતીવળે તે થાય છે. લયના વખતે મત્ અને ચિત્ અનાદિ વ્યક્ત રૂપમાં રહે છે એ પ્રમાણે આનંદ ભાવજ સૃષ્ટિ સ્થિતિ લયકારક છે, અને તેથી તેને 'અધિદેવભાવ કહે છે.

જે સૃષ્ટિ ઉત્પાદક રજોગુણ પોતાજ સર્વ ક્રિયા કરવાવાળું હોવાથી તે સ્વતંત્ર નથી, કેમકે તેનું પરિણામ સત્ત્વ અથવા તમ ગુણમાં હોય છે, તેમ આનંદમય ઘોતક સૃષ્ટિ ક્રિયાનું પણ પરિણામ મત્ અને ચિત્માં હોય છે તે પોતા સ્વતંત્ર નથી, કેમકે સૃષ્ટિ ક્રિયાનો જડ અણનું પરિણામ જડમાં અને ચેતન અણનું પરિણામ ચેતનમાં હોય છે રજોગુણથી ઉત્પન્ન થએલ ક્રિયાનું પણ પરિણામ તમ મૂલક પાપ અને સત્ત્વ મૂલક પુણ્યમાં હોય છે.

સૃષ્ટિની શરુઆતમાં પ્રકૃતિ પુરુષના સંયોગથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઈ. તો તે પ્રકૃતિ પુરુષ સંયોગ શું છે તે વિચારવા જેવું છે પ્રકૃતિ સદ્ભાવની ઘોતિકા અને પુરુષ ચિદ્ભાવનો ઘોતક છે, અને એ બન્નેના સંયોગથી આનંદભાવની ઉત્પત્તિ સાથે સૃષ્ટિ લીલાનો વિસ્તાર થયો છે. કારણમાં જે થાય છે તેજ કાર્યમાં થઈ કરે છે સૃષ્ટિની શરુઆતમાં પ્રકૃતિ પુરુષના સંયોગથી સૃષ્ટિ થવાથી ઉદ્ભિજ્જ આદિ સર્વમાં તે જ ક્રમ વિષમભાવ છે એ 'પ્રમાણે' સૃષ્ટિનો વિસ્તાર થયા કરે છે, માનવ સૃષ્ટિમાં પણ એજ ક્રમ છે જેમ 'પ્રકૃતિ પુરુષના

સયોગથી સૃષ્ટિની શરૂઆત થઈ નેમજ સ્ત્રી-પુરુષના સયોગથી મનુષ્ય સૃષ્ટિ થયું દ્રષ્ટિ
ગોચર થઈ રહ્યું છે હવે જે સૃષ્ટિ ક્રમથી ઉત્પન્ન થયાં છે, તેજ સ્ત્રી-પુરુષોનો નાશ થાય
છે. સૃષ્ટિ ક્રમથી લય ક્રમ વિપરીત થયા કરે, એ નિયમ છે. જેમ કોઈ માણસ એક
મકાનમાંથી બહાર નીકળી ફરી તેજ મકાનમાં જવા ઇચ્છે તો નીકળવાના માર્ગથી જરા
વિપરીત માર્ગ દાખલ થવાનો હશે. કેમકે પંચ તત્ત્વોની ઉત્પત્તિના ક્રમથી લયનો ક્રમ વિ-
પરીત છે આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ, અને પૃથ્વી એ સૃષ્ટિ ક્રમ છે; અને પૃથ્વી જળ,
અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ લયક્રમ છે. નર અને નારીને પણ લય થવાને માટે પુરુષ
અને પ્રકૃતિના આદર્શનું અવલંબન કરવું પડશે, અને ત્યારેજ તેની મુક્તિ થઈ શકશે. કેમકે
જે ભ્રાત્રી નીકળે છે તેજ ભાવમાં લય પણ થાય છે.

સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં સૃષ્ટિકારી આનંદ ભાવની અભિવ્યક્તિને માટે એક સમ્યક્દાનદમય
ભાવમાં દૈત્યની આવરણતા થઈ, કેમકે દૈત્ય વગર આનંદ ભાવની અભિવ્યક્તિ થઈ શકતી
નથી. એટલે એ એક ભાવથી પ્રકૃતિની અભિવ્યક્તિ સાથે સત્ અને ચિદરૂપે બે ભાવોની અભિ-
વ્યક્તિ થઈ ગઈ સહભાવમય પ્રકૃતિ અને ચિદભાવમય પુરુષ અને એના સયોગથી આનંદ
ભાવ સૌતિની સૃષ્ટિસીધાનો વિસ્તાર થયો. યાદ રાખવું કે, સમ્યક્દાનંદ ભાવોની અભિવ્યક્તિ
બહુશક્તિ મહામાયાના સ્વરૂપના આશ્રયથી જ થાય છે, તે સિવાય નિરાકાર બ્રહ્મનો આકાર
ક્યાં છે ? ભ્રાત્રી સૃષ્ટિની શરૂઆત પ્રકૃતિ અને પુરુષથી થઈ તો આગળ પણ એજ ક્રમ
ચાલ્યો અને તેજ સ્ત્રીધારા અને પુરુષધારા થઈ. પ્રકૃતિ એ નારી અને પુરુષ એ નર.
સૃષ્ટિની આદિમા જે જીવ પુરુષ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે, તે મનુષ્ય સૃષ્ટિ મુખી પહોંચવામાં
જરાયર પુરુષ જ થયાં કરશે, અને જે જીવ સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયાં છે તે સ્ત્રી થયાં કરશે. તે
જ પુરુષ ધારા અને સ્ત્રીધારા છે, ભ્રાત્રી નીકળે છે, ત્યાં સુધી ફરી પહોંચવામાં ત્યાંના
ધર્મનું અવલંબન લેવું એજ વિજ્ઞાન, સંગત અને અભિષ્ટ ફલપ્રદ યત્ન. પુરુષ એનનરૂપ
અને પ્રકૃતિ જડ છે, પુરુષ દૃષ્ટા અને દૃશ્ય છે પુરુષ નિષ્ક્રિય અને પ્રકૃતિ સક્રિયા છે પુરુષ
નિર્લેપ અને પ્રકૃતિ મર્મ દાર્પકરિ છે. પુરુષ અપરિણામી અને પ્રકૃતિ પરિણામી છે. સારાંશ
એજ કે, આદર્શભાવ નર અને નારી ધર્મમાં અનેક જાતનો તણવત હશે બનેનો ધર્મ
એક થઈ શકતો નથી.

જે પુરુષને બ્રહ્મભાવમય થયું છે તો તેને પૂર્ણવિતાર શ્રી ભગવાનની નીચે લખેલી
આશાનું અવલંબન લેવું પડશે, અર્થાત્ પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં પોતાને વહેવા દેવો. પડશે. મત-
લગ એજ કે, પ્રકૃતિને અનુકૂળ આચરણ કરવું પડશે.

મહત્ત્વા ક્રિયમાણાનિ ગુણેઃ કર્મોણિ સર્વેશઃ ।

મહત્કાર વિમુદારમા કર્તાદમિતિ મન્વતે ॥

તત્ત્વયિજ્ઞ મહાવાયો । ગુણ કર્મ વિમાગયોઃ ।

ગુણા ગુણેષુ ચર્તન્તે રૂતિ મર્યા ન સજ્જતે ॥

અર્થાત્—ગુણોના આશ્રયથી પ્રકૃતિ સર્વ કર્મ કરે છે, પરંતુ અદંકારથી વિમુદ
આત્મા એ કમેનો કર્તા દ્વં હુ એમ માને છે. તે અચુન । ગુણ વિભાગ અને કર્મ વિભા-
ગના તત્ત્વને જાણવાવાળો, મહાપુરુષ તો ગુણભાવમાં રિયર ગ્વી કર્મ કર્યા કરે છે, એવું
માની તેમાં આશ્રય થતો નથી. પ્રકૃતિ એવા કર્તા જ મુક્ત થઈ જાય છે.

પુરુષના સૂષ્ણ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ ત્રણે શરીર પ્રાદીક છે. અને જીવ ભાવ

હોવાથી મુક્તિ પર્વત જે જે ચરાચર વસ્તુઓ સાથે સબંધ રાખી તે ધર્મ કરે છે તે સર્વ પશુ પ્રાકૃતિક છે, જો હું એ સર્વ પ્રાકૃતિક પદાર્થોની સેવા કરી શકું, અર્થાત પોતાનું કર્તૃત્વાભિમાન વચ્ચે ન આવવા દેતા એ પ્રાકૃતિક પદાર્થોના આભાવિક વેગના પ્રવાહમાં પોતાને વહેવા દે તો તે પ્રકૃતિના ઉપાસક મનાશે અને મુક્ત થઈ જશે. આ જ નર ધર્મનું રહસ્ય છે.

પુરુષ જ્યારે પોતાને કર્તા માનવા જાય છે ત્યારે પ્રકૃતિની સેવા તેનાથી ન બનતા તે પ્રકૃતિ સાથે બહાલકાર કરે છે. પુરુષ ચેતનરૂપ હોવાથી તે વખતે પ્રકૃતિપર તેનું આધિપત્ય સ્થાપન થઈ જાય છે, પછી પ્રકૃતિમાં વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરી તે પોતે આવાગમન ચક્રમાં ફસી જાય છે, કેમકે તે પ્રકૃતિજ તેની હેવટ સુધીની સહચરી છે. ગમે તે અધિકારનો પુરુષ હોય પણ જો તે કર્તૃત્વ અહીંકારનો ત્યાગ કરી પ્રકૃતિ અનુસાર કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરે તો તે વખતે તેની પ્રકૃતિ બાદ નહિ કરતા તેને મુક્તિની તરફ જ અગ્રેસર કરશે, અને તેજ પ્રકૃતિ પ્રવાહ અનુકૂળ તેનું આચરણ તેને માટે ધર્મ કહેવડાવશે, અધિકાર અને આધિકારી ભેદનું પ્રતિપાદન કરનાર સનાતન ધર્મ આ પ્રમાણે પ્રકૃતિની સેવા કરવાની આજ્ઞા દેશે, સ્વરૂપને આવરણ કરવાવાળી પ્રકૃતિ છે. પુરુષને માટે પોતાની પ્રકૃતિ અનુકૂળ કાર્ય કરવું એજ ધર્મ આચરણ કરવું તે છે. તેના ઉપદેશ તેને વેદ સમતચાસન અથવા ગુરૂદ્વારા જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે,

જે ન્યાયી નીકળે છે તે ત્યાં જ લય પામે છે, પુરુષ પોતાના સમ્બિદાનદ ભાવમાં ગ્રિયત થઈ મુક્ત થશે અને સ્ત્રીની મુક્તિ પુરુષના તન્મયતા પ્રાપ્ત કરવાથી થશે. કેમકે પુરુષ ભાવથી જ તેની ઉત્પત્તિ છે, ત્યારે તે આ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે ત્યારે તે પુરુષના તન્મય બની પુરુષરૂપ જ થઈ જશે, આ પ્રમાણે તેની સ્ત્રી યોનિથી મુક્તિ છે, અને તેને જ સ્ત્રીની મુક્તિ કહે છે.

સૃષ્ટિની શરૂઆત સમ્બિદાનદ સ્વરૂપ આદ્યતીય બ્રહ્મ ભાવમા મહાભાયાથી આભાસરૂપે કાંઈક અભિવ્યક્તિ થવાથી જ ષ્કોડહં આ ઇશ ભાવ છે, અને 'ષ્કોડહં વહુસ્વાં પ્રજ્ઞાયેય'—આ ભાવથી પ્રકૃતિ પુરુષાત્મક ભાવની અભિવ્યક્તિ થાય છે, એટલા માટે લય વખતે પુરુષનું હેવટે જવાનું સ્થાન સમ્બિદાનદ ભાવ પ્રાપ્તિ અને સ્ત્રીનું પ્રકૃતિ ભાવ પ્રાપ્તિ છે, અને તેથીજ પુરુષ અને સ્ત્રી ધર્મમાં ભણેજ તફાવત છે.

જડ પ્રકૃતિ ચેતન પુરુષના બીજને પ્રાપ્ત થઈ સૃષ્ટિ ક્રિયા કરે છે. અને લય વખતે પુરુષને આધીન બની, તેના ચેતનરૂપ જ્ઞાનનો આશ્રય લઈ, દરેક કાર્ય તેની સેવાને અર્થે કરતી સ્ત્રી, પુરુષના લય થઈ મુક્ત થઈ શકે છે, સ્વતંત્ર થવું એ તેને માટે પોતાની પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ કાર્ય કરવું અથવા પાપ કરવું તે છે, અને પુરુષને આધીન રહી પુરુષને અર્થે કાર્ય કરવું એ પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ કાર્ય કરવું અથવા પુરુષ સમય કરવું તે છે. જે વખતે પૂર્ણરૂપે સ્ત્રી, પુરુષને આધીન થઈ જશે અને પૂર્ણરૂપે પુરુષને અર્થેજ કાર્ય કરશે તે વખતે તે મુક્ત થઈ જશે.

એ સિદ્ધાન્તાનુસાર પુરુષને તેની પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ ચલાવવા માટે વેદ સમત શાસ્ત્રે વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. અને સ્ત્રીને માટે જપ, તપ, સાધન, ભજન વગેરે મુખ્ય બતાવી એક માત્ર પુરુષ તન્મયતા પ્રાપ્તિને માટે પતિવ્રતનો ઉપદેશ કર્યો છે.

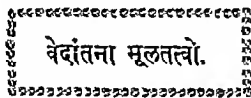
પુરુષના સ્વરૂપને આવરણ કરવાવાળી સ્ત્રી, સૂક્ષ્મ અને કારણ શરીર પ્રાકૃતિક છે.

પુરુષ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ ઓની સહાયતા લઈ પોતાના ત્રણે શરીરને પવિત્ર અને નિર્મળ કરી સ્વસ્વરૂપોપચરિત્ર કરી શકે છે ઓનો ધર્મ પુરુષન-મયતા પ્રાપ્તિ કરવાનો હોવાથી તે વિદ્યુતિ સ્વરૂપ ધારણ કરી પુરુષની ઉપાસના કરે છે તો પત્નિ યાચ છે સ્ત્રીને પોતાનો પુરુષ ગમે તેવો હોય, પરંતુ તેને અનુકુળ ચાલવાથી જ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, કેમકે તે પોતાના પ્રકૃતિ સ્વરૂપને ઠીક ગ્રહવાને માટે પતિને મદદરૂપ યાચ છે અને પોતે પણ પુરુષ પ્રાપ્તિ રૂપ મુક્તિને પ્રાપ્ત યાચ છે. પરંતુ પુરુષ વિદ્યુતિ અવરથારૂપ ઓનો સગ કરે તો, તે પણ પતિત યાચ છે, અને ઓનો પોતાના ધર્મ વિરૂદ્ધ વર્તે એટલે પતિત યાચ તેમાં નવાઈ જ નહિ. સારાસ એજ કે, પુરુષને વિદ્યુતપ્રકૃત ઓનો સગ કરવો ન જોઈએ, અને ઓને પોતાના ઉપાસદેવ પુરુષની-તે ગમે તેવો હોય તોપણ-ઉપાસના કરવી જોઈએ.

પુરુષને માટે ઓનો સગ પ્રકૃતિની ઉપાસનાનો અભ્યાસ કરવાને માટે છે. શ્રી નેટલી પુરુષને અનુકુળ હશે, તેટલી જ તે પુરુષની ઉન્નતિમા મદદગાર થશે. પરંતુ ઓને માટે તેવું નથી. પુરુષ ને પાપી પણ હોય, તો સ્ત્રીને પોતાના ધર્મનું પાલન કરવામા કાંઈક વિશેષ ફળની પ્રાપ્તિ થશે. કેમકે નારી ધર્મને તપ મુખ્ય હોવાથી તે ઓને પોતાના ધર્મનું પાલન કરવામા અધિક કષ્ટ સહન કરવું પડશે, એટલે કે તેને તપની શ્રદ્ધિ થશે. એ પ્રમાણે તેના ઉન્નતિના માર્ગમા તે પુરુષનું પાપી હોવું પ્રતિકુળ ન હોતા વધારે અનુકુળ જ થશે એવા કષ્ટને સહન કરી પોતાના ધર્મનું પાલન કરવાવાળી સ્ત્રી તે જ જન્મમા મુક્ત થઈ શકે છે, અર્થાત્ ફરી તેને શ્રી જન્મ લેવો નહિ પડે.

સનાતન ધર્મના સિદ્ધિતાને સમજવાની નેટલા જગ્યાએ એટા કરશે, તેટલાજ તે અસીમ પરમાર્થ સાગરમાં નિમગ્ન થઈ અખંડાનંદનો અનુભવ કરી શકશે.

નિગમાગમચન્દ્રિકા.

વેદાંતના મૂલતત્ત્વો.

(લેખક—પૂજ્યપાદ મહાત્મન શ્રીમન નથુરામ મર્મી.)

(અનુમધાન ગતાકથી)

વેદાંતશાસ્ત્રના-ઉપનિષદોના-આરભમાં એટલે ઉપક્રમમાં અદિતીયબ્રહ્મનું ને તેની સ-માપ્તિમાં એટલે ઉપમહારમા પણ અદિતીયબ્રહ્મનું નિરૂપણ હોય છે, તેથી વેદાંતશાસ્ત્રનું અદિતીયબ્રહ્મમા તાત્પર્ય છે એમ ઉપામ-ઉપમહારની એકતા એ નામના પહેલા પ્રકારના ધિગતરે વિવેકી શ્રોતાને નક્કી યાચ છે વેદાંતશાસ્ત્રમાં વારંવાર આત્માથી બ્રહ્માના અભિ-વ્યક્તિનો ઉપદેશ કરેલો જોવામાં આવે છે, જેમકે હૃદયોપનિષદના છઠ્ઠા પ્રપાઠમા જીવનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જગતના કારણરૂપ સર્વથી (બ્રહ્મથી) અભિન્ન છે એમ 'તત્ત્વમસિ' (જ-ગતના કારણરૂપ જે મત્ તે તું છે) એ વચનો નવ વાર કહીને મમજનવવામાં આવ્યું છે. એવી રીતે અદિતીયબ્રહ્મા વારંવાર કથનરૂપ અભ્યાસથી પણ વેદાંતશાસ્ત્રનું અદિતીયબ્રહ્મમાં તાત્પર્ય છે એમ નક્કી યાચ છે જે શાસ્ત્રનો જે અસાધારણ વિષય હોય તે શાસ્ત્રની તે અસાધારણ વિષયને પ્રમાણ અને ધુક્તિતરે પ્રતિપાદન કરવાની જે રીત તે તે શાસ્ત્રની

અપૂર્વતા-અન્યશાસ્ત્રથી નહિ પ્રતિપાદિત નવીનતા-કહેવાય છે. એ અપૂર્વતાવડે પણ શ્રોતાને શાસ્ત્રના તાત્પર્યનો નિશ્ચય થાય છે વેદાંતશાસ્ત્રમાં જે જીવના વાસ્તવિક સ્વરૂપ અંતરાત્માનો પ્રશ્નના વાસ્તવિક સ્વરૂપ જ્ઞાની સાથે શ્રુતિઓથી અને તદ્દનુસાર અનુમાનાદિ યુક્તિઓથી અભેદ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યો છે તે અન્ય શાસ્ત્રોએ નહિ પ્રતિપાદન કરેલ વેદાંતશાસ્ત્રના અસાધારણ વિષયરૂપ અપૂર્વતા છે. એ અપૂર્વતારૂપ લિંગથી પણ વેદાંતશાસ્ત્રનું અદ્વિતીય-જ્ઞાનમાં તાત્પર્ય છે એવો શ્રોતાના અતઃકરણને નિશ્ચય થાય છે જે શાસ્ત્રના પ્રતિપાદિત વિષયના સેવનથી કે અનુભવથી જે પ્રયાજનની-ફલની-કર્તાને સિદ્ધિ થાય તે પ્રયોજનરૂપ ફલમાં તે શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય મનાય છે, જેમ આયુર્વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલા રોગોના સ્વરૂપો તે તે રોગોની નિવૃત્તિના ઉપાયોનું સેવન એ આગમ્યરૂપ ફલ ઉપજાવનારા છે, તેથી આયુર્વેદનું તાત્પર્ય સ્વૂક્ષ્મચરીરના આરોગ્યની પ્રાપ્તિમાં છે એમ નક્કી થાય છે વેદાંતશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા શમનમાદિ ને શ્રવણાદિ સાધનોનું ફલ જ્ઞાનુભવદ્વારા અદ્વિતીયજ્ઞાન જે ત્રિવિધ-તાપથી અત્યંતરહિત ને પરમાનંદરૂપ છે તે રૂપે સ્થિતિ કરવારૂપ મોક્ષ છે. એવી રીતે વેદાંતશાસ્ત્રના ફલરૂપ અદ્વિતીયજ્ઞાન હોવાથી ફલનામના લિંગવડે પણ વેદાંતશાસ્ત્રનું તાત્પર્ય અદ્વિતીયજ્ઞાનમાં છે એવો નિશ્ચય શ્રોતાના અતઃકરણને થાય છે સ્તુતિનિદાનાં વચનો અર્થવાદ કહેવાય છે જે વિષયની નિદા કરી હોય તેમાં તે શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય 'માનવામાં આવતું નથી, પણ જે વિષયની તેમાં સ્તુતિ કરી હોય તે વિષયમાં તે શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય માનવામાં આવે છે. વેદાંતશાસ્ત્રમાં “ દ્વિતીયાદ્યૈ મય મયતિ ” (દ્વિતીયને-દેતને-એદને-સહ માનનારને અવશ્ય ભય થાય છે) ઇત્યાદિ વેદાંતવચનોમાં દૈતની નિદા જોવામાં આવે છે, અને “ સત્ત્વ કો મોહ, કઃ શોક ઇત્યમનુપપ્સ્યતઃ ” (વેદાંતશાસ્ત્રના ને સદૃશ-ના ઉપદેશથી એકપણુને-અદૈતને-અભાવનાર મનુષ્યને તે અદૈતમાં કષ્ટ બ્રાપ્તિ ને કયો માનસ પરિતાપ હોય ?) ઇત્યાદિ વેદાંતવચનોમાં અદૈતની સ્તુતિ જોવામાં આવે છે, તેથી આ અર્થવાદરૂપ લિંગવડે વેદાંતશાસ્ત્રનું અદ્વિતીયજ્ઞાનમાં તાત્પર્ય છે એવો નિશ્ચય શ્રોતાને થાય છે પ્રતિપાદ વિષયનું યુક્તિઓ ને ઉદાહરણોવડે સહવિતપણું સિદ્ધ કરી ખતાવતું એ ઉપપત્તિ કહેવાય છે. સદ્રૂપ જ્ઞાન આ જગતનું કારણ છે, તેથી આ જીવો અને જડ પદાર્થો જે જગત એવા નામથી જોળખાય છે તે જગત જ્ઞાનનું કાર્ય હોવાથી જ્ઞાનરૂપ છે જે જે કાર્ય હોય છે તે તે પોતપોતાના કારણથી ભિન્ન હોતાં નથી, જેમ માટીના વાસણો પોતાના કારણરૂપ માટીથી ભિન્ન નથી, સોનાનાં ધરણ પોતાના કારણરૂપ સોનાથી ભિન્ન નથી, ને લોઢાનાં શસ્ત્રો પોતાના કારણરૂપ લોઢાથી ભિન્ન નથી. આ ઉપપત્તિનામના લિંગ-વડે પણ વેદાંતશાસ્ત્રનું અદ્વિતીયજ્ઞાનમાં તાત્પર્ય છે એમ પોતાના અતઃકરણને નક્કી થાય છે. એવી રીતે તાત્પર્યનો નિશ્ચય દર્શવત્ત્વાદથી પ્રકારના લિંગોસંહિત વેદાંતશાસ્ત્રનું આદર-પૂર્વક પોતાના સદૃશના મુખથી શ્રવણ કરવાથી વેદાંતશાસ્ત્ર પ્રવાનપણે અદ્વિતીયજ્ઞાન પ્રતિપાદન કરે છે એમ તે ત્રિવેદી શ્રવણ કરનારના અતઃકરણને સ્પષ્ટ સમજાય છે.

ખીજા પ્રકારના શ્રવણનું સ્વરૂપ લગભગ આવા પ્રકારનું હોય છે-તે શરણાગત શિ-ષ્યના અતઃકરણની શુદ્ધિ, સરવતા, નમ્રતા, એકાગ્રતા ને વિવેકાદિ સાધનયુક્તતા જોઈ પ-રમોદાર અતઃકરણવાળા તે શ્રીસદૃશ પ્રસન્ન થઈ તે શિષ્યને પોતાની પારમૈશ્વરી શક્તિથી યુક્ત થઈ ભવસાગરનો અનાયાસે શીઘ્ર પાર પમાડનારા, પરમજ્ઞીર, પરમદયાયુક્ત, ઉત્તમ વિચારવાળા ને ઉત્તમ શબ્દ રચનાવાળાં આવાં નિર્દોષ વચનો નિરર્ભિમાનપણે કહેવા લાગે

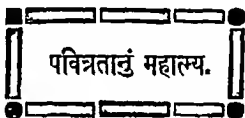
છે.-" તત્ત્વમસિ સોમ્ય ! સર્વં લક્ષ્યત વદ્વ સોમ્ય ! હે પ્રિયદ્યુન ! તમારું વાસ્તાવિક સ્વરૂપ અનાદિ સિદ્ધ સત્ એટલે બ્રહ્મ છે, દેહાદિ નથી હે સોમ્ય ! આ સર્વ જે કાંઈ નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયોત્તરે પ્રતીત થાય છે તે સર્વ નામ રૂપ ને ક્રિયાને સમૂહ જેને વ્યવહારમા જગત્ એવા નામથી કહેવામા આવે છે તે પણ વસ્તુતાએ પોતાના અનિમિત્તરજુરૂપ એટલે બ્રહ્મ છે પદાર્થોના પ્રતીત થતા રૂપો માયામાત્ર છે વાસ્તાવિક નથી

તમે સ્પૂલશરીરરૂપ નથી આ સ્પૂલશરીર તો સ્પૂલ એટલે પચ્ચકૃત-મળેલાં પાત્ર - જૂતોના કાર્પરૂપ છે તેમા જે દારૂકાં આદિ ધન વસ્તુઓ છે તે પૃથિવીના કાર્પરૂપ છે, રૂધિર આદિ જે પ્રવાહી વસ્તુઓ છે તે જલના કાર્પરૂપ છે, તેમાં જે પ્રકાશ ને ઉષ્મા જણાય છે તે તેજના કાર્પરૂપ છે સ્પૂલ શરીરના જીવનના હેતુભૂત પ્રાણાદિ પાંચ વાયુઓની રૂપિતિઓ તે વાયુના કાર્પરૂપ છે, અને વાયુતત્ત્વના હેતુભૂત ચનારો અવકાશ જેવો સૂક્ષ્મદ્રવ્યરૂપ જે બાજ છે તે આકાશના કાર્પરૂપ છે, એ સર્વ પદાર્થો જેને સ્વપરતુ જ્ઞાન નથી એવા એટલે જડ છે અને તમે તો સ્વપરના સ્વરૂપને જાણનાર જોતનરૂપ છો તમે પ્રકાશક છો, ને તે પ્રકાશ છે, તમે દ્રશ્ય છો, ને તે દ્રશ્ય છે એ સર્વ પરિણામી ને વિનાશી છે, અને તમે તો અપરિણામી ને અવિનાશી છો, એ સર્વ પોતાનામાં ભ્રમતા કે અહતા ગમ્પનારને દુઃખાનુભવ કરાવનાર હોવાથી દુઃખરૂપ છે, ને તમે તો સર્વદા સુખરૂપ છો. જેવી રીતે તમારા સામા સ્વરૂપની ને સ્પૂલશરીરની વિલક્ષણતા છે તેથી તમે સ્પૂલશરીરરૂપ નથી સ્વભાવ સ્થામા આ સ્પૂલશરીરની તમને પ્રતીતિ થતી નથી, ને તે વેલા 'હું છું' એવું જ્ઞાન તો તમને હોય છે, તમા આ સ્પૂલ શરીરને તમે પ્રમ્તગોપાત 'મારું' એમ કહેછો, તેથી પણ તમે સ્પૂલ શરીરરૂપ નથી, પણ તેના સ્વામી આત્મા વા બ્રહ્મ છે. રૂધિર અને ગતિતત્ત્વોમા, જ્ઞાન-તત્ત્વોમા ને મસ્તિષ્કમા રહેલું મનમદ્રવ્ય એ જડ વસ્તુઓ સ્પૂલશરીરને જીવતું રાખવામા બેઠે હેતુભૂત હોય, પણ તેમના સ્વરૂપને જાણનારા ને અન્યની આગળ તેમના સ્વરૂપનું કથન કરનારા તમે તે જડ દ્રવ્યરૂપ નથી, પણ તમે તો તે બનેથી અલગ વિલક્ષણ ને જ્ઞાનસ્વભાવવાળા આત્મા છો, જેમ નવા લુગડને ગ્રહણ કરનાર, તે નવા લુગડને ધારણ કરનાર અને ધારણ કરવાને અયોગ્ય થવાથી તે લુગડનો ત્યાગ કરનાર અનુભવ તે લુગડથી અત્યંત ભિન્ન છે તેમ આ સ્પૂલશરીરને પ્રારબ્ધકર્મને વશ થઈ ગ્રહણ કરનારા, પ્રારબ્ધકર્મની સમાપ્તિ પર્વત તેને ધારણ કરનારા અને પ્રારબ્ધકર્મની સમાપ્તિ થયે તેના પરિત્યાગ કરનારા તમે આ સ્પૂલશરીરરૂપ નથી, પણ તેનાથી અલગ ભિન્ન છો. ધડાનો જોનારો જેમ ધડાથી ભિન્ન છે તેમ સ્પૂલ શરીરને પ્રકાશનારા તમે સ્પૂલશરીરથી ભિન્ન છો. સ્પૂલશરીર ક્ષણે ક્ષણે પર્ણિજામ પામી વિનાશ પામવાના સ્વભાવવાળું છે, અને તમે અપરિણામી ને અવિનાશી સ્વભાવવાળા છો એમ સત્યાચ્છે ને સત્યરૂપો કહે છે. વળી તમે પણ મુક્ત વિચારથી જોશો તો તમારા સ્પૂલશરીરની અવસ્થાઓ જલ્દલાતા છતાં પણ તમારું હૃદય એવું એજ રહે છે તેથી તમારું અપરિણામીપણું તમને સ્પષ્ટ સમજાશે. સ્પૂલશરીર મહિન ને દુર્ગંધમય છે, પણ તમે તો સર્વદા પરમપવિત્ર ને પરમસુગંધમય છો. સ્પૂલશરીર અનેક પ્રકારના રોગોનો ભોગ થઈ પડનારું છે પણ તમે તો સર્વદા નિરામય-રોગોથી અચલ રહિત-હેલ સ્પૂલશરીરને અપકાર કરનારા ધણા પ્રાણિપ્રાણી છે, પણ તમે અજનતશુદ્ધ દોષોથી તમને અપકાર કરી શકે એવો કાર્પરૂપ પ્રાણિપ્રાણી આ વિશ્વમાં વિદ્યમાન નથી "

ગિપ્ત પછે છે -હે ભગવાન ! " ને સ્પૂલશરીરને આત્મા માનવામા આવે તો તેમાં ક્યા ક્યા રોગો આવે છે તે આપ મારા ઉપર દૃષ્ટા કરીને મને કહેજો. "

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે — હે સોમ્ય ! આ સ્થુલ શરીર પૃથિવી આદિ પાંચ જડ ભૂતોના કાયરૂપ છે. માત્ર લૌકિક પ્રલસપ્રમાણુને અવલંબીને દૃશ્ય પદાર્થોના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરનારા શોધક મનુષ્યોએ માનેલા મર્વ જડતત્ત્વોનો આ પાંચભૂતોમાંજ સમાવેશ થાય છે. જડ પદાર્થોમા ચેતના વા જ્ઞાન હોષ શકે નહિ, કેમકે તે જ્ઞાન જડનો ધર્મ છે સ્વભાવ નથી. જીવતા સ્થુલશરીરમા જે ચેતના-જ્ઞાન-જોવામા આવે છે તે ક્યાંથી આવી ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે આ જ ભૂતોમાંથી આવી એમ કહી શકાય નહિ, કેમકે તે આ જ ભૂતોમાંના કોઈ પણ ભૂતમાં ચેતના જોવામા આવતી નથી જે ગુણુ કારણમા પ્રકટ કે અપ્રકટ. નજ દોષ તે ગુણુ કાર્યમાં આવી શકે નહિ. જેમ ખસખસના એક દાણામાં માદકતા નથી, પણ ખમખસના ઘણા દાણા, બેળા થવાથી તેમા માદકતા પ્રકટે છે, અને જેમ કાંઈ ચૂનો તથા પાન એ ત્રણેમાના કોઈ પણ પદાર્થમા રક્તતા સ્પષ્ટ પ્રતીત થતી નથી.

અપૂર્ણ.

પવિત્રતાનું મહાત્મ્ય.

હે માનવ !

તારે તારા હૃદયમાં પવિત્રતાની વેદી સ્થુતી જોઈએ, એ વેદી આગળ સંપાદનું પૂજન અર્ચન કરાવવું જોઈએ.

તારે જાણવું જોઈએ કે પ્રભુ એ ખસ પવિત્રતા અને પ્રેમ રૂપ જ છે.

તારે તારા તમામ કર્તવ્ય પ્રદેશને ઉક્ત પવિત્રતાની વેદી આગળ લાવવા જોઈએ. જો એ સાચું સોતું કરો તો જગી ઉઠશે નહિ તો બળાને બરમ થશે.

તારે તારી સ્વચ્છ શુભેચ્છાઓને ઉક્ત પવિત્રતાની વેદી આગળ ધરવી જોઈએ. તને મતોષ થયા વગર નહિ જ રહે.

તારી બધી અજ્ઞાનોના નિઘ્રાલ ઉક્ત પવિત્રતાની વેદી કરે થશે તને નિઘ્રાલ નહિ રહે તારા બધા દુષ્ટદોષોની દવા ઉક્ત પવિત્રતાની વેદીનો તાપ તાપવામાં છે. તું સત્તર નિરાગી યર્ધશ.

એની પવિત્ર જ્યોતના પ્રકાશથી નિષ્કળતા માત્ર નાસી જાય છે.

એ જ્યોતના અજવાળામાં ધ્વજરના આદેશ વચાપ છે, સંપાદનાં સત્ર સમગ્નય છે, પ્રભુનાં પુસ્તકના પાડ યર્ધ શકે છે એથી નવચેતન આવે છે, નવજીવન મળે છે.

પવિત્રતાની વેદી એ સ્વર્ગની સીડી છે.

સ્વપનરાય શુક્લ.

શ્રીમદ્દશકરાચાર્ય

અને શકરદિગ્ગજનય—આ પુસ્તકની કીમત રૂ. ૪-૦-૦ છતાં રૂ. ૨-૦-૦માં અને 'મહાત્માજીની વાતો' કી. રૂ. ૧-૮-૦ છતાં અથમાળાના પ્રાહકને રૂ. ૦-૧૨-૦ માં મળશે.

સંપાદક—અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ.

સ્ત્રીયોનું કાર્યક્ષેત્ર.

બાળુ કન્નેભલ એમ એ. ના એક લેખના આધાર પરથી
લખનાર. K. C Mehta.

પત્નીના સંબંધમાં પત્નીનું દર્શન

પત્નીને પ્રથમ સમાન માનીને સ્ત્રી પોતાના સર્વ કાર્યો તેની ઇચ્છાનુસાર કરે. તેની ઇચ્છાને આધિન થઈને તે ઘરના બધા કામોનો બાર પોતાના પર લે. તે પત્નીના સુખ રહેવા બાદ સુખ રહે, તેના જમવાના પહેલા જાગે અને તેને સુતેલાને કઠો ન ઉઠાડે, જે જે વ્રતો અને ઉપવાસો પત્ની કરે તે તેણી પશુ કરે અને જે પત્ની તેણીને ના પાડે તો તેને વિનતી કરે કે આપ આ ધર્મના કામ માટે હક ન કરો. જ્યારે પત્ની બહારથી ધરમાં આવે ત્યારે તેનો અવાજ સાંભળતાજ તેની આગામી પ્રતિક્ષા કરીને ઘરની મધ્યમાં ઉભી રહે અને તોફાર ચાકરો ખેંચીને તેમના પગ પ્રક્ષાલનનું કામ પોતે કરે. જ્યારે સ્ત્રી કામ વિવાહ, યગ, દેવોત્સવ તથા અન્ય કાર્ય જેમાં જવા ઇચ્છે ત્યારે તેણીએ ત્યાં પત્નીની આજ્ઞા લઈને જવું જોઈએ. જે રમત ગમતમાં પત્ની સામેલ ચલાવું કહે તેમાં સામેલ થાય અન્યમાં નહીં. જે પત્ની અનુચીત અથવા અધિક વય કરે તો તેને તે એકાંતમાં મન-જાગે. કદી પત્ની વિના કારણેજ બાઈનાપર અગ્રસત્ર થાય તો પત્નીએ આ વિષયમાં વધુ તકરાર ન કરવી જોઈએ. જે પત્ની બાઈની સાથે વગર કારણે ખરાબ વર્તીવ કરે, તો તેણીને ઉચિત છે કે જ્યારે પત્ની એકસો હોય અથવા પોતાના પરમાત્ર મિત્રની સાથે હોય ત્યારે તેણી તેના અનાવાચક અને નિર્ધિક્ષ દોષારોપણપર ધ્યાન દેવરાવે, પરંતુ મન-તન તથા જડીશુદ્ધિદાગ તેને વચમાં કરવાનો ઉદ્યોગ ન કરે. કારણ કે જે પત્નીને આશંકા થઈ જાય કે મારી પત્ની મને મન-તન-દાગ વચમાં કરવાની યેષ્ટા કરે છે તો તેનો તેણીના પરથી હમેશના માટે વિશ્વાસ ઉડી જશે અને પછી તે કદી તેણીના પર પ્રેમલાવ નહીં રાખે.

ઘરેણું ઇત્યાદિ.

સ્ત્રીએ પત્નીની પાસે એકાંત સ્થાનમાં ઘરેણું પહેરીને જવું જોઈએ. શરીરનો પરસેવો, મુખની દુર્ગંધી, દંતોના મેસ-આ દોષોથી હમેશાં દુર રહેવું જોઈએ. ખેલ તથા ખીજ અવસરોપર તેણીએ પાતળાં, ચીકણા અને હલકા વસ્ત્રો પહેરવા જોઈએ. ચોખ્ખું ઘરેણું તથા કુસોના અસકારો પશુ પહેરવા જોઈએ તેણીએ સુગંધી પશુ પોતાની પાસે રાખવી જોઈએ.

સ્ત્રીના કોની સાથે કેવો વર્તીવ રાખે.

સસરા તથા અન્ય ગૃહજનો, દેરાની-જેઠાણીઓ તથા તેમના પત્નીઓની સાથે તથા નોકર-નોકરનીઓની સાથે બાઈએ યથોચીત બેવહાર રાખવો જોઈએ તેણીએ સાસુ સસરાની ચાકરી કરવી જોઈએ. તેમની સાથે તકરાર ન કરવી જોઈએ તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઈએ. નોકર-ચાકર તથા પોતાના આશ્રીત નરનારીઓ અને ગૃહ પશુઓનો પુરો વિચાર કરવો જોઈએ નોકરોને વાર તહેવાર પર મનામ આપવું જોઈએ ધનધાન્યાદિ વૃદ્ધિ જોઈને બાઈએ કુસાર ન જવું જોઈએ, તેણીએ પોતાના પત્નીના દુશ્મનને દુશ્મન અને મિત્રને મિત્ર ગણવો જોઈએ.

ઋષી કોણ કોણ ઋષીની સાથે ન બોલે.

નાચે વણુંવેળી ઋષીઓની દોસ્તી ન કરવી નેપ્રએ.—ભીખ માંગવાવાળી, ગેરના વસ્ત્ર પહેરનારી વૈરાગીની, અન્ય પ્રકારની વૈરાગીની, કુલા, બાહ્યગરની, અભિષેકની વાર્તા / ખતાવનારી, બહુમત્ર જથ્થાનારી

ઋષીએ આ વાર્તા તથા દેવી નેપ્રએ.

કટુ અને તીવ્ર વાક્ય, પતીની તરફ ખરાબ દ્રષ્ટીથી જોવું, વારંવાર ધરના આગણે ઉભુ રહેવું અથવા ત્યાંથી તાકતા રહેવું, વાટીકામાં કામની સાથે ગુસ્સા વાતો કરવી અને સ્થાનોમાં બહુ વાર સુધી ઉભુ રહેવું

રસોઈનું સ્થાન અને લોજન.

રસોઈનું સ્થાન મુદર, સ્વચ્છ અને મનોહર હોવું નેપ્રએ કે જ્યાં જતા આવતાની દ્રષ્ટી ન પડે. પતીને તથા અન્ય ધરના લોકને જે જે વસ્તુઓ પસંદ હોય, તે બનાવવી. પચી જાય તેવીજ બનાવવી.

પુષ્પવાટીકા

ઋષીએ આંગણ આમળ બગીચો કરવો. જમીન સ્વચ્છ અને શુદ્ધ હોય, તેમાં લીતાં શાક, શેરડી, છંદ, અજમો, ફુલ અને દવાના કામની વનસ્પતીઓ વાવે, તેમાં મુદર, શાક ઊગાડે. વચમાં નદી યા કુવો યા તળાવ બનાવે.

શુદ્ધોપયોગી વસ્તુઓનો સંગ્રહ

પદ્માસનને આ વસ્તુઓ વેચાતી હઈ રાખવી નેપ્રએ — માટીનાં વાસણ, તાળા તથા પીતલ વિગેરેના વાસણો, મીઠું, તેલ, ઘી અને ધુપની સુગંધીત વસ્તુઓ તથા અનેક પ્રકારની જડીબુટીઓ શાકના તથા ઔષધિના બીજો જેથી રૂપર તેની ખર્ચ પડે અને બહાનથી લાવવાની અડચણ ન પડે.

ગૃહકાર્ય.

ભાર્યા ધરને શુદ્ધ અને સ્વચ્છ રાખે, ધરની જમીનને સાફ રાખે અને જાતજાતના કુલોથી સુશોભીત રાખે તેણીએ પુનઃપાઠ કરવો નેપ્રએ ધરને મુદર અને સુશોભીત રાખે રોજના ખર્ચથી જે દહી બચે તે તેણી ઘી કાઢે, તવથી તેલ અને શેરડીથી ગોળખાક કાઢે, રૂથી સુતર કાતીને તેના કપડા વણે. ઋષીના ગૃહકાર્યો નીચે લખેલા છે —

દોરડું વણવું સીંકા બનાવવાં, અનાજને ખાડવા દળવાનું કામ, નોકરના પગારને ચાંદ રાખવો, રોજની આવક અને ખર્ચનો હિસાબ રાખવો, વાર્ષિક આવકના હિસાબે ખર્ચ કરવું, મેલા કપડા ધોવા વિગેરે.

૬૪ કળાઓનું જ્ઞાન.

ઋષીએ એ બીજી ઋષીઓથી શૃંગાર-પાક, કળા, માન, ખાસિયા વિગેરે ૬૪ કળાઓનું જ્ઞાન સપાદીત કરે.

પતીના પ્રવાસકાળમાં ઋષીઓનું કર્તવ્ય.

પત્નીએ કોઈ પણ ધરેણાં ન પહેરવા નેપ્રએ તેણીએ સૌભાગ્યના ચિન્હ પુગા જ ધરેણા પહેરવા. પુગ પાકમાં વધુ સમય વીતાવવો નેપ્રએ. ઋષીએ પોતાની પચારી સાસુ અને અન્ય વૃદ્ધ ઋષીઓની પાસે પાથરવી અને તેમની આજ્ઞાનુસાર બધા કાર્યો કરે જે જે વસ્તુઓ પતીને પ્યારી હોય તેના સંગ્રહ કરે અથવા બાગેલી દુરેલી વસ્તુને સાથે ખર્ચ વાર તહેવાર પર જોડવું થતું હોય તે પ્રમાણેજ કરે કે જેથી પતીની બદનામી ન થાય.

ને કાઈ આવશ્યક અથવા ખાસ સમર્થીનું લાભ મરણુનો પ્રસંગ હોય તોજ નવ નહીં તો પતીની વ્યથા વગર કાઈ પણ કેસણે ન જાય. ધરના ખર્ચમાં દારોર કરે, અને આવક વધારવાનો ચત્ત કરે. સ્ત્રી પતીના દર્શન તેના આત્મવાપર તેજ દશામાં કરે જેમા તે આવ્યો હોય અને પછી પુણ્યદાન કરીને દેવતાઓનું પુજન કરે

હાલે સ્ત્રી વિવાહીતા હોય, હાલે પુરુષ વિવાહીતા હોય, કાષ્ઠની રાખેલી હોય, તેણીએ પોતાના પતી યા નાયકની લલાઈનો ઉપાય હમેશા કરવો જોઈએ.

જે સ્ત્રીએ નિર્દોષ જીવનનું પાલન કર્યું છે અને જીવન-નિર્વાહ પોતાના પૂઠાએ કર્યો છે તેમને ધર્મ, અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જેઓ આ પ્રમાણે કરશે તેમને તેજ રૂળ મળશે અને સમાજ તેમની ઉન્નતિ કરશે.

નોંધ—આ લેખનું મનન કરવાથી પ્રિય પાડીકાઓની ઉન્નતિ થશે. માટે લાગ્યોદયની પ્રિય પાડીકાઓને મારી લક્ષ્યમણ છે કે તેઓ લાગ્યોદયની ગ્રાહક બને અને હોય તો નવીન ગ્રાહકો વધારે.

દર સમયે આવા ઉપયોગી લેખો આવતા રહેશે જેની આપની ઉન્નતિ થવાનો પુરુષ સંભવ છે. આથી આપનો લાગ્યોદય જરૂર થશે માટે સત્વર ગ્રાહક બનશે. આ મારી સમતી માત્ર છે આથી હું કંઈ લાગ્યોદયની તરફથી અપીલ નથી કરતો.

હું તો આપની ઉન્નતિના સ્વરૂપ અને સીધો માર્ગ બતાવું છું. આશા છે કે લાગ્યોદયની પ્રિય પાડીકાઓ આ લેખથી કાયદો ઉઠાવશે અને લવિષ્યમાં આવા ઉપયોગી લેખોથી કાયદો મેળવતા રહેશે.

અમદાવાદ—ગુજરાત સાળાપત્ર-મે સને ૧૯૨૩ ના અંકમાં

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા માટે આવેલો અભિપ્રાય.

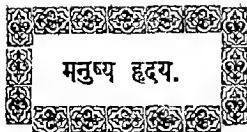
હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા અથવા યાત્રાગુતો ભોમીઓ (સચિત્ર) લેખક અને પ્રકાશક—શ્રી. રા. જેઠાલાલ દેવરાઈ દવે-લાગ્યોદય ઓરિસ, અમદાવાદ.

આ દેશમાં હિંદુઓમાં ધર્મને માટે જેવી પ્રવ્રણ લાવતા છે તેવી અન્ય કોઈ દેશમાં હશે કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે તેમજ ધર્મને માટે, ધર્મને નામે જે લાભો રૂપીઆની વાણિક સંખ્યાવતો થાય છે તે દાન વિષેની શુભેચ્છા પ્રમાણે અર્ચાય છે અને પારેલું રૂણ નીપજાવે છે કે કેમ એ એક વિચારવા જેવો બીજો પ્રશ્ન છે ગમે તેમ હોય પણ દરેક કોમને પોતપોતાના યાત્રાના પવિત્ર સ્થળોએ જવાથી જે શારીરિક, માનસિક અને ધાર્મિક અનેક લાભો થાય છે તેની તો કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. યાત્રાગુઓને ક્યા જતુ, ક્યે રસ્તે યાત્રે જતુ, માર્ગમાં કેવા પ્રકારની સાવચેતી રાખવી, તે સ્થાનોનું મહાત્મ્ય, તેની સાથે જોડાયેલી પુરાણોની કથાનું રહસ્ય, તે તે સ્થાનોની પેદાશ વગેરેની સપૂર્ણ માહિતી આપનાર આ પુસ્તક દેશમાં વમતી દરેક કામને લાભદાયી નીવડે એવું છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનના દેશમાં વરફાવી જવાયતા મુંદર તીર્થસ્થળોની ઐતિહાસિક અને બીજી હકીકત એક રસીક દાસ્તાન પૂરું પાડે છે. સાથે જુદા જુદા રહેલે માર્ગો દર્શાવનારો હિંદો એક મોટો નકશો પણ આપેલો છે. કિંમત રૂ. ૭. પુસ્તક છોડો ઉપર પાનાનું છે અને લાપા સહેલી છે. આ પુસ્તક ધાર્મિક લાવનાથી લખાયલું છે,

શ્રીયોપર વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો.

અનુવાદક—Mr. K. C Mehta.

- (૧) શ્રી એક મુર્તિ છે જેની પુળ મનુષ્ય ત્યાં મુઘી કરે છે ત્યાં મુઘી તે તેને ફેંકી નથી દેતો.
- (૨) સસારમા એવું કાંઈ કંઈ નથી જેને શ્રી પોતાનું સૌંદર્ય વધારવા માટે સહન કરતી હોય.
- (૩) કાંઈ શ્રી એટલી સારી યા ખરાબ નથી જેટલી કે પુરુષ તેણીને સમજે છે.
- (૪) શ્રીના બે સ્મૃત હાર્યો એવા છે કે જેના પર દેવતાઓની પણ અદેખાઈ હોય છે, એક તો પોતાના વ્હાલા ભરથારના પ્રથમ મિલનપર અને બીજું પોતાની પહેલી સતાન પર.
- (૫) શ્રી ઇશ્વરની સર્વથી ઉત્તમ બનાવટ છે.
- (૬) એક ઉત્તમ શ્રી સારામા સારા પુરુષ કદતા પણ સારી હોય છે
- (૭) જે પુત્રને તેની માતા વીસ વર્ષના કાંઈ પરીવ્રમથી મનુષ્ય બનાવે છે. તેજ પુત્રને બીજી શ્રી વીસ મીનીટમા ધ્રુવ બનાવી દે છે સસારમા કાંઈ બેરોજગાં ખરાબ શ્રી નથી, હા એવી ધણી છે જે પોતાને મુંદર બનાવવાનું નથી જાણતી, જે શ્રી શુદ્ધિમાત્તા પુર્વક પ્રેમ કરે છે તે શ્રી સાચો પ્રેમ નથી કરતી
- (૮) શ્રી શુ કરી શકે છે. આ તમે ત્યાં મુઘી નથી જાણી શકતા ત્યાં મુઘી. તેણી તેને નથી કરતી.
- (૯) શ્રીને કાંઈ પણ મુખ પોતાની તરફ આકર્ષીત કરી શકે છે, પણ શ્રીને પોતાથી દુર શુદ્ધિમાનજ રાખી શકે છે
- (૧૦) પુત્રથી કાંઈ વાત ગુપ્ત રાખવી શ્રીના માટે અત્યંત સરળ છે. પણ તેણી બીજી શ્રીથી તે પોતાની આત્મા ભાગ્યેજ ગુપ્ત રાખી શકે છે
- (૧૧) શ્રીના મુખથી કહેલી વાત એટલી વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી જેટલી કે આખોથી કહેવી
- (૧૨) જે શ્રી સારી પત્ની નથી તે સારી માતા કદી થઈ શકતી નથી શ્રીઓ પ્રેમના અનેક અર્થ લગાડે છે, પરંતુ દરેક શ્રી તેના જુદા જુદા અર્થ કરે છે.
- (૧૩) જેટલું રોવું શ્રીના માટે સરળ છે તેટલું હસવું નથી.
- (૧૪) શ્રીયોનો પ્રેમ રજરની માફક છે. જેના વધવામા વાર લાગે છે, પણ ઘટવામાં જગ પણ નહીં.
- (૧૫) મુંદર શ્રીનો ધીમો સ્વર કર્તવ્યની ચિત્કારથી પણ અધિક દુર જાય છે.
- (૧૬) જે શ્રીઓ અને પુત્રમા વિદ્યા તથા શુદ્ધિની સમાનતા છે ત્યાં પ્રેમ કદી સ્થીર નથી રહી શકતો.
- (૧૭) પુરોના કરતાં શ્રીઓ વધુ દયાળુ અને મદ્દાણુ હોય છે. શ્રી સસાર સર્વથી મુંદર પુખ્ત છે

મનુષ્ય હૃદય.

(અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

સ્વભાવિક રીતેજ મનુષ્યનું હૃદય કોમળ અને સરસ વિચારોનું કેન્દ્રસ્થાન છે. જો તેને સ્વ વિચારોના આશ્રયપર છોડી મુકવામાં આવે તો તે ખરાબ કામ કરવાની પ્રેરણા કદાપિ ન કરે. કોઈ ગમે તેવો પાપી કેમ ન હોય, ગમે તેવા ખરાબ કૃત્ય કરતો કેમ ન હોય, પરંતુ જો એકાન્તમાં એસી પોતાના હૃદય સાથે વિચાર કરે તો ખરાબ કૃત્ય તરફ તેને તિરસ્કાર જ ઉત્પન્ન થશે નેટલો વખત કુ સોળતનો પ્રભાવ રહે છે, તેટલોજ વખત હૃદય પણ ખરાબ કામ કરવા પ્રેરાય છે અને ત્યાં સુધીજ અમાનુષિતાનો બ્વહાર થવા દે છે, પરંતુ જો તેને સર્વ અપવિત્ર વસ્તુઓના સસર્ગથી દૂર રાખવામાં આવે તો પ્રકૃતિને અનુકૂળ સત્ત્વકાર્યોના જ ઉપદેશ દેશે.

જેમ કપડામાં મેલ લાગે છે અથવા જેમ ઘર દ્વારમાં કચરો ભરાઈ જાય છે, તેમ મનુષ્ય હૃદય પણ સામાનિક વાસનાઓથી દિલ્લ થઈ મેલું થઈ જાય છે, જેથી તે સ્વકાર્ય કરવામાં અસમર્થ બની ધીમે ધીમે સાંસારિક વિષય-ભોગોમાં જ પોતાની વિચાર શક્તિને પુરી કરે છે. જેમ વરઘાલિ શુદ્ધ કરવાની અને ધરદાર સાફ કરવાની આવશ્યકતા હોય છે, તેમ હૃદય હર્ષણુને પણ સાફ રાખતા રહેવાની જરૂર છે.

જેમ સર્વ વસ્તુઓને સાફ કરવાની રીત જૂદી જૂદી હોય છે, તેમ મનને સાફ કરવાની રીત પણ જૂદી જ છે.

મનથી અસમયપર કામ ન લેતા સ્વચ્છ વિચારોમાં તેને સ્વચ્છ-દ છોડી દેવામાં આવે તો તેની ગતિ નિર્મળ રહે છે અને ત્યારે જ તે યોગ્ય વિષયમાં રમણુ પણ કરી શકે છે, થોડો વખત એકાન્તમાં રાખી ચિત્તને આત્મ વિચારમાં જોડી દેવામાં આવે તો ધીમે ધીમે તે શુદ્ધ થવા લાગે છે.

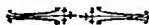
જો માણસ હૃદયની અતિ મુદારવાનુ શીખ્યા નથી, તેના હૃદયે કાર્ય ઉત્પન્ન-મુદત થઈ જાય છે અને તેથી જો જાણુ સસારની ધારા વહે છે, તે જાણુ તે લેણી દોરાઈ જાય છે જેમ જૂમડળનું પાણી સમુદ્રમાં જાય છે, તેમ અનેક હૃદયનો પ્રવાહ વિષય-સાગરમાં જાય છે. જેથી દરેક મનુષ્યે પોતાના હૃદયની ગતિ સરસ રાખવાનો 'ઉપાય કવો જોઈએ. તેને માટે હરવખત સારા સારા પુસ્તકોનું અવલોકન કરતા રહેવાની આવશ્યકતા છે, જેથી હૃદય મેલું ન થાય. જે શુભ કાર્ય કરવું હોય તેનું હમેશાં ચિન્તન કરવું, જેથી ચિત્ત અનુકૂળ થઈ તે કરવા દેશે. જો વિચારમાં કર્તવ્યને રાખવામાં નહિ આવે તો ચિન્તન કરેલું કાર્ય કદી પણ નિર્વિધિ પૂર્ણ નહિ થાય. ગમે તેટલી અડચણુ હોય, પરંતુ ઉચ્ચ વિચારો કરતા રહેવું હમેશા કઠણુમાં કઠણુ કાર્ય કરવાની ધ્વજા રાખવી જોઈએ. મનુષ્ય જ્યાં સો ગણો વિચાર કરે છે, ત્યારે એક ગણું કરી શકે છે. જો વિચારોમાં જ દબતા બોધી થઈ જાય તો કોઈ બની શકતું નથી.

આદ્ય જીવન ખનાવવાને માટે પ્રથમ આદર્શ હૃદય ખનાવવું જોઈએ. જેનું હૃદય દૃઢ છે, તેજ આદર્શ બની શકે છે. જેનું હૃદય ચચળ છે, તે જરા વાત સાંભળવાથી ડામા-ડાળ ચાલ જાય છે, તે થોડું દુઃખ જોઈ પાછો હઠે છે, અને વિચાર-શૂન્ય બની કાર્યક્રમમાં ખલેલ પહોંચાડે છે તે હૃદય કદિ પણ ઉચ્ચ શ્રેણીપર ચઢી શકતું નથી. પરંતુ જે સ્વ-વિચારોને ઉચ્ચ ખનાવી પોતાના કર્તવ્ય તરફ ધ્યાન રાખે છે તે જ આદર્શરૂપ થાય છે. મનુષ્યના જેટલાં કામ બગડે છે તે સર્વ હૃદયની દુર્બળતાને લખને જ નહિ થાય છે.

આવી હૃદયની દુર્બળતાને લાઇ જન સમાજનું કેટલું સલામત ચાલ જાય છે તે જાણત લખવું એ મનુષ્યની શક્તિની બહારની વાત છે. પ્રથમ તો ભારત એવા પુરાણી દેશમાં સર્વત્ર તેનું રાજ્ય છે, પરંતુ જે લોકોમાં વિદ્યા શિક્ષા ઝાંખી છે, ત્યાં તો કહેવું જ શું? સ્ત્રીઓનું તો એ ભૂયણ જ જણાય છે કે, પોતાના હૃદયને કદા હલવા ન દેવું, તેમાં જરા પણ બહારના હવા જવા ન દેવી, એટલે વિચાર શૂન્ય ડબીમાં ઝવેરાતની માફક બધ રાખે, અને પોત પોતાના પતિની મરજી માફક પોતાનું સર્વ કાર્ય કરે એવી અવસ્થામાં દેવયોગે પતિ ગુજરી જાય અગર તો પરદેશ ગમેલ હોય તો તે બિચારીને બીજા સારા નરસા માણસની આશ્રય તળે કામ કરવું પડે છે. સ્ત્રીઓમાં સગતનો વધારે પ્રભાવ પડે છે. એક મનોબળ નહિ—અટ્ટ ચવાની સાથે સમસ્ત બળ નિષ્ફળ ચાલ જાય છે, સર્વ બળમાં મનોબળ પ્રધાન છે. જેથી સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક, વૃદ્ધ સર્વને પોતાના હૃદયની ગતિને દૃઢ તથા મુયોમ રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સ્વાર્થતાથી દૂર રહી પોતાના આત્માની અનંત શક્તિપર વિચાર કરતા કરતા મન સુદૃઢ ચાલ જાય છે, અને જે કાર્ય પહોંક મ-માન જણાતું હોય તે હવા મમાન જણાય છે, જે જગ્યાએથી બચ જણાતો હોય ત્યાંથી આનંદ મળતો જણાય છે.

લૌકિક અને પારલૌકિક બન્ને સ્થળોમાં સુદૃઢ હૃદય વિજય-લાભ કરે છે. દૃઢ ચિત્ત-વાળા મનુષ્યને ક્ષય રોગ, ઉન્મત્તતા, મૂર્છા વગેરે રોગ સતાવતા નથી, મરત્તા મરતા પણ તેની સ્થિતિ સારી રહે છે, અને તેજ માણસ સ્થિર રહી આત્મ-કલ્યાણ અને પરાપકાર કરી શકે છે.

—ચન્દાચાર.

સો વર્ષ જીવવાને માટે દસ સ્ત્રેલા નિયમો.

(લખનાર — કે. સી. મહેતા.)

(૧) રોજ સ્વવારે ચાર વાગે ઉઠો. નાહી ધોઈને ઈશ્વરનું ધ્યાન કરો. એ બાદ કરો દરો. બાળકોને અને સ્ત્રીઓને પણ આ નિયમ શીખવો. સુતી વખતે એકાગ્ર ચિત્ત થઈને પોતાનું નામ લખે ત્રણ વાર કહો કે મને ચાર વાગે જગાડી દેજે.

આનો અભ્યાસ કરવાથી થોડા દિવસમાં તમે બરાબર ચાર વાગે ઉઠશો.

(૨) જમણા સ્વરમાં મળ ત્યાગ કરો, સ્નાન કરો અને ખાણું ખાઓ, ડાબા સ્વ-રમાં મુત્ર ત્યાગ કરો અને જળપાન કરો. પરંતુ દુધ, શરબત અને દવાઓ જમણા સ્વર વાટે.

(૩) મોજન બૂખ કરતા કંઈક ખાણું ખાઓ. સાધારણ મોજનજ દિતકાર છે. અ-ખાણું અને ચટનીનો ત્યાગ કરો. દરેક ટાળીઓ આવી આવીને બળે ઉતારો.

(૪) મહીનામાં એક મમ્મ સ્ત્રી પ્રસંગ કરો વધુ લોહી ચક્ર મારણ હોય તો અડવાડીયામાં એક સમય. આનાથી આધકના માટે આગ નથી.

(૫) ઠંડી, ગરમાઈ અત વર્ષોના પ્રકારેને સહન કરવાને માટે શરીરને સુદૃઢ બનાવો. તમે મીઠુના પુતળા નથી તમારો ખોરાક પક્ષીયો કરતા વિશેષ છે.

(૬) કામ, ક્રોધને રોકી આજ શક્તિનું મુળ સાધન છે.

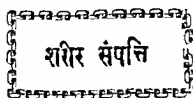
(૭) થોડું ખાવો, ઠોડું નહિ વધુ ન મુઓ.

(૮) જ્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી નસાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નજ અને તો બહુજ આછા કરી દેવા જોઈએ.

(૯) ભવતા અને ચિત્તા એકજ વાત છે ઇશ્વરને માટે ચિત્તાને છોડી દો.

(૧૦) એમ સમજો કે ઇશ્વર શિવાય સર્વ મિથ્યા છે. ઇશ્વર પ્રેમથીજ આવા શુભ અમૃતની પ્રાપ્તિ થાય છે જે સ્વાસ્થ્ય અને શતાયુષો પાપક છે.

નોંધ—આ દસ નિયમને મોટા અક્ષરે લખીને ઓરડામાં અને સ્ત્રીઓના સ્થાનમાં લટકારી દો. મમજવાવાળાઓને માટે આ લેખ અમુલ્ય છે.

શરીર સંપત્તિ

(લેખક—રા સમકૃષ્ણ બાળમુકુંદ ભટ્ટ.)

દરેક પ્રાણીની જાતને માટે ઇશ્વરે કે કુદરતે અમુક આયુષ્ય નિર્માણ કરેલું જણાય છે.

જો મનુષ્ય સાદુ અને સતોળી આયુષ્ય ગાળે, અને સારી રીતે તનદુરસ્તીના નિયમો જાળવે તો સો વર્ષ ઉપરાંત જીવી શકે ઇન્દ્રાંકનો પ્રધાન લાડો બ્લડસ્ટન આશરે ૬૦-૬૨ વર્ષની ઉંમરે ગુજરી ગયો હતો. આપણા દેશના માનવતા દાદા દાદાભાઈ નવરોજીને ૬૨ વય થઈ ગયાં હતા.

જર્મનીના હાલના પુદ્ધના જનરલ લી-ડનબર્ગ અને જનરલ મેટ્રીન્સન વિગેરે સેનાપતિઓ ૮૫-૯૦ વર્ષની ઉંમરના છે ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડના હાલના પ્રધાનો પણ તેટલી જ લગભગ ઉંમરના છે અને ગાજદારી કામ યથાસ્થિત કરે જાય છે એટલે દેશહિતકારી કામોને માટે આરોગ્ય જીવન અથવા તો શરીર સંપત્તિ ધણા ઉચા પ્રકારની જોઈએ. આપણે સવારમાં સધ્યા કરતી વખત ઉપસ્થાનમાં ઇશ્વર પાસે સો સો વર્ષનું આયુષ્ય માગીએ છીએ, પરંતુ શરદઃ શતં લીલેમ શરદઃ શતં ક્રિણુયામ શરદઃ શતં પ્રમથામ શરદઃ શત મહીના દવામ શરદઃ શત મૂયમ શરદઃ શતાત્ ॥ એ પ્રમાણે વેદમાં કાપિઓએ સો સો વર્ષનું આયુષ્ય માગ્યું છે.

લાંબું આયુષ્ય જોગવવાની ઇચ્છાવાળાએ આદાર વિહાર અને વર્તન નિયમિત રાખવા જોઈએ. આરોગ્ય સાચવવાને માટે સ્વચ્છ શરીરને જોમ નિયમમાં રાખવાની જરૂર છે તેટલાંજ બધકે, તેથી પણ વધારે મન અને હૃદયને નિયમમાં રાખવાં જોઈએ.

પાઈ અને ધૈસા બચાવવા પર ધ્યાન આપશો તો રૂપીઆ એની મેંજે બચશે અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે "Take care of the pence and the pounds will

take care of themselves " જરા જરા જાગૃત્તમા પણ શરીરની સંભાળ રાખશે, તો અનાયાસે તમારું આયુષ્ય એની મેળે સુવરશે, અને તમારી પ્રજા પણ અજાગવાન થશે. મનુષ્યો બેઠકકારીથી પોતાનું આરોગ્ય ખોઈ જોડે છે, અને પછી તનદુસ્તી બોળવા વેશે અને દાકતરોને ત્યાં ટ્રોલી નળ છે પણ એટલું યાદ રાખવું કે વેંદો અને દાકતરો પડતાં ધરને ટેકા મમાન છે, પણ મોક્ષી તનદુસ્તી પાછી લાવવાને એમની આટલીઓમાં તનદુસ્તી કાંઈ જરી રાખેલી નથી.

હવે દક્ષપતરામના શબ્દોમાં કહીએ તો " શરીરે સુખી તો સુખી મર્ય વાતે, શરીરે દુખી તો દુખી છે સદા તે " " પહેલું સુખ તે અને નયો " માટે નિરોગી શરીરમાં જ નિરોગી અંત કરવું—મન ગહે છે.

પંચીકરણ તો ધણાએ વાંચ્યું હશે શરીરનું બંધારણ પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વનું બનેલું છે, હમેશા કામ કરતા આપણા શરીરમાંથી આ સક્રિયતા—આ તત્ત્વો પ્રમાણમાં નળ છે અને તેની ખોટ બહારના પદાર્થો ખોરાક, દવા, તેજ, પાણીમાંથી આપણે મેળવીએ છીએ. હડાપણથી અને નરકમરથી આ સક્રિયતા—આ તત્ત્વોનો ઉપયોગ કરવાથી એટલું નિયમિત, આત્મમયથી અને આનંદયુક્ત ગહેવાથી જીવંતી દીર્ઘકાલ પર્વત ટકે છે. મન અને હૃદયની સામ્યતામાં આ તત્ત્વો ઘણાં ખર્ચાય છે તેવા નિયમિત માણસને આપણે દીર્ઘાયુતી કહીએ છીએ પરંતુ કાંઈ જાતનો આધી લાગુ પડે, અમરસ્ય દાક્ષતમાં અદાર વિદાગ અને વતનમાં અતિરેક થવાથી જીવન શક્તિ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ખર્ચાઈ જાય છે, અને જીવન ટુક થાય છે. જન્મ વખતે જે શક્તિઓ પ્રથમે બહેલી હોય છે તે ધીરે ધીરે ખર્ચાઈ જાય છે. શરીરના અવયવો અને ઈન્દ્રિયો શીથિલ થઈ પૃથ્વી વસ્થા વેહેલી પ્રાપ્ત થાય છે અને સંસાર તથા જીવંતી ઉપર કટાણો આવે છે.

આધિ માત્ર કુદરતના નિયમોનો જમ કરવાથી થાય છે, આવા કુદરતના નિયમોનો જાન કરવાથી જીવન શાકન વચારે ખર્ચાઈ જાય છે તેવેના એનજીનમાં જેમ વરાળ કામ કરે છે તેમ આપણા શરીરમાં જીવનશક્તિ કામ કરે છે વરાળનો નિયમિત ઉપયોગ કરવાથી જીવરો મજા માલના વેગને રેલવે એનજીન જેવી જાય છે તેમ જીવનશક્તિનો નિયમિત ઉપયોગ કરવાથી મનુષ્ય પણ મહાભાગત કામો કરી શકે છે.

ચરક્ષદિનામાં કહ્યું છે કે અદાર સાથે અને નિયમિત લેવાથી જીવન પ્રધારનું વિષય બંધાય છે, તેનું હમેશાં રક્ષણ કરવું કેમકે તેનો જો તેમ વ્યય થવાથી અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસ્વાસ્થ્ય રોગો બોગરી મરણને ચરણ જતલી થાય છે શરીરનું પુરેપુરું બંધારણ થયા પૂર્વે પ્રત્યેકતત્ત્વના કાર્યમાં જોડાવું એ કુદરતનો મોટામાં મોટો મુનો છે. આનાં અવિચારી કાર્યથી કાચી વયના સ્ત્રી પુરો નયનાં બાળકો પેદા કરે છે, અને માન્યા કરતાં વેહેલા મરણને ચરણ થાય છે પુરવના શરીરનું પુરેપુરું બંધારણ પનીમને વર્ષ પુર થાય છે અને સ્ત્રીના શરીરનું બંધારણ સોજેમે વર્ષથી સર્વ થઈ વીસ વર્ષમાં પુર થાય છે. માટે તે જંમરની વયમાં જો સુખંધ કરવામાં આવે તો જીવિષની પ્રજા સારી મજાનું પાધાની અને લાના આયુષ્યવાળી થશે નહીં. જોયો પોતાના બાળકોને નાની ઉમરમાં પરણાવી ધર મમારમાં નોડે છે તેઓ પોતાની પ્રજાના હિત દુરમન સમજના. કેમકે નાતજનમાં કચીક લકારો લેવા માટે પોતાનાં બાળકોની જીવંતી ખરાબ કરી નાખે છે. અને પરીણામ તરફ વિચાર કરતા નથી, જોયો ઉપનિષદ પણ કહે છે કે આયાય

અને માતાપિતાએ પોતાના બાળકોને પ્રથમ અવસ્થામાં વિદ્યા અને સફળતા પ્રાપ્ત કરાવવા. અને તેનાજ ઉપદેશનો ગદ્ય તેના વાતાવરણમાં પ્રસારાવેલો. એમ થાયથી બાળક આપોઆપ અખંડિત પ્રજ્ઞાચર્ચના સેવનથી સર્વે પ્રકારના રોગથી રહિત થઈને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોહને પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રજ્ઞાચર્ચ કાર્થ અનિવારીત એટલે વગર પરણેના સ્ત્રી પુરુષોએ પણ આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષને માટે નિયમમાં ગહેવાની જરૂર છે. એક બાળકનો જન્મ થયા પછી તે અનાજ ખાતું થાય ત્યાં સુધી એટલે લગભગ અઢી ત્રણ વર્ષ સુધી પરણેલા સ્ત્રી પુરુષોએ પણ પ્રજ્ઞાચર્ચ પાળવું આથી બીજા બાળકને જન્મ આપતા પહેલાં તેના પોષણ માટે માતાના શરીરમાં દુધ વિગેરે પુષ્ટિકારક ખોરાક તૈયાર થનાનો વખત મળે છે અને મજબુત બાળકને જન્મ આપે છે.

હાલમાં હિંદમાં જે વિવાહ થાય છે તે લગભગ બધાજ અમાંગલીક અને અપવિત્ર છે. આકાશનો કોઈપણ ગ્રહ જ્યારે એમ જોશે કે કામળ અને અપરિપક્વ બાળક અને બાળિકાઓનો વિવાહ તેમના ગ્રહોના અનુકૂળ ગહેવાના આધારપર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે મગળ (શુભ) સ્થાનપર ફરી પણ નહીં રહે આગા અમાનુષિક અને નીચ પ્રસંગો જોઈને સર્વે ગ્રહો કપી ઉડે અને પોતાના સ્વસ્થાનમાં ન રહેતાં ચળી જશે. પરંતુ પોતાના વિવાહને યથાર્થિત નથી સમજી શકતા, એવા અપવિત્ર વિવાહને વેદ મત્રો પવિત્ર નથી કરતા, પરંતુ વેદ મત્ર ઉચ્ચ પોતાનું મહત્ત્વ ગુમાવે છે. શુ બાળલગ્ન અને બાળ વૈધવ્ય સંસારમાં સંસ્કૃતિ વિશેષ સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધ કર્મ નથી તમારામાં થોડું પણ મનુષ્યત્વ અને હિંમત રજા દોષ તો આ અમાનુષિક અને સૃષ્ટિ નિયમ વિરૂદ્ધ ગતિ રીવાજોને માતીમાંથી દૂર કરો. બાળ વિધવાઓ તમારી આંખો ગામે પ્રત્યક્ષ ફરી ફરી ચીનાપર જીવતી સતી પેરે બાંધ્યા કરે છે એમનાં અંતરાત્મા ઉમ્મ યડિકાડપ ધારણ કરીને તમારાં કુટુંબોનું લક્ષણ કરે છે, માટે બાળકોનું હિન જાળવવા માટે મા આપોએ પોતાનાં છોકરાંઓને કાચી ઉમરમાં સંસારમાં નહીં જોડવા માટે પુરેપુરી સંભાળ રાખવી જોઈએ.

પોતાની વિષય વાસનાની તપ્તિને માટે બાળકનો કુદરતી ખોરાકનો નાશ કરવો એ એકથી દષ્ટિએ મોટું પાપ છે. પ્રજ્ઞેત્વચિત્તા જેવું ચિત્તવાચ માત્ર વિષય સુખને માટે જો જીવન શક્તિનો નાશ કરવામાં આવે તો મગજ અને શરીરનાં સ્વચ્છતા અવયવો નિમત્ત થઈ નિમ્નજાત પડી જાય છે. મગજ ક્ષમણને માટે જવાબદારી રહે છે. આંખનું તેજ કટે છે. અને હૃદય નબળું પડી દમ અને ક્ષય રોગ પેદા થાય છે. લાંબો વખત પ્રજ્ઞાચર્ચ પાળવાથી શરીરમાં કેટલીક જાતના રોગ પેદા થાય છે એવી કેટલાકો દલીલ કરે છે, એ દલીલ તદ્દન જીવ જાતેથી છે. જેમ પ્રજ્ઞાચર્ચ લાંબો વખત પાળવામાં આવે તો મગજની તંદુરસ્તી મજબુત થઈ તમને દરેક જાતના મહાન કાર્યોનાં સાહસમાં જીવવાવાને નવજીવન આપશે. પ્રજ્ઞાચર્ચ અવસ્થામાં હૃદયને પવિત્ર ગણે, સત્ય અને આત્મિક ખોરાક ખાંચે, અને ખુશી જીવવામાં કસરત કરે. તમારા શરીરની આખી ઇમારતનો પાયો ધણીજ મજબુત બનાવે.

સારી તનદુરસ્તીને માટે ચોખ્ખી હવાની ધણી જરૂર છે. જન્મમાંની સાથે જ બાળક શ્વાસ લેવાની ક્રીપા પેહેતી શરૂ કરે છે. માટે અને ચોખ્ખું તેજ દીવાને જેમ વધારે પ્રકાશ આપે છે તેમ ચોખ્ખી હવા શ્વાસોશ્વાસમાં લેવાથી મનુષ્યની કાલી તેજમય બને છે. અધારા ખોરાકમાં, કે ઘણા માણસોના સમુકમાં, કે પુરતી બારી બારણાં ન હોવાથી ઘરનો સુવાનો પુખ્તો ધરમાં જરાઈ રહેવાથી હવા એવી ચંદ્ર શ્વાસોશ્વાસમાં જવાથી તનદુરસ્તીને

નુકસાન કરે છે. ફેફસાંને બગાડે છે. કામકાજ અથવા કસરત કરીને મોટેથી શ્વાસ ન લેતાં નકિથી લેવો એમ કરવાથી ફેફસાં મજબુત થશે. અને ઉઠેથી નીબીમાથી દીર્ઘશ્વાસ લેવાથી શરીરમાંથી ઝેરી દવા દૂર થઈ જશે.

ખોરાક શરીરને ટકાવવાને માટે છે. શરીર ખોરાકને માટે નથી. માટે શરીર ટકે અને રૂચી રહે તે પ્રમાણે ખોરાક ખાવો. જનનવરો પોતાની પ્રેરણા બુદ્ધિથી કયો ખોરાક ખાવો તે પારખી જાહે છે અને કુદરતી ખોરાક રૂચી પ્રમાણે ખાય છે તેથી તેમને વ્યાધી કવચી-તજ થાય છે. પણ મનુષ્ય તો કુદરતી ખોરાકને મીઠું, મશાલા અને સુગંધીદાર પદાર્થોથી કૃત્રિમ બનાવે છે તેથી તકં શક્તિની મદદ લીધા વિના કયો પદાર્થ રૂચીકર છે અને કયો નથી તે નિર્ણય થઈ શકતો નથી. અને સ્વાદને વશ થઈ ભુખાવામાં પડી જાય છે. તેથી સ્વાદને વશ થઈ અનીશય લેવાયાથી શરીરને બગાડે છે. આપણા પૂર્વજો ઋષિ-લેહિા બ્રહ્મચરિયા લાંબા અગ્નિમાંથી અને ગાંધર્થી આખરે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે કે કુદરતી ખોરાક મૂલ્યમ ખોરાક કરતા વધારે પુષ્ટકારક છે ઋષિલેહિા જળાશય કે નદી કાંઠે ધર્મિય આશ્રમમાં રહેતા અને તેમને દુધ, લીંસ તથા સુકા ફળો સહેલાઈથી મળતા. શારીરિક અને વૈદક શાસ્ત્ર પણ ફળાહારને ઉત્તમ ખોરાક ગણે છે.

કટયામ્નઃ લયણાત્યુષ્ણ

તિથળ રક્ષ વિદાહિતઃ ॥

આદારા રાજસ સ્પેશ

દુઃસ શોકામય પ્રજા ॥

હઝા, ખાટા, ખારા, અતીહિંચુ તીક્ષ્ણ, લુખા, દાહ ઉપજવનારા, એવા પદાર્થો ખાવામાં આવે તો દુઃખ, શોક અને વ્યાધિને ઉપજવનારા છે અને તે રમેયુશી માથું-મોતે પ્રીય હોય છે પેટ સહેલાઈથી સંકોચ વિકાસ પામે માટે એક ભાગ વાધુને માટે, એક ભાગ પાણીને માટે રહેલા દંઠ અડધો ખોરાકજ ખાવો. ખોરાક સાધારણ રીતે દીવસમાં બે વાર લીધામાં આવે તો ધણી સાર સાજના જમ્યા પછી વિશ્રાંતિમાં આખી રાત ઉઘીએ તો તનદુસ્ત માથુમને બીજે દીસે અગીયાર વાગ્યા સુધી કાંઈ ખોરાક ખાવાની જરૂર પડતી નથી.

સ્વચ્છતા અથવા નિર્મળતા અન્નની અને બહારની નેષએ. શરીર જળ વડે શુદ્ધ થાય છે અને મન સત્ય વડે શુદ્ધ થાય છે મેહેનન અને કસરત કરવાથી શરીર માલિલો જેવી પદાર્થ પસીના વાટે બહાર નીકળે છે તે ધુળ અને ચામડી ઉપરના બીજા કંચગને લીધે શરીર ઉપર ચોટી રહે છે અને શરીર બધાય છે માટે ચાખ્યા પાણીથી (અની રાક તો તનદુસ્ત આદમીએ હંડા પાણીથી) સ્નાન કરવાથી ચામડી ચોખી થાય છે. તેરીજ રીતે ચોખ્યુ નિર્મલ પાણી પીવાથી શરીરની અન્નરો કચરો બોગળીને ઝાઝા અને પેમાય વાટે બહાર નીકળે છે હંડા પાણીનું સ્નાન ઉમ્મ પ્રતિજાળાને ધણુંજ લાભકારી છે. જમ્યા પછી નેણ્યાર કલાક સુધી નકાતુ નહી. ખાધેલા પદાર્થો પાચન થયા પછીતો કચરો મોટા આનરડામાં ઉતરે છે અપચાથી માથુસોતે ઝાઝા માગ્રૂત એ કચરો બહાર બરાબર નીકળી શકતો નથી, અને સખત લુલામો લેવા છતાં મજ બરાબર સાક થતો નથી. દરેક માંજુમ બધકાસ અથવા કોન્સ્ટીપેશનની થોડી ઘણી ફરિયાદ થઈ કરે છે ઘડપણ અને મૃત્યુ વેદેશુ આવવાનું સૌથી અગત્યનું કારણ અને દરેક રોગનું મુળ બધકાસ છે. રચરની નળી વાટે શુદ્ધાદારથી પાણી આતરડામાં ચઢાવી શરીરના અંદરના શુદ્ધના મળતે સાક કર.

વાની ક્રીયાને ધરતીની ક્રીયા કહે છે. એ ક્રીયા મહિન્દ્રામાં એકાદ વખત નિષ્ક્રીય રીતે કરવાથી આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષી થવાય છે.

વૈદક શાસ્ત્રના નિયમેને અનુસરીને શરીરને કેસલુ તેનું નામ કમરત જન્મા પછી પણ દલાકની અંદર કમરત કરવી નહીં. શરીરના સર્વે આયુઓને બળ અને તેજ મળે તેવા પ્રકારની કસરત લેઈએ. નાના શાળાએને ડમ્બેલા, ફેરવાવાની, મગદળા ફેરવાવાની, દડ પીકવાની, ઉડમેસ કરવાની તથા દોરડુ કુદવાની (બે હાથે દોરડુ પકડી કુદીને પળની નીચેથી કલાડવાની) કસરત ધણી ફાયદાકારક છે. જાતી મજબુત થાય છે મોટાં માણસો પણ એ કસરત કરે તો તેમને પણ ફાયદો કરે છે. મજબૂત ઉપરાંત કમરત કરવાથી પણ શરીરને નુકશાન થાય છે. માટે શરીરમાથી મુગ્તી ઉડી જઈ સાધારણ ગરમાવો થાય તેટલે દમ્બેલા કમરત અથવા મેહેનત કરવી.

શરીરને કમવાને જેમ કસરતની જરૂર છે તેમ શ્રમ કરીને થાકેલા શરીરને આરામ આપવાની પણ જરૂર છે. હિંદીને ખાર દલાકને દિવસ અને ખાર દલાકની ગતી બતાવી છે, તે દિવસે શ્રમ કરવાને માટે, અને શ્રમ કરવાથી શરીરના ધમ્બાએલા બાજો તે રાત્રીએ આરામ લવાથી પુરાય છે સવારે બપોરે આપણે ઉડીએ છીએ ત્યારે શરીર તાલુ અને નિરોગી જણાય છે શરીરનો સ્થૂત ધમારો ખોરાકથી પુરાય છે અને શરીરનો જીવન શક્તિનો ધમ્બારો મપૂર્ણ આરામથી પુરાય છે. સાધારણ રોને દરેક માણસને જ થી આંક દલાકની ઉપ શરીરની પ્રકૃતિના પ્રમાણમાં લેઈએ પરંતુ અરુચિ ચિત્તવાળાને, ઘણા કર્મવાળાને, ઘણા શોકવાળાને, ઘણા ક્રોધવાળાને અને માદા માણસોને વગરે ઉધની જરૂર છે. તેમજ શરીરની મેહેનત કરનાર કરતાં મનની મેહેનત કરનારને પણ વધારે ઉધની જરૂર પડે છે રાત્રીના બારે બોજન લેવું નહીં, કે જેથી ઉધને ખર્ચ પડે એ ઉધની સાથે શરીરને આરોગ્યનાતા ધણી સળધ રહેલા છે માટે તે ઉપર પુરતું લક્ષ આપવું.

સાદા કપડા શરીરને રાખેલા કરતાં છે શરીરને ફૂલીમ સાધેનાથી જેમ ઓછું શણગારીએ તેમ તે વધારે દીર્ઘ નીકળે છે. ખર્ચાળ અને મોઢા કપડા પહેરવાથી નાંધ શરીરની કીમત વધતી નથી. શુદ્ધ આચાર, વિચાર અને પવિત્ર જીવન વડે જ શરીરને દીપાવવાની ખાસ જરૂર છે કપડાં બદલે કસીને અને તગ પહેરવાથી શરીરમાં લોહીના ફરવાને નુકશાન થાય છે અકડ ઉઘા કાપરો અને નેકટાઈ પહેરવાથી, ટાઇટ કમરપટા બાંધવાથી, તગ ચોળીઓ અને કપડા પહેરવાથી, ઘોળીઉ કે ઘાઘરો ચઢવું તાણીને બાંધવાથી, લોહીના ફરવામાં અડચણ થવાથી શરીરને નુકશાન થાય છે તેમજ ઘણા કપડા ઉપરાંત ઉપરી પહેરવાથી છોટો વાટે આજુબાજુ શરીરમાં જરાજરા જઈ શકતો નથી.

મનની પ્રવળ અસર શરીર ઉપર થાય છે અને શરીરની પ્રવળ અસર મન ઉપર થાય છે. એથી આંત્રી અને બાહ્યથી માણસને પીડા ધણી થાય છે સ્વભાવ બગડી જાય છે, ચીઠીઓ થાય છે, અને મનની નીર્જનતા વધી પડે છે. ખોરાક ઉપરથી દુધી ઉડી જાય છે. દેટલીક વખત અત્યંત દુઃખ અને શોકથી માણસ ગડિા બની જાય છે, અથવા હેન્ટે શરીરનો નાશ પણ થાય છે માટે શરીર સંપત્તિ અથવા આરોગ્ય જળવડાવે માટે મનને રાખતા રીખવું લેઈએ.

દુકામાં શરીર સંપત્તિના મુજ પાપો મજબૂત કરવાને આ વિષય ઉપર જેટલું લખાએ તેટલું થોડું છે. પણ હાલને માટે તો આટલું વીચેન પુરતું છે. તે પ્રમાણે વર્તનમાં મુકવાની મુશ્કેલી અને બળ ધરવું આપણ સર્વેને આપો. || હરિ. || તત સત ||

વૈદક જ્ઞાન.

(લખનાર-કે. સી. મહેતા.)

ધાનાપર.

જે તમારા શરીરમાં કોઈ પણ પ્રકારે થા થઈ ગયો હોય તો તેમાં ખાડ ભરી દો. થોડા દિવસોમાં રૂજ આવી જશે.

જગતી ઊંચુની રાખ કરીને તેવની સાથે મેળવીને રોજ લગાડવાથી શીઘ્ર આરામ થશે. વંતાડના પાંદડા વાટીને તેનો ધા પર લેપ કરી દો. જલ્દીથી આરામ થઈ જશે. કંઈ નહીં તો ફટકડી વાટીને ધાપર ભરી દો, જુઓ કેટલી જલ્દી રૂજ આવી જાય છે. થોળી ડુંગળી અને કાળુ છૂંકે ઘીમાં કાળું ન પડે ત્યાં સુધી સેકો. મલમની માફક કરીને ધાપર લગાડી દો. તેજ મમયથી આરામ થવા લાગશે.

ગાજરના રસમાં મધ મેળવીને તેનો લેપ કરવાથી અવરમ ફાયદો થશે. સીમડાનાં પાંદડા વાટીને ધા પર બાંધી દો જલ્દીથી આરામ થઈ જશે.

બળી જવાપર

જે તમે કોઈ કારણથી બળેા તો એક અધાળ મીઠુ તેલ માને તલના તેલમાં એક પૈસાભાર ખાવાનો યુનો મેળવીને લેપ કરી દો. કાચો બટાટો ઝીણો વાટીને બળ્યા ઉપર લગાડી દો. ઠંડક થશે.

ખમનાપર.

હરતાલ, સીધાનુજી, હળદર ત્રણે બરાબર મગાવીને વાટીને ગાયના મુત્રમાં મેળવીને સજાવતા રહો જલ્દીથી આ રોગનો નાશ થશે.

આમળાનું સુર્ય ૩ માસા રોજ મધની સાથે ખાવાથી ખસ મટી જશે.

સાકર અને સોંદ છૂંકે બરાબર લઈને વાટીને ૬ માસા ચોખાના ધોવાનું પાણીની સાથે મેળવીને ખાવાથી ખસનો નાશ થશે.

અર્જુનો સેકાને ઝીણો વાટીને બળેલા બાકાના તેલમાં મેળવીને લગાડો.

નાસકોરી ફુટે તો.

જે વધુ ફુટે તો સીલી લાસ અને આમળા વાટીને માથાપર લેપ કરો. થોડા દિવસ કરવાથી નહીં ફુટે.

ચોક ધોવાના ટુકડા પાણીમાં પલાળીને સુષવાથી લોહી પડુ બધ થશે, ઠંડુ પાણી માથે રેડવાથી બંધ થશે.

સીહિતશિક્ષક

અને

અન્દકાન્તાની આત્મકથા.

શ્રીઓએ નીતિમય જીવન ગાળી ગુરુચામરને આનંદી ને સુખી બનાવેલો હોય તો આ પુસ્તક વાંચવું તેમાં સ્ત્રીને મનન કરવા ચોગ્ય ૩૦ પ્રકરણો અને ૧૫૦ પવિત્ર સતી શ્રીઓનાં જીવન ચરીત છે. કી. રૂ. ૪-૦-૦. બપરયાપક ભાઓદય-અમદાવાદ

શક્તિ ઉપાસના.

(લેખક — શ્રી વિવેકાનંદજી મહારાજ.)

આ મસાર એ શક્તિનો જ વિલાસ માત્ર છે. સૃષ્ટિ રચિતિ પ્રત્યક્ષારિણી પ્રકૃતિ જ શક્તિરૂપિણી છે શક્તિનો પરિચય ક્રિયાથી મળે છે બહુનિષ્ક્રિય અને સમગ્ર છે ક્રિયા સર્વ મહામાયા (પ્રકૃતિ) દ્વારાજ થાય છે. એવનની મદદ વગર જડ પ્રકૃતિમા કાપકારિણી શક્તિ હોવા છતાં પણ ક્રિયા થઇ શકતી નથી એટલા માટે જ મહામાયાને બહુશક્તિ કહે છે. શક્તિની ઉપાસના વિના કોઇની પણ ઉત્થાન થઇ શકતી નથી. મર્વ વેદ એને શાસ્ત્ર શક્તિ-ઉપાસનાનો જ ઉપદેશ આપે છે દર્શનશાસ્ત્ર શક્તિ ઉપાસનાના જ પ્રતિપાદક છે. જીવનની સર્વસ્થાતથીજ શક્તિ ઉપાસનાનો પ્રારભ થાય છે, અને જીવન્મુક્ત થવાની સાથેજ શક્તિ ઉપાસનાની પરિસમાપ્તિ થાય છે, એટલે જીવન્મુક્તિ બાદ શરીરપાત પર્વન્ત જીવન્મુક્ત પૂર્ણરૂપથી માત્ર શક્તિ-ઉપાસના જ કરતો રહે છે, તે વખતે અદ્વિતીય શક્તિઉપાસના જ કરવી એ સ્વાભાવિક થઇ જાય છે. શક્તિ ઉપાસના કર્યા વગર જે કાર્ય કરવામાં આવે છે, તે કાર્ય નકામું જાય છે, અને તે કાર્યને પાપ કાર્ય કહે છે.

કર્મ કરવું એ શક્તિના વિગટરૂપની ઉપાસના કરવી તે છે, ઉપાસના કરવી એ શક્તિના પ્રચરરૂપની ઉપાસના કરવી તે છે, અને જ્ઞાનાર્જન કરવું એ શક્તિના મુખરૂપની અર્થાત્ બહુમયીની ઉપાસના કરવી તે છે. તે વખતે તેમા જીજ્ઞાસુ એતનરૂપ જ તેનું બહુમયરૂપ છે.

પ્રકૃતિના ઉદ્ભવ અથવા શક્તિશીલ તરંગો અનુસાર આચરણ કરવું એ શક્તિની ઉપાસના કવચ જેવું છે, અને તે તરંગો વિરુદ્ધ આચરણ કરવું એ શક્તિના વિરુદ્ધ આચરણ કરવા જેવું છે.

ઉપાસનામા ઉપારપ-ઉપાસક ભાવ રહે છે એ એ વગર ઉપાસના થઈ શકતી નથી. આ સંભાર જડ એવના મક્ક છે પ્રકૃતિ પુરુષના મયોગથી અર્થાત્ બહુ અને બહુશક્તિ મહામાયાના મયોગથી આ મંસાગની પ્રકૃતિમાં ઉત્પત્તિ, રચિતિ અને લય છે. મનુષ્ય ત્યાં પડે છે, તે જગ્યાનો જ આશ્રય લઇ ઉઠી રહે છે. જીવનો જીવભાવ પ્રકૃતિના કાગળથી મયો છે, એટલે જ્યાં સુધી તે પ્રકૃતિનો અર્થાત્ શક્તિનો આશ્રય ન લે ત્યાં સુધી તે કદી ઉન્નત અથવા મુક્ત થઇ શકતો નથી.

જો કે જીવ જીવભાવના ઉત્પત્તિ જ શક્તિ-ઉપાસનામાં જોવાઇ જાય છે તોપણ શક્તિ ઉપાસનાનું રપટરૂપ વર્ણાયમ લમદ્વારા નિશ્ચિત જ ઉપાસના કાંડો આશ્રય લેતી વખત જીજ્ઞાસુ દે છે તેમા પણ સગ્રણ પચોપાસનામા તેનું તેથી પણ વચારે રપટીકરણ છે. મગ્રણ પચોપાસનામા પણ મધ્યસ્થ અગિતત્વની અધિદાનદેવી ભગવતીની ઉપાસના એ શક્તિ ઉપાસનાની આદર્શભૂતા છે તેને શક્તિ-ઉપાસનાની આદર્શભૂતા થવાથી જ તેની પુરેપુરી

ધણે બહો ગુજરાત, વાત હાથેથી વડી,
ખરો વર્ષ વિવેક, અધર્મે બાધી કંઠી;
નાત જાતના નિયમ, રૂઢીએ સૌ રંગોળ્યા,
નથી ક્ષત્રી કે વૈશ્ય, વડા તરો તે બોળ્યા;
હિંદુના આશ્રમ આર તે, જડ મળથી ઉપડી ગયા,
ઉત્તમ તેજ બ્રહ્મચર્યનું, યવન સોઝ હરી ગયા.

૨

વિદ્યામા વાગે વાલ, શરીર મતા ગાડી,
યમે હર્યુ આયુષ્ય, સપત્તી મર્વે નાડી,
ગદા શરીરમાં રોગ, યોગ તે વિષય યયા છે,
વહ્યા સૌ વ્યાપાર, અટકથી દુર ગયા છે,
કળા કૌશલના કામમા, હરદમ દેખે શમિનિ,
આઠે પહોર પ્રપચમાં, જન દિવસ તે જામિનિ.

૩

હોય ઉદરમા બાળ, કરે વિવાહની વાતો,
ઘેરી બહુ મલકાય, ધણીને મારે ભાતો,
અદર રાખે રાજ, જોજ આ ગર્ભ ધર્યો છે,
કાલ પ્રમદશે બાળ, બાળ તે રોચ કર્યો છે,
મુરખ જન સાથે માદકે, પ્રભુ પાનું તે પાડીયું,
બાર વર્ષની બાળ હું, સીમત કા સપાડીયું ?

૪

બાર વર્ષની માત, તાતને તેર હંકાવે,
વજુ મુડી વેપાર, લાભ શે એમાં આવે,
તુર વિતા નિર્માલ્ય, હાલ બે હાલ યએલું,
એલુ જન્મે બાળ, જીવનું નેહ મુએલું;
કોતિ સુવવડ દારમી પ્રમુદા બહુ પીડાય છે,
ધાતુ ક્ષયથી કંઈ જણા, પુરૂષ મચાણે જાય છે.

૫

દામી વપમા કામ, નથી નરનારી નાતો,
રાજ રહે કેમ રામ, બને ન્યા છુટી વાતો,
બાર વર્ષમાં બાળ, દાળ એ કહો જાણો,
દીગલીઓ વ્યવહાર, વડા યજ કેમ વખાણો,
જન્મી એવાં બાળો, કહો કદી કુળને તારો,
વેલા વહેલાં તમામાં, વસ જણો વજુમાડો.

૬

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ સુ.]

અગસ્ટ સને ૧૯૨૩

[અંક ૬ ડો.

વ્યાવહારિક સુલોનું અભિમાન પરિણમે દુઃખદ છે.

(દેખો અખિ ! ડાહરીયો, એ લય.)

બાંધ્યા પ્રભુથી ન નેડા, એ જીવડા ! કરશે હવે શું ?
બાંધ્યા તેં બાંધ્યા ને બાંધી વખારો, બાંધ્યા તેં માળીયાને મેડા; એ.
અહિંનું અહિં બધું બગે રહી જવ, જમડાનાં આવશે તેડા; એ.
ભકિતનાં લોજન તેં ન આરોગ્યા, બાંધ્યા તેં બરડી ને પેંડા; એ.
વરણાગીનો તો પાર નથી રાખ્યો, આપ્યા છે વાંડા ને ટેડા, એ.
રાત કે દિવસ કરી પ્રભુને બાજ્યા નહિ, કીધા વેપારના બખેડા; એ.
સંસાર પ્રીતિથી બાંધી તે ગાંઠ ને, પ્રભુથી કીધા છુટા છેડા, એ.
હજીએ પ્રભુથી પ્રીત સાચી બાંધાશે તો, પાર ઉતારશે બેડા. એ.

મો ૩૦

દૃશ્ય ચિંતનનો ત્યાગ કરવા વિવેકી અભિમાનૈનું મનપ્રતિ સંવોધન.

(દીનાનાથ દયાગ નરવર, એ લય.)

દૃશ્ય ચિંતન, સેવી હે મન ! મારી સાથે આવ તું મા,
નહિ બને એ નહિ બને, તુજ સાથે મુજને પ્રવાસમાં,
જગતુની કરવા કડાકૂટ, આજ સંગી તું થતું મા,—
રેવું હોયે આડું ને વગી આવવું મુજ સાથમાં તો,
પેટ ચોગી એવું દુઃખતું શુભ તું ઉપજાવતું મા;—
જેમ કીડા છાણના, મરતા સહાએ છાણમાં,
હોય મરવું દૃશ્યમાંહિ સંગ તો મુજ સેવ તું મા;—
મુખી થવું હોય લેશ પલ્લ તો વિષયની આસક્તિના,
બંધનોથી લેશ તુજને બાધ કે બંધાવ તું મા,—
હું કહું તેમ રહેવું હોયે મારી સાથે પંથમાં,
ચાલ જે મુખ અનુભવીશ હું તે અનુભવીશ તું તેમાં,—

મો જ. ૦ દેવી.

દેવ્યપરાધક્ષમાપનસ્તોત્રતું સમશ્લોકી ભાષાન્તર.

(અનુવાદક.—સાક્ષી વીરેન્દ્ર જાની.)

(શિષ્યચિની.)

ન મંત્રં નો યંત્રં તદપિ ચ ન જાને સ્તુતિમહો

ન ચાહ્વાનં ધ્યાનં તદપિ ચ ન જાને સ્તુતિકથાઃ ।

ન જાને મુદ્રાસ્તે તદપિ ચ ન જાને વિલપનં

પરં જાને માતસ્વરનુસરણં ક્લેશહરણમ્ ॥૧॥

ન મંત્રો કે તંત્રો જાની નવ ગ્રામ્ય સ્તુતિ કથા,
ન જાણું મા પૂજા તુજ સ્વરૂપનુ ધ્યાન અથવા,
ન જાણું હું મુદ્રા વિવિધ વિધિ પાડો તુજ તથા,
પરંતુ જાણું કે તવ શરણુ છે કલેશ હરતા. ૧

વિષેરજ્ઞાનેન દ્રવિણાવિરહેણાલસતયા

વિષેયાશ્વયત્વાત્તવ ચરણયોર્યાં વ્યુતિરમૂત્ ।

તદેતત્સતત્ત્વં જનનિ સફલોદ્ધારિણિ શિવે

કુપુત્રો જાયેત ક્ષાચિદપિ કુમાતા ન ભવતિ ॥૨॥

વિધિના અજ્ઞાને, ધન રહિત, આલસ્ય થઈ કા,
અશક્તિથી ક્ષતિ, તુજ ચરણ, સેવાજ તથા મા,
ક્ષમા માગું તેની જાની સફલોદ્ધારિણી સતી.
કુમાતા ના થાયે કદિ કુપુત્ર થાયે જડ મતિ. ૨

પૃથિવ્યાં પુષ્પાસ્તે જનનિ વહવઃ સંતિ સરલાઃ

પરં તેષાં મધ્યે વિરલનરલોઽદં તવ સુતઃ ।

મદિયોયં ત્વાગઃ સમુચિતમિદં નો તવ શિવે

કુપુત્રો જાયેત યદ્વચિદપિ કુમાતા ન ભવાતે ॥૩॥

વસુધામાં તારા સરલ મુન છે કેક જાની,
પરંતુ તેમાં દું, વિરલ મુન તારો જામવતી,
શિવે મારો ત્વાગ પ્રણુ જાનો મોખ ન રતી,
કુમાતા ના થાયે કદિ કુપુત્ર થાયે જડ મતિ. ૩

જગન્માતમાતિસ્તવ ચરણસેવા ન રચિતા

ન વા દત્તં દેવિ દ્રવિણમપિ મૂયસ્તવ મયા ।

તયાપિ ત્વં સ્નેહં માયિ નિરુપમં યત્પકુરુષે

કુપુત્રો જાયેત ક્વચિદપિ કુમાતા ન મન્વતિ ॥૪॥

જગન્માતા મે તો તુજ ચરણ સેવા નવ કરી,
ન દીધાં મે દાનો જનની પ્રભુ પ્રીતિ મન ધરી;
તયાપિ હે અબે મુજ પર બહુ સ્નેહ ધરતી,
કુમાતા ના થાયે કદિ કુપુત્ર થાએ જડ મતિ ૪

પરિત્યક્ત્વા દેવાન્વિવિધવિવસેશાકુલનપા

મયા પંચાશીતેરધિકૃત્પપતીતે તુ વ્યતિ ।

ઈદ્રાની ચેન્માતસ્તવ યદિ કૃતા નાપિ મચિતા

નિરાલંબો લંબોદરજનનિ ક યામિ શરણમ્ ॥૫॥

તજ દીવા દેવો ત્રિવિધ વિધ સેવા શ્રમ થઈ,
મયા પંચાશીતી આધક મુજ વર્ષો અડપથી,
યશે ના ને હાથે તુજ જરી દૃષ્ટા હે અમતી,
કહે બહુ ઠાને શરણ, પછી હેરબ જનની. ૫

શ્વપાકો જલ્પાકો ભવતિ મનુષાકોવપગિરા

નિરાતંકો રંકો વિદરાતે ચિરં કોટિકનકૈઃ ।

સવાર્ણેર્કર્ણે વિશતિ મનુર્વર્ણે ફલ્લભિદં

જનઃ કો જાનીતે જનાનિ જપતીયં જરાચિરૌ ॥૬॥

બને વડતા આરો જરૂ જગ હીજો નર મજો,
કૃપા તારી થાતા ગરીબ નર થાયે ધની વડો,
અર્ણવો આ તારો પુનિત જપ જે કે જાપી શકે,
અહો નેને શુ તુ જમત જનની, ના હથ શકે ? ૬

ચિતામસ્માલેપો ગરલપશનં દિક્ષત્પરો

જટાધારી કંઠે મુજગપતિહારી પશુપતિઃ ।

કપાલી ભૂતેપો મન્વતિ જગદીશૈકપદ્મો

મવાનિ ત્વત્પાણિગ્રહગરિપાટીફલ્લભિદમ્ ॥૭॥

ચિતા ભસ્મે ચોળે ચરીર, ત્રિપ આયે, પશુપતિ,
જટાધારી, કંઠે મુજગપતિ, વચ્ચે વિષ્ણુ સ્થિતિ,

कपालि भूतेश त्रिपुरक्षर थाये नृगपति,
शिवे तारा पाशु ग्रहण विधितुं आ ३७ मती. ७

न मोक्षस्याकांक्षा न च विभववांछापि च न मे

न विज्ञानापेक्षा शशिमुखि सुखेच्छापि न पुनः ।

अतस्त्वां संयाचे जनानि जननं यातु मम वै

मृहानी रुद्राणी शिवशिवभवानीति जपतः, ॥८॥

न आकांक्षा मोक्षे नहि विभववांछा मन परी,
अपेक्षा विज्ञाने नहि, नहि सुखेच्छा शशिमुखी,
महादेवी, मायु जनम भरतु मा भुज द्यो,
भूयानी रुद्राणी शिव शिव, लवानी हुं जपते. ८

(घसंततिलका.)

नारायितासि विधिना विविधोपचारैः

किं रुक्षचितनपरैर्न कृतं वचोभिः ।

श्यामे त्वमेव यदि किंचन मद्यनाये

घत्से कृपामुचितमं च परं तवैव ॥९॥

आराधी हुं नम सक्षो विधियो वडे रे,
मिथ्या न चितन कथुं वयने वडे मे,
किंतु कृपा भुज परे जननी करे तु,
छ योग्य अथ तुजने, भुजथी गने, शु ९

(उपजाति)

आपत्सु यमनः स्मरणं त्वदीयं करोमि दुर्गे करुणार्णवेशि ।

नैतच्छठत्वं मम भावयेयाः क्षुधातृपार्ता जननीं स्मरन्ति ॥१०॥

आपत्तिमा हुं तुजने स्मरे छु, पयोधि दुर्गे कक्षुतयो तु,
जले न मा ते शस्ताज भारी, भूष्ये स्मरेछे, निज मात प्यारी १०

(चैतालीय.)

जगद्वं विचिन्मत्र किं

परिपूर्णां करुणाऽस्ति चेन्मयि ।

अपराध परंपरावृतं

नहि माता समुपेक्षते सुतम् ॥११॥

जगद्वं विचित्र अत शुं ?

परिपूर्णा कक्षुथी मात ११

અપગધ—પરપગ હશે,

તદપિ માઃ સુત ના ઉવેખરો. ૧૧

(મનુષ્ય)

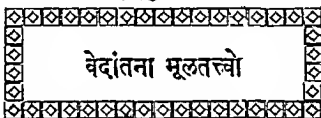
મત્સયઃ પાતકી નાસ્તિ પાપત્રી ત્વત્સયા ન હિ ।

एवं ज्ञात्वा महादेवि यथा योग्यं तथा कुरु ॥१२॥

નથી કે હું સમો પાપી, પાપત્રી તુ સમા નહિ;

જાણી આ હે મહાદેવી, ઘટે તે કરજે સદી. ૧૨

इति शिवम् ।

(લે. પૂજ્ય પાદ મહાત્મા શ્રીમન્નથુરામ શર્મા.)

(અનુસંધાન ગતાકથી)

પણ એ ત્રણ પદાર્થોનું મિશ્રણ થવાથી તે મિશ્રણમાં રક્તતા પ્રકટે છે, તેમજ એ ચાર ભૂતોમાંના એક એક ભૂતમાં ચેતના જોવામાં આવતી નથી. પણ જ્યારે એ ચારે ભૂતોનું સ્વલક્ષરીય માટે મિશ્રણ થાય છે ત્યારે તેમાં ચેતના નામનો ગુણનો ઉત્પન્ન થાય છે, એમ પણ દેહાત્મવાદીથી કહી શકાય નહિ, કેમકે ખમ્ભમ્ભના એક એક દાણામાં સ્વરૂપ ને અપ્રકટ માદકતા છે તેથી તે માદકતા સ્પષ્ટ પ્રતીત થતી નથી, પણ જ્યારે ખમ્ભમ્ભના ઘણા દાણા ભેગા થાય ત્યારે તે માદકતાનું પ્રમાણ વધી તે સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે. કાયામાં, ચૂનામાં ને પાનમાં પણ અપ્રકટ રક્તતા છે તે રક્તતા એ ત્રણ પદાર્થોનું મિશ્રણ થવાથી પ્રકટ થાય છે જેમાં જે વસ્તુનો અત્વતાભાવ હોય તેમાંથી તે વસ્તુનો આવિર્ભાવ થઈ શકે નહિ, જેમ રેતીમાં તેવનો અત્વતાભાવ છે તેથી ગમે તે ઉપાયથી પણ રેતીમાંથી તેવ નીકળી શકતું નથી આમ હોવાથી નિશ્ચય થાય છે કે ચેતના ચાર ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થતી નથી, પણ તે જડ ભૂતોથી વિશ્લેષણ ચેતનમાંથી આવિર્ભાવ પામે છે. વળી જો શ્રવતા જણાતા જડ શરીરથી લિજ ચેતનાવાળો જીવાત્મા ન માનવામાં આવે તો અદૃતાબ્યાગમ ને કૃતવિપ્રજાય એ નામના જે દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પૃથિવીપરના મનુષ્યોની જે આભાશ્ચંતર વિચિત્રતા જોવામાં આવે છે તેનું કંઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ. કારણકિના કાર્યનો અકસ્માત આવિર્ભાવ માનવો એ વાન યુક્તિપુક્ત નથી. મનુષ્યોની સ્થિતિની આ વિચિત્રતાનું કારણ તેમનાં પૂર્વ જન્મોનાં કર્મો છે એમ માન્યા વિના બીજી કાંઈ પણ રીતે તેમની સ્થિતિની આ વિચિત્રતાનું સંતોષકારક મમાધાન થઈ શકતું નથી. સ્વૂંચ શરીરથી લિન્ન જીવાત્મા ન માનવામાં આવે તો સ્વૂંચશરીરની ઉત્પત્તિની

માથેજ જીવાત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, અને સ્પૃશ્ય શરીરના નિષ્કેષ્ટ યવારૂપ મરજીની સાથેજ જીવાત્માનું મરણ થાય છે એમ માનવું પડે. એમ માનતા પ્રત્યેક મનુષ્યને પોતપોતાની અનેક પ્રકારની યોગ્યયોગ્ય સ્થિતિ પોતાના પૂર્વકર્મરૂપ કારણવિનાશ પ્રાપ્ત થઈ છે એમ માનવું પડે. એમ માનવામાં અકૃતાબ્યાગમરૂપ-નહિ કરેલા કર્મના ફલની પ્રાપ્તિરૂપ-દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના શુભાશુભ કર્મોના ફલો પોતાના વર્તમાન શરીરમાં ભોજી લેતો હોય એમ વિચારી મનુષ્યને પ્રતીત થતું નથી, પણ તેણે કરેલા દેહલાક કર્મોનું ફલ તેને મળવું હજી બાકી હોવું જોઈએ એમ અનુમાનથી જણાય છે. કર્તાએ પોતાના કર્મોના ફલોનો ભોજ કરવો જોઈએ, જે કર્મોના ફલો વર્તમાનજન્મમા ન ભોગવાયો હોય તે કર્મોના ફલો અત્તાની મનુષ્યે ખીન્ન શરીર ધારણ કરી તેમા ભોગવવા જોઈએ મન, ઈંદ્રિયો ને શરીરવડે યથેક્ષા શુભાશુભ કર્મરૂપ આધાનનું પ્રત્યાધાતરૂપ શુભાશુભ ફલ આધાતથી ચતા પ્રત્યાધાતના પ્રત્યક્ષ નિયમને અનુસરીને થવું જોઈએ જે સ્પૃશ્યશરીરનેજ જીવાત્મા માનવામાં આવે તો સ્પૃશ્ય શરીરના વિનાશની સાથે કર્તા આત્માનો પણ દેહલાક કર્મોનું ફલ ભોજ્યા વિના વિનાશ થયો એમ માનવું પડે, ને એમ માનવામા કૃતવિપ્રજ્ઞાશતામનો-કરેલા કર્મોના ફલ આધ્યાત્મિક અજરજીવિનાશ એ નામનો-દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, એવી રીતે સ્પૃશ્યશરીરને આત્મા માનવામા ઉપર કહેલા અકૃતાબ્યાગમ ને કૃતવિપ્રજ્ઞાશ એ નામના એ દોષો આવે છે તેથી તે દોષોનો સદ્ભાવ સ્પૃશ્યશરીરને આત્મા માનવાના નિશ્ચયનો વિષાતક હોવાથી સ્પૃશ્યશરીરને આત્મા માની શકાય નહિ.

વળી પૂર્વોક્ત દેહાત્મવાદ દેહાત્મવાદીને તથા સાક્ષાત્ જે પરપર્યવડે તે દેહાત્મવાદીના મંબધમા આવનારા મનુષ્યોને હાનિ કરનારો છે. દેહનેજ આત્મા માનનારને માત્ર લોકેષ્ટ પ્રમાણજ સ્ત્રલ લાગે છે અને અર્થ તથા કામ એ બે પુરુષાર્થોજ તેને સાચા પ્રતીત થાય છે. તેને મતે શરીરથી જિજ્ઞાસા આત્માનો, મર્વનિયામક ને કર્મફલપ્રદાતા ઇશ્વરનો, અર્તાદ્રિષ્ટ પદાર્થોનો, શુભાશુભકર્મોનો બોધ કરનારા શાસ્ત્રોના પ્રમાણપણોનો, પાપપુણ્યનો ને પાપપુણ્યનું ફલ ભોગવવાનાં નરક સ્વર્ગરૂપ સ્થાનોનો સદ્ભાવ નથી, તેના આવા વિચાર હોવાથી તે સ્વેચ્છાચારી થાય છે, અને જીવના અંત કરણનો તથા ઈંદ્રિયોનો વિષયો લાણીનો તથા વિષયોના સાધનોલણીનો દહ અનુરાગ અનાદિકાલથી ચાલતો આવેલો હોવાથી તેને વરા થઈ તે પ્રધાનપણે પાપકર્મમાં પ્રવૃત્ત થઈ આ લોકમા દુઃખી થાય છે ને મરણોત્તર તેના જીવામાની તેના કર્મોનુંસાર અધોગતિ થાય છે, તેનું અંત કરણ આસુરીસંપત્તિથી ભરેલું હોવાનો સબવ હોવાથી જે જે મનુષ્યાદિના પ્રસંગમાં તે આવે છે તેને તેને તે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા દુઃખ આપવા પ્રવૃત્ત થાય છે. તેનું અંત કરણ દસ્ય વિષયોની તૃષ્ણાથી બુદ્ધિ અશાત ને અનૃષ્ઠ રહે છે તેના અંત કરણમાં ખેદ વા લય ઉપજ્યા કરે છે. સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા, મનોનિગ્રહ, ઇંદ્રિયનિગ્રહ શુભવિચાર ને શુભપ્રવૃત્તિપડે જે શાંતિ ને દિવ્ય સુખનો અનુભવ વિવેકી પુરુષોને થાય છે તે શાંતિનો ને તે દિવ્ય સુખનો અનુભવ કરવા તે સુભાગી થતો નથી. નજળા મનના માણુસોને તે પોતાના કુવિચારો જણાવી તેમને પણ દેહાત્મવાદી કરે છે, તેથી તેમની પણ આ લોકમા ને પરલોકમાં અધોગતિ થાય છે એવી રીતે દેહાત્મવાદી પોતાના દિવનો અને નેના સંબંધમા આવનારા નજળા મનુષ્યોના હિતનો વિષાતક થાય છે.

દેહાત્મવાદ પશુઓના જેવા વિચારો ને પશુઓના જેવી પ્રવૃત્તિ ઉપભવનારો તંબા જગતમાં અશક્તિ, અવિશ્વાસ, ભય, શોક, ચોરી, બળિયાર, અસત્ય ભાષણ. સ્વાર્થપગપણતા, રોગો, હિંસા ને અપવિત્રતા વધારનારો હોવાથી પોતાનું હિતધમ્મજનાર સમજી મનુષ્યે તેમાં લેશ પણ આદર રાખવો ઉચિત નથી.”

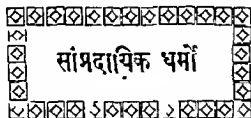
ગિણ્ય પૂછે છે—“હે પ્રભો ! ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણ, પ્રજ્ઞ, અજ્ઞાનનો અંગ અને જીવ એમાંથી કાંઈ એકને અથવા તે સર્વને આત્મા માનવામાં આવે તો તેમ માનવું યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે એ આપ દયા કરીને સમજાવવા શ્રમ લેશો.”

શ્રીસદશુર કહે છે—“હે મોક્ષેચ્છો ! વાણી, હાથ, પગ ઉપરચ ને શુભ એ પાંચ કર્મેન્દ્રિયો સૂક્ષ્મ એટલે અપંગીકૃત (પાંચ બૂનોતું મિથ્યજ્ઞ થયા વિનાની સ્થિતિવાળાં) પાંચ બૂતોમાંના એક એક બૂતના ક્રિયાશક્તિવાળા અશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. સૂક્ષ્મબૂતો જડ છે, ચેતનરૂપ નથી. તેથી તે બૂતોના કાર્યરૂપ પાંચ કર્મેન્દ્રિયો પણ જડ છે. ચેતનરૂપ આત્મા નથી. પાંચ કર્મેન્દ્રિયો જડ છતાં પણ તેમાં જે પોતપોતાની ક્રિયા કરવાનું સામર્થ્ય જણાય છે તે તેમના આધારબૂત ચેતનના સદ્ભાવને લીધે તેમનામાં આવેલું છે. શ્રોત્ર ત્વચા, નેત્ર જીહ્વા ને નાસિકા એ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો પણ સૂક્ષ્મ પાંચ બૂતોમાંના એક એક બૂતના જ્ઞાનશક્તિવાળા અશમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. તે પાંચે પાંચ જડ સ્વભાવવાળા બૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી જડ છે, ચેતનરૂપ આત્મા નથી. વળી મનુષ્યો ‘મારી ઈંદ્રિયો’ એમ બોલે છે, પણ ‘હું ઈંદ્રિયો’ એમ બોલતો નથી તેથી પણ સ્વામિરૂપ આત્માથી તેના કરજીરૂપ એટલે કર્મના ને પનાર્થના જ્ઞાનના સાધનરૂપ ઈંદ્રિયો ભિન્ન છે એમ નિશ્ચય થાય છે. કાંઈ વાર ‘હું બેઠું છું’ ‘હું જોઉં છું’ એવા શબ્દપ્રયોગો મનુષ્યો કરે છે તેમાં જાણે વાણી આદિ ઈંદ્રિયોથી હુંરૂપ આત્મા અભિન્ન હોય એમ જણાય છે, પરંતુ તે શબ્દપ્રયોગો ભ્રાંતિ જન્ય એકપણાના જ્ઞાનથી થયેલા હોવાથી મિથ્યા ગણાય છે, સત્ય ગણાતા નથી. જેમ ‘હું કાળો છું’ ‘હું ગોરો છું’ ઇત્યાદિ સ્થુલદેહના ધર્મોની સાથે તે ધર્મોના સંબંધથી અત્યંતરહિત આત્માનું અભિન્નપણું જણાવનારા શબ્દપ્રયોગો લોકો ભ્રાંતિજ્ઞાનને વશ થઈને કરે છે તેમ જડ ઈંદ્રિયોમાં તેનાથી અત્યંત ભિન્ન ચેતનરૂપ આત્માના અભિન્નપણાના શબ્દ પ્રયોગો ભ્રાંતિજ્ઞાનને વશ થઈને લોકો કરે છે એમ જણવું.”

જેમ જીવાત્માના બાહ્ય કરજીરૂપ હોવાથી તે દસ ઈંદ્રિયો આત્મા નથી તેમ જીવાત્માને પોતાના શરીરની અંતર આવિર્ભાવ પામનારા સુષુપ્ત્ત્વાદિ જાગૃત્વાનું સાધન જે અંતઃકરણ તે પણ આત્મા નથી. એ અંતઃકરણ રિચિત બેદે પાંચ પ્રકારનું છે. સ્ફુરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહંકાર એ તેના રિચિતબેદે ચત્તાં પાંચ પ્રકારના નામો છે. અંતઃકરણ જ્યારે પોતાનો સ્થિર ભાવ ત્યજી અંતરના કે બહારના કોઈ પણ પદાર્થને આધારે થવા અસાધ્યમાન થાય. ત્યારે તેની તે રિચિતિને સ્ફુરણ કહેવામાં આવે છે. અંતઃકરણ જ્યારે સંકટપ વિકટપરૂપ સમયવાળું થાય છે, અર્થાત્ જ્યારે તે અંતઃકરણમાંથી બે વિપરીત કોટીને વિષય કરનારી—‘હું આ ખાઉં એ હીક છે’ ‘હું આ ન ખાઉં એ હીક છે,’ ‘હું આ ભલું તે હીક છે’ ‘હું આ ન ભલું તે હીક છે,’ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ-વૃત્તિઓનો પ્રવાહ આવે છે ત્યારે એવી વૃત્તિઓની પ્રવાહવાળું અંતઃકરણ મને એવા નામથી ઓળખાય છે. જ્યારે એ અંતઃકરણ પોતાના સામર્થ્યાનુસાર પૂર્વ પરનો વિચાર કરીને કાંઈ પણ વિષયમાં એક નિશ્ચય-

વાળુ થાય છે ત્યારે તેની સ્થિતિવાળુ તે અંત કરણુ શુદ્ધિ એવા નામથી ઓળખાય છે. જ્યારે તે અંત કરણુ ક્રોધ પશુ શુભા શુભ નિષયનું સમ્પત્તીય વૃત્તિઓના પ્રવાહવડે ચિતન કર્યા કરે છે ત્યારે અંત કરણુની તે સ્થિતિ ચિત્ત એવા નામથી ઓળખાય છે, જ્યારે અંત કરણુમાં ક્રોધ પશુ ક્રિયા કરવાનો કર્તાપણુના અભિમાન પૂર્વક આગ્રહ પ્રકટે છે, અર્થાત્ જ્યારે તે અંત કરણુમાંથી કર્તાપણુના અભિમાનવાળી વૃત્તિ ઉપજે છે ત્યારે અંત કરણુની તે સ્થિતિ અહંકાર એવા નામવડે કહેવાય છે.

અપૂર્ણ

(લે. શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, શ્રી. એ)

(અનુસધાન ગતાંથી)

શ્રવણ કીર્તનાદિ નવ પ્રકારની સાધન ભક્તિવડે સામ્ય પરાક્રમિત સિદ્ધ થવાથી મોક્ષ થાય છે નારદ તથા શાંડિયાદિ મહર્ષિઓના ભક્તિ મુદ્રામા પરમેશ્વરમા નૈમર્ગિક પ્રેમને પ્રકટાવવાનું જે વિધાન છે, તેનું બીજું જાન્યોગ્યની શાંડિય વિદ્યામા, અને નારદ-સનત્કુમાર સંવાદમા છે, અને તેની પરપરામા તત્ત્વજ્ઞાન ભક્તિનું પ્રાધાન્ય અને જ્ઞાન ગૌણ અને ભક્તિનું પ્રાધાન્ય સ્વીકારી જીવાત્મા અને પરમાત્મામાં અશોશિભાવ, અથવા કાર્યકારણભાવ પ્રમાણુ-જૂત મનાતા ભક્તિદ્વારા બોધવિજ્ઞાપન કરવાનું ઉપસ્થિત થએલું જણાય છે.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની ગુરુપરપરા વિષ્ણુસ્વામીથી જ્ઞાનદેવ, તેમનાથી નામદેવ, તેમનાથી ત્રિલોચન અને તેમનાથી શ્રી વલ્લભ-એમ ઉતરી આવેલી જણાય છે. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના પુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીના સાત પુત્રોની સાત ગાદીઓના આચાર્યોવડે આ સંપ્રદાય પ્રસારને પામેલો છે, અને ગુજરાતમા આ સંપ્રદાયના મતુષ્યો ધણા છે.

ઉપર કહી ગયા તેમ જેમ કેવલ અદૈત સંપ્રદાયના ધર્મમાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભાવે ત્યાગના આડખર વડે અપધર્મતા ઉભી થવા સંભવ છે, જેમ ભક્તિનું નિર્દોષ સ્વરૂપ વિશિષ્ટ અદૈત સંપ્રદાયમાં પણ સાચી પ્રપત્તિના અભાવે આહાર ન સમજાય તો અપ-શુદ્ધિની ભાજ્યગણવડે અપધર્મતા ઉભી થવા સંભવ છે, તેમ શુદ્ધ ધર્મતા શુદ્ધ અદૈતમા અદૈતશાખામા ભક્તિનું નિર્દોષ સ્વરૂપ ન સમજાય તો મતુષ્ય શરીર માત્રના મતર્પણવડે અપધર્મ જન્મે છે. આ દોનો સંપ્રદાયનાં દર્શન, ભાવના અને વૃત્તિ એ ત્રણેનો સમન્વય ન થવાથી ઉભા થાય છે. જેઓ શુદ્ધ નિશ્ચયવાળા હોય છે તેઓ સંપ્રદાયના લક્ષ્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે.

આ સપ્રદાયના માયા ભક્તજનો જનજન્ય નિમય હોય છે, ભગવાનના પ્રેમથી પુષ્ટિપ્રદાયના સાચા રમણેલા હોનાથી હન્યના કેમળ હોય છે અને સમારના સત્યાનુયાયીઓના આક મધુર ભાવોને સમજવાની કુશળતાવાળા હોય છે

૫૬ શુભે.

આ સપ્રદાયના આચાર્યશ્રીએ પ્રધ્યાનવતી ઉપર લાખ્યો રચા છે, અને તેમના દર્શનના પ્રથોની સ્ત્રીય રોચળોળ થવાથી સપ્રદાય વિશુદ્ધિની સારી સમજણ ઉઠતી પ્રભા થવા સભવ રહે છે.

શુજરાતમાં સત્યાચારની મારી છાપ આપનાર અને જડ મનુષ્યોને સુનીતિના માર્ગે ચલાવવામાં સગ્લ ઉપદેશ આપનાર શ્રી સહજનનદ સ્વામીના ઉત્પત્તના વિશિષ્ટ અદ્વૈતદર્શનવાળો શતવ્નો સ્તુત્ય પ્રપત્ન પ્રતિ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે, તેમના શ્રી સહજનનદ સ્વામીનો સપ્રદાયને ઉદ્ધવસપ્રદાય નામ આપવામાં આવે છે.

ઉદ્ધવ સપ્રદાય

શ્રી સહજનનદ સ્વામીએ ધર્મ પ્રમારણ સંસ્કૃત ભાષાન્તરદ્વારા કરવા કરતાં લોકભાષામાં કર્યું તેટલા અશમા તથા તેમના જીવનની સાદાઈને લીધે અને શ્રી સહજનનદ સ્વામીના પારકા સિદ્ધાન્તો સામે દ્વેષ ભુદ્ધિના અમારને લીધે શુજરાતના સર્મ સિદ્ધાન્તનો મર્મ. તેમને અવગંધીન કાળના ગૌતમભુદ્ધ કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ નથી. તેમના સપ્રદાયના દર્શન વિશિષ્ટ અદ્વૈત છે, અને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ઉપગત શૈવો ઐશ્વર્યની કિમત આકે છે, ત્યારે આ સપ્રદાયવાળા, “સ્વધર્મ, આત્મજ્ઞાન, વૈરાગ્ય, પોતાના સ્વરૂપ જ્ઞાન અને પોતાની માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ” — એ પાંચ મુદ્દાને મહત્વના માને છે. શ્રી સહજનનદના ઉપદેશ વાક્યોનો સમ્રક જે વચનામૃતમાં થયો છે તેમાં આ પાંચ મુદ્દાનો વિસ્તાર લોક ભાષામાં મરવનાથી ક્યો છે. પોતાના સિદ્ધાન્તનો મર્મ તેમણે સ્પષ્ટરીને નીચે પ્રમાણે લેખાના વચનામૃતમાં કહ્યો છે —

‘ અમારો અભિપ્રાય તે થોડાકમાં લ્યો કહીએ જે જેની રીતે શકર સ્વામીએ અદ્વૈત પ્રહાનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેને વિષે તો અમારે રૂચિ નથી, તથા રામાનુજ સ્વામીએ જેની રીતે હર અક્ષર થકી જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનું નિરૂપણ કર્યું છે તે પુરુષોત્તમ ભગવાન વિષે તો અમારે ઉપાસના છે, તથા ગોપીઓના જેની તો એ પુરુષોત્તમ ભગવાન વિષે અમારે ભક્તિ છે તથા શુકળના જેનો તથા જડ ભરતના જેનો અમારે વૈરાગ્ય છે અને આત્મનિષ્ઠા છે એવી રીતે અમારો અભિપ્રાય તથા રૂચિ છે તે અમારી વાર્તાએ કરીને તથા અમે માન્યા જે અમાગ સપ્રદાયના અથ તેણે કરીને જો પૂર્તપર વિચારીને જુએ તો જે ભુદ્ધિમાન હોય તેના જાણમાં આવે છે. ”

આથી શ્રી સહજનનદના અભિપ્રાય પ્રમાણે તેમનું દર્શન વિશિષ્ટ અદ્વૈત છે, તેમની ભાવના પુરુષોત્તમ એટલે હર અને અક્ષરથી પર વસ્તુ વિષયક છે, તેની આજ પૂજા શ્રીજ મહારાજના અવતારી શરીરમાં સ્વીકારી છે, અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય સાધનો ભક્તિના પરિપોષક તરીકે સ્વીકાર્યો છે.

ભાવના પુરુષોત્તમ એટલે હર અને અક્ષરથી પર વસ્તુ વિષયક છે, તેની બાહ્યપૂજા શ્રીજ મહારાજના અવતારી શરીરમાં સ્વીકારી છે, અને વૈરાગ્ય સાધનો ભક્તિના પરિપોષક તરીકે સ્વીકાર્યો છે.

નવા જમાનાના ફેળવાયેલાં સ્ત્રી પુરુષોને સપ્રદાયધર્મોના આચાર વિચાર ન રૂએ તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ ધર્મતત્વનો નિર્ણય તેઓ કરત ત્ર સુદ્ધિ કરી શકતા હોય, અથવા તો દૂત, દીના દૂત, અથવા અરૂત દર્શનના કોઈ પણ દર્શન ઉપર પ્રાચીન મમયમા જે મીમાસા થત છે તે મીમાસાનો આધારુસાર સ્વીકાર થતો હોય તો તે દર્શનને અનુસાર તેમણે ધર્મર વિષયક ભાવના ધરતી જરૂરી છે, અને તે ભાવનાનુસાર તેમના જીવનની સંપૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા રચતી જરૂરી છે જે દર્શનાનુસારી ભાવના અને કૃતિની યોજના કરે તોજ તેઓ ધાર્મિક જીવન માળતા ગણાય, અને તેમ થાય તોજ ધર્મપાલનનું શાંતિ મળવા સંભવ છે પરંતુ કેવલ ધર્મનો વિચાર કરવા માત્રથી, અને આચારને સમજીઓ પદાર્થ માનવાથી તો ધર્મરોચિત્વ વિના બીજી કંઈ પરિણામ પ્રકટે નહિ, અને ધર્મની શિથિલ ભાવનાવાળા મનુષ્યો સમાજનું નાવ ધટ બૂમિ તરફ લઈ જવાને બદલે હાલડોવ કરે, અને સમાજના બહારજીમા ધર્મને ગણુ કરી અર્થ તથા કામને પ્રાધાન્ય આપનાનાં જે માર્ગ પરિણામો પ્રકટે તેમા તેઓ નિમિત્ત થાના સંભવ ઉભો કરે છે એ પ્રત્યેક વિચારશીલને સમગ્રય તેમ છે.

સપ્રદાય ધર્મોની કાળી બાજુ છે તે કોઈ ના પાડતું નથી, પરંતુ તેની ઉજળી બાજુ અસહ્ય કરવા જેવી નથી અને કેવલ અસાપ્રદાયિક સ્વૈર ધર્મો ઉપસ હાર ચરણ કરવા કરતા સાપ્રદાયિક ધર્મનું વિવેકથી પાલન કરનાર વિશ્વવ્યવસ્થામાં વધારે ઉપકારક છે એજ આ વિષયવર્ચાનું તાત્પર્ય.

છે. ધર્મવસ્તુનો નિર્ણય થયા પછી અને ભાવના તથા કૃતિનો બરાબર યોગ સિદ્ધ થયા પછી “સર્વત્ર સ્વત્ર” રહેવાને કોઈ નહ પાડતું નથી, પ્રાચીન મહર્ષિઓ તે પદ તે તત્ત્વની શિષ્ટમર્મદાના પાલનરૂ મેળા સક્યા હતા પરંતુ ધર્મ કંઈ સ્વૈર સુદ્ધિ ઉભો થયેલો પદાર્થ નથી, પરંતુ આમાના વકાસનું આત્માએ ઉભુ કરેલું સયમનું બંધન છે, જેઓ ચથાર્ય સયમી થાય તેઓજ ધર્મ રહસ્યને સમજે છે, અને તેઓજ ધર્મનું વિધાન કરી શકે છે સ્વયપ્રકાશ પરમાત્મા પશુ તેજજ આધિરાવીર્મયધિ એ શ્રુતિ અનુમાર હૃદય તથા નેત્ર આગમ પ્રકટ રહ્યા કરે છે.

વેપારીઓ, મુસાફરી કરનારા અને યાત્રાળુઓને ઉપયોગી

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને મુસાફરીના લોકોમાંથી—આ પુસ્તક દરેક યાત્રાળુએ, મુસાફરી કરવા ઇચ્છનારે અને વેપારીએ પાસે રાખવું જોઈએ.

આ પુસ્તક મુબાઈ ઇલાકાના સરકારી ફેળવણી આતાએ પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ટ્રીનિંગ કોલેજો માટે લાયકેરી શુક તરફ મજુર કરેલું છે.

વડોદરા સ્ટેટમા લાયકેરીઓ માટે મજુર થયેલું છે તેમાં આખા હિંદુસ્તાનની અદર આવેલાં યાત્રાના ૮૫૦ ધાગો અને જેવા લાયક મોટા મોટા સ્થાનોનો સંપૂર્ણ અહેવાલ છે. કી. રૂ. ૭-૦ પોષ્ટેજ ૦-૮-૦

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય-અમદાવાદ

મનની ગુપ્ત શક્તિયો

વિશ્વમાં જેટલી સર્વથી વધુ પ્રખ્યાત શક્તિયો છે, અને જે ગુપ્ત અને અવ્યક્ત રૂપે કામ કરે છે, તે સર્વ શક્તિયોમાં જેટલી વધુ શક્તિ હોય તેને સન્માર્ગમાં સ્થાપનાથી ઉપ-યોગી થઈ પડે છે અને કુમાર્ગમાં સ્થાપનાથી તે હાનિકર્તા થઈ પડે છે. વીજળીની શક્તિ, વરાળની શક્તિ વિગેરે શક્તિયોમાં પણ તેમજ અને છે. છતાં ઘણાં એવા છે કે શક્તિયો કરતાં પણ ઘણી પ્રમળ એવી એક ગુપ્ત શક્તિ છે કે જેનો દુરુપયોગ કરે છે. આ ગુપ્ત શક્તિયો એ મનની માનસિક શક્તિયો છે. મનની વિચાર શક્તિયો એ સર્વથી વધુ પ્રખ્યાત હોય છે. નિરતર ઉત્પન્ન થવા કરે છે અને સુખ કે દુઃખનું રૂપ ધારણ કરી સર્વત્ર તેનો અનુભવ કરાવે છે.

આ ગુપ્ત શક્તિયો મનુષ્યે પોતામાં પ્રકટાવવી ઘટે છે. તે શક્તિયો બીજી બધી શક્તિયો કરતાં ઘણીજ પ્રમળ છે. આ શક્તિયોને હસ્તગત કરવાથી મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિ કરી શકે છે. મનુષ્યે આ શક્તિયો હસ્તગત કરવા માટે પોતાના મનને પૂર્ણપણે વશ કરીને સ્વાર્થ માત્રનો પોતાના હૃદયમાંથી ત્યાગ કરવો ઘટે છે. ઇશ્વર તો કહે છે કે તમારા શત્રુઓ સાથે પણ પ્રેમ કરો, તેનો અર્થ એવો નથી કે જે માનસિક શક્તિયો મનુષ્યને સ્વાર્થ તરફ કે વિષય વાસના તરફ લઈ જાય છે તેનો તે દાસ બનીને રહે પરંતુ તે શક્તિયોને મનુષ્યે પૂર્ણ રીતે પોતાને વશ કરીને તેના ઉપર પોતાનો પૂરો અધિકાર જમાવી લેવો જોઈએ.

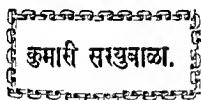
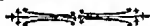
પૂર્વના આપણા ઋષિ મુનિયોને આ ઇશ્વરીય નિયમોનું જ્ઞાન હતું અને તેથી તે બહારની સર્વ ક્રિયાઓનો આંતરિક વિચારો માથે સબધ છે એવું જાણાવતા હતા. સમાજની ઉન્નતિ કે અવનતિનો સર્વજ્ઞ આધાર આંતરિક વિચારો ઉપર છે. વિચારમાં જેટલી પ્રખ્યાત શક્તિ છે તેના જ્ઞાનથી જ તે બહિષ્કૃત વાત પણ કહી શકતા હતા. આ વિચાર શક્તિયો એ મનની ગુપ્ત શક્તિયો છે. તે વિચાર શક્તિયો ધીમે ધીમે કામ કરનારી અને સત્ર ઉપર અસર પહોંચાડનારી છે. બીજી તો શું પણ આજો સસાર પણ વિચારથીજ ઉત્પન્ન થયો છે. મનુષ્યના તમામ કાર્ય પ્રથમ વિચાર રૂપમાં હોય છે. પછી સ્થુલ રૂપમાં આવે છે. લેખક, ચિત્રકાર, શિલ્પકાર પ્રથમ પોતાના કામનો ચિતાર પોતાના મનમાં કદાપે છે, પ્રથમ તેના મનમાં વિચાર કરે છે પછી તેને બાહ્ય રૂપમાં લાવે છે. કાષ્ઠપણ કામનો પહેલાં મનમાં વિચાર આવે છે પછી તે કાર્યરૂપે બહાર આવે છે.

જ્યારે માનસિક શક્તિયોનો ઇશ્વરીય નિયમ અનુસાર સદુપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેથી ઉત્તમ અને પવિત્ર વિચારોની એવી પાટ્ટી ઇમારત બને છે કે જેનો કદી નાશ થતો નથી જો તેનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે તો તેનાથી તે ઇમારત કમજોર બની પોતાની ભેજ નષ્ટ થઈ જાય છે. જો તમે તમેજ વિચારોને ઉદ્દૃષ્ટ સર્વ શક્તિ અને ઉચ્ચતાની તરફ પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી વાળશો તો તમે તેનાથી બચાઈની સાથે કામ કરી શકશો અને તમે જાને તમારી અંદર તમામ પ્રકારના અગુપ્ત કામ કરવાના કારણોનો નાશ કરી શકશો.

અદ્વા પૂર્વક સદ્વિચારથી વર્તવાથી તમારું જીવન અનંદથી વ્યતીત થશે નિત્ય અને અવિ-
નાશી મનના અનંત પ્રકાશમાં પ્રવેશ કરી, અને તેના તમારા મનમાં પૂર્ણ રીતે વિચાર
અને અનુભવ કરીને અશુભ કર્મોના અધકારથી જન્મી જતા શીખે.

જ્યાં ભય, શકા, ચિંતા, વ્યથા અથવા દુઃખ, શોક, અને નિરાશા હોય છે ત્યાં અ-
જ્ઞાનતા અને અશ્રદ્ધા હોય છે. આ સંપૂર્ણ માનસિક અવસ્થાઓનું કારણ સ્વાર્થ પરાય-
ણતા અને અશુભ કાર્યમાં શ્રદ્ધા એ છે. આવી અવસ્થાથી દરેકે દર રહેલું જોઈએ. જ્યાં
સુધી મનુષ્ય સ્વાર્થપરાયણ રહે છે ત્યાં સુધી તેને કદાપિ સુકિત મળી શકતી નથી. ભય
ધરવો કે ચિંતા કરવી એ પણ એક પાપ છે જે મનુષ્ય ન્યાયી છે, અનંત પ્રેમી છે અને
જેને અન્યનું ભલું કરવાની ઇચ્છા છે તેને કદી પણ ભય હોતો નથી. તે કદી ચિંતા પણ
કરતો નથી ભય ધરવો, ચિંતા કરવી અને દરેક કાર્યમાં શકા કરવી એ ધર્મના અસ્તિ-
ત્વનો સ્વીકાર ન કરવા તુલ્ય છે.

આ માનસિક અવસ્થાઓથી સર્વ પ્રકારની નિર્જાલતા અને નિષ્ફળતા જન્માય છે.
કારણ કે એ અવસ્થાઓ વિચારની ઉત્તમ શક્તિઓને કાપનારી અને નાશ કરનારી છે જો
તે અવસ્થાઓ ન હોત તો તે શક્તિઓ પોતાના અભીષ્ટને બધા પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી શકત,
અને તેનું ઉપયોગી ઉત્તમ પરિણામ આવત.

(લેખક—ભૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ. બી. એ.)

(અનુસંધાન ગતાકથા)

પ્રકરણ ૮ અં.

પુરોહિત—(મનમાં) જો ભણ્યા હોઈએ તો આટીઓ ધુટીઓ શું કરવા કરવી પડે ?
અહીં તો ભજ કદાર, ભજ કદાર કહ્યાણું નમો સ્તુતે વ્યાસ વિશાળ બુદ્ધિ શું વ્યાસની
વિશાળ બુદ્ધિ. એનું દીપણું જોયું હોય તો પાચસો હાથ વ્યાસ તો વ્યાસ હતા એ જ્યો-
તિષમાં કુશળ હતા અને પાંડવોની જન્મોત્તરી, વર્ષફળ, જોતા એમાં જિજ્ઞાસુ બની મુકલા
છે કેમકે દીપણું જોતા આવડે એટલે ભજકદાર, ભજકદાર, નમો સ્તુતે વ્યાસ વિશાળ
બુદ્ધિ, વ્યાસની જ બુદ્ધિ પૈસો પગવવામાં વિશાળ હતી. ચન્દ્રમાન કહે મહારાજ, એ ઘડીમાં
વરકન્યાને પગધારી દે. તો હું કહું ભાઈ, તારી બે ઘડી તો મારી પા ઘડી હું કયા નવરો
બેઠો છું કે રાત્રે જાગશે કા તું પૈસા મૂકી દેને એટલે થયું ! ભાઈ, જ્ઞેનનો હાથ ઝાલો
કહેતા ક્યાં નથી આવડતું ? ભજકદાર ભજકદાર નમો સ્તુતે વ્યાસ વિશાળ બુદ્ધિ.

પોતો—અરે મહારાજ, વરકન્યાને હાથે મીઠાગ તો ગાળ્યું નથી ? કંઈ કરીયામાં બુધ્યા

કે શું ?

પુરોહિત—અમે પરોત તે ભૂલતા હઈશુ વળી ? હજી મીઠળીયો તારો ઉગરો ત્યારે મીઠળ બધારોને ? તમે લોકો બહુજ ઉતાવળીયાં બેરા, ગાવા માડો દોડી વગાડો તમારાં દોલ. (ભીઓ ગાય છે)—“ દોલો દમકયાં ને વરવહુના હાય મળ્યા—”

પરોત ગયા પરોઢ થયો જનન પશુ બીજો દિવસે વિદાય થઈ લક્ષ્મી પોયાને ત્યા છે. પોયાને ત્યા લગ્ન હવે તેમા લક્ષ્મીના દિવસો આનંદમા ગયા. પોતે નેધપુરથી જો ઘોડેસવાર નેડે આવી હતી તેના ઉપર તે મોહિત થઈ હતી. પશુ એ ઘોડેસવાર તો ક્યાંએ ગયો તેનો પત્તો ન હતો. હવે કયા જવું ? લાછને કયા શોધવો એ ચિતામા તે ખેડી છે, એટલામા પાસેથી મરધાના નીચે પ્રમાણે શબ્દો તેણે સાંભળ્યા—

મરધો—ભોજ લાગ્યા છે મારા કે મને કુહારજન મલો. શાં શાં એનાં વખાણુ કરે ? શા શા એના ગુણુ ગાઉ ? શી એની મોટાઈ, શા એનો ઉમળકો ? ડમલે ને પગલે એની યાદિ મારા હૈયામા ભરી મૂકી છે. એના કામની ને એવા શબ્દોની પ્રસાદી કંઈક ઓર જ છે.

ભુઓ —
કહો શા તે પુવડના ગુણુ ગાઉ ?
બોલે બોલે હું તો વરાઈ જાઉં,
લોક યોક ભુએ મારી ફજેતી,
હું તો મનમા ને મનમા મુઝાઉ—કહો.
પહોર દહાડે પડી ન ઉઠે,
ઉડતા કરે કકામ,
ધીમે ધીમ બાળકને કુએ,
પતિને દે ત્રામ—કહો.

કુલી—કેમ શુ ચાલી રહું છે ? જ્યા ને ત્યા ખેડા તે ખેડા ? આવા તે માણસ—

મરધો—ગમે તેવા તોપણુ તમારા ધણી.

કુલી—ધણી એટલે શું ? ધરતો ધણી, ધગી વસ્તુઓનો ધણી, શું તે સ્ત્રીઓનોય ધણી ? ત્યારે શું લાયક આગળ ખેરતો તો એકડો જ કહાડી નાખ્યો ? શું દુનીયામાં સ્ત્રી જાતિ નજીવી છે ? પતિની સેવામા હાજર રહેવું, ધર કામમા વૈતર કરવું, અને દરેક બાબતમા ચૂપ રહેવું એ તે કોના ધગી વાત ?

મરધો—એ તો મરધા પટેલના ધરની વાત. અહિં તો ભુધે જાર બાજરી ને ભુધે નાર પાધરી.

કુલી—ત્યાં જુધુ તો તમને જ વાપરતા આવડું હશે ? શું અમારાં હાય કંઈ . ધરેણે મુક્યા હશે ?

મરધો—ત્યારે તો અમે તમારી આગળ શાકલાજી ?

કુલી—અરે શાકલાજી તો કહેવાય ? તમે અમારા પ્રાણનાથ છો. બાબુ એ તો અમારા ખેરાના સ્વભાવ—વડીમા આમેય બોલાય ને ધડીમા તેમેય બોલાય. પશુ બોલીએ એથી શું ?

મરધો—ત્યારે અમને મીઠા વચન ન કહો. ભુઓ અમારે ફરજ કેટલી ?

કુલી—તે તમે કમાવ છો તે કંઈ ખેરાં મળે ? મારા ધરેણા—

મરધો—પેતા કંકડીખાએ માગ મારીને આટો તો કહાડી નાખ્યો, ને હજી તમારે ધરેણા જોઈએ છે.

કુલી—અવ ત્યારે હું તો કુનામા પડીશ.

મરઘો—અરે એમ તે થાય, મારા મરઘા લાઈના પટરાણી.

કુલી—મુર્વા માથાપે મને અહિ ક્યા નાખી ? ન મળે ધરેણા કે ન મળે સારા કપડા.

કહી કહીને તો જીએ કુઓ વળ્યો પણ કશુએ લાવી આપે શેના ?

લક્ષ્મી—સાત થાવ, સાત થાવ. બહેન, મરઘા લાઈ તો બધી ચીજો લાવી આપે તેવા છે,

કુલી—ત્યારે બે. કઈ ફરીયાદ કરવાનું મને મન થાય છે ?

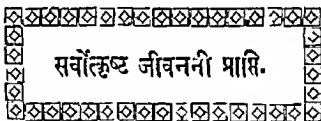
લક્ષ્મી—અરે બહેન, કઈ પતિ ઉપર તે ફરીયાદ માંડળી છે ? પતિ એ તો પરમેશ્વર.

કુલી—ત્યારે કઈ પરમેશ્વરે એવું લખી આપ્યું છે કે પતિ જોડું કામ ન કરે ? કેમ બાળ્યું

પતિ માત્ર સારા જ હશે ?

લક્ષ્મી—એ તો આપણી લાવના આપણી લાવના સારી હોય તો જોડું પણ સાઈ બની જાય છે,

મરઘો—(મનમાં) ઠીક આ લગાઈ ઓરાડી દીધી લક્ષ્મીને માથે આપણે બંદા થયા છુટા લાવો એકાંત બેસીને વિચાર કરીએ કે પરિશ્રમ બધા કે પ્રારબ્ધ ? જોતીના ધધામાં પડ્યા ત્યારથી ભિક્ષુક થયા. પાંડે તો શેનું ઉલટા સરકારના માથુસો પગનીને પેશ કરે છે, પ્રભુ આ જીવનમાંથી મુક્ત કરે તો સારું, ચાર રૂપીઆની હવાલદારી મુકીને હળના અજોડા પકડવા કોણ આપણા જેવું નવરું હોય ? અધુરામા પૂરો ધરમાં કાસ, પ્રભુ તોળાઈ, પ્રભુ તોળાઈ.

સર્વોત્કૃષ્ટ જીવનની પ્રાપ્તિ.

(લેખક—મી. મણિલાલ ન. દોસી બી. એ.)

આ વાતતો સદા સ્મરણમાં રાખવી ઘટે છે કે મનુષ્ય જીવનમાં નિષ્ફળ નીવડ્યો, તે સર્વ રીતે નિષ્ફળ નીવડ્યો સમજવો. જીવનની નિષ્ફળતા તેજ ખરી નિષ્ફળતા છે, કાંઈ નહીં બાબતમાં આપણે વિજય પણ મેળવીએ, અને તે વિજય બહુ આકર્ષક હોય તોપણ જો જીવનમાં નિષ્ફળ નીવડ્યા તો તે વિજય પણ નકામો છે જે મનુષ્ય મંકુચિત જીવન ગાળે છે, અને પોતાના અગત સ્વાર્થમાંજ મગ્ન રહ્યા કરે છે, તે જીવનની નિષ્ફળતાના માર્ગ પર ગયો છે

કોઈ પણ મુદ્દ મનુષ્ય ક્ષણિક અથવા દેખીના લાભ સાથે પોતાના ઉત્તર લવિષ્યનો ભોગ આપે નહિ. વક્રમાર્ગ, અપ્રમાણિક રસ્તો, અથવા અશુભ કાર્ય પોતાનો ભાવ લાજ્યા વિના રહેતાજ નથી. છેવટે તો પ્રમાણિક જીવનજ વ્યાપારમાં, મિત્રનામાં, રાજકીય આગતમાં અને જીવનના દરેક પ્રસંગમાં વિશેષ લાભદાયી થાય છે

અમુક મનુષ્ય વ્યાપારમાં પ્રમાણિક અને મત્વવાદી છે એવી જો સાખ મેળવરી તેની કિમ્મત કોઈ ઓછી નથી વધીવાર એમ બને છે કે લાખો રૂપીઆની મુડી કરતા તેની

શાંખ તેને વિશેષ દિતકર થઈ પડે છે. જે વ્યાપારીએ કોઈ પણ સમય દગો દેઈ બીજાને છેતર્યા હોય, તેને આગળ જતા જણાય છે કે આ દગાની કિંમત તેને બહુજ ભારે આપવી પડે છે.

ઘણીવાર રાજકીય પુરૂષો પોતાનો હેતુ ખાર પાડવાને અયોગ્ય સાધનોનો આશ્રય લે છે, પણ તેમને આગળ જતાં જણાય છે કે આ અપ્રમાણિક સાધનોથી તેમણે પોતાનો જ વિકાસ અટકાવ્યો છે. રાજકીય નેના થતા ઇચ્છનાર યુવક અમુક વૃક્ષોના વમળમાં નહિ બેસતા લોકોના દિતને પોતાનું વૃક્ષ ગણે છે, જે આવેશમાં નહિ દોરાતા દેશના ખરા રાજકીય કલ્યાણને પોતાનું ધ્યેય કરી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે આખરે દેશનું હિન સાધે છે, અને સાથે પોતાનું પણ દિત સાધી કીર્તિના શિખરે પહોંચે છે.

જીવન યુદ્ધમાં જ્ય મેળવવા માટે અમુક યોદ્ધા યોજના હોવી જોઈએ, અને તે યોજના અમલમાં મુકવી ને જોઈતી સાધન સામગ્રી પણ આવશ્યક છે. કાર્યનો આરંભ કરવાને જે યોજનાની સવિસ્તર વિગત તથા તે સામગ્રીની અંધી વિગતનું જ્ઞાન શરૂઆતથી હોવું જોઈએ, એમ જરૂરનું નથી. જે આપણે ખરા ઉત્પાદક અને જીવનથી કાર્ય કરનારા હોઈએ તો આ વિગતો તો આગળ જતા મળી રહે છે.

યુવાવસ્થા, મધ્યમાવસ્થા અને ઉત્તરાવસ્થા—આ ત્રણે પ્રવૃત્તિમાં દરેક મનુષ્યને અમુક કર્તવ્યો, અમુક જોખમદારીઓ અને અમુક આનંદના પ્રસંગો હોય છે. જે યુવક પોતાના સમયનો, શક્તિનો અને ધનનો વ્યય સામાન્ય કેળવણી મેળવવામાં, અને પોતાના ખાતાને લમતી ખાસ કેળવણી મેળવવા પાછળ કરે છે, તે આખરે વિજયી થાય છે એમાં સંદેહ નથી.

ઘણીવાર એવું બને છે કે મધ્યમ અવસ્થામાં જીવે પોતાના વ્યાપારની પ્રવૃત્તિમાં એટલા બધા ગરક થઈ જાય છે કે તેઓના જીવનમાંથી માનસિક વ્યાપાર અને કલ્પના શક્તિ સર્વથા નાશ પામવા લાગે છે વ્યાપારની ધમાકમાં પુસ્તકો પ્રત્યેની રૂચિ જતી રહે છે, અને સાહિત્ય પ્રત્યે તેઓ તદ્દન બેદરકાર રહે છે, મેકાલેએ લખ્યું છે કે —

“જે મને કોઈ મહાન રાજા બનાવે અને તેની સાથે મહેલોમાં તથા બગીચામાં રહેવાનું હોય, સારા ભોજનો અને ગાડીઓ તથા સુંદર વસ્ત્રો હોય, પણ તે સાથે એવી શરત કરે કે મારે પુસ્તકો ન વાંચવા તો હું તો રાજા થવાને બદલે મારી નાની ઝુંપડીમાં રહી પુસ્તકો વાંચવાનું વધારે પસંદ કરું.”

આ મધ્યમ અવસ્થામાં પોતાની જાતને મંજાળી રાખવાની મોટી દુરજ ઉભી થાય છે પોતાની તફુરસ્તી ખરાબર સાચવવી અને બનાવવી એ દરેક મનુષ્યનો આનંદ અને કર્તવ્ય હોવું જોઈએ. મનુષ્ય ધરતી વ્યાપારની તથા બીજા અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં એવો ગુચાર જાય છે કે તે શરીરની દરકાર રાખે નથી, યુવાવસ્થાની પ્રવૃત્તિઓ, ટેવો અને વિચાર શ્રેણીઓ ઉપર મધ્યમાવસ્થાની સ્થિતિનો આધાર છે, તેમ મધ્યમ અવસ્થામાં કરેલી પ્રવૃત્તિઓ, પાકેલી ટેવો અને કરેલા વિચારોપર ઉત્તરાવસ્થાનો આધાર છે.

જે મનુષ્યો મધ્યમ અવસ્થામાં ઉત્તમ વિચારનાં બીજ રાખે છે, અને યુવકોની પ્રવૃત્તિઓમાં અને આસપાસના મનુષ્યોના કલ્યાણમાં રસાયો ભાગ લે છે, તે મનુષ્યો વૃદ્ધ અવસ્થામાં પણ યુવકને બાળતો ઉત્સાહ અને આનંદ રાખી શકે છે, અને વૃદ્ધાવસ્થાથી નહિ કરતાં તેને પણ જીવનના એક આવકારદાયક ફળલા તરીકે ગણે છે.

આપણે અનુભવી આગળ વધીએ છીએ, તો જદ્દ મનુષ્યો વિશેષ અનુભવી હોવાથી વિશેષ આગળ વધેલા હોવા જોઈએ જે મનુષ્યે સુવાચર્યા તથા મધ્યમ અચર્યા મારી રીતે ગાળી દરો, તે જદ્દ અવસ્થામાં પણ સમૃદ્ધિ અનુભવે અને જ્ઞાનથી આનંદમાં રહી શકે. કાંઈ ધાઉની લખે છે કે —

“ મારી માથે વધવા વધે. જીવનનો કેટલો ભાગ જેને વાસ્તે પ્રથમ ભાગ બનાવવામાં આવ્યો હતો — તે સર્વોત્તમ ભાગ હજી આવતાનો છે. આપણું ભવિષ્ય પ્રત્યુના હાથમાં છે તેણે કહ્યું છે કે, ‘મેં તો આખી યોજના રચી છે સુવાચર્યામાં જીવનનો અર્થો ભાગ પ્રકટ થા. કે’ પ્રચાર વિધાન ગણે, મરં જીએ, અને જગ પણ ગમરાતા ના ”

યજ્ઞા લોભની સ્થિતિ કુદ્દ દરેકોના જજ્ઞાવા પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે છે, તેઓ ધો. ૫ના પુછના તરફ મુખ રાખી ધોડાપર બેસે છે. તેઓ તરતર જૂઠાણ તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે.

તેઓને જૂઠાણ પ્રિય વાગે છે તેઓ જૂઠાણની ખામીઓ અને નિર્ભજતાઓનોજ વિચાર કરી વર્તમાનનું સુખ ભોગવી શકતા નથી.

જીવન કેવળ સુવાચર્યા ક્યારે નથી જીવના પ્રમો દરેકને ઉકેલવાના હોય છે યજ્ઞા-ખગને સુજ્ઞાન મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે કેટલાક પેલા હોય તો તેનો કેરી રીતે સમજાય દરેકે તે પ્રશ્ન વિચારવાનો હોય છે કેટલીક બાજુમાં વડેમ પડે, કેટલાક પ્રસંગમાં દુખ પણ થાય, કોઈ સ્વજનનું મરણ પણ ચાર, પણ જેઓ જીવનની સત્યતા ઉપર ચોતાની વિચારણેથી બાધે છે, તેઓ આ જવા બનાવેને જ્ઞાન, શક્તિ અને પ્રેમ ખીલવવાના પ્રસંગપ માને છે જેના દુમડ વખે છે કે જીવન એ તહેવારનો દિવસ નથી, પણ મધ્યમ અને અચર્યા ખીલવવાનું સાવન છે પ્રમુખે આપણે આ સંસારની પાડા-ખામા મુખા છે આ વાતનું વિસ્મરણ થવાથી જીવનનો કાપડો ગુચવાય છે.” નિશાળ આજની હોય ત્યારે પણ આપણે આનંદ લઈ શકીએ. દરેક પ્રમગે કામ તો કરવાનું જ હોય. રસકીન લખે છે કે —

“Pleasure comes through toil and not by self-indulgence and indolence, When one gets to love work, his life is a happy one”

“વિશ્વ સેવન અથવા આચર્યાથી સુખ મળી શકતું નથી, પણ જ્યારે ‘કામને કામ’ પ્રત્યે પ્રીતિ જાગે છે, ત્યારે તેનું જીવન સુખમય બને છે.”

સુખ સ્વામાયિક છે, અને જ્યાં સત્ય-નિષ્ઠા હોય, ત્યાં તે ચોક્કસ હોતું જ જોઈએ. નિષ્ઠા અને આપણા સ્વભાવના નિયમેને અનુકૂળ થઈ ચોક્કસ જીવન જાળવતું એ જ સત્ય-નિષ્ઠા છે, જે આ નિયમો જાણવાને અને તે પ્રમાણે વર્તવાને આપણે મધ્યમમરનો પ્રયત્ન કરતા રહીશું, તો આપણું જીવન મોટે ભાગે સુખમય જ થશે.

ત્યારે તો આપણે આપણા જીવનમાં સુખનાજ પરમાણુઓને દાખલ કરીશું જેમ આપણે આપણા સંગીમાં ચિતા, જલ, અમલોચ અને અગ્નિ દટિના પરમાણુઓ દાખલ કરી શકીએ, તેનીજ રીતે અને તેટલીજ રહેણાંચથી આ સુખના પરમાણુઓને આપણા હૃદયમાં સ્થાન આપી શકીએ આપણે હવે ને દુઃખમય ગીતેનો વિચાર કરે તો તણ દધણ જે બધ, ચિતા અમલોચ કે અગ્નિ દટિનો વિચાર કરીશું તો આપણી વિચારશક્તિ મંદ પડી જશે, અને આપણો મર્થ કરવાનો ઉત્સાહ પણ ધીમે ધીમે યદ જશે માટે તેમાં જગ્યા

પણ લાભ નથી આપણે તો વિજેતાની દૃષ્ટિ રાખાયુ આપણી આસપાસની અનેક ચીજોમા સુખ અને આનંદ રહેલાં છે. હવે તેનો લાભ લેવાને બદલે, વ્યયમા ખાવતી અડચણનો વિચાર કરી શા માટે દુઃખી થવું ? જે આપણે સીવા માર્ગપર ચડીએ, અને તે માર્ગપર ચાલવાનું જાણી રાખીએ, તો આપણી આસપાસ સુખનાં અનેક સાધનો પડ્યા છે. જે મનુષ્ય નિરાશાથી સુષ્ઠ જાય છે, તેજ નિષ્ફળ નીવડે છે, માટે દરેક સંયોગમાં એક વીરને જાણે તેવી વૃત્તિ રાખી તેમાંથી શીખવા ચોખ્ખા થીજવું.

દરરોજ પ્રાતઃકાળે સુખી થવાના નિશ્ચય સાથે જાગ્રત થાઓ. કોઈ પણ ગમગીનીનો કે અશાંતિનો વિચાર આવે, ત્યારે દિગ્ભ્રમથી તેની સામે થાઓ, અને તમારો પ્રાતઃકાળનો નિશ્ચય સંભારો. આવી વૃત્તિ રાખવાથી દુઃખમાંથી કંઈ મારવાની શક્તિ ચાલી જશે.

જે સંયોગો આપણાથી દૂર કરી ન શકાય, તે ક્ષતિ આનંદપૂર્વક સ્વીકારો, અથવા તેને જીલી જતા શીખો. બડબડવાથી અને નિસાસા નાખવાથી કાંઈ લાભ નથી. પ્રથમ હાથથી મળેલા સુખના અનુકૂળ સાધનો સ્વીકારવાને જેટલા આતુરત છો તેટલાજ દુઃખના પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને પણ સ્વીકારવા આતુર બનો.

કેટલાકને એમ લાગે છે કે આ સ્થિતિ કરતાં બીજી સ્થિતિમાં હું વધારે સુખી થઈશ. પણ તેમ માનવું તે મોટી ભૂલ છે.

તે છતાં કેટલાક ફેરફારની તો આપણને જરૂર છે, આપણી દરરોજની ફરજોમાંથી થોડા સમયને સારૂ આપણે અલગ થવું જોઈએ કે જેથી આપણને નવા જીવનનો અનુભવ થાય, અને જુની વસ્તુઓ આપણે નવા સ્વરૂપમા દેખાવા લાગે, આપણા દરરોજના મિત્રો, દરરોજના સોમનીઓ અને કુટુંબના મનુષ્યોથી પણ થોડા સમય સારૂ આપણે અલગ થવું જોઈએ. તે આપણા તેમજ તેમના બંનેના લાભ માટે થાય છે આ ફેરફારથી આપણે તેમને સારા રૂપમાં જોળખતાં શીખીએ છીએ, અને તેઓ આપણને સારા રૂપમાં જોળખતા શીખે છે, આપણા મગજમાંથી કેટલાક પ્રયમથી બાધેલા વિચારો દૂર થાય છે.

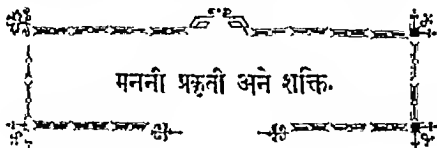
પ્રસંગોપાત કરેલી ટુકડી મુસાફરીથી ઉપર જીવ્યાવેલા લાભ થાય છે, પણ તે વાસ્તે આપણે આપણા સાથે સુખની લાવનાં લાભ જની જોઈએ. જે આપણા હૃદયમા સુખની લાવના નહિ હોય તો આપણે ગમે તેટલા દૂર ભળીએ તો પણ સુખ આપણને મળી શકશે નહિ લોલેલ લાગે છે કે, “ આપણે આપણી અંદર કેવા પ્રકારની દુનિયાને લઈ જઈએ છીએ, તેના પર આપણા સુખ દુખનો આધાર છે, અને બહારની દુનિયાની સુદગતા, શોભા અને કીમતનો આધાર આ આંતરની દુનિયા પર છે.”

જીવન આપણે ગુન્યતાગ્રાસ્ત્રું બનાવીએ તો બને, બાકી તે એટલું ગુન્યતાગ્રાસ્ત્રું નથી. આપણી અંદર શ્રદ્ધા અને ધૈર્યની જરૂર છે ગમરાવાની જરૂર નથી, કોઈપણ મનુષ્ય પોતાનો ભારે બોળે રાત પડતા સુધી ઉંચકી શકે, કોઈપણ મનુષ્ય એક દિવસ માટે ગમે તેવું સખ્ત કામ કરી શકે કોઈ પણ મનુષ્ય સર્વાસ્ત સુધી માધુર્યથી, ધીરજથી, પ્રેમથી અને પવિત્રતાથી રહી શકે-અને જીવનનો આજ અર્થ છે, દરરોજ સવારે નવું ચૈતન્ય પ્રકટે છે.

આપણે આજની અડચણોનો કેવી રીતે ઉકેલ લાવીએ છીએ અને આપણાં કર્તવ્યો બજાવીએ છીએ-તેજ વિચારવાનું છે. આવતી કાલનો વિચાર આવતી કાલ કરી લેશે.

આ રીતે જીવન ગાળનારને સદાયકારક ધણું પ્રસંગો મળી આવશે, અને જ્યારે આ

મુલ્ય હેઠ તથાવાનો સમય આવશે, ત્યારે પણ આપણે તૈયાર હોઈશું, આપણે મરજીથી ૩૨ પામીશું નહિ, કાગળ કે પત્રિક અને અંતઃગત્ય પ્રમાણે જીવન ગાળનારને અહીં પણ બચેલા નથી, તેમ માણ પણ પછી પણ ભય રહેતો નથી. તેણે સર્વોત્તમ તરફનો અનુભવ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેણે જીવનની અમગ્ના અનુભવી છે, આવી અમગ્નાનો ખ્યાલ પામનાર મનુષ્ય સર્વ પ્રસંગોમા અને સ્વપ્ન પ્રમથે મુખ્ય અને શાંતિ અનુભવે છે.

મનની પ્રકૃતિ અને શક્તિ.

(લેખ- K C Mehta)

મન જીવનનો વ્યવસ્થાપક છે અર્થાત્ જીવનનો પુરો સુકાન છે (સાચો યા અગમ) મનના દાધમા છે. તેના પરજ જીવનની બધી દશાઓ દેશી છે. તે ચક્તિઓને કરનાર ધરનાર તથા પોતાના પગીણાઓને મદન કરવાવાળું છે. તેમાં પ્રમાત્મક અને સત્તાત્મક બે નક્તિયો છે.

(૨) મન ભાગને રચવાવાળું છે, વિચાર તેનું મુતર છે, સારા અને ખરાબ કર્મ તાના અને બાના છે અને જીવન તાંતજીવર કરેલી વણાવટ ચરીટી છે. મનમ્વચરીત વચોને ધાગ્યુ કરે છે.

(૩) મનુષ્ય વિચારશીલ જીવ હોવાના કાગળુથી મનની તમામ ચક્તિઓ રાખે છે અને તેની અમીટી અમીમ છે તે અનુભવદ્વારા રાખે છે પરન્તુ તેને જાતે પોતાને ધણી બધી વાનોથી બાધી રાખ્યો છે, અને જે પ્રકારે તે પોતાને જાધી શકે છે તેનીજ રીતે પોતાને ત્યારે જન્મે ત્યારે જોડાવી પણ શકે છે. તે પોતાની જન્મજાતુચાર દતકીન યા નિંદા, નિંદ્ય યા હિંમ્મ બની શકે છે. તે વારંવાર અગ્યામથી દેવો મદગ્યુ લગી શકે છે, તે પોતાને થમમાં નખી શકે જ, જોડને સુંડી કે સત્વતા લેશ માત્ર પણ ન રહે અને તે એક એક કરીને બોલેને નિમુંષ કરીને ફરીથી પુર્જુરૂપે સ્ત્રવતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેની સ્ત્રવતાઓ અપરીમીન છે તેને પુર્ણ સ્વતંત્રતા છે. તે પોતાનો મનનો એકસો રાગ છે.

(૪) જાતે પોતાની રચીતી જનાવવી તથા પોતાના ગુદનાના માટે દશાઓને આગરી યા તીજુરી મનુષ્યનો સ્વભાવ છે તેમા પ્રાપ્ત રચીતીને બદલવાની અને દોષ દશાને છોડી દેવાની પણ શક્તિ છે અને તે અદનીશ એક એક કરીને દશાઓનું જાન સગીત કરતો ગુદ છે.

(૫) અંતરીક વિચાર ચરીત અને જાનને જનાવે છે અર્થાત્ વિચાર પરજ ચરીત અને જીવન પુર્જુ રીને દેશા છે. અને મનુષ્ય તેમા પોતાની વિચારચક્તિયો અને પ્રવત્તોદ્વાય મરોજન અને પરીવર્તન કરી શકે છે ડેવરી બેટી અને પાપના બધન રચનમાંતે દોષ છે અને પોતાનાજ્ઞાસા તટ કરી સમય છે, તે મનના જિવાય બીજે કરાંધ નવા હોતા

મનજ તેનું નિવાસસ્થાન છે અને યદાપિ પ્રવક્ષમાં તેમનો સમય જવારના પદાર્થો રો છે, તથાપી ખરી રીતે જોતા તેમ નથી જાણતો રમ અંદરના રંગની માફક હોય છે. અને અંદરના રંગથીજ તેને જીવન થન મળે છે, આનુ ઉત્કુ નથી થનું. સાન્ય કાષ્ટ જવારના પદાર્થથી પેદા નથી થતી, પરંતુ પદાર્થને પ્રાપ્ત કરવાની માનસીક ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રકારે દુઃખ અને શોકની ઉત્પત્તિ જવારની વસ્તુઓ ને જીવન પ્રક્રિયાઓથી નથી થતી, પરંતુ તે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવાની માનસીક ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થાય છે વસ્તુઓને ઘટનાઓની તરફ મનની પ્રવૃત્તિને નિયંત્ર કરવાના કારણથી થાય છે. તે મન જે પવિત્રતાદાગ શીશીન અને જ્ઞાનદારા થાય છે, તે સાચો અને ઇચ્છાઓને જેમના દુઃખથી અટકા માધે છે-જોતાથી દુર ગએ છે, અને તેજા માટેજ તે જ્ઞાન અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

(૬) ખીનઓને ખરાગ મમજીને તેમને તીવ્રજારની દ્રષ્ટિએ જોવાથી અને જવારની દશાઓને અનિહારક માનીને તેમને ખરાગ અનાવસાથી મસારતો કલેય અને વ્યાકુલતા વધે છે, ઘટનાક નથી, જવારનો રમ અંદરના રંગની દેવજ પ્રતીચ્છાથી અને પ્રભાવ છે અને જ્યારે હૃદય પુનીન અર્થાત શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે જવારની ખરી વાનો શુદ્ધ થઈ જાય છે.

(૭) મમસ્ત ઉભની અને નવજીનો કમ અંદરથી જવારની તરફ આ મર્વગ્રાપક નિયમ છે, સમસ્ત વૃદ્ધિ અને વિદ્યાસ અદ્યથી થાય છે સમસ્ત સંયોજન અને વિયોજનનુ અંદરથી જ થવું ઉચીત છે. તે મનુષ્ય, જે ખીનઓથી અર્થ માવો નથી કરતો અને પોતાની શક્તિઓનો પોતાના મનને જાલવા અને પુનર્જીવીન કરવામા તથા ઉન્નતી આપવામાં લગાડે છે, પોતાની શક્તિઓને અને પોતાને સુરક્ષીત ગએ છે. અને, આ પ્રકારે પોતાના ચિત્તને મામજસ્પ આપીને, તે ખીનને પણ ઉદારતા અને સહિષ્ણુતાથી પોતાની જ અવસ્થામા લઈ આવે છે, કારણ કે ખીનઓનો અંતીકારી અને પ્રવેશક જની જેવવાથી શાંતી અને ચેતન્યતા પ્રાપ્ત નથી થતી પરંતુ પોતાના પર પર્ણ મયમ ગ્રાપવાથી અને નીતિના માર્ગ પર દ્રઢતાપૂર્વક અગ્રસર ચવાથી.

(૮) મનુષ્યના જીવનનો જોત તેનું હૃદય, તેનું મન છે. તેને પોતાનું મન પોતાના વિચારો અને કાર્યોથી તૈયાર કર્યું છે, તેને નવીન વિચારોદારા, દેર અસંગત કરવાનો તેને જ્ઞાંતીકાર છે. એ કેવી રીતે થઈ શકે છે-નેનાપર હવે અમે વિચાર કરીશું.

ટેવ કેવી રીતે પડે છે.

(૧) જ્યારે કાંઈ લાવ ચિતમાં હરી જાય છે અને તે વારંવાર કરવામાં આવે છે, જ્યાં એક નવી ટેવ જતી જાય છે, ઉદાહરણના અને આનંદ, ક્રોધ અને શાંતી, લોભ અને ઉદારતા એટલે સમસ્ત માનસીક વૃત્તિઓ-પોતાની દેખીતી પ્રવૃત્તિ કરવી ટેવ છે. જે વિચાર વારંવાર મનમા આવ્યા કરે છે, તે આખરે દ્રઢ ટેવનું રૂપ ધારણ કરી લે છે, અને આજે ટેવો જીવનના સ્તોત્ર છે. જીવનની ઉત્પત્તિ આનાથીજ છે.

(૨) પોતાના અનુભવોની પુનરાવર્તનદાગ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવું મનનો જ્વલાવ છે.

આરંભમાં જે વિચારને પ્રદક્ષુ કરવો અને તેનાપર સ્થિર રહેવું ધણું દક્ષુ હોય છે, આખરે તેજ વિચાર મનમાં વારંવાર થવાથી પ્રાકૃતીક તથા સ્વભાવીક વૃત્તિ થઇ જાય છે જેમ જ્યારે કોઇ પુરુષ કોઇ વેપાર શીખવે આરંભ કરે છે ત્યારે તે પોતાના જોખરોને કામમાં લેતાં તો દુર રજા તેમને સારી રીતે ચલાવી પણ નથી શકેતો, પરંતુ કેટલોક વખત વીસા બાદ પોતાનાજ ધૈર્ય અને અભ્યાસથી જોખરોની સાથે પુર્ણ સહેલાઈ તથા ચતુરાઈથી કામ લે છે, જે પ્રમાણે કોઇ વૃત્તિને મનમાં સ્થાપીત કરવાના માટે ચાહે પ્રથમ કેટલી પણ મુશ્કેલી યા અસહનીતા પ્રતીત થાય પણ અધ્યવસાય અને અભ્યાસથી તે દ્વં થાય છે, અને આખરે ચરીત્રનું સ્વભાવીક અને સહેજ અંગ બની જાય છે.

(૩) મનમાં પોતાની દેવો અને વૃત્તિયોને જતાવવાની તથા બદલવાની જે શક્તિ છે તેજ મનુષ્યને ઇન્દ્રિયોના વશથી મુક્ત કરી પુર્ણ સ્વતંત્રતાને રસ્તો દેખાડે છે, કારણ કે મનુષ્યમાં જેમ ખરાબ લત પકડવાની મમતા છે તેમજ મારાં લક્ષણ શીખવવાની પણ છે. દ્વે એક વાત અમારી સંસ્કૃત ઉપરથીત થાય છે, જેનું સમજવું ઉચીત છે અને જેનાપર અમારો ખુબ વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

(૪) સાધારણ રીતે એમ કહેવાય છે કે ભગ્નાઇ કરવા કરતાં જુગાઇ કરવી અને પુણ્ય કરવા કરતાં પાપ કરવું સહેલું છે. આ વાત સર્વમાન્ય છે લોક આજે એક સ્વચસીક વાત માને છે, ચૈતન્ય ભુક્ષ જેવા એક પુરુષે પણ કહ્યું છે—“ખરાબ અને તુડીશનકારક કાર્ય કરવા સહેલા છે, પરંતુ ક્ષાયકારક અને ઉત્તમ ધર્મો મુશ્કેલ છે.” સાધારણ લોકપર તો આ વાત ધરીત થાય છે પણ ખરી રીતે જોતાં આ એક ક્ષણ સ્થાયી અનુભવવાળી છે, માનવી વિદ્યાસત્તુ એક યસ અંગ માત્ર છે. આ પદાર્થનો કોઇ અવિચલ ગુણ નથી આનાથી સત્યતાનો આમા કંઇ સ્વભાવ છે.

(૫) માનવ વર્ગની સજ્જાઇ કરવા કરતાં જુગાઇ કરવી સહેજ થાય છે, કારણ કે મનુષ્યોમાં અજ્ઞાન રહેવું છે. તે વસ્તુઓની સાચી પ્રકૃતિ અને જીવનના સાર અને ખર્ચથી અજાણતા છે જ્યારે બાળક લખતુ વાંચતુ શરૂ કરે છે ત્યારે તેને માટે કલમને અનુચીત રીતે પકડવી અને વળેતો ખોટા લખવા સહેલું છે, પરંતુ કલમને બરાબર પકડવું અને સારી રીતે લખવું ધણું મુશ્કેલ છે. આનું કારણ એજ છે કે તે લેખનકળાને નથી જાણતો પણ તે પોતાના નિરતર ઉદ્યોગ અને અભ્યાસથી પોતાના આ અજ્ઞાનને જુસાડીને, આખરે ખરાબ લખતુ શીખી જાય છે અને પછી તેને માટે ખોટું કાર્ય કરવું મુશ્કેલ અને સાથે ને સાથે સર્વથા વ્યર્થ થઈ જાય છે. મન અને જીવનની પણ આજ દશા છે તેમનાપર પણ આ વાત ધરીત થાય છે એમાં કોઈ શક નથી કે મનમાં આ સાધ્ય વિચાર લાવવા અને સાગ કામ કરવાની દેવ નાખવાના માટે ધણું અભ્યાસ અને નિરતર ઉદ્યોગ આવશ્યકના છે, પરંતુ, આખરે, એક સમય એવો આવશે ત્યારે સારા કાર્ય અને વિચાર કરવા સ્વભાવીક અને સ્વચ થઇ જશે અને ખરાબ કામ કરવા દક્ષુ અને મર્ચા અનવશ્યક.

(૬) જેમ કારીગર પોતાના અભ્યાસથી, થોડા દિવસોમાં, પોતાના વ્યવસાયમાં ચતુર થઇ જાય છે, તેમજ મનુષ્ય પણ પોતાના અભ્યાસથી સુજનતામાં પ્રવિષ્ટ બની શકે છે આ કાર્ય કરવું કંઇ દક્ષુ નથી કેવળ તેને પોતાના વિચારોને નીતિ અને ઉત્તમ જતાવવાની જરૂર છે, કારણ કે જે પુરુષને માટે ગદા વિચાર મનમાં લાવવા મગ્ન અને સ્વભાવીક

યર્ષ જાય અને ખરાય વિચાર અને કામ કાણુ દેખાય, તો નિમંદેહ તેને બધાથી ઉચ્ચ ધર્મ અને પુનીત આત્મીક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું છે.

(૭) લેહિતે પાપ કરવું સરલ અને સ્વભાવીક છે, કારણ કે તેઓએ કાંઈ ખરાય કાર્ય વારવાર કરીને જ્ઞાનહીન વિચારોની ટેવ પ્રાપ્ત કરી લીધી છે, અવસર મળવા પર ચોરને માટે ચોરી કરતાં અટકી જવું બાણું કાણુ છે, કારણ કે આટલા દિવસો સુધી તેના માનસીક ભાવો લોભ અને લાલચથી પરીપુર્ણ હતા. પરંતુ ઇજ્જતદાર પુરૂષને માટે જેને અત્યાર સુધી ખરા અને સત્ય વિચારોમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કર્યું હોય અને એથી જેને ચોરીની ક્ષુદ્રતા, મુર્ખતા અને નિષ્ફળતાનું એટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયું હોય કે તેના હૃદયમાં ચોરી કરવાનું ધ્યાન પશુ ન થતું હોય આ કાર્ય કંઈ કાણુ નથી. ચોરી કરવી બાણું મોટું પાપ છે અને મેં એનો પ્રયોગ એટલા માટે કર્યો છે કે આપને સ્પષ્ટ માત્રમ થઈ જાય કે ટેવનો ફટલો મોટો પ્રભાવ હોય છે અને તે કેવી રીતે પડે છે. પરંતુ સમસ્ત પાપ અને પુણ્યનો પાયો આવી રીતે જ ન ખાય છે. હજારો મનુષ્યોને માટે ક્રોધ અને અધીરતા સ્વાભાવીક અને સરળ છે, કાંઈક કે તેઓ એવા વિચારો અને કાર્યોને મનમાં વારવાર સ્થાન આપે છે અને ફરી ફરીને તે કરવાથી આ ટેવ વધારે દ્રઢ અને સ્થાયી થઈ જાય છે એજ પ્રમાણે શાંતિ અને ધૈર્યવાળા વિચારો મનમાં લાવીને ફરીથી તેને નિરતર મનમાં ફેરવવાથી અને તેમાં પ્રવૃત્તિ થઈ જવાથી તેવોજ સ્વભાવ થઈ જાય છે. આ પ્રકારે શાંત રહેવાની અને વૈયં રાખવાની ટેવ પડી જશે અને ક્રોધ અને અધીરતા હમેશાંને માટે વિદાય થઈ જશે આવી રીતે બધા પોતા વિચારોને મનમાંથી કાઢી શકાય છે, અશુભ કર્મમાંથી છુટકારો મળી શકે છે અને પ્રાપ્તપરિવ્રજ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

કાર્ય અને જ્ઞાન.

(૧) જીવનમાં મનજ સર્વ કંઈ છે અને તે એવી ટેવોનો સમુદય છે જેને મનુષ્ય ધીરે ધીરે યત્નપૂર્વક પોતાની ઇચ્છાનુસાર સુધારી શકે છે, એટલે જેના પર પોતાનો પુર્ણ પ્રભાવ અને અધીકાર જમાવી શકે છે આ વાત જેવી મનુષ્યના હૃદયમાં બેસી ગઈ કે તેના સ્વતંત્રતાના દારની કુચી મળી ગઈ.

(૨) પરંતુ જીવનની વિપદોથી (જે માનસીક વિકાર છે) છુટકારો પ્રાપ્ત કરવાના માટે અંદરથી ધીરે ધીરે ઉન્નતિની જરૂર છે, આ કાર્ય કંઈ એવું તો છે જ નહીં કે જે બહારથી એકદમ કરી લેવામાં આવે, અરજ દર કલકિ અને દર દીવસે મનમાં નિર્દોષ વિચાર લાવવાની અને એવી અવસ્થાઓમાં, જેમાં શુદ્ધ અને લોભની સમાનતા ન હોય, યોગ્ય અને શાંતિપ્રદ ભાવ ધારણ કરવાની ટેવ નાખવી જોઈએ. જે પ્રકારે ધીર શીત્પ્રકાર પત્થરના એક કકડાને બણા અધ્યયસાવની સાથે કાપ કુપ કરીને હીક કરે છે, ત્યાં સુધી પોતાના પવિત્ર આદર્શને મિદ્ધ ન કરી લે ત્યાં સુધી નિષ્કલક જીવન વ્યતીત કરવા ઇચ્છનારા મનુષ્યો-પોતાના મનના અનગદ વિચારોને હીક કરવા જોઈએ.

(૩) આ પ્રકારે શ્રેષ્ઠ મનોરથો રાખીને મનુષ્યે સર્વથી ઉચ્ચ અને સરજની સરણી-યોથી શરૂઆત કરવી અને પછી ધીરે ધીરે ઉચ્ચ અને કાણુ શ્રેણીઓ પર ચઢવું આવશ્યક છે આ પ્રકારની વૃદ્ધિ, વિકાસ અને ઉન્નતીને આ નિયમ જીવનના પ્રત્યેક વિભાગમાં અને પ્રત્યેક માનવી-બંદના પર વર્તીત થાય છે અને જ્યાં આનું ઉદ્વેગન થાય છે ત્યાં પુરી અસરજતા થાય છે. વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં, કોઈ વ્યાપાર શીખવામાં અથવા કોઈ વ્યવસાય કર-

ચામા બધા લોક આ નિયમને પુર્ણરૂપે અગ્રીકાર અને પાલન કરે છે, પરંતુ મુખ્ય દમા-
વાના, સત્યતાની છાત્રાસામા અને હવનના યોગ્ય આચરણ અને જ્ઞાન પર આધારમા સગ-
ભાગ બધા મનુષ્ય આત્મ ઉત્તર કરે છે એટલા માટે ધર્મ, સત્ય, અને નિષ્કલંક હવન
અપ્રાપ્ત અને અજ્ઞાન રહે છે

(૪) લોક મનને છે કે અધ્યયન કરવું અને અધ્યાત્મીક તથા દાશર્તીક કૃત્યનાઓને
સ્વીકારી લેવુંજ ઉચ્ચતર હવન છે, તેઓ વિચાર કરે છે કે એમ કરવાથી આત્મીક સિદ્ધાન્ત
મમજી સદાગ્રે આ તેઓની ભુષ છે, ઉચ્ચતર હવનનો અર્થ છે વિચાર, શબ્દ, અને દર્શન
ઉચ્ચ બનાવવું અને તે આત્મીક સિદ્ધિતાનું જ્ઞાન જે મનુષ્યો અને મૃદિમાં વ્યાપારીક
દેાય છે-કેવળ ધર્મના અનીકાલીન અનુમ્મધાન અને અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે

(૫) પ્રથમ એની શુદ્ધ વાન ગણી શકાય, નાની વાતોમા મુખ્ય પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી
લેવી અને તેને સમજી લેવું જોઈએ, સત્યનો અભ્યાસ કરવાથી સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય
છે. અધ્યાપક પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આરંભમાં જ ગણીન શાસ્ત્ર સંબંધી અપરા સિદ્ધિ-
તાને શીખવવાનો ઉદ્દેશ નથી કરતો.

તે જાણે છે કે આરી રીતે શીખવું અને શીખવવું બંધ અને અમલર થશે, પ્રથમ
તે તેમના આગળ એક માધારણ સલાહ મુદ્રી દે છે અને પછી તેને સમજાવીને તેમને
શીખવાનો અવકાશ આપે છે

ત્યારે વારંવારની અમરજના અને ઉદ્દેશથી તેઓ આખરે તેને ફીક કરવા લાગે છે.
તેના પછી તેના ક્રમતા પણ વધારે કઠણ અને ન્યા મુધી તેઓ ફેટલાક વર્ષ પરીશ્રમ
કરીને, ગણીતના સપૂર્ણ પાકોને જાણી નથી લેના ત્યા મુધી તે ગણીતોના મુદ્દમ સિદ્ધિતાને
પ્રકટ નથી કરેતા.

(૬) કામ આપાગને માનીતો, શાંતપકારીને શીખની વખતે ઊંડરને પ્રથમ યત્ર
વિદ્યાના સિદ્ધિતાને શીખવવામાં નથી આવતા, પરંતુ એક સાધારણ ઓખર તેમના હાથમ
મુદ્રી દેવામા આવે છે અને ત્યારે તે તે ઓખરનો પ્રયોગ કરવા માટે છે જેમ જેમ તે
પોતાના ઓખરોને ફીક અંવાવવા લાગે છે તેમ તેમ તેને વધારે કઠણ કામ આપવામાં આવે
છે, એટલે મુધી કે ફેટલાક વર્ષના સફળતાપૂર્વકના અભ્યાસથી તે યત્ર વિદ્યામાના સિદ્ધિ-
તાને જાણુવા અને સમજવાને તૈયાર થઈ જાય છે.

(૭) જે મુદ્દરશીમા પ્રગથ શારો છે ત્યા જાગરને પ્રથમ આજ્ઞાપાલન શીખવા
વામાં આવે છે, જાગરને એટલું પણ નથી જાણવામા આવતું કે એ જા માટે કરવું જોઈએ
પરંતુ એમ કરવાની આજ્ઞા આપવામા આવે છે અને ત્યારે ઉચીત અને ફીક કામ કર-
વામા મરજના પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તેને તેમ કરવાનું કાળજી જતાવવામા આવે છે કોઈ
પણ પિતા જાગરને પુત્ર મજબી કર્તવ્ય અને સામાજિક ધર્મનો અભ્યાસ કરાવી લેવાના
પહેલા નીતિશાસ્ત્રના સિદ્ધિતાને શીખવવાનો પ્રયોગ નહીં કરે.

(૮) એટલા માટે સાધારણ વાતોમાં પણ અભ્યાસ, જ્ઞાનથી પડેલા છે અને આત્મીક
વાતોમા ઉચ્ચતર હવન બપની કરવામાં આ નિયમ અસરકારક સત્વ કરે છે ધર્મ કરવાથી
જ ધર્મની ઓગખાણ આવી શકે છે, અને ધર્મના અનુદાનમાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી લેવાથી
જ મનુષ્ય જ્ઞાન થઈ શકે છે, કાળજી કે પુણ્યના અભ્યાસ અને મુદ્દલમાં પૂર્ણ પ્રવિણ થવું
જે મનના જ્ઞાનમાં દક્ષ થવું છે-અનુ પ્રતિ કનક અને પ્રતિ દિરમે બનાવેલા અભ્યાસ

કરવાથી જ શરૂમા સરળ અને બાદમા કઠણ વાતો પર સતતજ્ઞ જ્ઞાન થઈ શકે છે, જેમ બાળક પોતાના નિરતરના અભ્યાસથી અને ઉદ્યોગથી સમસ્ત અસફળતાઓ અને મુશ્કેલીઓને પાછ કરતો પોતાના પાડોને ધીરજ અને આદરપૂર્વક યાદ કરે છે, તેમજ સત્યનો છતાંજ બાળક, વિદ્યોગથી નહીં ડરે અને મુશ્કેલીઓથી દ્રઢ બનતો, પોતાના કાર્યમાં લાગી જાય છે અને જેમ જેમ તે પુરુષને ઉપાર્જન કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેનું મન મનના જ્ઞાનથી ઉદ્ધારીત થતું જાય છે, આ તે જ્ઞાન છે, જેમા તે સુક્ષીત રીતે વિશ્રામ કરી શકે છે.

શૈવભાવ અને વૈષ્ણવભાવ

[લેખક—શ્રી સ્વામી વિવેકાનંદજી મહારાજ]

કર્મના રહસ્યને જાણવું એ મનુષ્ય જીવિતી બહારની વાત છે. આ રહસ્યને જાણવું મુક્ત મહાપુરુષ જ જાણી શકે છે કર્મોની દૃઢમનીષ આપકશક્તિ જાણવુંજોમાં પણ પોતાનું કાર્ય કરી શકે છે. સાધારણ મનુષ્ય કર્મરહસ્યજાણવીન બની કાર્યોની વિમોહિત કરવાવાળો અમાધારજી શક્તના દ્વંદ્વમાં દ્વંદ્વ કર્મ પરપરાના ઉત્પાદક બને છે, અને આવાગમન અદ્વંદ્વમાં અટવાય છે, પરંતુ જાણવુંજો મહાપુરુષ કર્મ ભોગ કરતા થકા પણ કર્મ રહસ્યજાણતા હોવાથી નવીન કર્મ મપાદનરૂપ કર્મ પરપરાના ઉત્પાદક ન બનતાં, પોતાના આવાગમન ચક્રને શાન્ત કરી દે છે, અર્થાત્ કર્મભોગ કરતા થકા પણ સ્વસ્થચિત્ત રહી જ્ઞાનજ્ઞાનો અનુભવ કરે છે, જેથી પોતે ધન્ય થાય છે અને જગતને ધન્ય કરે છે.

પરોપકારતત્ત્વપરાયણ ધર્મશાસ્ત્રના જાણવુંજોનો જગતની સાથે ઔપચારિક સંબંધ બની રહેવાથી તેમનામા કદી શૈવભાવની પ્રધાનતા અને કદી વૈષ્ણવભાવની પ્રધાનતા જુલ્યાન દશામાં થયા કરે છે. મતભાવ એ શૈવ ભાવ છે અને ચિત્તભાવ એ વૈષ્ણવ ભાવ છે. આનંદભાવની પૃથક્ સ્થિતિ નથી. આનંદભાવ શૈવભાવમા અને વૈષ્ણવભાવમાં વ્યાપક એ અવગ્યાન કરે છે, તેનો પ્રાદુર્ભાવ કદી શૈવભાવની પ્રધાનતામાં અને કદી વૈષ્ણવ ભાવની પ્રધાનતામા થાય છે જાણવું મુક્તજ્ઞ સ્વચ્છિન્નરૂપ હોવાથી તેની જુલ્યાન દશામા ભલે શૈવભાવનું પ્રાધાન્ય હોય કે ભલે વૈષ્ણવભાવનું પ્રાધાન્ય હોય, પરંતુ તેમાં દ્વંદ્વતા પૂર્ણ આનંદભાવ બની રહે છે નિર્વિદ્વેષ સમાધિ દશામાં ત્રણે ભાવ માધ્યાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, જે પ્રમાણે સામાન્યપ્રમાણ પ્રકૃતિ લયને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તે પ્રમાણે એ ત્રણે ભાવોની સમાનતામાં ત્રણેની પૂર્ણતા ત્રણે એક અનિર્વચનીય દશા ઉત્પન્ન થાય છે,

તે ભાવાતીત દશા છે; અને તેને મન્યદાનદ રૂપતા પ્રાપ્તિ કહે છે વ્યુત્થાન દશા પ્રારબ્ધ કર્મ વેગદ્વારા ઔપચારિક સ્વરૂપથી હોવાથી તેમાં ચેત્ર ગમે તેટલી હોય તોપણ તે વખતે સત્ભાવ સંબંધીય પ્રાકૃતિક પૂર્ણતા અને ચિત્તભાવ સંબંધીય જ્ઞાનની પૂર્ણતા થઈ જવાથી તે બંનેમાં વ્યાપક આનંદ ભાવની પણ પૂર્ણતા થઈ જાય છે. કેમકે તે વખતે ખજાનદારની માફક તે આનંદ સૃષ્ટિના ઉત્પાદક ન થતા લયના જ દારણ રૂપ બને છે. અનિર્વચનીય ભાવાતીત દશામાં વાસ્તવિક રૂપે કાર્મ ભાવની સ્થિતિ રહેલી એ અસંભવિત હોવાથી તે ભાવોની પૂર્ણતાને માટે તેને મન્યદાનદ રૂપતા પ્રાપ્તિ કહે છે કેવળ વ્યુત્થાન દશામાં તે ભાવોનું ઔપચારિક રૂપ જણાઈ આવે છે સાધારણ મનુષ્યોમાં પણ એજ વૃત્તિઓ ઉદય થયા કરે છે, પરંતુ જ્ઞાનની પૂર્ણતા તેમાં ન હોવાથી સત્સત્તાની, ચિત્તસત્તાની અને આનંદસત્તાની પણ પૂર્ણતા થતી નથી. અવિજ્ઞાની ઉપાધિ આ સત્તાઓને ખગડારમાં પરિણત કરતી થઈ પરમ શિવરૂપ જીવને મુદ્દ બનાવી દે છે જીવનમુક્ત મહાપુરુષોમાં એ ત્રણે સત્તાઓ પૂર્ણ રૂપે ધારણ કરી લે છે. તેની વ્યુત્થાન દશામાં જે વખતે તેમાં પ્રવૃત્તિ પ્રાધાન્યથી અર્થાત્ ઉર્વ ગતિથીના પ્રવૃત્તિના અવલંબનથી પ્રધાનત ભાવેલો ઉદય થાય છે, તે વખતે તેમાં પ્રધાનત સત્ મતા કાર્ય કરે છે અને તેને શૈવભાવ કહે છે, તે વખતે પ્રવૃત્તિ સંબંધીય કાર્મ જાતની અડચણ ન હોવાથી સરલતાથી તે ભાવની ક્રિયા થાય છે જેથી તે શૈવભાવની ક્રિયા થાય છે સત્ મતાની પ્રધાનત સ્થિતિ શિવમાં હોવાથી તે ભાવનું નામ શૈવભાવ છે અને તેથી જ શિવજીને ભોલાનાથ કહે છે કેમકે તે પ્રવૃત્તિના ઉર્વ ગતિથીના સ્વાભાવિક પ્રવાહમાં ધણે ભાગે એટલા તક્ષીન રહે છે કે તેમને કાંઈ પણ ચેષ્ટા ધણે ભાગે આપાસપૂર્વક કરવી પડતી નથી. જે વખતે જીવનમુક્તોની વ્યુત્થાનદશામાં જ્ઞાન પ્રાધાન્યથી પ્રધાનત ભાવેલો તેમાં ઉદય થાય છે તે વખતે તેમાં પ્રધાનત ચિત્તમતા કાર્ય કરે છે, તેને ગૈશ્વરભાવ કહે છે તે વખતે પ્રવૃત્તિ સંબંધીય અનેક અડચણો થવા છતાં પણ જ્ઞાનનું અવલંબન ન છૂટવાથી અટકરૂપે તે ભાવની ક્રિયા થતી રહે છે, જેથી તે ગૈશ્વરભાવની ક્રિયા છે સ્થિતિ કાર્ય વિષ્ણુનું હોવાથી વિષ્ણુને સામન્તર્ય મ્હાથે અનેક પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. પરંતુ તેમાં જ્ઞાનનું અવલંબન જરામર જતી રહે છે જેથી ચિત્ત સત્તાની પ્રધાનત સ્થિતિ વિષ્ણુમાં છે અને તેથીજ તે ભાવનું નામ ગૈશ્વરભાવ છે વિષ્ણુ ભગવાનને શીરજીની માફક દેષ ભોલાનાથ કહેવું નથી, તે પ્રતિજ્ઞા સ્થિતિ સંબંધીય સામન્તર્ય વિચાર કરતા જગદુપકારક કર્મોમાં આસક્ત રહે છે. ધ્વજાકોટીના જીવનમુક્ત શૈવભાવમાં અધિક ભાવિત રહે છે, અને શરોટ્ટાટિના જીવનમુક્ત ગૈશ્વરભાવમાં અધિક ભાવિત રહે છે

જીવનમુક્ત મહાપુરુષોમાં નિર્વિદ્ય સમાધિની અવસ્થાને વખતે તે અવસ્થાની પ્રવૃત્તિથી પર હોવાથી મન્યદાનદ ભાવોની પૂર્ણતા રહે છે, પરંતુ તેની વ્યુત્થાન દશા પ્રવૃત્તિની માથે ઔપચારિક સંબંધ યુક્ત હોય છે, જેથી તે દશામાં ઉપરના ત્રણે ભાવોમાંથી આનંદ ભાવની પૂર્ણતા રહેવા જતા પણ સત્ અને ચિત્ત ભાવેની ક્રિયામાં સૃષ્ટિના પ્રતીત થાય છે. તેને લઈ શૈવભાવ અને ગૈશ્વરભાવ શબ્દોની દરખાયા થઈ છે.

ધ્વજાકોટી સંબંધ ગંજવાને માટે આનંદભાવ સૃષ્ટિના ઉત્પાદક છે. ન્યારે સત્ અને ચિદ્ ભાવની પૂર્ણતા થઈ જાય છે, ત્યારેજ આનંદ ભાવની પૂર્ણતા થાય છે. અપૂર્ણ આ-

નદ ભાવ સૃષ્ટિના ઉત્પાદક અને પૂર્ણ આનંદભાવ લક્ષના ઉત્પાદક છે પ્રાકૃતિક પૂર્ણતા વગર પૂર્ણ આનંદભાવની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, જેથી સત્ભાવની આવશ્યકતા છે અને પૂર્ણ જ્ઞાન અર્થાત મસાર મ મંધીય પૂર્ણ જ્ઞાન થયા વગર પૂર્ણાનંદભાવની ઉત્પત્તિ થતી નથી, માટે ચિત્ ભાવની આવશ્યકતા છે. બન્ને અર્થાત પ્રકૃતિ પુરૂષના સંયોગથી જેમ ત્રાણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ સત્ ભાવ અને ચિદ્ ભાવના મંયોગથી આનંદભાવની ઉત્પત્તિ થાય છે જ્યારે સત્ ભાવ અને ચિદ્ ભાવ પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થઈ જાય, ત્યારે જ તે આનંદ ભાવ પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થાય છે મત્ભાવ અને ચિદ્ભાવ ન્ના સુત્રી પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત નહિ થાય ત્યાં સુધી એ બન્નેના મયોગથી બંધનસ્થી ઉત્પત્તિ થતી ને બંધનદ સૃષ્ટિનું કારણ થશે એ ત્રણે ભાવોના પૂર્ણ થવાથી સૃષ્ટિના વ્યય નો થશે પરંતુ ત્રણે ભાવોનો પશુ લક્ષ થઈ જશે અર્થાત તે ભાવોની અવસ્થા થશે બ્રહ્મભાવ આ અવસ્થાનું નામ છે શૈવભાવ અને વૈષ્ણવ ભાવનો મર્જન ભાવ જગત્થી છે જેથી શ્રી ભગવાનના વિભૂતિ સ્વરૂપ શિવ અને વિષ્ણુના નામથી તેનું નામ કારણ થયું છે. પ્રતિ બ્રહ્માંડમાં સ્થિત બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વર શ્રી ભગવાનના વિભૂતિ સ્વરૂપ જ છે, તેમાં સંદેહ નથી.

બ્રહ્મભાવનું સાકાર રૂપ બતાવવાને માટે દક્ષિણાકાલીની મુર્તિપર વિચાર કરવામાં આવે છે દક્ષિણાકાલીની મુર્તિમાં પરમ શિવ સ્વરૂપથી અર્થાત નિર્ગુણ રૂપથી કેવલ સાક્ષી-ભૂત થઈ અર્થાત પોતાની ચેતન સત્તા દઈ મવાસનથી મુનેલ છે, અને તેપર મહાકાવ શ્વાસનથી મુનેલ છે અને તે પર મુલ પ્રકૃતિ મહામાયા વિપરીત સ્તાતુરા થઈ ક્રિયા કરી રહી છે જીવન મુક્તની વ્યુત્થાન દશાનો આ અવસ્થા સાથે સંબંધ છે જીવન મુક્તની નિર્વિકલ્પ સમાધિ દશા નિરાકાર બ્રહ્મભાવ સાથે સંબંધ રાખે છે અને વ્યુત્થાન દશા તે બ્રહ્મભાવના ઉક્ત સાકાર રૂપ સાથે સંબંધ રાખે છે. બ્રહ્મિ કાલ પુરૂષ રૂપ પીતાની સાથે બ્રહ્મિ પ્રકૃતિ રૂપા માતા રતિ સંબંધ કરે છે જેથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે દિવાળીના પ્રકૃતિ છે જેથી પુરૂષની સૃષ્ટિમાં પ્રધાનતા નથી એટલે પુરૂષ નિરાકાર અને પ્રકૃતિ સાકાર છે, પુરૂષ ચેતનાશ અને પ્રકૃતિ દિવાળીતા પરંતુ જડ છે પ્રત્યેક મનુષ્યના અતઃકરણમાં કર્મ સૃષ્ટિ પણ આ કર્મથી હોય છે પ્રાકૃતિક શરીરમાં ક્રિયા થાય છે પરંતુ શરીર જડ હોવાથી ચેતનાશ કાલ પુરૂષના સંયોગથી ક્રિયા થાય છે, એટલે કાલ અને પ્રકૃતિના મયોગથી મનુષ્ય શરીરમાં નનન કર્મોની સૃષ્ટિ બરાબર થતી રહે છે જીવનમુક્તની વ્યુત્થાન દશા પ્રારબ્ધ વેગજનિત હોવાથી તેનું જાણ સ્વરૂપ કર્મ સૃષ્ટિ કરવાના વખતે જેનું હશે તેનું જીવન પરંતુ નનન કર્મોની સૃષ્ટિ તેથી નહિ થાય તે દશા દૂલાલ અંતના ધૂમરાની માફક પ્રેવળ પ્રારબ્ધવેગે પોતાની મેલે થતી ગહેતે જીવન મુક્તમાં સત્ અને ચિત્ ભાવોની પૂર્ણતા થવાથી જીવન મુક્તની તે અવસ્થાનું દરશ્ય જોવાને માટે બ્રહ્મિ પ્રકૃતિના સ્થાનમાં મુલ પ્રકૃતિ અને બ્રહ્મિ કાલના સ્થાનમાં મહાકાવ રૂપ દક્ષિણાકાલીની મુર્તિમાં બનાવવાઈ મળ્યું છે. આ પૂર્ણતાને માટે જ જે પ્રમાણે સૃષ્ટિના મમયની ક્રિયાઓ માફક સર્વ કાંઈ ક્રિયા કરતા ગહેવા જતા પશુ નનન સૃષ્ટિ થતી નથી તે પ્રમાણે જીવન મુક્તની વ્યુત્થાન દશામાં પશુ સર્વ કાંઈ કરતા ગહેવા જતાં પશુ નનન કર્મોની સૃષ્ટિ થતી નથી. જીવન મુક્તમાં સત્ભાવની પૂર્ણતા થઈ જવાથી મુલ પ્રકૃતિના ભાવનો વિકાસ થઈ જાય છે જેથી તેની વ્યુત્થાન દશામાં જે શૈવભાવ અને વૈષ્ણવભાવ ઉદય થાય છે તેથી નનન કર્મોની સૃષ્ટિ થતી નથી. તેની પ્રકૃતિ લૌકિક ક્રિયા કરતી રહેવા જ્યાં પશુ બ્રહ્મિ પ્રકૃતિની માફક

સમાન સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરતી નથી ચરખો ચાલવા છતાં પણ સુતર કાઢતું નથી. મુલ પ્રકૃતિ જ સર્વ કાંઈ કરે છે. પરમ પુરુષ કાંઈ કરતા નથી, તેને બતાવવાને માટે જ ભગવત્કોને વિપરીત રતાતુગ બનાવવામાં આવેલ છે

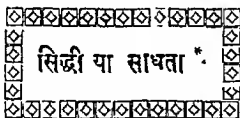
સહજ કર્મોદ્ધારા જ સૃષ્ટિ રચિત પ્રલય થાય છે, સહજ કર્મજ ચતુર્વિધ બૃત મ-ધમાં ક્રિયા કરાવે છે સહજ કર્મજ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરી દાય કરાવે છે, અને સહજ કર્મજ સમમ ઉદ્ધવલોક રચિત જીવને પ્રાકૃતિક મુખની પરાક્રાશ બતાવે છે. સહજ કર્મજ જીવન મુખમાં દાય કરે છે, એટલે સહજ કર્મજ મુલ પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ છે. ભગવતીના રૂપમાં જ સહજ કર્મ સ્વરૂપ તેને બતાવવામાં આવેલ છે, સહજ કર્મ નવીન કર્મોત્પાદક નથી; સહજ કર્મજ જૈવ કર્મ અને જૈશ કર્મ બાવને પામ થતા જીવન મુખમાં ફરી સહજ બાવને ધારણ કરી લે છે જે પ્રમાણે ભગવતીના રૂપમાં તેને સહજ કર્મ સ્વરૂપ બતાવેલ છે તે પ્રમાણે જીવન મુખની પ્રકૃતિ પણ મુલ પ્રકૃતિ રૂપને ધારણ કરતી થકી સહજ કર્મ બાવને ધારણ કરી લે છે. મુલ પ્રકૃતિના ક્રિયાશીલા યજ્ઞ નતન કર્મ કરવાનું નથી. તે તેનું સહજત છે, તે પ્રમાણે જીવન મુખનું પણ કર્મ નતન કર્મોત્પાદક થતું નથી.

શિવનું વિષ્ણુમાં અને વિષ્ણુનું શીવમાં તન્મય હોવાનું જ્ઞાન પણ જ્ઞાન દેવા લાયક છે. શિવનો મુખ્યત્વે કરી પ્રકૃતિ લયથી સખધ છે અને વિષ્ણુનો મુખ્યત્વે કરી પુરુષ લયથી સખધ છે. શિવ મુખ્યત્વે પોતાને ઉદ્ધવગતિશીલા પ્રકૃતિને અર્થાત સહજ કર્મોને આધીન કરી સ્વરૂપોપલબ્ધિ કરે છે. તેમાં લક્ષ્ય સ્વરૂપોપલબ્ધિ કરવાનું હોવાથી ચિત્ત સત્તાની તરફ તેનું લક્ષ્ય થયું અને ચિત્ત સંસારના આધિક્રાતા વિષ્ણુ છે, એટલે શિવનું વિષ્ણુમાં તન્મય થતું યુક્તિસર જ છે એ પ્રમાણે વિષ્ણુ જ્ઞાનમાં અવલબનદ્વારા પ્રકૃતિનું સામજસ્ય વિધાન કરે છે, એટલે તે પ્રકૃતિને ઉદ્ધવગતિશીલા બનાવી સ્વરૂપોપલબ્ધિ કરે છે, જેથી વિષ્ણુ સત્ સત્તાધિક્રાતા શિવમાં તન્મય છે, એ કહેવું પણ યુક્તિસર છે શિવમાં સ્વરૂપોપલબ્ધિનું અવલબન પ્રકૃતિ અર્થાત સહજ કર્મ છે અને વિષ્ણુમાં સ્વરૂપોપલબ્ધિનું અવલબન ચિત્તસત્તા અર્થાત જ્ઞાન છે શિવમાં સહજ કર્મો કર્મોના અર્થાત પ્રકૃતિના યથાર્થ સ્વરૂપના અવલબનથી જ્ઞાનોપલબ્ધિ થાય છે. અને વિષ્ણુમાં જ્ઞાનના અવલબનથી સહજ કર્મોના સ્વરૂપનો ઉદ્ધ થાય છે શિવ પ્રકૃતિને સાચે લક્ષ્ય બોલેલા છે; અને વિષ્ણુની ચરણ મેવા પ્રકૃતિ કરી રહી છે શિવનું લક્ષ્ય જ્ઞાનોપલબ્ધિ છે, અને વિષ્ણુનું લક્ષ્ય પ્રકૃતિના યથાર્થ સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિદ્વારા જ્ઞાનોપલબ્ધિ છે શિવ વિષ્ણુની પરસ્પર તન્મયાસક્તિને મળતું બીજું ઉદાહરણ મળતું અસંભવિત છે

શ્રી ભગવાન કૃષ્ણચંદ્ર વિષ્ણુના અવતાર અને શ્રી ભગવાન આદિ શકરાચાર્ય શિવના અવતાર હતા. શ્રી શકરાચાર્યના પાંચ દર્શનસર દાષાલોકને પોતાનું શાર દાષી લેવાની આજ્ઞા દેરી એ રૈવભાવની ક્રિયા છે, અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના કાલયવન રાક્ષસને ક્ષત્રિય ધર્મ-વિરૂદ્ધ યુદ્ધમાંથી જતા રહેતાં જ્ઞાં મદારાજ મુચકુન્દદાસ મરાઠી નખાવેલા એ વૈષ્ણવ ભાવની ક્રિયા છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં યુગજોમાં, મદાભારતમાં અને રામાયણમાં આ લાવેલું ઉદાહરણ જીવનમુખ મદાપુરુષ અને ઋષિયોના ચત્રિમાં અનેક મળી આવેલ આથી એમ ન સમજવું કે, શિવ અવતારમાં વૈષ્ણવ ભાવ રહેતો નથી, અને વૈષ્ણવ અવતારમાં શૈવ ભાવ રહેતો નથી, અથવા ક્ષત્રોદિના જીવનમુખમાં વૈષ્ણવભાવ રહેતો નથી,

અને ઇચ્છાદિના જીવનમુક્તિમા નૈવત્તાવ રહેતો નથી. પ્રવાનતા અને ગૌણતા એ વિચારથી તે બન્ને ભાવ સર્વ પૂર્ણ પુરૂષોમા વિદ્યમાન રહે છે. જેમ જંગમમા ચિત્ત અને સત્ સત્તાને બૂદો બૂદો પ્રકાર જોવામાં આવે છે, તેમ આ બન્ને ભાવ પણ હિચ્ચ અધિકારીઓમાં બૂદો બૂદો રહે એ સ્વભાવસિદ્ધ છે.

અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુંભાઇ સંધવી.

સિદ્ધિ યા સાધતા *

(અનુવાદક—કે. સી. મહેતા.)

સ્વર્ગની અધિકાર પ્રાપ્તિમા મનુષ્યને કાંઈ પ્રકારનો વાંધો ન આવે, આજ એનું પથ હતું. એથી જ તેને ધણી શોધથી અમર થવાનો મત્ત શીખ્યો હતો. હવે તે એકલો જ જંગમમા તે મનની સાધનામા લાગેલો છે વડાના એક ખુણામા લાકડાં વેચનારી એક છોડી રહેલી હતી તે તપસ્વીના માટે છેડો ભરીને ફળ અને પાકડાના પડીયામાં જળ લઇ આવતી હતી. ધીરે ધીરે તપશ્ચાઈ એટલી કઠોર થઇ ગઈ કે તે કુલને અડતો પથ ન હતો. પક્ષીઓ આવીને તેને ખાઈ જતા હતા. થોડાક બીજા દિવસો વિત્યા, ત્યારે તેણે પાણી ખીતું પણ છોડી દીધું. અરથાતુ જળ પડીયામા જ સુકાઈ જતુ હતુ. તેના હોઠો સુધી નહતુ પહોંચતુ, છોડી વિચારવા લાગી—હવે શુ કરું? મારી તો સેવાજ બર્થ જઈ રહી છે.

આના બાદ તે કુલ ચુંડીને તપસ્વીના પગો આગળ મુકી દેતી હતી. પણ તપસ્વીને આનો કંઈ અનુભવ નહતો થતો. અપોરે ત્યારે તડો પડતો હતો ત્યારે તે છેડો ફેલાવીને તેના પર ઊભડો કરતી હતી, પણ તપસ્વીને માટે શું તડો અને શું ઊંચડો, કૃષ્ણપદ્મમાં ત્યારે રાત્રી બહુ અધારી થઈ જતી હતી ત્યારે તે જમી બેસી રહેતી હતી. તપસ્વીના માટે બધું કાંઈ કારણ ન હતું, તો પણ તે પહેરો દેતી હતી

(૨)

એક દિવસ એવો પણ આવ્યો ત્યારે તપસ્વીએ છોડીને મળ્યા રતેહથી પુછ્યું—તું સારી છે? છોડી બોલી—મારા માટે માઈ શુ અને બોડુ શુ? પણ તમારી દેખરેખ રાખનાઈ કાણ? શું મા, બહેન છ? કાંઈ નથી.

તપસ્વીએ કહ્યું—છે તો બધા, પણ હમેશા શુ તેઓ મારી સંભાળ ગળી શકે છે? શુ તેઓ મને સદા બચાવી રાખશે?

છોડી બોલી—પ્રાણ હમેશા સુધી નથી રહેતા, ત્યારે જ તો પ્રાણને માટે આટલી બાકુલતા થાય છે.

તપસ્વીએ કહ્યું—તું તો શેણુ છુ એવો પંથ જોયો હમેશા સુધી બચ્યો રહ્યો, હું મનુષ્યને અમર બનાવીશ.

જમન સાહિત્ય મંત્રાલય આજુ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની એક ગદ્યપત્ર અનુવાદ.

આ કહીને તપસ્વીએ ફરી જે વાતો કહી તે જાણે પોતાને જ કહી, તે તે સમજાને કાણુ? છોડી એ કંઈ સમજ્યું નહીં, પણ આકાશમાં નવીન મેઘનો શબ્દ સાંભળીને મનુ-રીતું હૃદય જેવું વ્યાકુલ થાય છે તેવુંજ તેનું મન થયું. થોડા દિવસો બાદ તપસ્વીએ મેને વૃત્ત ધારણ કયું, તે છોડીથી બોલતો નથી, કેટલા દિવસો બાદ તેની આખો પણ બધું થઈ ગઈ, હવે તે છોડીને ભેટો પણ નથી

છોડી પોતાના મનમાં અનુભવ કરવા લાગી કે તપસ્વીની તપશ્ચર્યા હજારો ગાંઠના કાંચા પર છે હજારો વર્ષોમાં પણ તેને છોડીને તેની પાસે પહોંચવાની સંભાવના નથી દેખાતી

ત્યારે તો કંઈ પણ આશા ન રહી. તોપણ તે વ્યથીત રહ્યા કરતી હતી. જો એક દિવસમાં એક વાર પણ તેઓ બોલતા કે તું કેમ છે તો તે વડે જ દિવસ કાપી લેત, જો તેઓ એક જ વાર ફળ અને જળ ગૃહણ કરત તો તને પણ અન્ન જળ રચત.

(૩)

અહીંયા ઇન્દ્રલોકમાં ખપ્પર પહોંચી કે મનુષ્ય મનુલોકનું ઉલ્લસન કરીને સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છા કરે છે તેની એટલી સ્પર્શ થઈ ગઈ છે.

ઇન્દ્રે ઉપરથીતો ખુબ કોષ કર્યો પણ મનમાં ને મનમાં ડરવા લાગ્યો.

વિચાર્યું—દૈત્યસ્વર્ગ—વિજય કરવા ઇચ્છતા હતા પોતાના બાહુબળથી તેમની સાથે લડાઈ થતી હતી પણ મનુષ્ય સ્વર્ગ લેવા ઇચ્છે છે દુષ્ટના બળથી તો શું તેનાથી હાર માનવી પાશે?

મેનકાને બોલાવીને ઇન્દ્રે આજ્ઞા આપી—મઓ, તેની તપશ્ચર્યા ભંગ કરો

મેનકાએ કહ્યું—સુરરાજ, જો સ્વર્ગના શસ્ત્રથી મૃત્યુ લોકના મનુષ્યનો પગમથ્ય કરવામાં આવે તો તેથી સ્વર્ગનોજ પરાભવ છે શું મનુષ્યનું મરણપાણી શ્રીના હાથમાં નથી ઇન્દ્રે કહ્યું—આ પણ ખર્ચ જ છે

(૪)

વનંતકાળના પવનના ઝોખા પાછને માધવી સતા પ્રજ્જ્વલિત થઈ ઉઠી. આની રીતે જ એક દિવસે તે લાકડા વેચનારી છોડીને પણ નન્દવનની હવા આવીને લાગી ગઈ એક પ્રકારના આત્મકથ-પુર્ણ માધુર્યના ઉન્મેષથી તેનું હૃદય વ્યથીત થઈ ઉઠ્યું તેના મનની ભાવનાઓ મધપ્રવાહની મધમાખીઓ ગુમાન ઉડવા લાગી તેમને કંઈ મધની ગંધ મળી ગઈ ફીક આજ વખતે સાધનાની એક ક્રિયા ગેય થઈ હવે તેને નિર્જન ગીરીનૃગપર જવું પડશે. તેણે આખો મમળા સામે નેપું તો છોડીના અગોચરમાં જગતી ગુપ્તમાં બોસેલા દર્શા અને તેના શરીર પર બઘની રમતી સાડી શોભી રહી હતી તે બોજાખાણમાં આવતી હતી અને નહતી પણ આવતી જાણે એવું સમીન છે જોતો રસ પરીચીત છે પણ પદ મરણમાં નથી આવતું.

તપસ્વી આસન છોડીને ઉઠ્યો અને બોલ્યો—હું ખડું દુર જઈશ

છોડીએ પુછ્યું—મઓ, શું તમ જવા ઇચ્છો છો?

તપસ્વી—તપશ્ચર્યા પુર્ણ કરવાને માટે.

હોડીએ હથ નેડીને કહ્યું—મને દર્શનના લાભથી કેમ વચીત કરો છો ?
તપસ્વી ફેર આસનપર બેસી ગયો અને કંઈ વિચારવા લાગ્યો પણ કંઈ બોલ્યો નહીં.
(૫)

તપસ્વીએ હોડીની વાત તો માની લીધી, પણ આજ વાત તેના હૃદયમાં ખુચવા લાગી. તે વિચારવા લાગી—હું તો સાધારણ હોડી છું તો મારી વાનગી વાધા કેમ થાય તેજ અંતે પાદડાના બીજાનાપર પડી પડી તે પોતાની જાતથી ડરવા લાગી બીજે દિવસે તે ફળ તોડીને લઈ આવી અને તપસ્વીએ હાથ લખાવાને લઈ લીધાં તેને પાદડાના પડીયામાં જળ લાવીને આપ્યું અને તપસ્વીએ તેનાથી પાણી પી લીધું સુખથી હોડીનું હૃદય પુર્યું થઈ ગયું. પરંતુ તે બાદ નદી કાઠે જાડની જ્યાં તમે તેની આંખોમાંથી આધાર આંખ પડવા લાગ્યા ન જાણે તે શુ વિચારવા લાગી

બીજે દિવસે તેને તપસ્વીને આવીને પ્રણામ કર્યો—પ્રભો, હું આશીર્વાદ ઇચ્છું છું.

તપસ્વી—કેમ ?

હોડી—હું બહુ દુર જઈશ

તપસ્વી—તારી સાધના સિદ્ધ થાવ.

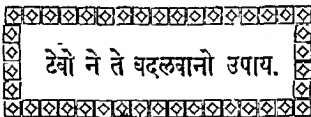
(૬)

એક દિવસે તપસ્વી પુર્યું થઈ ઇન્દ્રે આવીને પુછ્યું—સ્વમય, તમારો અધિશર થઈ ગયો છો

તપસ્વી—હવે મને અર્જની ઇચ્છા નથી

ઇન્દ્ર—તો તમારી શી ઇચ્છા છે ?

તપસ્વી—હું આજ વનની શાકડાં વેચનારી હોડીને ચાહું છું

(લેખક — વિશ્વનાથ શામરાવ કોગલને)

(અનુસંધાન ગતાકથી.)

(૬) મનુષ્યના મન ઉપર પરિસ્થિતિ અનુસાર નીચી સરકાર પડ્યા કરે છે આ હોડાના નિયમ ધ્યાનમાં રાખવો, મનુષ્ય પ્રાણી એ કેવળ પ્રારબ્ધ અને મર્યાદા કર્મના હાથમાત્રુ બાવતું નથી. જો તેવું હોય તો મોક્ષ, મુચ્છુ, સિદ્ધ, આદિ સુધારણા વિગેરે અશક્ય થશે. પણ વસ્તુ-સ્થિતિ તેથી નથી મનુષ્યના મન ઉપર તદ્દન પડે નવીન મંરકારો છે. પ્રારબ્ધ કર્મ સચિત્ત કર્મ ક્રિયામાત્રુ વિગેરેના સરનાળા અને બાદગાડાના સિતકમાં માણુમ સ્વતંત્ર રીતે હમેરો કરી શકે છે અને પ્રયત્નવાદ આથીજ સિદ્ધ થાય છે અસ્તુ !

- (૭) જે પ્રમાણે હવામા વાયુના અને સમુદ્રમાં પાણીના લિજ લિજ પ્રવાહો હોય છે તેજ પ્રમાણે મન યશીમા પણ લિજ લિજ, પ્રવાહો હોય છે.
- (૮) વિશીષ્ટ ગુણ ધર્મના વિચાર-પ્રવાહ તેના જેવા આવા વિચાર-પ્રવાહનું આકર્ષણ કરે છે. (like attracts like.)
- (૯) સમાન ગુણધર્મવાળી બે શક્તિ અથવા બે પ્રવાહનો સંયોગ તેનું બળ વધારનારો થાય છે.
- (૧૦) અમુક એક શક્તિ-પ્રવાહનો પ્રતિકાર કરવા માટે તેના જેવાજ ગુણધર્મવાળી નવી પણ તેના વિરુદ્ધ ગુણધર્મવાળી શક્તિ-પ્રવાહની સાથે સંયોગ થવો જોઈએ.
- (૧૧) આ વિરુદ્ધ ગુણધર્મવાળી શક્તિ નિર્મળ હશે તો તે બીજી શક્તિ પર શક્તિ અનુસાર પરિણામ અસર કરી નાશ પામશે.
- (૧૨) સમાન બળવાળી હશે તો પરસ્પર ખેંચેના નાશ થશે
- (૧૩) અને જો વધારે બળવાળી હશે તો પ્રથમની શક્તિનો નાશ કરી બાકી રહેલી શક્તિથી પોતે જ પરિણામકારક થશે.
- ઉપરના સર્વ નિયમો શિવાય મનુષ્યના મેદુ સંમતમાં કેટલીક વાતો ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.
- (૧૪) માણસનો મેદુ એ અમુખ્ય સુદૃઢ પરમાણુનો બનેલો છે.
- (૧૫) આ પરમાણુના વિશીષ્ટ યાન-શક્તિ યુગ્મ એવા જુગ જુગ ભાગો મેદુમાં છે.
- (૧૬) આવા પરમાણુના વિશિષ્ટ ભાગો પૈકી ત્રણ ખરા ભાગો અગર તેમનો ઘણો ખસે અથવા ઉપયોગમાં ન આવવાથી નિદ્રિત અને નિર્મલ થએલા હોય છે.
- (૧૭) જો માણસ પોતાનું લઘુ અને પ્રવલન કોઈ એક ભાગે તરફ દૃઢ નિશ્ચય પૂર્વક લગાડે તો તે વિશીષ્ટ ભાગમાની નિદ્રિત શક્તિ જાગૃત થઈ અને નિર્મલ શક્તિ પ્રથમ થઈ કાર્યકારી થશે એટલુંજ નહિ પણ.
- (૧૮) આ જાગૃત થએલા પરમાણુ મનુષ્યોના તે વિશિષ્ટ માર્ગની ઇચ્છા, ગુણ, અને વિચારોને પ્રકટ કરવાને જરૂર જેટલા નાશ પરમાણુ પણ ઉત્પન્ન કરવા લાગશે અને એવી રીતે પૂર્ણ પરિપક્વ, જાગૃત, અને સચકત એવો નવો મેદુનો ભાગ તૈયાર થશે.
- આ સર્વ એકદર નિયમો લક્ષમાં લઈ વિચાર કરીશું તો નવીન સરકાર કેવી રીતે પાડવા અગર જુના સરકાર કેવી રીતે ખસી નાખવા એવી કલ્પના આવવા જેવી છે સર્વ પ્રકારના ટેવોના ઉગમની અદર વિચાર એ જ સત્ત્વ છે દરેક મનુષ્યને કેટલીક નિર્મલ અને હાનિકારક ટેવો પડેલી હોય છે, આ-પોડી કેટલીક કુલ્લક ટેવો ઉપર ઉપરથી જોતાં કુલ્લક લાગે છે પણ તે હાનિકારક હોય છે તેજ પ્રમાણે કેટલીક લાવકર હાનિકારક હોય છે. આપણને ફક્ત ખરાબ ટેવો વિશે વિચાર કરવાનો છે, કારણ સારી ટેવો એ આપણને દાયદાકારક છે ભોલતામાં એકાદ અપચત્તનો ઉચ્ચાર કરવાની મુશ્કેલ ટેવથી, મઘપાન, ચોરી, પરનિહા, બહિષ્કાર વિગેરેના જેવી અત્યંત હાનિકારક ટેવો છે.

અર્થાત જે ટેવો હાનિકારક છે તે પ્રથમ દુર કરી ઇંટ છે પણ પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમાં ટેવો દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો હોય તો પ્રથમજ જે ટેવના મુખીયા ધણીજ હોય ઉતરેના

હોય તે દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય નથી. તેનું પરિણામ હું છૂટીએ ચાલતું નાનું છોકરું દોડવાનો પ્રયત્ન કરે તેના જેવું નિષ્ફળ અને નિરાશાજનક આવવાનું અને કદાચ ફરીથી પ્રયત્ન કરવાની જરૂર પડે ત્યાંથી નહિ એટલા માટે જે સાધી મહેલી લામગે તે પ્રથમ દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

હવે ટેવ દુર કરવી એનો અર્થ શું ? અહિંયા નિયમ ૧૫માં લેવો જોઈએ. જે અનિષ્ટ ટેવ આપણને દુર કરી હોય તે વિરૂદ્ધ દષ્ટ ટેવ ખાડવાનો પ્રયત્ન એજ પ્રથમની ટેવ દુર કરવાનો ઉપાય છે એટલે ટેવ દુર કરવી હોય તેનોજ સતત વિચાર કરીએ કે મારે અમુક ટેવ દુર કરવી છે, તો તે ટેવ દુર ન થતા દૈન્ય મુન થવાની એ પ્રથમ આપેલા માર્ગના દ્રષ્ટાંત ઉપરથી ધ્યાનમાં આવશે.

હવે ટેવો કેવી રીતે ગદતવી એનો વિચાર કરનાં પહેલાં નીચે જતાવેલી એ મહત્વની વાતો તરફ દુર્લક્ષ કરવું ન જોઈએ.

અપૂર્ણ.

પચાસ વરસનું શુજરાત

(સપાદક—રામકૃષ્ણ બાળમુકુંદ બટ)

પીવા વેલો યાવ, વરે જ્યાં વર્ગજ આડે,
 ડુંકું ધું જંધાય, નક્કી નજાળાં રહે કઠિ;
 નથી કુદરતનું વલણ, ચલણ આ અવળું ચાલ્યું,
 હિત શત્રુ માતાપ, ગાળીયુ જોડું, ધાણું;
 કુદરતના સામુ કામ આ, કૃત્રીમ તે કદી નહીં રહે,
 તુચ્છ સ્વારથને ઠારણે, સ્વારથીયાં કદી છો જકે. ૭
 કાતા જોલે જોલ, કાલ શા તેને ઝેરવા,
 જુજ વિનાના બાળ, પરે ચોરીમાં વરસા;
 પુરા પ્રજાના ચોર, ગોર જે કર્મ કરારે
 વિદ્યાદિન નાદાન, બાળકો રોજ વરાવે,
 ઉપદેશક ધર્મ આદરે, શામન ગણે ન શામનું,
 જમ જનને જરૂર પુછ્યો, લેણુ માણસ માત્રનું. ૮
 વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠ જમદ્ અગ્નીના જેવા,
 પરશુરામ ને દ્રોણ, હતા ધ્વજજો એવા,
 શિષ્ય પિતા ભડનીર, ભીમ ભારે તોફાની,
 ખુદયુ ક્ષત્રી બીજ, રદી નહીં એક એવાણી,
 વેપાર વિનાના વાણીયા, રામાઓમાં જે રમે.
 પોમણીઓ પૈયા મેળવે, જશુરાઓ તે જમે. ૯
 ગયા દાથથી વેદ, રણુ કર્મે પચાણુ,

- પુત્ર પેટી માગ મુખે સોયનુ તોળું,
 ગાયત્રી તો મત્ર, ગોરતે ઘેર ધમણો,
 ઉપવિતપ આસર, વડો રૂં વિષ વખાણે
 આશાઓ ગળે અનપની, કુખે દ્વાપ દાવ,
 ભટ બોંઠે માથે ભટકતા નર પા શીષે શાકરા. ૧૦
 તમાકુ તો તડેવાર, મુખમાં મરે ગળે,
 ગોમુખીમા દાય, છમે કંઈ જુહુ જાળે,
 તડો પાડગ તો જાને ગતા ને ખીણ,
 ભાતોના ગળ, જુઓ આ તેની લીણ,
 પેમા માટે નીન પામશે પ્રાંચ ચિત્ર રિતના કરે
 દંડાકુટ મગમાનતો, કડો અર્થ કેવો મરે, ૧૧
 બગચુ છુદિ બીજ, વીજ કંકડની આતો,
 અપટ વજુ ચોપાસ, જુરી ચોગધી નાતો,
 નથી ઉપડી છમ, ખડ કહેતાં નહિ ખરો,
 બીનર પામું પેટ, હવે ક્યા આવુ પાડો,
 દીકરીઓના દાગ કંઈ, ક્ષાલણો લેતા થયા,
 કરકપ કુળનાં બાળો, વંચ વટી વટકી મયા. ૧૨
 પેમા માટે પાય વર્ષની પામર બાળા,
 પાપી જુએ પચાસ, અંચે આ ઓજા સાળા !
 દરે કમાઈનુ કામ, બાપ દિકરીઓ વેચે,
 એવાનજમાં આગ મુજને આંખો ભીચે,
 આપી દેખાણો દાયમાં, દ્વાપીને વળાવતાં,
 દિવસા દાઈ ઇતં નથી, દરતો લોગન આવતાં, ૧૩
 કાંતો જટ કળવાન, દિકરી દેવા નેવા
 નવ માનુષ છે શુદ્ધ, નથી કંઈ જેવા નેવા,
 બાપ એમના બાર આપડી ખાને પગલા
 વગ વિરહી દના મુખે નવ ગળે વરણા,
 ખાવન અગર મદિ ખાપડે, કાનગ પર કાલ્યા નથી,
 આ ઉદક આમાર લીજ કાળાનુ કુવ આપડી. ૧૪
 વેણ કી ગળ, માયડો નગીમે નાળે,
 ખટ ખાનાનો પામ, કાટકો ખડીતો ગળે,
 દરે કાચની મગી, આગરી નિગો પાળે,
 પર્મા વળ કાલજ, કડીને સુખે ધાળે,
 કાળાની પડેલી કમિનિ, અનન વગ વિજુ આપડી,
 ધેર ધેર અવગ્રહ છે જેમ ઉપડે તે આપડી ૧૫

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.]

સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૩

[અંક ૭ મા.

સશક્ત છતાં ઇષ્ટેચ્છાને અધીન વર્તનાર સાધકના શ્રીફળપ્રાપ્તિ સંતોષ વચનો

(ગઝલ)

આનંદ છે, આનંદ છે, મારા પ્રભો ! આનંદ છે,
જ્યાં આપ શિરપર ગાજતા ત્યાં કયા પછી આનંદ છે.
જ્યાં નિત્ય મુક્ત સ્વતંત્ર આપની સાથે ઉર સમગ્રનંદ છે.
ત્યાં આ છત્રવતણી દયામા, પણ પ્રભો ! આનંદ છે.
જે આપનાં આપ્યાં ઉપાધિ કટ કેરાં વૃન્દ છે,
તો આપકેરી એ પ્રસાદી ચાખતા આનંદ છે.
છૂટવા મથું એ સ્થિતિથી ન જ્યાં ઉન્નતિનો મંધ છે,
પણ ચહો જો રાખવા ત્યાં, તોય પણ આનંદ છે.
એવે સ્થળે રાખો મને જ્યાં દાર મુખનાં બન્ધ છે,
એ દારને દેનાર તાગું (જો) આપ તો આનંદ છે.
ચડું યત્ને તે પદ પામવા જે અનુમવનો કંદ છે.
આપ જ પછાડો ત્યાંથી તો પડવામહિં આનંદ છે.
જ્ઞાનાદિ દેવી પામવા મુજને ધણુએ છંદ છે.
આપ જ ન દેવા ચહો તો અજ્ઞાનમાં આનંદ છે.
નથી જોઈતું મારે સ્વચલનું ફલ લાગે અત્યન્ત છે.
હો આપ જે ઈચ્છા કરી તેમાં મને આનંદ છે.
જે આપ દેયો તેહ મારે નિત્ય શિરચાવન્દ છે.
‘હીધેલ આપનું લોગચે, આનંદ-અત્યાનંદ છે.

શ્રી ૦ ૨૦

મતિને તત્ત્વસ્પર્શી રાखवा प्रबोध

(નિર્મલ કર તારી વાણી, એ લય)

મતિને ચિતિમાં રમાડો, ઠલી તરવ રમૃતિથી તેને ન છુટી પાડો,	
ચિન્તન માત્રના વિષય વિષે, તત્ત્વવ્યાપકતા દેખાડો;	ઠલી૦
અન્યથી નિરમ્લતા ઉપજવીને, રસ ચિતિ ચિન્તને જગાડો;	ઠલી૦
તરવ ચિન્તન ઉદ્દરણુ માર્ગ છે, જગચિન્તન જાણો ખાડો;	ઠલી૦
બ્રહ્માસ્મિના અખાડા વિષે, ફરી ફરી તેને પછાડો;	ઠલી૦
સ્વરૂપભાનના પ્રખર વાદને, મતિમા અખંડ વગાડો,	ઠલી૦
દૃશ્યની દેહ જવા તરવની, જડીમુદ્દિને મુંઘાડો;	ઠલી૦
અન્યમાં જતી જોઈ આરભમાજ તત્ત્વનો પટ લાવો આડો;	ઠલી૦
તત્ત્વમાં તરબાળ થાતા મતિ, દુઃખ નહિ લહે કોઈ હાડો;	ઠલી૦
ઉપેન્દ્ર સ્વરૂપમા સ્થાપી મતિ, સ્વર્ગનાં દ્વાર ઉઘાડો	ઠલી૦

શ્રી૦ ર૦

ज्ञानीनो महिमा

ધનાશ્રી.

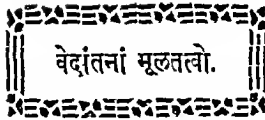
આવું જીવન સાર, જગતમા, આવું જીવન સાર.	ટેક,
પરમાનંદ સ્વરૂપે રહેવું, ભમવું ન દૃશ્યભોજાર.	જગ૦ ૧
પરંજ્યોતિનું દર્શન નિત્યે, યાય બૂદી સંસાર.	જગ૦ ૨
મન દેવી સંપત્તિ ભરેલું, યાય પ્રતીત સુખકાર.	જગ૦ ૩
આમુર ભાવનો લેશ ન હીસે, જેમ રવિમા અધકાર.	જગ૦ ૪
શુદ્ધ સત્ત્વના સૌ ધર્મોધી, શોભે ચિત્ત અપાર.	જગ૦ ૫
સ્વસ્તભોગુલુના ધર્મોનું, બલ નવ રહે લગાર.	જગ૦ ૬
જય ખેલ વિલીન થયા યમ, આનંદનો વિસ્તાર	જગ૦ ૭
દૃશ્ય અસાર સર્વે મૂક્યું, શ્રદ્ધ બ્રહ્મ અનિસાર.	જગ૦ ૮

શ્રી૦ ર૦

અંકજેશ્વરથી કલ્યાણસિદ્ધિ પ્રમાણસિદ્ધિ લખે છે કે આપની મર્મ વ્યાધિકર ગુનીકા અમે વાપરી તેથી લગ્નો ફાપે થયો છે, માટે બીજી સર્વ વ્યાધિકર ગુટિકાની એક ટીની વી. પી. થી મોકલી આપશે.

નીચોલધો ગુનીકાને રજીસ્ટર સામાના મહેાજી લખે છે કે તમારા તરફથી મુંદરીમાથીની એક બાટલી અમે મંગાવેલી તેથી પાચ ૭ માત્રનો લોનીયા તાલ મરી ગયો છે માટે બીજી ત્રણ બાટની વી. પી. થી મોકલાવશે.

દેવેશ્વરીકમ વર્મ—અમદાવાદ

વેદાંતનાં મૂલતત્ત્વો.

(લેખક.—'પ્રદ્યુતિ' મહાત્મન શ્રીનથુરામ શર્મા.)

(અનુબંધાન ચર્ચાકી.)

(૩)

એ અંતઃકરણ આકાશાદિ પાંચ સૂક્ષ્મભૂતોના મળેલા જ્ઞાનપ્રધાન અશોભાંથી ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી જ એ, ચેતન નથી તેમા જે જ્ઞાનધર્મ જણાય છે તે તેના આધારભૂત ચેતનમાંથી આવેલો છે. જેમ અગ્નિથી તપેના લેહાના ગોળામાં અગ્નિનું દાહકપણું અને ગોળથી મધુર થયેલા લાડુમાં ગોળનું મધુરપણું કમથી અગ્નિમાંથી અને ગોળમાંથી આવે છે તેમ અંતઃકરણમાં પ્રતીત થતો જ્ઞાનધર્મ ચેતનમાં આવે છે. જેમ કોઇ અદ્વિવેકવાળા મનુષ્યો સ્પૂલશરીરને ચેતનાવાળું ભેદને સ્પૂલ શરીરને આત્મા માને છે, અને બીજા કોઇ અદ્વિવેકવાળા મનુષ્યો કર્મેન્દ્રિયોમા કર્મ કરવાનું સામર્થ્ય ભેદને તથા જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં જ્ઞાનધર્મ ભેદને તેમને આત્મા માને છે, તેમ કોઇ અદ્વિવેકવાળા મનુષ્યો મન તથા શુદ્ધિ આદિમાં જ્ઞાનધર્મ ભેદને તેમને આત્મા માને છે. એ સર્વની સમજ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, વિવેકીયોનો અનુભવ ને યુક્તિથી વિરુદ્ધ હોવાથી ભ્રાંતિજન્ય છે.

સ્પૂલશરીરનું રક્ષણ કરનાર અને ક્રિયાભેદે તે સ્થાનભેદે પ્રાણ, અપાન, સમાન, વ્યાન ને ઉદાન એ પાંચ નામવડે કહેવાતો મુખ્યપ્રાણ પશુ આત્મા નથી, કેમકે તે આકાશાદિ પાંચ જડભૂતોના મળેલા ક્રિયાપ્રધાન અશ્વમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે જો કે મુખ્ય પ્રાણના સદ્ભાવથી સ્પૂલશરીર ચેતનાવાળું જણાય છે, ને તેના અભાવમા તે ચેતનારહિત સ્વરૂપ થાય છે, તેના સદ્ભાવથી દશ ઈન્દ્રિયો પોતપોતાના નિયયોને ઝડપ કરી શકે છે, ને તેના અભાવમાં કોઇ પણ ઈન્દ્રિય પોતાના નિયયને ઝડપ કરી શકે નથી, અને તેના સદ્ભાવથી સ્ફુરણ, મન, શુદ્ધિ, ચિત્ત ને ઝડકાર પોતપોતાનું કામ કરી શકે છે, ને તેના અભાવમાં તેઓ પોતપોતાનું કામ કરી શકતાં નથી, તોપણ જેમ પ્રધાનવડે રાજ્યના સર્વકામોનો નિર્વાહ થતાં છતાં પણ તે રાજ્યને વચ વર્તનાર હોવાથી રાજા નથી, તેમ મુખ્ય પ્રાણવડે સ્પૂલશરીરાદિ સર્વ પોતપોતાનું કામ કરવામાં સમર્થ થાય છે છતાં તે જડ ને આત્માની સત્તાવડે સત્તાવાળો હોવાથી આત્મા નથી.

પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અંતઃકરણ ને મુખ્ય પ્રાણ એ સર્વના મમૂહને સૂક્ષ્મ શરીર એવું નામ આપવામા આવે છે, આ સૂક્ષ્મશરીર પાંચ સૂક્ષ્મભૂતોના કાર્પર્ય હોવાથી તથા સ્પૂલ શરીરના કરતાં સૂક્ષ્મ હોવાથી સૂક્ષ્મશરીર એવા નામવડે ઓળખાય છે. સ્પૂલ-શરીરને અન્નમયપદ્ધતિ પશુ કહેવામા આવે છે સ્પૂલશરીરની અન્નના કાર્પર્ય રૂપ તથા શોષિતમાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે, તથા તે શરીર પ્રધાનપણે અન્નવડે જીવતું રહે છે, અને પ્રારબ્ધકર્મની સમઃસિદ્ધિ તે શરીર અન્નની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ પૃથિવીમા લીન થાય છે તેથી તે અન્નમય તથા આન જેમ તરવારને ઢોકે છે તેમ તે શરીર આત્માને ઢોકે છે

માટે તે કોશ—દાંકનાર—કહેવાય છે સૂક્ષ્મશરીરમાં પ્રાણમય, મનોમય ને વિજ્ઞાનમય એવા ત્રણ કોશ છે. મુખ્યપ્રાણના પેટા વિભાગરૂપ પાંચ પ્રકારના પ્રાણો તથા પાંચ કર્મેન્દ્રિયો મળીને પ્રાણમયકોશ (મુખ્યપ્રાણના પેટાવિભાગરૂપ પાંચ પ્રકારના પ્રાણોનું જેમાં વિગેષપણ છે એવો કોશ) થાય છે, મન ને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો મળીને મનોમયકોશ (મનનું જેમાં પ્રધાનપણ છે એવો કોશ) થાય છે, અને ભુદિ ને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો મળીને વિજ્ઞાનમયકોશ (વિજ્ઞાન-ભુદિ—જેમાં મુખ્ય છે એવો કોશ) થાય છે આ સૂક્ષ્મશરીર અપચીકૃત-સૂક્ષ્મ-પાંચ ભૂતોના કાર્યરૂપ, હોવાથી જડ છે, આત્મા નથી.

પાંચ પચીકૃત ભૂતો પાંચ અપચીકૃત ભૂતોમાંથી થયેલાં છે. એ પાંચ પચીકૃત ભૂતોના કાર્યરૂપ-સ્થૂન-શરીર તથા પાંચ અપચીકૃતભૂતોના કાર્યરૂપ સૂક્ષ્મશરીર એ બંને શરીરો કારણશરીરરૂપ અવિદ્યાના અણમાંથી થયા છે. બધા સ્થૂન જડ પદાર્થોના કારણરૂપ સ્થૂન પચીકૃત-ભૂતો છે અને બધા સૂક્ષ્મ જડ પદાર્થોના કારણરૂપ સૂક્ષ્મ-અપચીકૃત-ભૂતો છે. આ અપચીકૃત ભૂતો અવિદ્યામાંથી આકાશાદિ કર્મે ઉપજ્યા છે. આકાશના કર્તા સમષ્ટિઅવિદ્યા (સર્વજ્ઞ અજ્ઞાન) વડારે બાંધક છે એક એક સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીરમાં કારણરૂપે રહેલો સમષ્ટિઅવિદ્યાનો અણ ગણિત અવિદ્યા કહેવાય જે ગણિત અવિદ્યારૂપ કારણશરીર પણ જડ હોવાથી ચેતનરૂપ આત્મા નથી જેમ અગ્નિદાસ ચેતનના સર્વભાવથી ને તેના મદાદિ સ્વભાવોનું નેમાં મકમણું થયેલું હોવાથી સૂક્ષ્મશરીર ચેતનના જેવું જણાય છે તેમ અધિષ્ઠાનરૂપ ચેતનના સર્વભાવથી ને તેના મદાદિ સ્વભાવોનું તેમાં મકમણું થયેલું હોવાથી બંને અવિદ્યા-અજ્ઞાન-પણ ચેતનના જેવી પ્રતીત થાય છે. અધિષ્ઠાન અવિદ્યા, સ્થૂલશરીરનું તથા સૂક્ષ્મશરીરનું સ્થૂલસૂક્ષ્મભૂતોદારા કારણ હોવાથી કારણશરીર પણ કહેવાય છે. એ સ્થિતિમાં બીજરૂપ થયેલા અત કરણવિષે દુષ્કરિત અજ્ઞાનરૂપ નિરુપાધિક આનંદનો ધણો અવિભાવ થયેલો હોવાથી એ કારણશરીરને આનંદમયકોશ કહેવામાં આવે છે.

કારણશરીર, કારણશરીરે રહેલા બ્રહ્મનો અંશ અને કારણ શરીરમાં સામીપ્ય તથા યોગ્યતાથી અવિર્ભાવ પામેલા બ્રહ્મના મદાદિ સ્વભાવો એ ત્રણ પદાર્થોની મિશ્ર થયેલા જેવી એક સ્થિતિ તે જરૂર કહેવાય છે એ જરૂર વ્યાવહારિક સત્તાવાળો છે બ્યવહારકાલે તે જરૂર કારણશરીરમાં, સૂક્ષ્મશરીરમાં અને સ્થૂલશરીરમાં પ્રાપ્ત પ્રસંગને અનુસરીને તેમને પોતાનું સ્વરૂપ માની ટુંપણાનું અભિમાન કરે છે. જરૂરમાં બ્રહ્મનો જે શુદ્ધ (અમિશ્ર) અણ છે તે ચેતનરૂપ હોવાથી તે જરૂર વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, પણ અજ્ઞાનકાલે અનાદિ અજ્ઞાનના પ્રામથ્યથી જરૂર પોતાના તે વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોતું નથી તેથી તે કારણશરીરને, અથવા સૂક્ષ્મશરીરના કોષ એક અવયવને, અથવા સ્થૂલશરીરને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે. જરૂરનો આ જરૂરભાવ જ્યાંમુધી પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપનું પોતાના મમર્ષ સંકલ્પના કારણપથી અને પોતાના અત કરણની અતર્મુખરૂપિથી દૃઢ જ્ઞાન ન થાય ત્યાં મુધી સિધર-રહે છે. જરૂરમાં ગુણો ઉપર જરૂરભાવો એ જગત પસુ જડરૂપ હોવાથી આત્મા નથી. એવી રીતે વ્યાવહારિક જરૂર પણ આત્મા નથી.

જેમ લોકમાં બળવાથી અગ્નિને પણ ધણના પ્રકાર સદન કરવા પડે છે તેમ સ્થૂલ શરીરમાં જડમાં આત્માની ભાંતિ દરવાથી તે જ્ઞાનાત્માને પણ દુષ્કરિત પ્રકારો મકન કરવાના જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. સુખેચ્છુ આવી સ્થિતિને સામાટે આવવા દે? ન્યાં

સુધી મનુષ્ય સ્થુલશરીરમાં, ઈન્દ્રિયોમાં, અતઃકરણમાં, મુખ્ય પ્રાણમાં કારણશરીરમાં કે જીવના વ્યાવહારિક સ્વરૂપમાં તેમાંના કાષ્ઠ એકને કે તે સર્વને પોતાનું સ્વરૂપ માની આત્માનું એટલે હુંપણું અભિમાન કરે છે ત્યાં સુધી તે મનુષ્ય મિથ્યાતાને 'વશ વર્તેતા' હોવાથી સર્વ દુઃખોથી રહિત પરમાનંદરૂપે સ્થિતિ કરવા ભાગ્યશાલી થતો નથી, માટે તમારે એ જડમાં કદી પણ આત્માની-હુંપણાની-ભુદ્ધિ ન કરવી, પણ એ સર્વને પ્રકાશક સત્ય-દાનંદાદિ સ્વભાવવાળા અતરાતમામાં વા પ્રવૃત્તિવાળા હુંપણાની એટલે આત્માની ભુદ્ધિ સુસ્થિર કરવી.

દેહાદિ જડ પદાર્થોમાં તમને અનાદિકાલથી આત્માની બ્રાતિ સ્થિર થઈ છે તે બ્રાતિ દ્વરતજ નિવૃત્ત થવી શક્ય નથી, માટે તમારે 'હું દેહાદિરૂપ જડ નથી, પણ ચેતનરૂપ આત્મા છું, આવી આત્મભાવના દીર્ઘકાલ નિરંતર આદરપૂર્વક કર્યા કરવી જોઈએ એ આત્મભાવનાનો પરિપાક થતા આત્માનો સાક્ષાત્કાર થઈ દેહાદિમાં રહેલી આત્માની બ્રાતિ નિવૃત્ત થશે.

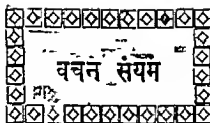
દેહાદિ અપવિત્ર ને જડ પદાર્થમાં હુંપણાની ભુદ્ધિ રાખી જીવતું તે ચમાત્રી-અથવા ખાટકીની પેઠે દુર્ગંધવાળા શરીરે-મનિનપણે-જીવતું છે, અને પરમપાવન ને સંબિદાનરૂપ આત્મામાં હુંપણાની ભુદ્ધિ રાખી જીવતું તે ઉંચી જાનના અનરો વેચનારા અતરીઆની પેઠે-સુગંધવાળા શરીરે-પવિત્રપણે-જીવતું છે.

જો તમારા મનને સંપૂર્ણ સમાધાનની, પરિપૂર્ણ શાંતિની અને અવધિરહિત નિરુપમ સુખની પ્રાપ્તિવાળું કરવું હોય તો તમારે અચ્છ, પ્રજ્ઞાત ને આનંદધન આત્મામાંજ આત્માની ભુદ્ધિ સુસ્થિર-કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દેહાદિમાં આત્માની ભુદ્ધિ રાખી રાગ-પૂર્વક અપવિત્ર હાડ્યામનું સેવન કરવાથી કે જનસમૂહમાં સોનારૂપને નામે ઝાળખાતા પદાર્થના, કડકાઓના ઢગલાઓના સ્વામી થવાથી કે લોકોના બહુમાન આપવારૂપ-પૂજનથી તમારા મનને સાચું સમાધાન, સાચી શાંતિ ને સાચું સુખ મળવાનો લગારે સભવ નથી.

શિષ્ય પૂછે છે —“હે કરુણાનિધિ ! ચેતનરૂપ આત્મામાં દેહાદિ જડને વિષે, હુંપણું અભિમાન કરાવનારી, બ્રાતિ અથવા અજ્ઞાન કયા કારણથી અને કયા સમયથી ઉપજ્યું હશે અને જો મુઘંમાં તેનો વિરોધી અધકાર રહી શકે તો નથી તો ચેતનમાં તેનું વિરોધી અજ્ઞાન શી રીતે રહી શકતું હશે આ શકા મારા અતઃકરણમાં ઉદ્ભવે છે તો તેનો સમૂલ ઉછેદ કરવા આપ કૃપા કરશો, એવી હું આશા રાખું છું.”

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે —“હે સુમતે ! જો મનુષ્ય જ્યારે નિદ્રાના આગમનથી પોતાનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ જૂલે છે ત્યારે તેની પોતાના વ્યાવહારિક શરીરમાંથી હુંપણાની ભુદ્ધિ દરમિયાન તેને સ્વપ્નના પ્રાતિભાસિક સ્વરૂપમાં હુંપણાની ભુદ્ધિનો ઉદય થાય છે તેમ જ્યારે વ્યાપક ચેતનરૂપ જ્ઞાનના કદિપત અસરૂપ કૂટસ્થ વા આત્મા મોતાને આશરે રહેવા અનાદિ જ્ઞાનના વિજ્ઞાનથી પોતાનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ જૂલે છે ત્યારે અજ્ઞાનના કાર્પરૂપ મનના વિજ્ઞાનથી તેને વ્યાવહારિક સ્થૂલશરીરોમાં હુંપણાની ભુદ્ધિનો ઉદય થાય છે. એવી રીતે પોતાના પારમાર્થિક સ્વરૂપનું અનાદિ જ્ઞાનના બલથી અનાદિ કાલથી વિરમ-રજી થવાથી અને અનાદિ વાસનાવાળા અજ્ઞાનના કાર્પરૂપ મનનું વિજ્ઞાનથી ચરાથી આત્મા અજ્ઞાનના જ સામર્થ્યથી પ્રતીત થયેલા સ્થૂલ શરીરોમાં હુંપણાની ભુદ્ધિ કરે છે, આ

બ્રાંતિ અનાદિ ક્ષણથી ઉદય પામેલી છે એમ માનવામાં આવે છે. આમ શા માટે મનુ-
હરી ? એવી શંકાનો ઉદય થાય તો તેનું મમાધાન આ પ્રમાણે સમજવું—બ્રહ્મના સંપ્રદ-
એ વાસ્તવિક અને અવિકારી સ્વભાવો છે, ને તેના એક દેશમાં પ્રવર્તતો તેનો નામરૂપાદિ-
રૂપે પ્રતીત થવાનો મિથ્યા ને વિદ્યારી સ્વભાવ છે આ મિથ્યા ને વિકારી સ્વભાવના બક્ષથી
શુદ્ધ આત્મામાં અમત્ દેહાદિની મિથ્યા કૃપનાનો ઉદય થાય છે, આ મિથ્યા કૃપનાની
નિવૃત્તિ કલ્પિત જડનો અને તેના આધારમૂલ મત્ એનને વિવેક કરવાથી થાય છે જન-
દેવગ્યાની પ્રાપ્તિ વડે સ્વપ્નની નિવૃત્તિ થવાથી જેમ નિદ્રાના બક્ષથી સ્વપ્નકાલે પ્રાતિભાસિક
શરીરાદિમાં જે હું પછાતી બ્રાંતિ ઉપજી હતી તે બ્રાંતિ દૂર થઈ જમત્માં પ્રતીત થતાં
વ્યાવહારિક શરીરાદિમાં હુંપછાતો નિશ્ચય ઉદય થઈ સ્થિર થાય છે તેમ અજ્ઞાનકાલે અજ્ઞા-
નના બક્ષથી અતકરણની જનદેવસ્થામાં પ્રતીત થતાં વ્યાવહારિક સ્પૃહશરીરાદિમાં જે હું
પછાતી બ્રાંતિનો ઉદય થઈ તેની સ્થિરતા થઈ હતી તે બ્રાંતિ ઉત્કૃષ્ટવિવેકવડે અતઃકચ્છને
તુર્ણવસ્થાની પ્રાપ્તિ થતાં શુદ્ધાત્મામાં હુંપછાતી બુદ્ધિનો ઉદય થઈ સ્થિર થાય છે, ને તે
શુદ્ધાત્માનુ જ્ઞાન વ્યાવહારિક શરીરાદિમાં ઉપજેલી હુંપછાતી બ્રાંતિને દૂર કરે છે અજ્ઞાન
અધટિતઘટના કરવામાં પરમચતુર મનાય છે. જેમ વર્ષાઋતુમાં સૂર્યને આશરે રહેલા આ-
ચ્છાદક સ્વભાવવાળા વાદળાંએ સૂર્યને ઢાંકી દીધો હોય એમ જણાય છે તેમ અજ્ઞાનકાલે
આત્માને આશરે રહેલા આચ્છાદન-આવરણ-કરવાના સ્વભાવવાળા અજ્ઞાને આત્માને ઢાંકી
દીધો હોય એમ જણાય છે. અજ્ઞાનના એ આવરણ નામના સ્વભાવથી આત્માને પોતાનું
વાસ્તવિક સ્વરૂપ ઢાંકાયા જેવું વા બ્રૂયાયા જેવું થતાં એ અજ્ઞાનના વિશેષ નામના સ્વભા-
વથી આત્માને સદ્મશરીરમાં ને સ્પૃહ શરીરમાં તે માફ સ્વરૂપ છે એવી બ્રાંતિનો ઉદય
થાય છે, ને ત્યાં સુધી આત્માના ચચાર્થ સ્વરૂપનું મનુષ્યને દૃઢ જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી
તે બ્રાંતિ સ્થિર રહે છે, જેમ સ્વપ્નકાલે પ્રતીત થતા સ્વપ્નના પ્રાતિભાસિક શરીરમાં હું-
પછાતી બ્રાંતિ ક્યારે ઉપજી તે સ્વપ્નકાલે નક્કી કરી શકાય નહિ, પણ તે બ્રાંતિ અનાદિ
છે એમ તે કાલે પ્રતીત થાય, તથા તે જ્ઞાન બ્રાંતિરૂપ છે એમ પણ તે કાલે સમજાય
નહિ, પરંતુ તે જ્ઞાન સસ છે એમ સમજાય અને જાગ્યા પછી ત્યારે માફ પોતાનું વ્યા-
વહારિક સ્વરૂપ બ્રૂયાયુ ત્યારે એ બ્રાંતિજ્ઞાન ઉદય પામ્યું હતું એમ સમજાય છે તેમ અજ્ઞા-
નકાલે સત્યરૂપે પ્રતીત થતા પોતાના સ્પૃહશરીરમાં હુંપછાતી બ્રાંતિ ક્યારે ઉપજી તે અજ્ઞા-
નકાલે અજ્ઞાની મનુષ્યથી નક્કી કરી શકાય નહિ, પણ તે બ્રાંતિ અનાદિ છે એટલું જ માત્ર
તે કાલે તેનાથી ને અન્યથી કદી શકાય તથા આ હું પછાતું જ્ઞાન બ્રાંતિરૂપ છે એમ પણ
તે વેદા તેનાથી સમજી શકાય નહિ, પરંતુ તે સત્યજ્ઞાન છે એમ તેનાથી સમજાય. ત્યારે
પોતાના પૂર્વથી કદી સદ્ગુરુની અમોઘ કૃપા થાય ને પોતાના અતકરણની અંતર્મુખ્યત્વે
થાય ત્યારે તે અંતઃકરણની શક્તિ આત્મા પરના અજ્ઞાનમૂલ આવરણનો ભંગ કરી આત્મા-
કાર થાય છે. અંતઃકચ્છની આવી અવરથા તુર્ણવસ્થાની પ્રાપ્તિ થયે આત્મામાં હુંપછાતી
બુદ્ધિ ઉદય પામી સ્થિર થાય છે, અને વ્યાવહારિક સ્પૃહ શરીરાદિમાંથી હુંપછાતી બુદ્ધિ
નિવૃત્ત થાય છે. આ વેદા તે જ્ઞાનીના અતકરણને સ્પૃહ સમજાય છે કે જે વેદા અજ્ઞાનના
આવરણ સ્વભાવવડે માફ આ આત્મસ્વરૂપ બ્રૂયાયુ તે વેદા અજ્ઞાનના વિશેષ નામના
સ્વભાવ વડે આ સ્પૃહ શરીરમાં મને હુંપછાતું મિથ્યાજ્ઞાન ઉપજ્યું હતું.

(લેખક—શ્રીયુત મણીલાલ નથુભાઈ દોશી, બી. એ.)

“ જે મનુષ્ય પોતાની વાણી પર સગમ રાખી શકે છે, તે કલહરહિત જીવન ગાળી શકશે, તે જે મનુષ્ય વામાચપણું તણ દેશે તે અશુભથી બચી જશે. તને જે કહેવામાં આવ્યું હોય તે બીજાને સહજાવતો ના, તો તેથી તને ગેરલાભ નહિ થાય. મિત્ર હોય કે દુરમન હોય પણ બીજાના જીવનની વાતો કંતો ના, બીજાના જીવનની વાતો કર્યા વિના રહી ચકાવું હોય તો સર્વથા તે વાન કરવાનું છોડી દે, જે કાંઈ વાત તે સાલળા હોય તો તે વાતને તારી સાથે મરવા દેજે, મિત્રને સલાહ આપ, કદામ તેણે તે બૂલ ના પણ કરી હોય અને જે તેણે કંઈ હોય તો તે ફરીથી ના પણ કરે. મિત્રને સલાહ આપ, કદાચ તે શબ્દ તે ન પણ બોલ્યો હોય, અને જે તે બોલ્યો હોય તો તે ફરીથી ના પણ બોલે. મિત્રને સલાહ આપ કદામ તેના સંબંધમાં કાંઈએ તને જુડી વાત કરી હોય, દરેક વાતને સત્ય તરીકે માની લેતો ના કેટલીકવાર મનુષ્યના બોલવામાં બૂલ પણ થાય, પણ તેથી તે હૃદયની બૂલ છે, એમ ગણતો ના, અને એવો કાણુ છે કે જેણે જીમથી બૂલ નહિ કરી હોય ? પ્રભુની આજ્ઞાને અનુસરવું એજ જીવનનો સિદ્ધાંત છે. પ્રભુની પ્રીતિ પ્રાપ્ત થાય, તેવા કાર્ય કરનાર અમરતાનું ફળ મેળવે છે. પ્રભુને જાણવા તે જ પૂર્ણ પવિત્રતા છે, અને તેની શક્તિનો અનુભવ કરવો તેજ અમરતા છે ”

—ઉપયોગી પત્ર.

આપણે માટી માટી વાતો કરીએ છીએ, પણ જીવનને ઉપયોગી અને જીવનને ઉન્નત બનાવનાર નાની બાબતો પ્રત્યે દુર્લ્ભ કરીએ છીએ લોકો કાયદાના શબ્દોને માન આપે છે, પણ હૃદયથી કાયદાનો ભંગ કરતા જણાય છે, જે લોકો બહારથી ધ્રુવિયોને સંયમમાં રાખે છે, પણ મનથી ધ્રુવિયોના વિષોનું ઘાન કરે છે, તે લોકો મિથ્યાચારી-દેગી છે તેઓ રંગથી ઘોળેલી કપર જેવા છે તે કપર બહારથી ઉન્નત લાગે છે, પણ તે કપરમાં અશુભિ હાડકાં ભરેલાં હોય છે. આપણે દરેક બાબતમાં સાવધ થઈ અપ્રવૃત્ત જીવન ગાળવાનું છે પણ વાણીનો સંયમ એ ઘણી અમૂલ્ય બાબત છે, અને આજના લેખમાં આપણે તે બાબત પર વિશેષ લક્ષ આપીશું.

વચન સંયમ ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાને મોટું કારણ છે આપણે આવા પ્રશ્નો ઘણી-વાર ચર્ચા કરી પણ પુનઃ તે કહેવાની જરૂર છે કારણ કે વાણી એ એવું માધન છે કે જે વડે આપણે બીજાનું ધણુ અશુભ કરી બેસીએ. આપણાં કાર્યો કેવા થશે, તેનો આધાર આપણા જનમમાજની સંસ્કૃતિ પર રહેલો છે આપણે કેટલાક દુષ્ટ ગણાતા કાર્યો કર્યા કરીશું નહિ. જગતી મનુષ્યો એક બીજાનાં પુનઃ કરે, ચોરી કરે, ઘોળે દહાડે હુંટકાટ કરે, પોતાના સ્વૂક્ષ્ણ શરીરથી અયોગ્ય કૃત્યો કરે, આપણે આવાં કાળા ન કરીએ, કારણ કે આપણે તે સ્થિતિ ઓળંગી ગયા છીએ.

આપણે ધણી જીવિજીવિમાંથી પસાર થઈ દાહની સ્થિતિએ આપ્યા છીએ. આપણે પણ આપણું જીવન એક જગતી મનુષ્ય તરીકે ચરૂ કર્યું હતું. જગતી મનુષ્ય એટલે જગતી ચરીરમાં જીવનની ચરૂઆત કરતો બાળ જીવાત્મા સમજવો. આપણે મુધરેલા ચરીરમાં પ્રકટ થયેલા મોટી વયના આત્મા છીએ બાળક અમુક રીતે પોતાની લાગણીઓ પ્રકટ કરે છે, આપણે તેવી રીતે તે લાગણીઓ કદાપિ દર્શાવીયું નહિ, જો તેને કાંઈ જોઈતું હોય તો તે જુઓ પાડીને રડવા લાગશે, આપણે તેમ કીધું નહિ, આપણને તે વસ્તુઓ તો જોઈએ છે, પણ તે મેળવવાના આપણે બીજા માર્ગો મદ્યુ દરીયું કારણ કે આપણે બાલ્યાવસ્થાને પમાર કરી ગયા છીએ આપણે આપણને ઉપયોગી અથવા જરૂરની વસ્તુઓ સમ્યક્તાથી મેળવવાના માર્ગો સ્વીકારીયું.

પણ વાણીના સંબંધમાં મુધરેલા કહેવાતા આપણે અનેક રીતે ભૂલો કરી બેસવાનો સંભવ છે. કદાચ બાળતોમાં આપણી જુલ યાપ છે, તેનો આપણે વિચાર કરીએ. આપણી વાણી સત્ય હોવી જોઈએ આપણે જે સત્ય હોય તેજ બોલતું જોઈએ! તમે બધા આ મારા આભપ્રાપ સાથે મળતા થયો એમાં મને સંદેહ નથી, જ્યાં આપણી વાણીમાં ધણું અસત્ય જાણ્યું અજાણ્યું બગી જાય છે માટે આપણે જે કહેવા ન માગતા હોઈએ, તે કહેવાનો આભાસ સાલજનારના હૃદય પર આપણા વચનથી પડવો ન જોઈએ કેટલાક એમ પણ કહેશે કે સમ્યક્તાને ખાતર અમુક સંજો આપણે બોલવા જોઈએ. તેમ કરતું બાળજી છે, એમ મને તો નથી લાગતું, આપણે જે જાણતા હોઈએ, તે સર્વ કહેવાને આપણે બંધાયેલા નથી. ધણી બાળતમાં મૌન પણ ધારણ કરવું પડે, પણ જે બોલીએ તે તો સત્ય જ હોય જોઈએ. આપણે આપણા વચનમાં અસમ્યક્તા થવાની જરૂર નથી, પણ હૃદયમાં કાંઈક હોય, અને બહારથી જુદા જતાવવાની પણ જરૂર નથી.

આ લેખને મધ્યે આવેલો પત્ર ધણો ઉપયોગી છે, અને જો મનુષ્યો તે દરરોજ વાંચે અને તેમાં રહેલી બારના પ્રમાણે જીવન ગાજે તો તેમને ધણો લાભ થાય આવા નાના ફકરામાં આટલી બધી ઉપયોગી શીખામણ એકઠી કરેલી કવચિત્ત જ નેવામાં આવે છે, આપણને જે લાગતું હોય તે બધું કહેવાની જરૂર નથી પણ જે કહેવું તે સત્ય હોય જોઈએ, અને તે ગોપ્ય સંજોમાં ગોપ્યીને કહેવું જોઈએ.

બીજા વાણીના દોષ એ છે કે આપણે આપણા સંજોમાં ધણા અયોગ્ય હોઈએ છીએ કેટલીકવાર મનુષ્ય પાને શબ્દ સમૂહ ન હોય, અને તેથી એકને બદલે બીજા શબ્દ બોલી જાય પણ જીવનના દરરોજના પ્રયત્નોમાં અનિયોગ્યિતમાં વચનો ઉચ્ચારવા તે મોટી ભુલ છે કારણ કે તેમ કરવાથી વાણી ઉપરનો કાંઈ જોઈ હોય છે અને વિચારો પણ અસ્તવ્યસ્ત થાય છે, અને જે મનુષ્ય આત્મિક જીવન ગાજવા માગતો હોય તેને વારંવાર આ એક મંત્રી પ્રમ છે. તમે જે કહેવા માગતા હો તેજ કહો પણ તેથી વધારે કે ઓતું કહેવા ના, વાણી રહેજ ઓતુ મરમ હોય તો લોકો કહે છે કે, "આવા બરુ નેવા કદા વાણીએ થી રીતે સ્નાન કરાવ!" મારને રહેજ તાર આવે તો તેઓ કહેશે "તોમાં તમે તેવો તાર આવ્યો છે, મોઢએ એકાદ કડુ વચન કહ્યું હોય તો તેઓ કહેશે કે, "તેણે તો મારા પર ગાલોનો વરસાદ વરસાવ્યો" આ બધું મુખાંધ બધું છે. વળી સંજોનો જે અર્થ હોય, તેના કરતાં જુદાજ અર્થમાં સંજોનો ખરીવાર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે

આમાં ચતુરાઈ નથી પણ વિચારની અસ્તવ્યસ્તતા અને શબ્દ મમૂદની ખામી છે અને તે બાબતમાં પણ જીવનના અભ્યાસીયે દુઃકાર રાખતી આપણે બહુ ચોક્કસ થવું, આપણામાં આ અચોક્કસતાનો હોય ન આવી જાય તેની સલાહ રાખતી. કેટલીકવાર વાચાલ મનુષ્ય યોગ્ય શબ્દ વિચારવાને અટકતો નથી અને તેથી નહિ બોલવા યોગ્ય મૂર્ખતામયો અથવા અસંગત શબ્દ બોલી જાય છે.

હવે આ પત્રને લેખક ધણે સુત મનુષ્ય હોવો જોઈએ કારણ કે તે જણાવે છે કે વાણી ઉપર મયમ રાખનાર ધણા કથકથી બચી જાય છે વળી તે આપણને જણાવે છે કે વાચાલપણાથી હોયથી જે સુક્ત હશે, તે અશુભથી બચી જશે તેના કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે બોલવાને ખાતર જ બોલવું નહિ આપણામાં આ એકે કદી પડી છે કે આપણા અતિથિને ખુશ રાખવાને બધો વખત તેની માથે કાંઈ નહિ ને કાંઈ વાન કરતી જ જોઈએ આપણે કાંઈ કહેવાનું હોય મારે વાન કરતા નથી કેટલીકવાર તો વાત કરવાનો વિષય પણ જડનો નથી છતાં આપણે બોલવું જ જોઈએ આ રિયનિ ઘણી શાયનીય છે. જગા ઓઠા પ્રેમ હોય છે, ત્યાં ઘણું બોલવામાં આવે છે, પણ ખગ પ્રેમીઓ એક બીજાના હૃદયને સમજે છે અને ત્યાં ઘણા અને યોગ્ય શબ્દોથી બધો વ્યવહાર ચાલી રહે છે

આપણને કહેવામાં આવ્યું છે કે “તને જે કહેવામાં આવ્યું હોય તે બીજાને સલાહારતો ના તો તેથી તને ગેરવાત નહિ યાય” કાંઈના મનથી અશુભ વાન બીજાને નહિ કહેવાથી આપણને કાંઈપણ ગેરવાત થશે નહિ પણ તે વાન કહેવાથી આપણને ઘણું નુકસાન થવાનો સંભવ છે શાત રહેવાથી આપણું કંઈ જવાનું નથી “મિત્ર હો કે શત્રુ હો, પણ બીજાની વાતો કરતાં ના.” આપણે આ બોધ એક વા જેવો લાગશે, કારણ કે ઘણાને તો વાત કરવાનો વિષય જ નહિ જડે લોકો પાસથી વાતો કરવામાં જ પોતાનો ઘણો સમય પમાર કરે છે, પણ જો તે બધ કરવામાં આવે તો તેઓ કહેશે કે અમે શું કરીએ ? જો બધા લોકો આ સલાહ સ્વીકારે તો ઘણી વાતો બધ થઈ જાય—અને તેમાં એકંદર બધાને લાભ છે, હાલમાં જે વાતો કરવામાં આવે છે તેનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ જો ન કહેવામાં આવતો હોય તો તેમાં મરનું કામ છે, આપણે કોઈપણ વાન બીજાના સમ-ધર્મમાં સાંતિથી હોય તો ત્રીજા મનુષ્ય આગળ કહેવાનું આપણું કામ નથી. તમારા મિત્રને અસાહ આપે, કદાચ તેણે અમુક કામ ન પણ કર્યું હોય તો પણ તમારી અસાહથી ફરીથી તે કામ કરશે નહિ.

તમારા મિત્રને ધીમેથી સલાહ આપો તે અમુક શબ્દ ન પણ હોય, અને બોલો છો તો પણ તમારી સલાહથી ફરીથી તેવો શબ્દ બોલવો અટકી જશે, પણ તેની પાસે મીઠા જવાને બદલે તમે તમારા ૫૦ મિત્રો આગળ જણાવો છો કે અમુક આમ કંઈ અથવા કંઈ અને તેમને કહો છો કે આ વાત બીજા કોઈને જણાવતાં ના કાંઈની નિંદાની વાત એકદમ માની લેતા ના આ ઘણી ઉપયોગી અને સાચી મસાહ છે. ઘણી વાતો આપણને અસંભવિત લાગતી હોય, છતાં જો તે ખગાય હોય તો આપણે કદ તે માની લઈએ છીએ, સામાન્ય વિવેક શુદ્ધિથી અગ્રમ લાગતી વાતો પણ સ્વીકારી તેમાં મરી મશાલા ભરી લોકો રજતુજન કરી મૂકે છે. આપણને બધાને આ બાબતનો અનુભવ છે, અમુક મનુષ્યને બધા જીવે અમુકજ લાગે છે. જેને અજાણ છે, એમ સ્વીકારવાને બદલે

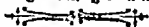
તે જાતના જીવોની હવડી ખાગતો એકદમ માનવાને દોરાય છે, લોકો સંબંધી હવડી વાતો જે જરૂરી માની લે છે, તે સાચી ન કરી આપે છે કે પોતે ઘણા હલકા છે

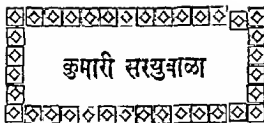
વળી કેટલીકવાર હૃદયની બૂત ન હોય, જ્યાં બોલવામાં મનુષ્ય ભૂલ કરી બેસે છે. તેનો તેમ બોલવાનો આશય પણ ન હોય. જો તેણે વિચાર કર્યો હોત તો તે શબ્દ તેના મુખમાંથી કદાપિ નીકળ્યો ન હોત. આ બધું બેદરકારીનું પરિણામ છે. આપણે બધા આવી બૂતો કરીએ છીએ અને તેની એવી ટેવ પડી જાય છે કે તે બૂત દૂર કરવાનું કામ ધણુ કઠણ હોય છે, પત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે એવો કાશુ છે કે જેણે વાણીનો દુરુપયોગ નહિ કર્યો હોય ? "

જો આપણે આપણું જીવન તપાસીએ તો આપણને બધાને લાગશે તે ધણીવાર એવા શબ્દો બોલી ગયા હશે કે જેને વાસ્તે આજુને પાગળી પત્તાવો કરવો પડ્યો હશે, અને આપણને એમ પણ લાગ્યું હશે કે અમુક વાત ન કરી હોત તો ધણુ સાર ! મી. લેડબીટર લખે છે કે " મરણ લગભગ ૭૫ વર્ષના જીવનમાં અમુક વાત નહિ કહેતા બદલ મને દીનગીરી થઈ, એવો એક પણ જનાર બેતેનો મને યાદ નથી " જ્યારે શકા પડે ત્યારે મૈન રહેતું એ વધારે એવરકર છે. તેથી તમને ગેનામ થશે નહિ એક જુની કહેવત આપણને જણાવે છે કે 'વાણી રેપેરી છે, અને મૈન સોનેરી છે' "

એકવાર મહાત્મા કાષ્ટ આગળ એક સ્ત્રીને લાવવામાં આવી જે અપદૃત્ય કરતાં પકડવામાં આવી હતી. આમાં કેવળ ઉકડી રાત ન હતી લોકો તેને કાષ્ટ આગળ લાગ્યા અને તેણીના પર બિચારનો આરોપ મૂક્યો, અને કહેવા લાગ્યા કે મોત્રીસના કાપડ પ્રમાણે તે સ્ત્રીને પરચરડે મારી નાખવી જોઈ. કાષ્ટરે શું કહ્યું ? તે મૈન રહ્યા જણે તે લોકોને પેતિ સામગ્રતા ન હોય તેમ આગળીવતી જમીન પર લીસેલા કાડવા લાગ્યા પણ જ્યારે તેઓએ કાષ્ટરને પુછી પુછી જવાબ માગ્યો, ત્યારે તેમણે કહ્યું " તમારામાંથી જે પાપ રહિત હોય તે પડેતો પરચરો ને સ્ત્રીપર ફેક " બધા ચૂપડી પકડી ગયા આ કાષ્ટરના મૈનનો એક દટાત છે જે આપણે કાંઈ મનથી હલકી વાત માંખીએ, તો આપણે મૈન ધારણ કરવું આગળ કરવાથી આપણે પણ મહાન પુરોને અનુસરીશું

આપણી વાણીમાંથી બીજો પણ એક દોષ દૂર કરવાની જરૂર છે. દરેકજાના જીવનમાં બીજાને દુઃખ લાગે એવાં તીકણુ વચનો બોનવાનું જતું કરો, નજી બાબતો સંબંધી બીજાને કપડો આપવાનું જણ કરો તમે જેટું ધાકું હોય તેટું કામ કાઢ ન કરો તો તેમાં દીક્ષગીરી જનાવના ના મારા વિચાર પ્રમાણે તમે અમ કહ્યું હોત તો વચારે સાર એમ પણ કહેતા ના. તમે શું ધારતા હતા તે જાણવાને કાંઈ માગતું નથી કાર્ય યક મથું તમે તેને બદલી શકતા નથી તો પછી નક્કમાં નાખુકાગક શબ્દો બોલવાથી લાભ શો! વાણીની શક્તિ પ્રજાએ આપણને આપી છે, પ્રજાની મહત્તા ગાવાને અને લોકોને મદદ કરવાને તે શક્તિ વાપરવી જોઈએ જેમ મહાપુરો પોતાના વિચારમાં, વચનમાં, અને દર્શનમાં શુભ તરતો ફેલાવતા જાય છે, તેમ આપણે પણ ચાલવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. માટે મયાગાનો પત્ર વારવાર વાંચશો, અને તેમાં લખ્યા પ્રમાણે વાણીમાં મત્વના, ગાવધપય, ચોકસાઈ, અને પ્રમજ્જિકા દાખલ કરો, અને ખામ કરીને બીજાના જીવન વિશે બોલતા ના, કારણ કે તેવી વાતો કરવામાં ધણુ નુકશાન થાય છે, અને લાભ તો કચિત્ત જ થાય છે. માટે મહાપુરોના પગને ચાલી શુભ કરો, શુભ બોલો અને શુભ વિચારો.

કુમારી સરયુવાળા

(લેખક—ગૌરીશંકર ગોતીરામ લાલ ખી એ.)

પ્રકરણ ૯ મું.

જગત સુકોમળ થતું ગયું ત્યારથી જાગ બગીચાઓનું સેવન સામાન્ય લોકોમાં પણ વધવા લાગ્યું છે, પણ આજના બગીચાઓમાં પુષ્પો સુગંધી વિનાનાં હોય તોપણ શોભા ખાતર રાખવામાં આવે છે. મોગરો, ગુનાય, ચરો, ચપેલીને બદલે આજે અગ્નિજ્વળ નામના અનેક રોપાઓ માત્ર ચક્ષુને પ્રિયકર થઈ પડે છે પણ વાડીમાં પણ મૂકતા જ ફળ ફલો મધમધી રહેતાં નથી. માથુસનું આયુષ્ય તેની આમૃતપાત્રની આબો હવાની ઉપર પણ આધાર રાખે છે. ખોરો, હવા, પાણી અને દમરત વિના આરોગ્ય મેળવી શકાતું નથી તેથી બગીચાની ચોકખી દવાતી પણ જરૂર રહે છે.

દિશાની ઘેર ઉપર એક સુદર રેંકની ઉપર બગીચો આવેલો છે તેની અંદરથી આસપાસ દૃષ્ટિ નાંખતાં પરાડોના ઉંચા નીચા રીંકોનો નીખોના નાનકડા પ્રવાહ, ધુણીથી વીંટાળા હોય તેવા દૂરથી દેખાતા પર્વતો વગેરે તેના ધ્રુવની અપૂર્વ હીવાનો ખાસ આબ્યા વિના રહેતો નથી પડાડ ઉપર છાતી વરણ ડોળાવથી ચડ્યા પછી જો નીચે જોઈએ તો તમ્મર આબ્યા વિના ન રહે નાના નાના હોડાઓ જેનાં ઝાડો ધ્રુવાડાથી જેમ વિટાયા હોય તેમ પડાડ ઉપરથી નીચે જણાય છે જેમ ઉંચાઈએ વધારે જઈએ તેમ તેમ નીચેની વસ્તુઓ વધારે અધારામાં લપેટાની જાય છે એમ જોગે પવનનો સપાટો આવે તો પણ પરાણે મુખને પત્થરના ખૂણે ઉઘોનો મુસાફર છેક પર્વતની ટોચેથી નીચે પડી જવાનો સંભવ રહે છે.

આ પર્વત ઉપરની થોડીક જગ્યામાં એક સુદર વાડી આવી રહી છે પર્વત ઉપરનાં તમામ ઝગજગ એક તરફ વાળી લઇને એક કુડ બનાવવામાં આવ્યો છે તે આ કુડના પાણીથી કુદરતી નીકાવડે બગીચામાં પાણી લાવવામાં આવે છે બગીચામાં કેળ, લીંબુ, આખાની એટલી બધી ગીચ ઘડા થઈ છે કે બહારથી જોનારને બગીચાની અંદર એટલી બધી જગા હરો કે કેમ તેની શંકા થાય. એક બાજુ પેત્રી નીકાવુ વહેણ નદી સ્વરૂપે ધણી જ ઉડી ખીણમાં વહે છે એક બાજુ પર્વતના યજ ઉપર યજ ઉંચે ચડીને બગીચો ઢળતો બનાવી મુકે છે ખરા ઉનાળાના વખતમાં પણ જાણે ચોમાસુ હોય તેવો દેખાવ બગીચાની અંદર થઈ રહે છે. પાણેના દેવાલયમાં ચક્ર લગતાન અને ભવાની મિરાજ રહેલાં છે, બગીચામાંથી નીચે નદીમાં કે ઉપર દેવાલયમાં જવું હોય તો અનેક પગથીયાં ચડતા ઉતરવા પડે.

આ બગીચાના મધ્ય ભાગમાં એકાંત જગો પસદ કરીને ચાત સુદાથી એક કુમારિકા બેસી રહેલી છે આ કુમારિકાના હૃદયના ભાવ શુ હશે તે તો એકદમ જણાય તેમ નહતું પણ તેનામાં કષ્ટક ચચળતા, કષ્ટક આવેશ, કષ્ટક મનોહરતા જોતા તે એક રસમય સ્ત્રી

વહન હતું તેમ જણાયા વિના ન રહેતું તેણે આજ ગુલામી ગંગી સાડી પહેરી હતી. તે ગુલામી રંગના વજ સાથે તેના મર્મગતો ગૌર વર્ણ પણ મળી જતો. તેના મુકોમળ હાથ, મુદર મુખ અને સાડીની નાનુક કાગળોનારને મોહક લાગતા હતાં. તે બાળા પાસે કોઈ આવતું જણાયું. ફરથી ગીતનો શ્વનિ મહાગાયો:—

હ્યો બાળા આપુ રાજા, પહેરો પ્રેમથી રે

ચાણું એકથી રે.

હ્યો૦

માળા મોતીની એ રૂડી, પ્રેમ તણી નિશાની પૂરી,

એક થઈ ગીતારી ધારે કદમા રે,

હ્યો૦

મરયુ — (માળા લઇને) આ માળા ? આ માળા તમાગ હાથમા કયથી ?

રઘુનાથસિંહ — જા મનોમન સાક્ષી છે ત્યા વસ્તુઓ આપે હોડી ચાલીને આવે છે. મજાના મોજન પછી જગીઆમા ફરના એ મળી.

મરયુ. — મોડો ઉપકાર

રઘુનાથસિંહ — ઉપકાર કહો કે અપકાર કહો, પણ અતિથિ બૂલાય તેમ નથી. મુ રનેહની પરિસીમા, પરતુ હવે જવાનું હોવાથી હવે—

મરયુ. — મુ ? જવાનું ? મને એકથી મુકીને ? ના ના, નહિ જવા દઉં.

રઘુનાથસિંહ — પરતુ હું પરાધિન છું. " પરાધિન રવન મુખ નાદિ." અમે લડાઈ સાથે વરેલા છીએ. રજુએ એ અમારો રાજમહેન છે. શીવાઈ મહારાજ આતા આપે લા અમાર પ્રયાણ થાય છે

મરયુ — (મનમાં) સારે વાર એ રાજકુમાર હશે ? લાવને "વધારે પ્રમો પૂડ પણ એ તો જવાની તૈયારી કરે છે ? (મોટેથી) બડાના, ક્યારે પધારશો ?

રઘુનાથસિંહ — તમારે દયન કરવાને હું ફરીથી ક્યારે ભાગ્યશાળી થઈશ તે માગથી કદી શકાતું નથી, પણ એ તો નક્કી જ સમજાએ કે તમાગ આતિથ્યનું સમગ્ર મને હમેશા થયા કરશે હું તમને કોઈ દિવસ નહિ વિસારું, તમે પણ માગ ઉપર દયા રાખશો.

મરયુ — દયા ? માગી તમારા ઉપર ? નહિ નહિ, પથીજ. એમ ન બોલો હું તમાગી હમેશા માટે દારી—

રઘુનાથસિંહ — (નિશાસ નાખીને) પ્રભુ, એ અમર આશા પુરી કરે. હ્યો, હવે તો હું જઈશ.

મરયુ — ના ના, અતિથિગજ હવે હું જવા નહિ દઉં. વિરહ અને પ્રેમની આગ અદર અને અદર જ સળગે છે, એ આગને નથી હોતી આગ કે નથી હોતો ધુમાડો. છતાં તે સ્તીરના લોહી તથા પાસનાને બાળી નાંખે કે પંચીજ, એ આગ સળગાવીને ન જાવ.

રઘુનાથસિંહ — મરયુ, તમગી આ મિશનિ નેહને મને અપાર દુઃખ થાય છે, કેમકે ' પ્રેમ ઊપાયા ના જિયે, ના ઘટ પર ઘટ હોય,

ને પછ મુખ બોન નહિ નયન ફેન દે રોય "

મરયુ — મધ્ય તમને વિજ્ઞ આપો, પણ આ દિવસ સાથે લઇને જાવ છો ? થાદ ગાળો.

રઘુનાથસિંહ — અરજ બાલા, હવે હું જાઉં છું,

પ્રકરણ ૧૦ સું.

એક વખત એવો હતો કે વિશ્વાયતની ગણી ઈલીઝાબેથના વખતમા રપેન દેશના રાજાએ ઇંગ્લાંડ છતવાને એક મોટો વહાણનો ઇંક્યો મોકલ્યો. અને ગાઉ સુધી એ કાફલાએ ઇંગ્લો રોક્યો હતો અને તેના કુગર જેવડા જેવડા વહાણ વિનાયતના કિનારેથી દેખાવા લાગ્યાં. લોકોના ટોળે ટોળાં મળી કિનારેથી જોતા હતા એવામા ઇંગ્લાંડનો વડો કમાન બોક્સની રમત રમી ગયો હતો તેણે એ વહાણ જોયું છતાં રમતમાથી અટક્યો નહીં અને બોલ્યો, “રમત પુરી થવા દો અને એક રમત પુરી કરીને હું બીજી રમત પુરી કરીશ.”

હિંદુસ્તાનના ગાતા પીળા રંગથી રંગાએલા નકશામા મોગલ સલ્તનતથી જે ફેરફારો થવા પામ્યા તે આપણે તપાસીએ તો જ આપણાં પાત્રો રઘુનાયસિંહ લક્ષ્મિ, શિવાજી, અને સરયુજાળાની સુ સ્થિતિ હતી તે આપણે બગાડી સમજી શકીએ આખો દેશ તે વખતે ચારે દિશાથી ધવામલો હતો ને લોક વામણ એવી હતી કે “શીવાજી ન હોતો તો સુખત હોત મબકી.”

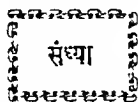
એ ન્યાયે સર્વત્ર હિંદમાં અધડો ઝાંલેલો હતો અને તે તેથીએ વળા ઔરંગઝેબે અકબરના વિચાર ઉપર પાણી ફેંવીને હિંદના ચારે ખુણે એ ઝવગા રૂપી આગ સળગાવી હતી.

આપણે ઉપર જોયું કે વિશ્વાયતી કમાન જેમ એક રમત પુરી કરીને બીજી રમત રમ્યો અને એ રમતમા એપેતને સ્પર્ધુ રીતે દરામ્યુ એ વાત જગજગર છે તેવીજ રીતે હિંદુસ્તાનની ભૂમિ ઉપર એવી અનેક ગમતો રમાઈ ગઈ અને અનેક જથ્થે તેમા છત્યા અને હાર્યા, બાજર તુર્ક હતો છતાં પણ તેને મોગલ કહેવાની ભૂલ કોઈકે કરી અને ગાડ-રીયા પ્રવાહ કાફક આ જ પણ તે મોગલના નામથી ઓળખાય છે એની ઇચ્છા આપું હિંદુસ્તાન છતવાની હતી પણ કાળે તેને વહેલો બોલાવ્યો અને ખિચારા હુમાયુની શક્તિ ન હતી કે પિતાનું આપેલું પણ તે જાળવી શકે, ગેરશાન એ રમતમા છતી ગયો અને હુમાયુની પુરી દશા થઈ અકબરની એવી ઇચ્છા હતી કે દાદાનો ઇંગ્લે પાર પડે અને હિંદુસ્તાન છતાય એ માટે તે રજપુત કુંવરીએને પગથો અને પોતાની પ્રાણને ‘ગમે તે ધર્મ’ પાળવાની છુટ આપી જહાંગીર અને શાહજહાન પોતાના પિતાને લડવામાં જ નવરા ન પડ્યા એટલે અકબરની આજ્ઞા ઉપર એ ધ્યાન શાતા જ આપે નગજહાન પોતાના જમાઈ શહરીયારને ગાની આપવાનું ધાયું ત્યારથી જ એની કીર્તિને જાખવ લાગી અને શાહજહાનને પણ અણવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો પરિણામે ઘરડો જહાંગીર દેહમાં પૂગયો રહેતે રહેતે તેના પુત્ર ઔરંગઝેબે શાહજહાનની પણ એ દશા કરી અને “સો ઉદર મારી બીલીબાઈ પાટ બેડા.”

આટલી રમતો દિલીમા રમાઈ પણ હજી તો દક્ષિણમા રમવાની હતી, ઔરંગઝેબે આખું ઘડપણ દક્ષિણમા દહાડયું પણ મરાઠા તામે ન થયા તે ન જ થયા. શીવાજી દિલીથી આવ્યા પછી પૂનાની ગાદીએ રાજ ગમ્યો છે, પણ એ હુંદારા, એ ઠગારા, એ કાચર મરેઝાઓ દક્ષિણના રાજ જ જેમ કહેવાય એવો ઔરંગઝેબે મનસુબો કરી મુક્યો હતો.

પ્રિય વાચક આપણે ધીમે ધીમે જોઈશું કે એજ મરાઠાઓ આખા હિંદુસ્તાનમાં ધુમ્મા, મોથ અને મરદેશ મુખી ઉતરાતી અને પૂનાના તો શું પણ એક વખત દીપીની ગાદીના માલીક થવાની અશીષ પર આગ્યા હતા પણ નારાયણે તેમનામા ગર્વ મૂક્યો ને તે પણ પડ્યા

પૂનામા શિવાજી મહારાજ ધર્મ રાજ્ય કરી રહ્યા છે મોગતોની ચારે તરફથી બીક છે. પોતાનું છે તેનાથી રાજ્યને વધારવાનો લોભ શિવાજીને ખીલકુલ નથી રાજ્યમા સર્વત્ર સુખ અને શાન્તિ દેસાએલા છે એવામા વીર રઘુનાથમિંદ તેની નોકરીમા આવીને રહેતો છે. પ્રિય વાચક ચાલો હવે આ સગ્ગોમાં લક્ષિમ અને મગધુનું શું થાય છે તે જોઈએ. અપૂર્ણ.

(લેખક:- શ્રીમાન પં. રાધિકામ્મદાદજી, -કાશી.)

સમન્ધ્યા=સંધ્યા-પરમેશ્વરનું ધ્યાન અર્થાત્ ઉપાસનાને જ મંધ્યા કહે છે તે દિવસ અને ગત્રિની સન્ધિ વખતે કહેવાય છે, અને તેથી તેને સંધ્યા કહે છે, સન્ધ્યાની ઉપાસના એ જ્ઞાની જ ઉપામના છે ગાત્રમા લખ્યું છે કે—

યા સન્ધ્યા સાંતુ ગાયત્રી દિવામૂવા પ્રતિષ્ઠિતા ।

સન્ધ્યા ઉપાસિતા યેન તેન દ્રણ ઉપાસિતમ્ ॥

સ ચ સૂર્યસમો વિપસ્તેજસા તસા સદા ।

તત્પાદપદ્મરજસા સદ્યઃ પૂના વસુન્ધરા ॥

જીવન્મુક્તઃ સ તેજસ્વી સન્ધ્યાપૂતો દિ યો દ્વિજઃ ॥

જે મન્ધ્યા તેજ ગાયત્રી છે તે અદ્વિત મહારાત્રિ માધકની સામે પ્રતિષ્ઠિત થાય છે. સંધ્યાની ઉપાસના કરવાથી જ્ઞાનીનું ઉપાસના થાય છે જે મન્ધ્યાની ઉપાસનામાં મિદ્ધ થાય છે, તે તેજ અને તપશ્વર્પાથી સૂર્યની માફક તેજસ્વી થાય છે તેની ચરણરત્નો પૃથ્વી પણ પવિત્ર થાય છે તે સંધ્યાપુત જ્ઞાનજીવન જીવન-મુક્ત મદાપુરક થાય છે. પરબ્રહ્મ નિર્ગુણ, નિગદાર અને મન, ક્ષુદ્ધિ તથા ધ્યાન ધારણથી અતીત છે દેહાભિમાની જીવ હરીપણ તેના તે સ્વરૂપની ઉપતન્નિ કરી નહિ શકે દેહાદિમા અવમાવ તથા મમત્વ ક્ષુદ્ધિ જોડી દહ નિર્ગુણ સ્વરૂપમાં રિચત થવાથી તે, તે બાવની ધારણા કરી શકે છે. જે સોક સગુણ અને સાદાર છે, તે સત્, રજ અને તમ એ ત્રણ સુત્રોથી મુક્ત આદ્ય જ્ઞાની ઉપામના કરી શકે છે સંધ્યામા જ્ઞાનકલ્પિત, રૂપકલ્પિત અને વિષ્ણુ શક્તિની ઉપાસના થાય છે. જે કે પરમેશ્વર સર્વત્ર મિરામજાન છે તોપણ માત્ર ઉપાસનાથી જ મનુષ્ય તેના સ્વરૂપને જાણી શકે છે. મહર્ષિ યાગવલ્ક્યે કહ્યું છે કે.—

ગવાં સર્પિઃ શરીરસ્યં ન કરોત્યદ્ગોપણમ્ ।

નિઃસૃતં કર્મસંયુક્તં પુનસ્તાસાં તદૌપચમ્ ॥

एवं स हि शरीरस्यः सर्पिवत् परमेश्वरः ।

विना चोपासनादेव न करोति हितं नृप ॥

ધી દ્વંની સાથે ગાળના સમસ્ત શરીરમાં વ્યાપી રહેવા છતાં પણ તેથી કોઈનું શરીર યુષ્ઠ થતુ નથી, દોહનાદિ ક્રિયાથી તેના શરીરમાંથી તે દ્વંને કાઢી ધીના રૂપમાં પરચિત કરવાથી તે પૈષ્ટિક અથવા ગેગનાગક મને છે તે પ્રમાણે પરમેશ્વર ધીની માફક જીવોના શરીરમાં રહેવા છતાં પણ તેની ઉપાસના વિના મનુષ્યોનું કલ્યાણ યષ્ઠ થતુ નથી. સધ્યા એ દિવસે નિત્ય કર્મ છે કર્મ ત્રણ પ્રકારનું છે નિત્ય, નિમિત્તિક અને કામ્ય નિત્ય કર્મ એટલે જેને કરવાથી પાપ, પુણ્ય થતુ નથી. જીવ પોતપોતાની અવસ્થામાં સ્થિત રહે છે કોઈ નિમિત્તથી જેને કરવામાં આવે છે, તેને નૈમિત્તિક કર્મ કહે છે, અને કોઈ કારણથી જેને કરવામાં આવે છે, તેને કામ્ય કર્મ કહે છે ઉદાહરણથી દેવતા પર્યંત જીવ જગતમાં એક એક સ્તર (સોપાન) છે, જીવ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે પ્રાપ્ત સ્તરમાં સ્થિત રહી આગળના સ્તરમાં પડોચાને માટે કશિશ કર્યા કરે છે જે કર્મદ્વારા જીવ પોતાના સ્તરમાં સ્થિત રહે છે તેને નિત્ય કર્મ કહે છે. માટે નિત્ય કર્મથી વિશેષ કાંઈ પણ ફળ ન મળે તેમ હોવા છતાં આગળ વધવાને માટે તેજ માત્ર, એક સહાયક છે જીવ નિર્ધામત રૂપથી નિત્ય કર્મજ કરતો રહે, અને કાંઈ પણ પુણ્ય કર્મ ન કરે તો પ્રત્યક્ષ નિષ્ફળતા અનુભવ કરી શકે છે. આગળ વધતો વધતો અતમા ધ્વજનોક સુધી જઈ શકે છે, જેથી મર્પિ યમને કહ્યું છે કે,

सन्ध्यामुपासने ये तु सततं संशितव्रताः ।

विभूतपापास्तं यान्ति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥

નિયમ પૂર્વક જે સધ્યાની ઉપાસના કરે છે તે પાપથી મુક્ત થઈ સનાતન બ્રહ્મલોકમાં પહોંચી જાય છે, અને જે સધ્યાની ઉપાસના કરતા નથી તે પોતાની અવસ્થાથી નીચેની ઉદાહરણમાં યોનિમાં જન્મ લે છે અગ્નિપુરાણમાં લખ્યું છે કે,

सन्ध्या येन न विज्ञाता सन्ध्या नैवाप्युपासिता ।

जीवन्नेव मवेच्छुद्रो मृतः इय चाभिजायते ॥

જે સધ્યા જાણતા નથી, સધ્યાની ઉપાસના કરતા નથી, તે જીવતા શુદ્ધની માફક અને મૃત્યુ બાદ કુતરાદિ યોનિમાં જન્મ લે છે સધ્યાહીન બ્રાહ્મણને આગ્રહ બ્રાહ્મણ કહે છે

શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે,

क्रियाहीनश्च मूर्खश्च सर्वकर्मविवर्जितः ।

निर्दयः सर्वमूलेषु विप्रश्चांढाल उच्यते ॥

જે બ્રાહ્મણ સધ્યાદિ ક્રિયા વગરનો, મૂર્ખ, સ્વચર્મથી સ્થિત, સર્વ જીવો તરફ દયાહીન હોય છે તેને આગ્રહ વિપ્ર કહે છે. શાસ્ત્રમાં જે જે પ્રકારની સાધન શૈલિયો છે, તેમાં

સમ્યા જ સર્વોત્તમ છે. મત્ર, હા, ક્ષણદિ યોગ ક્રિયાઓ સાથે પણ તેનો સંબંધ છે. પોત પોતાના અધિકાગતુમાર ગુરૂને પાસેથી ઉપદેશ પ્રાપ્ત કરી તેનું આધન કરવું નેત્રએ સમ્યા ઉપાગના પદ્ધતિ છે.

કર્મકાંડના સિદ્ધાન્તાનુસાર મમ્યા નિત્ય કર્મ દેવા જતા પદ્ધતિ ઉપાસના કાંડના સિદ્ધાન્તાનુસાર તે ઉપાસના પદ્ધતિ છે જે પ્રમાણે જાલ, ઈપર અને વિગદ પુરૂષરૂપી અખ્યાત્મ, અધિદેવ અને અધિભૂત એ ત્રણે જાવ પરમાત્માના જ છે, તે સૌથી પ્રમાણે શબ્દ પ્રત્યક્ષી વેદ પણ અખ્યાત્મ શુદ્ધિ, અધિદેવશુદ્ધિ અને અધિભૂત શુદ્ધિનો અર્થ જ્ઞાનકાંડ, ઉપાસનાકાંડ અને કર્મકાંડરૂપી કાંડત્રયમાં જુદો છે. ઉપાગનાકાંડ, કર્મકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ એ જનનો સંકાયક છે જે કે ત્રણે કાંડોના માત્રના ત્રણે પાંડોનો ગમધ યોગો વગેરે રહે છે, પરંતુ ઉપાસનાકાંડ મર્મ સુહૃદ્ દેવાથી તેની ક્રિયા સિદ્ધાન્તની સાથે અન્ય જનને કાંડ મળી ક્રિયા ઓળા પ્રયત્ન સખધ રહે છે. મધ્યોપામના વ્યવસ્થિત રીતે વદોક્ત બ્રહ્મોપાસના છે ગાયત્રી મત્રનો જાવાર્થ જ્ઞાનકાંડનો પ્રકારક છે, અને મધ્યોપાસનાની અન્ય ક્રિયાઓ કર્મકાંડની રક્ષણ પ્રતિપાદક છે. કર્મકાંડના મળધથી મધ્યોપામના નિત્ય કર્મ છે, પરંતુ ઉપાગના કાંડના વિચારથી મધ્યોપામના સર્વ જન પ્રદાત્રિના પદાંગિણી અને આત્મ વૈનુન્ય પ્રબોધિની બ્રહ્મોપાસના છે.

ઉપામના શબ્દનો અર્થ પામે જનુ એ છે ઉપાગના મળધી સારાદાગ માત્રક પોતાના અત કરણની શુદ્ધિ અને ચિત્ત યત્ન નિરોધ કરતા બગવત્ પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, જે કે પૂર્ણ મર્મવ્યાપક પરમાત્મા મત્ર સ્થાનોમા મિથ્ય છે, પરંતુ જન પોતાના ચિત્તની મહિનનાના કારણને કારણે તેનો આશ્વાત્કાર કરવામા સમર્થ થતો નથી, જેમ જ્યાં મુની કેર્મ રક્ષિત મહિની સામે કાર્મ રંગીત ચીજ ગ્રહવામા આવે ત્યાં મુધી રક્ષિતનું સ્વરૂપ દર્શાવ જશે અને રક્ષિત તે રંગીત ચીજના ગંગ જેનું માત્રમ પડશે, પરંતુ તે રંગીત ચીજને ખસેડનાની માથેજ રક્ષિત પોતાના અસક્ત સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે એ પ્રમાણે ઉપાસનાકાંડના મુદ્દેશવપૂર્વક સાધનદ્વારા સાવક જ્યારે પોતાના અંતઃસ્થમાથી વૈષ્ણિક પ્રતિબંધ રૂપી માલવતા દે કરે છે, ત્યારે તે બગવત્ સાશ્વાતકાર કરવામા સમર્થ થાય છે, એ પ્રમાણે જ્યાં મુની અત કરણરૂપી તજાવમા યત્નરૂપી તરંગોના દિવોગા રહે છે, ત્યાં મુની પ્રકારીત મર્મમહાન્તી ગારક આ મત્રવરૂપ પણ તરંગોમાં છુપાઈ રહે છે. પરંતુ યોગ મિત્તિપર મિથ્ય ઉપાસના કાંડના સુમેચન પૂર્વક સાધનદ્વારા ચિત્તરત્તિ નિરોધ દેવાથી માધકને આત્મમાશ્વાત્કાર થઈ જાય છે ઉપાસનાકાંડની ગમિર વિજ્ઞાન વુક્ત ક્રિયાઓની સંકાયતાથી માધક જેટલી જેટલી પોતાના ચિત્તની મહિનનાને સાદ કરી અંત કરણની રત્તિ ઓળો નિગેત કરવામાં સમર્થ થાય છે, તેટલો જ સાવક શ્રી બ્રહ્મચારી નજીક પડેાં પી જાય છે શ્રી ગીતોપનિષદ અને યોગ દર્શનમા એજ નજીક છે કે, વિરય, વગગ અને અખ્યાત્મ જ સાવનની મુગ મિત્તિ છે આ ગીત પ્રમાણે ઉપાસના કાંડાનુસાર ગાયત્રીની ઉપાસના કરવાથી સાધક બ્રહ્મની નજીક પડેાંથી રહે છે.

પૌરાણિક દત્તિદાગ.

પુરાણમાં કહ્યું છે કે,

પ્રિન્ધ્વ કોટયો મહાવીર્ય્યા મન્દેદા નામ રાત્તસાઃ ।

કુળ્લાતિદારુણા ધોરાઃ સૂર્યમિચ્છન્તિ સ્વાદિતુમ્ ॥

તતો દેવગણાઃ સર્વે ઋષયશ્ચ તપોધનાઃ ।

ઉપાસતેઽન્ન ચે સન્ધ્યાં પ્રાક્ષિપન્ત્યુદકાંઞ્જલિમ્ ॥

દહંતે તેન તે દૈત્યા વજ્રીમૂતેન ચારિણા ।

પતસ્માત્ કારણાત્ વિપ્રઃ સન્ધ્યાં નિત્યમુપાસતે ॥

એક વખત ત્રીસકરોડ રાક્ષસોની સાથે મહા જળવાન મન્દેક નામનો રાક્ષસ સૂર્ય લગવાનને વિનષ્ટ કરવાને માટે ઉપરિચિત યથો હતો. તે વખતે દેવગણ અને ઋષિગણે મળી હાથમાં જળ લઈ સંધ્યાની ઉપાસના કરી વજ્રની માફક તે જળથી રાક્ષસોને મારી નાખ્યાં એટલા માટે પાદાણુ ગણુ નિત્ય સંધ્યાની ઉપાસના કરે છે

સંધ્યા કરવાથી રોગ થતો નથી.

સંધ્યા કરવાથી કેવળ આધ્યાત્મિક ઉત્તિ જ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ નિયમીત રીતે તેની ઉપાસના કરવાથી કોઈ જાતની ખીમારી પણ થઈ શકતી નથી. વૈદ્યશાસ્ત્રથી એ સિદ્ધ થાય છે કે, વાત, પીત્ત અને કફ એ ત્રણ ધાતુઓથી પ્રત્યેક જીવનું શરીર બન્યું છે. એ ત્રણે ધાતુઓની મમતાથી શરીર સ્વસ્થ રહે છે. અને વૈષમ્ય થવાથી જ શરીર અસ્વસ્થ થઈ જાય છે, અને હરેક જાતની ખીમારીનું ધ્વજ બની જાય છે, સંધ્યા કરવાથી એ ધાતુઓની ગતિ ઠીક ઠીક થવા કરે છે, કદી જાગડી નથી. આજ્ઞાક્ષના નવા વર્ણુ ચિકિત્સા વિજ્ઞાન એ સિદ્ધ કરી આપે છે કે, લાલ, કાળો વગેરે સાત રંગો દ્વારા સર્વ રોગ દૂર થાય છે. ‘ઋષિ’ લોકોનો પણ એક સિદ્ધાન્ત છે કે, પ્રાતઃકાળમાં લાલ પદ્માણ્વી, મધ્યાને કાલી વૈષ્ણવી, અને સાયંકાળે સફેદ રુદ્રશક્તિની ચિત્તવના કરવાથી વાયુ, પિત્ત અને કફની ગતિ ઠીક ઠીક રહ્યા કરે છે શરીર કદા અસ્વસ્થ થતું નથી. મનુષ્યને નીરોગતા અને દીર્ઘ જીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે, નીરોગતા એ જ મંસારમાં સર્વથી મોટામાં મોટું સુખ છે

“ઋષયો દીર્ઘ સન્ધ્યત્વાત્ દીર્ઘમાયુરવાપ્નુયુઃ ।”

ઋષિગણુ નિયમિત રીતે સંધ્યા કરતા હતા જેથી વધારે દિવસ જીવતા હતા. માટે સંધ્યા કરવાથી સ્વસ્થતા, દીર્ઘાયુ અને આધ્યાત્મિક ઉત્તિ એ ત્રણે પ્રાપ્ત થાય છે.

સંધ્યાનો વખત.

સંધ્યા ચાર પ્રકારની છે. આર્યશાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે —

ચત્વારઃ કિલ્લ સન્ધ્યો ભવન્ત્યહોરાક્યસ્ય તાઃ ।

યથા પ્રાતસ્તથા સાયં મધ્યાહ્નો નિશીથઃ ક્રમાત્ ॥

અર્થાત—મહત્ત દિવસ—રાત્રિની મધ્યમાં પ્રાત્ન, મધ્યાહ્ન, સાયં અને નિશીથ એ ચાર સંધ્યુલ્લેખ હોય છે તે પ્રમાણે સંધ્યા પણ ચાર પ્રકારની હોય છે પ્રાતઃકાળમાં પાદ્મી, મધ્યાહ્નમાં વૈષ્ણવી, સાયંકાળે રુદ્રાણી અને નિશીથમાં એ ત્રિવિધ શક્તિઓની સમન્વય જૂતા તુરીયા મહાશક્તિની અર્ચના હોય છે. નિશીથ સંધ્યા ઉચ્ચકોટિના સાધક યોગીગણુ કરી શકે છે એટલા માટે મન્વાદિ સ્મૃતિશાસ્ત્રમાં સાધારણ ત્રિવિધ સંધ્યાનું જ વિધાન કહ્યું છે. આ ત્રિવિધ સંધ્યામાં પણ પ્રાત્ન અને સાયં સંધ્યા નિત્ય છે, તે અવશ્ય કરવી જોઈએ. મધ્યાહ્ન સંધ્યા કામ્ય છે, તે કરવાથી

આદિ પ્રાચીન સમદશરોએ તે સંધ્યા મંત્રોની સાથે જીજ્ઞા શાસ્ત્રોમાથી લાઇ કાઢક ગૈદિક મંત્ર જેડી દીધો છે. તે અથને ન કરવાથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી કરવાથી “અધિક-સ્વાધિકફલ ન્યાયાનુસાર અધિક ફલ થાય છે એટલા માટે પદ્ધતિકારોના મતાનુસાર જ સંધ્યાની પદ્ધતિ તેમા લખવામાં આવી છે

ક્રિયા લાગ.

સંધ્યામાં દસ પ્રકારની ક્રિયાઓ છે. ૧ માર્જન, ૨. પ્રાણાયામ, ૩. આયમન, ૪ પુનર્માર્જન, ૫ અધમર્ષણ, ૬ સૂર્યોપસ્થાન, ૭ ગાયત્રીનો જપ, ૮ આત્મચક્ષા, ૯ રૂદ્રોપસ્થાન, ૧૦ સૂર્યાર્ધ.

૧. માર્જન—શાસ્ત્રમા જે સાત પ્રકારના સ્નાનનું વિધાન છે તે તેનું અન્યતમ તેને મંત્ર સ્નાન કહે છે. અવગાહન સ્નાન કરવાથી તેને ન કરવાથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી પરંતુ ત્રણ વખત સ્નાન કરવું એ દરેકથી બનતું નથી, જેથી આ મંત્રને સંધ્યાની માફક સંધ્યા મંત્રમા સંયોજિત કરી દીધો છે પણ માણસો સ્નાન કર્યા વગર પ્રાણાયામથી સંધ્યાનો આરભ કરે એવા હોય છે, પરંતુ તેથી કાંઈ લાભ થતો નથી સ્નાનથી દેહની શુદ્ધિ થાય છે જે પવિત્ર ન થાય ત્યાં સુધી કાંઈ દૈવ કાર્યનો અધિકાર નથી, એટલે પ્રથમ સ્વચ્છ થઈ પ્રાણાયામ કરવું ઉચિત છે. જળ ધિયની વિભૂતિઓમાંથી છે, અને સ્પૃશ્ય રસનો મુખ્ય આશ્રય છે વિભૂતિદારા જ સર્વબાપી નિરસગ સૃષ્ટિથી અતીત જગદીશ્વરના પ્રસન્ન દર્શન યથા કરે છે શુદ્ધિ કાર્યમા જળની પ્રધાનતા રહેવાથી પ્રથમ જળમા જ તેની ભાવના કરતા યકા સાધક પવિત્રતાને પ્રાપ્ત કરે છે પૂજ્યપાદ મહર્ષિ યાતવશ્યજીની પણ આજ્ઞા છે કે, “આપ સ્વમાલ્યતો મેષ્યા” —જળ સ્વભાવથી જ પવિત્ર છે, માટે જ જળથી માર્જન કરવાની વ્યવસ્થા છે

૨. પ્રાણાયામ—આ મંત્રાદિ યોગોનું પ્રધાન અંગ છે શાસ્ત્રોક્ત પ્રાણાયામ મંત્ર યોગાનુસાર એક પ્રકારનું, હડયોગાનુસાર આઠ પ્રકારનું અને લઘુ યોગાનુસાર એક પ્રકારનું માનવામાં આવ્યું છે જેનું વિસ્તારથી વિવરણ મંત્ર યોગ સંહિતા, હડયોગ સંહિતા, અને લઘુ યોગ સંહિતામા ખતાવ્યું છે પ્રાણાયામના ત્રણ પ્રકાર છે પૂરક, કુંભક અને રેચક. બાહ્યના વાયુને ઉદરમા ભરવો તેને પૂરક, તે વાયુનો હૃદયમાં નિરોધ કરવો તેને કુંભક અને તે વાયુને બહાર કાઢી નાખવો તેને રેચક કહે છે. હડયોગાદિ શાસ્ત્રોક્ત પ્રાણાયામ ૨—૮—૪ અથવા ૧૬—૬૪—૪૨ એ પ્રમાણે સંધ્યા રાખી કરવામા આવે છે. પરંતુ આ પ્રાણાયામમા સંધ્યાની જરૂર રહેતી નથી તેમાં કુંભક, પૂરક અને રેચક એ ત્રણેની સંધ્યા સરખી છે. તેનો ક્રમ એ છે કે, નામિકા સૃષ્ટિ કર્તા બ્રહ્માજીનું ધ્યાન કરતા યકા ગંગા હાયના અગ્રગા દ્વારા ગાંધી નાસિકાને બંધ કરી વામનાસાપુટ દ્વારા ધીમે ધીમે મનમા જપ કરતા કરતા ઉદરમા વાયુ ભરે, તે પછી બન્ને નાસિકાને બંધ કરી મંત્રનો મનમાં જપદ્વારા હૃદયમા વિષ્ણુનું ધ્યાન કરતા કરતા વાયુનો નિરોધ કરે, ત્યાર બાદ કેવળ મંત્ર જપ કરતા યકા મસ્તકમા રૂદ્રનું ધ્યાન કરતા ગાંધી નામિકા દ્વારા ધીમે ધીમે વાયુને બહાર કાઢે. પ્રાણાયામ સાધન બહુજ ધીમે ધીમે કરવું યોગ્ય છે. પ્રાણાયામ કરતી વખતે બ્રહ્માદિનું ધ્યાન કરવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, બ્રહ્મા સૃષ્ટિ કર્તા છે જેથી દેહની વચ્ચે વાયુના આવિર્ભાવરૂપ પૂરકમા બ્રહ્માનું ધ્યાન, વિષ્ણુ સ્થિતિ કર્તા છે માટે વાયુના સ્થિતિરૂપ કુંભકમા વિષ્ણુનું ધ્યાન, અને રૂદ્ર સંહાર કર્તા છે, માટે સંહાર રૂપ

ચેત્ત્વમાં રૂદ્ધાં આન કરવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે પ્રાણાયામ કરવાથી માધકના હૃદયમાં સ્થિત યથેષ પાપનો સમુદ્ધ નાશ પામે છે, ચિત્તની ચચગના દૂર થઈ જાય છે, અને મનુષ્ય દીર્ઘ જીવનનો લાભ લઈ શકે છે. ભગવાન મનુએ કથું છે કે,

યયા પર્વત ઘાતૂનાં દોષાન્ દદ્યતિ પાવકઃ ॥

एवमन्तर्गतं चैनः प्राणायामेन दहते ॥

જેમ અગ્નિથી પાર્વત્ય ઘાતુઓની મહિનતા નહ થઈ જાય છે, તેમ પ્રાણાયામથી સાધકના સમસ્ત પાપ અને રોગાદિ નહ થાય છે. સાધકને માટે પ્રાણાયામ વિશેષ હિત કર છે, જેથી દરેક ધણે જાગે પ્રાણાયામ કરવાની જરૂર છે.

૩. આચમન-આ મંત્રનો વિચાર કરવાથી એ તાત્પર્ય નીકળે છે કે પ્રથમ પોતાની બૂલથી ભયભીત બની શીભગાનનું સ્મરણ કરવું, પછી પોતાના પૂર્વકૃત પાપોથી ગચવાને માટે શ્રી ભગવાન પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી અને સસ્કાર શુદ્ધિને અર્થે ભગવાનના અધિદેવ તેજસ્વી સૂર્યદેવને સાક્ષત્ સમજી પોતાના પાપોની નિવૃત્તિ કરી, પોતાના ચિત્તને સંસ્કૃત કરવું પડે છે. પ્રથમ મંત્રથી સાધારણ પવિત્રતા સંપાદન કરી વ્યા મંત્ર તેમજ આગલા મંત્ર દ્વારા માધક પૂર્ણ રીતે પવિત્ર થઈ જાય છે આ પ્રમાણે આચમન કરવાથી લાઠ્યક્રિયા વધે છે, મંત્રોચારણમાં સામર્થ્ય આવે છે, અને ચિત્તની પ્રમજતા અને સાધનામાં વિગેષ ઉત્સાહ વધે છે

૪ પુનર્માર્જન-આ પૂર્વ માર્જનનું જ અનુરૂપ છે, ક્રાપ્તિ હદ, દેવતાના સ્મરણથી દેહની સાથે જીવાત્મા અધિકતર પવિત્ર થાય છે. એટલા માટે પ્રથમ સાધારણ માર્જન કરી ક્રાપ્તિની સાથે વિશેષ માર્જન કરવામાં આવે છે

૫ અચમર્ષણ-અથ શબ્દનો અર્થ પાપ અને મર્ષણ શબ્દનો અર્થ નાશ છે. અર્થાત્ જેથી પાપ નાશ પામે છે, તેને અચમર્ષણ કહે છે. દેવજ નાસિકામાં જળ લગાવવાથીજ તેની ક્રિયા થતી નથી. બન્ને નાસીકાપુગને ઉપગતી બાજુ ઉઘાટી ડાબા હાથની હથેળીપર જળ લેઈ, મંદિષણ નાસીકા બંધ કરતા ચક્ર વામ નાસીકાથી તે જળનું ઘ્રાણ લીધા બાદ મસ્તકની ડાબી બાજુ તરફ ઝુકાવી નામીકાના છીદ્રને નીચા કરે અને મંત્રોચારણની સાથે દેહસ્થ પાપ સમુદ્ધ કૃષ્ણ વર્ણના પુરૂષ રૂપે તે જળની સાથે મળી ગયા છે એવી ચિતા કરે તે પછી તે જળને પૃથ્વીપર જળપૂર્વક નાખી દે, આ ક્રિયાથી સદૃષ્ટિ મનની શક્તિદારા તક્તિ ચમ્પિ સંહિત અધ્યાત્મ અધિભૂત મલ વાયુની સાથે જળમાં નવેશ કરી જાય છે, કેમકે જળ તક્તિ શક્તિનો આહક છે તે પછી જળને જળપૂર્વક ફેંકવાની ક્રિયા પણ કેવી રીતે વિદ્વાન સમ્મત છે, તે આજ્ઞાલના નીચે આવિભૂત મેષમેરીઝમ વિદ્યાની હસ્તક્રિયાને જોવાવાળાજ ગમજી સકશે. તે વખતે શરીરની આધિભૌતિક શક્તિ આ શુદ્ધિ કાર્યમાં સદાપતા કરે છે, વિદ્વાન શાસ્ત્રના જ્ઞાના સનાતન ધર્મોક્ત એવા સાધનોપર જોડેલા વિચાર કરે છે, તેટલા જ વૈજ્ઞાનિક રહસ્યને જોઈ પુતકિત થઈ જાય છે. આજ્ઞાલ મલ્કાની ન્યૂનતા થઈ ગઈ છે જેથી નીચે રીનથી સમન્વત્તુ પડે છે. આ પ્રમાણે હરહંમેશ આ ક્રિયા કરવાથી મસ્તક શીતળ રહે છે, આઠા ચક્ર ઉદ્બોધિત થઈ જાય છે, અને પાપસમુદ્ધ વિનષ્ટ થઈ જાય છે

૬. અધોપિસ્થાન-આ મૂર્ધ મળગા સ્થિત ચેતન્યમય જ્ઞાના તેજસ તરંગી

ઉપાસના છે, ભગવાન સૂર્યદેવ બ્રહ્મની સર્વશ્રેષ્ઠ આધિભૌતિક વિભૂતિ છે. તેમાં તેની પ્રા-
જ્યન્વરૂપા બ્રહ્મશક્તિ ગાયત્રી દેવીની ઉપાસના કરવામાં આવે છે, જેથી સંધ્યોપાસનામાં
સૂર્યોપરધાન જ સર્વ શ્રેષ્ઠ કાર્ય છે.

૭. ગાયત્રી જપ-સંધ્યોપાસનામાં આજ સર્વ શ્રેષ્ઠ અનુષ્ઠાન છે, ગાયત્રી બ્રહ્મોપા-
સનાનું મૂળ મંત્ર છે, પરંતુ નિર્ગુણ બ્રહ્મની ઉપાસના કરી શકના નથી જેથી બ્રહ્મના
સગુણ ભાવની ઉપાસના કરે છે. તત્ત્વ, રજ અને તમ એજ ત્રણ ગુણ છે એ ત્રણ
ગુણથી નિશ્ચયબદ્ધ વિરચિત થયેલું છે. જેથી સત્ત્વ ગુણમયી રિચિત કારિણી વિષ્ણુશક્તિ
વૈષ્ણવી, રજોગુણમયી સૃષ્ટિકારિણી બ્રહ્મશક્તિ બ્રહ્માણી અને તમોગુણમયી વિનાશકારિણી
રૂદ્રશક્તિ રૂદ્રાણીની ઉપાસના કરે છે. સૂર્યના ઉદયકાળમાં ઉત્પત્તિ પ્રધાન બ્રહ્મશક્તિ, મધ્યા-
હન કાળમાં વિષ્ણુશક્તિ અને અસ્તકાળમાં રૂદ્રશક્તિનો વીકાસ થાય છે. વ્યષ્ટિ ભાવમા
પ્રત્યેક જીવના નાભિ, હૃદય અને લલાટ એ ત્રણ સ્થાન ત્રિવિધ શક્તિઓનું કેન્દ્ર છે, જેથી
પ્રાનકાળમાં નાભિદેશમાં બ્રહ્માણી, મધ્યાહન કાળે હૃદયમાં વૈષ્ણવી અને સાયકાળે લલા-
ટમાં રૂદ્રાણીની ઉપાસના કરવામાં આવે છે સૃષ્ટિ ત્રિગુણમય હોવાથી પ્રત્યેક જીવશરીરમાં
ઉઠ, પિંગલા અને સુષુમ્ના રૂપી નાડીત્રય વિદ્યમાન છે. ઇશ અને પ્રિંગલાની સંધિમાં
સુષુમ્નાનો ઉદય થાય છે અહો રાત્રી આ સંધિઓમાં પશુ સુષુમ્ના અધિક સ્થાયી હોય
છે. સુષુમ્ના વહેતી વખત બ્રહ્મરન્ધ્રનો સાક્ષાત્ સંબંધ હોવાથી સાધકનું મન અધિકતર
સ્થિર થઇ શકે છે યોગિરાજોની એજ સમતિ છે કે, સુષુમ્ના વહેતી વખત સાધકને આ-
ત્મસાક્ષાત્કાર થયા કરે છે તેમા “તત્ સચિત્સુવેરેણ્યં” એ મંત્રનો જપ કરવામાં
આવે છે, આ મંત્રથી ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરવામાં આવે છે વસ્તુતઃ ગાયત્રીની ઉપાસના એ
ઇશ્વરનીજ ઉપાસના છે. બ્રહ્માણી અને રૂદ્રાણીની મૂર્તિ અવલમ્બન માત્ર છે. અર્થાત્
ઇશ્વરની એ શક્તિઓને હૃદયમાં લઇ ઇશ્વરનીજ ઉપાસના કરવી જોઇએ.

૮ આત્મરક્ષા—આત્મનું શુદ્ધિ અર્થે શુદ્ધિ છે, તેના જપ વખતે, ‘સોડહ-
મસ્મિ’—હુંજ બ્રહ્મ છુ, એવી ચિત્તવના કરવાથી ચેતનમય પરમ પુરુષની જે કથાજ્ઞ-
મયી શક્તિનો આધિભાવ થાય છે, તે શક્તિ જગત્કરને માટે અવસ્થિત હો—એવી ઇચ્છા
આ વિધિમાં કરવામાં આવે છે આ લય યોગનું ક્રિયા વિશેષ છે. આમા અગ્નિની ઉપા-
સના કરવામાં આવે છે. પરંતુ સાધારણ અગ્નિ ઉપાસ્ય નથી. ચેત્ત્વી યાત્રવડકે
કહ્યું છે કે,—

રવિમધ્યે સ્થિત સોમ સોમમધ્યે હતાશનઃ ।

તેજોમધ્યે સ્થિતં સત્યં સત્ય મધ્યે સ્થિતોઽચ્યુતઃ ।

एकोहि सोम मध्यस्थोऽमृतं ज्योतिस्वरूपकं ।

हृदिस्थं सर्वं भूतानां चेतो द्योतयते ह्य सौ

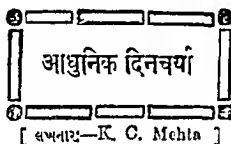
સૂર્યની મધ્યમાં ચંદ્ર, ચંદ્રની મધ્યમાં અગ્નિનું તેજ, તેજની મધ્યમાં સત્ય, અને
સત્યની મધ્યમાં અચ્યુત પરમાત્મા અવસ્થિત છે સોમની મધ્યમાં જે અમૃતમય જ્યોતિ
સ્વરૂપ પરમાત્મા છે, તેજ સમસ્ત જીવોના હૃદયમાં રહી ચિત્તને પ્રકાશિત કરે છે. જેથી
અગ્નિ શબ્દથી પરમાત્માનેજ સમજવા જોઇએ. ચિત્ત નિશ્ચય થઇ ચેતનાત્માની સાથે
એકત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, એજ સાધકનો ‘સોડહમસ્મિ’ ભાવ છે, અને એજ આત્મ
રક્ષાનું તાત્પર્ય છે. તેમા ગાંધા કાનના પાછલા ભાગનો સ્પર્શ કરવાની જે વિધિ છે, તેનું

તાત્પર્ય એ છે કે તે સ્થાન જીવની ચક્રિઓને આધારમુલક છે એટલે આત્મરચામાં તે ચક્રિની સ્થાયિનતાની પણ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

૯ રૂઢોપરધાન-રૂઢ પરબ્રહ્મનું જ સ્વરૂપ છે. ગાપત્રી દ્વારા બ્રહ્મની ઉપાસના કરી આત્મ સ્થાયી ચિત્તચક્રિની દૃઢતાસ્થાપનકરી ચતુષ્ સજ્જતે પ્રજ્ઞામ કરાની આ વ્યવસ્થા છે.

૧૦ સૂર્યાર્ચના-અર્ધ્યદાનથી સમાન પ્રદર્શન કરવામાં આવે છે સાધકની સામે સૂર્ય અને બ્રહ્મ બન્ને અલિપ્ત પ્રતીત થાય છે. માટે સૂર્યને અર્ધ્ય દેવાથી બ્રહ્મનેજ આપવામાં આવે છે, મંત્રના અર્થથી એ સ્પષ્ટ થાય છે.

અનુવાદક — વાઘીલાલ ઠાકુભાઈ સંઘવી,

૧. પ્રાતઃકાળે ઉઠવું.

રાત્રે દશ માગે સુતી વખતે એકાદ્ર ચિત્તથી ઇશ્વરનું નામ લઈને ઠડો કે મને ચાર વાગે જગાડી દે ને. જાનો અગ્ન્યામ કરવાથી રોજ પ્રાત કાળે ચાર વાગે ઉઠી ચક્રો સદ-વારે ઉઠતાંની વાર પદ્મગ પરથી કુદી પડતુ દાનિગ્રાગ છે, આંખો ઉઘાડવા પર સુતાં સુતાં પરમાત્માનું અમરણ કરવાથી આલોકને પગલોક તો સુધગમેજ અને માથે વળી સ્વાસ્થ્ય સાદુ રહેશે. પ્રાત કાળે વહેલા ઉઠવાથી આખા વર્ષમાં લગભગ ૩૬૦ દિવસ યાને ૩૦ કાર્પ દિવસ વધી જાય છે અને આ દિવસાંથી આખા જીવનમાં ૪-૫ કાર્પ વર્ષ અધિક મળી જાય છે શુ આ લાભ ઓહો છે ? 'વહેલા સુષ જવાથી જ બેઠું ઉઠાશે' આ નિયમનું પાલન કરવાથી બીજા નિયમો પોતાની મેલે પજાગે. અને ખામ ચિંતા વગર ધન, શુદ્ધિ અને બળની શક્તિ ધરા લાગશે. અને અંગ્રેજો પણ મને છે—"Early to bed and early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise."

૨ મુખ ધોવું.

ઉનાં જ મુખ ધોવું અને મંજન કરવું જોઈએ. આના માટે દુધ-વ્રક્ષના કરતાં દાંતજી બદ્ધ સ્વાસ્થ્યગ્રાગ છે, દાંતજીમાં પણ ચારગતા કરતાં લીંઝાનું દાંતજી વર્ણ જ ફાલદાગ્રાગ છે લીંઝાના મુળનું દાંતજી કરવાથી મુખની દુર્ગંધ તથા ગ્રીમણ, દાંતમાંથી લોહીનું પડતું અને દાંતમાં બરાઈ રહેલા અનાજના સગથી ઉત્પન્ન થતા જીવોતો નાશ થાય છે અને વળી મુખ સ્વચ્છ થાય છે, દાંતજીની સાથે દંતમંજન (tooth-powder) તો બ્વદાર કરવામાં આવે તો વધારે સાદુ થાય એમ ધારીને જે ત્રણ ગુખા દંતમંજનના અંગ્રે લખનાતું ગોગ ધારીને છીએ (ક) ગોડી હાથે ના તોતો, આંગળા ના તોતો, મુંડ ના તોતો, કાગામરી ના તોતો, પીંપર ના તોતો, માનુજાગ ના તોતો, ફટકી ના તોતો

મોરચુથુ ૦૧૧ તોલો, મીંધાકુચુ ૦૧૧ તોલો, જુની સોપારી ૦૧૧ તોલો અને પુર્વીદાણા યાને મોટી એલાયચીના દાણા ૦૧૧ તોલો, આ બધાને ખુબ વાટીને કપડાવડે ચાળીને કામમા લાવો. (ખ) લીંબડાની છાંચ ૧ તોલો, નાની એલાયચી ૧ તોલો, નાની પીંપળ ૧ તોલો અને મોટી હરડે ૧ તોલો આ બધાને ઝીણું વાટીને કપડાવડે ચાળીને કોઈ અત્તરની સુગંધી આપીને કામમા લાવો. (ગ) બ્લેડાં ૩ તોલો, સીંધાકુચુ ૧ તોલો, કાળાંમરી ૧ તોલો આ ત્રણેને ખાડીને કપડા વડે ચાળીને કામમા લાવો. (ઘ) વિવાતી દત્તમજન યુક્લીપ્ટસ તેલના ૧૨ ટીપાં (12 drops of Eucalyptus oil) ૨૧૧ તોલો કપુરમા (camphor) મળવો પછી તેમા ૧૭ તોલો શુદ્ધ ચાક નાખવો જ્યારે આનો ખારીક પાઉર થઈ જાય ત્યારે કપડાં વડે ચાળીને શીશીમા ભરી રાખવું (રમણીકલાલ)

નોટ-૪ થો પ્રયોગ મી. રમણીકલાલનો લખેલો છે જે દુનન વિજ્ઞાનમાથી અત્રે ઉદ્ધૃત કરવામા આવેલ છે તો તેમનો ઉપકાર માની લઉં છું

૩. દિશાએ જવું.

સવારે જ ઝાડે ફરી આવવું જોઈએ. કારણ કે આજ પ્રાકૃતિક નિયમ છે. બહુવાર સુધી પથારીમાં પડી રહેવાથી પ્રાકૃતિક વેગ ઓછો થાય છે, જેના માટે કોઈ ઉત્તેજકની આવશ્યકતા હોય છે સર્વથી ઉત્તમ ઉત્તેજક શીતળ જળ છે, પરંતુ કોઈને ચાની તો કોઈ ને કુખપાનની આવશ્યકતા હોય છે, પરંતુ આ અને કુખપાન બંને ઝેરીલા પદાર્થો છે માટે આનો ખીવકુદ ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ આ પદાર્થો કરતા નીચે વર્ણવેલી ચીજોનો વ્યવહાર કરવો અધિક ઉત્તમ છે (ક) દુધની સાથે ૪ માસા એરડીઝ (castor oil) લો. (ખ) ચોખ્ખો એળાઓ ૨ ભાગ, સુંક ૧ ભાગ, સાણુ ૧ ભાગ, લવંગ ૧ ભાગ તેની વાદ વાદની ગોળાઓ કરવી. રાત્રે સુતી વખતે એક યા બે ગોળા કમ્પ્રિમાટ મુજબ લેવી. આથી સહવારમાં ખુલાશીને ઝાડો થશે જ્યાં સુધી બંને ત્યાં સુધી જાગરમા ઝાડે ફરવા ન જવું જોઈએ. ઝાડે ફરવા તો જગલમા જ જવું ઉત્તમ છે. ઝાડે ફરી આવીને હાથને માટીથી ધોવા જોઈએ, હાથને ધોવા બાદ લોટાને માટીથી માળીને ખુબ સારી રીતે ચોખ્ખા જળથી ધોઈ કાઢવો જોઈએ બાદમાં ફરીથી સાણુથી હાથ ધોઈ કાઢવા

૪. સ્નાન કરવું.

દિશાએ જઈ આવવા બાદ તરત જ સ્નાન કરવું જોઈએ. બારે મહીના ઠંડા જળથી નહાવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તાજા શીતળ જળથી નહાવાથી શરીરનો એટલો મેક્ષ કપાય છે જેટલો કે ગરમ પાણી અને માણુથી નહાવાથી નહાવા પહેલાં જો શરીરે કોપરાનું તેમ મસજવામા આવે યાને આખા શરીરે કોપરેલની માલીસ કરવામાં આવે તો જળની શીતળના નુકસાન નથી કરતી અને વર્ણી પોતાના હાથે તેલની આખા શરીરે માલીસ કરવાથી એક પ્રકારની કસરત પણ થાય છે નહાની વખતે વપરાતા તેલ (extra oil) ને સાણુ વડે કાઢવું જોઈએ. લેખ અધિક લાંબો થઈ જવાના ડરના લીધે (toilet soaps) નહાવાનો સાણુ બનાવવાની વિદ્યા અત્રે આપવામા નથી આવતી. અવકાશ પર અન્ય લેખમા આપવાનો વિચાર છે. નહાતી સમયે જો પગ ધોવાના પહેલાં માથું ધોઈ લેવામાં આવે તો મસ્તક કઠી કમજોર નહીં થાય.

ગરમીની ફેબ્રુમા જો શરીરપર અળાઇઓ નીકળી હોય તો નહાવા જેટલા પાણીમાં એક લીંબુ નીચોવીને તે પાણીવડે સ્નાન કરવાથી અળાઇઓ મટશે.

લીંબુના રસ નીચીન જળથી રનાન કરવાથી શરીરનો એક કપાળે તેમજ વળી દાદર, ખીસ, ચુમડા, ફોલા ફોલીના રગ બેગળી શય વિગેરે મટશે નકાવાનો (Bath Soap) અધિક આગવાળો ન હોવો જોઈએ નહિતો આમડીને તુલ્યાન પહોચવાનો સંભવ છે.

૫ પ્રાન કાલેનો નાસ્તો.

આજકાલ ધણા લોક સવારના નાસ્તામા આ બીરકુટ વિગેરે અનેક દાનિકારક ચીજો ખાય છે, બીરકુટના સ્થાનમા ધીમા તજેડી પુરી અને ચાના સ્થાનમા રવેદેશી કાશી દામમા લાવી શકાય છે. (ખ) ચણા મમરા પણ બીરકુટની જગ્યાએ ધીમા તજેડી દામમા લાવી શકાય છે.

ચાના સ્થાનમા તુલસીની આ પીચો. આ બનાવવાનો સરળ ઉપાય તુલસીના પાદ્મ ૬ તોલા લઇને પુણોગર પાણીમા ગરમ કરો, અધગેર જળ રહેવાપર ખાડ—કુધ નાખીને જરાવાર ચુલે રહેવા દો.

બાદ ગળીને પીઓ. આ ચાની મારક દાનિકારક નથી આ પ્રકારની આ પીવાથી તાવ, અલ્સર્જી, આળસ, કફ—સર્દી, વીયવિઝાર અને પિત્ત વિગેરે રોગોનો ખાશ થાય છે. તેમજ વળી પાચનશક્તિ ઉત્તેજિત થઇને ભુખ લાગે છે માનસીક અને શારીરિક બળ વધીને નવી ઉમંગો પેદા થાય છે બદામ વિગેરે મુકા મેલા પણ ખાઇ શકાય છે. જમી અને વરમાદમા યરખતનો અધિક વ્યવહાર ન કરવો જોઈએ. શીતળ જળ ફાવડા કારક છે ખાવાની સાથે ધણુ બધુ જગરુ પાણી પીવાથી પાચન શક્તિ ઓછી થાય છે.

૬ બોજન

આહાર સરળ, સ્વચ્છ અને પુષ્ટીકારક હોવો જોઈએ. અધિક મરચા અને મરમ મસાલા તેમજ વળી અધિક તેલ, ખટાશ ન ખાવી જોઈએ આજકાલ ધણા બગ મનુષ્યો ૯-૧૦ વાગેજ બોજન કરી લે છે મારે સફારે નાખેા જદુ ઓછો હોવો જોઈએ. બે બોજનની વચમાં ઓઠામાં ઓઠો બે ચાર દવાકનો તફાવત હોવો જોઈએ, બોજન કરતી વખતે મન સાત અને નિર્ધીત હોવું જોઈએ અને બોજન સ્વચ્છતાથી ધીરે ધીરે ખુબ સાચીને પ્રિયજનોની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં કરતા કરવું જોઈએ, બપોરે ઘૂંટણ હોય તો નહીં જોવો નાસ્તો કરી શકાય છે. સાંજે રાત્રીની જગ્યાએ પુરી, પુરણ પોળી, પુષા વિગેરે અને અન્ય સારવાળા પદાર્થો ખાઇ શકાય છે.

૭ કરારત.

કસરત પણ દિનરપાનો એક આવશ્યક વિષય છે. ક્રીકેટ, ફુટબોલ વિગેરે ગમતો (Games) ગમવાથી પુરતી કસરત થઈ શકે છે. ઈંગ્લેન્ડ વિદ્વાનનું કહેવું છે કે "Waking is the best exercise" અને ખરેખર સ્વચ્છતામાં એક એક કલાક ખુબી દવામા દરવા જરાથી સગી દ્રઢ થાય છે અને શારીરિક ધાતુઓની શુદ્ધિ પણ થાય છે. તેમજ વળી મનઃકંટી ઉત્તની થાય છે. પગનું એટલું ખાનખા ગમવું જોઈએ કે વાયુ મુખવડે ન લેના નમીકાદારા લેવી જોઈએ.

૮. મર્વ પ્રિય ધવાનું સંક્રિષ્ટો માવન.

(૧) પ્રાન કાળે વહેણ ઉઘીને સગીને સ્વચ્છ કરીને પગમામાનું ખાન અને પોનાના શુભ ક્રમોમા સફળતા પ્રાપ્ત થવાની પ્રાર્થના કરવી (૪ થી ૫ સુધી)

(ખ) સ્વચ્છ વાતુમાં કમરત કરી અને કમ્પક હાથો નાસ્તો કરો (૫ થી ૧૦ મિનિટ)
 (ગ) પોતાના રોજના કાર્યોને આરંભ કરવું. વાને વિદ્યાર્થીઓના માટે પકન પા
 કન, ગૃહસ્થોના માટે પોતાના બાગ, બાગડોરો યા ગરીબ બાળક-બાળકીઓને
 બજારવું યા પોતે વિદ્યાર્થાસ કરવો અથવા બીજાં અન્ય આવશ્યક કાર્ય કરવા
 (૧૧ થી ૮ મિનિટ)

(ધ) પરોપકાર અથવા સમાજને કાયદો થાય તેવું કામ કરવું યા વિચારવું
 (૮ થી ૯૧ મિનિટ)

(ચ) ઇશ્વર જે કંઈ આપ્યું હોય તેનું વજા સ્વાદથી ભોજન કરવું (૬૧ થી ૧૦ મિનિટ)

(જ) નાઇને થોડીકવાર-આગમ કરવો આગ થવું યા સૂઈ રહેવું (૧૦ થી ૧૦૧)

(ઝ) પંડી પોતાનો દૈનિક કાર્ય સ્કુલ, કોનેટ, એક્સીસ, દુકાન વિગેરેમાં લાગી જવું.
 (૧૦૧ થી ૪૧ મિનિટ)

(ઞ) સાંપડાને નાહી ઘોઘને ઇશ્વરનું ખાન ધરીને બજારમાં આવશ્યક કામ માટે
 જવું. (૪૧ થી ૭ મિનિટ)

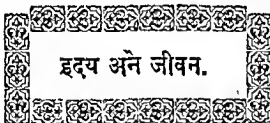
(ટ) ખુશી હવામાં વાને બાગ બગીચામાં ફરવા જવું (૭ થી ૮ મિનિટ)

(ઠ) ભોજન કરવું (૮ થી ૯૧)

(ડ) આરામ કરવો (૯૧ થી ૬ મિનિટ)

(૬) રામાયણને અથવા અન્ય ભજનને પ્રેમથી વાંચવું, ગાવું, અથવા બાળકને નીતિ
 મહાવારની વાતો કહેવી આ આનંદમાં નિમગ્ન થઈને વિશ્રામ કરવો (૬ થી ૧૦ મિનિટ)

(જી) વિશ્રામ કરવો (૧૦ થી ૪ મિનિટ) ન વધુ અને ન ઓછું.

(લખનાર Mr. K. C. Mehta.)

(૧) જેવું જેવું હૃદય હોય છે, તેવુંજ તેનું જીવન, કારણ કે જે અંદર થાય છે તે
 બહાર બહાર આગમ કરે છે કાંઈ પ્રથમ વસ્તુ ચિરકાળ સુધી નથી રહેતી 'દાખલા તરીકે
 બીજાંથી વૃક્ષ, વૃક્ષથી ફલ અને ફલથી ફળ હિતન થાય છે, જેવી રીતે ફળતા રમ-
 ઢંગ બીજાં પર આધાર રાખે છે, તેવીજ રીતે મનુષ્યના હૃદયની ગતિ તેની હાલોંક દશા પર
 ટકેલી છે હૃદયના વિચાર રૂપી દુલભા કાર્યરૂપી કુન ખીને છે અને કાર્યરૂપી દુલભાં ચરીત
 અને ભાગ્યરૂપી ફળ લાગે છે.

(૨) જીવન અંદરને અંદર જ ખીલીને પ્રકાશી તપનું રહે છે તથા હૃદય જનીત
 વિચાર આખરે શબ્દ, કાર્ય અને સિદ્ધ મનોરથોના રૂપમાં દ્રષ્ટિએ પડે છે.

(૩) જેવી રીતે જરણ કાંઈ છુપી કાતરમાંથી નીકળી પડે છે, તેવી જ રીતે મનુ-

અનુ જીવન હૃદયના ગ્રામ સ્થાનોમાંથી પ્રકટ થાય છે તેના ગુણ સ્વભાવ અને કર્મ જાનની ઉત્પત્તિ લાથી જ છે ભવિષ્યમાં તે જે કંઈ કરશે, તેનું પણ જન્મ સ્થાન હૃદય જ થશે.

(૪) દર્શ અને શોક, મુખ અને દુખ, આશા અને નિરાશા, પ્રેમ અને વિરક્તિ, જ્ઞાન અને અજ્ઞાન જવાનું નિવાસ સ્થાન હૃદય છે, આ બધી માનસિક અવસ્થાઓ છે. મનુષ્ય પોતાના હૃદયનો રક્ષક, મનનો પડેરેદાર તથા જીવન કોટનો એકલો જ મનુષી છે, આથી તે બધી પોતાના કામમાં સાવધાન રહે અસાવધાન તે હૃદયની ખાન પુરંક રક્ષા કરી શકે છે, આજ્ઞાન અને આનંદનો માર્ગ છે. આનાથી વિપરીત જ તે પોતાના જીવનને ઉચ્ચી રીતે કાવડા પુરંક ન ગણે અને સમયને અસાવધાનીથી ગુમાવે તો તે અજ્ઞાન અને કટનો માર્ગ પામે છે.

(૬) જીવનની ઉત્પત્તિ પ્રાર્થ રીતે હૃદયથી જ થાય છે આ જાન જ્યાં મનુષ્યના હૃદયમાં કાવડા થઈ કે માનો તેના માટે આનંદનો માર્ગ ઉઘડી શકે, કારણ કે આનાથી તેઓ સમજી શકે છે કે મનને વશમાં રાખવું અને તેને પોતાની ઇચ્છાનુસાર વાળવું તે પોતાના જ અધિકારમાં છે. એટલા માટે તે તેજ વિચાર તથા કાર્યક્રમી પણ દરીયાવર સાથે પશ્ચાદ્દ કરશે, જે બધા પ્રકારે ઉત્તમ છે. જીવન તેને માટે આનંદમય અને પરિત્ર થઈ જશે અને યથા સમયે સમર. અનિદ્ર, અત્યવસ્થા અને કઠોરતાને દુર કરી નાખશે, કારણ કે આ એક અમલવિત્ છે. તે પુરુષ જે પોતાના હૃદયપટની સાવધાનીની સાથે રક્ષા કરી શકે છે તેને જ્ઞાન, ચાંતી અને મુક્તિ પ્રાપ્ત ન થાય.

દુરમનની દર્શનમત.

(અનુવાદક—ગીરજાગંધર લોજાનાથ બક્ષ.)

“માણુમ દમેશાં સંગતિથી એજખી સઘાપ.”

“હિન્નુ તેના આગીઅ સજાથી વધુ ચોક્કસ વાતો તેના દુરમનોના ગુણ દેખાથી સાબીત થઈ શકે.”

“માણુમ પડેલી વાતને કલાય જોડી પાડી શકે ખરે. પરંતુ બીજી વાત તેનાથી જોડી પાડી સઘાપ તેમ નથી. મારી ફનીયામાં બીજી અને આપણાએ દમેશાં જ્ઞાના અને જુદા પુરો દમેશાં સાચાના દુરમન દોષ છે જ આખી આશ્રમમાં મનુષ્યના ચારી-ચની વધુ પુરી પરીક્ષા જ્ઞાને કોઈ કુટ્ટા તેને સત્તાવે ત્યારે જ થાય છે તેથી જ ગીતે આના મનીત્વની ખરી કસોટી જ્ઞાને જોઈના પંજમાં તે ચપલાય ત્યારે જ પુરેપુરી થઈ શકે છે.”

“જ્ઞાને દુ કોઈ માણુમને મુખ માણુમથી ધીકરેના નેક ત્યારે મને એમજ ખાતરી થાય કે તે પુરુષ સુત છે. જ્ઞાને કોઈ પતરાજીને તેની નીંદા કરેના દોષ ત્યારે તે માણુમ પ્રમાણીક છે એમ મને લાગે. દુ મારી જ્ઞાન માટે એક દુટ, બીજી મળી, ત્રીજી મુખ અને બાજીના બે ઉતરના ત્રણે ગુણ સંપત્તિ એવા દુરમનો મેળવવા જાગૃતાગી થશે. પુ પડેલા બનેએ મારી આજી વધારવાને કંઈ વધુ મુખ નથી. હિન્નુ માટે એટલું તો અચૂક કહેવું નેકએ કે હતા બે એ મારી આજી નેકથી વધારી છે તેટલી જાગૃત કંઈ આ ફનીયા ઉપરનો મનુષ્ય અઘણિ પર્યંત વધારવાને યત્નિમાન થશે દોષ.”

“તેથી જ્ઞાપ તમારો વખત વેર દેવાને નખનો ગુમાવવા ના.”

‘ ઉદાહરણ તરીકે એક માણસ પોતાની સ્ત્રી, તથા છોકરા સાથે પોતાના મીત્રની સાથે રહેતો હતો. થોડા સમય પછી પડેલાં મીત્ર ખાનગી રીતે તે માણસની પત્ની સાથે આડો વહેવાર શરૂ કર્યો અને વખત જતા તેને લઈ નાશી ગયો. સ્ત્રી થોડા સમય પછી છોકરાને પણ નનાડી વડ ગઈ તે માણસે આ જામન ઉપર વીચાર કરી પોતે પોતાની જાત ઉપર મધ્યો કાંડો બહારી લીધો. છેવટે લોકોમાં ધીકારને પાત્ર થયો. પરંતુ નાશી ગયેલાં કાઠપણ જાતનો કપડો આપ્યો નહીં તેમ વેર પણ લેવાનો વિચાર સરખો કર્યો નહીં. ”

“ પરંતુ તેનું પરીણામ કઈક જોર જ આવ્યું ? તે માણસ પત્નીથી લોક લાગણીને છતાં અને લો-મા માન પામવાને સક્તિમાન થયો, નમાડીને લઈ ગયેલો છોકરો મેળો થયો અને ધીમે ધીમે તેને ઉઝેરના મામાપન ધીકારવા લાગ્યો, કારણ તેના પાલક પીના દારૂડીઓ થઈ ગયો હતો અને ધર્મા માતા અને પીના વચ્ચે હંમેશની તકરારો ચાલતી હોવાથી તેમનો સંસાર વીષમય બની ગયો હતો આ રીતે તે માણસને કરેલા અપમાનનું વેર તેની મેળે લેવાનું સુધ્યુ. ”

“ માટે વેર લેવું એ બેવકુશીભર્યું છે. ” “ તમારા ઉપર વિશ્વાસ પડી હોય તો તેને જ ખસેડતાં તમારા પોતાના જ હાથ જગડો, ”

- તમારા મિત્રો સલામતો પસંદ કરજો, પરંતુ દુરમનો પસંદ કરતાં હંમેશા સાવચેત રહેજો, તમારા મિત્રો તમને અગત મદદ આપશે. પરંતુ મારી રીતે પસંદ કરેલો દુરમન તમારાથી અગતો રહીને પણ તમારું નામ ફુનિયામાં અમર કરશે. ”

રોગમાં વપરાતા અનુભવી ઉપાય.

(લખનાર:—આર્થર્થેલ મયારામ મુંદરજી.)

અંતર્યુરી રસવટી.

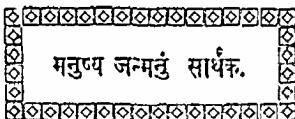
પારો, ગધક, ટંકણખાર તે જીજામ, એ સર્વ શોધેલ એકેક ભાગ, હરડે, મુંદ, પીપર, મરી તે વિગત-ભાગ તે પ્રત્યેક જથ્થેમાન, સિધાનુચુ ૧૦ ભાગ, એ સર્વમા પ્રથમ પારો ગધકની ખરતમા દળાવી કરીને પછી જાડીના બારીક કરેલ ઓમડાવા તે સાથે મેળવી પછી આમલીના કાનરાનો ગર્જ શેર પા તેટલા પાણીમાં પલાળી ગોળા ગોળાને તેનાથી ઉપરની દવા લદવી, તે લદતા ગોળા વળતા જેવું થાય એટલે તેની ચણા જેવડી ગોળાઓ વાળવી અને તે સુકવી જાટલીમા ભરી લવી. તેમાંથી નાની ઉમર પ્રમાણે ૧૦ થી ૧ અને મોટી ઉમરનાને દરક મુજબ ૧ થી ૨ ગોળા સવાર સાજ બોજન વખતે કે ભારે જરૂર જણાય ત્યારે આપવાથી મદદમિ, અંતરણુ, અપચો આદરો, પેટનો દુઃખાવો, મોળ, ઉત્તરી, અડચી, અજરો, સમડણી, જીર્ણતાવ, સરદી, સળખમ તથા ઉવરસ, કફ અને દમ હાદને શાંત કરી મટાડે-છે અને આધેલા બારે બોરાકને પચાવી જરૂરને પ્રદિશ કરે છે આ અંતર્યુરી રસવટી જાહેર વૈદોને ત્યા તથા શરેમસીઓમાં તૈયાર મળે છે. અથવા ગુદ શોધેલ ઓમડાવાં લઈ ઉપર પ્રમાણે બનાવવી.

નૂતન રાખવડી-મંદાગ્નિ ઉપર.

શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ દંકણપાર, શુદ્ધ વજનાગ, એક એક ભાગ, રાખમરમ ૪ ભાગ, સીંધાપુષ્પ ૪ ભાગ, સંયગ ૪ ભાગ, વિગ્ધાલગ ૪ ભાગ, ત્રીકટુ ચુગ્લુ ૪ ભાગ એકત્ર મેળવી પાટી તેમાં પ્રથમ પારા ગંધકની કન્ઝગી કરી - પાટી ખીલત બારીક કંઠેમાં ઓસડીયાં તે સાથે મેળવી તેને લીંબુ રમવડે ૩ આમલી દોઢ પારોર (૩ ૧૫ ભાર) જેવા પાણીમાં પલાળી ચોળી ગળાને તેનો પટ દહ સડીને ગોળા વળવા જેવું થાય કે તેની ચમ્પા ચણા જેવડી ગોળાઓ કરવી. તે દમેશ ગરાર માજ નાની ઉમંગનાને દરદ ને અરખા મુજબ ના થી ૧ કે ૧૧ અને મોટી ઉમંગનાને ૧ થી ૨ કે ૩ સુધી આપવી. તેણે મદાગ્નિ, અછરચુ, અપયો, આરુરો, પેટનો દુખારો, પવન ઝાડો, મરડો, સમરણી ચરદી સજેખમ, ઉપરમ, દમ, કશ, અડ્ડી, મોળ, ઉમકા, ઉનડી, વિશુચિકા (કામેરા) વિગેરે મટાડે છે.

નવીન રાખવડી-અછરુ ઉપર

પારો, ગંધક, દંકણપાર, વજનાગ રાખમરમ, ગાળો, મિઠાપુષ્પ સંયગ, વગર મીઠું, શુક, પીંપર, મરી, જાવરી, તજ ને કાચી ગરં મમભાગે કાઢ. પ્રથમ પાગપંધકની કન્ઝગી કરી પાટી ખીલત બારીક કંઠેમાં ઓસડીયા મેળવી લીંબુ રમવડે સડી ચણા ચણા જેવડી ગોળાઓ કરવી. ઉપયોગ રાખવડી પ્રમાણે.

(મખનાંગ-મગનલાલ શંકરલાલ પટેલ.)

મહાન દેવજી પ્રભુની પુર્ણ કૃપાથી જાગૃત ખડમા આપજીને ઉત્તમમા ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ મળેલો છે, તેજ આપજી ભાગ્યેલો ઉદય બનાવે છે જેણે આપજીપર કંઈક પ્રસારના અનુદાન ઉપકારો કર્યા છે તેનો વતણીથી જાહેરો દેવાને માટે સત્તા માજ ને પાડી તેના પવિત્ર નામનું સ્મરણ કરી આપજી કરજ બલવડી લેત્રંજે, જે તે પ્રમાણે આપજે નડી કરીએ તો આપજી મોટામા મોગી લુન દેતાં લુગોને પીતીને પરમાર્થ માને પ્રસન્ન કરતા માટે પોતાના વડાના જાડોના પજુ ત્યાગ કરો, તેમાજ ભગવંતે પોતાની માતાનો ત્યાગ મનુ માટે કર્યો, ત્રીકટુ દાળી પુઠાદના ને તેના કુળની રીતજન પોને પ્રભુને પ્રસન્ન કરતા માટે મોટા દોડી દીધી, ગોળીઓએ મનુષ્ય જન્મને ઉત્તમ સ્થાને લઈપજીની ભક્તિ રાખતા માટે પોતાના વડાના પીતેના ત્યાગ કર્યો, તેમ જેન રાખએ પોતાના પુત્રનો ત્યાગ કર્યો. પ્રદત્તાંજે પોતાના પીતાનો ત્યાગ પરમાત્માની પ્રથ મના માટે કર્યો હતો, તેજ પ્રમાણે જહી માજએ જાણી કરતા માટે ચાલે ત્યાગ કર્યો

હતો. પણ પરમાત્માની ભક્તિ અનહદ હુ ખ - પરતા રહી પણ છોડી નહીં તેના નામે આજ પણ સાચામા ઘેર ઘેર ગવાઈ રહ્યા છે. ધન્ય છે એવા મહાન ભક્તોને !

મનુષ્ય જન્મની ઇચ્છા દેવતાઓ પણ કરે છે, કારણ કે ત્યાં ભોગ વીલાસોત્તમ મૃત્યુ લોક કરતાં વિશેષ છે, પણ આત્મતીક મોક્ષ પામવા માટે એકે સાધન નથી, તેનું સાધન તો આ કર્મ ક્ષેત્ર (ભારત ખંડ) માજ છે હું કાણ છું ? ક્યાથી આવ્યો છું ? ને પુનઃ મારે આ દુનીઆની દુડી મુસાફરી કરી અવસાને ક્યાં જવાનું છે ? તેના હમેશા શોધ કરી પોતાનું કર્તવ્ય કરવું જોઈએ ! જે મહાન દશાણુ પીતાએ આપણા ઉપર અનહદ ઉપકારો કર્યા છે તેના ગુણો સવાર માજ આપણે ચાત ચઈ ન સંચરીએ તો આપણા જોવા આ જગતમાં કંતામી ખીજે કાણ ? ભલે ગમે તેના વીદ્વાન, ગુણી ને પ્રવીણ હોય અને જગતમાં મોટો અત્યર્થવાન હોય પણ જો તેનામ પરમાત્માને રીઝવવાની શક્તી નથી તો તે હદાવર્ણના ફળ જેવા છે એમા કઈ સાર્થક થાય નહીં.

પરમાત્માની ભક્તિ વીનાના ખીજ ધણા ગુણો મનુષ્યમા હોય તો તેવા કરીને તે ખરી રીતે ગાલનો નથી કારણ કે મીઠા વીનાનું જેમ અનાજ લાગે તેવો તે દીર્ઘ છે તેના અત્તમા કદી દૈવી ગુણો આવતા જ ના ! તેમ ખરી રીતે આ લોકમા અને પરલોકમા મુર્તિના પ્રુર્ણના યોગે જે દેખાવમા બે દીવસ આપણને સુખી લાગે પણ તેને ખરી રીતે જોતાં સુખી સમજાવો નહીં તે આખર જતા મકા હુ ખનો ભોક્તા મરો, એ નીસ દેહ છે.

જ્ઞાના જગ્યાએને નીતિની દેગરણી પોતાના ધરમાથી ચર કરવાની છે. ધરમાં પોતાના માત્રાપોતુ કર્તવ્ય જગ્યા હમેશા જુએ છે અને તેજ પ્રમાણે તે ચાલે છે એક આધણો ને બહેરો ડોસો હમેશાં રાત્રીએ ફાનમ લઈ પ્રભુના કીર્તન સાલજવા જતો તેને એક માણસે યુજ્યુ કે કાકા તમે દેખતા તેમજ સાલજતા નથી ને હમેશા કયામાં શુ કામ જાઓ છો ! તેના ઉતરમા તે ડોસાએ તેને કંચું કે જાણ મારી સતતી માઈ કર્તવ્ય દેખી તે પ્રમાણે હમેશા ચાલે તેના માટે હમેશા હુ જાગવન કયામા જાઉં છું, કે મારી પાસે માગ પુત્રો પણ તે રસ્તો અગીકાર કરે આથી મને બે પ્રકારનો લાભ છે એક તો એ કે માઈ કર્તવ્ય ગાય ને મકારી સતતી સુધરે જે પોને સદસ્તે ચાથી હમેશાં પ્રભુને મજારે છે તેનું કદી અપ્રીય યત્ન નથી, અને જગતમા હમણાં સુખી રહે છે. પ્રભુ કાષ્ઠને દોલતવાળો બનાવતો નથી પણ જે મનુષ્ય નીતિને રસે ચાથી પ્રભુને પીગણી તેના સધળા ઉચ ખીવમને અનુસરી પોતાનું જીવન ગતીત કરે છે, તેજ આખર જતા દોલતવાન થાય છે, ને તેમાં સધળા ઉચ સરગુણો નીચાચ કરીને રહે છે. જેઓ ઈશ્વરીય આદાને સલાજે છે અને તે પ્રમાણે પોતાનું જીવન ગાજે છે તેમને ધન્ય છે ! મનુ જગવાને કંચુ છે કે, જે મનુષ્ય પોતાના આત્મામા સર્વ પ્રાણીઓના પન્મ આત્માને જોઈ રહે છે અને જે સર્વ તરફ સમભાવથી જુએ છે, તે મનુષ્યજ સર્વોદ્દેષ આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે. જે મનુષ્યનું મન પરમાત્મામા લીન છે તેની સલાજ પરમાત્મા રાજે છે આધુનીક મમયમા ખોટા મુદારાને લઈને સનાતન ધર્મપર લોકાને ઝોઝી થકા છે. પણ તેમણે ખામ વિચારવું જોઈએ કે જે પ્રમાણે ધર્મ તેજ પ્રમાણે ગય છે, ધર્મનીના આપણે વીજ્ય કદી પણ યવાને નથી. એ વર્મ તે શુ અને કદી રીતે પગાય તેનો અહોનીશ વિચાર કરવો જોઈએ મહાન પુરોહ જે પ્રમાણે કહે તે પ્રમાણે આપણે વર્તન કરવું જોઈએ આપણે ગરવારે સુખી હોઈએ તો આપણા હૈંદવાસી લાઈએને મુસારા માટે આપણા

ધનનો સંદર્ભ કરવો, જરીજ ને નીરાધાર માણુમેને ઉઘી જંગમશી આપરા સારી રકમ ઠાડી એક ફૂંડ સ્થાપવું જોઈએ તે સીવાય દવાખાના, હુસ્તશાળા, છલ્લાઈ જન હીકાગ સરચાઓ જોઈવી ખીજને મદદ કરતા થવું જોઈએ પણ સુખી થઈ ખીજને સુખી કરવાનો માર્ગ અવસ્થા ઉધાડો કરવો જોઈએ આ સમગ્રી સૃષ્ટિ એક જ ખીજાનો પરીવાર છે, તેમાં કોઈને નાના, મોટા તેમજ હલકા મથુવાના નથી પરાકાર એ મહાન પુરુષની વીભુતી છે અને પરાપકારથીજ આપણા દેશનો ઉદય યશે નહીં તો પોતાનું પેટ તો કાગડા કુતરા જેવા હલકા પ્રાણીઓ પણ ભરે છે, ભરતખડમા જનમ ધરી જે ખીજને ઉપયોગી થયો નથી જેને ખીજના સુખ માટે લેણ માત્ર પ્રયામ કર્યો નથી, તે ખજૂર માતાને પેટ પાથાણુ રૂપે જામેતો છે આંખગા દેશમાં ધર્મી ને અનીમાન ઘર દરી બેળ છે અને તેના લીધે આ પથુને ખજૂર માર્ગ સુઝતો નથી હાનિમાં મહાત્મા ગાંધી જેવા પરાપકારી વીર મહાપુરુષ પ્રગટ થવાથી આપણા દુખનો અંત આવશે તેઓ આપણને જે રસ્તો સુધરે છે તે રસ્તે આપણું જીવન એ તે હમેશા ધર્મની ખાતર વીરશી વસ્તુઓનો પરીવાર કરવો જોઈએ હમેશા મહાત્મા પુરુષોની કૃપાથી સામ્યનો ઉદય થાય છે અને આપણી સદ્ગુણિ જામે છે માટે નીરતર કુશળનો પરીવાર કરી મહાત્મા પુરુષની સોમનમાજ રહેવું જોઈએ, ધર્મ, અદેખાઈ, માન વીરેરેતો ત્યાગ કરવો જનાસાની પેડે સજ્જન પ્રગળતો ક્રોધ કરવો નહીં જેમ વરમાદથી આખી સૃષ્ટી રજન થાય છે પણ જવામે ઉટા મુકાઈ જાય છે, આપણે હમેશાં ગુણુ પ્રાદક થવું જોઈએ જે મુર્ખ છે અને જેનો પોતાના દમ્યાણનો ખપ નથી તેતો રવછદી રીડે લને ખુટી પડે તેથી રીને વર્તે, તેના સાથે આપણે જોવાનું નથી છતડી જેમ કુખ પાસે જ એટલે ગાય બેમના આંધળ ઉપર વામ કરી ગડે છે પણ તે રકતની જુખી હોવાથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ ચીજ દુધનો ત્યાગ કરી ભોદનો આકાગ કરે છે તેજ પ્રમાણે સત પુરુષે સસાગમાં અવતાર ધરી સજ્જનને મહાત્મા પુરુષોનો ઉલ્લેખ દુર્જશ રહે છે આ કટકું બધું શાયનીય છે, તેનો મનુષ્ય જન્મ આખર એવો જાય છે પણ ખરને જેમ શાકર ચત્ર મમાન છે તે પ્રમાણે તેને કળેનો મુખોધ લેણ માત્ર સામ્યનો નથી તે હમેશા પોતાના મનમાં આવે તેમ વર્તે છે.

આ સદીમાં પરમાત્માએ અનેક તરેહના મનુષ્યો ઉત્પન્ન કર્યા છે, પણ તેમાં હમેશા સંગ પ્રમાણે રંગ ચડે છે, મહાત્માના પીજરામાં પાળેતો પોપટ રાધાકૃષ્ણ એ પત્રીત નામનું ઉચ્ચારણ કરે છે તેમ જગદમા વસનારો પોપટ અર્થે વીનાનું રાત્રી ઠીસ બેલે છે એવું કારણ આપણે બાગીક દ્રશીએ તપાસીયું તો સજ્જનો પ્રનાય છે કરી શામળમદ કહે છે કે “ રૂડે સંગ રૂડો યશે જુરે સંગે જુરો બને ” એ સત્ય છે.

જગતની સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની જે તમારા મનમાં આકાંક્ષા હોય તો તે સ્થિતિને માટે યોગ્ય હોય તેવા વિચારોથી તમારા મનને ભરી દો ને તે વિચારોના ગાંઠોમાં તમે રહો પરાપકારનો જેને શુદ્ધ અત્મકરણથી વિચાર કર્યો હોય તેને તુરંતજ ફગ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તે પરાપકાર કરવાનો પોતાનો દ્રઢ નિશ્ચય કેવળ સ્વાર્થ વિનાનો હોવો જોઈએ તે વિષે એક અમેરીકન બાઈબુલ કાનું દ્રષ્ટાંત આપું છું, એક અમેરીકન બાઈબલ પોતાના દેશમાં સેવામંદન બાઈબલ માટે વીચાર કર્યો પણ પોતા પામે એક પાઈ સરખી પણ સીલકમાં હતી નહીં પત્રી તેને એકતિ એસી પોતાના મનનો સંપુર્ણ રીતે કાણુ મેળવ્યો, થોડા જ વખતમાં એક ધનાઢય ગૃહસ્થે આવી તાણકોતેજ તે

તે બાઈને ઉનેજન આપ્યું. ને તેની મદદથી હજારો નીરાધાર બાઈઓને તે બાઈએ સુખી કરી છે તાત્પર્ય એટલું જ છે કે આપણે જે વીંધાર કરીએ છીએ તે શુદ્ધને પ્રમાણીક હશે તો ખરેખર પરમાત્મા સદાય કર્યા વીના કદી રહેશે જ નહીં, મટે પોતાના આત્માના રહેલા વિચારો પુર્ણ પ્રમાણે હમેશા કેળવવાની ખામ જરૂર છે આપણે હમેશાં સારા કાર્યમાં મદદ કરતા રહેવું જોઈએ આપણને પરમાત્માએ સુખી બનાવવા હોય તો ગરીબ માણસો પ્રત્યે પ્રેમની લાગણી રાખી તેને વીઘાદાન દેવા માટે ઠામ ઠામ રાષ્ટ્રીયતાળા તથા હુન્નરશાળા સ્થાપી આપણા દોંદવાસી બાઈઓનું બહુ કરવા હમેશા લક્ષ્ય રાખવું. તેમા પરમાત્મા હમેશા રાજ રહે છે. અને આપણે પણ મને ગીને સુખી જીવગી ગુજરીશું નિરાધાર મનુષ્યને મદદ કરી એ મહત્વ આપ્યું છે તે હમેશા આપણે કદી પણ ચુકવું જ નહીં હમેશા “ કરે તેનું પામે ને વાને તેનું લેવું. ” એ કરેવત સત્ય છે.

ખીજની સેવામા પોતાના જીવનનો ભોગ આપવામાં જ આપણને આપણા ખરા જીવનનો અનુભવ થાય છે શુભ યત્ન કે વતન આપણે ખીજને માટે કરીએ છીએ તેની સાથે તે આપણાં પણ યતાં આવે છે.

પચાસ વરસનું ગુજરાત.

(સંપાદક — રામકૃષ્ણ બાલમુકુદ બટ)

વચ્ચીક જુએ કંઈ વાટ, વાગ લાખેણો આવે,
જુદો બ લો રોક, ફરી પરણે તો ફાવે;
પુછ પદર લાખ, સાખ સધળામા ખાશી,
વયે વર્ષ શીનેર, નથી મામો કે મારી,
દોકરી આપીને દાગડો, ખાનેથી ખાવા યને,
છો લોકો લવરી કરે, પણ એમાં મારું શું જરી.
રોક વર્ષ શીનેર, રોકાણી સોજ સુધાવે,
કાપી મામી એમ, કહીને લોક બોલાવે;
લાજ ધરે નહિ લેગ, વેસ બાળેગે એનો,
કુળી ધરની દાય, પછી કહો પડે કોનો ?
નક્કી નામ માત્ર છે રોકનું, ચાકર ચુકર આપડા,
આંતા કરે જેમ તેકને, તેમ વને તેહ બાપડા.
ગામત્રીનો મત્ર, સતત જે મુખરી કરવો
સુને ચોળી તર્ત, તમાકુ, તેમાં બરવો,
કુલક રેચક દાર, મનો મળ શુદ્ધ વાટે,
અપટે અપટા ભરી, પ્રથમથી મારા વટે,

૧૭

૧૮

અમી તીરથ ને હાયમાં, યુનાથી યોગાદ ગયું;
 પીયઠારીના પાપમાં, મનીર સૌ બોળામ ગયું
 વૈશ દેવનો કુડ, કમારા યડતાં ચાડ્યા,
 દારીગર કુલાર, ધણા તે ધડવા લા-યા,
 કીમત મુકી ભુજ, ભુજ કષ્ટ ત્રિપ્તે જાણી,
 ચતુરા મનના સુન, ચવમને લીડી તાણી.
 સાત પાય થઇ એકા, પૂકે આકુંતી આપતા,
 ગાળના ભડકા કરી, પિતર નરકમાં નાખતા.

૧૬

૨૦

આંખોની રક્ષા.

અનુવાદ Mr. K. C. Mehta.

- (૧) આંખો ખામી કરીને, નાનપણમાં, બહુ ધીમી અથવા તેજ રોશનીથી ખરાબ થઈ જાય છે. માતા-પિતાનું ધ્યાન ન હોવાથીજ હોકરાઓને નાની ઉંમરમાં ચક્ષુ રોગ લેવા પડે છે. તેમના માથામાં દર્દ થવા લાગે છે, અને માનસિક શક્તિ પણ ઓછી થઈ જાય છે. ઘડપણમાં કંઈક ઝાણુ પણ દેખાય છે.
- (૨) ચમકતી રોશની ખુબી આંખોથી ન જોવી જોઈએ.
- (૩) કંપિતા પ્રકાશથી (Flickering light) થયા સંભવ વાને બની શકે તેટલી રક્ષા કરવી જોઈએ. પતંગો વિના કારણે મધુચન-પ્રસારણ ન કરવી જોઈએ. આંખોમાં દર્દ થવા લાગે છે.
- (૪) અધારામાંથી એકાએક પ્રકાશમાં યા પ્રકાશમાંથી એકાએક અધારામાં ન જવું જોઈએ.
- (૫) પાંચતી યા શુભ કામ કરતી વખતે રોશની ઉપરથી યા એક તરફથી આવતી જોઈએ.
- (૬) પ્રકાશને આંખોની સામે ચંથા સંભવ ન મુકવો જોઈએ.
- (૭) ઉજળો પ્રકાશ રંગીન પ્રકાશથી વધુ હાનિકારક છે.
- (૮) ઉંઘ, લાલ અને લીલા રંગથી પીળા પ્રકાશ અધિક આરામ આપવાવાળો હોય છે.
- (૯) ગાઢો, ઉદો અથવા લીલો રંગ આંખોને જલદીથી પકવી દે છે.
- (૧૦) ચમકતી વસ્તુને પીળા રંગના કાચથી જોવામાં આવે, તો સારું સારું દેખાયે, અને આંખોપર ભેર પણ નહીં પડે.

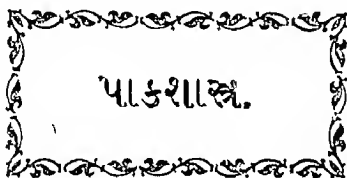
વસ્તુનીથી રોહાડ મેરે ડાવા લાગે છે કે, આપનું ધનવાન પુસ્તક વાંચી મરજી સંતોષ થયો છે.

ગઢડાંથી વૈષ નાનમદ્દ લાગે છે કે, તમારું ભવિષ્યવેત્તા પુસ્તક પાંચુંજ ઉત્તમ છે. તેનાં જોડલાં વખાણ કરીએ તેટલાં ચોક્કસ છે,

તૈયાર છે!

તૈયાર છે!

દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક—નાની બાબાઓએ
અભ્યાસ કરવા લાયક.

લેખક તથા પ્રસિદ્ધ કર્તા

ગ. સ્વ. લલિતાગૌરી સામરાવ, તથા

ગં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગનલાલ.

કિંમત રૂ ૩-૦-૦.

ધર ઉપયોગી રસોઈ કળા.

પ્રભુએ મુખ્ય વિષય શું કર્યો? તો કે ખોરાક, તેથી શરીરનું પોષણ થાય છે પ્રાણી માત્રનું જીવન ટકાવી રાખનાર છે એટલે તે વિષય ઘણાજ અગત્યનો છે ખાવા પીવામાં હુમેશા નિયમિત રહેવું જોઈએ દેશ કાળ ને રૂતુના પ્રમાણમાં ખોરાક લેવો જોઈએ ખોરાક ખાવા પીવાથી વાત, પીત ને કફ એ ત્રણે દોષો ઉત્પન્ન થાય છે તે એ ત્રણે દોષે સમાન રહે તો શરીર આરોગ્ય રહે છે અને વધારે જોઈએ રહે છે, તો અનેક પ્રકારના રોગો પેદા થઈ શરીર બગાડે છે વધારે જોઈએ રૂતુના ફેરફાર ને ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા ઉપર રહેલો છે રૂતુના ફેરફારથી પ્રકૃત્તિમાં પણ ફેરફાર થાય છે અને જુદી જુદી પ્રકારે બનાવેલો ખોરાક ખાવાની સ્વભાવિક ઇચ્છા થાય છે નિત્ય એકજ જાતનો ખોરાક ખાવામાં આવે તો અરૂચી થાય છે, માટે જુદી જુદી જાતના બનાવેલા પદાર્થોના ખાવામાં ઉપયોગ લેવો જોઈએ.

ખોરાકના પદાર્થમાં કુદરતી રીતેજ અનેક તરેહના સ્વાદ સ્પર્શ રસો રહેલા છે પરંતુ તેમને સારી રીતથી જો પાકશાસ્ત્ર જાણતા હોય છે, તો ઘણાજ સ્વાદિષ્ટ બનાવી શકે છે

પ્રાચીન કાળમાં નગરાજ, લીમસેન, ચેલુકા, અરધતિ, વિગેરે સ્ત્રી, પુરૂષો સ્વાદિદ રસોઇકળા ઉત્તમ પ્રકારે જાણતા હતા. પરંતુ હાલમાં આ શિક્ષણની બહુ ખામી જોવામાં આવે છે. ઘરનાં માણસોની ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા કરવાનો મુખ્ય આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર રહેલો છે.

જેમ પુરૂષોને વિદ્યા આવડવી આવશ્યક છે તેમ સ્ત્રીઓને સારી રસોઇ કરતાં આવડવી જરૂરની છે. જેમ પુષ્કળ વિદ્યાવાળા પુરૂષને માન પ્રતિષ્ઠા મળે છે, અને તે તેનું ભૂષણ છે, તેમ સ્ત્રીઓને સારી રસોઇ કરતાં આવડે છે, તો તેની પ્રતિષ્ઠા વધે છે. પુરૂષોએ ઘરમાં આણેલા પદાર્થો સારી રીતે તૈયાર કરી જમાડવા એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. સારો ને સ્વચ્છ ખોરાક ખાવાને આવવાથી પ્રકૃતિ નિરોગી રહે છે અને મન સતુષ્ટ થાય છે. સારી રસોઇ કરનાર સ્ત્રી કુટુંબમાં સર્વને વહાલી થઈ પડે છે. માટે હવેમાં પોતાની પુત્રીઓને રસોઇ કરવામાં શીખવાડવી, તે ઘણી જ જરૂરની છે અને દરરોજના અભ્યાસથી તેને કટાણે તેમજ મુશવળ રહેતી નથી. માટે રસોઇનું કામ તો લક્ષ અને કાળજીથી કરવાથી ઘણી જ સ્વાદીષ્ટ બનશે. રસોઇ સ્વાદીષ્ટ કરવા પહેલાં સ્વચ્છતાની પહેલી જરૂર છે. ક્યૂં ક્યાં પદાર્થોમાં શું શું ને કેટલું કેટલું નાંખવું, તે લક્ષમાં રાખવું. રસોઇમાં વખતો વખત આજસંકરું તે બિલકુલ કામનું નથી. સારું ચઢેલું અન્ન ખાવાથી પાચન ક્રિયા સારી થાય છે. તેમજ વાસી ટાકુ અન્ન ખાવાથી શરીરમાં અનેક જાતના રોગ પેદા થાય છે. તે માટે સ્ત્રીઓએ ખામ સલામતી ઘણી જ સુઘડતા રાખી જે રચીકર હોય તે પદાર્થ કરવા રાધેલ અન્નમાં ત્રીકાશ આવવી જ નોંધે એટલું જ નહીં પણ દેખાવમાં પણ ખરાબ ન જોઈએ. આપણામાં કહેવત છે કે આખને ગમે તે મોને લાવે! જે અન્ન જોતા જ સારું ન દેખાય તે ખાવાને મન પણ ન થાય. રસોઇ સારી દેખાવા સ્વચ્છ રાખવી જોઈએ. તેમાં ક્યારે પડી ખરાબ ન થાય, તેના તરફ લક્ષ રાખવું જોઈએ. રસોઇના પદાર્થો શી રીતે કરવા તે હુકમાં બધી વિગત આ ચોપડીમાં કરવામાં આવી છે. તો કોઈની શીખવાડવાની જે મહત્ત્વની જરૂર રહેતી નથી.

રસોઇની વ્યવસ્થા:—રસોઇના વાસણ સારી રીતે માણ લૂછી માફ કરીને કાઢવાળો કરી તૈયાર રાખવાં અને તેને વખતો વખત કલાઈ કરેલી હોવી જોઈએ. ચઢેલા પદાર્થોમાં એલી કાઢી ઘાલવી નહીં વેલણ, આડણી, તવણ, થાળી, વાડકી, કઢાઈ, તવેયા તથા ઝારા, ઝારીઓ વગેરે સ્વચ્છ હોવા જોઈએ. ચોખા, દાળ, લોટ વીગેરે ચિજો સારી રીતે વીણી તેમજ ધોઈ, સ્વચ્છ કરી પછી તેને રસોઇના ઉપયોગમાં લેવું શાક, ભાજ, પણ વીણી સમારી ધોઈને સ્વચ્છ કરી પછીથી કરવું એલા હાથ કશામાં અડકાડવા નહીં, રસોઇના જોઈતા પદાર્થો કશા ઉગાડા મુકવા નહીં દહિં, દૂધ, ઘી અને તેલ વગેરે પદાર્થો ઘણા જ સાચવવા, પદાર્થ ચઢતી વખતે તાપ તરફ ઘણું જ લક્ષ કરી ધ્યાન રાખવું જોઈએ. નહીં તો કાચું, અગર દુણાઈ જાય, તો સ્વાદ બગડશે ચઢતી વખતે ઉતાવળ કે બહુ ધિમાશ રાખવી નહીં ચઢેલો પદાર્થ જમનારને પિરમતા મુધી ઉતારે રહેવો જોઈએ, તેમાં ક્યારે કે રાખ ન પડે તેમજ ઘુમાડી ન જાય, તેમ ઢાંચી મુકવું જોઈએ.

રસોઇ તૈયાર થયા પછી પાક સંસ્કાર કરવો જોઈએ.

પાક સસ્કાર.

નિત્ય રસોઇ થયા પછી, ગૃહસ્થને ઘેર વૈશ્વદેવ થયોજ નોંધ્યો, કારણ કે પ્રત્યેક ગૃહસ્થના ઘરમાં પાંચ અર્હનિમાના સ્થાન રહેલા છે

ખાંણીઓ, ઘ ટી અને નીશા, ચુલો અને સઘડી, પાણી ભરી રાખવાથી, પૂને, વાસીદું, લીપવાના અથવા પ્રતિદીન અત્યુતાં નાના છવેની અહિંસા થવાનો સંભવ છે માટે તેના નિવારણને માટે ગૃહસ્થોને ઘેર અવશ્ય વૈશ્વદેવ પત્ર મહા યજ્ઞ થવા નોંધ્યો, ધર્મ શાસ્ત્રમા વૈશ્વદેવ કયાં વીના જમવાથી નિચે પ્રમાણે દોષ બતાવ્યા છે દ્વિત્વે વૈશ્વદેવ કયાં વિના ભોજન કરે છે, તે સર્વ નિષ્કળ બાણુવા અને તેવો અપવિત્ર નરકો વિષે પટે છે, માણસ માત્ર પોતાને માટે રાધીને જમે છે, તે કેવળ પાપનુ ભોજન કરે છે, માટે વૈશ્વદેવનો હોમ કરતાં અવશેષ રહેવું અન્ન શ્રી યજ્ઞનારાયણની પ્રસાદી રૂપ હોવાથી સત્પુરુષોને જમવાને માટે વિશેષ યોગ્ય ગણેલુ છે માટે રસોઇ કરી રહ્યા પછી સઘવાઓ કે વિધવા સ્ત્રીઓએ પોતાના ઘરમા વૈશ્વદેવ કરનાર કોઇ પુરુષ હોય તો તેની પાસે વૈશ્વદેવ કરાવવો, અને જો પુરુષ વર્ગમા કોઇ વૈશ્વદેવ કરનાર ના હોય તો નીચે બતાવેલી રીતે પોતે વૈશ્વદેવ કરવો જે અગ્નિથી રસોઇ કરી હોય તે સળગતી અગ્નિને કુંડમાં અને બીજા તાંબાના પાત્રમાં લઈ તેમાં નિચેના પાંચ મંત્રો લઈ ધીવાલા સાતથી કે એકલા ધીની પાંચવાર આહુતી આપવી

અગ્નયેનમ વાયવેનમ સૂર્યાયનમ પ્રજાપતિયેનમ અગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતેનમ.

એ પ્રમાણે અગ્નિમા હોમ કરી પોતાના ઘરમાં જે દેવોનું સ્થાન હોય તેમને નૈવેદ્ય ધરાવવું અને તે પછી તે રધાયલા અન્નમાથી ગૌગ્રામ (ગાયનો ભાગ), શ્વાનગ્રાસ (કૂતરાનો ભાગ) તે પ્રમાણે કાઢી તે સમયે જો કોઇ બારણે અધ્યાગત આવેલો દ્રષ્ટીએ પટે તો તેને બોલાવીને પ્રેમથી જમાડવુ

આવનાર અધ્યાગતને જો રાંધેલુ અન્ન ન બપતું હોય તો તેને કાચુ અન્ન આપી પ્રસન્ન કરવો.

અતિથી ઉપર કેવો ભાવ રાખવો તે વિષે શ્રી ધૃહત્યારાશર સહિતામા કહ્યુ છે કે,

ગૃહિણો વૈશ્વ દેવાન્તે, ગૃહટ્ટાય મુપાગત ।

વિષ્ણું ક્ષોડતિયી, સોડયે મત્તારાર્યમિહાગત ॥

ગૃહસ્થોએ વૈશ્વદેવની અ તે પોતાના ઘરને બારણે આવી ચઢેલા અતિથીને આ વિષ્ણુરૂપ અતિથી મારા ઉદ્ધાર માટેજ આવેલા છે એમ જાણી તેને આદર પૂરક સત્કાર કરીને જમાડવો.

ભોજન મમયે આવેલા અતિથિના સત્કારનુ ફલ તથા તેની આશાભંગ કરવાથી થતી હાની વિષે શ્રી વિષ્ણુ સ્તુતિમા કહ્યુ છે કે,

સ્વાદયાયેનામિ હોત્રેણ, યજ્ઞેન તપસા તથા ।

ન ચા શ્રોતિ ગૃંહી લોકાન, યથાત્યતિથિ પૂજનાત્ ॥

અતિથિ યૈસ્ય મન્નાશૌ, ગૃહસ્થતિનિવર્તતે ।

તસ્માત સુકુસમાદાય, દુષ્ટતં તું પ્રયચ્યતિ ॥

ગૃહસ્થાશ્રમીને જેવો અતિથિનો સત્કાર કરવાથી સ્વર્ગાદીલોકોની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવા વેદાભ્યાસ કરવાથી, અગ્નિહોત્ર ગળવાથી, યજ્ઞ કરવાથી અને તપ કરવાથી પણ થતી નથી જેને ઘેરથી આવેલા અતિથિ આશા ભગ થઈને પાછો ભય છે શ્રદ્ધા પૂર્વક અતિથિને આપવામાં આવતું જળ સાગર મમાન અને મેરૂ તુલ્ય થાય છે માટે સુર શ્રીઓએ તે સમયે આવી મળેલા અતિથિનું મન્માન કરી, યથાશક્તિ રાધેલું અથવા કોઈ અન્ન આપી પ્રસન્ન કરવો.

અતિથિને ભોજન કરવામા કાર્ધ કરણસર માડું થાય તેમ હોય તો ખાલક, વૃદ્ધ, રોગી અને ગર્ભણી સ્ત્રીઓ આદિ ને અતિથિના પહેલા જુદું અન્ન કાઢી આપીને સ્પર્શ સ્પર્શ ન થાય એમ જમાડવા.

તે પછી પોતાના પૂજ્ય કુટુંબીઓને બાળકોને તેમજ વૃદ્ધ સર્વેને જમાડીને પોતે જમવા બેસવું એજ વિવેકી સ્ત્રીઓનું ખરૂં કર્તવ્ય છે

પતિવૃત્તા સ્ત્રીઓએ તો ગમે તેવું મિત્ર આવે પણ પતિને જમાડ્યા બાદ પછી જમવું, એ સ્ત્રીઓનો ખરો ધર્મ છે

ધર ઉપયોગી પદાર્થોની પરિક્ષા.

ગૃહ વ્યવહારમા ઘણી વસ્તુઓનો ખપ પડે છે તેમા પણ કેટલીક વસ્તુઓ વેચનારાઓ પોતાને વધારે નફા મેળવવા માટે તેમા ભેળસેળ કરે છે એવી ભેળસેળવાળી વસ્તુઓ જેવી કે દુધ, ઘી, તેલ, મધ, વિગેરે ખાવાથી શરીરને નુકશાન કરે છે, માટે તેવા પદાર્થોની પરીક્ષા કરતા સ્ત્રીઓએ અવશ્ય શિખવુંજ જોઈએ તેથી થોડા પદાર્થોની પરિક્ષા કરવાની રીત આમા બતાવાવી છે

દુધની પરીક્ષા—દુધમાં નાઇટ્રીક એસીડના એક બે ટીપાં નાંખતાજ જો પાણીનો ભેગ હશે તો દુધ ને પાણી છુટા પડી જશે.

ખીજ રીત—દુધમાં આગળી બોળી એક ટીપુ જમિન ઉપર કે અંશુભાના નળ ઉપર મુકવાથી જો દુધ ચોખ્ખું હશે તો દુધનું ટીપું ગોળાકાર રહેશે, અને જો પાણીનો ભેગ હશે તો ટીપુ પમરી જશે.

ખાંડની પરીક્ષા—રાત્રી ખાંડમાં રેતી ભેળવેલી આવે છે અને ઘોળી ખાંડમાં હાડકાની ભૂકી ભેળવેલી આવે છે માટે એક કાચના ઝામમાં પાણી ભરી તેમાં થોડી ખાંડ નાંખીને ચમચાથી હલાવીને ઓગાળવી પછી તે ગ્લાસને થોડીવાર મૂકી રાખવી, જો ખાંડમાં રેતી કે હાડકાનો ભૂકો અગર ખીછા જાતની ભેળવણી હશે તો ગ્લાસમાં તળે ઠરી જશે.

માખણની પરીક્ષા—કેટલીક વખતે સસ્તા માખણમાં ઘણી અનેક જાતની વસ્તુ ભેળસેળ થાય છે માટે થોડા માખણને કાચની શીશીમાં તાવીને તપાસવાથી ભેળવેલી ચીજ છૂટી પડશે, અને ઠંડુ થયા પછી તેમાં ભેળવેલી ચીજ માલુમ પડશે.

મધની પરીક્ષા—મધમાં ખાંડ અથવા સાકરની ચાસણી ભેળવી વેચે છે, માટે ૨૦ ટીપાં મધના ને ૬૦ ટીપાં પાણીનાં લઈને ચમચા વડી હલાવી નાખવું, જો તે મધ ચોખ્ખું હશે તો આ રીતથી તે દુધ જેવું સફેદ થશે, જો તેમાં ચાસણીનો ભેગ હશે તો તેમાંથી કાણ જેવો ભાગ છૂટો પડી નીચે ઠરી જશે.

હીંગની પરીક્ષા—હીંગના ગાગડાને દિવાસળી વડી સળગાવવો જો તે કપૂરની પેઠે એકદમ સળગી ઉઠે તો જાણવું કે મારી છે ને જો ન સળગે તો ભેગ સમજવો!

આટાની (હોટની)—આટો મારો છે કે નહીં તેમાં ખીછા વસ્તુનો ભેગ છે કે નહીં તે જાણવા સારૂ થોડો આટો હાથમાં લઈ અડધી મીનીટ સુધી મમળીને ગોળી વાળવી. તેથી તે મારો હશે તો છૂટો પડશે નહીં, જો તેમાં કંઈ ભેગ હશે તો હાથમાંથી છૂટા પડતા વેળાઈ જશે.

ટરપીટન તેલની પરીક્ષા—જો ટરપીટન તેલમાં ખીજું હલકી જાતનું તેલ ભેળવેલું હોય તો તેને મોઢવા એ તેલને સફેદ કાગળ ઉપર અગર કપડાં ઉપર નાંખી તેને ઢેવતા અગર ગરમીમાં પાસે જરા રાખી જોવું જો તે ઉડી જાય તો ચોખ્ખું છે ને ડાઘો રહે તો તેમાં ખીજા તેલનો ભેગ છે તેમ સમજવું.

થોડી ખોરાકની સુચના.

શરીરની રચના અસ્થિ માસ, મજ્જા અને ચરબીથી થયેલી છે એ સર્વે ખોરાકના રૂપાંતરથી થાય છે જે ખોરાક ખાઈએ તે લોહી અને મજ્જા ઉત્પન્ન થઈ અસ્થિ પછી મજ્જાત થાય એવા પ્રકારનો ખોરાક આવો જોઈએ.

(૧) શરીરની વૃદ્ધિ થવાને જે માધન જોઈએ તેનો ઉમેરો કરવો જોઈએ.

(૨) શરીરમાંથી દરરોજ ક્ષય થાય છે તો તેનો ઉમેરો કરવો.

૩) શરીરમાં ગરમી રહી સ્નાયુની શક્તિ વધીને જ્ઞાનતત્ત્વ મજ્જાત રહેવાને જે કંઈ જોઈએ તે પુર્તતા કરવી.

કયા કયા પદાર્થો કયા કયા વર્ગને ઉપયોગી છે તેની વિમતા—

શરીરને પોષણ આપી માંસની વૃદ્ધિ કરનાર પદાર્થ:—ઘઉં, બાજરી, જુવાર, મકાઈ વિગેરે અનાજ અને દહીં, છાશ, વગેરે આ વર્ગમા આવે છે

શરીરની ઉપજીતા ગરમી આપનાર પદાર્થ:—મનુષ્યના શરીરમાં ચરબીનો ભાગ હોવાથી તેમાં ઉપજીતા રહે છે જે પદાર્થમાં ચરબી વધે છે, એ પદાર્થમાં ઘી, દૂધ, માખણ, તેલ, સાકર, ખાંડ, ગોળ, કોપર, ખટાટા, રતાજી, વિગેરે છે એવો પદાર્થ જે લોકો વધારે ખાય છે તે દેખાવમા ઘણાજ મજબૂત હોય છે બાળક જે ગળ્યો પદાર્થ ખાય તો તેને નડે છે અને દાંત બગડે છે, એમ કહે છે, પણ તે ભૂલ છે જેમની પ્રકૃતીને માફક આવે છે તેને બહુ ક્ષયદા કરતા છે બાળકને ગળ્યા પદાર્થ બહુજ લાવે છે, તેથી શરીર પણ બેવડ થાય છે અને તે વયમાં તેવા પદાર્થપર પ્રિતિ હોય છે. માટે એકરાને ગળ્યા પદાર્થ આપવા નહીં મોટા માણસને ગળપણ ઉપર પ્રિતિ વધારે હોતી નથી પણ તેમને તેલ કે ઘીમા તળેલી ફરસી વસ્તુ વધારે લાવે છે પણ આવા પદાર્થ વધારે ખાવાથી શરીરને નુકશાનકારક નીવડે છે, પણ બળ વધતું નથી ઘઉં, બાજરી, જુવાર વગેરે ખાનારાઓ મહેનત મજૂરી કરી શકે છે પણ ચરબીવાળા વધારે પદાર્થ ખાનાર મહેનત મજૂરી કરી શકતા નથી તેમજ નાની ઉંમરમાં વાળ સફેદ થઈ જાય છે અને તેમા સેદ વધવાથી કેટલાક રોગ પણ થાય છે ઠંડા દેશમા વધારે ગરમી ઉત્પન્ન કરનારા પદાર્થોમાં ચરબીની પણ જરૂર છે પણ હવે ઉપરાત વધારે શરીરમાં ચરબી હોય તો નુકશાન કરનાર છે આ પદાર્થ હાડકા, માંસને મજબૂત કરનાર અને રક્ત શુદ્ધિ કરવાને ઉપયોગમા આવે છે મીઠું, મસાલા, શાકભાજી વિગેરે આવે છે આ પદાર્થથી લોહી માફ થાય છે આપણા લોકોએ ગોરસ ભોજનને ઉત્તમ માનેલું છે, તેનું કારણ આપણું અન્ન વનસ્પતિથી ઉત્પન્ન થયેલું છે, તેમાં દુધ, ઘી, દહીં, માખણ એ પદાર્થ વિશેષ કરીને આવે છે ઘઉં, બાજરી, ચોખા વિગેરે અનાજ ખોરાક નથી પણ તેમાં ચરબી વધારવાનો એક ગુણ છે તુવેરની દાળમા ઘી મેળવી ખાવાથી પોષક ગુણ વધે છે શાકમા સીંગો પણ ઉત્તમ છે મસાલા પણ માફક સર ખાવા। વધારે ખાવાથી નુકસાન કરતા છે સ્વચ્છ ખોરાક શુદ્ધ મારો પ્રકૃતિને અનુકૂળ અને બરાબર રાખીને ખાધેલો ખોરાક પોષણ કરે છે પણ અશુદ્ધ, સડેલો, વાસી કે બગડેલો, કાચો, લુખો, અતિ ઠંડો, અતિ ગરમ, ભારે અતિ, વધારે અતિ, થોડો આ સર્વે રોગને ઉત્પન્ન કરે છે.

ખાવું શી રીતે—જે ખોરાક ખાવો તે બરાબર ચાવીને ખાવો નિમેલે વખતેજ ખાવો બીજી વખત ખાવા બેસીએ ત્યારે ખાધેલું બરાબર પચી ગયેલું હોવું જોઈએ કામ કરતા પહેલા થોડું ખાવાથી શરીરમા બળ આવે છે અને નિશીગી રહે છે. રાતમા મોડું જમવું નહીં ખાધા પછી થોડો આરામ લેવો જમતાં જમતાં ઘણું પાણી પીવું નહીં પણ જરૂર પડે તો અડધું જમ્યા પછી વચમાં થોડું પાણી પીવું, તેમજ ખોરાક ખાઈ રહ્યા પછી પણ ઘણું પાણી પીવું નહીં ખોરાક ખાતા હોઈએ તેટલોજ અને પ્રકૃતિને માફકસર ખાવું ઈત્યાદી ધ્યાનમા રાખીને ખાવું

મળવાનું ઠેકાણું:—એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની

બુકસેલર્સ અને પબ્લિશર્સ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ, પોસ્ટ નંબર ૨.

જરૂર વાંચો. ઢીલ કરશે તો પાછળથી પસ્તાશે.

અત્યંત દુર્લભ આત ઉપયોગી ગ્રંથ.

અસલી પ્રવીણસાગર

[આ ગ્રંથમાં ગુજરાતી ટીકા આપેલી હોઇ ગુજરાતી ભાષામાં ખંડાર પડેલા સઘળા પ્રવીણસાગરના ગ્રંથો કરતાં આ ગ્રંથ ઘણો મોટો, અતિશય ઉપયોગી, લાયબ્રેરીમાં રાખવા લાયક છે. માત્ર જુજ નકલો સિદ્ધ છે.]

આ સુવિખ્યાત ગ્રંથ રાજકોટના મહા વિદ્વાન્ મહારાણા શ્રી મેહરામભૃષિહજીએ રચેલો હોઈ તેમા તેમણે પોતાની અતૈકિક બુદ્ધિમતાને પરિચય કરાવ્યો છે. બાળક, યુવક, તરૂણ, પ્રૌઢ, વૃદ્ધ, વૃદ્ધા, પ્રૌઢા, તરૂણી, યુવતી, બાળિકા વગેરેમાંથી ગમે તે આ ગ્રંથના વાચનથી અમૂલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે 'પ્રવીણસાગર'નો અર્થજ 'ચતુર સાગર' કે'વા બુદ્ધિસાગર' થાય છે, તેથી આવા અમૂલ્ય ગ્રંથમા સમાયલા જ્ઞાનનું વર્ણન કરવું એ સોના ઉપર ઢોળ ચઢાવવા જેવું છે કામધેનુ અને કલ્પવૃક્ષના આશ્રયથી જેવી રીતે ઇચ્છિત પદાર્થની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે તેવી જ રીતે હરેક મનુષ્યને આ ગ્રંથમાંથી ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકશે. આ ગ્રંથના અધ્યયનથી યોગીજનો યોગાવધાનો પરિચય પામશે, લોગીજનો લોગવિદ્યાસ પામશે, પ્રણયીજનો પ્રણયનું સ્વરૂપ સમજી ખરાં પ્રણયી બનશે, કવિજનો સર્વ અલંકાર અને કાવ્ય-કળાને સમજશે, જ્ઞાની મહાજ્ઞાન પામશે, સામાન્ય મનુષ્ય બુદ્ધિનો અખુટ ખજાનો મેળવશે. આ સર્વ ઉપરાંત આ ઘણા ઉપયોગી ગ્રંથમા નાયક નાયિકાનો લેહ, નાડી પરીક્ષા, અન્ધ પરીક્ષા, શુકનાવટી, રણસગ્રામની પડિતાઈ, રાજનીતિ અને વિધારાગ તથા તેની ઉત્પત્તિનું સાદા ત વર્ણન, વિરહાલાપ, ઇશ્વરલક્ષિત અને અપ્રાગયોગ વગેરેનું વિસ્તૃત વર્ણન આ ગ્રંથમા છે કાગળો, છપામણી વગેરેની સાપ્ત મોંઘવારીથી આ ગ્રંથની નવી આવૃત્તિ થવી અશક્ય છે; માટે તરતજ મગાવી લ્યો. ઘણી થોડી નકલ સિદ્ધ રહી છે આ ગ્રંથમાં ૧૦૪ એકસોચાર મનોહર ચિત્રો પણ આપેલાં છે. મજબૂત પુઠું છતા મૂલ્ય માત્ર રૂ ૧૨-૦-૦ વી પો તથા પોસ્ટેજ અર્થ જુદું

મળવાનું ઠેકાણું:—

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની

બુકસેલર્સ અને પબ્લિશર્સ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, નંબર ૨.

ઘણા વખતથી અધીર બનેલા વાંચકોને ખુશ ખબર.
સંખ્યાબધ ચિત્રો સહિત. અવશ્ય વાંચો.

પ્રમાદધનની પ્રભુતા અથવા

સરસ્વતીચંદ્રનો ઉપસંહાર

(સાચત્ર બીજી આવૃત્તિ.)

મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦ વી. પી. પોસ્ટેજ ભૂદ્.

‘સરસ્વતીચંદ્ર’ ની વાર્તામાં અપૂર્ણ રહેલાં હરેક પાત્રો આ વાર્તામાં પૂર્ણ દેખાય છે વિનોદની કુસુમનો ગૃહસમાર બેવો હોય, પ્રમાદધનની મતિગતિનું પરિવર્તન બેવું હોય, વ્યાપારમાજ લક્ષ્મી વસે છે એ સૂત્રનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય, સરસ્વતીચંદ્રના સ્વદેશાતુરાગનો પરિચય પ્રાપ્ત કરવો હોય, કુસુમની પતિભક્તિનો પ્રભાવ બેવો હોય તો આ નવલકથાના આજે જ ગ્રાહક થાઓ સંખ્યાબધ ગ્રાહકોની ઉપરા ઉપરી થતી માગણીને સતોવવા માટે બહોળા ખર્ચે અને આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવાનું સાહસ ઉઠાવ્યું છે અને આ આવૃત્તિને નયનરંજક કરવા એમાં ખાસ ફોટોગ્રાફિક સુંદર ચિત્રો મૂકવામાં આવ્યાં છે આ નવલકથાને વર્તમાનપત્રોએ તથા વાંચકોએ એકેકે અવાજે વખાણેલી હોવાથી એની પ્રશંસા કંવાની જરૂર રહેતી નથી

મીં શ્રીરાજશાહ જહાંગીર મરજબાન, એમ. એ. (પી.એમ.) ની
સુંદર નોવેલ.

મહોબત કે મુસીબત.

૬૦૦ પાનાનો દળદાર ગ્રંથ—૩૪ પીકચરો ગોલ્ડ એમ્બોઝ બાઈન્ડીંગ.

કર્મિત રૂ. ૫)

(વી. પી. ભુદ્.)

આ ચોપડીમાં મીં પી.એમ. “સ્વીટ સેવનટીન” એટલે દુનીયામાં એક ખીલતું કુસુમ મહોબતના પાઠો કેવી રીતે શીખે છે, અને ગુલાબમાં જેમ ઢાટા હોય તેમ મહોબતમાં પણ મુસીબત કેવી રીતની હોય છે તે ઘણીજ સુંદર શૈલીથી ચીત્રી બતાવે છે મીં પી.એમ. લખે છે કે “જે એકાત નર્ચીતાઈમાં સાઠ વર્ષનું એક બુઝર્ગ માણસ મઝાહ માને છે તે સત્તર વર્ષના એક ઉધરતા બગ્યાને મનથી જુ ઢગીને જુલમ છે.” આની અદર ખ્યાર—પ્રીત, પ્રેમ, વહાલ, હેતના જુદા જુદા તબક્કાઓ મીં પી.એમ., એવી રીતે ગોઠવેલા છે કે તેમની “Character Study” અને “Character Drawing” આપણા હૃદયને અજબ રીતે ખેંચે છે

આ ચોપડીના પીકચરો મુળકર્તા પ્રખ્યાત આર્ટીસ્ટ મીં જાહંગીર તારા-પોરવાળાએ એટલા આકર્ષક બનાવ્યાં છે, અને ધી લક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસે તેને સુંદર રીતે છાપ્યા છે, તેથી આ ચોપડીની સુંદરતામાં કાઈ ચોરસ વધારો થાય છે.

ભાગ્યોદય

પુસ્તક ૧૧ મું.]

ઓક્ટોબર અને ૧૯૨૩

[અંક ૮ મો.

કર્તવ્ય

૧

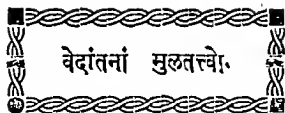
પામ્યા કર્તવ્ય પાર, ધન્ય તે, પામ્યા કર્તવ્ય પાર	ટેક
હોઠિક કર્તવ્ય કાંઈ નહિ, રહે કર્મ-અનુસાર	ધ૦ ૧
સ્વર્ગે-છા શમવાથી કરે નહિ, કામ સકામ લગાર	ધ૦ ૨
ચિત્તશુદ્ધિ થવાથી પામ્યા, નિષ્કામ કર્મનો પાર	ધ૦ ૩
વિવેકાદિ ચારે સાધનની, દહતા થઈ અપાર	ધ૦ ૪
શ્રવણ મનનકેસા પરિપાકે, સંશય શમ્યા અસાર	ધ૦ ૫
નિર્દિષ્ટાસન દહ થવાથી, રહી ન પ્રાંતિ લગાર	ધ૦ ૬
બ્રાહ્મદષ્ટિએ દ્રશ્ય પ્રતીતિ, આ અનુભવ કરનાર	ધ૦ ૭
આંતરદષ્ટિએ બ્રહ્મ એકરસ, દેખે વારંવાર	ધ૦ ૮

વંદન

૨

વંદન વારંવાર, જ્ઞાનીને, વંદન વારંવાર	ટેક
પ્રાપ્તવ્ય જેણે પ્રાપ્ત કર્યું ને, જાણ્યું જ્ઞાતવ્ય સાર	જ્ઞા° ૧
બ્રાહ્મભર્યંતર સર્વ રથાનમાં, દેખ્યું બ્રહ્મ અપાર	જ્ઞા° ૨
ભય ખેદ સમૂલ લિપાડી, મેળવ્યું સુખ અવિકાર	જ્ઞા° ૩
જડતા મનની દૂર કરીને, સ્પૃગતા કાઢી અસાર	જ્ઞા° ૪
દૂર કરી મનની અંધલતા, હરયા સર્વ વિકાર	જ્ઞા° ૫
દ્રશ્યસંગનો હાલ શમાવ્યો, મેળવો શાંતિ અપાર	જ્ઞા° ૬
મલિન વાસના દગ્ધ કરી પણ, ધર્મો ન જર્વ લગાર	જ્ઞા° ૭
સર્વે દ્રશ્ય દૃષ્ટામાં હોમ્યું, જઈ મનવાણીની બાર	જ્ઞા° ૮

[૫ પાદ શ્રીમન્નયરામ સર્ગ]

વેદાંતનાં મુલતત્ત્વો.

(લેખક—અક્ષનિષ્ઠ મહાત્મન શ્રી નયુરામ શર્મા.)

[અનુસંધાન ગતિકૃતી]

ઉત્તમમુમુક્ષુએ પોતાના સ્વૃષ્ટ શરીરાદિમાં હુંપણાતું મિથ્યાગાન ક્યારે ને ક્યા કારણથી ઉપજ્યું તેનો વિચાર કરવામાં પોતાના જીવનનો મૂલ્યવાન સમય વ્યર્થ વ્યતીન નહિ કરતાં તે સ્વાધ્યાસ ગમે તે સમયમાં ને ગમે તે કારણથી ઉપજ્યું હોય, પણ તેની નિવૃત્તિ મ્હાં વિના દુઃખની નિત્યનિવૃત્તિ ન પરમાનંદની નિત્યપ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ નથી એમ સમજી તે મિથ્યાગાનની નિવૃત્તિ કરનાર પ્રમાણજન શાસ્ત્રો ને પોતાના શ્રીલક્ષ્મણને હૃદયે સાધનાતું અનુમાન તે મિથ્યાગાનની નિવૃત્તિ થતા સુધી અકલ્પ શ્રેયો ને અવિચલ ઉમંગથી નિરંતર ક્યાં કરતું જોઈએ.

હવે ચેતન સ્વભાવગણા અથવા પ્રકટસ્વભાવગણા આત્મામાં અગ્તાન કેવી રીતે રહી શકે છે તે તમારી યજ્ઞાનુ સમાધાન કારણ છે તે તમે સાવધાન ધરતે એકાગ્ર મનથી સામળો—પ્રકાશ એ પ્રકારનો છે, એક સામાન્ય ને બીજા વિશેષ એમ સામાન્ય પ્રકાશ તેજસ્વત્વરૂપે વાયુના એકરૂપમાં સર્વત્ર વ્યાપક હતાં પણ તે પ્રકાશ અધકારને દૂર કરતો નથી, પણ ઉત્તરો તે અધકારને આશ્રય આપે છે, અને સૂર્યાદિ અધિકારક્રમાં રહેલો વિશેષ પ્રકાશ અધકારને દૂર કરે છે, તેમ વ્યવહારપક્ષે ચેતન પણ એ પ્રકારનું માનવામાં આવે છે, એક સામાન્ય ને બીજા વિશેષ તેમા સર્વવ્યાપક સત્તા સ્વભાવગણા સામાન્યચેતન પારમર્થિક સત્તા વિનાના અગ્તાનને દૂર કરતું નથી, પણ પોતાના સદ્ભાવથી અગ્તાનના સદ્ભાવની સિદ્ધિ કરે છે, અને અલગથી પુરુષના અત કરજીવી યજ્ઞાન ક્ષાત્કરવાળી મનોવૃત્તિના અગ્રભાગમાં રહેલું ને વ્યવહારપક્ષે વિશેષ ચેતનને નામે જોળ ખાતું ચેતન અગ્તાનને દૂર કરે છે, ત્યાં અગ્તાન રહી યજ્ઞાન નથી, અતઃકરજીવી સુખસિ અવસ્થામાં સામાન્ય ચેતન વિદ્યમાન હતાં પણ ત્યાં અગ્તાન રહી શકે છે એમ જગ્યા પછી 'મેં કોઈ જાણ્યું નહિ' એવા સ્મરજીવી નક્કી કરાય છે, તેમા સિદ્ધ થાય છે કે સામાન્ય ચેતન અગ્તાનતું વિરોધી નથી. વળી 'હું અગ્તાની છું' આવો અગ્તાની મનુષ્યોને થતો અનુભવ પણ હુંમાં—આત્મામાં—સામાન્ય ચેતનમાં અગ્તાન રહી શકે છે, અર્થાત્ તે ચેતન અગ્તાનતું વિરોધી નથી એમ સિદ્ધ કરે છે. જ્યારે તમારા અંત કરજીવી વૃત્તિ અગ્તાનકૃત આવરણનો ભગ કરી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા સમર્થ થશે, ત્યારે તમને સ્વાનુભવથી જણાશે કે સ્વયંપ્રકાશ સામાન્યચેતનને આશરે અગ્તાન રહી શકે છે, ને જ્યારે ઉત્તમમુમુક્ષુને આત્માતું અપરોક્ષગાન થાય છે ત્યારે તે અગ્તાન નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

તમે સૂઝાદિ નજી શરીરના અથવા અનમયાદિ પાંચ કાષ્ટાના સાક્ષી છો, પ્રાણી-જોના અત કરજીવી રહી તે અત કરજીવી ને અંત કરજીવી વૃત્તિજોના પણ સાક્ષી હોવો વ્યાપક હતા અજમ છો, વૃત્તિરહિત શુદ્ધચેતનરૂપ છો, ત્રણ શરીરથી વિદ્યમ્બ સત્સ્વભાવ-

વાળા છો, મન તથા વાણીના અવિયયરૂપ ને તેનાથી પર રહેનારા છો, પરમાનંદરૂપ છો અવિકારી છો, ને કુષાતૃપ્ત્યાદિ સંસારના સર્વધર્મોથી અત્યંત રક્તિ છો, જીવરૂપ કે અન્યરૂપ નથી."

શિષ્ય પૂછે છે -હે પરમાનંદરૂપ ! હે પરમેશ્વર ! હે સર્વત્ર ! હે મુમુક્ષુઓના પરમ-
દિનેષ્ટો ! આપમીની અગાધ ને અમેાન કૃપાવડે મારા અતઃકરણને સમગ્રયું કે મારા
શુદ્ધ સન્નિવેદનસ્વરૂપમા સ્વૃણાદિ ત્રણ ચરીરોનો તથા તે ત્રણ ચરીરોના ધર્મેણા ત્રણે
કાલમાં વાસ્તવિક સંબધ નથી, હું તેમની સાથે માત્ર કલ્પન સજ્જવાળો ને તેમનો
અગ્રજ ને અવિકારી રહી પ્રકાશક છું ચરીરની જાણાદિ અવસ્થાઓ, અતઃકરણની જ-
ગદ્દાદ અવસ્થાઓ, કુષાતૃપ્ત્યા ન મુખરૂપ એ સર્વ મારા શુદ્ધસ્વરૂપમા ત્રણે કાલમાં નથી,
ચરીરાદિ જગત્સમૂહમા તે બને દોષ, ને વ્યાવહારિક જીવ વ્યવહારકાને બત તે પોતાના
વ્યાવહારક ધર્મો માનતો હોય, તેથી મને કાંઈ પણ ક્ષાંતિ બ નથી, પરંતુ આ અપાર
જેવુ સ્પષ્ટ પ્રતીત યતું જમત જે રૂપે મનુષ્યોને પ્રતીત થાય છે, તે રૂપે તે સત્ય નથી,
પણ તે વસ્તુતાએ તેના મુલકારણરૂપે એટલે ષ્ણરૂપે સત્ય છે, તે મારા અંતઃકરણને હજી
જેવુ સ્પષ્ટ સમજાવ જોઈએ તું સ્પષ્ટ સમજાવતું નથી, તો આપથી પોતાથીના અમેાધ
સામર્થ્યવાળા વચનોવડે મને તે વાત સ્પષ્ટ સમજાવવા કૃપા કરશે એમ હું દીનભાવે
પ્રાર્થના કરું છું."

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે-હે વિવેકન ! અનાદિકાલની બ્રાતિવડે દેહાદિમા આરંભ યર્ષ રહેલી
કુપજ્ઞાની શુદ્ધિ તમે ત્યજી તે તદ્દ સાચું કર્યું. હવે તમે એકાત સ્થનના મુમુક્ષિઓથી
અવશેષ રહેલા સંશયોની નિવૃત્તિ યતા સુધી પુન તેવું મનન કરી પછી એકાત સ્વદર્શ
આત્માશરણતઓનો પ્રવાહ સતત ચલાવી દેહાદિમાંથી આત્માની કુપજ્ઞાની બ્રાતિ નિરોધ
નિવૃત્ત કરી તમારા શુદ્ધસ્વરૂપનો દૃઢ સાક્ષાત્કાર કરશો. મુમુક્ષુએ જેમ દેહાદિમાંથી કુપ-
જ્ઞાની શુદ્ધિ ત્યજી દેવી જોઈએ, તેમ પ્રતીત યતા આ જગત્માંથી સત્યપજ્ઞાની શુદ્ધિ
પણ ત્યજી દેવી જોઈએ વ્યવહારકાને પ્રતીત યતા આ જગત્માંથી સત્યપજ્ઞાની
શુદ્ધિ દૂર કરવાના યાત્રોક્ત ત્રણ ઉપાયો છે તેમણે કેઈ એક ઉપાય જે તમારા અંતઃ-
કરણને વિશેષ અનુકૂળ જણાય તે ઉપામનો આ જગત્નાં મિથ્યાપજ્ઞાનો મુદ્દ નિષ્ક્રમ
તમારા અંતઃકરણમાં ઉદય પામે ત્યાં સુધી તમારે નિરંતર પરમપ્રીતિથી અભ્યાસ કરવો
જોઈએ. જેમ રંગરહિત આકાશ તેના અગ્નિરૂપ બ્રાતિથી જોનારને નીલરંગનું બાસે છે
જેમ આરી જૂમિયર પડતાં સૂર્યનાં કિરણો તેના અગ્નિરૂપ બ્રાતિથી જોનારને જલરૂપે
[મૃગજલરૂપે] દેખાય છે. જેમ મદ અધકારમા સમીપ સમુપ પડેલી દેરી તેના અગ્નિ-
રૂપ બ્રાતિથી જોનારને સર્પાદિરૂપે ને દૂર રહેલું કુકુ તેના અગ્નિરૂપ બ્રાતિથી જોનારને
પુરુષરૂપે પ્રતીત થાય છે, અને જેમ પ્રકાશનાળા દિવસે સંમુખ દૂર પડેલી છીપ તેના અ-
ગ્નિરૂપ બ્રાતિથી જોનારને રૂપારૂપ પ્રતીત થાય છે તેમ નામરૂપાત્મક જગત્ના અધિષ્ઠાન-
રૂપ ષ્ણ તેના વિશેષસ્વરૂપના અનાદિકાલના અગ્નિરૂપ બ્રાતિથી ને અનાદિકાલની જગત્ની
વાસનાથી અગ્નિરૂપ મનુષ્યોને જગત્રૂપે પ્રતીત થાય છે. જેમ આકાશાદિમા નીલરંગાદિ
ત્રણે કાલમા નથી માત્ર બ્રાતિથીજ જોનારને તે પ્રતીત થાય છે તે જ ષ્ણરૂપ વિદ્યાકાશમા
ત્રણે કાલમાં અગ્નિરૂપને સર્પરૂપે જણાતું જગત્ નથી, માત્ર અનાદિકાલની બ્રાતિથીજ અ-
ગ્નિરૂપ મનુષ્યોને તે પ્રતીત થાય છે આવા વિચારની પરપરા જાત સુધી દરમ જગત્ના
મિથ્યાપજ્ઞાનો તમારા અંતઃકરણને દૃઢ અનુલ્લસ થાય અને તેના અધિષ્ઠાનરૂપ ષ્ણનો ત-
મામ અંતઃકરણને સ્પષ્ટ સાક્ષાત્કાર થાય ત્યાં સુધી નિરંતર પરમાદરથી ચલાવવા કરવી.

[આ આ જગતમાંથી સત્યપણાની શુદ્ધિ દૂર કરવાનો યદેસો ઉપાય છે, પ્રતીત યતા સર્વ નામરૂપવાળા ભૌતિક પદાર્થો પચીકૃત પાંચ ભૂતોના કારણે હોવાથી પચીકૃત પાંચ ભૂત રૂપ કારણથી તે ભૌતિક પદાર્થો ભિન્ન નથી. તે પચીકૃત પાંચ ભૂતો અપચીકૃત પાંચ ભૂતોના કાર્યરૂપ હોવાથી કારણરૂપ અપચીકૃત ભૂતોથી ભિન્ન નથી, તે અપચીકૃત પાંચ ભૂતોમાં પ્રથમ પોતાના કારણ જલથી ભિન્ન નથી, જલ પોતાના કારણ તેજથી ભિન્ન નથી, તેજ પોતાના કારણ વાયુથી ભિન્ન નથી, તે વાયુ પોતાના કારણ આકાશથી ભિન્ન નથી, એ આકાશ માયાનું કાર્ય હોવાથી માયારૂપ પોતાના કારણથી તે ભિન્ન નથી. માયા સંવિધાનરૂપ બ્રહ્માને આકાર રહેલી હોવાથી તે માયા બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, એવી રીતે હું, તું, આ ને તે એવા સર્વ વ્યવહારિક એકો અને એવામાં ને સંબંધવામાં આવતા સર્વ પ્રાણી પદાર્થો બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, પણ બ્રહ્મરૂપ જ છે, આમ અંતરંગકાર વ્યાપી રહેલા એક સદૃશ બ્રહ્મની ભાવના જ્યાં સુધી તમને અંતઃકરણને મામામાં તે તેના કાર્યરૂપ સર્વ જગતમાં મિથ્યાપણાનો દૃઢ નિશ્ચય થાય, અને સર્વોત્તરત્તમ પરમસદૃશ બ્રહ્મનો સુદૃઢ અનુભવ તમારા અંતઃકરણને થાય ત્યાં સુધી તમારે સેષ પણ સંશયવિપર્ણ્યને તમારા અંતઃકરણમાં અવકાશ નહિ આપી, નિશ્ચય નિરતર આદર-પૂર્વક ક્યાં કરવી. આ આ દૃશ્ય પ્રપચમાયો સત્યપણાની શુદ્ધિ દૂર કરવાનો બીજો ઉપાય છે. મનુષ્યાદિને પ્રતીત યતા સર્વ પ્રાણી પદાર્થોમાં પાંચ અંશ પ્રતીત થાય છે. અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય, નામ ને રૂપ તેમાં નામ ને રૂપ પ્રત્યેક પ્રાણી પદાર્થમાં ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી તે માયાના અંશરૂપ ગણાય છે, જ્યાં પ્રતીત યતા કોઈ સંજ્ઞાતીય પ્રાણીપદાર્થોમાં રૂપના સરખા પણાની પ્રતીતિ થાય ત્યાં સદૃશદૃષ્ટિએ એવાથી તેમના રૂપમાં તમને કોઈ પણ વિષયશુદ્ધા એવામાં આવશે, એટલે તેમનું રૂપ એક નથી એમ તમને નક્કી થશે જ્યાં નામના એક-પણાની તમને પ્રતીતિ થાય ત્યાં પણ તે નામ તેનો આગળ પાછળનો સંબંધ ને તેનું વિશેષ સ્વરૂપ વચારવાથી અથવા તે નામ તે વ્યક્તિત્વ નથી, પણ તેની જાતિત્વ છે એમ વિચારવાથી પ્રત્યેક પ્રાણી પદાર્થનું નામ ભિન્ન ભિન્ન છે, વા તે ભિન્ન ભિન્ન હોવું જોઈએ, એમ તમને સ્પષ્ટ સમજાશે. એ નામરૂપ વ્યવહારમાં તેની સિદ્ધિ માટે ઉપયોગી હોવાથી વ્યવહારપૂર્વક સત્ય મનાય છે પણ સાત્ત્વીયદૃષ્ટિએ તે વાસ્તવિક સત્ય ગણાતી નથી. એવી રીતે સર્વ પ્રાણી પદાર્થોમાં નામરૂપ માયિક હોવાથી મિથ્યા છે, એવો નિર્ણય થાય છે, અને સર્વ પ્રાણી પદાર્થોમાં જે અસ્તિ, [સત્- છે] ભાતિ [ચિત્-જણાય છે] અને પ્રિય [આનંદરૂપ-પ્રથમ પ્રતીતિએ સુખરૂપ] આ ત્રણ અંશો રહેલા છે તે સર્વ પ્રાણીપદાર્થોમાં ભિન્ન ભિન્ન નથી, પણ તે સર્વમાં એકરૂપ જ છે, ને તે બ્રહ્માનો સ્વભાવો હોવાથી અનાદિ અનંત છે સર્વ પ્રાણીપદાર્થોમાં રહેલા તે ત્રણ અંશો માયાના નથી, પણ બ્રહ્મા છે, તેથી તે સર્વ વસ્તુતાએ બ્રહ્મરૂપ જ છે એમ નક્કી થાય છે.

સદૃશને લીધે સર્વવસ્તુઓનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે, ચિદ્રાને લીધે તે અતઃકરણના ને જ્ઞાનેન્દ્રિયાના વિષયરૂપ થાય છે, તથા તે ચિદ્રાના સદ્ભાવથી જ અંતઃકરણને જ્ઞાનેન્દ્રિયો દશ્યને અણુવાના સામર્થ્યવાળા થાય છે, અને પ્રિયારાને લીધે સર્વ પ્રાણીપદાર્થો તમને એનારને પહેલી દૃષ્ટિએ-તેના સામાન્યજ્ઞાનની વેળાએ-પ્રિયરૂપ-સુખરૂપ-પ્રતીત થાય છે કોઈ કોઈ પ્રાણીપદાર્થના દર્શનથી એનારા અનુભવને દેય, એક કે ભય ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં પહેલી દૃષ્ટિએ તો તેમાં તેને સુખનું ભાન થયું હતું, પણ પછી અંતઃકરણની

વૃત્તિ તે પ્રાણિપદાર્થ ભણી વધારે જતાં જોનારના અત કરજીમાં તેનું વિશેષ જ્ઞાન થઈ તેમાં પ્રતિકૃલ્પતાને પૂર્વાનુભવ સ્ફુરી આવી વા અન્યના કથનનું એવું સ્મરણ થઈ આવી તુરત બીજી દેવકાર, ખેદકાર કે ભયાકાર વૃત્તિ ઉપજે છે, ને પ્રથમની સુખા-કારવૃત્તિને આ વેગવાળી બીજી વૃત્તિ દેવાવી કે છે તેથી અવિવેકી જોનારાને જ્ઞાન નથી રહેતું કે મને પ્રથમ તો સુખાકારીવૃત્તિ કેવળ હતી, અને પછી વ્યવહારાનુભવના વા અન્યના કથનના સ્મરણના બદલથી આ બીજી દેવાકાર, ખેદકાર કે ભયાકાર વૃત્તિ પ્રથમની વૃત્તિથી જાન્ય ઉપજી છે એવી રીતે પ્રત્યેક પ્રાણિપદાર્થમાં રહેલા નામરૂપ એ નામના એ અશો કલ્પિત હોવાથી તેના મિથ્યાપણાને નિશ્ચય વારવાર આદરપૂર્વક કહ્યા કરવાથી, અને પ્રત્યેક પ્રાણિપદાર્થમાં રહેલા અસ્તિ, જ્ઞાતિ તે અપ એ નામના ત્રણ અશો વાસ્તવિક હોવાથી તેનાજ સત્યપણાને વારવાર આદરપૂર્વક નિશ્ચય કહ્યા કરવાથી, એવા અભ્યાસીને ષષ્ઠો સાક્ષાત્કાર થઈ દરજીનું ભિન્નપણું સ્પષ્ટ અનુભવાય છે. આ આ દરજી જાતના ભિન્નપણાને સ્પષ્ટ અનુભવવાનો અને ષષ્ઠો સાક્ષાત્કાર કરવાનો ત્રીજો કોપાય છે,

આ જગતના મિથ્યાપણાને નિશ્ચય કથનનાર ઉપર દર્શાવેલા ઉપાયો જરૂરના જતા પછી જ્યાં સુધી તે ઉપાયોમાં તેના માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક પૂરી શ્રદ્ધા મનુષ્યના અત કરજીમાં પ્રકટે નહિ, ત્યાં સુધી તે ઉપાયોનું સેવન કરવામાં તે મનુષ્યનું અત કરજી એકાગ્ર ને વેગવાળું થાય નહિ, અને જ્યાં સુધી તેનું અત કરજી તે ઉપાપના સેવનમાં એકાગ્ર ને વેગવાળું ન થાય ત્યાંસુધી તે ઉપાયને પૂર્ણ સિદ્ધ કરવા માટે સદાગ્રહવાળો યથાયોગ્ય પ્રયત્ન તેનાથી થઈ શકે નહિ. અને જ્યારે તેમ ન થાય ત્યારે તે મનુષ્યના અત કરજીમાં જગતના ભિન્નપણાને નિશ્ચય સુરિયર થઈ શકે નહિ.

સસારના સત્યપણાની જ્ઞાતિ જીવના અત કરજીમાં અનાદિ કાલથી છે. તે જ્ઞાતિ જ્યારે તેના ભિન્નપણાને વિચાર લાંબા મમયસુધી અન્ય વિપરીત વધારો ને વિપરીત પ્રવૃત્તિઓનો પરિત્યાગ રાખી, પરમાદરપૂર્વક કહ્યા કરવામાં આવે ત્યારેજ નિશ્ચય નિવૃત્ત થાય છે. મુમુક્ષુના અત કરજીમાંથી એ જ્ઞાતિ જેમ જેમ ન્યુન થતી જાય છે તેમ તેમ તેના શરીરની અંતર ને બહાર વ્યાપી રહેલા એક, અખંડ, એકરસ ને અદ્વૈતનરતની પ્રતીતિ તેના અત કરજીમાં વધતી જાય છે. પરમકૃપાનું પરમાત્માની, પરમોદાર સદૃશરૂપી ને સર્વ સચ્ચાનો ઉન્નિવેદ કરનારા માહાત્મ્યજ્ઞાની બહુમાનપૂર્વક અને પરમપ્રીતિપૂર્વક સેવા કરવાથી (તેમણે ઉપદેશીલા સદ્વિચારનું ને સદાચારનું ઉમંગપૂર્વક સતત પરિપાનનથી) મુમુક્ષુના અત કરજીની યોગ્યતા ક્રમથી વધતી જાય છે, ને તેમનો પરમહિતકર સદુપદેશ તેના અત કરજીમાં સ્પષ્ટ આવિર્ભાવ પામતો જાય છે. જેમના અત કરજીમાં પરમાત્માની, પોતાના સદૃશરૂપી ને મોહશાસ્ત્રોથી વિમુખ હોય, તેના માત્ર નામધારક મુમુક્ષુઓના અત કરજીમાં તેમનો પરમહિતકર સદુપદેશ યથાર્થ સ્વરૂપમાં ક્રમાથી સ્ફુરે ? નજ સ્ફુરે. સસારના પ્રાણિપદાર્થોમાં જેમના અત કરજીમાં ઘાટી આસક્તિવાળા હોય, સસારના વિષયોમાંજ જેમને મુખ્યનુભવ થતો હોય, અને સામાનિક વિષયોની પ્રાપ્તિના આધેનોના સેવનમાંજ જેમો પોતાનો સર્વ સમય વ્યતીત કરતા હોય એવા રજીવ ને ચચચ ચિત્તવાળા મનુષ્યો પરમતત્ત્વનો અનુભવ કરનારા સાધનોના સેવનમાં પ્રવૃત્તિ ન કરી શકે તે વિવેકી મનુષ્યને સ્પષ્ટ મમજી શકાય એમ છે. અત કરજીની યોગ્યતા ન હોય તો સારામાં સારી વસ્તુ પછી તેના અત કરજીવાળાને સારી તથા પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય જણાતી નથી, પૂર્વના મહાપુરુષોનો ઉદ્ધય થયો હોય ત્યારેજ શુભ વસ્તુનું માહાત્મ્ય મનુષ્યથી સમજાય છે, તેનું પ્રતિપાદન કરનારા વચનોમાં તેને સકારજી શ્રદ્ધા પ્રકટે છે, ને તેના અત કરજીમાં તે મેળવવાની અભિમતિ પ્રકટી તેનાથી તદ્દનુકૂલ પ્રયત્ન થાય છે.

અપૂર્ણ.

હૃદયની પવિત્રતા.

[અનુવાદક — વાડીલાલ કાકુભાઈ સધની]

મંસારના સર્વ ધર્મેનો સાર હૃદયની પવિત્રતા જ છે. આ અમૃતની પ્રાપ્તિને માટે જ જપ, તપ, વ્રત અને સમગ્રાદિની યોજના કરવામા આવી છે આ નિયામતની ગરજથી જ મુસલમાન રોજ રાખે છે, અને તેને માટે ખિસ્ત ધર્મવસ્ત્રાથી ધર્મ સ્થાનકમાં જઈ પોતાના ગુન્હાઓની ગાસડી છોડે છે ઔદ્યોતો વૈરાગ્ય, જૈનિઓની અદિસા તથા નાસ્તિકોનો નિરો-અરવાદ પણ હૃદયની પવિત્રતાને જ માટે છે. જે ધર્મમાં હૃદયની પવિત્રતા તથા તે ધર્મ નથી, તેમા ગમે તેવો મનોરમ્ય બાહ્ય સાધનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હોય, પણ નિ-યમાદિની લારે ગોઠવણ હોય તોપણ તેનું મૂલ્ય એક સુંદર પરંતુ નિર્જીવ શરીરથી જરાપણ વધી શકતું નથી. પવિત્રતા જ ધર્મનો પ્રાણ છે, પવિત્રતા જ ધર્મનું જીવન છે, તેજ તેનો આત્મા છે, પવિત્રતા વિનાનો એ ધર્મ નહિ, પરંતુ એક મનોહર જી છે.

પવિત્રતાનું સ્વરૂપ પણ ભારે પવિત્ર છે તેનું સ્થાન તો હૃદય છે. તે મનુષ્ય શરીરના કેન્દ્રમાં, શરીર સામ્રાજ્યની રાજધાનીમાં, મનોમંદિરની અંદર અંતઃકરણના મુવર્તુ મિહાસનપર મુરોશિત હોય છે જેના હૃદયમાં પવિત્રતાનો પ્રવેશ થાય છે, તેનામાંથી કુશ-સના અને કુવિચાર તત્કાળ નાશ પામે છે, અને અતઃકરણ એક અસૌકિક આલોકથી ખીલી ઉઠે છે.

પવિત્રતાનો પ્રારંભ પાપ-નાસનાઓના ત્યાગથી થઈ શકે છે, તથા તેના અંત પ્રભુની પ્રાપ્તિમાં છે જ્યાં સુધી જગત નાશકનો સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાં સુધી પવિત્રતાની પૂર્ણતા ન સમજવી જોઈએ પવિત્રતાનું પરમ લક્ષ્ય પ્રભુપ્રાપ્તિ જ છે જે મનુષ્ય પવિત્રતાના પુરુષ-સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવા આહ્વા છે, તેને પોતાના મોટા મોટા પાપોનો ભોળો તો પ્રથમથી જ ફેકી દેવો પડે છે તે પછી ઇન્દ્રિય સયમની વારી આવે છે સયમેન્દ્રિય થયા વગર કોઈપણ મનુષ્ય પવિત્ર હૃદયનો યથા શક્યો નથી જેણે ઇન્દ્રિઓપર જપ મેળવ્યો નથી તે વ્રત, ઉપવાસાદિ કરી પવિત્રતાને પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી. સર્વે ઇન્દ્રિઓમાં સ્વાદ ઇન્દ્રિને જીતવી એ ધણું કઠણ છે પરંતુ તે જેટલું કઠણ છે, તેટલું જરૂરનું પણ છે, કેમકે સ્વાદ ઇન્દ્રિને વશ કર્યા વગર પૂર્ણ ઇન્દ્રિય મયમ થઈ શકતો નથી, અને પોતાની માનસિક શક્તિઓ પર વિજય પણ મેળવી શકતો નથી. જેથી રસેન્દ્રિને તો જરૂર વશ રાખવી જોઈએ. આ પ્રસંગે મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દોનું અવસ્ય સ્મરણ કરવું જોઈએ તેઓએ કહ્યું છે કે,

“ મનુષ્ય ખાવાને માટે પેદા થયા નથી અને ખાવાને માટે જીવતા પણ નથી, પરંતુ તે પોતાના ઉત્પત્ત કરવાવાળાને યોગજવાને માટે પેદા થયા છે, અને તે કામને માટે જ જીવતા છે. ”

જે પદાર્થ સ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ હોય તે શરીર રક્ષાને માટે જોડેલો આવશ્યક છે. તેટલો જ ખાવો જોઈએ, અને ત્યારે જ રસનેન્દ્રિય વશ રાખી શકાશે એમ કરતાં છતાં પણ જો સ્વાદિષ્ટ પદાર્થની તરફ ચિત્ત આકર્ષાય તો તેને ધીન્દ્રિય સયમ કહી શકતો નથી ધન્દ્રિય સયમ તો ત્યારે કહી શકાય કે જ્યારે ધન્દ્રિયોનાં વિષયો તરફ પૂર્ણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય. પછી બંને નિર્લિપ્ત બાવથી તેને ભોગવાય. આ પ્રમાણે રસનેન્દ્રિય સાથે સર્વ ધન્દ્રિયોનો સયમ કરી લેવાય તો પવિત્રતાના હૃદયથી બહુ દૂર ન રહેવાય. પાપ વાસનાઓ દૂર થવાથી પુણ્ય બાવોનો હૃદયમાં એની મેળે આવર્ણાવ થઈ જાય છે. જેમ વાયુ વગરની કોઈ જગ્યા ખાલી રહેતી નથી, તેમ હૃદય પણ કદી બાવ-શૂન્ય રહી શકતું નથી હૃદયમાંથી પાપ-વાસનાઓ નીકળતાજ પવિત્ર બાવોની ગંગા વહેવા લાગે છે, તથા હૃદય, ઉદારતા, શાન્તિ, ક્ષમા, સહાનુભૂતિ, સત્ય અને પ્રેમ પૂર્ણબાવથી ભરાઈ જાય છે અને જ્યાં હૃદય પવિત્ર થયું ત્યાં પ્રભુએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો સમજવો, આત્મા પરમાત્માનો અંશ જ છે, તે તો સ્વાભાવિક રીતે જ તે તરફ આકર્ષિત રહે છે, પરંતુ પાપ વાસનાઓની વચ્ચે આવી જવાથી તેનો સંયોગ થતો નથી. તેના દૂર થવાની સાથે જ પ્રભુ એની મેળે હૃદયમાં આવી બિરાજે છે. આ અવસ્થાનું વિવેચન પરમહંસ રામકૃષ્ણે એક સારા ઉદાહરણ સાથે કર્યું છે. તેઓ કહે છે કે —

“ધર્મર સુખ્યક અને મનુષ્ય લોહાના એક કકડા તુલ્ય છે તે લોહાનો કકડો હમેશાં સુખ્યકની તરફ આકર્ષિત રળા કરે છે, પરંતુ તેનાપર પાપરૂપી કાટ ચડેલો છે, જેથી આકર્ષણ થઈ શકતું નથી, પાપરૂપી કાટને ખેંચીને દૂર ફેંકી દેવામાં આવે, ત્યારે તમારો નર્મજ આત્મા એની મેળે જ પરમાત્માની તરફ ખેંચાઈ જશે.”

ક્રૂપા પાપને ચીરી નાખી દૂર ફેંકી દેવાની અને પવિત્ર હૃદય બનાવવાની આવશ્યકતા છે એટલું અને તો પ્રભુ મળી જાય, લોહુ સુખ્યક સાથે ચોટી જાય, અંશ અંશમાં મળી જાય; અને આત્માને પરમાત્મા મળી જાય.

પવિત્રાત્માને માટે આખો સંસાર પવિત્ર થઈ જાય છે. તે ન હોય તો પોતે કાંઈને છેતરે છે, અથવા ખીનથી પોતે છેતરાય છે. તેના શત્રુ મીત્ર થઈ જાય છે, અને મંસારમાં રાગ, દ્વેષ, ધૃષ્ટા, પ્રતિદ્વિસા વગેરે છે એમ તે જાણી શકતો નથી. તેનું હૃદય તો હમેશા દિવ્ય બાવોમાં લહેર માર્યા કરે છે. તે પવિત્રાત્મા છે, એટલે તેને જગત્ પણ પવિત્ર જણાય છે જેની આખમાં કમળો તેને આખો મંસાર પીળો જણાય, તેમ જેને પવિત્રતાનો રોગ થયો હોય તેને આખો મંસાર પવિત્ર જ જણાય છે. બાહ્ય જગત એ અન્તર્ગતનું માત્ર પ્રતિબિંબ જ છે

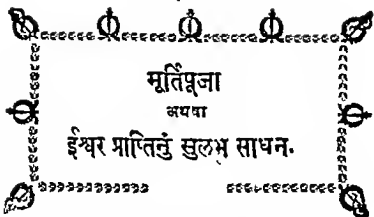
જેનું હૃદય જેના બાવોથી રંગાયુ હશે, તેને માટે મંસાર પણ તેવોજ થશે. ભગવાન નિશાનાયની કમનીયકાન્તિથી ખાલેની રાત્રિ, એક ચોરને ભયંકર પિશાચીની શાક જણાય છે, એક કવિને તે એક શુક્રાભિસારિકા છે, પરંતુ એક પ્રમુખના ખ્યાલને માટે તે એક સ્નેહ-મયી જગજ્જનની ભગ્ન પ્રતિમા તુલ્ય છે. આ પ્રમાણે જો મનુષ્ય રાત્રિ દિવસ સાચું જીવું ખોલી પૈસા એકડા કગવામાં જ લામ્બો રહે તો, પૈસો જ તેનો પ્રાણ થઈ જાય છે જે કાંઈનું ધન દબારી પાડે છે, તેને હરવડી કઠાઈ જવાનો ડર રહે છે, અને તેથી તેને માટે દુનિયામાં કોઈ વિશ્વાસપાત્ર રહેતું જ નથી. જે મનુષ્ય કાંઈનો વિશ્વાસ કરતો નથી, તો તેનો વિશ્વાસ પણ કોઈ કરતું નથી જેના હૃદયમાં કાંઈને માટે દયા નથી, તો તેને માટે કાંઈને દયા રહેતી નથી, અને તેને સંસારમાં કાંઈ પોતાનું જણાતું નથી, પોતાનો અતરા-રંગાજ પોતાનો મંસાર છે. પોતાનું હૃદય જગતના દૃષ્ટ સ્વરૂપ છે. જગતના સર્વ બાવ

પોતાના શરીરરૂપી જગત્માં મૌનુદ્ધ છે જે આપણે બાવ બદલીએ તો જગત્ પશુ પોતાનો બાવ બદલે એ પ્રત્યક્ષ છે. જે લોકો પોતાનો બાવ બદલે છે તેને માટે જગત્ પશુ બદલાઈ જાય છે, એ ઇશ્વરની મહામાયા છે એ જ ખૂબી છે, અને તેમા જ આપણા સુખનું મૂળ છુપાએલું છે. પવિત્રાત્માને અપવિત્ર ભાવોને માટે કાર્ષ પશુ કારણ મળી આવતું નથી. તે કદી કોષાયમાન થતો નથી, કેમકે અપરાધીની 'બૂનપર' તેને સહાનુભૂત અને ઘણતાપર દયા ઉત્પન્ન થાય છે તે કોઈની સાથે દ્વેષ રાખતો નથી, કેમકે તેને પ્રભુના સર્વ પુત્રમાન છે, તેને કોઈનામાં માફ ઉત્પન્ન થતો નથી, કેમકે તે નિર્ગળનદમા મસ્ત છે, અને બાહ્ય જગત્ તેને ક્ષણિક પ્રતીતિ થાય છે તે સંસારને વ્હાય છે અને સંસાર તેને વ્હાય છે. જડ ચેતન કાર્ષ પશુ તેના આદેશને ટાળી શકતું નથી, સર્વ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે જેને સંસાર કુટુબી સર્વ સાર છે તેના વૈભવનું શું પુછતું? અવશ્ય તે એક અતુલ સમ્પાત્તિનો ગ્વામી છે, કેમકે તેનું હૃદય પાવત્ર છે અને પાવત્રતા જ પરમ સપાત્ત છે.

જે પવિત્રાત્મા છે, તેને પ્રથમ તો વિપરીત પરિસ્થિતિ આડે આવતી નથી, અને કદાચ દૈવવશાત કોઈ વિપત્તિમા આવી પડે તો તેને લાભ જ થાય છે. તે તેથી પોતાની પવિત્રતાની પરીક્ષા થાય છે એમ મમજે છે. દાખલા તરીકે સત્યનિષ્ઠ હરિશ્ચન્દ્રે પોતાના અતુલ સાહસથી સંસારને ચક્રિત કરી દીધું છે એવા વખત પોતાની નિર્મળ ક્ષતિને અમર કરવાને માટે જ મળે છે જે વિપરીત પરિસ્થિતિઓ સામે ન આવત તો રામ, યુધિષ્ઠિર, પ્રહ્લાદ અને પ્રતાપને આજ કોણ જાણતું? (વપાત્તઓ જ મનુષ્યની કીર્તિ તથા ચારત્રને ચારગણ્ય અમકાવે છે પરંતુ પવિત્રાત્મા ક્ષતિના બીજારી બનતા નથી. તેની નીન્દા તેને બમણો ઉપકાર કરે છે, તે તેને પોતાની સ્તુતિથી અધિક પ્રિય થાય છે તે દ્વારા તેનો સંયમ વધારે દૃઢ થાય છે, અને તે પોતાની નિંદા અને સ્તુતિની જરા પણ પરવા ન કરતા પોતાના કંતવ્ય પાલનમાં બમણો ઉત્સાહ બતાવે છે જે તેના પર કોઈ પ્રકાર કરે છે, તો તેને તે માથે અઘવ છે કેમકે તેના પ્રતિકારને માટે તેની પામે ક્ષમા એ એક મોટું હથીયાર છે. ક્ષમાદ્વારા તે વિપક્ષીના પાપાણ હૃદયને પણ પાણી કરી દે છે. એ પ્રમાણે તેના હૃદયમા વિપાત્તથી ધૈર્ય, નિંદાથી ઉત્સાહ, ક્રોધથી ક્ષમા, ક્રોરનાથી નમ્રતા અને દ્વેષથી દયા જાગ્રત થાય છે. જે હૃદયમા પવિત્રતાનું બળ હોય છે તેની પાસથી દુષ્ટતા નાસી જાય છે અને ક્ષુદ્રતા માયુ શુકાવ છે. તેના સંસારથી અશુભ પણ શુભ યષ્ઠ જાય છે, અપવિત્ર પવિત્ર યષ્ઠ જાય છે અને દાનવ દેવતા યષ્ઠ જાય છે. એ પરમ બળનો માહમા અતી મદાન છે તેની પ્રાપ્તિને માટે બધો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

પવિત્રતાજ સર્વોચ્ચ સમ્પત્તિ છે, આજકાલની મમ્પત્તિ પવિત્રતા અન્ય છે તેમાં સ્વાર્થ, કલહ, તથા પ્રાતિદિમાનું અખડ રાજ્ય છે જેથી માનવ મમાજ એટલું દુષ્ટ છે. સ્વાર્થ તથા પ્રતિદિંસા આદિના બાવ અશુભ છે અશુભથી શુભ ફળની પ્રાપ્તિ કદી યષ્ઠ શકતી નથી માટે જે યથાર્થ સુખ તથા શાન્તિની ઇચ્છા થાય તેણે હૃદયની પવિત્રતાન ઉપાજન કરવી જોઈએ. સંતોષ, સંયમ, શાન્તી અને ક્ષમા એ સર્વોચ્ચ સમ્પત્તિનાં અંગ છે તેમા તો સર્વત્ર અખડ સુખ તથા શાન્તિનું સામ્રાજ્ય છે જે હૃદય આ સમ્પત્તિમાં તરબોર યષ્ઠ ગયું હોય છે તેને સંસારમાં કોઈના બાવ લાગતો નથી, અને તે કોઈથી ડરતો નથી. જે દેશ આ સમ્પત્તિમાં રંગાઈ જાય છે તેની પણ એવીજ દશા યષ્ઠ જાય છે પ્રાચીન ભારત આની સમ્પત્તિમાં રંગાઈ ગયું હતું જેથી પ્રત્યેક દેશ તેને માતાની માફક મમતા ભરી દૃષ્ટિથી જોતું હતું, અને તે તેનું પુત્રવત્ પાલન કરતું હતું તે દીવમ એ ભારતનો પરમ ઐભાગ્યનો દીવમ હતો. પ્રભુ કહે, ને તે દીવમ તુલજ પાછો આવે, અને ભારતમાં જ નહીં, પરંતુ સંસારમાં સર્વત્ર હૃદયની પવિત્રતાનો પ્રચાર થાય.

ॐ तत्सद् ब्रह्मणे नमः

(લે. રા. લાલજી વિરેશ્વર જાની.)

यस्माज्जातं जगत्सर्वं यस्मिन्नेव विलीयते ।
येनेदं धार्यते चैव तस्मै विश्वात्मने नमः ॥
વસંતતિલકા

જેનાથડી જગત આ સરળચક્ર છે;
જેમાં વિદ્વીન વળી જેહ અહો બને છે !
જેનાવડે નિયમથી સ્થિતિમાં રહ્યું છે,
તે દેવને અમ પ્રહુમ નિરંતરે છે.

જગતના મુખ્ય ધર્મોમાં મૂર્તિપૂજાની કદપનાનો આરંભ
કેવી રીતે થયો, તે બાબત.

૧ જગતના મુખ્ય ધર્મોમાં મૂર્તિપૂજાની ઉત્પત્તિ વિષે વિચાર કરતા પ્રથમ આપણને સમસ્ત પૃથ્વી ઉપર દૃષ્ટિ નાંખવી પડશે, અને તે માટે ચિત્ર વિચિત્ર ભૂગોળ અને તે ઉપર વસતા વિવિધ ગુણના મનુષ્યોનો ઇતિહાસ જાણવાની જરૂર છે; તથા આ અખિલ ભૂકાંડને ઉત્પન્ન કરી તેને નિયમમાં રાખનાર જગતનિષ્ઠતા પરમેશ્વર સંબંધી જ્ઞાનની પણ આવશ્યકતા છે, તેથી ઉપરની બાબતો વિષે આપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આધુનિક ભૂગોળના જ્ઞાન પ્રમાણે પૃથ્વીના પાંચ ખંડ કે વિભાગ કરવામાં આવેલા છે, અને આ પાંચ ખંડમાં આઝરદિન સુધીમાં જાણવામાં આવેલા જગતના ભાગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એશિયા, યુરોપ, અમેરિકા, આફ્રિકા, અને આસ્ટ્રેલિયા, આવા પૃથ્વીના પાંચ વિભાગ છે. આ પાંચ ભાગ પૈકી ટુર્કસ્તાન સિવાયના યુરોપ, અમેરિકા અને આસ્ટ્રેલિયામાં મુખ્યત્વે કરીને ક્રિશ્ચિયન ધર્મ પ્રચલિત છે. આફ્રિકામાં ત્યાંના મૂળ વનનીઓ જાણે છેક જગદી હાલતમાં છે, તેઓને માટે ખાસ ધર્મ જાણવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ એટલું તો ખરું કે તેઓને પણ કંઈ કુદરતી પદાર્થોમાં ધર્મની ભાવના હોય છે. જાણે સુધરેલી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે, તેઓ મુખ્યત્વે કરીને મુશ્તરમાંની ધર્મ પાળે છે. તથા યુરોપમાંથી આવી ધંધા માટે જે જે પ્રજાઓ આફ્રિકામાં વસી છે તે પૈકી ધર્મીયરી ક્રિશ્ચિયન ધર્મ માનનારી છે. હવે જે બાકી રહે છે, તે એશિયા ખંડ છે, જેમાં વિવિધ ધર્મનાં ભોક્ષા ભુક્ષા ભાગમાં વસે છે. બુદ્ધિસ્તાન, અહમદિસ્તાન, અરબસ્તાન, ટુર્કસ્તાનાદિમાં મુસલ-

માની ધર્મ ચાલુ છે. ચીન, જાપાન, મંગોલિયા, પાકિસ્તાન, સિંઘલદીપદિર્મા વિશેષ કરીને બૌદ્ધ ધર્મ પ્રચલિત છે. ઇરાનમાં પારસી ધર્મ, એશિયાઇ રશિયામાં ખ્રિસ્ત ધર્મ, અને હિંદુસ્તાનમાં મુખ્યત્વે કરીને સનાતન હિંદુ ધર્મ, જૈન ધર્મ, પારસી અને સુસલમાની ધર્મ છે.

મૂર્તિપૂજના જ્ઞાન પૂર્વે માણસોને થએલું 'ધર્મ'નું જ્ઞાન

(અ) દુનિયાના ભિન્ન ભિન્ન ભાગમાં વિચિત્ર ગુણનાં અને વિચિત્ર સ્વભાવનાં અનેક મનુષ્યો વસે, પરંતુ તે બધા ઉપર ઇશ્વરી સત્તાનું સામ્રાજ્ય છે અને સુધરેલા તેમજ જગતી લોકો પશુ તે સત્તાને જ્ઞાન આપે છે, તથા તેનાથી ડરે છે અમુક કાર્ય કરવા ચોગ્ય છે. અને અમુક કરવા ચોગ્ય નથી, એવી જે લાગણીઓ માણસના અતઃકરણમાં ઉદ્ભવે છે. તે સંબંધી વિચાર કરતાં માણસના કરતાં અધિક શક્તિવાળી આ જગતની પાર કાષ્ટ એક પ્રબળ સત્તા છે. એમ ખાતરી થાય છે આ સત્તા તરફ માણસ પૂજ્યભાવ અને પ્રેમ રૂપિયાં ભુવે છે, અને તે અસૌકીક સત્તાના નિયમોનો ભંગ કરતાં ડરે છે એ દૈવી સત્તા આ વિધનો નિષંકા ઇશ્વર છે. એ ઇશ્વર સાથે પોતાને નિરતર સંબંધ છે. તથા તે સંબંધને અવલોકીને અને પ્રભુની આજ્ઞાઓને ખ્યાલ રાખીને માણસ જે આચારવિચાર કરે છે તે "ધર્મ" કહેવાય છે આવી રીતે અતઃકરણની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા માણસને પ્રથમ ધર્મધર્મનું જ્ઞાન થયું. પછી ઋષિમુનિઓ, ઝાઝાપુરુષો અને વિદ્વાન જનોએ ધર્મ સંબંધી પુખ્ત વિચાર કરી ધર્મની બાબતોમાં ઘડી કાઢી, જે માંહેની થોડી નીચે લખ્યાં છે, ૧. વેદે પ્રણિહિતો ધર્મ. ૧. વેદમાં કલા પ્રમાણે આચરણ કરવું તેનું નામ ધર્મ. ચતોડયુદ્ધ તિશ્રવણસિદ્ધિઃ સ ધર્મઃ. (વેદોલ્લેખ દર્શન) જેનાથી જન્મતિ અને પરોક્ષતી સિદ્ધિ થાય તેનું નામ ધર્મ. ૩. યં સ્વાયાંઃ કિલ્મણં પ્રચંસન્તિ સ ધર્મઃ ચન્દ્ર ગદ્યન્તે સોડધર્મઃ. (આપસ્તલ ધર્મ સૂત્ર) જે કામને આર્થ આ પ્રશ્નો વખાણે તે ધર્મ, અને જેને નિદે તે અધર્મ ૪. સારંભાદ્ધવાય ચુક્તો યં સ દિ ધર્મઃ. (વન પર્વ) જે કામ આરભથી ન્યાય ચુક્ત હોય તેજ ધર્મ ઇલાદિ આવી રીતે ધર્મ સંબંધી નિયમાનુસાર આચરણ કરતાં કરતાં માણસોના પ્રભુ સાથેના સંબંધ ચાલુ રહે છે, અને જ્યારે તેનો અલગસંબંધ નિરતર સતેજ રહે છે ત્યારે તેને સદાકાળ પ્રભુનું જ ધ્યાન થઈ રહે છે

પ્રભુના ધ્યાન માટે ધ્યેયની જરૂર

(ક) ઉપર કહ્યું તેમ માણસોને પોતાના અતઃકરણની લાગણીઓ દ્વારા ધર્મનું જ્ઞાન પ્રથમ થયું પછી પાછળના કાળમાં ઝાઝા અને સુત્ર પુરુષોએ ધર્મોચરણ કરવા માટે ધર્મ સંબંધી ઉપર લખ્યા તેવા નિયમો ધડ્યા, આ નિયમોનું પાલન કરતાં માણસોના પ્રભુ સાથે સંબંધ નોડાયેલ પરંતુ તેમને એકદમ પ્રભુનો ખ્યાલ નહોતો, પ્રથમ જે જે વસ્તુઓમાં કંઈ અદ્ભુત ગુણ કે વિશિષ્ટ શક્તિ તેમના જોવામાં આવી તે તરફ તેઓ પૂજ્યશુદ્ધિ ધરાવવા લાગ્યા તથા તેવી કુદરતી પ્રતિભાશાળી વસ્તુઓની તેઓ પૂજા કાવા લાગ્યા. અગ્નિ, સૂર્ય, ચંદ્ર, વાયુ, જળ, ઉષા, સપ્ત, મોર્ચા વગેરે, પહાડ, માપ કે મોટી નદીઓમાં અથવા કાષ્ટ વિચિત્ર કે મહાન જળચર, જૂચર, કે એચરમાં ઇશ્વર કે ઇશ્વરીસત્તા તેઓ જાનવા લાગ્યા, અને તેને પૂજવા પશુ લાગ્યા. પછી ઘણાં વર્ષોના વિચારને પરિણામે તેમને ખાતરી થઈ કે આ સૂર્ય, ચંદ્ર તથા

જળ, પર્વત વગેરે ઇશ્વર નથી. પણ તે બધાને ઉત્પન્ન કરનાર કોઇ સમયે સત્તા હોવી જોઈએ. અને તેજ આ સકળ વિશ્વોત્તર ઇશ્વર કે પરમેશ્વર છે. પછી તેઓને સમાધિક ધ્યાનના અભ્યાસથી ખરા ઇશ્વરનું અને તેના ખરા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું. હવે આ ઇશ્વરનું નિરંતર ધ્યાન થતા માટે જ્યેષ્ઠ અથવા ધ્યાનની વસ્તુની તેમને જરૂર પડી. જ્યેષ્ઠ અમુક વસ્તુ હોવી જોઈએ કે જેનાં વિવિધ અંગો, વસ્તુસકારો તથા ગુણ વગેરે સાધન સપત્તિ દ્વારા એકંદર વસ્તુનું માણસ ધ્યાન કરી શકે, આ પ્રમાણે પ્રજા ધ્યાનના વિષયરૂપ જ્યેષ્ઠની અપેક્ષા થતાં ઋષિ મહર્ષિઓએ માટી, પાપાણુ, ધાતુ કે કાંઈની મૂર્તિ બનાવી, તેમાં ઇશ્વરની ભાવના કરી તેની પૂજા કરવા માંડી, વળી પાછળના સમયમાં જ્યારે જ્યારે સત્ત્વ-તોના રક્ષણ માટે, દુર્જનોના વનાશ માટે અને ધર્મના સંસ્થાપન માટે ઇશ્વરે રામ કૃષ્ણાદિ અવતારો ધારણ કર્યા, ત્યારે તે દિવ્ય અવતારોની યાદગીરી કાયમ રહેવા માટે તે તે અવતારોનીજ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયા પછી સિદ્ધ પુરુષોએ તેમના નામના મુર્તિઓ બનાવી તેની પૂજા કરવા માંડી. વળી સૂર્ય, ચંદ્ર, જળ, અગ્નિ વગેરેને ઇશ્વરના અશ્વત્થાના દેવો ગણી આર્યો તેમને પૂજવા લાગ્યા, અને હાલ તેમના નામની મુર્તિઓ બનાવીને પણ પૂજે છે. પારસીઓએ અગ્નિને દેવ તરીકે પૂજે છે. હિંદુઓ અગ્નિ, વાયુ, જળ, આકાશ તે પૃથ્વી એ પાંચ તત્ત્વોને તથા સૂર્ય, ચંદ્ર, મહા નક્ષત્રાદિને માને છે, અગ્નિને તેઓ મુખ્ય દેવ ગણે છે.

અગ્નિ ઈં દેવાર્નાં મઘમ્ : ।

વિષ્ણુઃ પરમઃ અષાન્તરે સર્વાભ્યાં જ્યેષ્ઠતાઃ ॥

ઉપાસના કરવા માટે અગ્નિ એ પ્રથમ દેવ છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, વાયુ, તથા પ્રજ્વલતિ આદિ દેવો તે પછી અને છેવટે સર્વોચ્ચ મોટા સર્વવ્યાપક વિષ્ણુમહાવાન છે. જૈન, મુસલમાન અને ક્રિશ્ચિયનો કુદરતી તત્ત્વોને માને છે. પરંતુ વૈદિક ધર્મના અનુયાયી હિંદુઓ તો અગ્નિ, વાયુ, વૃક્ષાદિ કુદરતી તત્ત્વોને પ્રત્યક્ષ દેવ તરીકે દિનરાત ભાવપૂર્વક પૂજે છે. તથા તેમને પોતાના શુભાશુભ કર્મોના સાક્ષીમૂત્ર દેવ તરીકે માને છે આ પ્રમાણે સૃષ્ટિના આરભ-જગમાં માણસોને મૂર્તિપૂજાની કલ્પના થઇ તે વિષે કહેવામાં આશુ અને હવે મુર્તિપૂજાના આરભ કાળનો તથા જુદા જુદા ધર્મ અને તેની શાળાઓનો વિચાર કર્યા પછી તે તે ધર્મોમાં મૂર્તિપૂજાની કલ્પના અને પ્રારભ કેવી રીતે થયો તે આગળ ઉપર કહેવામાં આવશે.

મૂર્તિપૂજાના આરંભનો સમય અને તત્સંબંધી પ્રમાણો.

૧. મુર્તિપૂજા આધુનિક છે, એમ કોઇપણ સપ્રમાણ કહી શકે તેમ નથી, પરંતુ ધણી પ્રાચીન કાળથી સુધરેલી તમજ જગની પ્રજાઓ પણ મૂર્તિની પૂજા કરે છે એવા હજારો પ્રમાણો મળી શકે તેમ છે. વૈદિક મત પ્રમાણે મૂર્તિપૂજા વેદ રચ્યા તે સમયથી જ ચાલુ છે. અને વેદમાં ઘણે સ્થળે મૂર્તિપૂજાનું તથા તેના મંત્રીમાનું વર્ણન છે. મૂર્તિ પૂજાના પ્રારભ કાળ જાણત નીચે ચૈદ પ્રમાણ આપ્યાં છે.

(૧) ક્ષાત્રોત્તરમા પ્રતિમા કિંન્નિદાનમાણ્યમ્ કિમાસોર્ પરિધિ. ।

• કમાસોર્વચ્છદઃ કિમાસોત્તરમં કિમુકુપ યદ્દેવાદેવમયમન્ત વિશ્વો

આ મંત્રમાં પ્રભ અને ઉત્તરનો સમાવેશ છે,

પ્રભ ૧ લો-કાઠસીતપ્રમા=પરમાત્માના જ્ઞાનનું યથાર્થ સાધન શું છે

ઉત્તર-પ્રતિમા=પ્રભુની મુર્તિ

પ્રભ બીજો-કિંમિદાનમાચ્યન્=ધીના સમાન (સંસારમાં) સાર વસ્તુ શું છે ?

પ્રભ ત્રીજો-કિમાસિત પરિધિ:=જગતની અંતિમ સીમા કોણ છે ?

પ્રભ ચોથો-કમાસીત છટ્ટઃ સ્વતંત્ર કોણ છે અથવા સ્તુતિ કરવા યોગ્ય

કોણ છે ?

પ્રભ પાંચમો-કિમાસીત્પ્રગ્ભઃ સર્વત્ર પ્રાપ્ત થનાર કોણ છે ?

પ્રભ છઠો-કિમુકયં સર્વધી શ્રેષ્ઠ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય કોણ છે ? બેથી ૭ સુધીના

પ્રશ્નનો ઉત્તર

યદ્દેવાદેવમજગતવિષ્ણવે ને દેવતુ વિષ્ણુમાં સમસ્ત દેવતાઓ પૂજન કરે છે તેજ દેવ અર્થાત્ ને પરમેશ્વરને ઇશ્વરિ દેવતાઓ પૂજે છે, તેજ ધીના સમાન સાર વસ્તુ છે, તેજ જગતની પરિધિ છે, તેજ સ્વતંત્ર છે, તેજ સર્વત્ર પાત્ર થનાર છે, અને તેજ સર્વધી શ્રેષ્ઠ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે.

અજગત પૂજે છે આ શબ્દથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇશ્વરની પ્રતિમાની પચાશ્રુત જ્ઞાનથી તેમજ દુષ્પ, દીપ, નૈવેદ્ય, અખીલ, શુભાવ, ચંદનાદિથી પૂજ કરે છે. (૨) વળી યજુર્વેદ સંહિતાના ૩૨ મા અધ્યાપના પ્રથમ મંત્રમાં કહ્યું છે કે—

તદેવાગ્નિ સ્તદાદિત્ય સ્તદવાયુ તદુ ઘંદ્રમાઃ ।

તદેવ શુક્રં તદ્ દ્રક્ષ સ્તદાપઃ સ પ્રજામતિઃ ॥

અર્થાત્ તેજ ઇશ્વર અગ્નિ, સૂર્ય, વાયુ, ચંદ્ર, વીર્ય, પ્રજાપતિ, જળ વગેરે સ્વરૂપ ધારણ કરીને રહેલા છે. એટલે કે સૂર્ય, ચંદ્ર, અગ્નિ આદિની પૂજ કરવી તે ઇશ્વરની પૂજ સમાન છે, કારણ કે તેઓમા ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ જતાવ્યું છે.

(૩) યજુર્વેદના ચતુર્થ બ્રાહ્મણમાં યજુઃ ૩

(૪) વેદ ઉપનિષદાદિમા “વૈશ્વક” એવું ને નામ વપરાયું છે તે મૂર્તિપૂજના જ અર્થમાં છે.

(૫) પ્રાણીનિમ આચાર્યની અષ્ટાધ્યાયી રચાઈ તે વખતે હાલના જેવી પાણાણીની મૂર્તિ પૂજતી હોવી જોઈએ. કારણ કે મૂર્તિનું વર્ણન હાલની મૂર્તિઓ જેવું છે આથી પાણીનીના સમપ પહેલા મૂર્તિપૂજ ન હતી એમ માનવાનું નથી કારણ કે તે પૂર્વે મૂર્તિ આધુનિક સમયની મૂર્તિથી જિજ્ઞાસાકારમાં, જિજ્ઞાસામાં પૂજતી હોય, એ ઉપરના વેદ મંદિરના આપેલા મૂર્તિપૂજના પ્રમાણથી જિજ્ઞાસા થાય છે.

— મુસલમાની ધર્મના અધ્યાધ્યાયી રૂઢ થવા પછી વેદ તેના પૂર્વે સ્વરૂપે કેવો છે, કૃત્તી સહિતા છે, તેમાં મંત્રોના ઋષિ અને દેવતા કોણ છે, તે બાબત ગણ્યાગાંઠ્યા વેદિયા સિવાય કોઈને ખબર ન હતી અને હજુએ ઘણાને ખબર નથી તથાપી ભદ્ર મોક્ષમુદરે ઘણા વર્ષના પરિશ્રમ અને ખતથી ઋગ્વેદ સહિતા તેના બાબ્ય સહિત પ્રગટ કરીને દુનિયાના ઘણા પરીતોને આત્મારી જતાયા છે. સ્વાર્થધર્મવકાશ. (ભદ્ર મોક્ષમુદરનો સ્વર્ગવાસ)

(૬) પારમાર્થિક જ્ઞાનના સાધનરૂપ પુસ્તકોમાં યોગના પુસ્તકો પણ જોવામાં આવે છે. તે યોગાદિ વિદ્યા અને તેને લગતા પુસ્તકોની પ્રવૃત્તિ સાથેજ મૂર્તિની અપેક્ષા સહજ ઉભી થાય છે. કારણ કે ધ્યાન જે યોગનું એક મુખ્ય અંગ છે. તે તેના વિના સંભવે નહીં અને યોગ અનુશાસનના કર્તા ઇ. સ. પૂર્વે પ્રથમ સૈકામાં થઈ ગયા, એમ મનાય છે. એટલે આજથી લગભગ ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં તે મૂર્તિપૂજા હતી એવું સહજ સિદ્ધ થાય છે. હવે તેથી આગલા વખતની વાત કરીએ.

(૭) “યુક્રેટીસ અને ટૅમિસ નામે બે મોટી નદીઓ એશીયા માધ્યમરના પર્વતોમાંથી નીકળી ધરાની અખાતને મળે છે ઇ. સ. પૂર્વે સુમારે ૪૦૦૦ વર્ષ પર એ નદીઓની ખીણમાં એક જાતના લોક રહેતા હતા. તેમણે જમીનને પાણી પાવાને નહેરો ખોદી હતી તેથી જમીન અતી રસાળ બની, અને તેઓ ધનવાન તથા આખાદ થયા હતા. તેમણે મોટા શહેરો વસાવી બધા મહેલો અને દેવળો બાંધ્યા હતાં. એ ઇમારતોનાં ખડેરા હમણાં શોધી કાઢ્યા છે. તેમનું મુખ્ય શહેર બાબીલન હતું એ શહેર હાલના લંડન જેવડું હતું એમ કહેવાય છે. લોકો બહુ વહેમી હતા અને અનેક દેવોને પૂજતા હતા.”

(નવી વાચનમાળા પુ. ૭ પા. ૨૬)

ઉપરના ફક્ત ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ઇ. સ. પૂર્વે ૪૦૦૦ વર્ષ પહેલાં એટલે આજથી લગભગ ૬૦૦૦ વર્ષ પર યુક્રેટીસ અને ટૅમિસ નદીઓની ખીણોમાં વસતા લોકો દેવળો બાંધતા, અને તેમાં દેવોની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરીને તેમને પૂજતા હતા. પછી આજની આશરે ૬૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે તે સુધરેલા લોકોનો એક ભાગ એશિયા માધ્યમરના વાયવ્ય ખુણામાં યુરોપ તરફ અને બીજા ભાગ તેના અગ્નિ ખુણા તરફ આર્યાવર્તમાં આવી વસ્યો. ત્યારથી ગ્રીસ અને યુરોપના બીજા દેશોમાં તેમજ હિંદમાં તે લોકો સાથે મૂર્તિપૂજનો દેશાવેશ થયો. ગ્રીક લોકોમાં પણ હિંદુઓની જેમ બહુ દેવોની માન્યતા છે. મહાન કવી હોમરકૃત “ઇલિયડ” જેમણે વાચ્યું હશે તેમને ગ્રીક લોકોની દેવોની માન્યતા વિશે માહિતી હશે. ઉપરની વાતથી તથા બીજા પ્રમાણોથી ખાતરી થાય છે કે ઇ. સ. પૂર્વે લગભગ ૪૦૦૦ થી ૫૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે લુના સમયના સુધરેલા અથવા આર્યા લોકો મૂર્તિને પૂજતા. અગ્નિ, વાયુ, જળ, સૂર્ય, ચંદ્રાદિરે દેવ ગણી પ્રાતઃ અભ્યર્ચન તથા સ્વપ્નકાલે તેમની પ્રાર્થના કરતા.

(૮) જગતના સર્વ ધર્મના લોકોમાં તીર્થસ્થાનોની માન્યતા અઘણી ચાલુ છે. અને આ તીર્થો પૈકી કેટલાક જે ધણી કાળથી સ્થાપિત થયેલા છે તેની સાથે મૂર્તિપૂજના કાળની પણ કંઈ હડકોટ મળે છે. મક્કા, મદીના, અજમેર વગેરે મુમલમાનોના પ્રસિદ્ધ તીર્થના સ્થળો છે અને તેની શરૂઆત મહમદ પેગમરના જન્મકાળથી અર્થાત આજથી લગભગ ૬૦૦ વર્ષ પૂર્વે થયેલી છે. આ સમયમાં મક્કા, મદીના જે અરબસ્તાનમાં આવેલાં છે, ત્યાંના વતની આરબ લોકો મૂર્તિપૂજક હતા. ત્યાર પછી મહમદ પેગમર અને તેના શિષ્યોના ઉપદેશથી આરબોએ મૂર્તિપૂજનો નિગેધ કર્યો અને મહમદને પેગમર (ખુદાનો સંદેશ લાવનાર) તરીકે માનવા લાગ્યા.

(૯) બૌદ્ધ લોકોમાં પણ ધણી તીર્થો મનાય છે, તે ઉપરથી બૌદ્ધ ધર્મના વિસ્તારનું અપ્યુત્તરે જ્ઞાન થાય છે. ગયા પાસે “શુદ્ધ ગયા” નામનું તીર્થ છે. જ્યાં ચીન અને

જાપાન જેટલા દૂર પ્રદેશથી પણ લોકો યાત્રા કરવાને આવે છે, અને આઠી મહાત્મા બુદ્ધ દેવની ભવ્ય મુર્તિનાં દર્શન કરી પોતાને કૃતાર્થ થયા સમજે છે. આ બુદ્ધગયાનું સ્થળ ધણી પ્રાચીન સમયથી તીર્થ તરીકે મધ્યકુર છે.

(૧૦) ક્રિશ્ચિયન ધર્મ સ્થાપન કરનાર યુગ પુરુષ જીસસ ક્રાઈસ્ટ પરધર્મીઓએ જે-સાલમ આગળ જે સ્થળે મારી નાખ્યા, તે સ્થળે એક નદી છે. તે સ્થળને એટલ જોડવાના મને તથા તે નદીને ક્રિશ્ચિયનો તીર્થ તરીકે માને છે. અને ક્રિશ્ચિયન ધનારા હરોહા મનુષ્યને તે જળ પાવ છે, એવું સાંભળવામાં આવ્યું છે. પરધર્મી દુર્ક લોકોએ ખ્રિસ્તિ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા જીસસ ક્રાઈસ્ટને ક્રોસના આકારમાં લિલા રાખી મારી નાખ્યા હતા તેથી ક્રિશ્ચિયનો પોતાના પ્રસુરૂપ ધર્મપ્રવર્તકની યાદગીરી માટે ક્રોસનું આવું + ચિન્હ પોતાના અંગ ઉપર વજ્ર કે અક્ષકાશમાં ધારણ કરે છે. અથવા તો ક્રોસના આકારવાળું પદક પોતાના કઠમાં પહેરે છે. તેમજ આજ ચિન્હ પોતાના ક્રિશ્ચિયન ધર્મના દેવોમાં અને તેની ધ્વજોમાં ધારણ કરે છે ખ્રિસ્તિ ધર્મના પાઠવી વગેરે મેરી-ક્રાઈસ્ટ તથા ધણી સાધુઓની મુર્તિને પૂજે છે, ઉપર કથું તે ક્રોસ ચિન્હ પણ એક આકારદર્શક મુર્તિ છે, અને તેને ક્રિશ્ચિયનો ભજે છે, પૂજે છે, અને ધ્યાનમાં લે છે. ક્રાઈસ્ટના મરણનો સમય પણ મુર્તિના આરંભ કાળની કેટલીક હકીકત પૂરી પાડે છે.

(૧૧) જૈન લોકોના તીર્થોની સરખાત આશરે એક હજાર વર્ષ પૂર્વે યથેલી હોય તેમ ગણવામાં આવે છે અને તેથી જૈન સપ્તમયમાં તેમના ૨૪ તીર્થકરોની મુર્તિની પૂજા તેટલા કાળથીજ ચાલુ હોવી ભોમ્ભે.

(૧૨) “ મુળપ્રથી પુને જતાં ઘાટના કુંગરોમાં લુણાવલીનું” રોશન આવે છે, ત્યાંથી હાલેક માધ્યમ દૂર વિહાર અને કાર્લી નામનાં ગામે છે. એ ગામોની પાસે પર્વતમાં ક્રાત-રેલા બૌદ્ધ સાધુઓના કેટલીક શુશ્રોમાં છે તેમાં એક બૌદ્ધ ધર્મનું સુંદર દેવાલય છે. આ તરેહનાં દેવાલયને ચૈત્ય કહે છે પાછળના વખતમાં બૌદ્ધ દેવાલયોમાં બુદ્ધદેવની અને જોજી મુર્તિઓ પધરાવવામાં આવતી; પણ અસલ તો તેમાં બુદ્ધ દેવની ચિત્રામાંથી રહેલો એમનો શરીરનો કોઈક ભાગ સાચવી રાખેલો તે પૂજામાં આવતો $x + x$ બૌદ્ધ ધર્મની સરખાત ઉત્તર અને પૂર્વ હિંદુસ્તાનમાં યર્ષ નો પણ ધણી ખર્સ ચૈત્યો પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં છે. એ સ્વર્ગમાં કાલીનું ચૈત્ય મોટામાં મોટું છે $x \times x$ એનો અસલ ભાગ ઇ. સ. પહેલા સદીમાં ક્રાતરેલા જણાય છે ”

(ગુજરાતી વાચનમાળા પુ. ૫ પા. ૨૦)

ઉપરના અવતરણવાળા ભાગથી સાચીની મજે છે કે આજથી લગભગ બે હજાર વર્ષ પૂર્વે હિંદમાં બુદ્ધ ધર્મ આપનો હતો, એને બુદ્ધ લોકો બુદ્ધદેવની મુર્તિને પૂજતા હતા.

(૧૩) ગંગાદિતીર્થ લગભગ પાંચ છ હજાર વર્ષ પહેલાંથી છે, એમ માનવામાં આવે છે. રાજતગિણી નાગના ગ્રન્થમાં કૌરવ પાડવોનો ઇતિહાસ છે, તેમાં શ્રીકૃષ્ણના જન્મ સમયના ગ્રહો લખ્યા છે તે ગ્રંથોએ દાખર યુગના અતર્માં અને કલિયુગની સરખાતમાં શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયેલો માનવામાં આવે છે ગંગાતીરે “ પાડવ ચક્રી ” નામે મદીર છે ત્યાં તામ્રપત્ર ઉપર લખેલા પાંચ લેખ છે તેમનો એક લેખ પાડવોના વડિલ અથુ યુધિ બિરે લખી આપેલા છે, તેની મતલબ સાંભળતા પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે છે. “ નીર્વપાતા

નિમિત્તે હું અહીં આવ્યો હતો. મારા પછી જે રાજા થાય તે આ મંદિરનું રક્ષણ કરે” આ લખ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આજથી પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં મહાદિ તીર્થ સાથે ત્યાં આગળની શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિની સ્થાપના થયેલી હોવી જોઈએ. ભરતખંડની અંદરના કટલાક પ્રાચીન ખડેરામાંથી તથા કટલાક તીર્થજેત્રામાંથી અથવા તેના આશુભાષ્ટ્રનાં ભાગમાંથી ધણા જુના કાળમાં બનાવેલી મુર્તિઓ ખાતિ વા અખંડિત રૂપમાં જડી આવે છે. તેથી પણ મુર્તિપૂજાનો ધણો પ્રાચીન કાળ સિદ્ધ થાય છે.

(૧૪) દક્ષિણમાં તુંગભદ્રા નદીને સામે કઠિ કિષ્કિંધા આગળ એક સ્થાનિકની શિવા છે. ત્યાં એક મંદિર છે. જેમાં જન્મેજય રાજાને નીચે પ્રમાણે એક લખ છે “હું અહીં આવ્યો હતો, આ મંદિર જે જનું યજ્ઞ ગયું હતું તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો, બાહ્ય-રોને ચૌદ ગામ આગવામાં આવ્યા છે. તે કાષ્ટએ દરજૂ ન કરવા.” વળી તુંગભદ્રા ઉપર “હર્મતવિરૂપાક્ષેન” છે તેમાં જડુ જુની કાગીરી છે લોકો તેને જોઈ આશ્ચર્ય પામે છે. બગદેશવાળા પ્રાચીન લેખ ઉદરક શ્રીયુત રાજેન્દ્રાવલમિત્ર આ મંદિર ૧૫૦૦૦ વર્ષ પહેલા બનાવ્યાનું જણાવે છે. “એન્ડીકેરિયન” પત્રમાં તે વિષે લેખ છે. આ નોંધ પ્રમાણે આજથી ૧૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં ભારત વર્ષમાં મંદિરો અને દેવાલયો અને મુર્તિ-ઓની સ્થાપના થયેલી જણવામાં આવે છે. (સ્વામી આત્મસ્વરૂપનું વ્યાખ્યાન)

૩. જગતના મુખ્ય ધર્મની શાખાઓ અથવા વિવિધ સંપ્રદાય.

૩ મુર્તિપૂજાનો વિકાસ શી રીતે થયો. આ સળે વિચાર કરવા માટે આપણને જગતના મુખ્ય ધર્મના ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયોનો ઇતિહાસ જણવાની જરૂર છે. પ્રથમ આપણે યુરોપખંડમાં ચાલતા ખ્રિસ્તી ધર્મ સંપ્રદાયોની વાત કરીએ

યુરોપ અને અમેરિકામાં ધર્મની શાખાઓ.

“યુરોપખંડમાં ૯૬ ટકા લોક ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે. લોર્ડ જસસ કાપરટે ખ્રિસ્તી ધર્મની સ્થાપના કરી નવમી સદીમાં આ ધર્મના બે ફોટવા પડ્યા. એક રોમન કેથોલિક અને બીજો ગ્રીક ચર્ચ. તેજ વખતે ગ્રીક ચર્ચના લોકોએ રોમનકેથોલિક ધર્મનો મુખ્ય ગુરૂ પોષ છે તેની સત્તા ઠગુંડ કરી નહિ. આટલા ફેર સિવાય બીજા ધણી રીતે એ બે પંથ એક બીજાને મળતા આવે છે છ. સ. ની ૧૫ મી સદીમાં રોમન કેથોલિક ધર્મ-માંથી કટલાક રીતરિવાજ સામે વાણી ઉઠાવ્યો તેથી તેઓ પ્રોટેસ્ટન્ટ (વાધા ઉઠાવનાર) અને તેઓનો ધર્મ પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ કહેવાય છે. પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મના લોકો પોપને પોતાનો ધર્મગુરૂ મણતા નથી તેમજ તેઓ મુર્તિને પણ માનતા નથી, લોકોના બે ભાગ રોમન કેથોલિક, એક ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ, અને એક ભાગ ગ્રીક ચર્ચનો ધર્મ પાળે છે. રૂમાનિક લોકો રોમનકેથોલિક ધર્મ ટ્યુરોનિક લોકો પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ અને સ્લાવ જાતો ગ્રીક ધર્મના અનુયાયી છે. રોમનકેથોલિકના ધર્મના મુખ્ય ધર્મગુરૂ જેમને અંગ્રેજીમાં પોપ કહે છે, તેઓ તેમના રહે છે, પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મવાળા, પોપને પોતાનો ધર્મગુરૂ તરીકે માનતા નથી”

[અ. ૨. દેશાઈકૃત બૃજોગવિદ્યા મુલતરવો ભા. ૨]

[૨] અમેરિકામાં યુરોપના કરતા ધર્મની કંઈ ખાસ નવીન શાખાઓ નથી, ઉત્તર અમેરિકામાં ૯ કરોડ માણસની વસ્તી છે તેમાં ૭ કરોડ માણસ યુરોપમાંથી જન્મ વસેલી

પ્રમુખોના વંશો છે. અમેરિકામાં આવ્યા પછી તેઓમાં કંઈ ધર્મની નથી શાખાઓ પડી નથી. પરંતુ યુરોપમાં તેમનો પૂર્વનો જે ધર્મ હતો તેજ તેઓ પાળે છે. બાકીની તથા કરોડની વસ્તી ત્યાં મુળ વતનીઓ ઈસિયોના જે સીરિઓની છે.

[૨] યુરોપ, અમેરિકાના લોકો મુર્તિપૂજ સમયે શું શું આચરણ કરે છે તે આગળ કહેવાઈ ગયું છે ખ્રિસ્તી ધર્મનો દેશ દેશાન્તરમાં વિકાસ થાય તેટલા માટે રાજ્યના અર્થ સિદ્ધિ સંસ્થાનો તેમજ ખીલ પ્રદેશમાં પણ પાદરીઓ રાજ્યમાં આવ્યા છે જેઓ લોકોને ખ્રિસ્તી ધર્મનો અને તેના મતનો “ખાઈન” માંથી ઉપદેશ કરે છે. લોકોને અજ્ઞાનતામાંથી ઉદ્ધાર કરીને ધર્મ માર્ગ ખતાવનાર જીસમકાઉસ્ટ અને તેમની માતા મેરીને લગવા તથા માન આપવા શિખામણ આપે છે અને નીતિવાળી સરકાર જીલ્લા સ્થાપવા લોકોને બેધ કરે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મના અનુયાયીઓને તથા તે ધર્મ સ્વીકારનારાને પાદરી લોકોના મીઠા તરફથી પૂર્ણ મદદ આપવામાં આવે છે. તરીકે લોકોનાં બાળકોને મરત જીવણી આપવામાં આવે છે, તથા ઘણે સ્થળે દવાખાનાં ખોલવામાં આવ્યાં છે, જેનો લાભ શ્રીમંત તેમજ ગરીબ લોકોને મળે છે.

યુરોપમાં મુસલમાની ધર્મ.

[૪] ઉપર કહી તે શાખાઓ ઉપરાંત રોપમાં “મુસલમાની” અને “માલુદી” એવા ખીલ બે ધર્મ પ્રચલિત છે જેમના મુસલમાની ધર્મ તુર્કિસ્તાનમાં પળાય છે, “મુસલમાની ધર્મ” માનવારાની સંખ્યા ૭૦ લાખ અને માલુદી ધર્મ માનવારાની સંખ્યા ૫૦ લાખ છે, તુર્કિસ્તાનનો સુત્રાન પૃથ્વી ઉપરના બધા મુસલમાનો ધર્મગુરુ છે.

[અ. ૨. દેશાધિકૃત જૂ. ભા. ૨ નો]

આફ્રિકામાં ધર્મ સંબંધી માન્યતા.

(૫) “આફ્રિકાના ઉત્તર ભાગના બધા લોકો મુસલમાની ધર્મ માને છે આઝિ-સિનિઆના લોકો ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે. મધ્ય ભાગના લોક, ઝાંડ અને ગ્રેનને પૂજે છે, અને તેને બલિદાન આપે છે. કેપટાલાની અને વલદાના સંસ્થાનોમાં રહેનારા સંસ્થાનિકો પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ પાળે છે.”

(અ. ૨. દેશાધિકૃત જૂ. ભા. ૨ નો)

(૬) આસ્ટ્રેલિઆમાં ખ્રિસ્તી સંસ્થાનિકો વસે છે. અને તે પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ પાળે છે, ત્યાંના અસલ વતનીઓનો ધર્મ કંઈ જાણવામાં આવ્યો નથી. ત્યાંના અસલ વતનીઓની સંખ્યા ૬૦ હજારથી વધારે નથી અને તે ખડની એકંદર વસ્તી ૩૭,૫૦,૦૦૦ ની છે.

એશિયા ખંડમાં ધર્મ સંપ્રદાય અને તેની શાખાઓ.

(૭) “એશિયા ખંડમાં જોવામાં આવતા ધર્મોમાં મુખ્ય ધર્મ ત્રણ છે જોદ, હિન્દુ અને મુસલમાન ખ્રિસ્તી ધર્મનો દાવ ધીમે ધીમે આ ખંડમાં ફેલાવો થયો જાય છે. નન ઝીન, જપાન, હિંદી ઝીન અને સિદાનના લોકોનો મુખ્ય ધર્મ જોદ છે. જેની સંખ્યા ૪૨,૫૦,૦૦,૦૦૦ છે. હિન્દુસ્તાનના જે એટલે ૨૦,૮૦,૦૦,૦૦૦ લોકો હિન્દુ ધર્મ માને છે. નૈઋત્ય તરફ મુખ્ય ધર્મ મુસલમાની છે અને તેમની સંખ્યા ૧૨,૦૦,૦૦૦ છે.”

(અ. ૨. દેશાધિકૃત જૂ. ભા. ૨ નો)

સ્વાસ્થ્ય રક્ષાનું મુખ્ય સાધન

(અનુવાદક. વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

દાંતજીથી દાંત સાફ કરવા અને મુખને અંદર તથા બહારથી સ્વચ્છ રાખવું, એ સ્વાસ્થ્ય રક્ષાનું મુખ્ય સાધન છે. માણસ અગર તો પશુ દરેકની પાસે દાંતજીથી અમુલ્ય અને જીવનોપયોગી વસ્તુ છે. દાંત નિરોગી રહેવાથી માણસ સારી રીતે ભોજન ચાવી શકે છે અને પાચન રસનું સારી રીતે ભોજનમાં મિશ્રણ કરી શકે છે, જેથી ભોજન પરિપક્વ થાય છે અને બલવૃદ્ધિ થાય છે. દાંતનું મહત્ત્વ યુવાન પુરોષોની દૃષ્ટિમાં બને કાંઈ પણ ન હોય, પરંતુ જે વૃદ્ધ માણસ છે અને જેને બને દશાનો અનુભવ થએલો છે, તે જાણે છે કે દાંત એ અમૂલ્ય રત્ન છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યારે દાંત હાલવા લાગે છે, અથવા યુવાવસ્થામાં જ્યારે પ્રકૃતિક નિયમોનું સારી રીતે પાલન કરવામાં આવતું નથી, ત્યારે દાંતમાં અનેક જાતની પીડાઓ થવા લાગે છે તે વખતે અમુલ્ય દુઃખ અને પેસાનો દુરુપયોગ થાય છે. દાંતના પડી જવાથી ભોજનમાં સ્વાદ જણાતો નથી, અને માટી જેવો ખોરાક જણાય છે. જે સ્ત્રીઓ ખાવાથી અપુર્વ આનંદ જણાતો હોય તે સ્ત્રીઓ દાંતના પડી જવાથી ખાવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. જેથી દાંતને સ્વચ્છ રાખવા, તેમાં કોઈ પણ જાતનો રોગ ઉત્પન્ન ન થવા દેવો અને રોગ ઉત્પન્ન થાય તો તુરંત યોગ્ય ઉપચાર કરવો એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કન્યા છે. આ વાત જો ગમ્યાંએને સમજાવવામાં આવે તો તે પોતાના જીવનમાં અનેક આપદઓમાંથી બચી જાય. આ બાબતમાં માતા, પિતા અને સરસ્વતીએ દમેશાં કાળજી રાખવી જોઈએ. દાંતની રક્ષાના ઉપાયોમાંથી અહિં પ્રથમ દાંત ધોવાનું વિવેચન કરવામાં આવે છે.

દાંતધોવન

ઉપર બતાવેલાં કારણોને કાઢી પ્રત્યેક દેશ અને સમાજમાં દાંતધોવન જુદી જુદી રીતે થાય છે. આજકાલ દાંતને માફ કરવાની અનેક રીત પ્રચલિત છે. કોઈ બાવળ આદિના તાગ નરમ દાંતજીથી દાંતને સાફ કરે છે કોઈ લાકડાના કાલસાના બૂકાથી, કોઈ લવિષ ઓપથીઓના ચુર્ચથી, કોઈ વિઝાવની પાકડરથી અને કોઈ બ્રહ્મ વગેરેથી દાંતને સાફ કરે છે આ સર્વ રીત કરતાં પ્રથમની રીત સર્વથી ઉત્તમ, સુખમ અને અનેક રોગોનો નાશ કરવાવાળી છે, આ બાબતમાં સુશ્રુત આદિ મહર્ષિ કહી ગયા છે કે:—

તજાદૌ વન્તપચન દ્વાદશાં ગુહમાયતમ્ ।

કનિષ્ઠિકા પરિણાહ મૃગશિરસિ નમમગમ્ ॥

અયુર્મદ્ગંધી યદાપિ પ્રત્યમ ચાસ્તમુમિત્તમ્ ।

અવેશ્યચ દોષં ચ રહં ધીરિષ યોમયેત્ ॥

કલાયં મધુરં તિકં કટુકં પ્રાત રતિયતા. ।

પ્રાતાઃકાળમાં ઉઠી મહામૂલનો ત્યાગ કર્યો બાદ, બાર આંગળાં ધાંલુ, સીડું, જેમાં કીડા ન હોય તેવું, એક સાથે જેમાં જે ગાંઠ ન હોય તેવું; તાજી, સ્વચ્છ જગ્યામાં ઉત્પન્ન થયેલું; ઝતુ, દોષ, રસ અને વીર્યનો વિચાર કરી, કપાષ, મધુર, તિક્ત અને કટુ રસવાળું દાતણ કરવું હ મેશા તાજું દાતણ કરવાથી મોઢામાં ડાઘ જાતની દુર્ગંધ રહેતી નથી અને અને ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે. દાતણનો દુરો રસ સંકેતિક હોય છે. એટલે થોડા દિવસ સુધી મેલસરા, ખેર અથવા બાવળનું દાતણ કરવાથી દાતના પારા ને ઢીલા પડી ગયા હોય તો સંકુચિત થઈ જાય છે અને દાતનું હાલતુ બધું થઈ જાય છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રમાણવાળા દાતણને લઈ પ્રથમ વિશુદ્ધ જળથી ડોળાળા કરવા. બાદ તેને દાંતવતી ધીમે ધીમે ચાવવું. કે જેથી દાંતણનો કુચો થઈ જાય. કુચો પાંચથી છૂટીને પચી બનાવાય છે, પરંતુ દાંતવતી ચાલીને કુચો બનાવવામાં કાંઈ વચન નથી, જ રહ્યું છે, અને તે એ છે કે, ચાવતી વખતે દાંતના ઉપરના ભાગમાં ભેર આવવાથી ત્યાંનો મળ સાફ થઈ જાય છે. જેથી કુચો ચાલીને બનાવશે નેહએ કૂચાવતી ધીરે ધીરે એક એક દાંત ધસશે નેહએ ધણા માણસો ભેરથી દાંતને ધસે છે જેથી ધણી વખત સોહી નીકળે છે એ ધસવું થોડું નથી. કેમકે એ પ્રમાણે હ મેશાં બને તો દાંત કમળેર થઈ જાય છે, અને તેથી દાંતનું હાલતુ, વૈદર્ભ આદિ અનેક રોગો પેદા થાય છે અને છેવટે દાંત પડી જાય છે. આચાર્ય યાગમટે લખ્યું છે કે,—

घृष्टेषु दन्तमालेषु स रंभो जायते महान् ।

बला भवन्ति दन्ताश्च स वैदर्भोऽभिगाततः ॥

દાંતોનું માંસ ધસાઈ જવાથી અત્યંત બળનરા થઈ પેદા પાડી જાય છે; જેથી પડે વહેવા લાગે છે, અને એવી સ્થિતિમાં દાંતણમાં દાંત વસવાને લઈ ઉત્પન્ન થતા દર્દને વૈદર્ભ નામનો રોગ કહે છે.

પૂર્વના મહાપણોનું કથન છે કે, “મણિમદ્રોપધયોદ્યચિન્ત્ય મમાશા :” હીરા આદિ મણિ, જુઓકાર આદિ મત્ર અને સહદેવો આદિ આંધ્રિયોનો પ્રભાવ અત્યંત થાય છે ધણા ખરા આદર્શોને એવી સહાઓ કેમ વિપયમાં પૂર્ણ અનુભવ કર્યો વગર થવા લાગે છે કે, અમુક આંધ્રિ, અમુક જડી ભુટી તો લામ છે, તેમાં આ રોગને જલ્દીથી નાશ કરવાની શક્તિ કયાથી હોય ? પરંતુ તેમનું એ કહેવું ઠીક નથી, કેમકે આજઞાસના જમાનામાં પણ આંધ્રિઓના પ્રભાવને પ્રત્યક્ષ બનાવવાવાળા અનેક મહાનુભાવ વિદ્વાન છે દાંતણના પણ પુરાતન વૈદ્યાનિકોએ કાંઈ એવા કાયદા બતાવ્યા છે કે, જેમાં શક થાય છે, પરંતુ શન કરવાવાળા મહાશય ને આ ગામતમાં થોડો વખત અનુસંધાન કરે તો તેને અવશ્ય જણાય કે, આ વાંત સર્વથા સત્ય છે.

આચાર્યોનું એમ કહેવું છે કે, આકાંક્ષાનું દાંતણ કરવાથી તાકાત વધે છે. વડનું દાંતણ કરવાથી મુખમાં સુગંધ આવે છે, કદમ તથા ચિંગિયાનું દાંતણ કરવાથી રમરણ શક્તિ વધે છે, ચપાનું દાંતણ કરવાથી કાષતના જેવો સ્વર નીકળે છે, તોળાપર્ણું મટે છે, અને શ્રવણશક્તિ વધે છે, વિજયસારનું દાંતણ કરવાથી શુદ્ધિ તેજ થાય છે, અને ચમેલી તમર અને આખાનું દાંતણ કરવાથી ખગળ અર્ધના આવતા નથી.

મધુર રસવાળાં દાંતણમાં મહાનું દાંતણ મરચો ઓટ્ટ અને હીરાકારી છે, તે વાયુ તથા તેથી ઉત્પન્ન થતા રોગનો નાશ કરે છે કટુ રસવાળા દાંતણમાં કણજનું

દાંતજી શ્રેષ્ઠ અને ગુણકારી છે, તે કદ તથા તેથી ઉત્પન્ન થતા રોગનો નાશ કરે છે, તિક્ત રસવાળા અને કષાય રસવાળા દાંતજીમાં ખેરતુ દાંતજી સર્વોત્તમ છે અને તે કદ, પિત્ત અને તેથી થતા વ્યાધીને દૂર કરે છે. સોપારી, તાક વૃક્ષ, કેવડા; ખજુર, નારિયેળ વિગેરે વૃક્ષોના રસ દાંતોને ઘસતી વખતે તેના રેસા વચ્ચે ભરાઈ જાય છે, અને તેથી અનેક જાતની વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તેનું દાંતજી કદી ન કરવું જોઈએ.

આચાર્યોની આદા છે કે, દાંતજી સત્તારમાં અને અને જમ્યા પછી પણ કરવું જોઈએ. આચાર્ય વાગંઝે લખ્યું છે કે, ‘પ્રાતર્મુક્તવાચ’ અર્થાત્ દાંતજી પ્રાતઃકાળ અને જમ્યા પછી કરવું જોઈએ, જમ્યા પછી દાંતજી કરવાની જે આદા છે, તેનું કારણ એમ કે, જે કોઈ ખાવાપીરામાં આવે છે, તેના અથ અરસ્ય મુખમાં અથન દાંતમાં રહી જાય છે, અને તે કાળાંતરે રોગનું કારણ થઈ પડે છે દાંતજી કર્યા પછી પ્રત્યેક ચીજ ખાધા પીવા આધ વિશુદ્ધ જળ દ્વારા મુખ શુદ્ધિ કરવો જોઈએ, ભારતવર્ષમાં મુખને એક ન રાખવાની રીત લામા વખતથી પ્રચલિત છે થોડા વખતથી તો આ સુરીનિને કબાડી નાખવાને માટે મુશ્કિલિત વર્ગ ભગી થ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે, કેમકે આ રીત કવાંક ક્યાંક બહુભારી, સંયતી અને મુનિયો આદિમાન સક્રિય થઈ રહી ગઈ છે, પરંતુ એ સમય જલ્દી આવવાનો છે કે, જ્યારે આજ રીત ઘણીજ સારી રીતે સમજશે.

થોડા વખત પહેલાં દાંતોના સજ્જમાં વિચાર કરવાને માટે યુરોપીય વિદ્વાનોની એક સમિતિ મળી હતી. તેમણે પૂર્ણરીતે નિશ્ચય કરી કહ્યું હતું કે, દાંતોની રક્ષાના સર્વોત્તમ ઔષધ પ્રતિદિન વૃક્ષોનું તાજું દાંતજી કરવું અને મુખને દરેક ચીજ ખાવા પીવા પછી ઘોષ સાફ કરવું. અને એમ પણ કહ્યું હતું કે, દાંતજી કરવાવાળા ભારતવાસીઓની દંતાવળી, પાણીર આદિથી દાંત સાફ કરવાવાળા યુરોપિયનોની અપેક્ષા નીરોગ, સુંદર અને મજબૂત થાય છે. સપુર્ણ શાસ્ત્રોની એમ આદા છે કે, મનુષ્યે, અસિદ્ધાંતની માફક પ્રાતઃકાળ અને સાંયકાળ એ બે વખત જ જમવું જોઈએ.

અનુકરણશીલ ભારતીઓએ.

સાચું પ્રાતર્મુખ્યાનામચનં શ્રતિચોષિતમ્ ।

નાન્તરા મોજનં કુર્યાદસિદ્ધોષ સમોવિધિ ॥

આદિ પૂર્વજોના વાડોપર કાંઈ પણ ખ્યાન આપ્યા વગર દેખાદેખી દિવસ રાત્રિમાં ચારવાર, છવાર, અને આઠવાર જમવાનો આરભ કરી દીધો છે, બેજન સિવાય ચા, કાશી, ફળ, પાન, સોપારી, જળપાન, બીડો વગેરે તો અગણિત વાર કરે છે આવી જાતની અવ્યવસ્થિત ભ્રમશુભ્રજાથી થતાની પરિણામ માં પણ હોતી નથી, ત્યારે દુનિયાના સર્વ શ્રેષ્ઠ પ્રાણી મનુષ્યમાં તેનું હોતું કેટલું હાસ્યાર્હ છે, આવી ભ્રમશુ પ્રજાનીમાં જાતાની અથવા મુખની સફાઈર કેટલું ખ્યાન દેશમાં આવે, એ પાડક પે તેજ વિચારી ને.

અહિં આવી ટેવથી ઉત્પન્ન થતા થોડા રોગનું દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે

માછતી વગેરેનું માંસ એ મનુષ્યોના ક્ષિત્તમાં રોકે જો નથી એ વાનનો તો પાશ્વત્ય અને પોર્તુગિસ સ્વ વિદ્વાનોએ રસ્કાગ કયો છે માંસના ખાવાની તેના સ્વરૂપ રેસા દાંતોની સાવમાં ભરાઈ જાય છે, અને મડા જઈ દાંતની ખીયારી ઉત્પન્ન કરે છે. તીચુ ગોડુ* રાખી સુવું, દાંતજી ન કરવું, કોમળા ન કરવા વગેરે કારણોથી પણ દાંતોમાં રોગ

ઉત્પન્ન થાય છે, ન્યારે દતિમાં ઉપરના ધારણને લાઇ મળતો સ અથ યાય છે, ત્યારે વાતાદિ હોય પ્રકુપિત થઇ અનેક રોગ પેદા કરે છે

સધાવનામ્ લોદન્તે કષો વા વાત ચોષિતઃ

પુતિ મધઃ સ્થિરો મુતઃ ચર્કરા ॥

અષ્ટાંગ હૃદય ૩૦ સ્થાન

દાતણ અથવા કાગળા ન કરવાથી દતિની અંદર જે મેલ અથવા કદ જમી જાય છે તેને અંદર વાયુ સુકાવો દે છે તે તેમાં અત્યંત દુર્ગંધ આવવા લાગે છે અને મધ તે જગ્યાપર મળજૂન ચોટી જાય છે. તેને સકંરા રોગ કહે છે. જે તે રોગની યોગ્ય ચિકિત્સા ન કરવામાં આવે તો ઠાળાન્તરે તે મેલથી દાંત ખાવાઇ જાય છે થોડા દિવસ પછી દતિમાંથી છોડા નીકળવા લાગે છે અને છેવટે દાંત નષ્ટ થઇ જાય છે. તેને કપા-સિકા રોગ કહે છે. આ પ્રમાણે દતિની સાધો અથવા જડોમાં ન્યારે ભોજનના કણ ભરાઇ જાય છે અને તે કણના સડવાથી ન્યારે નાના નાના કીડા પેદા થાય છે ત્યારે દાંતના મસડામાં સુજન ઉત્પન્ન થાય છે, અને લોહી તથા પાચ નીકળવા લાગે છે. ન્યારે કીડા ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારે અત્યંત દર્દ થાય છે અને દાંત દલવા લાગે છે, ન્યારે કીડા દાંતનું હાડકુ ખાઇ લે છે ત્યારે દાંત ખોખરા થઇ જાય છે, તે છીદ્રમાં અન્ન ભરાઇ જાય છે અને પછી વારંવારે કીડાને ઉપદ્રવ રહ્યા કરે છે અને દાંત ઠાળા પડી જાય છે. તેને કૃમિદતક વ્યાધિ કહે છે

લોહી વિના કારણ પશુ ધણી વખત દતિમાંથી નીકળે છે. દતિના મસડા મુશાયમ, અને ઠાળા થઈ પડી જાય છે, તેને શીતાદ નામનો રોગ કહે છે,

દતિના મસડામાં જળતરા થાય છે, વખતે યજ આવે છે, મસડાને રંગ લાલ થઇ જાય છે, અને હંમેશા લોહી નીકળતું રહે છે ન્યારે ઠી લોહી બધ થઇ જાય છે ત્યારે મસડા ટુકી જાય છે, દાંત હલવા લાગે છે, થોડું થોડું દર્દ થાય છે. અને મોઢામાં વાસ આવવા લાગે છે, તે રોગને ઉપકુચ કહે છે

જે અથવા ત્રણ દતિની વચમાં કડણ સુજન થાય છે, અને જલ્દી પાડી જાય છે તથા અત્યંત દર્દ થાય છે. તેને દન્તપુષ્પ રોગ કહે છે.

એવા એવા અનેક રોગ હતા હંમેશા દાંતનું નિહ કરવાથી અને થોડું સાફ નિહ રાખવાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

દાંતનું કોણું ન કરવું જોઈએ ?

મણા હંમેશનાં કાર્ય એવા હોય છે કે, જે સ્વસ્થ પુરૂષને જ કાયદો પહોંચાડે છે, તેનો વ્યવહાર રોગી પુરૂષ પશુ કરવા લાગે તો તેને કાયદાને બદલે તુકસાન વેાવુ પડે છે. એવી જ રીત દાંતજીની પશુ છે. માટે અજીર્ણ રોગ, વમન, શ્વાસ, ખાંસી, તાવ, લાવે, હૃદય રોગ, નેત્ર રોગ, શિરો રોગ, કર્ણ રોગ, ગ્રાહ રોગ, ગિળ્દા રોગ, મુઝાં વગેરે રોગોમાં દાંતનું નિહ કરવું જોઈએ.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે દતિને દાંતજીથી જરાજર સાફ કર્યા પાદ તે દાંતજીની ચીર કરી ઉભ ઉપરથી મેલ ઉતારી લેવો જોઈએ. દાંતજીના અઆવે કામ ચલાવવાને માટે હૃદય સોના, ચાદી અને ત્રાંગા વગેરેની પટ્ટીથી દાંતજીની ચીર તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, પરંતુ અને ત્યાં સુધી દાંતજીની ચીરનો જ ઉપયોગ કરવો જરૂરનો છે. અને તે

પશુ કામળ, ગાઠ રક્ત અને ચીકાસદાર હોયું નોંધ્યે તેની ધીમે ધીમે જીભ ઉપરના મેકને ખેંચી કાઢવો નોંધ્યે, કેમકે જોરથી કાઢતા જીભને લાગી જાય. સારી રીતે ચીરેતો ઉપયોગ કરવાથી મોઢાનો મેક, દુર્નિધ અને વિરસતા દૂર થઈ જાય છે. જીભ અને મોઢાના રોગ તેથી નષ્ટ થઈ જાય છે. અજીચી દૂર થઈ મોઢામાં વિશરતા અને હલકાપણું પ્રગટ થાય છે. તે પછી પાણીવા કામળા કરી મોઢું અદરથી સાફ કરવું નોંધ્યે. જો પિત્ત તથા પ્લાસ વગેરે વ્યાધિ હોય તો ઠંડા પાણીથી અને જો કફ, અર્ચિય, મલ, દંતોની જડના, મોઢાનું ભારેણુ હોય તો થોડું ગરમ પાણી લઈ કામળા કરવા નોંધ્યે.

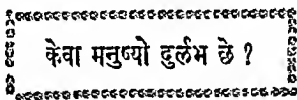
જેણે વિષ ખાધું હોય, મૂર્ચિત હોય, નીસામા હોય, જેને શોષ તથા રક્તપિત્તની બીમારી હોય, આખો દુઃખવા આવી હોય, દુક્કતા વધારે હોય, મલ ક્ષીણ હોય, એવા પુરુષોએ ગરમ પાણીથી કામળા ન કરવા નોંધ્યે;

મોઢાને બહારથી પશુ સારી રીતે સાફ રાખવું નોંધ્યે તેથી રાત્રિમાં સર્પ જવાથી ઉત્પન્ન થએલ સુરતો દૂર થઈ મોઢાનાં કાન્તિ વધે છે. તેથી ચહેરો સાફ થાય છે, અને ગ્રાંથ વગેરે જાતું નથી.

ગાળના દુધને થોડું ગરમ કરી, તેથી કામળા કરી શકાય છે, અને મોઢું પશુ ધોવાય છે. એમ કરવાથી મોઢાની રક્તતા વગેરે દૂર થાય છે, અને કફ, વાતની વ્યાધિ થતી નથી.

ગરમ પાણીમાં સીંધેલુ જાખી કામળા કરવાથી ધનકલુએન્ડા, ખાંસી, પ્લાસ વગેરે રોગોમાં ધણું જ લાભ થાય છે

વિજ્ઞાન.

[લેખક — Mr. K. C. Mehta.]

- (૧) પોતાનો સ્વાર્થને સાધવાવાળા તો અનેક છે પણ પરસ્વાર્થને સાધવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૨) પડેવાને પાડું મારવાવાળા અનેકને પણ તેને હાથ પકડીને મદદ કરવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૩) અનેક પ્રકારના પ્રપચોમાં જીવન વીતાવનારા અનેક છે પણ સાદું અને સરળ જીવન વીતાવનારા દુર્લભ છે.
- (૪) અન્યતા હિંદ્ર પ્રકાશ કરવાવાળા અધિક છે પણ મતાડવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૫) ભય અને ચિન્તાયુક્ત જીવન વીતાવવાવાળા અનેક છે, પણ નિર્ભય અને નિશ્ચીત રહેવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૬) જે મીઠીપર ચઢ્યા છે તેને લાન મારવાવાળા અનેક છે, પણ તેનો ઉપકાર માનવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૭) અન્યને સુધારવા પ્રતી દષ્ટિ રાખવાવાળા અનેક છે, પણ આત્મા આદિને સાધવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૮) દુઃખમાં જીમ માગવાવાળા અનેક છે પણ શયન કરવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૯) વિપત્તિમાં ધીરજ ન ધરવાવાળા અનેક છે પણ ધીરજ ધરવાવાળા દુર્લભ છે.
- (૧૦) અન્યાઅન્ય સુખ પ્રાપ્ત કરવાવાળા અનેક છે પણ ન્યાયથી દુઃખ સહન કરવાવાળા દુર્લભ છે.

વીંછીનું ફેર ઉતારવાની વિવિધ રીતો

લેખક—કે. સી. મહેતા.

ફરની દવાઓ.

- (૧) કડવા તુરીઆના બીજ ધસીને લગાડવાથી વીંછીના ફરડાવાની પીડા જલ્દીથી દુર થઈ જાય છે.
- (૨) ઉમરડાના પાછા વાટીને ડાબપર ચોપડવાથી ઝેર ઉતરી જશે.
- (૩) ધસરના મુળ ધસીને ડાબપર ચોપડવામાં આવે તો ઝેર ઉતરી જાય.
- (૪) આકડાના મુળ ધસીને ચોપડવાથી ઝેર ઉતરી જાય છે.
- (૫) સેફલો આમલીનો કચુંકા પથરપર ધસીને લગાડવાથી તે ઝેર ચુસી લેશે.
- (૬) ફરીનો ચીક ડાબપર ચોપડવાથી વીંછીનું ઝેર ઉતરે છે.
- (૭) ઇંકડના મુળ પાણીમાં ધસીને ચોપડવામાં આવે તો વીંછીનું ઝેર ઉતરી જશે.
- (૮) આકડાના પાન, રછનામ અને રાષ વાટી ડાબપર ચોપડવાથી ઝેર ઉતરે છે.
- (૯) ફટકડોને પીગળાવીને વીંછીના ડાબપર લગાડવામાં આવે તો બળતરા મટી જશે.
- (૧૦) ઉંચામાત્રુ મધ, એકતારનો છુઝાવેનો ચુનો અને ઘી, એક એક તોયો લઈને કાંઈ ચીકણા પાત્રમાં ત્રણેને મથો જ્યારે ગરમ થઈ જાય ત્યારે ડાબપર ચોપડવામાં અર્ધો કલાક ધીરે ધીર મસળો આનાથી વીંછીનું ઝેર અવશ્ય દુર થઈ જશે.
- (૧૧) ચરીરના જે ભાગમાં વીંછી ફરડે તેના વિપરીત કામમાં પાણીમાં મીઠું ઘોળાને તે પાણી નાંખે તો જરૂર ફાયદો થાય અને જમણા અંગમાં વીંછી ફરડે તો ડાબા કાનમાં મીઠાનું પાણી નાંખે અને ડાબા અંગમાં ફરડે તો જમણા કાનમાં.

વિસાદથી દવાઓ.

- (૧૨) પરમેન્ગનેટ ઓફ પોટાશ—જે દવા વીંછીના ડાબપર ૧૫ થી ૨૦ મીનીટ મસળવામાં આવે તો વીંછીનું ઝેર જરૂર ઉતરી જશે.
- (૧૩) સ્મેલિંગસોલ્ટ (Smelling Salt) વીંછીના ફરડાપર આ દવા મુકવામાં આવે તો ઝેર બીંદુલ ઉતરી જાય છે. દવા બનાવવાની વિધી—એમોનીઆનો અર્ધ ૨ ઓંસ, લીંછુનું તેલ ૭ ટીપા, લવન્ડરનું તેલ ૨ ટીપા બધું મેળવીને કાચના બુચવાળી કાચની શીશીમાં ભરીને રહેવા દો.
- (૧૪) એમોનીઆનું સ્ટોન્ગ સોલ્યુશન ડાબપર ચોપડી દેવાથી તે બળતરા ઓછી કરી દે છે અને આની અમર લાખી મુલત સુધી રહે છે.
- (૧૫) [Thymol] અજમાના સત્તરે પાણીમાં ઘોળાને વીંછી ફરડો હોય ત્યાં લગાડવેથી ઝેર ઉતરી જાય છે.
- (૧૬, એમોનીઆ ક્રોમેટ નામનો દ્વાર નોલા ૫ લઈ ખવમાં ઘુંટી ઝીંચો પાઉ ડર બનાવવો પછી તેમાં લાડરનું યા સાન્દ્રનીચાનું તેલ ૩૦ ટીપ મેળ. અને તેમને ખસમાં ઘુટીને એકત્ર કરીને બાટલીમાં ભરીને છુય માગીને રહેવા દો. વીંછીના ડાબપર જે આ દવા પાળીમાં પલાળીને લગાડવામાં આવે તો વીંછી ઉતરી જાય.
- નોટ—[૧૪] અને [૧૬] આ દવાઓના પ્રયોગો રા. રા. જેઠાલાલ દેવચંદર દર્જે લખેલા છે. જે અહીં ફરીથી લખવાનું યોગ્ય ધારીનેજ સમયમાં બન્યા છે. તો તે માન તેમના ઉપકાર માનવાની રજા લઉં છું.

વાઝ રક્ષા

(લખનાર—Mr K. C Mahata.)

[અનુસંધાન ગતિકથી]

બાળકના જીવનમાં દાંત આવવાનો સમય ખરેખર નાજુક હોય છે અને તેના માટે ઘણી સાવચેતી અને સહાજની આવશ્યકતા છે.

(૩) બાળક જોડેથી વધુ લાલ ટપકારો તેડવી જ તેના દાંત આવવામાં અધિક સુખમતા રહેશે. તેના બીધીયા (bibs) વારંવાર બદલવા જોઈએ. નહીં તો ફેફસા સુગ્રી જવાનો યાને [bronchitis] થવાનો સમય રહે છે.

(ખ) જો બાળક રાત્રીએ આરામની નાદાએ ન ઉઘડતું હોય અથવા ચીડીયા સ્વ-ભાવનાથી માનુસ પડે તો તેનું માથું ઠંડુ રાખીને તેના શરીરને ગરમ પાણીથી નવ-રાવવું જોઈએ.

(ગ) બાળક પહેલાંની માફક નહીં ખાય અને તે જરા જોડેથી ખાશે તે પણ ઉલ્ટી વાટે મહાર ઠાઠી દેશે, આના માટે ચિતા ન કરવી જોઈએ. આ સમયે માતાએ પોતાના ખોરાક પર વધુ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

(ઘ) જ્યારે સામેના બે દાંત નીકળી આવે ત્યારે માતાએ દુધની સાથે સાચું દાણું આપવું જ્યારે અધા દાંત નીકળી આવે ત્યારે દુધ આપવું બંધ કરી દેવું જોઈએ. જો કોઈ રીતે માતાના સ્તનના દુધ ઓછું આવે તો ઔષધિ દ્વારા તે વધારવાની કોશીશ કરવી જોઈએ. જો દુધ વધવાની આશા ન હોય તો ધાય રાખવી જોઈએ. ધાય રાખવાની શક્તિ ન હોય તો બકરી યા ગાયનું દુધ પાણીમાં મેળવોને પાવું. જેમ જેમ બાળકની ઉંમર વધતી જાય તેમ તેમ પાણી પણ ઓછું કરતા જાય પાણી મેળવવાનો હેતુ એટલો જ છે કે દુધ પાતણુ થઈને શીઘ્ર પચી જાય.

(ચ) બાળકને દાંત નીકળતા હોય ત્યારે માતાએ ગમરાઈ ન જવું જોઈએ. જો બાળકની સારી રીતે સમાજ લેવામાં આવે તો, તેને સાફ ખોરાક નાના નાના ભાગોમાં આપવું અને તેના આંતરડા સાફ રાખવામાં આવે તો સાધારણ બાળકને દાંત આવવામાં મોટી અડચણ નહીં પડે.

બાળકને માદલોહ, તાવીજ, કાળો દોરો, પેસો વિગેરે બાંધવાથી કઈ ફાયદો નહીં થાય અને આનાથી તેના દુ બમાં તેને કષ્ટ પણ મદદ નથી મળતી.

આપણે કાયદામાં બધાએલા છીએ કે આપણે આપણા બાળકને જો તે તદુરસ્ત હોય! તો છ મહીનાનું થાય તે પહેલાં માતા ગોદાવવી, રસી મુકાવવી જોઈએ લોકોમાં આના પર ગમે તેવો વિચાર હોય પણ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો આનાથી મનુષ્ય જાતીમાં ઘણું ફાયદો થાય છે રસી મુકાવવાથી શીતળા માતાનો રોગ બહુજ ઓછો યાને નહીં જેવો થાય છે. બાળક ત્રણ મહીનાનું થાય તે પહેલાં યાને તે ૭૫ દીવસનું હોય ત્યારે રસી મુકાવવી જોઈએ કારણ કે મોટી ઉંમરે ગોદવાથી તે ખજવા અને ઓતરવા લાગી જાય છે રસી મુકાવવા બાદ બાળકના પર ખાસ દેખરેખ રાખવાની જરૂર નથી. ચિંતાય કે તે ભાગને ધોવો અને સાફ રાખવો જોઈએ, જો બાળક સારી હાલતમાં ન હોય તો તેને રસી ન મુકાવવી જોઈએ. આવી હાલતમાં ડાક્ટર તેની મુલત લાંબી કરવાનું સર-ટીરીફેટ આપશે.

બાળકને કોઈ અકસ્માત થાય ત્યારે ડરી થા ગભરાઈ જવું ન જોઈએ. પાડોશીની અથવા સગા સબ્બ મીની સલાહ લેવામાં સમય ન વીતાવવો જોઈએ. પરાયું થા પારકું હાથ દેવા નહીં આવે. પારકી આથ મદાય નિરાશ આપણે આપણા પગ ઉપર ઉભું રહેવું જોઈએ.

(ક) બાળકને એકધું નાની ચીજે સાથે ન રમવા દેવું જોઈએ જેની કે કાગળના ટુકડા, બટન, બીજા ઇત્યાદિ, આવી કોઈ ચીજ ગદામાં અટકી જાય તો માતાએ ડગ્ગા હાથે તેનું માથું પકડી રાખવું અને ખજાની પોસે પીડ પર હલ્લા મુક્યા અથવા જલ્દી જલ્દી થપ થપાવવું, જે આ નિબંધ જલ્પ અને આગ્રહ ઉલ્ટી વાટે વસ્તુ બહાર કાઢી ન નાંખે તો ડાક્ટર ને બોલાવી મગાવવો થા બાળકને પાસેના દવાખાનામાં લઈ જવું.

(ખ) જે કોઈ વસ્તુ નાકમાં પેસી જાય તો જાકને પકડીને તેની પાસે ઝીકાવવું જે બાળક નાની વયનું હોય તો તેને જગ છીકણી મુંગડો, જે તોપણ નાકમાં વસ્તું રહી જાય તો ડાક ૨૦ બોલાવો થા બાળકને પાસેના દવાખાનામાં લઈ જવો.

(ગ) નાના જીવજંતુ કોઈ કોઈ વખતે કાનમાં પેસી જાય છે પીયકારીમાં ગરમ પાણી બરીને કાનમાં લગાડો વસ્તુ બહાર નીકળી જશે જે કોઈ કંચુ રસ્તું પેની ગઈ હોય તો તેને સળા વડે બહાર કાઢવાની કોશીશ ન કરશો અને બાળકને સોની પાસે ન લઈ જતાં ડાક્ટર પાસે લઈ જશો.

(૫) જે શરીર પર કોઈ ઠેકણું કાપો પડ્યો હોય અથવા કોન ભાગ શરીરનો બગી ગયો હોય તો તે જગ્યા પર કમ્બક (Zambak) નામનો મક્કમ લગાડો આથી એકદમ રૂઝ આવી જશે.

[ચ] જ્યારે બાળકનાં કપડા પર આગ લાગે ત્યારે જીમ બરાડા ન મારતા લેના પર પાણી છાંસ અથવા તેને ખુશી દવામાં ખીચી લઈ જવો બગી જગ્યા પર કામગ નાંખે અથવા કોઈ જાડી ચીજ નાખે કે જે જલ્દીથી મળી ન ઉઠે અને આગને દમાવો દો થા ધસી નાંખો આ કામ બહુ ધુઈથી કરો.

[છ] મીઠી, મધમાખી, ભમંગ વિગેરેના ડખપર ખીચીને પટ્ટી બાંધે દો અને સાધારણ સોડા અથવા રમેલીંગ સોડા વડે ધસો.

[જ] વાગવા પર થા છોલાઈ જવા પર બહુ ઠકુ પાણી થા બરફ જે મળી શકે તો વાગેની થ છોલાયલી જગ્યા પર લગાડો જે વધુ છોલાયુ હોય તો પડેલ તેલ લગાડો અને બાદમાં ઠંડુ પાણી થા બરફ.

(૧૧) બીજાઓના અભિપ્રાયમાં શુ સત્ય છે તેનો વિચાર ન કરવાવાળા અનેક છે, પણ તેને વિવેકદ્રષ્ટી દેખવાવાળા દુર્લભ છે.

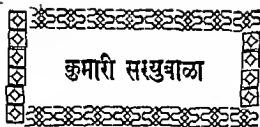
(૧૨) બીજાઓને દુખી જોઈને સુખી થનારા અનેક છે, પણ બીજાઓને સુખી કરીને થા દુખી થનારા દુર્લભ છે.

(૧૩) અનુકુળ સંયોગોમાં સહાયારી રહેનારા અનેક છે, પણ પ્રતીકુળ સંયોગોમાં રહેનારા દુર્લભ છે.

(૧૪) સુખમાં શોક અને દુઃખમાં હર્ષ માનનારા અનેક છે, પણ સુખદુઃખમાં સમાન રહેનારા દુર્લભ છે.

(૧૫) કાર્યને શરૂ કરનારા અનેક છે, પણ પુરું કરવાવાળા દુર્લભ છે.

(૧૬) સ્વાર્થ વિના સંબંધ કરવાવાળા અનેક છે, પણ નિસ્વાર્થ પ્રેમ કરવાવાળા દુર્લભ છે.

કુમારી સરયુવાળા

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

(લેખક. ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

પ્રકરણ ૧૧ .

રઘુનાથ રાનમાં આંટા મારતો નજરે પડે છે. ચોતરફ બધું યન્ય છે. ઘોર અધારામાં ક્યાંક ક્યાંક આગીવાનો પ્રકાશ જણાય છે તમરાં બધ બરેલાં અચાજ કરી રહ્યા છે. બબ્બે અચ્ચાર ધડીએ દૂરથી શીયાળના સ્વર સંભળાય છે. પેતાની મુસાફરીમાં રાત પડી જવાથી એક વૃક્ષ હેઠે ઘોડાને બાંધીને મુકામ કર્યો છે. સરયુના પ્રથમ મેળાપ પછી તેનું હૃદય વિહવળ બન્યું છે. આખું જગત તેને સરયુમય ભામવા લાગ્યું છે હવે તેણે બોલવાનું શરૂ કર્યું, પણ બોલવાની સત્તા રહી નથી, તેના હૃદયમાં રહેજ ગાન નીકળ્યું ----

અંકવરણી પ્રેમ--પ્રતિમા, ક્યા મળશે મુજને જ હવે
લલિતજતા સમ હસ ગતિ એ, હામલ મંલુલ બાધિણીરે...

નિજ સમ ચમડી ગોરી છુપાઈ, કૃષ્ણ ધને કહો ક્યાં મળશે--

મૃદુલ હાસ્ય હસન્તી રમણી, ક્યાં ક્યારે નજરે પડશે--અંકવરણી

અહા ! ધત્રિયા છુ અનગ, તારા પુષ્પાયુધે, એ રમ્ય મૂર્તિ જુલાવે છે મારા બાનને
ક્યાં જવું ? શું કરવું ? સમામે સુલભ છે સહન કરવા બાજુના પ્રકારો, પરંતુ એ પુષ્પ-
યુધ ! તારા હામલ છનાં અમ્ભર્યું છુ પ્રહાર સહન કરવા

બનાવ્યો તાનથી ઘેસો, જુલાવો બાનને મારા

મળો કે ના મળો તોયે, બૂધ્ધ શુ બાન ને પ્યારા ?

ચંદ્રારી ચિનકું ચોરી; રહ્યા છે દૂર દેશોમાં ?

નથી જામુસ, નથી સ દેહ, નથી કઈ કેવી મુજ કથની,

નથી જપમાળને ભગવી, નથી એ માટ મુજ ભગવી.

હનો અઘાન જ્યારે હું, નથી સૌદર્યને મોહું,

હતો અઘાન જ્યારે હું, નથી તુજ રૂપને નેહું.

નથી હું આપતો મ્હારું; વચન કે લક્ષ તારામાં;

તથાપિ દૈવથી દોર્યો, વિચાર નિત્ય તારામાં

પડે પાછાજી પર પ્રકારો; સુરગોથી વટે છે તે,

હજારો કાટકા યાયે, ન તહાયે મેધની હેતી.

તને દેખુ ન દેખું પણ, હજારો હર્ષ ઉમરાયે;

ઉનાળામાં અતિ તાપે, ન સિંધુવારિ સુકાયે.

ચિવાજી મહારાજનો સરેય લાંબો જન્મદિનને ત્યાં ગયો, ત્યાં પકડાયો, તેની ચુર પુત્રીથી. સરપુત્રાગા, શું તારું મનોહર મુખડું ? શું તારી મધુરતા ? શું જમાડની હતી ઉત્તમ પકવાનો બાવથી ?

અરે ! હુ શું કરું ? હું મ્હારું બાન કેમ બૂલી ગયો છું ? હું તો મહારાજ ચિવાજીનો સેવક બન્યો છું હાલ દેશની રિયતિ બચાવે છે. હુષ્ટ મોગસોના ધાડાં દેશને ઉજાડ કરી રહ્યાં છે. બ્હેન સદ્મી, તું ક્યા છે. ને હુષ્ટ ચંદ્રસિંહ, તું મ્હારી બાતી બેડે નને હુખ આપતો હશે પિતાજી, પિતાજી તમારે મૃત્યુ ? (પિતાના પ્રેતનું દેખાવું.)

ચુનાયસીંહ—(આખો ચોગાને) શું હું કંઈપણના બ્રજમા પડ્યો છું ? આ શું પિતાજીનું પ્રેત દેખાય છે ?

પ્રેત—પ્રેતા રધુનાથ

રધુનાથ—(બ્હેન) હા, પિતાજીનું તો મૃત્યુ થયું છે અને વળી આ કોણ બોલે છે એમના જેવું ?

પ્રેત—એ હું જ છું રધુનાથ, બ્હેન મા, બ્હેન મા.

(રધુનાથ સામેજ જોઈ રહે છે)

પ્રેત—પ્રેતા રધુનાથ મ્હારું જીવન થઈ હતું એ સાચું, પણ એ વાત હમણા જવા દે. હાલ તો તું તારું સમાજ ત્હારી આમખાસ આપતિ રૂપી વાઙ્માં ધેરાઈ રહ્યાં છે તેનો વિચાર કર. પ્યારા પુત્ર, મને તારી દયા આવે છે.

રધુનાથ—(અમીન) શું તમે મારા પિતાજી જ છો ?

પ્રેત—હા, અત્યારે તો પ્રેતરૂપે જામતો તારો પિતા છું.

રધુનાથ—(દોડીને બેઠવા જાય છે) પ્રથામ છે, પ્રથામ છે, આ મ્હારા બ્હેલાપિતા.

પ્રેત—(દૂર ખસીને) રધુનાથ, અડતો ના મને દૂર રહીને તારે જે પુછવું હોય તે પુછ

રધુનાથ—પિતાજી, કહો ત્યારે તમારું જીવન કેવું ? વૈરની જવાબબો અમીનને મારા અંગને લઈમીજીવ બનાવે છે, તેનો ઉપાય જાતોનો.

પ્રેત—વીરપુત્ર, યાન યા. સેવાય તો સેજે એ મારું વેર. જે ચંદ્રસિંહને તમારો વાહી નિગ્યો છે, તેજ માગ દેડનો પાતક હતો. લઈમીની માગણી એજ તેનું કારણ ત્યારપછીની વાત તું જાણે છે.

રધુનાથ—અરે એજ હુષ્ટ, શું કહો છો, પિતાજી ? કહો છું નહીં આ પૃથ્વી ઉપર જે કોનો એ હુષ્ટ નહીં ગસ હવેતો એજ કરાવ.

પ્રેત—હા, તેમજ.

રધુનાથ—ચંદ્રસિંહ, આ દુનિયામાં તું જન્મ્યો જ નથી એમ માનજે. આ તરસી તક્તાર તારું સોડી પીગે અને તારા દુકડે દુકડા રંગે, વાદ રાખ, વાદ રાખ, કુર્મી કીડા. તારું મોત તારે ચિર જામે છે.

ચક્રાગ ચાક ચડ્યો હવે, તુજ પુરુષ સૌ પુરુષ થયા,

તૈયાર થા તૈયાર થા, તુજ પુરુષ સૌ પુરુષ થયા.

વીછી તણી ફણુ વેદના તે નદિ ફરે તે નદિ ફરે,

મુજ દાગળના જખમ, સૌ તે નદી ફરે, તે નદી ફરે.

ફનીયા તણું સૌ ઝેર આ; ને નદી ફરે; તે નદી ફરે;

પિતા તણું મૃત્યુ કદાપિ, નહીં કરે, તે નહીં કરે.

કુળે તમારાં પાપ સૌ, તે નહીં કરે, તે નહીં કરે,

આ લોકથી પરમોકર્મા, તે નહીં કરે, તે નહીં કરે.

ઐશ લવતો લવતો રઘુનાથ જાણે ગાડો બની ગયો હોય તેવો દેખાયો.

પ્રેત—ખેટા શાંત યા, શાંત યા, ક્ષમા આપતી તે વીરતું લક્ષણ છે. ગદ્ય ગુજરી ને સુધારી લે.

રઘુનાથ—કગારી કુદરનનો કોપ પિતાજી સહન થતો નથી. ચંદ્રરાવને ધુળ ભેગો કરીશ ત્યારે જ મને શાંતિ વળશે તેના હાડ જ્યારે રત્નગાવીશ ત્યારે જ શાંત થઈશ. અત્યારે તો હું તપુ છું, બળું છું એ વૈરાગ્યિની.

પ્રેત—શાંત યા, શાંત યા ભાઈ. હરિની ગતિ ન્યારી છે. દોષિતને પ્રભુ શિક્ષા આપે છે જ શિક્ષાનું કાર્ય હરિને હાથ સોંપવું એ જ યોગ્ય છે.

રઘુનાથ—પિતાજી, આ લોકમાં તો તેમ નહીં જ બને.

પ્રેત—ત્યારે સંભાળ રાખજો. અમારો પ્રેતોનો એ નિયમ છે કે મનુષ્યોને એતવવા એ માટે જ હું તારી પાસે આવ્યો છું. લે હવે અજવાળું જણાય છે, હું જાઉં છું.

રઘુનાથ—શુ અદરશ ? પિતાજી. પિતાજી. રઘુનાથ જમીન ઉપર ઢળી પડ્યો. આ દાની જમતી બધી જાળો એ સથુ વાર જુઓ ને સ્વપ્નનો આનંદ લેતા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ .

દરબાર ગઈની આસપાસ ઘોડાઓની દોડપામ થઈ રહી છે. ઠેકાણે ઠેકાણે હાથીઓના ધટનો નાદ સંભળાય છે, પાળદળની ટુકડીઓ હારખંધ દરવાજા પાસે ઉભી છે. એટલામાં કંઈક અવાજ થયો. એક સ્વેન ઘોડા ઉપર કોઈ તેજસ્વી મુર્તિ આગળ અને પાછળ સવારોની ટુકડીઓ આવતી જણાય છે સૈનિકોએ દમામગી માન આપ્યું તે તેજસ્વી મુર્તિ દરવાજા પાસે ઉતરી તેની સાથે અનેક સામનો અને પટ્ટાવનો ઉતર્યા.

દરબાર ભરાઈ ચુક્યો છે, માત્ર એક પુરૂષની રાહ જોવાની હતી તે આવ્યો; સૌ ઉભા થયા અને તેના બેડા પડી પોતપોતાની જગ્યા લીધી એક ટાકણી પડે તો તેનો અવાજ સંભળાય એટલી શાંતિ ચોમેર પ્રસરી રહી છે. એટલામાં એક ચોપદાર આવ્યો.

“ મહારાજ, દેવડી ઉપર એક જમુસ તમને મળવા માહે છે. ”

“ બોલાવો તેમને અદર. ”

જમુમે અંદર આવીને મહારાજના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો.

“ જનાર્દન આ પત્ર વાંચો. ”

જનાર્દને પત્રને ફાડ્યો. મહારાજને કનમાં કંઈક કંઈ અને અને જરા વિચારમાં પડ્યા.

“ શુ વિચાર કરો છો ? વાંચો જ હોય તે. ”

“ જ ” જનાર્દને ઉત્તર વાળ્યો, અને પત્ર વાંચ્યો શરૂ કર્યો.

• “ શ્રીમાન મહારાજ નરેશ શિવાજી છત્રપતી,

લી. તમારા દાસાનુદાસ જ્યોત્સિંહના પ્રશ્નમાં નાંચરો. વિશેષ વિનંતી કે તમારી આજ્ઞા, તમારો ઉત્સાહ અને તમારું યત્ન જોઈને શ્રીમાન સામ્રાટ દિલીશ્વર તમારાથી ધણાજ સંતુષ્ટ થયા છે. તમે એક જાગીરદાર છો એ પૃથ્વીએથી ચલાવીને તમને એક મુન્દેદાર બનાવવા એવી અમરા રવાનીની ઇચ્છા છે તમારી ચપલતા બુદ્ધિ, અને ખંત જોઈને તમને એક ઉમદા હોદ્દો જમ્મીસ કરવાની મેં આદેશાદને બનાવજી કરી છે. યુદ્ધ આરબીને હજારો નિર્દોષ લોકોના પ્રાણ લેવા તેના ક્રૂતા માન સાથે તાંબે ચપ આ બિચો દોરો સ્વીકારવો ઉચિત છે. તમારું કસકર જો કે બજવાન છે તોપણ તે શાહીદાને બેઠવાને અ-સમર્થ થશે તમારો જન ગુમાવશે. તમારું જામ ગુમાવશે અને તમારું સર્વસ્વ ગુમાવશે, માટે તાંબે ચપને તત્ત્વારને વિરામ આપશે એવી મારી માન્યતા છે. અનેક ઇચ્છાઓ હોય તે મનુષ્યનો સ્વભાવ છે પરંતુ વાસનાને તાંબે ચપ કેળીતા લાભમાં વિશેષ આણવો એ મુખ્યતા છે. યરનીર ચિરાજ ઉજાગર બલિષ્ઠ બુદ્ધિ અને શાહની નેહરી સ્વીકારો એજ માત્ર ઇચ્છા છે. થોડું લખ્યું થયું માનજો અને આ પત્ર લાવનાર દત્તને થોડા જવાબ આપશે. ”

ચિરાજ — (રક્ત નેત્ર) ફાડી નાખો એ કામજને, કેદ કરો એ જનસુક્ષ્મને અને તૈયાર કરો આપણા કસકરને. નયો જોઈતી આપણે એની ભક્ષામણો. જ્યોત્સિંહ, જ્યોત્સિંહ ! રજપૂત બચ્ચાને છાજતા આ વચનો છે !

એટલામાં એક અજણા માણસે ઉભા થઈને કહ્યું “ મહારાજ, આ લડવાનો વખત નથી. તમે જરૂર હારશો ” ચોતરફ થોભાટ થઈ રહ્યા. તે અજણા માણસ રજપૂત જોયો હતો. તે ચાંત મુદાથી ઉભો જ રહ્યો. આજુમાજુના અગમગટથી તે જરા પણ ડગ્યો નહીં. જો ચિરાજ મહારાજને બોલવાનું શક ન ક્યું હોત તો તે અજણા માણસનું ચિર જીવ થયું હોત.

“ સજ્જત આ કાઈ પૈર્વાન થોખો જણાય છે. એના પૈય થી મને આનંદ થાય છે. મત્રી એને દગ્ગાર પડીના વખતમાં મને મેળવજે. રઘુનાથ તું મારી પામે રહેજે. જનાઈન તમે પણ રહેજો. મારા યરનીર સામનો આપણે અનેક જીવેનું બલિદાન આપ્યું છે. બીજાપુર રાજ હવે ગહાત થયો. સાહિસ્તખાને આપણા હાથનો સ્વાદ આપ્યો. અફઝલખાન ભવાનીનો ભોગ થયો પણ આ દિલ્લ મગનર શાહની વની સ્વારી લઈને આગ્યુ છે તો તે પણ કંઈ સ્વાદ આપશે.

રઘુનાથ — સ્વામિન ભાર નથી એ શાહીદાના દશે દિશાથી આપણા જીને વિજય મળશે.

ચિરાજ — અસ એજ, લડાઈ અને વિજય એજ મારો હેતુ છે. યરનીર સૈનીક અને મહારથીઓ લડાઈ માટે તૈયાર થાવ.

ચોતરફ “ ભવાનીની જય ” “ શિરાજ મહારાજની જય ” ના પોકાર થયા અને સત્રા વીખરાવા માંડી. પેલા ના આંખેના રજપૂતે રઘુનાથ માંમે તિરજી કટાક્ષ નાંખીને આસવા માંડ્યું.

[લેખક — ગ્રીયુત પાંડેય ગંગાવિષ્ણુ શાસ્ત્રી.]

આયોદ્યથી મહર્ષિ ધૌમ્યના બીજા શિષ્યનું નામ ઉપમન્યુ હતું. ઉપમન્યુ ગુરુજને ત્યાં રહી વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા અને યથાશક્તિ ગુરુની સેવા કર્યા કરતા હતા, એક દિવસે ગુરુજને તેને કહ્યું, ઉપમન્યુ ! તમે ગાયોની રક્ષા કર્યા કરો અને તેને ચરાગ્રા કરો, આજથી તમને તે કામ હું મોપુ છું, અને તે કાર્ય બરાબર બજાવવું એ તમારું કામ છે. ગુરુજન ઉપમન્યુ આજા મળતાજ તે દિવસથી ગાયો ચરાવવા લાગ્યા.

ઉપમન્યુનો હમેશનો એ નિયમ હતો કે, આખો દિવસ જગલમાં ગાયો ચરાવવી અને સાંજે આશ્રમમાં આવી ગુરુજને પ્રણામ કરી બેસવું. ગુરુજ તેને જમવાને માટે કંઈ કહેતા નહિ તેમ તે પણ ત્યાં કંઈ જમતો નહિ, પરંતુ ઉપમન્યુ હમેશાં પ્રસન્ન અને હૃદય-પુષ્ટ જણાતો. તેને આવી સ્થિતિમાં જોઈ એક દિવસે ગુરુજને પ્રશ્ન, વત્સ ઉપમન્યુ ! તું જમી છે કે જોયો તારૂં શરીર આતુ મજબૂત જણાય છે ? સરસ સ્વભાવી ઉપમન્યુ હાથ જોડી બોલ્યો, ગુરુજ ! ગાયોને જમવમાં લઈ જઈ ચરવાનો યોગ્ય જવાબા છૂટી મુઠ્ઠી ફરે છે. ત્યારે તે ચરવા લાગે છે ત્યારે હું ઊદરનિર્વાહને માટે બીજા માગી લાવું છું, અને તે પ્રમાણે મારૂં જીવન ગુજરે છે. ગુરુજને કહ્યું. પુત્ર ! કાંઈ પણ વસ્તુ ગુરુને જણાવ્યા સિવાય ખાઈ લેવી એ શિષ્યનો ધર્મ નથી. હવથી બીજામાં તને જે મળે તે મને બતાવજે, અને જો હું તે આપુ તો ખાવું, નહિતો ન ખાવું. ઉપમન્યુએ 'બહુ સારું' કહી તે દિવસથી બીજામાં જે વસ્તુ મળવા લાગી તે ગુરુને સમર્પણ કરવા માડી, પરંતુ ગુરુજ તેને જમવાને માટે કહેતા નહ.

જે ચાર દિવસ તો ઉપમન્યુએ આ પ્રમાણે ગુજાર્યા પરંતુ પછી ન ચાલ્યું. કેમકે જમ્યા વગર દેહ નિભાવવો અને ગાયો ચરાવવાનું કામ કરવું એ કેમ બની શકે ! હવે ઉપમન્યુ બે વખત બીજા માગવા લાગ્યો. પ્રથમની બીજા ગુરુજને અર્પણ કરેલો અને બીજી વખતની બીજાથી દેહ નિભાવવા લાગ્યો અને ગાયો ચરાવવા લાગ્યો.

દેવતાક દિવસ વિત્યા બાદ એક દિવસ ઉપમન્યુ જગલમાંથી આશ્રમમાં આવી ગુરુજને પ્રણામ કરી આજા લઈ પામે બેઠો. ત્યારે ગુરુજને તેને ફરી પ્રશ્ન, ઉપમન્યુ ! આખો દિવસ તું ગાયો ચરાવે છે, અને જે કંઈ બીજા મળે છે તે તું મને અર્પણ કરી દે છે, છતાં પણ તું આવો બગવાન કેમ જણાય છે ? માટે ખરેખર કહે. ત્યારે ઉપમન્યુએ ખરેખરી બાબત જણાવી દીધી, કેમકે જીવું મોલકું એ, તે શીખ્યો જ નહોતો.

•ઉપમન્યુની વાત સાંભળી ગુરુજ હૃદયમાં તો ધણી જ પ્રમન્ન થયા, પરંતુ ઉત્તરથી

ધમટી આગી જોડ્યા, ઉપમન્યુ ! આ તમારૂં કાર્ય ન્યાયપૂર્વક નથી. કેમકે આવી રીતે બે વખત બીજા માંગવા જાય તો વખતસર ગાયોને ચરાવવાનું અને પાણી પીવડાવવાનું કેવી રીતે બની શકે ? અને તારા મિત્રા જીભ ને બીજા માંગીને જ ગુજરાન ચલાવતા હોય તેને તું આડખીત કે ? યદ્યપે તું બે વખત બીજા માંગી લાવે તો બીજાને કેવી રીતે મળી શકે. આથી બીજાને નુકશાન થાય અને તને લોભી સમજી લેશે તારા પર વિશ્વાસ નહિ ગળી શકે. માટે આજથી તારે તે કામ છોડી દેવું.

ઉપમન્યુએ માથું નમાવી ' જેવો આગા ' કહી, તે દિવસથી બીજા માંગવાનું છોડી દીધું જમ્યા વગર પેટની અગ્નિ કેવી રીતે ચાલે તે યદ્યપે શકે. યોગ્ય દિવસ તો ઉપમન્યુએ એમને એમ ચલાવ્યું, અને ગાયો ચરાવવા લાગ્યો, પરંતુ પછી નહિ સદન થવાથી ગાયોનું દુધ પીવા લાગ્યો.

એક દિવસ ઉપમન્યુ ગાયો ચરાવી લાવી બાવનો હતો એવામા ગુરૂએ તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું, ઉપમન્યુ ! જે બીજા તું માંગી લાવે છે તે મને આપી દે છે, અને ફરી ક્યાંક માગવા જતો નથી તો પછી તું તારો નિર્વાહ કેવી રીતે કરે છે કે જેથી તું જેવો ને તેવો જ મજબુત જણાય છે ? ગુરૂ તા આ સલાહનો જવાબ ઉપમન્યુએ યથાતથ જણાવ્યો. ગુરૂ દોષાતુર થઈ જોડ્યા, અરે ઉપમન્યુ ! શું એ ન્યાય છે ! મેં તને ગાયો ચરાવવાને માટે રાખ્યો છે કે તેનું દુધ પીવાને માટે ? અમરદાર ! આજથી દુધ પીવ નહીં, નહીં તો પરિશ્રામ સાફ નહીં બાવે. ઉપમન્યુએ ' તપાસ્તુ ' કહી તે દિવસથી દુધ પીવાનું પણ તણ દીધું.

કેટલાક દિવસ એ પ્રમાણેવિત્યા ગાદ એક દિવસ ઉપમન્યુ જ ગલમ માણે વગર રહ્યો હતો તે વખતે તેને કુધા બાળી તેણે વિચાર કર્યો કે, દુધ પીવાની તો ગુરૂની આજ્ઞા નથી, પરંતુ વાછાડાએને દુધ પીવાના વખતે ગાયોના રતનમાંથી જે શીશુ નીચે પડે છે તે પીવામા કાષ્ટ હોય નથી. એમ કરવાથી ગુરૂની આજ્ઞા પગાયે અને પ્રાણની પણ ન્યાય થશે. એ દિવસથી ઉપમન્યુ શીશુ પીને ગાયો ચરાવવા લાગ્યો. દુર્વાર્થત પણ એમા પણ હોય છે. ઉપમન્યુ પર કૃપા કરી વાછાડાઓ જાણી જોઈને વધારે શીશુ નીચે પાડવા લાગ્યા. આથી ઉપમન્યુનું શરીર વધારે હજીવટ થતું ગયું.

ગુરૂએ તેને પ્રથમની મારફ હજીવટ ભેષ એક દિવસ ફરી પૂછ્યું કે ઉપમન્યુ ! તું સાચે સાચુ કહે કે, કાંઈપણ ભોજન ક્યાં વગર અને પરિશ્રમ ક્યાં છતાં તું આગે મજબુત કેમ જણાય છે ! ઉપમન્યુએ કહ્યું, મહારાજ ! વાછાડાઓ ધાવતી વખતે જે શીશુ નીચે પડે છે તે ચાટી જઈને હું મારો નિર્વાહ ચલાવું છું, અને તેથી જ હું આગે જણાઉં છું.

ગુરૂ કહે, ઉપમન્યુ ! તું ધણેજ નિર્ભય જણાય છે. આ નાના વાછાડાએને તું અંતરાય કેમ થઈ પડે છે ? તારે જે આરા કહેતા મુજબ કામ કરવું હોય અને અન્યાય કરવો હોય તે બંને એક નથી, નહીં તો પછી તું તારે ઘેર ચાલ્યો જા.

ઉપમન્યુએ હાથ જોડી કહ્યું, ભગવાન ! ' ક્ષમા કરો, હવે હું આતુ કામ નહીં કરું. ' તે દિવસથી ઉપમન્યુએ શીશુ પીવાનું પણ છોડી દીધું. એક દિવસ તે વનમાં ગાયો ચરાવતો હતો તે વખતે તેને કુધા બાળી તેણે ધણું ધૈર્ય ગાળ્યું, પરંતુ જે મુઠા મદન ફરી શરૂ થઈ. કુધાને માટે તો વિશ્રામિત્રે કૃપણ ભોજનનો સ્વિકાર કર્યો હતો. કુધાનો

પીઠા ટાળવાને માટે દરેક માણસ હવશમાં હથકું કાપી કરવાને તૈયાર થઈ જાય છે. તેને કુધા શાન્ત કરવાને માટે ખીજો કોઈ ઉપાય નહીં મુકવાથી પાસે ઉગેલા આકાંક્ષા લીલા પાન ખાઈ કુધા શાન્ત કરી, પરંતુ તે પાનની કડવાઈને લઈ તેનું માથું મગી ગયું તે બંને આખે આંધળો થયો અને બેહોશ બની જઈ રસ્તામાં ચાલતા એક કુવામાં પડી ગયો. પાણીમાં ડુબવાથી અને ગોથા ખાવાથી આકાંક્ષા પાનની ગરમી કાંઈક શાન્ત થઈ અને તેને કાંઈક શુદ્ધિ આવી, પરંતુ અધાપાને લઈ બહાર નીકળવાનો ધણો પ્રયામ કર્યો, પણ નીકળી શક્યો નહીં દિવસ અસ્ત થઈ ગયો છતાં ઉપમન્યુ ગાયોને લઈ કેમ ન આંખો જેથી ગુરૂજને ચિતા થવા લાગી અને શિષ્યોને પુછા લાગ્યા. શિષ્યોએ કહ્યું, મહારાજ ! હમેશાં ઉપમન્યુ વખતમગ આવી જાય છે અને આજે નહીં આવવાથી કાંઈક ખાસ કારણ હોવું જોઈએ,

ગુરૂજને કહ્યું, મેં સર્વ પ્રકારના બોજનનો ત્યાગ કરાવ્યો તેથી 'ઉપમન્યુ' કદાચ કોષને વશ થઈ આંખો નહીં હોય, ચાલો આપણે તેની તપાસ કરીએ એમ કહી ગુરૂજ શિષ્યોને સાથે સ્થૂં વનમાં ગયા અને તેને બોળવા લાગ્યા પરંતુ પત્તા નહીં ધાગવાથી બેરથી મોટા અવાજે બોલાવવા લાગ્યા. ઉપમન્યુએ ગુરૂજનો અવાજ સાંભળી કુવામાંથી જવામ આપ્યો, કે ગુરૂજ ! હું આ કુવામાં પડ્યો છું, કૃપા કરી મને જલ્દી બહાર કાઢો.

ગુરૂજને કહ્યું, તું આ કુવામાં કેવી રીતે પડ્યો ?

ઉપમન્યુએ કહ્યું, હું કુધા સહન કરી શક્યો નહીં, જેથી મેં આકાંક્ષા પાન ખેંટ બરીને ખાધા, અને તેની ગરમીને લઈ આંધળો થઈ ગયો અને આ કુવામાં પડી ગયો.

ગુરૂજ કહે, તું અશ્વિનીકુમારની સ્તુતિ કર, તેઓ પ્રમત્ત થઈ તને દેખતો કરી દેશે.

ઉપમન્યુ ગુરૂજના કહેવા મુજબ અશ્વિનીકુમારની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, તેની સ્તુતિથી તેઓ તુરંત જ દાગર થયા અને બોલ્યા, ઉપમન્યુ ! હું તારી ગુરુભક્તિ અને સ્તુતિથી હમેશા પ્રસન્ન છું હું તારે માટે આ એક દિવ્ય પદાર્થ લાગ્યો છું, તેવું તું બોજન કર, તાગ નેત્ર તુરંત જ સારા થઈ જશે.

ઉપમન્યુએ કહ્યું, મહારાજ ! શું આપ મારી પરીક્ષા કરો છો ? હું ખરૂં કહું છું કે, મારા ગુરૂની રજા લીધા વગર, અને તેમને જતાગ્યા વગર હું તે દિવ્ય પદાર્થનું બોજન નહીં કરી શકું, બલે મારા નેત્ર સારા થાય કે ન થાય. આપને મારી રક્ષા કરવી 'ધે' તો કરો.

અશ્વિનીકુમારે કહ્યું તારા ઉપર આવો નિર્દયતાનો બરહદાર ચનાવનાર ગુરૂજ ત્રણે આવી શ્રદ્ધા રાખવી એ તારી મુખ્યતા છે, તું કુવામાં પડ્યો અને આ સ્થિતિ બોગવી રહ્યો છું એ તારા ગુરૂની કૃપાનું પરિણામ છે. તું આ પદાર્થ ખાઈ જા, ફરી તને કોઈ આપ નહીં થાય.

ઉપમન્યુએ કહ્યું, ગમે તેમ થાય, બલે હું જન્મમર આ દયામાં પડી રહું, પરંતુ મારા ગુરૂને સમર્પણ કર્યા વગર અને તેમની આજ્ઞા લીધા વગર હું તે ખાઈ નહીં શકું. તેમણે મને બોજન અને વસ્ત્રાદિ આપી લજ્યાગ્યો છે, તેમનો મારા ઉપર ધણો જ ઉપકાર છે. તેઓ મને બલે ગમે તે સ્થિતિમાં રાખે, પરંતુ મારું કર્તવ્ય તો હમેશાં તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જડું છે.

અશ્વિનીકુમારે કહ્યું, તારા ગુરુએ જ મને તારી પાસે મોકલ્યો છે, અને તને ખવરાવવાનું કહ્યું છે. હવે તારે ખાવામાં શું હરકત છે ? લે ખાઈ જા, અને નિરોગી બન.

ઉપમન્યુએ કહ્યું અંરે બાપ ! જેવું ગુરુજીએ તારા પ્રત્યે વર્તન ચલાવ્યું તે પ્રમાણે તેની સાથે વર્ત. એ ક્યાનો ન્યાય કે તને તે કુખ્ય આપે અને તું તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે ? મને હાથે તારી વાગે પ્રીતિ પણ અરસપરમ હોવી જોઈએ સુદ્ધિમાન મનુષ્યે મરંથા પોતાના કાર્યનું સાધન કરવું જોઈએ.

ઉપમન્યુએ કહ્યું, ભગવાન ! હું આપને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરું છું કે, હવે આપ આ બાપતમાં મને કાંઈ ન કહેશો.

અશ્વિનીકુમાર, ઉપમન્યુની આવી ગુરુમક્તિ જોઈ ધણી જ પ્રમોદન થયા, તેમની કૃપાથી ઉપમન્યુનાં નેત્ર પ્રથપ દર્શાવેલાં તેવા ઘણ ગર્ભા અને આશીર્વાદ આપેલા કે, ગૃહ કરતાં પણ સમાગમાં તારી ખ્યાતિ વધશે.

અશ્વિનીકુમાર અને ઉપમન્યુ વચ્ચે જે વાતચીત થઈ હતી તે ગુરુજી ત્યાજ શિશો સાથે ઉભા ઉભા સાંભળી રહ્યા હતા અને મનમાં તેથી પ્રથંસા કરી રહ્યા હતા અને ઉપમન્યુ દ્વારા જ્ઞહાર નીકળ્યો કે તુરંત તેની દષ્ટિ ગુરુજી પ્રત્યે પડી તે દોડીને ગુરુના પગે પડવા જતો હતો, પરંતુ તેને ઉભો કરી છાતી સર લગારી બેઠી પડ્યા અને પ્રેમથી તેનો હાથ પકડી ગુરુજી બોલ્યા, પુત્ર ઉપમન્યુ ! મેં તને ધણું કष्ट આપ્યું છે, અને તારી ધણી રીતે પરીક્ષા કરી, પરંતુ તું નિષ્ફળ ન નિવડ્યો. ગુરુ પ્રત્યે શિષ્યનો જે ધર્મ છે તે તે ખરાખર બતાવ્યો છે. દોષ શિષ્ય આવી રીતે કष्ट મહન કર્યા વગર વિદ્યાભ્યાસ કરી-વકતો નથી. તને અને તારા માતા પિતાને ધન્ય છે. મને ધણો જ આનંદ થયો છે અને તને આશીર્વાદ દઉં છું કે, તારું કલ્યાણ યાપ સર્વ વેદ વેદાન્ત તને એની મેજે સુરુચુ થાય અને લોકમાં તારી પ્રતિષ્ઠા વધે.

આજ્ઞાકાંક્ષા નવયુવકોએ આ બાપન બહુ જ ખ્યાનમાં રાખી જોઈએ પ્રાચીન ઋષિ ગણ આ પ્રમાણે કष्ट મહન કરી ગુરુમક્તિ અને વિદ્યાભ્યાસ કરતાં અને ત્યારે જ હજી સુધી આ સંસારમાં તેમની કાર્તિ રહ્યા રહી છે.

જે કાંઈ કહે કે, ગુરુજીએ શિષ્યની સાથે આવું ખરાબ વર્તન કરી કુખ્ય દોષ કે જેવું કામ એક નીચ માણસ ધણ ન કરે, તેનો ખુલાશો એજ કે, પરીક્ષા કष्ट વગ ધણ સહે નહીં. મુરજીને પણ અમિમા તપાવે છે ત્યારે જ શુદ્ધ થાય છે. દાખલા તરીકે, વિષ મિત્રે હરિશ્ચંદ્રને, વામન વ્રજવાને ગંધી ગાળને, વિષ્ણુએ મહર્ષિજનને પરીક્ષાને માટે થોડું કष्ट આપ્યું હતું ? આ કष्ट પાસે એ કष्ट કાષ્ઠપણ હીમાચમાં નથી. ભક્તિની પરીક્ષા કष्ट વગર થઈ શકતી નથી.

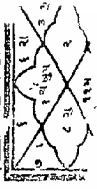
[illegible][illegible]

ગાંધી ૧૮૪૫-૪૬ ના બારે રાશીના આય પદ વરો									
રા	મિ	ક	મિ	ક	મિ	ક	મિ	ક	મિ
૨	૧૧	૧૧	૧૧	૧૧	૨	૫	૮	૮	૫
૨	૧૧	૨	૨	૧૧	૨	૫	૧૧	૧૧	૫
૨	૧૧	૨	૧૧	૨	૧૧	૨	૧૧	૨	૧૧
૨	૧૧	૨	૧૧	૨	૧૧	૨	૧૧	૨	૧૧

[illegible]

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

[illegible]

[illegible]

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.]

નવેમ્બર સને ૧૯૨૩

[અંક ૯ મો.

ઈષ્ટાશ્રિત સાધકના અભયોદગાર.

(ધન્ય ધન્ય આ વિશ્વમા તેજ મતિ, એ લય.)

ગાજે ગાજે ભારે શિરે વિશ્વપતિ, પછી યાત્રી લીતિ; ગાજે
 જેના આધારે ત્રિભુવન સ્થિત છે, જેના આશ્રય નીચે સર્વતું હિત છે,
 તેના હસ્તની મારા પૃથકે સ્થિતિ, ગાજે
 જેના અભયોદ રક્ષકબલથી, રક્ષાય સર્વ અનાદિ સમયથી,
 તેની મર્યાદામા ખેલું અતિ; ગાજે
 મનમતિ વાણીના પ્રેરક જે છે, સોપી કરણ સુજ તે સત્તા નીચે,
 ધારું અખંડ હું મસ્ત વૃત્તિ, ગાજે
 રંક બકરી સિંહનો આશ્રય લઈ, ગજના મસ્તકપર બેઠી ચઢી જઈ
 (તેમ) પડરિયુ શિરે ચડું પ્રભુ બલથી; ગાજે
 વાયુ બલે વૃણ જેમ ઉડીને, બેસે જઈ મસ્તકે નરપતિને,
 તેમ ઉડું બ્રહ્મધામ પ્રતિ, ગાજે
 પ્રભુ આશ્રિત મને જાણી પ્રતિકુલ, અહ્ય પલ્લુ થઈ જાતું અનુકુલ,
 ત્યાં મારી કોણ કરે પડતી; ગાજે
 સ્વાસ્થ્ય, સામર્થ્ય ને શાંતિ અપરિમિત, ભોગવી વૃત્તિ આ મારી
 સતત હિત, ગાજે
 પરમ પ્રસન્નતા અનુભવતી, ગાજે
 ઉપેન્દ્ર ગુરુબલે રક્ષાઈ રહું છું, બ્રહ્મ જાને હું અખંડ લહું છું.
 દશદિશ સુજ જય શ્રી ગાજતી; ગાજે
 શ્રીં ઉં

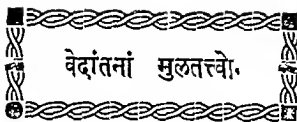
દ્વાદશ પંજરિકા સ્તોત્ર.

(શ્રીમદ્બ્રહ્મરાયણ વિરચિત ગ્રુણ સંસ્કૃત ઉપરથી)

(છુલુ ત્યા ચુધી જગજ્જન, બુધર બુધ્યા રાખીશ મા—એ રાગ)

- મૂઠ તણ કે ધનની તૃષ્ણા, સંતોષે મુખ માની લે,
ધર્મથી ધંધો કરતાં આવે, જ્ઞાનંદ તેથી માની લે..... ૧
- અર્થ અનર્થતણો છે હેતુ, તેથી મુખ નવ માનીશ છ રે,
ધનવાનોને ભય છે મોટો, મોહ ન મનમાં રાખીશ છ રે; ૨
- કોણ પુત્ર ને નારી તારી, વિચિત્ર ભવ આ ભારે છ રે;
ક્યાંથી આવ્યો ક્યા વળી જાવું, તરવ જ તે જ વિચારે છ રે. ૩
- ગર્વ ન કર ધન જન જોળનનો, ક્ષણમાં નાશ જ થાયે છ રે;
માયામય આ અખિલ જગતને, જાણી ઈશ્વર જાણે છ રે. ૪
- કામ ક્રોધ મદ મોહ તણને, આત્માતુભવ કરજે છ રે,
આત્માકેશ જ્ઞાનવિના જન, નરકવાસમા ચડ્યે છ રે. ૫
- રીતજ વૃક્ષને છાંયે વાસો. બૂપર શૈયા કરવી છ રે;
સર્વ જોગનો ત્યાગ કરીને, અવિચળ શાંતિ ધરવી છ રે. ૬
- શત્રુ મિત્ર ને પુત્ર બંધુમા, વિશ્વ સધિ ન કરજે છ રે,
સમાન દૃષ્ટિ રાખ સરવમા, જો વિશ્વપદ ધરજે છ રે. ૭
- એકજ વિશ્વ વ્યાપક હુંમા, હુંમા યજુ એ ભરિયો છ રે,
સર્વ ક્યાનમા વસિયો બુધર, સેદ સકળ હું છોડે છ રે. ૮
- પ્રાણાયામ જ પ્રત્યાહારે, નિયમ વિત્રેક વિચારે છ રે,
જપને મંત્ર સમાધિ ધારી, ધારણા ધ્યાન ન છોડે છ રે. ૯
- કમળપત્રપર જળતું ગિંદુ, તેલું અદિત્યર જલિત છ રે;
વ્યાધિ મોહથી વિશ્વ ગળાયું, શોકે છેક હણાયુ છ રે. ૧૦
- તારે ચિતા શેની પ્રાણી, ઈશ્વર દીનદયાળુ છ રે,
રાખ ભરોસો તેનો હૃદયે, સદ્વર્તન શુભ સેવી છ રે. ૧૧
- સદશુદ્ધના ચરણાણુજ સેવ્યે, મોક્ષ અમુલ્ય મળયે છ રે;
મન, ઇન્દ્રિયગ્રણુ નિયમે રાખે, નિરખે તે હરિ હૃદયે છ રે. ૧૨
- દ્વાદશ શ્લોક તણા શુભ સારે, ભવસાગર જન તરતા છ રે,
સાશસાર વિવેક ન સમજે, તે જન નરકે સડતા છ રે. ૧૩

—સાધજી વિદેશ્વર જાની.

વેદાંતનાં મુલતત્ત્વો.

(લેખક—અક્ષનિષ મહાત્મન શ્રી નયુરામ શર્મા.)

[અનુસંધાન અતીકથી]

૬

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે:—“હે સામ્ય ! વહો ચાર છે, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ ને અથર્વવેદ. તેમાં યજુર્વેદના બે પ્રકાર છે. કૃષ્ણયજુર્વેદ ને શુક્લ-યજુર્વેદ. સર્વેહતા, બ્રાહ્મણ, આરણ્યક ને ઉપનિષદ એ સર્વની વેદમાં ગણના થાય છે. વેદોની મુખ્યપ્રવૃત્તિ બ્રહ્મના સ્વરૂપનો અને બ્રહ્મસ્વરૂપના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાક્ષાત્ સાધનોનો ઉપદેશ કરવો એ છે, અને તેની ગોચુપવૃત્તિ અંતઃકરણની શુદ્ધિનાં ને તંત્રી એકાગ્રતાનાં સાધનોનો ઉપદેશ કરવો એ છે. સં-હિતાભાગમાં, બ્રાહ્મણભાગમાં ને આરણ્યકભાગમાં પ્રધાનપણે અધિકારાનુસાર ચિત્તશુદ્ધિના હેતુભૂત કર્મોનો ને તેનાં સાધનાદિનો ઉપદેશ છે, અને ઉપનિષદ ભાગમાં પ્રધાનપણે બ્રહ્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ અને બ્રહ્મસ્વરૂપના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાક્ષાત્ સાધનોનું નિરૂપણ છે. વેદમાં કેટલેક સ્થલે સક્રામકર્મોનું અને કૌમ્બક સ્થલે પોતાના કે પોતાના યજ્ઞમાનના શત્રુનો વિનાશ કરવાના સાધનરૂપ અ-ભિચારકર્મોનું જે નિરૂપણ જોવામાં આવે છે તે નિરૂપણનું કારણ આ પ્રમાણે છે:—પોતાનું અને પોતાના સગાવહાલાઓનું શરીર નીરોગ ને હઠ હોય, તથા નિવાસસ્થાન, સોનુરૂપું અને ગાય આદિ ઉપયોગી પશુઓ પોતાના ને અતિ ધિઓના ઉપયોગપૂરતાં પ્રાપ્ત હોય, અને શત્રુઓ તથા હિંસક પ્રાણીઓ અ-પકાર કરી શકે એવી પોતાની સ્થિતિ ન હોય તો જિજ્ઞાસુ મનુષ્ય બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના સાધનોનો અવ્યાસ પ્રસન્ન મને કરી શકે માટે એક આદિ લૌકિક સક્રામકર્મોથી લિન્ન યજ્ઞાદિ અલૌકિક સક્રામ કર્મોનો ઉપદેશ વેદમાં કેટલેક સ્થલે ક્યો છે. વળી આવા કર્મો કરવાથી તેના ફલની પ્રાપ્તિવડે તે કર્મ કર-નારને વેદનાં તે વચનોનો મહિમા સમજાઈ વેદનાં તે વચનોમા શ્રદ્ધાનો વધારો થઈ વેદ પ્રતિપાદન કરેલાં અંતઃકરણની એકાગ્રતાના તથા બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં અભિરુચિ પ્રકટે છે. અને આગળ જતાં તે જિજ્ઞાસુ થઈ બ્રહ્મવિ-ચારમાં ને તેના સાધનોના અવ્યાસમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકે છે. જેમનાં અંતઃકરણો

તીવ્ર દ્વેષથી ભરેલાં હોવાથી જેઓ પોતાના શત્રુને ક્ષમા આપી શકતા નથી, વા તેમના ઉપર ક્યા કે પ્રેમ રાખી શકતા નથી, પણ જો થઇ શકે તો તેમનું ઘણામાં ઘણું અનિષ્ટ કરવાને ઇચ્છે છે તેમને પણ શાસ્ત્રની મર્યાદામાં લાવવા તથા પોતાના કર્મના પરિણામનો વિચાર કરાવી તેમના અંતઃકરણમાં રહેલા તીવ્ર દ્વેષના સંસ્કારોને શિથિલ કરવા વેદમાં અભિચારકર્મનો ઉપદેશ કરેલો છે પોતાના શત્રુને વિષ આપીને એના નિવાસસ્થાનને અગ્નિ લગાડીને, અથવા એકાંતમાં શસ્ત્રાદિ ભારીને ન ભારતાં તેને અભિચારકર્મ વડે મારવાની ઇચ્છા કરે તો તેને શાસ્ત્રનાં તે વચનમાં વિશ્વાસ આવતા આગળ ઉપર શાસ્ત્રનાં નિષ્કામકર્મબોધક, ઉપાસના બોધક ને બ્રહ્મસ્વરૂપબોધક વચનોમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ હોવાથી, અને શાસ્ત્રમાં અભિચારકર્મનું ક્વંત અભિચારકર્મ કરનારને નરક પ્રાપ્તિ કહેલું હોવાથી પોતાના શત્રુને ભારી નાંખવાનો તેના અંતઃકરણમાં વેગ ઉપજાવનાર દ્વેષ શિથિલ થવાનો સંભવ હોવાથી, તેવા અંતઃકરણવાળાને કમથી કહ્યાણુને માગે ચડાવવા વેદમાં અભિચારકર્મનું પ્રતિપાદન કરેલું એવામાં આવે છે.

અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના અંતઃકરણના એકાગ્રતા થઇ શકે નહિ, અને અંતઃકરણની એકાગ્રતાવિના બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થઇ શકે નહિ માટે વેદનો કર્મનું નિરૂપણ કરનારો ભાગ પરંપરાવડે બ્રહ્મના જ્ઞાનમાં ઉપયોગી થાય છે અંતઃકરણની એકાગ્રતા, સૂક્ષ્મતા અને વિવેકાદિ સાધનવિના વેદાંતનું શ્રવણ મનન ને નિદિધ્યાસન થઇ શકે નહિ, ને તે વિના બ્રહ્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થઇ શકે નહિ, તેથી એવાં સાધનોનો ઉપદેશ કરનાર વેદનો ભાગ પણ બ્રહ્મના જ્ઞાનમાં સાક્ષાત્કાર ઉપયોગી થાય છે. એવી રીતે સર્વે વેદાંતનું તાત્પર્ય અદ્વિતીય બ્રહ્મના નિરૂપણમાં છે એમ જાણવું.

આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગાધર્વવેદ ને અથર્વવેદ એ ચાર ઉપવેદોનાં નામો છે. આયુર્વેદમાં સ્થૂલશરીરના સર્વ ભાગોનું, સ્થૂલ શરીરને થતા બહુવિધ રોગોનું, તે રોગો ઉત્પન્ન થવાના હેતુઓનું, તે રોગોને તથા અન્ય પીડાઓને દૂર કરવાના ઉપાયોનું, આહારના પદાર્થોના તથા જલના ગુણદોષોનું, સ્થૂલ શરીરને પુષ્ટ તથા ઝલવાનું કરવાના ઉપાયોનું, અને સ્થૂલ શરીરને નીરોગ રાખવા માટે વર્ષના વિભાગરૂપ ઋતુઓમાં કેવા આહારાદિનો ઉપયોગ કરવો તથા કેવું વર્તન રાખવું તેનું નિરૂપણ કરેલું છે. એ આયુર્વેદનું મુખ્ય તાત્પર્ય વૈશાગ્યની તથા અંતઃકરણની શુદ્ધિની પ્રાપ્તિદ્વારા બ્રહ્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિમાં છે. સ્થૂલશરીરના વિભાગોનો, તેની સ્વાસ્થાવિક મતિનતાનો, તે સ્થૂલશરીરને પ્રાપ્ત થતા બહુવિધ રોગોનો, ઔષધાદિવડે દૂર કરેલા રોગોનો પુનઃ આવિર્ભાવ થાય છે તેનો ને સ્થૂલશરીરના વિનાશીયણાનો શાતયિતો વિચાર કરવાથી

પુણ્યવાન સમજી મનુષ્યને સ્થુલશરીરનું કૃત્તિતપણું સમજાય છે, અને એવા તુચ્છ સ્થુલશરીરવડે તુચ્છ વિષયોને લોગવવાની લાલસા રાખવી તે મનુષ્યના મનનું એક પ્રકારનું કંગાલપણું વા ગાંડપણું છે એમ સમજાઈ તેને સ્થુલ શરીરમાં ને શબ્દાદિ વિષયોમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, સ્થુલશરીરને નીરાગ રાખવાના ઉપાયોને જાણીને તેને આચારમાં મુકવાવડે મનુષ્યનું સ્થુલશરીર બહુધા નીરાગ રહેવાથી તેના મનની સ્વસ્થતા જળાય છે, ને જો તેનું મન સ્વસ્થ હોય તો તેનાથી બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો સાધી શકાય છે તથા જો પોતાને રોગનિવૃત્તિના ઉપાયો જ્ઞાત હોય અને પોતાની પાસે રોગની નિવૃત્તિ કરનારાં ઔષધો હોય તો નિષ્કામજીવિથી રોગીને તેના રોગની નિવૃત્તિના ઉપાયો બતાવવાથી તથા તે રોગને નિવૃત્ત કરનારું ઔષધ આપવાથી થતા પુણ્યદ્વારા તેમ કરનારના અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે, અને અંતઃકરણની તે શુદ્ધિ વિવેકાદિની પ્રાપ્તિમાં હેતુભૂત થઈ વેદાંતના શ્રવણાદિવડે બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં હેતુ થાય છે.

ધનુર્વેદમાં આયુધોતુ, તેના ઉપયોગનું, અસને લગતા મંત્રોતુ, સેનાની વ્યુહરચનાતુ તથા આયુધોતો ઉપયોગ કરનારા અધિકારીતુ વર્ણન કરેલું છે. ક્ષત્રિયોને અને રાજાઓને પોતાના રક્ષણમાં તથા અન્ય આયુધરહિત નિર્ભલ ને નિરપરાધીનના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી થાય છે, અન્ય વર્ણને પણ પોતાના ને નિર્ભલ તથા નિરપરાધીના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી મણાય છે. ધનુર્વેદના જ્ઞાનથી શત્રુઓથી ને હિંસક પ્રાણીઓથી પોતાનું રક્ષણ કરવાના સામર્થ્યવડે પોતાના અંતઃકરણમાં નિર્ભયપણું રહેવાથી આગળ ઉપર વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરી બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકવાનો સંભવ હોવાથી, મીનનું રક્ષણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા પુણ્યવડે અંતઃકરણની પવિત્રતાદ્વારા વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવા માટે અનુકૂલતા થવાથી, અને બલવાનવડે નિર્ભલનો પરાભવ તથા મરણ થવાનો સંભવ સ્પષ્ટ જણાવાથી આ ધનુર્વેદનું જ્ઞાન સાચી શાંતિ ને સાચું સુખ આપવા સમર્થ નથી એમ પુણ્યવાન મનુષ્યને સમજાઈ વૈરાગ્યદ્વારા તેનું અંતઃકરણ વેદાંતના શ્રવણાદિમાં પ્રવૃત્ત થવાનો સંભવ હોવાથી ધનુર્વેદનું પરમપ્રયોજન પણ જીવને અદ્વિતીય બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવવારૂપ મોક્ષ છે.

(અપૂર્ણ)

હુન્નરવિજ્ઞાનનું નવું વર્ષ કાર્તિક માસથી શરૂ થયું છે માટે દરેક આહુકને હુન્નરવિજ્ઞાનના આહુક થવા ભલામણ છે. હુન્નરવિજ્ઞાનમાં કેવા વિષયો આવે છે તેને માટે પહેલા વર્ષની અનુક્રમણિકા આ અંકમાં આપી છે તે જાંચવાથી ખાતરી થશે.

પરમેશ્વર એકજ છે. જીવ અને ચિત્તની અભેદતા છે. દેહ મરે છે આત્મા અમર છે, એવો ઉપદેશ કરી લોકોનેા હૃદયમાં દર કર્યો. ચંકરાચાર્યના શિષ્યોએ ભારત વર્ષના લુપ્ત લુપ્ત પ્રદેશમાં ફરીને શૈવધર્મનેા ઉપદેશ કર્યો, અને શિવાલયોની સ્થાપના કરી.

યૂરોપ, અમેરિકામાં વૈદિક ધર્મ.

(જ), સનાતન હિન્દુધર્મ કે વૈદિક ધર્મની શાખાઓ યૂરોપ તેમજ અમેરિકામાં પણ સ્વર્ગસ્થ સ્વામી શ્રીવિવેકાનંદ તથા સ્વામી રામતીર્થ વગેરેના જન્મવંત, કીર્તિવંત અને બોધક ઉપદેશથી સ્થાપિત થઈ છે. જેમાં ધણી યૂરોપિયન સ્ત્રી પુરુષો દાખલ થતાં જાય છે.

વૈષ્ણવ ધર્મની રામાનુજ અને વલ્લભીય શાખાઓ.

(ક) ખાખરે હિન્દુ જીવંત ત્યારે જૈનધર્મ ભરતખંડમાં નહતો, તે ઋજૈન ધર્મનું જોર પડી ભાંગ્યું હતું. તે સમયે ચકરાચાર્યે ચલાવેના શૈવ માર્ગનું જોર વધારે હતું તેથી સઘળા રાજા રાણા એ પથમાં ભળ્યા. પાછળથી વિષ્ણુપથ ફેલાયો. એ પથ ઇ. સ. ના બારમા સૈકામાં રામાનુજ સ્વામીએ દક્ષિણમાં ચાલાવ્યો. તેમણે પ્રથમ મહિમુરના વિષ્ણુ વર્ધમાન નામે શ્રાવક રાજાને વૈષ્ણવ ધર્મમાં આણ્યો. એ સ્વામી સમાધિસ્થ થયા ત્યારે એમના પચના ૭૦૦ મંડ હતા. એમની ગાદીએ પાંચમા આચાર્ય રામાનંદ સ્વામી થયા તેમણે પોતાની ગાદી કાશીમાં કરી, તથા ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મ ધણી ફેલાવ્યો.

+ + + + સોળમા સૈકામાં વિષ્ણુ માર્ગની પડતી થતી જોઈ તૈલગણુમાં જન્મેલા વલ્લભ સ્વામીએ એ પથમાં થોડો ફેરફાર કરી એજ સૈકામાં કૃષ્ણની ભક્તિનેા “પુષ્ટિ માર્ગ” ચલાવ્યો. આજે વાણીઆ, ભાટીઆ, હુવાણા વગેરે ધણી લોકો એ પંથમાં છે, ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મનું જોર વિશેષ છે.

(ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ વિ. ધ. પટ્ટચક્ર પૃ. ૮૫)

શ્રી વલ્લભાચાર્યના ઉપદેશ પ્રમાણે જે ધર્મ હાલ પાળે છે તે વૈષ્ણવધર્મ કહેવાય છે અને વિષ્ણુના ઉપાસકો વૈષ્ણવો કહેવાય છે. હાલ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ તથા ગોકુલ મથુરાની આલુઆલુના વાવવ્ય પ્રાન્તમાં વૈષ્ણવધર્મ વધારે વિસ્તારમાં વિકાસ પામેલો છે તેઓ શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીરાધિકાની મૂર્તિને પૂજે છે. તેના દિવસમાં લુદા લુદા સમયે વિવિધ પ્રકારે દર્શન થાય છે. વૈષ્ણવો શ્રીનાથજીની તથા શ્રીરણુછાંડજીની જમીઓની ભાવપૂર્વક પૂજા કરે છે. કાઠિયાવાડના પશ્ચિમ કિનારે અરબીસમુદ્રને તીરે આવેલું દારકા નામનું શ્રીકૃષ્ણનું બધાવેલું શહેર છે. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ અને લક્ષ્મીજીની મૂર્તિઓ છે તે ઉપરાંત બીજા પ્રસિદ્ધ મંદિરો ધણાં છે, જેમાંનું એક “જગત્ મંદિર” નામે ઓળખાય છે, તે હિન્દુસ્તાનમાં સર્વથી પુરાણું મંદિર હોય એમ જણાય છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતમાં આવેલું કાઠાર શહેરમાં શ્રીરણુછાંડજીનું પણ મોટું મંદિર છે.

ગોકુલ મથુરા તેમજ જગન્નાથ એ વૈષ્ણવોની યાત્રાનાં પવિત્ર સ્થળો છે, અને ત્યાં વૈષ્ણવ ધર્મનો પૂર્ણ વિકાસ થયેલો માલુમ પડે છે.

x જૈન અને જૈનધર્મ એ બે તદ્દન જુદા ધર્મ નથી પરંતુ જૈનધર્મના મતમાં સાધારણ ફેરફાર કરી સ્થાપિત કરેલા ધર્મને જૈન ધર્મ કહે છે.

પુણ્યવાન સમજી મનુષ્યને સ્થુલશરીરનું કૃત્તિતપણું સમજાય છે, અને એવા તુચ્છ સ્થુલશરીરવડે તુચ્છ વિષયોને યોગવાના લાલસા રાખતી તે મનુષ્યના મનનું એક પ્રકારનું કંગાલપણું વા ગાંડપણું છે એમ સમજાઈ તેને સ્થુલ શરીરમાં ને શબ્દાદિ વિષયોમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, સ્થુલશરીરને નીરાગ રાખવાના ઉપાયોને જાણીને તેને આચારમા મુકવાવડે મનુષ્યનું સ્થુલશરીર બહુધા નીરાગ રહેવાથી તેના મનની સ્વસ્થતા જળાય છે, ને જો તેનું મન સ્વસ્થ હોય તો તેનાથી પ્રજ્ઞજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો સાધી શકાય છે તથા જો પોતાને રોગનિવૃત્તિના ઉપાયો જ્ઞાત હોય અને પોતાની પાસે રોગની નિવૃત્તિ કરનારાં ઔષધો હોય તો નિષ્કામબુદ્ધિથી રોગીને તેના રોગની નિવૃત્તિના ઉપાયો બતાવવાથી તથા તે રોગને નિવૃત્ત કરનારું ઔષધ આપવાથી યતા પુણ્યદ્વારા તેમ કરનારના અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે, અને અંતઃકરણની તે શુદ્ધિ વિવેકાદિની પ્રાપ્તિમાં હેતુબૂત થઈ વેદાંતના શ્રવણાદિવડે પ્રજ્ઞજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં હેતુ થાય છે.

ધનુર્વેદમાં આયુષોનું, તેના ઉપયોગનું, અસને લગતા મંત્રોનું, સેનાની વ્યુહરચનાનું તથા આયુષોને ઉપયોગ કરનારા અધિકારોનું વર્ણન કરેલું છે. ક્ષત્રિયોને અને રાજાઓને પોતાના રક્ષણમાં તથા અન્ય આયુધરહિત નિર્બલ ને નિરપરાધીનના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી થાય છે, અન્ય વર્ણને પણ પોતાના ને નિર્બલ તથા નિરપરાધીના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી ગણાય છે. ધનુર્વેદના જ્ઞાનથી શત્રુઓથી ને હિંસક પ્રાણીઓથી પોતાનું રક્ષણ કરવાના સામર્થ્યવડે પોતાના અંતઃકરણમાં નિર્ભયપણું રહેવાથી આગળ ઉપર વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરી પ્રજ્ઞજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકવાનો સંભવ હોવાથી, ત્રીજાનું રક્ષણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા પુણ્યવડે અંતઃકરણની પવિત્રતાદ્વારા વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવા માટે અનુકૂલતા થવાથી, અને બલવાનવડે નિર્બલનો પરાભવ તથા મરણ થવાનો સંભવ સ્પષ્ટ જણાવાથી આ ધનુર્વેદનું જ્ઞાન સાચી શાંતિ ને સાચું સુખ આપવા સમર્થ નથી એમ પુણ્યવાન મનુષ્યને સમજાઈ વૈરાગ્યદ્વારા તેનું અંતઃકરણ વેદાંતના શ્રવણાદિમાં પ્રવૃત્ત થવાનો સંભવ હોવાથી ધનુર્વેદનું પરમપ્રયોજન પણ જીવને અદ્વિતીય પ્રજ્ઞની પ્રાપ્તિ કરાવવારૂપ મોક્ષ છે.

(અપૂર્વ.)

હુન્નરવિજ્ઞાનનું નવું વર્ષ કાલ્પિક માસથી શરૂ થયું છે માટે દરેક આહુકને હુન્નરવિજ્ઞાનના આહુક થવા લાલ્લામણ છે. હુન્નરવિજ્ઞાનમા કેવા વિષયો આવે છે તેને માટે પહેલા વર્ષની અનુક્રમણીકા આ અંકમાં આપી છે તે જાંચવાથી ખાતરી થશે.

પોતાના વિચારોનેજ સત્ય માનનારા દલામહી ઉમ્મેદક પક્ષના અનુયાયીઓ માનતા હશે કે જુના સ્થિતિયુક્ત 'દોરી' સફળહસ્થે પણ પોતાના જેવા સારા અને જીવનથી કામ કરનારા હશે, અથવા પ્રમાણિકપણે પોતાને જે યોગ્ય જાણે તે કરતા હશે !

આપણા કરતા જુના નિર્જીવપર ઠાઈ મનુષ્ય આવે તો આપણે તેની સાથે પણ મળતા થઈએ છીએ, એવું કહેવાનો ઢોંગ કરવાની જરૂર નથી, પણ તેના સારા આશય વાસ્તે આપણે તેને માન આપવું જોઈએ.

વર્તમાન જીવનનું એક ખરાબ સ્વરૂપ એ છે કે ડારો બીજાનું અશુભ તરફ મળવાને ઘણા આતુર હોય છે, અને તેથી તેઓ દરેક વસ્તુનું જે ખરાબમાં ખરાબ સ્વરૂપ આપે તે શકાય તે આપવાની દેવવાળા માત્રમ પડે છે, અને આપણને જેમણે મદદ કરી કરી હોય, અને જેમના તરફથી મળેલા જ્ઞાન અને પ્રેરણા માટે આપણે ઉપાસ જેમના આત્મા નીચે છીએ, તેવા તરફ જો આવી વૃત્તિ રાખવામાં આવે તેમથી તે ઘણીજ હલકી ગણાય. એક મહાત્માના શબ્દો યાદ રાખો. તે કહે જોવા હું ? "કૃતમતા એ અમારો દોષ નથી." આપણા કરતાં વિશેષ બાધાકરણ ન હોય તે ક્ષમા કરવા ગાંડાની માફક ઢોઢવું એ એક ભતતી બૂલ છે. રાહ જોવી એ એક જાગરોપર વિચાર કરવો—રાહ જોવી અને આગળ ઉપર થું પરિણમવું કરવું એ તે જોવું—તે વધારે ઠહાપણ બર્ણું છે કાળ અને પરિણામ મેળવવાની એકાદ જ રીત છે તે જોવું—તે વધારે ઠહાપણ બર્ણું છે કાળ અને પરિણામ ને નિહિધ્યા એક જ રીત છે તે જોવું—તે વધારે ઠહાપણ બર્ણું છે કાળ અને પરિણામ નહિ, તેથી એક જ રીત છે તે જોવું—તે વધારે ઠહાપણ બર્ણું છે કાળ અને પરિણામ સાક્ષાત એક જ રીત છે તે જોવું—તે વધારે ઠહાપણ બર્ણું છે કાળ અને પરિણામ નિરૂપણ

ॐ तत्सद् ब्रह्मणे नमः

મૂર્તિપૂજા

સચવા

ईश्वर प्राप्तितुं सुलभ साधन

(એ. રા. લાલજી વિરેશ્વર જાની)

[અનુસંધાન ગતાર્થી]

(૪) ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપરના લિન્ન લિન્ન ધર્મની હકીકત જ્ઞાનમા રાખીને હવે આપણે તે ધર્મોમાં અથવા તેમની શાખાઓમાં સપ્રદાયમા મુર્તિપૂજા કેટલે અંશે છે તેના વિચાર કરીએ.

વિવિધ સંપ્રદાયમાં મૂર્તિપૂજા કેટલી શૈલાયલી છે.

ખ્રિસ્તી ધર્મમા મુર્તિપૂજા નથી પરંતુ મુકિતના જેવું—કોસવું સમ્પાદિન્દ ખ્રિસ્તી લોકો ધારણ કરે છે જે બાબત આગળ લખાણથી કહેવામાં આવ્યું છે.

(૩) મુસલમાની ધર્મમાં મહમદપેગબરના સમયથી મુર્તિની પૂજા બંધ થઇ છે. તે પૂર્વે હતી, હાલ જો કે મુસલમાનો કમરને તો પૂજે છે, તેને ધુપ કરે છે, કુલ ચકારે છે, શ્રીદળ વધેરે છે વગેરે મુર્તિપૂજના જેવુંજ કમરો અને પીરના રોજ પ્રત્યે તેમનું આચરણ છે મુસલમાનોમાં મુર્તિપૂજની ચર્યાત કેવી રીતે થઈ તે વિષે “કુસુમલ ખમીશ” નામના ઉર્દુ પુસ્તકમાં નીચેની મતલબની વાત છે.

સૃષ્ટિના આરંભ કાળમાં મુસલમાનોમાં થયેલો મૂર્તિપૂજનો પ્રારંભ.

(૨) સૃષ્ટિની ચર્યાત કરનાર મુળ પુરૂષ આદમ નામથી ઓળખાય છે ખુદાએ આદમને રહેવા માટે (જન્મતર્મ-સ્વર્ગમાં) જગા આપી, પછી હવાં [તે નામની ઓ] ને ઉત્પન્ન કરી, આદમ તથા હવા જન્મતર્મ રહેવા લાગ્યાં, ખુદાનો હુકમ થયો કે તમારે બંધી ચીજ ખાવી પણ ઘડું ખાવા નહી, પરંતુ સેતાન નામે આદમના એક દુશ્મને આદમને બૂઝાવી ઘડું ખવરાવ્યાં, ખુદાએ ફરમાવ્યું કે તમે મારા હુકમનું અપમાન કર્યું છે માટે તમે જન્મતર્મ રહેવાને પાત્ર રહ્યાં નથી તેથી ખુદાએ શીરસ્તાની મારફતે આદમ તથા હવાને દુનિયામાં ફેલી દીધાં, તથા કહ્યું છે કે ત્યા તમને ફરજદ થશે. પ્રથમ તેઓ દુનિયાના સરાનહીપમાં જઈ રહ્યાં. ત્યાંથી આદમ જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં આવી રહ્યાં ત્યારે હવાને આશ્વા રહી. તેનાથી તેને એક સાચે દિકરો. દિકરી પેદા થયાં દિકરાનું નામ કાબિલ અને દિકરીનું નામ અકલિમા રાખ્યું. પછી હવાને બીજવાગ ગર્ભ રહ્યો, તેનાથી તેને એક પુત્ર પુત્રી

થયાં. પુત્રનું નામ હામિલ અને પુત્રીનું નામ માળ પાડ્યું. ખુદાએ આદમને કુકમ કર્યો કે તમે તમારા દિકરા દિકરીનાં અરસપરસ લગ્ન કરી દો એટલે કે હામિલ સાથે જન્મેલી અહલિમાને હામિલ સાથે પરણાવો, અને હામિલ સાથે જન્મેલી ગાન્નને હામિલ સાથે પરણાવો. અહલિમા ખુશસુરત હોવાથી કબિલને ગાન્નને બદલ અહલિમા સાથે પરણાવવા મરજી હતી. પરંતુ આદમે ખુદાના કુકમ પ્રમાણે હામિલના અહલિમા સાથે લગ્ન કરી દીધાં. હામિલ ગુસ્સે થયો અને તેણે પોતાના લાઇ હામિનને મારી નાંખ્યો. તેમો આદમને ધણો શોક થયો, અને હામિલ પ્રત્યે તેની બહુ ઇતરાજ થઈ. પંજી કબિલ જે પાછળ રહ્યો તેનાથી છઠ્ઠી પેઢીએ “મહાઇન” નામનો એક દિકરો પેદા થયો. જે આદમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો હતો. “મહાઇન” પંજી તેનો દિકરો ‘ઐજ્ઞ’ નામે થયો. મહાઇન બહુ ડાહ્યા અને ખુશસુરત હતો, અને દુનિયામાં વખણાતો હતો. તેથી દુનિયા તેને જોવા માટે આવતી. પરંતુ તેના મરજી પછી મહાઇનની મુલાકાત નહીં થવાના સંબંધથી લોકો નિરાશ થતા હતા. તેથી એક દિવસે ધર્મલિસલ્હન (ખુદાથી શીટકારાયેલો) સેતાન માણસની સુરતમાં મહાઇનના દિકરા ઐજ્ઞ પાસે આજ્ઞો અને કહેવા લાગ્યો કે “તમારો બાપ તમારાથી ધણો નારાજ છે, કારણ કે આખી દુનિયા નજરાણું લઈને તેની મુલાકાત લેવા આવે છે પણ તેને ગેરહાજર જોઈને લોકો નિરાશ થઈ પાછા જાય છે.” ત્યારે બધાએ હવે શું કરવું તે વિષે સેતાનને પૂછ્યું. સેતાને કહ્યું “એક તસવીર-મૂર્તિ અથવા છત્રી તમારા બાપના ચહેરા જેવી પાડવી જોઈએ, તો તમામ દુનિયા તેનાં દર્શન કરે અને તેને પુજે. આથી તમારા બાપનો જીવ ખુશ થશે અને તમારી પણ દુનિયામાં આજ્ઞ વધશે. જો આમ નહીં કરો તો દુનિયામાં તમે દલકા થશો.” તેથી ઐજ્ઞે પોતાના બાપ “મહાઇન” ની મૂર્તિ બનાવવાની રાખી. દુનિયા તેનાં દર્શન કરવા આવતી હતી. આ પ્રમાણે આ મૂર્તિનાં દર્શન કરતાં થોડો સમય જતાં મુસલમાનો પોતાના બાપદાદાના રસ્તાને બૂધી જઈને સેતાને બતાવેલે રસ્તે કાપમ થઈ ગયા અને મૂર્તિઓને પૂજવા લાગ્યા.

ત્યાર પછીથી મહમદ પેગંબરના જન્મ સુધીમાં મુસલમાનોમાં મૂર્તિપૂજા વિષે મત-બેદ થતો ગયો. એવું મહમદ પેગંબરે ઉચ્ચેશ કરી મુસલમાનોમાં મૂર્તિપૂજાનો અંત આણ્યો. ઐશ્વર્યમય વિસ્તાર.

(૩) બૌદ્ધ ધર્મમાં હાલ મુખ્ય બે વિભાગ જોવામાં આવે છે. દિગંબરી અને શ્વેતામ્બરી. પ્રથમ વિભાગ મૂર્તિપૂજક છે, અને બીજો મુર્તિને પૂજતો નથી અથવા તપા અને હુઢિયા એવા પણ અનુક્રમે તેના બે ભાગ છે. જૈન લોકોએ મૂર્તિપૂજાના સંબંધમાં બધા ધર્મો કરતાં વધારે સારો વિકાસ કર્યો છે. તેમ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે દેરાશ્રમ અથવા તીર્થંકરોના મંદિરો બંધાવી તેમાં મૂર્તિઓની સ્થાપના કરવી એ મોટામાં મોટું પુણ્ય કાર્ય છે, એવી તેમની માન્યતા છે. જુનાગઢના ગિરનારના પહાડ ઉપર, આજુ ઉપર તેમજ ઠાકિનાવાડમાં શેત્રુજ (ચતુર્જવ) ઉપર, તેમજ હિન્દના બીજા ભાગોમાં થોડો રૂપિયા ખર્ચાને જૈન લોકોએ પોતાના દેવમંદિરો બંધાવ્યા છે, અને હજુ બંધાવવા કરે છે. આજથી લગભગ આડસો નવસો વર્ષ પૂર્વે એટલે કે કુમારપાળ રાજા જે નૈવ ધર્મ પાળતો હતો તેના સમયમાં એ ધર્મનું એટલું અર્થ પ્રાપ્ત થયું હતું કે જૈન ધર્મના અદિષ્ટા મતનું પાલન થવા માટે જનાવરોને પિતાનું પાણી પણ દવાડમાં ગળાને રાખવામાં આવતું. જ્યારે રાજાની મવારી ચહેરામાં નીકળી ત્યારે દાંથી અને

ધોડાની ડેકે પીંજણીઓ બાધવામાં આવતી, કે જેથી આગલા ભાગમાં રહેલા જીવન-
ગુઓ દૂર થઈ જાય અને કચરાય નહિ. વળી “સ્વમીય” શબ્દના અર્થમાં “માઈ”
(My or mine) એવો શબ્દ પણ લોકોથી વાપરી શકાતો નહિ કારણ કે તેમાં
માત્રાપણના જેવો ઉચ્ચાર થાય છે, તેથી જે કોઈ બોલતા તે “અમારું” કહીને જ
બોલતા એટલે કે જે કોઈને “આ માઈ પુસ્તક છે” અથવા “આ પુસ્તક માઈ છે”
એમ કહેવું હોય તો તેઓ “આ અમારું પુસ્તક છે” અથવા “આ પુસ્તક અમારું છે”
એમ બોલતા, વળી આજ કુમારપાળ રાજાના સમયમાં આશુ પદ્મા ઉપર તેમજ શેત્રુંજી
ઉપર લાખો ખાંડી દોલત ખર્ચાને જોઈ મંદિરો બાધવામાં આવ્યાં છે. જોઈ ધર્મના
આદી તીર્થંકર વૃષભદેવજી આદિનાય કે આદિશ્વર ભગવાનને નામે પ્રસિદ્ધ છે. હિન્દુસ્તાનમાં
જે જે ઝામોમાં જોનોની વસ્તી ઠીક ઠીક છે, ત્યાં આદિશ્વર ભગવાનનું મંદિર નહોય એવું
કોઈજ સ્થળે માલૂમ પડ્યો.

ગૌતમ બુદ્ધનું જીવન વૃત્તાંત.

[૪] જોઈ કે બૌદ્ધધર્મ સ્થાપન કરનાર ગૌતમબુદ્ધ ઇ. સ. પૂર્વે પાંચસેક વર્ષ ઉપર
કપીલવસ્તુ નામે નગરમાં જન્મ્યા હતા. બાલપણથીજ તેમનામાં પરોપકાર બુદ્ધિ અને
વ્યાજી સ્વભાવ જાગૃત હતા એથી યુવાનવયમાં પોતાની ઓ અને પુત્રને છોડીને ધર્મ
ઉપદેશ કરવા માટે જગતમાં ફરવા લાગ્યા આ સમયે બ્રાહ્મણ ધર્મ લોકોમાં પ્રચલિત
હતા, તેમાંની કેટલીક બાજતો તેમને પસંદ નહિ પડવાથી તેમણે પોતાનો સ્વતંત્ર મત
ફેલાવ્યો. તેમણે મુખ્યત્વે ૪૨૧ પાંચ પ્રકારે સદાચરણ પાળવાનો ઉપદેશ કર્યો છે, ૧. કોઈ
શય્ય જાંતની હિંસા કરતી નહિ, ૨ કોઈ પશુ ઝીંજ ચોરવી નહિ. ૩ પર સ્ત્રીનો સંગ
ન કરવો, ૪ અસત્ય બોલવું નહિ. ૫ માદક પદાર્થ ખાવા નહિ ગૌતમબુદ્ધનો આ ઉપદેશ
પાછળથી તેમના શિષ્યોએ હિન્દુસ્તાન અને હિન્દુસ્તાન બહાર ચીન, જાપાન, બ્રહ્મદેશ,
સિલોન વગેરેમાં ફેલાવ્યો અને જ્યાં જ્યાં ફર્યા ત્યાં ગૌતમબુદ્ધની મુર્તિની સ્થાપના કરાવી.

હિન્દુ ધર્મનો વિસ્તાર અને તેની શાખાઓ

(૫) સનાતન હિન્દુધર્મ હિન્દુસ્તાનમાં ધણી વિસ્તારમાં ચાલુ છે. તેને વૈદિક ધર્મ
પણ કહે છે. હાલ તેમાં નિચે પ્રમાણે મુખ્ય બે સપ્રદાય અથવા શાખાઓ છે. ૧ શૈવ
સપ્રદાય ૨ વૈષ્ણવ સપ્રદાય.

શંકરાચાર્યે સ્થાપિત કરેલો શૈવ ધર્મ.

(અ) ગૌતમ બુદ્ધની પહેલા ખાસ કરીને હિંદુમાં બ્રાહ્મણ ધર્મ ચાલતો હતો. ગૌતમબુદ્ધે
પોતાનો જે મત ચલાવ્યો તે લગભગ ચારસો વરસ સુધી ચાલ્યો, પછી ધીમે ધીમે નવજો
પડવા લાગ્યો અને બ્રાહ્મણ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા પેદા થયા, તેના ઉપદેશથી શિવ અને
વિષ્ણુની ભકિત લોભા કરવા લાગ્યાં. રાજાઓ પણ બ્રાહ્મણધર્મ સ્વીકારવા લાગ્યા. હામ
હામ ચિત્રાલેખો અને મંદિરો બધાવા લાગ્યાં. અને ઠેક અફધાનિસ્તાન સુધી તેની જાહે-
જલાલી ફેલાઈ. વિવિધ ભાષામાં શિવનાં સ્તોત્રો રચવામાં આવ્યાં અને છેક દક્ષિણમાં
પણ તામિલ ભાષામાં શિવસ્તોત્ર રચાયા, આ વખતે શ્રીમંત્ર કરાચાર્ય અને કુમારિલભ
નામે બ્રાહ્મણ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા બે અગ્રણ્ય પુરુષ હતા. તેમનાજ હાથે બ્રાહ્મણ-
ધર્મનો પુર્ણ ઉદય થયો. શ્રીમંત્ર કરાચાર્યે શિવની પુજા કરવાનો લોકોને ઉપદેશ કર્યો તથા

પરમેશ્વર એકજ છે, જીવ અને શિવની અભેદતા છે. દેહ મરે છે આત્મા અમર છે, એવો ઉપદેશ કરી લોકોનો દુઃખાવ દૂર કર્યો. યજ્ઞચાર્યના સિંધોએ ભારત વર્ષના જુદા જુદા પ્રદેશમાં ફરીને શૈવધર્મનો ઉપદેશ કર્યો, અને શિવાલયોની સ્થાપના કરી.

યુરોપ, અમેરિકામાં વૈદિક ધર્મ.

(જ) સનાતન હિન્દુધર્મ કે વૈદિક ધર્મની શાખાઓ યુરોપ તેમજ અમેરિકામાં પણ સ્વર્ણસ્થ સ્વામી શ્રીવિવેકાનંદ તથા સ્વામી રામતીર્થ વગેરેનો જન્મલાંત, ક્રાંતિવંત અને બોધક ઉદ્દેશથી સ્થાપિત થઈ છે. જેમાં ઘણા યુરોપિયન ઓ પુરૂષો દાખલ થતાં જાય છે.

વૈષ્ણવ ધર્મની રામાનુજ અને વલ્લભીય શાખાઓ.

(ક) બાબરે દિ. ૬ જુલૈ ત્યારે બૌદ્ધધર્મ ભરતખંડમાં નહતો, તે જ્ઞેન ધર્મનું જોર પડી બામ્બું હતું. તે સમયે યજ્ઞચાર્યે યતાવેદા શૈવ માર્ગનું જોર વધારે હતું. તેથી સઘળા રાજા રાણા એ પથમાં જવ્યા. પાછળથી વિષ્ણુપથ ફેલાયો. એ પથ ઇ. સ. ના બારમા સૈકામાં રામાનુજ સ્વામીએ દક્ષિણમાં આપ્યો. તેમણે પ્રથમ મહિમુરના વિષ્ણુ વર્ધમાન નામે શ્રાવક રાજાને વૈષ્ણવ ધર્મમાં આણ્યો. એ સ્વામી સમાધિસ્થ થયા ત્યારે એમના પૃથના ૭૦૦ મઠ હતા. એમની ગાદીએ પાંચમા આચાર્ય રામાનંદ સ્વામી થયા તેમણે પોતાની ગાદી કાશીમાં કરી, તથા ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મ ધણો ફેલાયો.

+ + + + સોળમા સૈકામાં વિષ્ણુ માર્ગની પડતી થતી નેષ્ટ તૈલગણમાં જન્મેલા વલ્લભ સ્વામીએ એ પથમાં થોડો ફેરફાર કરી એજ સૈકામાં કૃષ્ણની બક્ષિતનો “પુષ્ટિ માર્ગ” ચલાવ્યો. આજે વાઙ્મીઆ, ભાટીઆ, લુવાણા વગેરે ઘણા લોકો એ પથમાં છે, ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મનું જોર વિશેષ છે.

(ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ વિ. ધ. પહેલમું પૃ. ૮૫)

શ્રી વલ્લભાચાર્યના ઉપદેશ પ્રમાણે જે ધર્મ હાલ પાળે છે તે વૈષ્ણવધર્મ કહેવાય છે અને વિષ્ણુના ઉપાસકો વૈષ્ણવો કહેવાય છે હાલ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ તથા ગોકુલ મથુરાની આજુબાજુના વાયવ્ય પ્રાન્તમાં વૈષ્ણવધર્મ વધારે વિસ્તારમાં વિહાર પામેલો છે. તેઓ શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીરાધિકાની સ્મૃતિને પૂજે છે. તેનાં કિલસામાં જુદા જુદા સમયે વિવિધ પ્રકારે દર્શન થાય છે. વૈષ્ણવો શ્રીનાથજીની તથા શ્રીરણજીજીની જખીઓની બાવપૂર્વક પૂજા કરે છે. કાઠિયાવાડના પશ્ચિમ કિનારે અરણીસમુદ્રને તીરે આવેલું દારકાં નામનું શ્રીકૃષ્ણનું બધાવેનું શહેર છે. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ અને લક્ષ્મીજીની સ્મૃતિઓ છે તે ઉપરાંત બીજા પ્રસિદ્ધ મંદિરો ઘણાં છે, જેમાંનું એક “જગત્ મંદિર” નામે ઓળખાય છે, તે હિન્દુસ્તાનમાં સર્વથી પુરાણું મંદિર હોય એમ જણાય છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતમાં આવેલા કાઠાર શહેરમાં શ્રીરણજીજીનું ધણું મોટું મંદિર છે.

ગોકુલ મથુરા તેમજ જગન્નાથ એ વૈષ્ણવોની યાત્રાનાં પવિત્ર સ્થળો છે, અને ત્યાં વૈષ્ણવ ધર્મનો પૂર્ણ વિકાસ થયેલો માન્ય પડે છે.

x બૌદ્ધ અને જ્ઞેનધર્મ એ બે તદ્દન જુદા ધર્મ નથી પરંતુ બૌદ્ધધર્મના મતમાં સાધારણ ફેરફાર કરી સ્થાપિત કરેલા ધર્મને જ્ઞેન ધર્મ કહે છે.

રામભાગી અથવા રામ ઉપાસના.

(૬) શૈવ અને ગૌણ્યુવ સમ્રદાય ઉપરાત શ્રીવિષ્ણુના સાતમા અવતારરૂપ શ્રીરામચંદ્રની ઉપાસના કરનારાઓ, “રામ ભાગી” એ નામથી ઝાળખાય છે. પ્રભુ શ્રીરામચંદ્ર અને યોગમાયારૂપ સીતાની મુર્તિની તેઓ પૂજા કરે છે. હિંદના નાના મોટા ગામોમાં, સ્થળે સ્થળે તે મુર્તિઓ જોવામાં આવે છે. રામ અને સીતા સાથે શ્રીરામના આશ્રીકૃત, બન્ધુ લક્ષ્મણ અને ઉદાર ચરિતવાળા સેવક હનુમાનની સાતઝો પશુ સાથે જોવામાં આવે છે. આ ચતુર્મુર્તિની પવિત્રતા અને ઉત્તમ વર્તનની યાદગીરીમાં બાલકો પશુ આજે બોલે છે કે “રામ લક્ષ્મણ જાનકી, જય જોલો હનુમાન કી”

શ્રી રામચંદ્રની દિવ્ય મુર્તિની સ્તુતિ કરતાં એક લેખક લખે છે કે “કલ્યાણની પરમ સીમા રૂપ, વર્ષાકાલીન મેઘ સમાન ધનસ્યામ, જેને પ્રણામ કરવાથી સસારરૂપી બવાટવી ભટકવાનો શ્રમ મટી જાય છે, એવા દરોહિયામાં જેનો મહિમા પ્રસિદ્ધ છે, દેવતાઓ જેની સ્તુતિ કરે છે, અને અયોધ્યા જેવું નિવાસસ્થાન છે એવી અનિર્વાચ્ય રામનામની દેવમુર્તિ સર્વે જનોતુ કલ્યાણ કા.”

(આર્યધર્મ પ્રકાશ, વિશ્વાવલોકન, વિશ્વાવસુ)

ધણા ખાવાં સાધુ સંતો તથા મહાત્માઓ શ્રીરામના ઉપાસક છે. તથા ધણા દ્વાનિયો અને વૈદ્યો પશુ શ્રીરામની ઉપાસના કરે છે.

સ્વામીનારાયણ સમ્રદાય અને સહજાનંદ સ્વામી

(૭) શૈવ, ગૌણ્યુવ, અને “રામ ભાગી” ઉપરાત ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં સ્વામીનારાયણ સમ્રદાય લગભગ એક મંદિરથી ચાલુ થયો છે. આ ધર્મનો સ્થાપન કરનાર મુજ પૂરૂષ સહજાનંદ સ્વામી છે. કાઠી, મોચી, શીલ, કાળી, હજમ તથા બીજા હથેલી કામો કોઈ પણ ધર્મ સ્વીકારનારી નહિ હોવાથી હમેશાં અનાયારમાં અને કજીઆટલમાં દુખતી જતી હતી, તે જોઈને આવી અધમ જાતોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સ્વામી સહજાનંદ નામના મહાત્માએ તેમને “સ્વામીનારાયણ” એવા ઇશ્વરવાચ્ય નામનો જપ કરવા તથા સ્વામીનારાયણની મુર્તિ કરી તેને પૂજવા ઉપદેશ કર્યો, અજ્ઞાન પાળી નીતિથી જીવ જીવવાને, કુજળી, લસણ, જેવા જીવંત જડતા વધારનારા પદાર્થ નહિ ખાવાને, નિલ પ્રાતરનાન કરીને સ્વામીનારાયણની પૂજા તથા માળા કરવાને તથા સાંજ સવાર દેવમંદિરમાં દર્શન કરવા જવાને ઉપદેશ કર્યો. આ સમ્રદાયના નીતિ નિયમો સારા હોવાથી થોડા વર્ષથી લાલણ, વાણીઆ પશુ તેમાં ભળતા જાય છે. ગઢડા, જુનાગઢ, વડતાલ અને અમદાવાદમાં તેમજ બીજે સ્થળે તેમની ગાદીઓ છે અને તેઓ રાધાકૃષ્ણ તથા સ્વામીનારાયણની મુર્તિઓને પૂજે છે થોડાં વર્ષોથી તેનો ઠીક વિકાસ થતો જાય છે.

શક્તિ અથવા દેવી સમ્રદાય.

(૮) હિંદુસ્તાનના કેટલાક સ્થળોમાં લોકો શક્તિ કે દેવીની પૂજા કરે છે. અને તેઓ વિશેષ કરીને મહાકાલી, કે ચંદીની મુર્તિને માને છે. આ મતમાં વહેમ વધારે જોવામાં આવે છે. કારણ કે કેટલાક દેવીને મંદિર, માંસ વગેરેના નૈવેદ્ય ધરાવી ખાય છે. અથવા પાકા, ઘેટા, બકરા કે મરદાનો ભોગ ધરાવે છે. આ વાત નિંદવા યોગ્ય છે જે ધર્મ કે સમ્રદાયથી પ્રાણીઓને સુખ થવાને બદલે દુઃખ અને કષ્ટ ઉભો થાય તે ધર્મ કહી શકાય

નહિ. પરંતુ ધર્મના નામનાં ધર્તિંગ કહેવાય, તે પશુ હાલ કેટલાક ઉપદેશકોના પ્રયાસથી, જીવતાં પ્રાણીઓનો ભોગ ધરાવવાનું બધું થતું જાય છે. જગાળામાં કસકત્તાની અંદર ન્તાં મહાકાલીનું મંદિર છે ત્યાં તે સપ્રદાયનું વધારે પ્રાપ્ત્ય છે. હિંદુસ્તાનનાં બીજાં કોઇ કોઇ ગામોમાં મહાકાલીની કે બવાનીની મુર્તિઓ છે, પરંતુ તેનો વિશેષ ફેલાવો થયો નથી.

નાનક સંપ્રદાય.

(૯) પંજાબમાં પદરમાં સૈકામાં કમીર નામે એક મહાન યુદ્ધ પેદા થયો. મુસલમાન અને આર્ય પ્રજા વચ્ચે એકમ યાય એવો એક નવો પથ પંજાબ અને તેની આજુબાજુ ફેલાયો. ત્યાર પછી એજ સૌના પાછલા ભાગમાં કમીરનો શિષ્ય નાનક થયો. તેના નામ ઉપરથી આ સપ્રદાય નાનકપથ નામે જોળખાય છે. આ ધર્મના શિષ્યોમાં પડિતો સન્યાસીઓ, મુલાઓ, દરવેશો, તથા હિંદુઓ અને મુસલમાનોની સારી સંખ્યા હતી, અને તેઓ પોતાને શીખ કહેવડાવતા. તે લોકોએ પોતાના ગુરુઓના વચનામૃતનો સમ્રલ કરી તેને ગ્રન્થનું નામ આપી તેની દેવસ્થાનમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. બીજી મૂર્તિને તેઓ પૂજતા જણાતા નથી.

ભિન્ન ભિન્ન મત પ્રવર્તક સમાજ.

(૧૦) આ સપ્રદયો ઉપરાંત હિન્દમાં આર્યસમાજ સ્વહોસમાજ, પ્રાર્યના સમાજ વગેરે કેટલાક સમાજ ગાંધે છે. તે પૈકી આર્યસમાજ આજકાલ આખી દુનિયાનું જ્ઞાન ખેતી રણો છે. આ ત્રણે સમાજ મૂર્તિને પૂજતા નથી એ શિવાય તેમના બીજા નિયમો ધણે અંશે ચાલવા લાયક અને હિતકર્તા છે. આર્યસમાજ પ્રવર્તક યુગ પુરૂષ સ્વામી દયા નંદ સરસ્વતીએ મુર્તિપૂજા વેદવિરૂદ્ધ છે એવો પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ કર્યો. તથા કેટલાક જગદી રીવાજો અને વહેમોનું ખડન કરી સામાજિક સુધારણા કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ધણા સુધરેલા હિન્દુઓ તેમજ બીજા હલકી કોમના કેટલાક લોકો આ સમાજમાં ભળેલા છે, હિન્દના વિવિધ ભાગમાં મુર્તિપૂજા પૂર્ણાષ્ટકમાં હાલ પ્રચલિત છે માત્ર આર્યસમાજ મુર્તિપૂજાનું ખડન કરે છે, તે છતાં તેનો વિકાસ એટલે સુધી થયો છે કે, તેની તેની સિધ્ધિતા નહિ યતાં તેનો ઉત્તરો ઉત્કર્ષ થતો જાય છે.

મૂર્તિપૂજા વિષે અતુકુળ અને પ્રતિકુળ અભિપ્રાય.

૫ મુર્તિપૂજના અતુકુળ અભિપ્રાય વિષે આગળ લખાણથી કહેવામાં આવશે. માત્ર પ્રતિકુળ અભિપ્રાય જે આર્યસમાજ તરફથી ઉદાવવામાં આવે છે તેની હાલ વાત કરીએ. આર્યસમાજીય લોકો કહે છે કે ધાતુ, માટી, કે પાષાણમાં પ્રભુપણ સભર નહિ. આ કહેવું તેમનું ઠીક છે, પણ પથ્થર, માટી, કે ધાતુની મુર્તિ બનાવી તેમાં ઇશ્વરની ભાવના કરી તે મુર્તિ પૂજ્યાથી આપણને ખરા પ્રભુનું નિરંતર જ્ઞાન થાય છે, અને તે મુર્તિની સેવા, પાઠ, પૂજા, નિમિત્તે માણસ સંહૃદિત સ્નાન જ્ઞાનમાં તત્પર રહે છે, અને તેથી તેનું ઐહિક અને પારલૌકિક શ્રેય થાય છે. વળી મુર્તિપૂજાનું ખડન કરનારા કહે છે કે "નિરાકાર વસ્તુનું સાકારજુપણ સભવતું નથી" પણ ઇશ્વર સર્વ સક્રિયમાન છે તો તે અધર્મના ઉત્તેજ અને ધર્મના સંસ્થાપન માટે તથા પોતાના લોકોના ઉદ્ધારને માટે અવતાર લઇ શકે છે. તેમજ સાકાર પશુ બની શકે છે. આ બાબત વિસ્તારપૂર્વક આગળ કહેવામાં આવશે. તોપણ નિચેનો અવતરજીવાનો ભાગ આ વિષય ઉપર સાઈ અજરાજી વાડે છે.

“ જે પ્રમાણે નિરાકાર આત્માનું આધાર શરીર છે. જે પ્રમાણે નિરાકાર વજનનું આધાર તોલા છે. જેમ નિરાકાર દિશાઓનું જ્ઞાન સાકાર સૂર્ય મહત્વ દ્વારા થાય છે. જેમ નિરાકાર ક્ષત્રનું જ્ઞાન સાકાર પટિકાપત્ર (ધરીયાળ) દ્વારા થાય છે, જેમ નિરાકાર વર્ણોનું જ્ઞાન સાકાર ક, ખ, આદિ વર્ણોદ્વારા થાય છે. તેમજ નિરાકાર સર્વવ્યાપક પરમાત્માનું જ્ઞાન સાકાર મૂર્તિદ્વારા જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, એટલા માટે વેદમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે,

પુરુષપવેદેક્ષં વદ્મુત ચલ્લમાચ્ચય
ઉતામૃતસ્યસ્યેશાનો વદેન્નેનાડડતિરોહતિ ।

આ સમસ્ત સ્થાવર જંગમ રૂપ સાકાર જગત્ જે જોવામાં આવે છે તે સર્વ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. એટલા માટે અમો તે પરમાત્માનું ખ્યાન, પૂજન જગત્ના સમસ્ત પદાર્થોમાં તેનું જ સ્વરૂપ માનીને કરીએ છીએ ”

દેવમૂર્તિની પૂજા કરવાનો ખરો ઉદ્દેશ.

૬. સસારના તાપથી બળતા પ્રાણીઓને ઇશ્વર ધરણ અને તેજ પ્રભુનું સ્મરણ કીર્તન, ખ્યાન, પૂજા, માળા આગધન એ પરમ શાંતિદાયક છે, આ વાત દરેક પાપી તેમજ અપાપીના અનુભવની છે. અપાપી તો એજ પ્રભુના ધરણમાં નિત્ય આશ્રય લઈ રહે છે. પરંતુ પાપી પણ ત્યારે સંકટમાં ફસાય છે. અને પાપથી પસ્તાય છે, ત્યારે અકબાળને એજ દયાળુ પિતાને સંબોધી કહે છે કે:—“ હે ભગવન્ હવે આમાંથી ઉગારનાર માત્ર તું જ છે ” *Conscience bites the guilty* અર્થાત્ ગુનેહગારને અંતઃકરણની તીવ્ર ધાગણી ડંખે છે:—ફેલી ખાય છે. ઇશ્વારનો ઇતિહાસ વાંચનારાને ખબર છે કે યોમસ એ-મેકેટ્સનું ખૂન કરાવનારે અતઃકરણના પશ્ચાતાપથી કેવું પ્રાપ્તિત થયું હતું. રાગ હોવા છતાં ઉપાડે પગે ચોલી દડવત પ્રણામ કરતાં કરતાં તથા રાજદ્રોના હાથમાં આપેલાં ગઠિયાળાં દોરડાના ફટકા સ્વેચ્છાથી ખાતો ખાતો કચર સુધી તે ગયો, અને ખુદાની બંદગી કરી પોતાના પાપની માફી માગી. આવું જ એક ખીનું દષ્ટાન્ત રામાયણમાંથી મળી આવે છે સંસ્કૃત ભાષાના આદિ કવિ વાલ્મીકિ પોતાની પ્રથમ વયમાં બીતના સહવાસમાં ઉછરવાથી ન બીતના જેવી કનિષ્ઠ વૃત્તિથી રહેતા હતા ચોરી, લુટફાટ, ખુનખુવારી એવા અધમ ધંધાથી પોતાનું અને કુટુંબનું ઊરણ પોપણ કરતા હતા પરંતુ બપોરે મુનીશ્વર નારદજીના સમાગમથી તેને માલમ પડ્યું કે આ અમોર શાપનો મારે પરમેશ્વરને જવાબ દેવો પડશે, ત્યારે તે અત્યંત અકબાળ ગયા અને પોતાના પાપ માટે ભયંકર પાતના સહન કરવા તૈયાર થયા. અને ખાનપાનનો ત્યાગ કરી પણાં વર્ષ સુધી નિર્જન અરણ્યમાં જઈને શ્રી રામચંદ્ર પ્રભુનું નામ સ્મરણ એકાગ્રવૃત્તિથી કર્યું. અને પણાં કાળ લગી તેણે “ રામનામનુ ” ખ્યાન થવાથી સમસ્ત ભૂમંડળ અને તેના પરમાણુઓમાં પણ તેને “રામ” ભાસવા માંડ્યા. આ વિષે વાલ્મીકિ અષ્ટિએ પોતા મનને સંબોધી જે કહ્યું છે તે કવિતાના રૂપમાં નીચે જણાવ્યું છે.

÷ વચ્ચે—રામસ્વન્નામ મહિમા વર્ણયતે કેન વા કયં ।

યદ્યપમાષાદદ્ રામ મહાવિં ત્વમવાસવાન્ ॥ ૧ ॥

અહં પુરા કિરાતેપુ કિરાતૈઃ સદ્ વર્ષિતઃ ।

જન્મમાત્ર દ્વિજત્વં મે શુદ્રાધારરતઃ સદા ॥ ૨ ॥

(“ મુંદર ચામળીયા નામ જાપીય નિત્ય તારું ” એ રાગ.)

ભજ મન રામ સદા, સાચી ધુન લગાડી;

ભજ મન રામ સદા, જેમાં શાંતિ સમાણી. ભજન

રામ, રામને રામ વિનાની, નર જાવા દઉં પણ હું નંકામી,

જીદગી લઉં હું સુધારી, ભજ મન રામ સદા. સાચી

રામ નામની ધૂન લગાડી, ચૌદ જીવન દઉં પૂર્ણ જગાડી,

જેમાં મુક્તિ સમાણી, ભજ મન રામ સદા સાચી.

અખિલ વિશ્વમાં રામ ભર્યો છે, જહા જોડે ત્વા રામ રક્ષો છે,

વસિયો મુજ ચિત્તમાંડી, ભજ મન રામ સદા. સાચી

શુદ્ધ વિભૂતિ રામ નામની, હોમિ ધરી મેં અગ લગાડી

જેની કાન્તિ મળતી, ભજ મન રામ સદા. સાચી

આ પ્રમાણે બ્યારે તેણે છેવટે ઇશ્વરનું શરણ લીધું ત્યારે પુનઃ તેને શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ.

સર્વ શાસ્ત્રોના સાર

[જી] આ દૃષ્ટિએ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે પાપની નિવૃત્તિ માટે અને સદાચરણમાં પ્રીતિ માટે ઇશ્વર સ્મરણ, કીર્તન, પૂજા, પાઠ, માળા, જપ, ઇત્યાદિ અત્યંત ઉપયોગી સાધનો છે. વળી દુનિયાતી હજારો રિટ મજામાં, અનેક ઉપધિમાં, કાટ્યાવધિ સંકરોમાં એજ પ્રજા આપણા ઉદારક છે. માટે મદાકાળ સુખ તેમજ દુખમાં, ખાતા, પીતા, ભેસતા, સૂતા, ધણે કરતાં તેનો આશ્રય રાખવો તથા દિવસમાં જોડેલો વખત બને તેટલો વખત તેનું ધ્યાન, કીર્તન, પૂજા, પાઠ ઇત્યાદિ કરવું, એ દરેક મનુષ્ય માટે ખાસ આવશ્યક છે. વળી આલો ઉપદેશ વેદ વેદાંગ અને ધર્મશાસ્ત્રો પણ પ્રાધાન્યપદે આપે છે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના સમર્થ લેખક બ્યાસજી કહે છે કે:—

સાલોક્ય સર્વ શાસ્ત્રાણિ વિદ્યાર્થેષુ પુનઃ પુનઃ ।

ઈદમેકં સુનિષ્પન્નં ધ્યેયો નારાયણઃ સદા ॥

“ સર્વ શાસ્ત્રોનું અવલોકન કરવું અને ફરી ફરી તેમાં કહેલી બાબતો ઉપર વિચાર કર્યો ત્યારે છેવટે તેમાંથી સાર એ નીકળ્યો કે નારાયણનું હમેશાં ધ્યાન કરવું. ” (અપુર્ણ)

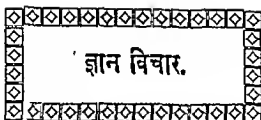
વેપારીઓ, મુસાફરી કરનારા અને યાત્રાળુઓને ઉપયોગી

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને મુસાફરીના લોભીયો—આ પુસ્તક દરેક યાત્રાળુએ, મુસાફરી કરવા ઇચ્છનારે અને વેપારીએ પાસે રાખવું જોઈએ. હવે તો ખપી જવા આવ્યું છે.

આ પુસ્તક મુખ્યાર્થ ઇલાકાના સરકારી કળવણી ખાતાએ પ્રાર્થનિક, માધ્યમિક અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે લાયકેરી શુક તરીકે મજબૂર કરેલું છે.

વડોદરા સ્ટેટમાં લાયકેરીઓ માટે મજબૂર થયેલું છે તેમાં આખા હિંદુસ્તાનની અદર આવર્ણા યાત્રાનાં ૮૫૦ ધામો અને જોવા લાયક મોટાં મોટાં સ્થાનોના સપ્ત અહેવાલ છે. કી. ૩. ૭-૦ પોષ્ટેજ ૦-૮-૦. વ્યવસ્થાપક, લાયકેરી-અમલવાદ

જ્ઞાન વિચાર.

[લેખક:—શ્રીયુત નારાયણપ્રસાદ પાઠક.]

જ્ઞાન શું છે ? ધર્મમાં માણસો પાસેથી સાબળવામાં આવે છે કે, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું એ ધર્મ છે. અમુક અમુક જ્ઞાની છે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાર તો તેનામાં કાંઈ પણ જોવામાં આવતો નથી એમ ધર્મમાં ખરાં જોવામાં આવે છે, પરંતુ એવી એક બાબતની મનમાં નકામી કલ્પના કરી લેવી એ હુદ્દિમાનનું કામ નથી, પણ પ્રથમ 'મંથો', પુસ્તકો, સન્તો અને મહાત્માઓ દ્વારા વાંચી, સાંભળી જાતે વિચાર કરવો ઠીક છે, અને ત્યારે જ ચિત્તનું સમાધાન થાય છે. અનેક પુસ્તકોમાં વિસ્તારથી ઋષિ મુનિ પડિત લેખોએ આ જ્ઞાનના વિષયમાં લખ્યું છે, જે વાંચવા અને વિચારવાને ધર્મો વખત જોઈએ. તે જાણવાને બે બાબતની જરૂર છે, એક તો જે કાંઈ જ્ઞાનની બાબતમાં લખ્યું છે તે પર પૂર્ણ દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો અને બીજી હમેશાં તે બાબતનો અતઃકરણમાં વિચાર કરવા રહેવું. જ્ઞાન થવા બાદ ફરી જન્મ મરણનો પ્રસંગ આવતો નથી એ સર્વનો સિદ્ધાન્ત છે.

જન્મ મરણ બંનેમાં જેવું દુઃખ થાય છે, તેનો અનુભવ દરેક મનુષ્યને ધણે જાણે થતો રહે છે. કદાચ આપણે જુદી ગયા હોઈએ તો અન્યને જન્મ અને મૃત્યુ વખતે જેવું ભારે દુઃખ સહન કરવું પડે છે, તે હરહંમેશ જોવામાં આવે છે. ગર્ભાવાસના દુઃખનું સ્મરણ કરો. નીચે માથું અને ઉપર પગ, ચારે તરફથી બધું, ન્યા અગ્નિ, મળ, મૂત્ર વગેરે રહે છે, એવા સ્થાનમાં બેઠાન પડ્યા રહેવાનું, અને ફરી મુત્ર દ્વારથી બહાર નીકળવું પડે છે, અને વખતે બચ્ચાને બહાર કાઢવાને માટે ડોક્ટર અગર નર્સને બોલાવવાની જરૂર પડે છે, અને ઉપાય કરતાં જ્યારે બચ્ચુ બહાર નીકળતું નથી ત્યારે અદરથી બેચી કાઢાવવું પડે છે. આગ મહાન કષ્ટથી કદાચ સ્ત્રી અને બચ્ચુ બંને મરણને ચરણ થાય છે. ગર્ભમાં જે દુઃખ થાય છે, તેનું ઋષિ મુનિઓએ ધર્મજ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે, જે વાંચના હૃદય કપે છે, રામાય બ્રહ્મ યંત્ર જાણ છે, અને પ્રભુને એ જ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, કે હે પરમાત્મા ! આ મહાન દુઃખથી બચાવો !

હવે ચરીરના વિયોગ વખતના દુઃખ તરફ નજર કરતાં જણાય છે કે, પ્રાણ અત્યંત કષ્ટથી નીકળે છે તે વખતે ઉર્ધ્વાશ્વાસ જોઈતો આવે છે, કાંઈને આડ દિવસ તો કાંઈને પદર દિવસ સુધી ચાલે છે. જ્યારે ખાંસી અગર દમની બીમારી ચાલે છે ત્યારે અદર ધર્મ દુઃખ થાય છે, અને જ્યારે ઉર્ધ્વાશ્વાસ આવે છે ત્યારે તો હજાર ગણી બાધ થાય છે. કાંઈક અમ જ્યારે અગ્નિથી બળી જાય છે, ત્યારે ફરી પીડા થાય છે, એ પ્રમાણે જ્યારે કાંઈ અગ્નિથી બળીને મરી જાય છે, તે વખતે જેવું ભારે કષ્ટ થતું હશે, તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. સંસારના અનેક દુઃખોનું સારી રીતે વિચાર કરી સમજવું જોઈએ કે, જન્મ—મરણથી બધું દુઃખ બીજી કાંઈ નથી, અને એ મહાન દુઃખથી છુટવાનો ઉપાય માત્ર જ્ઞાન જ છે, જે પ્રાપ્ત થવાથી ફરી જીવને જન્મ—મરણનો પ્રસંગ આવતો

નથી તો પછી વિચાર કરવો જોઈએ કે, આવી જ્ઞાન પ્રાપ્તિની બાબત છોડી દઈ ન્યાં ત્યાં વિષય રૂપી વસ્તુઓ માટે બટકતો રહે, એના જેવો મૂર્ખ, મતિમદ બીજો કોણ હોય ? આ પ્રમાણે અને જાતના દુષ્ક્રોધી ઉત્પન્ન થતાં અને મરતાં ચોરાશી લાખ યોનિમાં પોત પોતાના પુણ્ય પાપના ફળ મુજબ ભ્રમણ કરતાં જ્ઞાન થયા વગર તેનો કદી છુટકારો થતો નથી. આ જ્ઞાન રૂપી ઔષધી ફક્ત મનુષ્ય શરીરથીજ મળે છે. હવે વિચારવું જોઈએ કે મનુષ્ય શરીર કેવું બારે પુણ્ય કરવાથી મળ્યું ? જે મનુષ્ય ભવમાં જ્ઞાનરૂપી ઔષધી ન મેળવી તો અનેક ભવ દુઃખ સાગરમાં વ્યતિત કરવા પડશે વખત વિત્યા બાદ જેમ વૃક્ષને ફળ આવતાં નથી તેમ મનુષ્ય ભવ ગુમાવ્યા બાદ કાંઈ હાથ આવતું નથી, અને એ પણ માલુમ નથી પડતું કે, આ શરીરનો વિયોગ કયે વખતે થશે, માટે ગમે તે અવસ્થામાં જ્ઞાન રૂપી ઔષધી જરૂર ખાવી, જેથી વારંવાર જન્મ મરણ ન થાય અને અમર થઈ જવાય.

ન્યારે મનુષ્યને દુઃખથી મુક્ત થવાની દૃઢ રૂઢિ જ્ઞાન જ છે, એમ સમજાશે, ત્યારે જ તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થશે, અને જ્ઞાન કેવી રીતે ક્યાંથી અને કોની પાસેથી મળે એ વિચાર થશે. અને ન્યારે એવો વિચાર થશે ત્યારે તે નિશ્ચય જ્ઞાન મેળવવાની તપાસ કરશે. તેવી ઇચ્છાવાળાને પ્રથમ બીજાની મદદની આવશ્યકતા જણાશે, વળી જ્ઞાન વિચારના પુસ્તકો વાંચવા તથા તેના અભિપ્રાયને જાણવા સત્સંગ કરવાની જરૂર જણાશે. પછી તેને તેવું કાંઈ કરવું નહિ પડે ફક્ત પોતાના જ શરીરમાં જે ચૈતન્યાત્મા છે તેને જ તે જોયા કરશે. જેને જન્મ મરણ નથી તથા જેને સુખ દુઃખ સહન કરવું પડતું નથી તે ચૈતન્યાત્મા છે. તે હમેશા એક, રસમય, આનંદમય અને સ્વયં પ્રકાશ રૂપ છે અને તેની માયાની શ્રુતિ અર્થાત્ શક્તિથી શરીરમાં જે ઇન્દ્રિયો છે, તે પોતપોતાનું કામ જૂદી જુદી રીતે કરે છે, ન્યાં સુધી અજ્ઞાનરૂપી પડો તેના પર પડ્યો છે, ત્યાં સુધી જ્ઞાત્રાત્મા તેનાથી જૂદો રહે છે નહિતો જ્ઞાત્રાત્મા અને ચૈતન્યાત્મા એક જ છે. ન્યારે અજ્ઞાન રૂપી પડો અથવા ભ્રમ જતો રહેશે ત્યારે સુખ દુઃખ કાંઈ પણ નહિં જણાય, કેમકે ચૈતન્યાત્માને સુખ દુઃખ છે જ નહિ જીવને તેથી જુદો સમગ્ર સુખ દુઃખ માનવું અને ઇન્દ્રિયોના સુખ દુઃખને માનવું એ ભૂલ છે. એ તો સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, એ સર્વ ઇન્દ્રિયો શરીરની જ સાથે છે, શરીરના નષ્ટ થવાની માથે જ સર્વ અનુક્રમે નષ્ટ થઈ જાય છે. સર્વ ઇન્દ્રિયોનો લય થવો અર્થાત્ મળી જવું. મન ઇન્દ્રિયમાં હોય છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, ન્યારે કોઈને સ્વપ્ન આવે છે, ત્યારે ફક્ત મનજ કામ કરે છે, બાકી ઇન્દ્રિયોનો અભાવ હોય જાય છે અને મનનો લય જીવમાં થાય છે. અદ્ભુતરમાં જે અવિદ્યાનું આવરણ પડ્યું છે તેને જીવ કહે છે જેમ કોઈ મૂર્છાવસ્થા થયો, ફરી ન્યારે શુદ્ધમાં આવે ત્યારે કહે કે, અમુક ઠેકાણે પડ્યો એ ખબર છે, પછી શું બન્યું તે જાણવામાં નથી. આથી ચોક્કસ જણાય છે કે, તેનું મન જીવમાં લય થઈ ગયું. ઘોર નિદ્રામાં ન્યારે કોઈ પડ્યા હોય છે, ત્યારે પણ મનનો લય જીવમાં થયો હોય છે, તથા મૃત્યુ વખતે ન્યારે નાડી વગેરેનું ચાલવું બંધ થઈ જાય છે, ત્યારે પણ મનનો લય જીવમાં થયો જણવું જોઈએ અને ફરી જીવનો લય માયામાં અર્થાત્ વાસના જીવની અવિદ્યામાં લય થાય છે અને તેથીજ જન્મ મરણના ચક્રર ગતી રહે છે. આથી દૃઢ નિશ્ચય થાય છે કે, જીવ અને આત્મામાં કાંઈ પણ ભેદ નથી, કેમકે સર્વ વસ્તુનો નાશ જોવામાં અને

સંભળવામાં આવે છે, પરંતુ ફક્ત એક પરમશક્તિ પરમાત્મા જ હંમેશા એક રસ બની રહે છે, અને તેજ પરમાત્માનું પ્રતિબિમ્બાંશ અતઃકરણમાં પડ્યું છે, જેમાં સર્વ ચૈતન્યતા શરીરમાં પ્રાપ્ત થાય છે, અને પ્રતબીજથી જુદું નથી. તે જ બધા હંમેશાં એક બની રહ્યા તે જ સત્ય છે અને જેનો નાશ છે તે સર્વ અસત્ય છે ત્યારે જ કાંઈ જોવામાં અને સંભળવામાં આવે છે, તે સર્વ નશ્વર છે અથવા નષ્ટ થવાવાળા છે, એક બ્રહ્મતો જ કાંઈ કાળમાં નાશ થતો નથી અને તે એવા છે કે, સર્વ જગ્યાએ એકરૂપ, સ્વપ્રકાશ અને આનંદરૂપ છે, અને ચેતન વગેરે સર્વ પદાર્થના ક્ષણ છે. તે દશ્ય વસ્તુથી ભિન્ન છે, જેટલી વસ્તુઓ છે. સર્વ તે બ્રહ્મથી પ્રકાશીત અને ચેતન યદ્દ રહી છે, અને જેને 'હું' એમ લોકો કહે છે તે 'હું' પણ તે જ છે, શરીરનો નાશ થવાથી પણ તેનો નાશ કદી થતો નથી. જેણે પોતાને એવું માની દૃઢ વિશ્વાસ કરી લીધો છે, અને અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો છે તે જ મુક્ત છે. ફરી તેને જન્મ મરણ થતું નથી.

હવે અહિં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારને જૂના જૂના રૂપમાં જોવાય છે, જેથી સંકલ્પ વિકલ્પ અતઃકરણમાં થાય છે તેને મન જણવું. જે સર્વ વાતનો વિચાર કરી નિશ્ચય કરે છે તે બુદ્ધિ છે. ચિત્તનો ધર્મ ચિંતન કરવું તે છે, જે સર્વ વસ્તુઓમાં મમતા રાખે છે, તેને અહંકાર કહે છે એ ત્યારે વસ્તુઓ અતઃકરણમાં જ વાસ કરે છે, અને કાંઈ એવું પંચ માને છે કે, સર્વ એકજ વસ્તુ છે. તે સંકલ્પ-વિકલ્પ કરે છે ત્યારે તેને મન કહે છે. જ્યારે ચિત્તન કરે છે ત્યારે તેને ચિત્ત કહે છે. જ્યારે વિચાર કરી નિશ્ચય કરે છે ત્યારે તેને બુદ્ધિ કહે છે અને જ્યારે અહંભાવ દરે છે ત્યારે તેને અહંકાર કહે છે.

હવે જીવ કોને કહે છે તે કે, અતઃકરણમાં જે બ્રહ્મનું પ્રતિબિમ્બ પડે છે અને જેનો પ્રકાશ અહંકાર પર પડે છે જેથી તેને ચૈતન્યતા પ્રાપ્ત થાય છે, તેજ ચૈતન્યતા માયા છે. તે બે રીતે છે. એક વિદ્યા, બીજી અવિદ્યા. જે અવિદ્યાની ચૈતન્યતા અહંકારમાં યદ્દ તે જ જીવ છે. અનેક જન્મ-જન્મોત્તરથી જીવની વાસના અવિદ્યામાં સ્થાયી થઈ ગઈ છે જેથી તેનું આવરણ થતું આવ્યું છે. તે આવરણ તેના પરથી દૂર થાય તો ફરી વિદ્યાની ચૈતન્યતા જણાય, અને ત્યારે જ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ યથાર્થ જોવામાં આવે એ પ્રમાણે બ્રહ્મને જણવું તેને જ્ઞાન કહે છે આ શરીર તથા ઇન્દ્રિયો વગેરે 'હું' નથી, પરંતુ 'હું' તો ફક્ત સત્ ચિત્ત આનંદ સ્વરૂપ બ્રહ્મ જ છે, અને જ્યારે પ્રાણીને એવા દૃઢ નિશ્ચય થાય ત્યારે તે મુક્ત યદ્દ જાય, તેમાં કાંઈ જાતનો સંદેહ નથી, અને એવા મનુષ્યને ફરી જન્મ લેવો ન પડે એ સિદ્ધાન્ત છે.

અનુવાદક—નારીલાલ કાપુભાઈ સુધર્મી

સી. હિત. શિક્ષક

અને

ચન્દ્રકાન્તાની આત્મકથા.

શ્રીઓએ નીતિમય જીવન માળી શુદ્ધચાત્રમને આનંદી ને સુખી બનાવવો હોય તો આ શ્રીહિતયોગીપુરતક વાંચવું. તેમાં શ્રીને મનન કરવા યોગ્ય ૩૦ પ્રકરણો અને ૧૫૦ પવિત્ર શ્રીઓનાં જીવન ચરીત છે. કી. રૂ. ૪-૦-૦. ૦૫૧૨૫૫૫૬ સાગ્રેડેય-અમદાવાદ.

પ્રોત્સાહક મંત્રો

(લેખક—અય્યનરાય શુક્લ.)

ગણ કાલે સિડન જવામદોથી ઉભરાતુ હતું. મહાન નમ્ર, પ્રેક્ષણીય પુરાણ બન્ધ મહિરને લીધે એની બોલબાંધા હતી. વિશાળ રાજમહેલ તથા અગન ચુમ્બી મીનારા પર ઉગતા સૂર્યનારાયણના કિરણ પડવાથી જે ઝગઝગાટ થતો તે અચૂનીય હતો ખરે ! સિડનની સાર્વભૌમ સત્તાને કેટલાય રાજકર્તા મસ્તક નમાવતા.

ગણ કાલે મદાન્ધ ઇજ્જત વિશ્વ પર સામ્રાજ્ય બોગવતું હતું. પોતાની સાલખી અમર રાખવાને એણે ધણા કાંઈ માર્યા હતા, અને અગણિત નિર્દોષ બન્ધુઓના જીવન વિષ બેળવી અસહ્ય બનાવી દીધા હતાં

ગણકાલે ગ્રીસનો મહીમા ગવાતો હતો, રોમ સર્ગર્વ જાહોજલાલીમાં મ્હાસતું હતું. અને શિઝેનટીયમના યશોગાનથી બોસ્ફરસનો કિનારો ગાજતો હતો.

પણ આજે ક્યા ગયું એ સિડન ? ટોચેમીના સમયના છજમવાસી આમઝાથી અંગ હાકતા તથા છલોપાલો ખાંધ ઉઠેર પોષણ કરતા. આજ ગ્રીસ માત્ર ટીબાટોકરાવાજો પ્રદેશ થઈ ગયો છે, રોમ તો જાણે કલ્પરથાન અને શિઝેનટીયમની દશા તો કદાચ વીપરીત જ.

“ સમજ, સમય બળવાન છે, નહિ મનુષ્ય તે જાણુ. ” ઠાળનો મહિમા મોટો છે. માનુષી અટકોની નિરર્થકતા એ આજેકુળ દર્શાવી આપે છે.

કમે કમે આપણે ઉચે ચડીએ છીએ, પછી લઘીમાં ખાપ્પએ છીએ, અને આખરે પડીએ છીએ. આપણે સરફતિના ઢોળ પર ચડ્યા પ્રવાસ કરીએ છીએ અને ટોચે પહોંચ્યા પછી ધડીભર વિસામો પચુ ખાપ્પએ છીએ. પચુ પછી ? પછી તો આપણે પોતે છતિહાસનું એક પ્રકરણ બની જઈએ છીએ.

અને આમ થવાનું કારણ ? આપણા ક્યાં કારણો પર પાછી ફરવાનું કારણ ? કારણ ? એજ કે આપણા પ્રવાસ જે દિશામાં થતા જોઈએ તે દિશામાં થતા નથી. અને એથી જ આપણે પ્રાપ્ત કરેલી સાલખી વધારે વાર ટકતી નથી. જે કે આપણે ભાગ્યેની સામે વાધો ઉડાવીએ છીએ ખરા પણ ઉઘટે તો આપણે પોતે માત્ર એક દંતકથા જ બની જઈએ છીએ.

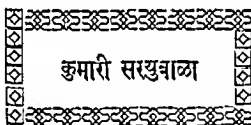
આપણે ચિરજીવી નથી—કહો કે આપણામાં ચિરજીવી થવાની લાપકી જ નથી. આપણા સર્વ પ્રવાસ સ્વાધી છે અને એથી જ કદાચ સારા પરિણામ આવતાં નથી. જે પરિણામ આવે છે તે ગોટાળાભર્યા આરે છે તેનું કારણ પણ આ જ

જ્યાં સુધી મનુષ્યની મહત્વાકાંક્ષાઓ માત્ર તેના પોતાના જ હિતના હેતુવાળા રહેશે ત્યાં સુધી બધેને તે કદાચ મોટું સામ્રાજ્ય સપાદન કરી શકે ત્થોય તે સામ્રાજ્યનું અસ્તિત્વ માત્ર આગળના વેદા પર ગણાય એટલા વર્ષનું જ હોવાનું.

જ્યાં સુધી તું એમ કહ્યા કરીશ કે આ દામ તો કાઢી બીજો કરશે, હું કરનાર નથી; જ્યાં સુધી ગેરવ્યવસ્થા માટે તું છેલ્લો રહીને નાકક બખાબ્યા જ કરીશ પણ નાગરિક હક સાચવવા પોતે કશું નહિ કરે; જ્યાં સુધી તું એમ માન્યામનાવ્યા કરીશ કે હું તે શું કરી શકનાર છું. મારાથી તે શું થયાર છે. કરનાર ઘણાં છે ત્યાં સુધી ગણીગાંડી બીજી બ્યક્તિઓની પાછળ તારે ધસડાવું જ પડશે અને તે જ્યાં નાખે ત્યાં તારે નખાવું જ પડશે.

આથી ઉદ્ધતુ જ્યારે કોઈ એક સેનાના દરેક મૈનિકના મનમાં એવી જ આત્મવશ્લ દોષ છે કે માત્ર મારા એકલાના બાવલાપણાથી પણ મધી બાજી બગડી જશે ત્યારે તે સેના અજેય બને છે, જ્યારે દરેક કડીઓ ચણતી વખત એવું માની લઈ ચલુના મોડે છે કે બેવકુફીથી મુકાઈ ગયેલી માત્ર એકાદ ઈંટ પણ આખી ધમારતને નુકસાન કરશે ત્યારે તેની કારીગરી ચિરંજીવી અને પ્રયસાપાત્ર નીવડે છે જ્યારે જુબેનગસે ટળવળતા નિરાધારને જોઈ એક ઓના મનમાં એવો જ ખ્યાલ બેગી જાય કે માત્ર મારી એકલીની સડાવથી પણ દુ.ખીતુ દુઃખ નીવારી શકાય એમ છે, ત્યારે જ તેનું જીવન સફળ બને છે. ખરે ! જ્યારે આવું થશે ત્યારે જ આપણી શ્રેષ્ઠતા ટકાઈ નીવડશે.

પરવાળા કેવી રીતે યાચ છે તે વિદ્યાર્થીઓના વાચનામાં આવેલું જ છે, હવે જો પરવાળા બનાવનાર જતુને કોઈ નજરોનજર જુએ તો તેનાથી એકદમ માની પણ ન શકાય કે આનાથી આવું પરિણામ આણી શકાતું હશે. હજી પણ આ પરવાળાના બેટ તરતા ફરે છે અને કોઈકે વખત સમુદ્રમાં ફરતી સ્ટીમરનો કચ્ચરધાણ વાળી નાંખે છે. કેટલું અજાણજણ પણ કેવું સત્ય ! અવિરત અને એકમંથી પ્રવાસનો કેવો અને કેટલો મહિમા !

(લેખક. ગૌરીગંધર્વ માતીરામ ભટ્ટા બી. એ.)

(અનુમધાન મતાકથી)

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કંચનલાલ શેઠ લીલાપુરના એક ધનાઢય ગૃહસ્થ હતા તેમણે પૈસા સારો પેદા કર્યો હતો. પણ તે એટલા બધા વ્યાજખાઉ થઈ ગયા હતા કે ગરીબનું લોહી ચુસવામાં જરા પણ બાંધી ન રાખતા. પૈસા સિવાય બીજી

+ આ લખાણનો કેટલોક ભાગ વડોદરાથી પ્રગટ થતાં "કેળવણી" માસિક પત્રમાં ચાર વર્ષ પર આવી ગયેલ છે, અધુરો રહેલો ભાગ "ભાગ્યોદય" માં ક્રમે ક્રમે પૂરે કરવામાં આવશે.

—લેખક

કોઈ પણ ચીજ ઉપર તેમની દૃષ્ટિ ભાગ્યેજ ઠરતી. તેમ છતાં તે વયોવૃદ્ધ હતા અને ધીરધારમાં એટલાં બધાં નાણા રોક્યાં હતાં કે તે કેમ કરીને કઢાવવાં તેની શ્રીકર તેમનાં ધર્મપત્ની આચાવહુને યતી. કોઈ જાણે કયા જન્મના પાપે તેમના બેઉ છોકરા વિધવાઓ સુધીને ગુજરી ગયા હતા. તે પૈકી એક વિધવાને એક પુત્રી હતી તે પાસેના ગામમાં એક વલ્લિક પુત્ર સાથે પરણાવી હતી.

ન્યારથી આપણા દેશમાં સમાજનાં બંધન શિથિલ થયાં છે ત્યારથી ગામડું હો કે શહેર હો, તમામ ઠેકાણે બીઓની સ્થિતિ દયાજનક થઈ પડી છે. બીઓ બહાર જઈ ન શકે, બરમા કે યુરોપની માફક સ્ત્રીઓને બાંદલ જગતમાં વિચરવાનો દેહાવો જતો રહ્યો છે.

એક વખત નાની વહુ સસરાજીને દુકાને મદદ કરવા ગયાં અને મીરખાંની દૃષ્ટિએ પડ્યા ત્યારથી તે નાપાકે તેનો કેટો લીધો. કંચનલાલ શેઠની પૂઠ ફરે કે મીરખા દુકાને હાજર થાય. બિચારી નાની વહુ પવિત્રતા માટે ઘણાંએ કાંકાં મારે છતાં તે તેના કંદામાંથી શી રીતે છટકે ?

આપણે ન્યારથી ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધા ઉઠાડી છે ત્યારથી આપણી નીતિમાં બગાડ પેઠો છે. ચોરે અને ચણતરે ગામડાંઓમાં લોકોની ઠક ભામે અને ગામની પહેન લીકરીઓ કે વહુઓની મશ્કરી થાય એ શું બોલું ચરમાવા જેવું છે ? આપણે ધર્મના પગમાં સપડાયલા હતા ત્યાં સુધી આપણાથી અનીતિનું પગલું ભરી ન શકાતું. અત્યારે આપણને ઠોણ રોકનાર છે ? બ્રહ્મજીને સમાજ સાથે શું લેવા દેવા ? અને લાડુ મળે તો પછી ધર્મનીયે શું પરવા ?

કંચનલાલનો સ્વભાવ જરા મશ્કરો હતો જ. મરઘો અને કુત્તી બે વટે તો શેઠને ગમ્મત પડે. ફરી ફરીને ભુતનો વાસ આંબલીએ. જરા ન ગમ્યું તો “ચાલો મરઘા લાઇને ઘેર” કહીને જતા.

કંચનલાલ:-પટેલ, ઓ પટેલ !

પટેલ:-કેમ છે અડ્યા બકાલ ! કંઈ ફાટયો બાટયો છું કે શું ?

કંચનલાલ:-અડ્યા, તારી કુત્તી મારે ત્યાથી જણસો લાવી છે.

પટેલ:-હેં, હેં, ખરી વાત ? ઓ તારીની કુત્તી. મરેરે, મરે.

કંચનલાલ:-અડ્યા તું મરે કે તે ?

પટેલ:-તું ને તે. અહરમી, જણસો શું કરવા આપી ?

કંચનલાલ:-શું ત્યારે તે નહિ મળે ?

પટેલ:-ના, મળશે હવે વિશ્વતુ પાસે.

કંચનલાલ:-તો તો ઝાંઝરાંજ પહેરાવું તો. લઈ આવું ઠેકવાળ પાસે. રૂપીઆ ખાઈ ગયો અને જણસો પણ ખાવી છે ! જોઈ હવે તે તને કેવી પથે છે.

પટેલ:—હા, હા, થાય તે કરી દે. નહિ પચે તોય જલ્લસો પચાવીશ.
એટલામાં કુલી આવે છે. મરઘો લાકડી લઈને મારવા બધ છે તેથી
લોકો વગર પૈસાનો તમાસો લેવા લેગા થાય છે, એટલામાં પોલીસ આવીને
તમને પકડે છે.

કકડીખાં:—અને કયા હે, બકાલ ?

કંચનલાલ:—સાહેબ, આ મરઘો મારા પૈસા અને જલ્લસો ખાઈ ગયો છે.
કકડીખાં તેના પેટ સામું તથા મ્હોં સામું લુએ છે. પછી જરા અનિ-
શ્ચિત હોય તો દેખાય છે.

“અને પૈસા કિસ તરફ સેં ખા જાય ? પકડો સાલે કુ ઉનકુ બી.
ઓ બી બહા બદમાસ હે.”

કંચનલાલ (તેની સામું જોઈને)—પણ સાહેબ, મેં શો ગુનો કર્યો
છે ? હું તો ફરીયાદી છું.

મરઘો:—સાહેબ, એને પણ પકડો. એ વાણીયો અમને બહુ છેતરી જાય
છે. અમે ખેડુત અને ગરીબ માણસ અમણ હોવાથી કંઈ ન જાણીએ, તેથી
વાણીયા અમને હિસાબમાં ગોળાં ખવરા છે.

“સબ કુ દે જાના હૈ”

કંચનલાલ:—મને કચેરીયે ના લઈશ રે હો,

તને અળા માના હમ (૩)

હાં રે હું તો પૈસાના તાનમાં ઘેરો

હાં રે હું તો સૈના મનમાં છેલો-મને

છોટો છોટાને બાઈ સાળ પાય લાગું

હારે તમે કહો તે હું લાવી આપુ-મને

જાય છે,

પ્રકરણ ૧૪ સું.

રૂદ્રમંડળનો કિલ્લો સૂર્યના છેલ્લા તેજમાં અપૂર્વ આનંદ આપી રહ્યો
છે. આકાશ અને પૃથ્વી બેની સીમા દર દર સુધી જલ્લાય છે. કુમારી સરયુ-
નાળા આ કિલ્લાની એક બાજુએ આવેલા પુરજ ઉપર ઉભી ઉભી ચોપાસ
દૃષ્ટિ નાંખી રહી છે. તેટલામાં તે નીચેનું ગીન જણાવવા લાગી:

પેલો પશ્ચિમે જણાય સૂર્ય ડુબતો ધીમે

બધાં પક્ષીયો છુપાય તરૂં કુજમાં ખરે.

(સાખી)

હિનકર હાય રૂખી ગયો, ક્ષિતિજ તણા પટમાંય,

કમળ બીડાયું રૂમળું, જમરે બરાયો હાય.

(સારી)

તારા એક પછી ઈચ્છા, ઉડુગણ મન હરખાય,
વીગ જતાં વિશ્વે બધું. ઘાઠ તિમિર છવાય.

ઉડ્યાં વાગળાં ને ઘૂડ ચીસ પાડતાં પછે

હુરીજનો કરે ફૂટ કામ વીરના જતે.

પેલો

ગીત અટક્યું એક ક્ષણવાર સરયુખાળા ઉભી રહી. તેના સુંદર મુખ ઉપર તેજ પ્રગટ્યું તેના સુકોમળ ધવલ હાથ ઉપર સૂર્યનો રક્ત પ્રકાશ પડી રહ્યો હતો. તેના વસ્ત્રોની પોટલી અને ઝીણી ચાંદી કોર પવનથી આમતેમ ઉડી રહ્યાં હતાં. શું તેનું સૌન્દર્ય ! ગીતના પડઘા તેના હૃદયમાં પડી રહ્યા હતા. તે શબ્દ રૂપે બહાર આવવા લાગ્યા.

“ જરેખર પ્રભુ, તારી કળા અપાર છે નિર્બળ અને સમળ મનુષ્યો તે ઉત્પન્ન કરેલાં છે. મને તો નિરંકુશ નિર્બળ મનુષ્યો ઉપર પણ દયાઆવે છે.

“ મહાન પુરુષનો અરેત થવાથી નિર્બળ મનુષ્યો ક્ષણિક આનંદમાં આવી જાય છે. તેઓ હરખાય છે ને દ્રુધના ઉમરાની માફક ઉમરાય છે. ભયને એ રાજ થાય. વાદળું સૂર્યને કેટલીવાર ઢાંકી શકે છે ? તેમજ કાયર મનુષ્યો વીરની સામે કેટલી વાર ટકી શકે છે ?

“ શિવાજી મહારાજને દુશ્મને આ કિલ્લામાં ઘેર્યા છે તેથી શું થઈ જવાતું છે ? મને અહીં નજર કેદ રાખી છે તેથી શું ? રઘુનાથ, રઘુનાથ. તમે મારી વારે નહિ આવો ? અરે પેલું કોણ ”—

સરયુખાળા બોલવા લાવ છે એટલામાં એ કદાવર માણસ આવી પહોંચે છે. તે સરયુને લક્ષ્મી જ માને છે. લક્ષ્મીને જ મેળવું એ તેનો હૃદ નિશ્ચય હોવાથી તે તેને શોધવા ખાતમી મેળવતો અહીં સુધી આવ્યો છે.

સરયુ ઉભી છે તે જોવાની પરવા ન કરતા તે લવવા લાગ્યો:—“ગજપતે ન માન્યું તેની શી દશા થઈ ? લક્ષ્મી તું પણ જો રઘુનાથ તું પણ જો. જનાર્દન તું પણ જો શિવાજીનું રાજ્ય ઉધું વાળીયું. જયસિંહ મારો મિત્ર છે. બાળ રનેહી છે, સાથે ઉછર્યા છીએ. હવે જ રંગ આવવાનો છે. ”

સરયુ વિચારમાં પડી. તેના મનમાં બોલી “ આ કોણ ? ”, કાંટ નીચે યુદ્ધના હોકાર આવવા લાગ્યા. રણસિંગડાં ફૂંકાયાં. “ હર હર મહાદેવ ” અને “ દીન દીન ” ના અવાજો સંભળાયા. જોવાનામાં પેલા માણસની દૃષ્ટિ સરયુ ઉપર પડી એ ચાર માણસોને તેણે આંધળી બોલાવ્યા અને સરયુને ઉપાડીને, “ ચાલ, મારી લક્ષ્મી ” કહીને તે આવતો થયો. સરયુના મોંઘે હુચો મારી દીધો.

એટલામાં ફરથી કંઈક ખડખડાટ સંભળાયો, “ઉમા રહો ચોર હું આવું છું.” કહી રઘુનાથ તેઓની પૂંઠળ પડયો. કિંટલા બહાર યુદ્ધ પૂરું થયું છે. શિવાજી મહારાજની જીત થયાનું સંભળાય છે. રાત્રિ વધવા લાગી છે. પેલા માણસો જેમ જેમ આગળ વધતા જાય છે તેમ તેમ રઘુનાથે તેમનો નજીકજ કેટો લેવા માંડયો છે તેમ છતાં તે સાવધ રહ્યો છે કે રખેને તેઓ તેના ઉપર છાપો મારે. રઘુનાથે એક બાલો જોરથી ફેંક્યો તેથી છેવટે તર વારના એક ઝટકાથી તેણે એકને જમીન ઉપર પાડ્યો. એટલે ચોથો વિજયીની ઝડપે નાશી ગયો. હવે રઘુનાથ છુટો થવાથી પેલા સરયુને લઈ જનાર પાછળ પડ્યો.

નાશી ગયેલો ચોથો માણસ ચંદ્રસિંહ હતો તે શિવાજી પાસે ગયો અને રઘુનાથનું દાસ્ય કહાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રઘુનાથે સરયુનો બચાવ કર્યો છે તે બંને જણ કિંટલાથી દૂર આવેલા એક ન્હોના સરોવરને કિનારે બેઠેલાં છે, ચંદ્રના આછા તેજથી આસપાસ ધવલતા પ્રસરી રહી છે. પ્રેમીઓના મેળાપ વખતે માત્ર શબ્દોજ પ્રેમને ચીત-રવાને અશક્ત બને છે. મૌન સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું છે. માત્ર સરયુબાળાનું હૃદય સ્ફુરવા લાગ્યું.

વાહ પ્રાણુપ્યારા લાગો છો બહુ બહાલા બહાલા—

આ શા શીર ધર્યાં ટોપ તમે કાળા કાળા,

ચંદ્ર સમુ વદન કાન્ત

સુધા પીયે પ્રેમી કાન્ત

ચાલો પ્રેમી પ્યારા

કરોને વાત છાના છાના. વાહ૦

ચંદ્રના ધવલતામાં ધીમે ધીમે આનંદ પ્રસરવા લાગ્યો, અંતઃકરણ એક બોજને મળ્યાં. આશાએ પ્રગટી, પરંતુ આશાઓને નડનારાં વિધન કંઈ થોડાં હોય છે ?

રઘુનાથ—સરયુ, આ રથજે આપણને પ્રભુએ સુખરૂપ ફરીથી મેળવ્યાં, હવે તો પ્રભુ આપણને છુટાં ન પાડે તો સારું

સરયુબાળા:—મને તો એમજ વિચારો આવે છે, પણ લક્ષ્મી બહેનનું શું ?

રઘુનાથ:—પ્રભુ તેને બચાવે. સાંભળ્યું છે કે તે મારી શોધમાં આ તરફ આવી છે.

સરયુબાળા:-હું તેમની બહારે ગયેલી. તેમને એક ગામમાં સુકીને
અને આવી હતી.

રઘુનાથ:-હું કયા ગામમાં?

સરયુબાળા:-શિવાલ પરમાં

રઘુનાથ:-આલો આપણે ત્યાં જઈશું.

ઉપર પ્રમાણે વાર્તાવિનોદ થઈ રહ્યાં છે, એટલામાં ઝાડીમાંથી બે માણસો
આવ્યા, અને “ખમડગર ઉસો રહે રઘુનાથ, તું રાજ્યનો દ્રોહી છે. સિપાઈ,
પકડા અને” એ પ્રમાણે અવાજ થતાં રઘુનાથને પકડવામાં આવ્યો.

“કાણુ મહારાજ, એ તો રહેજ ફરવા આવ્યો છું” રઘુનાથે આસ
પાસ જોઈને જવાબ આપ્યો.

“અને આ સરયુ જોઈને તું કયાંથી?”

સરયુએ જવાબ ન આપ્યો.

શિવાલએ તિરસ્કાર લેતી દૃષ્ટિએ રઘુનાથ તરફ જોયું. પણ ત્યાં
સુધી શું-હો સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી શિક્ષા ન ફરમાવાય એવો તેમનો
સખત નિયમ હતો સાથે આવેલા ચંદ્રસિંહમાં ધર્મનો અગ્નિ વ્યાપેલો હતો
તેથી તે “ચંદ્રસિંહ” નામ છતાં તેનામાં ચંદ્રની મધુરતા ન હતી.

“સિપાઈએ બન્નેને આપણા ગદમાં લઈ જાવ” કહી શિવાલએ ત્યાંથી
ચાલવા માડ્યું. સરોવર જેવું શાંત હતું તેવું શાંત રહ્યું. ઠાઈ ઠાઈ ઠેકઠે
પાણીમાં માછલાં ઉછળતાં અને તે ચાંદનીની ધવલતામાં ચમકારો કરતાં, સ-
રોવરમાં ક્યાં ક્યાંક આછાં કમળના છોડાં પાદડામાં સંદેહ ફુલ દૃષ્ટિગોચર
થતા, આકાશ સ્વરૂપ હતું, આબુઆબુનો કિનારો રયામ જણાતો હતો, પવ-
નની ઠંઠક ઠંઠક લહેરોથી દુર જતા ઘેડાઓની પડઘોઝી મલગાતી, દુર્ગના
દરવાજા ખુલ્યા અને વસાયા.

રઘુનાથ અને સરયુબાળા કેહી અવરથામાં લઈ જતામાં આવ્યા.

અકલેશ્વરથી કન્યાશુસિદ્ધા પ્રમાણસિદ્ધા લખે છે કે આપની સર્વ વ્યાધિદર ગુટીકા
અમે વાપરી તેથી ઘણો ફાયદો થયો છે, માટે બીજી સર્વ વ્યાધિદર ગુટીકાની એક ડબી
વી. પી. થી મોકલી આપશે.

રૂઝથી નારણજી ઉમા પટેલ લખે છે કે - અગાઉ આપની ક્ષયને માટેની દવા મનાવેલી
હતી તે ઘણીજ અકમિર નીવડી છે, જેથી હું આપનો મહાન આભારી છું વળી હું એ
બાબતમાં મારા મિત્રોને બકામણ કઈ છું હાથ સુદરીસાથીની ત્રણ બાટલી વી. પી. થી
મોકલશે.

પુનરાવૃત્તિ*

૧

(અનુવાદક — કે. સી. મહેતા)

તે દિવસે લાડાઈના મમાચાર સારા નહતા. રાજ સાહેબ ઉદાસ થઈને બાળકની તરફ ફરવા ગયા.

ત્યાં જોયું કે પ્રાચીરની પાસે, ઝાંઝની છવામાં, એક બાળક અને બાળકી રમી રહ્યાં હતાં. રાજએ તેમને પુછ્યું શું રમો છો ?

“ આજ તો અમે રમીએ છીએ રામ અને ગીતાનો વનવાસ. ”

રાજ સાહેબ ત્યાં જ બેસી ગયા.

બાળકે કહ્યું—આ અમારું દડક વન છે. અહીંજ અમે ખુપકુ બનાવીએ છીએ.

તે ધણી બધાં ડાબળી-પાંદડા અને ઘાસ-પાંદડા ઉઠારી લાગ્યો. ખુબ કામ કરતું છે. અને તે બાળકી રમવાની તપેલીમાં, દેવના વગરજ, શાક-પાંદડુ રાંધી રહી છે રામ જોગન કરગે, તેટલા માટેજ સીતા રાંધી રહી છે તેણીને જરાપણ અવકાશ નથી.

રાજએ કહ્યું—ખીનુ તો સર્વ કંઈ છે, પરંતુ રાક્ષસ કયા છે ? બાળકને કહ્યું કરવું પડ્યું કે તેના દડકવનમાં થોડીક ખામી છે. રાજએ કહ્યું—નાઈ, કંઈ પરવા નહીં, રાક્ષસ અમેજ બની જઈયું.

બાળકે સારી પેઠે જોઈ-તપાસીને કહ્યું—પરંતુ એક સરત છે. તમારે હાર માનવી પડશે.

રાજએ કહ્યું—હું ધણુજ મારી રીતે હારતું જાણુ છું નિશામ ન હોય તો પરિણા કરી જીએ. તે દિવસે રાક્ષસ-વંશ એની મુંઝ પ્રકારે થયા લાગ્યો કે બાળકે કાંઈ પણ પ્રકારે રાજને રાજ આપવાનું સ્વીકાર ન કર્યું. તે દિવસે એકજ સમયે, એકલા રાજને હથવાર રાક્ષસોની મૌને મરતું પડ્યું મરતા મરતા નિચારાના નામમાં દમ ભરાઈ ગયો. ત્રેતાયુગમાં, પંચવટીમાં પક્ષી જેવી રીતે જોડના હના તે દિવસે ત્યાં તેવી જ રીતે બોલવા લાગ્યાં. ત્રેતાયુગમાં લીલા પાંદડાના પરદામાં પ્રમાન-આલોકે જે પ્રકારે કામળ ઠાકમાં સુર બાધી લીધો હતો આજ પણ તેજ સુરમાં બાધી લીધો. રાજના મનની ઉદાસી વેગળી થઈ ગઈ તેમણે મત્રીને બોલાવીને કહ્યું—આ બાળક અને બાળકીને બોળાઓ છો ?

મત્રી—હા, જ બાળકી મારી છે તેણીનું નામ રૂચિરા છે. બાળકનું નામ કૌશીક છે. તેનો બાપ એક ગરીબ પાલકુ છે, જે પુત્ર કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે.

રાજએ કહ્યું—મારી ઇચ્છા છે કે જ્યારે થોડું સમય આવે ત્યારે બાળકની સાથે રૂચિરાનું સગ્ન થાય.

* જગ સાહિત્ય મમાદ બાપુ રવિન્દ્ર દાગોરની એક ગદ્યપત્રો અનુવાદ

(૨)

મંત્રી-કંઈ પણ ઉત્તર ન આપી યક્યો. માથું ઝુકાવીને રહી ગયો.

દેશમાં સર્વથી વિદ્વાન પડીતને ત્યાં રાજાએ કૌશીકને લજવા મોકલ્યો. હંમેશા વચ્ચે પાને ખાનદાનના બાગકાનેજ પડીતજી લજાવતા હતા. રૂચિરા પણ અહીંજ લજતી હતી. પાઠશાળામાં જે દિવસે કૌશીક લજવા ગયો તે દિવસે મહેતાજીને ખુશી-આનંદ થયો. ખીલ્યોને પણ શરમ આવી. પરંતુ કોઈ શું કાંઈ રોકે તેમ હતો. રાજાની ઇચ્છાએ હતી સર્વથી અધિક સહૃદ રૂચિરાને હતું. કારણ કે છોકરાઓ પરસ્પર તેણીના વિષે એક ખીલના કાનમાં વાતો કહેવા લાગ્યા. લાજના લીધે તેણીનું મોઢું સુકાઈ જતું હતું. કોપના લીધે આંખોમાંથી આંસુ વરસાવતી હતી.

કાર્શીક રૂચિરાના આગળ આપડી મુકતો તો તેણી તેને દુર કરી દેતી હતી. 'જે કોઈ લજવાની વાત પુછતો તો જવાબજ નહતી આપતી.

રૂચિરાના મહેતાજી તેણીને બહુ પ્યાર કરતા હતા. તેમની પ્રતિષ્ઠા હતી કે કૌશીકને રૂચિરા બધા વિષયોમાં પાછળ કરી દેશે. રાચરતું પણ આજ પણ હતું.

એમ માલુમ પડ્યા લાગ્યું કે આ કામ બહુ સરસ રીતે થઈ જશે. કારણ કે કૌશીક લજતો તો હતો પણ સારી રીતે લજવામાં ચિત્ત નહતો પરાવતો. તરવા, જમણમાં ફરવા, ગાવા વગાડવામાં તેની વિશેષ રૂચી હતી.

મહેતાજી તેને ધમકાવીને કહેતા-લજવા-ગજવામાં તમારું મન કેમ નથી લાગતું ?

તે જવાબ આપતો-ફક્ત લજવા લખવામાંજ હું મારા મનને નથી લગાડતો, કારણ કે ખીજ વાતો પણ શીખવાની છે. થોડું થોડું બધું શીખીશ.

“ખીજ બધી વાતો મુકી દો.”

“તો પછી લજવા-ગજવાને પણ દુરથી નમસ્કાર કરવા પડશે.”

(૩)

આ પ્રકારે થોડાક સમય વીતી ગયો.

રાજાએ મહેતાજીને બોલાવીને પુછ્યું-તમારા વિદ્યાર્થીઓમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ કોણ છે ? મહેતાજી-રૂચિરા.

રાજા-એને કૌશીક ?

મહેતાજી-માલુમ નથી પણ કે તેણે કંઈ અભ્યાસ કર્યો હોય !

રાજા-હું રૂચિરાની સાથે કૌશીકને વિવાહ કરવા ઇચ્છુ છું.

મહેતાજીએ રહેજ હસીને કહ્યું-આતો ગોધુલિની સાથે ઉપાનો વિવાહ કર્યો કહેવાય.

રાજાએ મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું-તમારી પુત્રીની સાથે હવે કૌશીકને વિવાહ કરવામાં વાર કરતા ઉગીત નથી.

મંત્રી-મહારાજ મારી પુત્રી આ લગ્નને પસંદ નથી કરતી.

રાજા-એણેના મનની ઇચ્છા શું તેમના મુખથી સ્પષ્ટ થકાય છે ?

મંત્રી-તેમની આંખોનું પાણી પણ તે આ વાતની શાક્ષી પુરે છે.

રાજા-તો શું કૌશીકને પોતાના માટે અયોગ્ય સમજે છે ?

મંત્રી-હા, જી આજ વાત છે.

રાજા-વારું, તો અમારી મામે બહેની વિદ્યામા પરિક્ષા લેવામાં આવે. જો કૌશીક વિજયી નિવડશે તો આ વિવાહ અવશ્ય થશેજ.

બીજા દિવસે મંત્રીએ રાજાને આવીને સુચના આપી-મારી પુત્રીને આ શરત મંજૂર છે.

(૪)

સભામાં બધા લોક હાજર થયા, રાજા સાહેબ સિંહાસન પર બિરાજ્યા અને કૌશીક તેમની સિંહાસનની પાસેજ બેસી ગયો. મહેતાજી, પોતે રૂચિરાને લઈને હાજર થયા કૌશીક આમન હોડીને મહેતાજીને પ્રણામ અને રૂચિરાને અભિવંદન કર્યું. રૂચિરાએ આખો હિચી કરીને કૌશીક તરફ જોયું પણ નહિ.

પાઠશાળામાં કોઈ દિવસે, પરિષાદીની રક્ષા કરવાના માટે પણ, કૌશીક રૂચિરાની સાથે તર્કશાસ્ત્રાર્થ નહતો કર્યો, બીજા વિદ્યાર્થીઓએ પણ, અવગાના લીધે તેણે તર્ક કરવામાં અવસર નહતો આપ્યો. તેથી જ આજે જ્યારે તેની યુક્તિના મુખમાં તિક્કણ ઉપહાસ-તીરની ધારની ચમકની માફક-ચમકવા લાગ્યો જ્યારે ગુરૂજી વિસ્મય પણ થયા અને કંઈક ચિંતાયા, પણ રૂચિરાના કપાળ પરથી પરસેવાના ટીપા ભૂમિ પર ટપકવા લાગ્યા, તેણી અકસ્મતે ઠેકાણે ન રાખી ચડી. કૌશીક તેણીને પરાભવના એક ખુણામાં ધકેલી આવ્યો. કોંઈના માર્યા મહેતાજીના મુખમાંથી કોઈ વાત નીકળવા ન પામો, અને રૂચિરા ! તેણીની આંખોમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી.

રાજાએ મંત્રીને કહ્યું, લો, હવે લગ્નનું મુદુર્ત્નનક્રી કરો.

આસન પરથી ઉઠીને કૌશીક હાથ જોડીને કહ્યું, મહારાજ ક્ષમા કરશો. હું આ લગ્ન કરીશ નહીં.

રાજાએ વિસ્મય થઈને પુછ્યું-વિજયમાળા નહિ પહેરે શું ?

કૌશીક-વિજય મારી જ રહેવાદો માગા કોઈ બીજાને પહેરાવશો. મહેતાજી-મહારાજ એક વર્ષની મુદત આપશો, આગાદ અંતીમ પરીક્ષા લેવામાં આવે ?

૫

હવે કૌશીક પાઠશાળાને તો દૂરથી જ નમસ્કાર કર્યો તે કોઈ દિવસે જંગલની ડાયામાં નજરે પડે તો કોઈ દિવસે પહાડના શિખર પર.

અહીં મહેતાજીએ રૂચિરાને શિક્ષા આપવામાં કોઈ વાત યાદી ન રાખી પરંતુ તેણીનું મન કર્યું છે ?

અધ્યાપકે બીજાવાઈને કહ્યું-જો હવે પણ સાવધાન નહીં રહે તો ફરીથી તમારે લગ્નનું પડશે.

બીજી વાર શરમાવા માટે જણે તેણી તપસ્યા કરવા લાગી. ક્ષપણેએ જે પ્રકારે અનશન દ્વારા તપશ્ચર્યા કરી હતી તે જ પ્રકારે રૂચિરાએ અનધ્યાયના વડે કરી. તેણીની ષડ્ દર્શનની ચોપડી બાંધેલી જ રહી. કવિતાની ચોપડી પણ કોઈ દિવસે જ મહેતાજીના ધમકાવવા પર ઉઘાડવામાં આવતી હતી.

મહેતાજીએ ચિંતાઈને કહ્યું હું મોગદ પૂર્વક કહું છું કે હવે કોઈ બાગડોરિયા આંતે નહીં લણાયું. વેદાંતનો પાઠશી પડીત હોવા છતાં પણ સ્ત્રી-જાતીના મનનો સેદ ન પામી શક્યો.

એક વાર મંત્રીએ આવીને રાજાને કહ્યું-અવલતના ઘેગથી સગાઈનું કહેણ આગ્યુ છે, કુળ-ધન-માન સર્વ વાતોમાં તે ઘર હિચુ છે. મહારાજની સમ્મતી જાહેર છે.

રાજા—પુત્રી શું કહે છે ?

મત્રી—શ્રીઓના મનની વાત યાને શ્રીઓની ઇચ્છા શું તેમની વાતોથી મણી શકાય છે ?

રાજા—તેણીના આંસુ આજ શી વાતની સાક્ષી પુરે છે ?

મત્રી—ચુપ થઇ ગયો.

૬

રાજા પોતાના બાગમાં આવીને બેઠો. મત્રીને કહ્યું પોતાની પુત્રીને મારી પાસે મોકલી આપો.

શ્રીરાએ આવીને રાજાએ પ્રણામ કર્યાં.

રાજાએ કહ્યું પુત્રી રામના વનવાસની રમત યાદ છે ?

શ્રીરાએ રમીત હાથ કરીને નીચ નજર કરી લીધી,

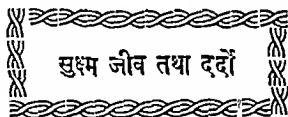
રાજાએ કહ્યું આજે રામ વનવાસની તે જ રમત જોવાની મારી લાલસા છે.

શ્રીરાએ માથા પરના કપડાને જરા આગળ ક્યું--કપડું નહિ.

રાજા—વન પણ છે, ગમ પણ છે, પરંતુ પુત્રી માંભણું છે કે આવાર સીતાની ખેલ છે. તમે છૂટો તો આ ખેલ પણ ન રહે.

શ્રીરાએ જવાબ ન આપ્યો, પણ રાજાની પાસે જઈને તેમના ચરણોને કુદીને નમસ્કાર કર્યાં.

રાજા—હવેની વાર, પુત્રી, હું રાક્ષસ નહીં બનું. આ વખતે તમારા મહેતાજીને રાક્ષસ બનવું પડશે.

[લેખક—મી. જહાંગીર ખરજોરજી. વાછા]

માણુમોને દર્દો થાય છે, અને તેમના કેટલાકને લેખન કરનારા બી અથવા મુગ હોવા જોઈએ. એ બાળક હાથમાં ધણી અગત્યની યંત્ર પડી છે. કારણ કે તેની સાથે માણુ-સની તન્દુરસ્તિ અને આત્માદાનીના ધણે સમઘ છે સુવેશ દેશોમાં વિદ્વાન માણુમોનું ધ્યાન એ ઉપર ખેંચાય છે કે, માણુમની તન્દુરસ્તી એવી નાની કર્યો ઉપર કેટલો સમઘ રાખે છે એ તો માણુમની તન્દુરસ્તીની બાળક છે અને વિદ્વાનોમાં હાથ ને થોડીએક બાળકો વારે અગત્યની છે, તેમાંથી એક બાળક હાથની આ ગણાય છે, આપણાં લોકોએ એવી બાળક ઉપર કેટલું ધ્યાન આપ્યું છે, અથવા તે બાળક કેટલી દુઝાર કરી છે, તેની

કશી નીચાનીઓ આપણને માલમ પડી નથી. જે કાઈ વિદ્યાથી તેની પાછળ કાંઈ ધ્યાન આપી, એવી બાબતની નવી શોધાતો અભ્યાસ કરતો હશે તો, તે પોતાની માથે લાઈ જાય છે. બીજાઓને તે ખતાવતો નથી, તેનો સખબ એ છે કે, તેને બહાર જણાવવા માટે સંભળનાર લોકો અને કદર જુઝનાર લોકો હજી ઝાઝા મળતા નથી.

તમોમાના કેટલાકે સ્કુલો કે કોલેજોમાં “ ટેન્ટમેન્ટો ” જેમું હશે તે અથવા પાતળા હિયા તે માકડા ગાસો ઓ એકમાં જગ માંખેતો કટકા કે જે ફક્ત વતર-જાના દાજા જેટલો હોય, બીજામાં દૂધ ત્રીજામાં ધુળ પછી તે દેવાસ ઉપરની દોય કે જમીન ઉપરની દોય ચોથામાં આદો અથવા રથિલા ચોખા અને પાંચમાંમાં ઘાસ અથવા પેંડાને બારીક કરી તેની બારીક કરચ નાખવી. એ પછી એ નળાઓમાં પાણી નાખી થોડા દિવસ સુધી રહેવા દેશો તો તેમાંથી તરફવાર ચીજો માલમ પડી આવશે થોડાક દિવસ રહી તેમાં જેતાં તેમાંથી નાના, સીધા, પાતળા દોરાના કટકાઓ બાહર નીકળતા માલમ પડશે. કદાપિ પેલાં સાધારણ (ખુશી) આખે તે આપણને દેખાશે નહી, પણ જે ફક્ત એક સાધારણ જાતની “ માઈસ્ક્રો સ્કોપ ” [સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર] જેથી નાની ચીજો મોટી દેખાય છે તેથી તે પાણીમાં નેવાથી એ માલમ પડી આવશે. જે એ પાણીને ધણા દિવસ સુધી રહેવા દીધું હોય તો તે ખચીત આપણી ખુશી આખે દેખાયા વિના રહે નહી હવે એમાંના કેટલાક પાતળા દોરા જેવા અને કેટલાક દોરા સાથે દાળાવાળા દેખાય છે. કેટલાકે સ્વચ્છ પડી રહેલા અને કેટલાકે હાલના આપણને માલમ પડશે કેટલાકના દોગ સ્કુના જેવા હોય છે, તેઓ સ્કુની મદદથી ચાલતા હોય તેમ દેખાય છે. જેમ એક સ્ટી મરનો સ્કુ ફરવાથી પોતાનો મારગ કાપે છે તેમ એ જીવ જંતુઓ સ્કુના ફરવાથી પોતાનો મારગ આગળ કાપે છે અને ગતિ મેળવે છે. જે જીવ જંતુઓ દોગ જેવાં છે. “ બાક્ટેરિયા ” અને જેઓ દાણાનાર છે તેઓને “ માઈક્રોસ્કોપ ” કરીને રહેવામાં આવે છે. થોડું થયું આપણી મ્યુનિશિપાલ કોરપોરેશનની સલામા ટ્રાઈ મેડીકલ કોલેજના એક પ્રોફેસર પહેલવહેલો “ માઈક્રોસ્કોપ ” શબ્દ વાપર્યો હતો તે પેલા ધણાખરા સભાસદોએ તો એ શબ્દ ત્યાં પહેલવહેલો સંભળ્યો હતો, અને ઝોરડામાંથી બાહર નીકળે તેની પેલાં કેટલાક તો વિસરી ગયા હતા, આપણા દબમા આગળ પાણીના તળાવ ઉપર જાપર બાંધવા બાબતની તકરારમાં “ માઈક્રોસ્કોપ ” થી માણુમની છ દગીને કેટલી તુકચાની યશ્તે તે દેખાડવા માટે એ શબ્દ પડેલો ત્યાં વાપરવામાં આવ્યો હતો.

હવે ઉપલા જ્ઞાસના પાણીમાં એ જીવજંતુ કયાથી પેદા થયા ? યુ તે તેની અંદર પેદા થયાં, કે, બાહરથી આવ્યાં ? એ વિશે આગળ વિદ્વાન દાહતરો વચે તકરાર ચાલી હતી. એમાં બાહરની અસર કંઈ નથી. એવું અક્તર બાસ્કીઅનનું મત હતું તેણે જણાવ્યું કે, ગમે તો એમાંના બધા જીવજંતુઓને મારી નાખો અને બાહરથી અંદર નવા જીવ આવતાં અટકાવો તોપણ તેમા પેદા થયા વગર રહેશે નહી. એની સામેના હરીફ વધારે મજબુત હતા. એમાં વખજાએલો પુરૂવ “ પાર્ટીકલ ” હતો જેનો ક્રાન્સ દેસ ઘણો ઉપકારી છે એટલું જ નહી પણ આખી ડુનીઆ ઉપર તેની મહેનત અને શોધથી ઉપકાર થયો છે. સખસને વર્જદાનો ગુરૂ તરીકે ગણવામાં આવે છે ડાક્ટરોની જે મોટી સલા પહેલા વરમ જ્વડનમાં બરવામા આવી હતી, ત્યાં એની શોધોથી વૈઘકના હુતરને કેટલી મદદ થઈ

રાજ—પુત્રી શું કહે છે ?

મત્રી—ત્રીજોના મનની વાત યાને ત્રીજોની ઇચ્છા શું તેમની વાતોથી મનથી ચકાવ છે ?

રાજ—તેણીના આંસુ આજ શી વાતની સાક્ષી પુરે છે ?

મત્રી—ચુપ થઈ ગયો.

૬

રાજ પોતાના બામમાં આવીને બેઠો. મત્રીને કહ્યું પોતાની પુત્રીને મારી પામે મોકલી આપો.

શ્રિરાએ આવીને રાજએ પ્રજ્ઞામ કર્યા.

રાજએ કહ્યું પુત્રી રામના વનવાસની રમત યાદ છે ?

શ્રિરાએ રમીત હાસ્ય કરીને નીચ નગર કરી લીધી,

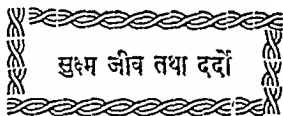
રાજએ કહ્યું આજે રામ વનવાસની તે જ રમત જોવાની મારી લાલસા છે

શ્રિરાએ માથા પરના કપડાને જરા આગળ ધકેલ્યું—કેમ કહ્યું નહિ.

રાજ—વન પશુ છે, રામ પશુ છે, પરંતુ પુત્રી સામંત્યું છે કે આવા રીતાની ખોટ છે. તમે છૂટો તો આ ખોટ પશુ ન રહે

શ્રિરાએ જવાબ ન આપ્યો, પશુ રાજની પાસે જઈને તેમના ચરણોને ઝુટીને નમસ્કાર કર્યા.

રાજ—હવેની વાગ, પુત્રી, હું ગણ્ય નહીં જનુ આ વખતે તમારા મહેતાઓ રાક્ષસ બનવું પડે.

[લેખક—શ્રી જહાંગીર ખરજોરજી વાઘ]

માણુએને દર્દો થાય છે, અને તેમના કેટલાકને કિત્તમ કરનાગ પી અથવા મુગ દોવા જોઈએ એ જામન દાહમા ધણી અત્યંતની થઈ પડે છે. કારણ કે તેની માથે માણુ-સની તન્દુરસ્તિ અને આગાહીનો ધણો સજવ છે સુરેશ દેશોમા વિદ્વાન માણુએનું ધ્યાન એ ઉપર ખેંચાયુ છે કે, માણુમરી તન્દુરસ્તી એવી નાની કર્યો ઉપર કેટલો સજવ ગણે છે એ તો માણુમરી તન્દુરસ્તીની જાળ છે અને વિદ્વાનોમા દાહ ને યોડીએ જાળનો ભાર અમચની છે, નેમારી એક જામન દાહમી આ જણાય છે, આપણાં લોકોએ એવી જાળ ઉપર કેટલું ધ્યાન આપ્યું છે, અથવા ને જાળ કેટલી દુર્ભાગ કરી છે, તેની

કશી નીશાનીઓ આપણને માલમ પડી નથી. જે કોઈ વિદ્યાથી તેની ‘પાછળ કંઈ’ ધ્યાન આપી, એવી ખામતની નવી શોધોનો અભ્યાસ કરતો હશે તો, તે પોતાની સાથે લાઇ જાય છે. બીજાઓને તે ખતાવતો નથી, તેનો સખબ એ છે કે, તેને બહાર જણાવવા માટે સાંભળનાર લોકો અને કદર યુગનાર લોકો હજી ઝાઝા મળતા નથી.

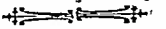
તમોમાના કેટલાકે સ્કેલો કે કોલેજોમાં “ ટેસ્ટટ્યુઓ ” જોઈ હશે તે અથવા પાતળા હિયા ને માંકડા ગાસો, હોય એકમા જગ મામતો કટકો કે જે ફક્ત વતર-જાના દાણા જેટલો હોય, બીજામાં હુધ ત્રીજામાં ઘુળ પછી તે દેવાય ઉપરની હોય કે જમીન ઉપરની હોય ચોથામાં આટો અથવા રથિલા ચોખા અને પાંચમાંમાં ઘાસ અથવા પેંડાને ખારીક કરી તેની ખારીક કરચ નાખવી એ પછી એ નળાઓમાં પાણી નાખી થોડા દિવસ સુધી રહેવા દેતો તો તેમાંથી તરહવાગ ચીલે માલમ પડી આવશે થોડાક દિવસ રહી તેમાં જેનાં તેમાંથી નાના સીધા, પાતળા દોરાના કટકાઓ બાહિર નીકળતા માલમ પડશે, કદાપિ પેલાં સાધારણ (ખુલ્લી) આખે તે આપણને દેખાશે નહી, પણ જે ફક્ત એક સાધારણ જાતની “ માઇક્રોસ્કોપ ” [સદમદર્શક યંત્ર] જેથી નાની ચીલે મોટી દેખાય છે તેથી તે પાણીમાં જેવાથી એ માલમ પડી આવશે. જે એ પાણીને ઘણા દિવસ સુધી ગહેવા દીધું હોય તો તે ખચીત આપણી ખુલ્લી આંખે દેખાયા વિના રહે નહી હવે એમાંના કેટલાક પાતળા દોરા જેવા અને કેટલાક દોરા માથે દાળાવાળા દેખાય છે કેટલાક સ્વચ્છ પડી રહેલા અને કેટલાક હાલતા આપણને માલમ પડશે કેટલાકના દોરા સ્ફુના જેવા હોય છે, તેઓ સ્ફુની મદદથી ચાલતા હોય તેમ દેખાય છે. જેમ એક સ્ટી મંરનો સ્ફુ ફરવાથી પોતાનો મારગ કાપે છે તેમ એ શ્રવ જંતુઓ સ્ફુના ફરવાથી પોતાનો મારગ આગળ કાપે છે અને ગતિ મેળવે છે જે શ્રવ જંતુઓ દોરા જેવા છે. “ બાક્ટેરિયા ” અને જેઓ દાણાવાગ છે તેઓને “ માઇક્રોક્રસાઈ ” કરીને કહેવામાં આવે છે. થોડું થયું આપણી મ્યુનિશિપાલ હોસ્પિટલની મલામા ટ્રાંટ મેડીકલ કોલેજના એક પ્રોફેસર પહેલવહેલો “ માઇક્રોક્રસાઈ ” શબ્દ વાપર્યો હતો તે પેલા ઘણાખરા સલાસદોષો તો એ શબ્દ ત્યાં પહેલવહેલો માંભલ્યો હતો, અને ઓરડામાંથી બાહિર નીકળે તેની પેલા કેટલાક તો વિસરી ગયા હતા, આપણા દષમ આગળ પાણીના તળાવ ઉપર જાપર બાંધવા બાખતની તકરારમાં “ માઇક્રોક્રસાઈ ” થી માચુમની શુદ્ધીને કેટલી તુકથાની થશે તે દેખાડવા માટે એ શબ્દ પહેલો ત્યાં વાપરવામાં આવ્યો હતો.

હવે ઉપલા ઝામના પાણીમાં એ શ્રવજંતુ ક્યાંથી પેલા થયા ? શું તે તેની અંદર પેલા થયા, કે, બાહિરથી આવ્યા ? એ વિશે આગળ વિદ્વાન દાકતરો વચે તકરાર ચાલી હતી. એમાં બાહિરની અસર કંઈ નથી એવું ડાકતર ખાસ્તીઅનનું મત હતું. તેણે જણાવ્યું કે, ગમે તો એમાંના બધા શ્રવજંતુઓને મારી નાખો અને બાહિરથી અંદર નવા શ્રવ આવતાં અટકાવો તોપણ તેમાં પેલા થયા વગર રહેશે નહી, એની સામેના હરીફો વધારે મજબુત હતા. એમાં વખણાએલો પુરખ “ પાસ્તીઝર ” હતો જેનો ક્રાન્સ દેશ ઘણો ઉપકારી છે એટલું જ નહી પણ આખી દુનીયા ઉપર તેની મહેનત અને શોધથી ઉપકાર થયો છે સખ્સને વર્જાનો સુર તપીકે ગણુચમાં આવે છે ડાકટરોની જે મોટી સલા પહેલાં વરમ જ્વડનમાં ભરવામાં આવી હતી, ત્યાં એની શોધોથી વૈદ્યકના હુતરને ડેવી મદદ થઈ

હતી તથા વૈદોને રાહ કેવી મળી હતી, તેની કદર જીવનમાં આવી હતી એ ખોટું
“ હસતી ” અને “ તીન્દ્ર ” વિગેરે બીજા વિદ્વાન દિગ્ગજો પણ હતા એઓની તકરા-
રનું હાસમાં એવું છેવટ આગ્ય છે કે જીવને પડે છે, તે બાહેરની અસરથી પડે છે, એક
ચીજ કે જે વનસ્પતિ કે જાનવરની હોય, અને તેને મારી નાખી એને બીજા જીવની
ચીજની અસરથી દુર રાખી તો તે મુશ્કેલી ચીજમાં પાછો જીવ પડતો નથી. બાહેરની
જીવતી ચીજથી જ તદ્દન મુક્તિ જીવમાં પાછો જીવ પડે છે. બાહેરના જીવને જ્યારે
પોતાને ગમતી જગ્યા મળે છે ત્યારે તેમાં તે પોતાનું એક રહેઠાણ કરે છે, અને વસ્તિ
વધારે છે. જીવતી ચીજનાં ઇંડા અથવા બીજા વગર જીવ પડતો નથી. અમથી હવા જીવ
પેદા કરતી નથી અને અમથી તડકું પણ તેમ કરતું નથી, તે માટે અખચરા થએલા છે.
“ આમમેમતામ ” અથવા પમીમના પથરાને ગરમ લાવ કરીને જો ઉપલા ગ્રામોમાં
દાખલ કરશે તો પછી તેમાં જીવ પડનાર નથી. અથવા એક પાણીમાના સર્વ જીવ મારી
નાખી તેની ઉપર ચારણી મુકીએ તેમ તેની ઉપર ૩ દાખવાથી તે ૩ જીવને અદર દાખલ
થવા દેતું નથી, અને ચોખી હવાનેજ અદર જવા દે છે હવામાં જીવ પુષ્કળ છે, જોકે, તે
દેખાતા નથી જ્યાં જ્યાં આપણે વચીએ છીએ, જે ઝોરડામાં હાલમાં આપણે ઉમેલા
છીએ, તે ગમે તેવો સાફ રાખો, તો પણ તેમાં જીવ હોવા વગરની હવા (વાતાવરણ)
હોય નહીં. તમને તે જોવા દોય તો સવારના જ્યારે સુરજ ઉગે છે, ત્યારે તેનાં કીરણો
આ ઝોરડામાં આડા દાખલ થાય છે તે વખતે ઝોરડો ગમે તેવો સાફ હોય તો પણ સુરજ
જના કીરણોમાં (ચારણોમાં) આપણને ધુળની કરચા દેખાય છે, ઝોરડામાં જીવો
જનાવરો જોવા તીન્દ્રે વિજળાની રાઇની વાપની હતી ઝોરડો બાહેરની રાઇનીથી બધ
કરીને વિજળાની રાઇની ફાનસમાંથી એક કીરણના આકારે કાઢાડી તો, હવામાં ધુળની
હીટી જીવથી ભરેલી માલમ પડી, અને જ્યારે એ હીટીને દીવાથી બાળી, ત્યારે વનસ્પતિ
તથા જનાવરી ચીજો બને, તેમ તે લીટી બળીને ગેમ થઈ હતી એવા જીવો પુષ્કળ
પથરાએલા છે આપણા ઝોરડાથી અને આપણા દમને રસ્તે આપણા પેટમાં, આપણા
ફેફસાંમાં તથા આપણા લોહીમાં જાય છે

હવે હવા સાફ અને તન્દ્રસ્થિત ભરેલી ક્યારે કહેવાય ? જેની અદર એવા બીજાને
ઇંડા થોડાં હોય ત્યારે દરિયે કીનારે, ખુશ્કુ મેદાન જેમાં વસ્તિ થોડી હોય, લાં એવા
જીવ થોડા રહે છે તપાસ ઉપરથી માનુષ પડ્યું છે કે, એવા જીવો પાહાડો ઉપર પણ
થોડા અને આત્મસના પરવત ઉપર તો કટલેએક ઠેકાણે મુદ્દ એવા જીવો તીન્દ્રને માલમ
પડ્યા નથી હવામાના જીવ દમમાં આગ્યાથી, તેઓ આપણા ફેફસાંમાં દાખલ થાય છે. તેઓ
એઓ ઉપર અસર કરતા આપણા લોહીમાં ભેળાઈ જઈ, આપણા ઉપર રોગો પેદા કરે
છે, એ જીવો એટલા તો ખારીક છે કે, તે ખુશ્કી આપે દીવાતા નથી, એટલુંજ નહીં,
પણ કાચથી બી દેખાતા નથી, પરંતુ તેની અસર આપણને પહોંચેથી માલમ પડે છે.

જ્યાં તમે કાઢેલી (સડેલી) બાસમાગતી (ગર્ખાતી) ચીજો પડેલી જોશો; તે એવા જીવોનું
વતન છે, અને ત્યાં તે એવા જીવોનું વતન છે, અને ત્યાં તે ઘણા જીવદીથી વધે છે.
સાફ હવાચળી જગ્યા ઉપર તેમાં વધવા નથી હવામાં તેઓ સંકેલા હોય છે, વનસ્પતિ
તથા પ્રાણી ઉપર તેઓ વાસો કરે છે. પાણી ઉપર પણ છે, તેમજ જમીન ઉપર પણ છે.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.]

હિસેબર સને ૧૯૨૩

[અંક ૧૦ મો.

કર્તવ્ય દર્શન.

કુમરી.

કંઈક કાળ પ્રતિદિન એકાંતે, ત્યજી વ્યવહાર, વીતાવોરે,
બાહ્ય ઉપાધિ હોય નહિ ત્યાં, સ્વસ્થ બનીને જાઓ રે, કંઈક
ઘરમાં કે કોઈ બાહ્ય પ્રદેશે, એક સ્થાને નિત્યેરે,
જઈને કંઈક સમય ગાળ્યાથી; લાભ થાય બહુ ચિત્તેરે. કંઈક
બાહ્ય વસ્તુ ત્યાં રાખો ન એવી જે જગલે મલિન સંસ્કારોરે,
સ્વચ્છ નિરૂપદ્રવદેશે જઈ, સંગતિ માત્ર વિસારોરે, કંઈક
યથેચ્છ આસનથી ત્યાં સ્થિત થઈ, શાંતિ શબ્દ ઉચ્ચારોરે,
શાંતિનું વાતાવરણ જમાવી, અધિક સ્વાસ્થ્યને ધારોરે; કંઈક
શરીર પણ નથી આવ્યું તમારું, એ સ્થાનકમાં એવું રે, કંઈક
મન પણ ત્યાંથી દૂર રહ્યું છે, બાકી એવું લેવું રે; કંઈક
હું એવી એક વસ્તુ માત્ર ત્યાં, અન્ય ન કોઈ ઉપાધિરે, કંઈક
હું ત્યાં એલે, હું ત્યાં એલે, હું ત્યાં કરે સમાધિરે,
આવો ભાવ અખંડ જમાવી, રાજવા પ્રયત્ન સેવોરે, કંઈક
અન્ય કોઈ સંકલ્પ ઉઠે ત્યાં, સહજે શમાવી દેવોરે, કંઈક
બાહ્યો ત્યાં હુંનું મુક્તાપણે કેવલ સામાન્ય પ્રવર્તેરે, કંઈક
સ્વભાવથી ધણી હું એવું પણ, જામત જાન નિવર્તેરે, કંઈક
ઘટિકા અર્ધઘટિકા આવી રીતે મરત પડી રહોરે,
પરિપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વચ્છંદ સ્થિતિ અનુભવી લોરે, કંઈક
કંઈક કાળ અભ્યાસ બામતાં, આનન્દોર્મિ ઉઠશેરે,
અને પછી એ ભાવ દહાતાં, હું જો ત્રિવિધ મુદ્દશેરે,

કંઈક
મી. ર.

વેદાંતના મુલતત્ત્વો.

(લેખક—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્માનુ શ્રીનયુરામ શર્મા)

[અનુસંધાન ગતિકથી]

ગાંધર્વવેદમાં સ્વર, તાલ ને મૂર્છનાસહિત ગીત તથા વાદ્યદિતું નિરૂપણ કરેલું છે. દેવોતું આરાધન અને ગવૈયાના અંતઃકરણમાં એ પરમાત્માના પ્રબલ પ્રેમ હોય તો નિર્વિકલ્પસમાધિની પ્રાપ્તિ એ ગાંધર્વવેદનું પ્રયોજન હોવાથી તેનો પણ અંતઃકરણની એકાગ્રતાદ્વારા અદ્વિતીય બ્રહ્મનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં ઉપયોગ છે.

નીતિશાસ્ત્ર, અથશાસ્ત્ર, ગજશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર ને સૂર્યકારશાસ્ત્ર આદિ મનપ્રાપ્તિના ઉપાયોનો યોગ કરનારાં શાસ્ત્રોનો અથર્વવેદમા સમાવેશ થાય છે. મનની પ્રાપ્તિવડે વ્યવહારમાં ઉપયોગી પદાર્થો મુખપૂર્વક પ્રાપ્ત કરી શકાય ને તેથી ચિત્ત સ્વસ્થ રહેવાથી પુણ્યશાલી મનુષ્ય સત્સમાગમાદિ કરી પરમાર્થમાં આગળ વધી શકે અથવા મનપ્રાપ્તિના સર્વ દષ્ટ ઉપાયો કર્યા છતાં પણ પૂર્વજન્મોના પુણ્યવિના મનુષ્યને દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી એવા વિચારના ઉદયથી તે મનુષ્યનું અંતઃકરણ ગૌરાગ્યવાળું થઈ બ્રહ્મજ્ઞાનનાં વિવેકાદિ સાધનોમાં પ્રવૃત્ત થઈ શકે, તેથી અથર્વવેદનું મુખ્ય તાર્પર્ય પણ અધિકારી મનુષ્યોને બ્રહ્મસ્વરૂપનો યોગ કરાવવામાં છે.

શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત, જ્યોતિષ ને પિંગલ આ છ શાસ્ત્રો ચાર વેદોના અંગરૂપ હોવાથી વેદાંગ કહેવાય છે વૈદિકમંત્રોમાં આવતા અક્ષરોના ઉચ્ચારના સ્થાનનું જ્ઞાન તથા ઉદાત્ત, અનુદાત્ત ને સ્વરિત એ સ્વરોનું જ્ઞાન શિક્ષાથી થાય છે વેદમાં કહેલાં કર્મોના અનુષ્ઠાનની રીતિ કલ્પમાં વર્ણવેલી હોય છે. વ્યાકરણવડે વેદના મંત્રોના અર્થનું જ્ઞાન થવામાં સાહાય્ય તથા શબ્દોની શુદ્ધતાનું ને અશુદ્ધતાનું જ્ઞાન માય છે. નિરુક્તથી વૈદિક મંત્રોનાં અપ્રસિદ્ધ પદોના અર્થોનું જ્ઞાન થાય છે જ્યોતિષવડે વૈદિકકર્મમાં જે ઉપયોગી કાલ હોય તેનું જ્ઞાન થાય છે. પિંગલવડે જે ના ગાયત્રી આદિ છંદોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. એ છ વેદાંગોનું તાર્પર્ય વેદમાં કહેલાં સર્વ કર્મોની સમજ આપવી તથા એ કર્મો કેવી રીતે કરવાથી નિર્દોષ ને ઇચ્છિત ફલ આપનારાં થાય એ સમજાવું તે છે વૈદિકકર્મોનું મુખ્યફલ પૂર્વે કહેલું

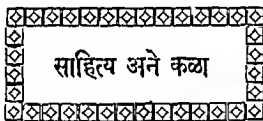
છે. આ વેદાંગો વૈદિકકર્મોના અંગમૂલ હોવાથી વૈદિકકર્મોના મુખ્ય પ્રયોજનની પેઠે આતું મુખ્ય પ્રયોજન પણ ચિત્તશુદ્ધિદ્વારા પ્રજ્ઞાતાનની પ્રાપ્તિ છે.

શ્રીમનુ, શ્રીયાસવકય, શ્રીપરાશર, શ્રીવિષ્ણુ, શ્રીયમ, શ્રીઅંગિરા, શ્રીવસિષ્ઠ, શ્રીદક્ષ, શ્રીસંવત્, શ્રીશાતાતપ, શ્રીગૌતમ, શ્રીચંપ, શ્રીલિખિત, શ્રીહારીત, શ્રીઆપસ્તંબ, શ્રીશુક, શ્રીબૃહસ્પતિ, શ્રીઆસ, શ્રીકાત્યાયન, શ્રીદેવલને શ્રીનારદાદિક સર્વશ ઋષિઓએ જે વેદભાગનો તેમના સમયમાં ઉચ્છેદ થઈ ગયો હતો તેનું એકાગ્રચિત્તવડે રમરણ કરીને રમૃતિરૂપ ધર્મશાસ્ત્રો રચ્યા છે. તેમાં સદાચારનું, સદૃશ્યવહારનું ન થયેલા પાપોની નિવૃત્તિ કરવામાટેનાં પ્રાયશ્ચિતોનું તથા વર્ણશ્રમોના કાયિક, વાચિક ને માનસિક ધર્મોનું વર્ણન કર્યું છે. એ સર્વ ધર્મશાસ્ત્રોનું મનુષ્યના અંતઃકરણની શુદ્ધિદ્વારા તેને પ્રજ્ઞાતાનની પ્રાપ્તિ કરાવવી એ મુખ્ય પ્રયોજન છે.

બ્રહ્મપુરાણ, પદ્મપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, શિવપુરાણ, ભાગવતપુરાણ, નારદીય પુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ, અગ્નિપુરાણ, ભવિષ્યપુરાણ, બ્રહ્માંવર્તપુરાણ, લિંગપુરાણ, વરાહપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, વામનપુરાણ, કૃમપુરાણ, મત્સ્યપુરાણ, ગરુડ પુરાણ ને બ્રહ્માંડપુરાણ આ અઢાર પુરાણોમાં અને કાત્રીપુરાણ, દેવીભાગવતપુરાણ, ગણેશપુરાણ, સૂર્યપુરાણને આઠિપુરાણ આઠિ અઢાર કે તેથી વધારે ઉપપુરાણોમાં સ્થિતિની ઉત્પત્તિ ને રાખ્યોના વંશ આદિ બીજાં અવાંતર વર્ણનોની સાથે વર્ણશ્રમના ધર્મોનું, સચુષ્ણબ્રહ્મની નાનાવિધ ઉપાસનાઓનું, નિર્ગુણબ્રહ્મના સ્વરૂપનું અને નિર્ગુણબ્રહ્મના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનોનું વર્ણન કરેલું છે. એ પુરાણોનું તથા ઉપપુરાણોનું પરમ પ્રયોજન પણ અંતઃકરણની શુદ્ધિદ્વારા અને અંતઃકરણની એકાગ્રતાદ્વારા તથા બ્રહ્મસ્વરૂપના જ્ઞાનદ્વારા મનુષ્યને અદ્વિતીય બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવી તેનો અખડેકરસબ્રહ્મમાં સ્થિતિ કરાવવી એ છે. સર્વે પુરાણોમાં અને સર્વે ઉપપુરાણોમાં કારણબ્રહ્મનું સિન્ન સિન્ન નામોથી પ્રધાનપણુ દર્શાવ્યું છે, અને કાર્યબ્રહ્મનું સિન્ન સિન્ન નામોથી ગૌણપણુ દર્શાવ્યું છે. શિવપુરાણમાં, લિંગપુરાણમાં ને સ્કંદપુરાણાદિમાં શ્રીશિવના નામવડે અને તેના પર્યાયોવડે કારણબ્રહ્મનું—સચુષ્ણબ્રહ્મનું—અન્ય અવાંતર પ્રસંગસહિત નિરૂપણ કર્યું છે, અને શ્રીવિષ્ણુ, શ્રીશક્તિ, શ્રીગણેશ ને શ્રીસૂર્ય એ નામોવડે તથા તેના પર્યાયોવડે તે પુરાણોમાં કાર્યબ્રહ્મનું—સમષ્ટિસૂક્ષ્મ ઉપાધિવાળા બ્રહ્મનું—ઉત્તરતાપણુવડે નિરૂપણ કર્યું છે. એવીજ રીતે ભાગવતપુરાણમાં, વિષ્ણુપુરાણમાં ને બ્રહ્મવૈવર્ત આદિ પુરાણોમાં શ્રીવિષ્ણુ એના નામવડે અને તેના પર્યાયોવડે કારણબ્રહ્મનું શ્રેષ્ઠપણું અને શ્રીશિવાદિ નામવડે કાર્યબ્રહ્મનું કનિષ્ઠપણું નિરૂપણ કર્યું છે. એવી રીતે અન્ય પુરાણોમાં ને અન્ય ઉપપુરાણોમાં પણ શ્રીશક્તિ, શ્રીગણેશ ને શ્રીસૂર્ય એ નામોવડે તથા તેમના

પર્યાયાવડે કારણપ્રદાના શ્રેષ્ઠપણાનું અને અન્ય નામોવડે તથા તેમના પર્યાયાવડે કાર્યપ્રદાના કનિષ્ઠપણાનું વર્ણન કરેલું છે એમ બહુવું. સર્વ પુરાણોનું અને સર્વ ઉપપુરાણોનું તાત્પર્ય ઉત્તમ ઉપાસકોને કારણપ્રદાની ઉપાસના કર્તવ્ય છે, અને મધ્યમ તથા કનિષ્ઠ ઉપાસકોને કાર્યપ્રદાની ઉપાસના કર્તવ્ય છે એમ સમજાવવામાં છે. આમ હોવાથી શ્રીશિવના ઉપાસકોએ કારણપ્રદાનરૂપે વર્ણવેલા શ્રીવિષ્ણુનું માહાત્મ્ય સાંભળીને તથા કાર્યપ્રદાનરૂપે વર્ણવેલા શ્રીશિવના ગોણુપણાનું વર્ણન સાંભળીને ખેદને કે દ્રેષને વશ થવું ઉચિત નથી, તેમજ શ્રીવિષ્ણુના ઉપાસકોએ કારણપ્રદાનરૂપે વર્ણવેલા શ્રીવિષ્ણુના ગોણુપણાનું વર્ણન સાંભળીને ખેદને કે દ્રેષને વશ થવું ઉચિત નથી. શ્રીશકિતનાં, શ્રીગણેશનાં ને શ્રીસૂર્યનાં નામો માટે અને તેમના માહાત્મ્યના તથા ગોણુપણાના નિરૂપણમાટે પણ તેમના ઉપાસકોએ ઉપર જણાવેલી રીતે વિવેક કરવો કે જેથી તેમનાં અંતઃકરણો ખેદને વશ થઈને કે દ્રેષને વશ થઈને તપે નહિ.

(અપૂર્ણ)

(લેખક—ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ. બી. એ.)

૧. સાહિત્ય એટલે શું ?

અનેક પુસ્તકો વાંચવામાં આવે છે. આ બધાં પુસ્તકોમાં એક સરખા વિચાર અને એક સરખી યોજના ભાગ્યેજ નેવામાં આવે છે. દૈત્તિકા પુસ્તકોમાં માત્ર નિયમો અને આકાશ નેવામાં આવે છે. જેમકે રેલ્વેગાઇડ, સીરીલ અને કોમીનલ કાયદાનાં પુસ્તકો, ઇત્યાદિ, એ સાહિત્ય ન કહેવાય સાહિત્યના પુસ્તકોમાં તો મનુષ્યના સર્વ સામાન્ય વિચાર અને લાગણીઓ ઉલ્કરાય છે તેથી પોતાના જીવનમાં માણસે શું જોયું છે, શું અનુભવ્યું છે, શું વિચાર્યું છે, અને તેથી શી શી લાગણીઓ યત્ન છે એનો અતઃકરણ પૂર્વક લેખ, એને સાહિત્ય કહેવાય. સામાન્ય વિચાર ચોરવા, ખોટી લાગણીઓથી દોરવાઈ જવું અને પોતાની નજરે નેલા કે વિચાર્યાં વગર જે કંઈ લખવું એ સાહિત્ય નથી. અફસોસ, આપણા ગુર્જર સાહિત્યનો આ જમાનો માત્ર તરજુમાં અને સામાન્ય વિચારને માત્ર ભેગા કરવાનો છે પોતાના અનુભવની વાતો જન સમક્ષ મુકનારા સ્વતંત્ર લેખકો કોઈક જ હોય છે. અને તેથી સાહિત્ય હજી અપૂર્ણ દશામાં છે.

૨. સાહિત્ય શાથી લખાય છે ?

મનુષ્ય માત્રમાં પોતાના વિચાર વ્યવસ્થિત રીતે મુકીને નેવાનો દૈત્તિકાને ભાવ થાય છે દૈત્તિકાને પોતાને કંઈક કહેવાની ઇચ્છા થાય છે. દૈત્તિકાને લોકોના કાર્ય અને વિચારમાં

રસ લેવાનું મન થાય છે. કેટલાક કેવળ સત્યને જ ચાહ છે, અને તે સત્યનો પ્રભાવ બીજા પાસે રજુ કરગતે માગે છે આ બધા કારણથી સાહિત્યનો ઉદ્ભવ થાય છે. મનુષ્યજાત એ એક એવા પ્રકારનું પ્રાણી છે કે જે એક બીજા સિવાય એકલું રહી શકતું નથી, તે પોતાના વિચાર અને લાગણીઓથી મુખદુઃખ અનુભવે છે એટલું જ નહીં પણ બીજાઓના વિચાર અને લાગણીઓમાં લાગ લે છે અને તેમના મુખદુઃખને અનુભવે છે, આપણા વિચાર લાગણીઓ, નિરીક્ષા, અનુભવ અને આદર્શોથી આપણે બીજાને જાણીતા કરીએ છીએ. બીજા પોતાના અનુભવ વળી બીજાને બતાવે છે આ બધા સાહિત્યના ઉદ્ભવનાં કારણો છે.

૩. 'સાહિત્યના' વિષયો કયા હોઈ શકે ?

'જાતી' અનુભવ, મનુષ્ય જીવન, મૈત્રી, કુદરત અને કલા એ બધાનો સમાવેશ સાહિત્યના વિષયોમાં થઈ શકે છે જાતી અનુભવ સિવાય જે કંઈ લખવું એ કેવળ અગાનતા છે દરેક તત્વને અનુભવની લઠીમાં તાવીને સ્વચ્છ કરવું જોઈએ. કેટલાક નવ યુવાન ઉછરતા લેખકો માત્ર પુસ્તકો ઉપરથી પોતાના સિદ્ધાંતો ધરે છે અને એ બધાય સિદ્ધાંતોને જીવનમાં ઉતારવા માગે છે, પણ ખરું જીવન અને કેવળ આદર્શ, એ બે હમેશાં એક એક સાથે મળી શકતા નથી. અને તેમને સપૂર્ણ રીતે એકત્ર કરવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન થવો ન જોઈએ કેટલાક નવલેખાઓ જે પ્રેમ ચિતરવામાં આગ્યો હોય છે. તે પ્રેમ માત્ર વાયવાળી જ આનંદ આપનારો હોય છે. જીવનનાં ખરાં પાત્રોમાં એવા પ્રકારનો પ્રેમ અગર એવા ભાવ લાગે જ નેવામાં આવે છે, જ્યાં જઈએ ત્યાં મનુષ્ય-જીવનના કેટલાક તત્વો સર્વ સામાન્ય હોય છે. યુરોપ અમેરીકાદિ દેશોમાં માથુસની જરૂરીયાતની ચીજો, જેમકે પહેરવાનાં કપડાં, ખાવાની ચીજો, રહેવાનાં ઘર વગેરે તમામ ચીજોનો હેતુ એક જ હોય છે. મનુષ્ય માત્રમાં તેના વિચાર અને લાગણીઓ ભરેલી છે. તેથી મનુષ્ય જીવન એ કંઈ નવીન બાબત નથી. ફરફાર માત્ર રચના અને લાખામાં છે. દરેક ધર્મનું રહસ્ય એ છે કે પ્રભુનું પ્રેમથી રક્ષણ કરવું. દરેક જીવનનું પગથિઉં એ છે કે જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવવા. દરેક લખનારો હેતુ એ છે કે પરસ્પર રહાય થવું અને પ્રેમથી એક બીજાની ખોટ પુરી પાડવી. દરેક મૈત્રીનો અર્થ પણ એક છે. મનુષ્ય જીવનમાં બીજું નવિ. તત્ત્વ શું છે ? જ્યાંસુધી રહસ્ય ન સમજાય ત્યાં સુધી વધારે અને વધારે અભ્યાસની જરૂર છે. અને રહસ્ય સમજવું એ સાહિત્યનો ખરો હેતુ છે. કુદરતનો વિચિત્ર દેખાવ, ધાંતકામ, પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ, ઝાડ, પાન, ઝરણું, આકાશ, સુરજ, ચંદ્ર અને તારા, પવન પાણી અને પક્ષીઓએ તમામ કંઈક અચનન ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેયને લાગણીપૂર્વક દર્શાવાય છે. પ્રેમ એ જગતમાત્રનું બંધારણ છે, સત્ય તેનું રક્ષણ છે, અને જ્ઞાન તથા અનુભવ એ તેનું સંચાલન છે જુના જુના પ્રકારની કળાઓ જેમકે, ચિત્રકળા, લેખનકળા, ગુચણકળા, ગાયનકળા હત્યાદિનો પણ સાહિત્યમાં સમાવેશ થાય છે. આ બધા વિષયો જેમ બને તેમ ઉચ્ચ હોવા જોઈએ.

૪ સંગીતાત્મક કાવ્ય

માત્ર રાગરાગણીઓથી ઉભરાતું કાવ્ય એજ સંગીતકાવ્ય કહેવાય એમ નથી. કાવ્યમાં ઉભરાના ભાવ એ પણ એક પ્રકારનું સંગીત છે. એ સંગીત સંવાને માટે હૃદયમાં મજબૂત છે શિવાજીની સ્વરાજ પ્રતિજ્ઞા, અગર એક ચરતીર રજપુતાણીનું આત્માર્પણ ઉત્તમ કાવ્યના રાગદોષકાંડે છે. જીવનના બારીક પ્રસંગોમાં નીકળતા રાગદોષ એ ખરું કાવ્ય છે.

અને રાગરાગણી કે અલંકાર એનો માત્ર તેનો રાજ્યગાર છે અર્થ, અલંકાર, અને રસ એ પણ દ્વિતીય સ્થાને છે. સંગીત કાવ્ય, પરજીઆ આત્મ-નિરીક્ષણનાં વચન, કથા અને સાહિત્યની સમાલોચના એ બધાં એ આત્માના અત્રાજનુ સાહિત્ય છે રાસડા, ઇતિહાસ, જીવન વૃત્તાંત, મહાકાવ્ય, અથ કે પદ્યાત્મક કથા, નવલકથા, નાટક ઇત્યાદિ મનુષ્ય જીવનનાં બાહ્ય તત્વાને વર્ણવે છે એ ખરેખરાં સંગીતકાવ્ય નથી.

૫ વિજ્ઞાન અને સાહિત્યનો સંબંધ.

સુસાફરીના વર્ણનના પુસ્તકો, નિઝધો, વર્ણનાત્મક કાવ્યો ઇત્યાદિ સાહિત્યનાં નાના નાનાં અંગ છે. જ્યાં વર્ણન બધ થાય અને કાગણીથી કંઈક કહેવાય ત્યાં વિજ્ઞાન સાહિત્ય બને છે. વિજ્ઞાનમાં જ્યાં જ્યાં આપણી કામણીઓ જોવાય છે, ત્યાં ત્યાં સાહિત્ય પણ થાય છે. જ્ઞાનચકિત અને હૃદયના ઉભરા, કદમનાનું તત્ત્વ, સૌન્દર્ય, હુકમ, ભાવ, અને અસર એ બધાં સાધનો સાહિત્યમાં જોઈએ. સાહિત્ય એ તો જીવનની સમાલોચના.

૬ કલા એટલે શું ?

કલા એ મનુષ્ય જીવનની અમુક પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ છે. સત્ય એ દરેક વીરત્વનું મહત્ત્વ છે. કલા અને સત્ય એ બેનો સબધ ધાડ છે. પ્રકૃતિ Nature એ ઇશ્વરકૃત છે, અને કલા Art એ મનુષ્યકૃત છે. જેમ જેમ કલા હિત્ત પ્રકારની થતી જાય છે તેમ તેમ તેનું સ્વરૂપ પ્રકૃતિને મળતું બને છે. તેથી કલા એજ પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિ એજ ઇશ્વર. એથીજ હયા પ્રકારની કલા અપૂર્વ આનંદ આપી શકે છે. કલા સાહિત્યનું એક મુખ્ય અંગ છે.

૭ સાહિત્યનો અભ્યાસી.

સારા હિંચા વાંચનની ટેવ પાડવી અને તેને કેળવવી એ સાહિત્યના અભ્યાસીને જરૂર છે. સાહિત્યના દરેક પુસ્તકમાં તે પુસ્તક પછવાડે મનુષ્ય ઉભો રહે છે. દરેક વિદ્યા ગ્રંથમાં અને દરેક વાક્યમાં લખક કેવા પ્રકારના વિચારનો છે એ જણાય છે.

૮ સાહિત્યનો અભ્યાસ કેવી રીતે કરવો ?

પુસ્તક વાંચવાની સાથે સાથે તેના લેખકનો પણ અભ્યાસ થવો જોઈએ. તે લેખક જેટલાં પુસ્તક બહાર પાડ્યાં હોય તેટલાં પુસ્તકોમાં અતુકને તેની બુદ્ધિમાં કટથો સુધારો વધારો થતો ગયો તે જોઈ શકાય. આપણે નરસિંહ, મીરાંપાઈ કે પ્રેમાનંદ કે દયારામનો અભ્યાસ કરીએ તો તે કવિઓને કંઈ કંઈ દિશાઓએથી પ્રેરણાન મળ્યું તે પણ સાથે સાથે જાણવું જોઈએ ભક્તિ, ગરીબાઈ કે તિરસ્કારની તેમના ઉપર કેટલી અસરો થઈ તેમનાં વચન અને વર્તનથી જાણી શકાય.

૯ જીવન વૃત્તાંતો.

ગોખલજીનું આખું જીવનચરિત્ર વાંચીએ અને તેમાં જો “ મીકાનો કર ” અને “ ફરજીઆત મફત ફળવણી ” ની બાબતો ન આવે તો તે જીવન શા કામનું? હો. મા. તીલકના જીવનમાં “ સ્વરાજ એ અમારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે ” એ સૂત્રના પડછાયા પણ હોવા જોઈએ દરેક જીવનવૃત્તાંતમાં લેખકના જીવન સાથે તેણે ગયેલાં પુસ્તકો ઉપરની ટીકા પણ વાંચવી જોઈએ સાથે સાથે લેખક તરફ સારી કાગણી ધરાવવી જોઈએ.

૧૦ લેખકની રીતિ. (Style)

રીત એ લેખકનો ડગલો નહીં પણ ચા ડી છે દરેક લેખકની રીતથી ભાષા પર કંઈને કંઈ તાજ અસરો થાય છે. લેખક કંઈ પ્રકૃતિનો છે. અગર કેટલી મન-ચકિતવાળો

છે. એનામાં સંયમ અને આત્મબળ કેટલાં છે. એણે કેવી અને કેટલી કેળવણી લીધેલી છે. તેના સ્વભાવ કેવો છે, તેના ગુરુ તથા સાથીઓ કેવા હશે, એણે કેવાં કેવાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હશે, તે કેવા કેવા માણસોના સંબંધમાં આવ્યો હશે, તેના અનુક્રમે કેવા કેવા વિચાર ધડાયા, એ દુનિયાં તથા કુદરત તરફ જેવી દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને વખતે વખતે તેની પ્રકૃતિમાં અને અભિપ્રાયમાં કેવા કેવા સુધારા થયા એ બધું રીતિથી જણાય.

૧૧ પ્રજાનું સાહિત્ય.

દરેક જમાનામાં પ્રજાએ પોતાની ચઢતી માટે શાં શા પગલાં ભર્યાં છે એનો હેવાલ એટલે પ્રજાનું સાહિત્ય. દરેક પ્રજા પાસે પોતાનું સાહિત્ય હોય છે જ, અને તે હોવું જ જોઈએ. એક વખત શરા રજપુતોના સ્વાત્માર્પણનો જમાનો હતો. મીરાં અને નરસિંહનો જમાનો ભક્તિનો હતો. વખત બદલાયો તેમ દૃષ્ટિકોણ પણ બદલાયું. દરેક કવિએ પોતાના જમાનાને વર્ણવ્યો, પ્રેમાનંદે નાગરાને વર્ણવ્યા, બાલગોને વર્ણવ્યા. એવી જ એક મોટી કવિ એ સમયનો ઉત્પાદક અથવા સમયનું બચ્ચું હોય છે રજપુતો, પદ્માણ, મોગનો અને મરાઠાઓના વખતમાં મનુષ્યના સાધન અને લાગણીઓ કેવી હતી તે જણાય. ધર્મ, શરાતન અને આત્માર્પણના અનેક દાખલા મળે છે.

૧૨ કાવ્યમાં કુદરત.

કાવ્યમાં કુદરતનું અવલોકન કવિ કેવી રીતે કરે છે એ અવસ્થા જોવું જોઈએ, અને કવિના વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન ઉપર તેનો આધાર રહે છે. જેમ જેમ વિજ્ઞાનમાં વધારો થાય છે તેમ તેમ કવિઓ ભ્રમમાં પડી નથી. કેટલાક કવિઓ પોતાનાં કાવ્યોમાં પોતાના આત્મ-જ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો દાખલ કરવા યત્ન કરે છે. કવિતા એ કેટલાક વખત વિજ્ઞાનના વધારા તરીકે મનાય છે.

૧૩ કવિ અને કવિતા.

જમતના રીતરિવાજ, કુદરતનું સૌંદર્ય, અને ચમત્કારને કવિ કવિતામાં વર્ણવે છે. જીવનના દરેક ભાગમાં કાવ્ય પ્રવેશ કરે છે કવિતાના બે ભાગ થઈ શકે, કેટલીક કવિતાઓ પોતાના આત્માનો અવાજ સંભળાવે છે, અને બીજી કેટલીક અન્યના વિચાર અને લાગણીઓનું વર્ણન કરે છે. જે જે કવિતાઓ નાટકમાં મુકવામાં આવે છે તે તે બીજાને ખુશી કરવા માટે છે. તેથી તેમાં આત્માના અવાજને થોડું જ સ્થાન મળે છે.

૧૪ કથા અને મહાકાવ્ય.

મહાકાવ્યોમાં કેવળ મહાન આદર્શો જ નોવામાં આવે છે હનુમાન સમુદ્ર તરે છે, હનુમાન પર્વત ઉપર છે, ભીમ હાથીઓ ફેંકે છે. આ બધા ચમત્કાર એક ઉચ્ચ સ્વામી ભક્તિના દાખલા રૂપે મનાય પરંતુ કથા એ ખરેખરી બનેલી બાબત છે.

૧૫ સાહિત્ય એ એટલે કલા છે

વજુકર જેમ તાજાવાળાને સુંદર રીતે ગોઠવે છે, માળી જેમ પુષ્પોને કારમાં ગુથે છે, તેમ કવિ શબ્દોને પસંદ કરીને કાવ્યમાં ગોઠવે છે એના એજ શબ્દોને બધા સુંદર રીતે ગોઠવી શકતા નથી. કવિની કલાના નિયમો જુદા છે, એની ચતુરાઈ પણ જુદી છે.

૧૬ શોકાંત અને આનંદાંત નાટકો.

Tragedy and comedy.

ભરત મુનિએ નાટકના આ બે વિભાગને સ્વિકાર્યા નથી. પણ જીવન સાથે આ બંને પ્રસંગો એટલા છે એટલે જીવનને કુદરતી રીતેજ અજવતાં એ બંનેય અત્ત હોવા

જોઈએ. વળી વધારામાં શોકાંત નાટક મનુષ્યના મન ઉપર એક ભારે અસર કરી શકે છે. આજનાં ગુજરાતી નાટકોમાં તો આ જન્મે પ્રકારને શરૂ કરી દેવામાં આવ્યા છે.

૧૭ ગુજરાતી નાટકો

શ્રાવ્ય નાટકો સંબંધમાં તો કદાચ કહેવાનું જ નથી, દ્રશ્ય નાટકોનો ઇતિહાસ બહુ જુનો નથી. માણુવાળા વ્યાસો કથા કરતા, સમાહો બેસતી, વહીવટીઓ આખ્યાનો ગાતાં. આમાંથી વધારે અસર કરવાને ભવાઈઓ થવા માંડી, અને તેમાંથી તરંગાળાની એક ન્યાત બધાઈ, ભવાઈમાંથી ફેટલુંક બીજાત્મક કાદી નાંખીને મુંઝવેશી દગ પ્રમાણે નાટ્યો ભજવવા લાગ્યાં. ગુજરાતી નાટકોનો ઇતિહાસ ૫૦ વરસથી જુનો નથી તે પહેલાં ફેટલીક કંપનીઓ સંસ્કૃત નાટકો ભજવતી ખરી.

૧૮ નાટકની વસ્તુઓ

નાટકની વસ્તુઓ જેવી તેવી ન આવે. જો નાટકની વસ્તુ મહાન હશે તોજ તેનાં પાત્રો મહાન લાગશે. એમાં વળી કલાકાર (Actor) ની કલા જુદી છે. એના હાવભાવ, એનું વક્તવ્ય, એનું સંગીત, અને એની ચતુરાઈ પ્રેક્ષક ઉપર ભારે અસર કરે છે. નાટ્યકારની રીતિ તપાસવી હોય તો તેના ઉપર બીજા લેખિકા અને પ્રસંગોની અસરો શોધી કાઢવી જોઈએ.

૧૯ કલા અને જીવન.

કાલ પશુ કલાકાર હોય તો તેની કલા અને જીવન બન્નેય સાથે સાથે તપાસવાથી તેની ઉત્તમતા વધારે સમજાય. ઉત્તમ કલાકાર પોતાની કલાને ઢાકવા માગે છે. હવે, દરેક કલાકારની એ દ્રશ્ય છે કે તેની કલા શોધી કાઢવી

૨૦ કાવ્યનું સ્વરૂપ.

અમુક વસ્તુમાં કાવ્ય છે એટલે તેમાં લાગણી અને કલ્પનાનો સમાવેશ થાય છે એક લેખક કહે છે કે કવિ એટલે જોનાર દરેક માણસે પોતાની ઉત્પત્તિથી માંડીને પોતે પોતાની લાગણીઓને લક્ષિત્યવાળી ભાષામાં દર્શાવી છે.

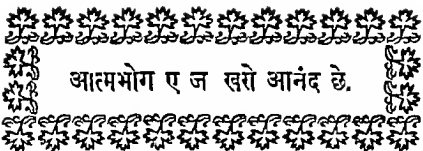
૨૧ ગદ્ય અને પદ્ય

ગદ્ય કાલ કાલનાર લાગણી બતાવે છે જ્યારે પદ્યમાં હંમેશા લાગણી હોય છે માત્રા અગર અક્ષરબદ્ધ પરિચામ આપણી લાગણીઓને ઉજ્જરનારા છે ગદ્ય અમુક જાન્યતને વિસ્તારથી વર્ણવે છે જ્યારે પદ્ય માત્ર સૂચન કરે છે.

૨૨ વિજ્ઞાન અને કાવ્ય

વિજ્ઞાનમાં જ્યાં જ્યાં લાખી અને શુષ્ક યાદિઓ આપવી બંધ થાય છે, ત્યાં ત્યાં કાવ્ય પ્રવેશ કરે છે ત્યાં વિજ્ઞાન વિજ્ઞાન મટીને કોંચ બને છે, અને સંપૂર્ણ લાગણીઓને વહેવારાવે છે પુલને કાપીને તેનું વર્ણન કરવું એ કવિનું કામ નથી કવિને મન તો વસ્તુ આખી જ જોઈએ એ તો પુલને દૂરથી જ જોઈને તેનું સાદ્યું જુલે છે.

(અપૂર્ણ)

આત્મભોગ એ જ સ્વર્ગ આનંદ છે.

(લેખક - હીરાલાલ છાત્રલાલ બક્ષી, બી. એ.)

આત્મવિદ્યાની એટલી તો વિવિધ દિશાઓ છે કે કંઈ દિશા પર બોલવું એનો નિર્ણય કરવો એજ કઠીન છે. આત્મવિદ્યા સર્વ વસ્તુઓને સુંદર અને સખળ રીતે વ્યવસ્થીત કરે છે એ તમારામાના સૌને વિદિત છે. એવી એક વસ્તુ નથી જ્યાં એનો પ્રવેશ હોઈ શકે નહિ તેમજ જે સવળાઓએ આત્મ-વિદ્યાદ્વારા જીવન જ્યોત પ્રાપ્ત કરી છે તેઓ જીવન પ્રત્યેનું પોતાનું વલણ કોઈ અજાણપણે બદલી શક્યા છે એ પણ નિસંદેહ છે તેમનું માન્યીક વલણ પણ તેનુંજ બદલાય છે કારણ કે મનુષ્ય જ્યારે વસ્તુઓ પ્રત્યે આત્મ-વિદ્યાની દૃષ્ટિવડે નીહાળતો થાય છે ત્યારે તેનું અધિકભળ અને અધિક ઉત્તર લક્ષ્ય થયા વિના રહેતો નથી. જ્યારે ચોપાસ કલક અને ધમપછાડ થઈ રહી છે ત્યારે આત્મવિદ્યા પોતાની પ્રશાંત અસરો રેડી રહી છે. વળી ભુતકાળના બનાવો બરાબર સમજાવી તે આપણને ભવિષ્યની ઝાંખી કરાવી શકે છે કારણ કે ઇતિહાસ પુનરાવર્તનશીલ છે એમ કહીએ તો તે કદાચ અતિશયોક્તિ બ-રેલું હશે પણ તર્કન ખોટું તો નથીજ. ઇતિહાસમાં કોઈ ચોક્કસ પરીણામો આપણી નજરે પડે છે એવા પરીણામો ઘણીવાર નજરે પડ્યા પછી જો કદાચ તેમાંનું એકાદ આપણી દૃષ્ટિએ પડે તો ખીર્જ પરીણામો પણ વ્યક્ત થશે એમ આપણે માની લઈએ છીએ. આ સુત્ર હાલના જમાનાને ખાસ કરીને લાગુ પડે છે. તમે ઘણી વેળા વાચ્યું હશે કે ઇતિહાસમાં એવા પણ વખત હોય છે કે જ્યારે વસ્તુઓ યા બનાવો બહુજ રક્તે રક્તે આગળ વધે છે તેમ જોતું પણ વાંચ્યું હશે કે કેટલીકવેળા અકસ્માતો વધતા જાય છે અને જેને અંગે સર્વ વસ્તુઓ બહુજ ઝડપથી આગળ વધતી જાય છે તથા ભુના ઘાટ ભાગી જઈ નવા વિદ્યમાન થાય છે. આપણે અત્યારે આવી સ્થિતિમાં છીએ એમ આપણને સમજાય છે પણ ગત સાત વર્ષમાં જગત જેટલા વેગથી વધ્યું છે તેટલા વેગથી તે કદી પણ વધી શક્યું નહોત.

૧૯૧૪ ના અને ૧૯૨૧ ના જગત તરફ દૃષ્ટિ કરો તો તેમાં મહાન ફેરફારો થઈ ગયા છે એમ તમને જણાયે તખ્તના તખ્ત ઉપાં વળ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ રાજ્યની સીમાઓ પણ બદલાઈ ગઈ છે તેથીજ આપણે

વધારે મુઝાતા જમ્એ છીએ અને સમજી શકતા નથી કે હવે વળી આપણે કંઈ સ્થિતિમાં મુકાઈશું. આ બધાની અસર મનપર થાય છે અને તેમાની એક ઇચ્છવા ભોગ અસર પણ છે.

કદાચ તે અસર લડાઈને અંગે નિપજતા કંટાળાને લઈને થઈ હશે પણ જીવનની ન્હાની ન્હાની બીનાઓમાં મનુષ્યો પોતાનો કેટલોય વખત અને પોતાનું કેટલુંય ધન ગુમાવે છે તે ભેદ મ્હને આશ્ચર્ય થાય છે. વર્તમાન પત્રોમાં ક્રીકેટ અને પોલોના સમાચાર માટે પાનાનાં પાનાં ચીતરવામાં આવે છે તથા એવીજ જાતના ઉપરચોટીઆ જીવનપર વખત અને વિચાર વ્યતીત કરવાનાં આવે છે અલબત્ત આ બધું અમુક હદ સુધી ઇચ્છવાભોગ છે પણ જે વખતે ગંભીર જીવન સિદ્ધાંતોનો નિર્ણય કરવામા દેશનું પુરતું ધ્યાન હોવું ભેદએ તેવે વખતે આવા પ્રશ્નોમાં પોતાની સર્વોત્તમ શક્તિ ખર્ચી નાખવી એ પ્રબળે કંઈ રીતે હિતકર છે ?

એક પછી એક નવી સંસ્કૃતિ વિદ્યમાન થઈ છે અને વખતો વખત નવી વિચારણાએ જગતમાં દર્શન દીધા છે તો પછી અત્યારેય શું એવુંજ થશે ? શું આપણી સંસ્કૃતિ પણ વિનાશ પામી કોઈ નવીજ સંસ્કૃતિને જન્મ આપશે એમ આપણને એક સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય. આ પ્રશ્નમાં વિચારની નવ ઉત્પાદક શક્તિને ખ્યાલ આપણને બહુજ ઉપયોગી નીવડ્યો. આપણા ચેતનના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે તેમાંના પ્રથમને આત્મા કહેવામા આવે છે તથા જીવન માત્ર એકજ દૈવાથી આત્માનું લક્ષણ એકતા છે તેવીજ રીતે તેના બીજા ભાગને બુદ્ધિ (attention) યા અંતરજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આ લક્ષણ ચોડાક આગળ વધેલા જીવાત્માઓ સિવાયનામાં ખાસ નજરે પડતું નથી પણ તે નવી પ્રજા અથવા તો જેને નવી ઉપજાતિ કહેવામા આવે છે તેમાં જણાશે. અંતર જ્ઞાન બુદ્ધિ કરતાં વિશેષ ઉન્નત શક્તિ છે. હું તેને આત્મ પ્રાપ્તિ (Self realization) કહું છું. કાની અને નિત્ય રૂપ અને ચેતન વચ્ચે વિવેક કરવાની શક્તિ એજ અંતરજ્ઞાનની શક્તિ છે. બાહ્યરૂપને ઝોળાળી દરેકમાં જીવન (ચેતન) ભેતા શિખવું એજ અંતરજ્ઞાનનું બળ છે અને આપણા ચેતનના ત્રીજા ભાગને આપણે મનસ કહીએ છીએ. તેનામાં નવ ઉત્પાદક શક્તિ રહેલી છે તેથી આપણે આપણા વિચારો જેટલી સ્પષ્ટતાથી વિચારી શકીએ તેટલી નવ ઉત્પાદક શક્તિ આપણા વિચારમાં ઉતરે છે અને તે રીતે સમાજને કે આખા વાતાવરણને અસર કરે છે તેથીજ જેણે પોતાના વિચારો કેળવ્યા છે, જેણે પોતાના વિચારો સ્થિર કર્યા છે, જેણે પોતાના વિચારોને ચારિત્ર બધારણના કાર્યમાં લગાડ્યા છે તે એકલોજ વિચારોની અસરો બીજાઓપર મોકલતો નથી પણ તેના વિચારો વાતાવરણમાં

પ્રસરી બીજ એવાજ પ્રકરણનાં મનુષ્યોમાં એવીજ જાતના વિચારો હોવા કહે છે અને એ રીતે તે આખી સમાજમાં પ્રસરી રહે છે અને સમાજ જેટલા પ્રમાણમાં તે વિચારો જીવવાને ઉત્સુક હોય એટલા પ્રમાણમાં તે સમાજના વિચારોમાં પરિવર્તન કરી શકે છે.

આટલો ખ્યાલ બરાબર સમજ્યા પછીજ નવિ સંસ્કૃતિના જીવો તૈયાર કરવામાં કેવી જાતના વિચારો વિશેષ સહાયક થઈ પડશે તે તમે સમજી શકશો. પ્રથમમાં પ્રથમ તો જુદાંઈ કરાવનારા વિચારોને બરતરફ કરી એકતા સાધી શકે એવા વિચારો કરો. સ્પર્ધાને સ્થાને સહકાર—સપન્ના વિચારો ફેલાવો અને નવી પ્રજાનું મુખ્ય લક્ષણ બંધુભાવ હોવાથી લોકોમાં એકતા કરે એવા વિચારોનું બળ રેલાવો. જો આપણે આ નવયુગની નજદીક જવું હોય તો આત્મા અને મનમ્મમાં જેટલો તફાવત છે તેટલો તફાવત આપણા અને બીજાઓના જીવનમાં જણાવો. જોઈએ આપણું સઘળું માનસીક બળ આપણી સમજમાં લોકોનું ઐક્ય વધારે, તેઓ નિસ્વાયપણે પરસ્પરના ભલામાટે સહાય કરતા થાય તથા હાલની માફક પોતાનું બહુ ન ઈચ્છતા સમસ્ત જનમંડળને સુખી કરવા મહેનત કરે એવા વિચારો પ્રસારવામાંજ વાપરવું જોઈએ.

તમારામાંના જેઓ પોતાની વિચારશક્તિને પોતાના ચારિત્ર બંધારણમાં વાપરે છે તેઓ વિચારશક્તિનું બળ પોતાની મેળેજ જોઈ શકે છે એ તેમને એક મોટો લાભ છે એમાં તેઓ બીજાઓના કદાપર અવલંબતા નથી. પોતામાનો થોડોક ઉત્સાહ અને થોડીક ખંત હોય તો તેઓ જરૂર પોતાના ચારિત્રને સુધારી શકે છે, માટે આજેજ તમે તમારા જીવનનું સરવાળું કાઢો અને બીજાઓ વિષે વિચાર બાંધવા એ જો કે જોડું અને નિર્દય કાર્ય છે છતાં તમારા વિષે વિચારો બાંધવા એ બહુ જ પ્રયાસનિય પગલું છે. તમારા પડોશીની નિંદા કરવા કરતાં તમારીજ નિંદા કરો, કારણ કે તમારા પડોશીની નિંદા કરી તમે તેને સુધારી શકવાના નથી, ત્યારે તમારી નિંદા કરી તમે તમારી જાતને સુધારી શકો છો. માટે તમારા ચારિત્રની તુલના કરો. પણ તેમાં જે ખામીઓ જણાય તે પર હવે કઠી વિચાર કરતા નહિ કારણકે વિચાર એ ઉત્પાદક શક્તિ છે. અને તમારી ખામીઓનો વિચાર કર્યાથી તમે તેને પુરું કરો છો. ઘણા લોકો આ બીજા સમજી શકતા નથી તેઓ પોતાના ચારિત્રના ઈચ્છવા જોગ લક્ષણો માટે હંમેશા દુઃખી થયા કરે છે અને પસ્તાયા કરે છે, પણ હંમેશ માટે આવું કરવા કરતાં એકજ વખત તમે તમારી જાતને કહી દો કે ‘હા, આ મોટારામાં સાફ લક્ષણ નથી એના પર હંમેશાં વિચારો કર્યા કરતાથી તમે તેને તમારા જીવનમાંથી દૂર કરવાને બદલે વધારે ને વધારે પુરું કરતાં જાવ છો, પણ તમારે જો ખરેખર તમારા

ચારિત્રને ઉમદા બનાવવું હોય તો તમારા દુર્ગુણની સામેના સદ્ગુણનો વિચાર કરો, નહિ કે દુર્ગુણનો જો તમે નાહિમત હો તો હિંમતનો વિચાર કરો, જો તમારામાં ચોક્કસાઈ ઓછી હોય તો ચોક્કસાઈનોજ વિચાર કરો, જો તમે ઉતાવળીઆ હો તો ધીરજનાજ વિચાર કરો. વળી સદ્ગુણ હઠ બહાર બીય ત્યારે તેને દુર્ગુણ કહેવામાં આવે છે, તેમ તે પુરતા પ્રમાણમાં ન હોય તોપણ તે દુર્ગુણ કહેવામાં આવે છે એમ ધ્યાનમાં રાખી સદ્ગુણ પરજ તમારું લક્ષ ચોટાડો માણસમાં હઠ ઉપરાત હિંમત હોય તો તેને અવિચારી પણ કહેવાય છે તેમજ જો પ્રમાણસર ન હોય તો તેને બાયલાપણું કહેવામાં આવે છે અને એ પ્રમાણે બંને રીતે તે દુર્ગુણ છે. માટે મધ્યમ માર્ગ શ્રદ્ધા કરી તેનીપર વિચાર કરો અને તે વિચારમાં મંડી રહો. એક બે દિવસ વિચાર કરી થાકી જાવ અને તમારા પ્રયત્નને પડતો સુકો તો તેમાંથી કયાં ફળ પાકી શકતા નથી. માટે તમારે જે સદ્ગુણ તમારા જીવનમાં આણવો હોય તેનો નિત્ય રહવારમાં વિચાર કરો બે ત્રણ મીનીટ પણ જો તમે તે પર નિયમીત વિચાર કરી શકો તો બસ છે. પ્રથમ તમે ઓટલુંજ કરી શકો અને જો તમારે ક્ષેત્ર મેળવવી હોય તો જરૂર તમારે ઓટલું કરવુંજ જોઈએ.

જો તમે આટલું કરી શકશો તો તમે તમારા જ્ઞાનમાં એક ડગ આગળ લીધું ગણાશે. મનુષ્ય વિચારથી ઘડાય છે. આ વિચાર તેવું વર્તન જેવા મહાન સુત્રનું સત્ય તમે તમારી જાતેજ સમજી શકશો અને સિદ્ધ કરી શકશો. મનસના આ મહાન સિદ્ધાંતને તમે તમારા જીવનમાં સિદ્ધ કરી શકો તો તમને હિંમત પ્રાપ્ત થશે અને તે હિંમતવડે તમે તમારું ધારણું નિશ્ચાન પ્રાપ્ત કરી શકશો.

તમે જાણો છો કે ઘણા લોકો ગમે તેમ વહા જાય છે પણ આમ વહા જવાથી માણસ વિકાસ કરી શકતો નથી. તમારે શું થવું છે તે તમારે તમારા મન સાથે નક્કી કરી દેવું જોઈએ તમારે જેવું ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવું છે તે તમારે સુકરર કરવું જોઈએ અને પછી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તે પ્રાપ્ત કરવા તમારે મંડી જવું જોઈએ.

હવે ધારો કે તમે આ પ્રમાણે કરો છો પછી તમને જણાશે કે બીજાઓનાં જીવનમાં પણ તમે આવું પરિવર્તન લાવી શકો છો, પણ તેમ કરવું એ આપણું કાર્ય નથી.

બીજાઓના વિચારોને આપણા વિચારો સાથે એક સરખા કરવા એ તેમના હક્કપર ત્રાપ માર્યા જેવું છે. ખરેખર એ એક માનસીક શુંદો છે. માટે આપણે તો માનસીક વાતાવરણમાં એક સારો વિચાર પ્રસારાવી શકીએ

અને જો તેની ઈચ્છા હોય તો તેને ગૃહલુ કરી લેશે. એ સિવાય બીજું કશું પણ આપણે કરી શકીએ નહિ.

બીજાના વિચાર કે વર્તનની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવાનો તમને હક્ક નથી કારણ કે એ તો તે મનુષ્યના આત્મા કરતાં બહુ તમે તે મનુષ્યને વધારે સમજતા હો, એવો દાવો કર્યા જેવું છે. આ સત્ય તમે કેટલા પ્રમાણમાં સમજી શક્યા છો તે હું ન કહી શકું. તમે ગમે એટલી દલીલો રજૂ કરો. તમે ગમે એટલી બુદ્ધિવટે તે પ્રશ્નપર પ્રકાશ રેડો, છતાં મનુષ્યમાં રહેલો આત્મા તે સત્યને સમજવા જેટલી સ્થિતિએ જો આપ્યો નહિ હોય તો તે કહી પણ તે વસ્તુને સમજી શક્યો નહિ. અને તેથી આત્મવિધાના અભ્યાસ-કેાએ બીજાઓ સમક્ષ માત્ર વિચારોજ મુકવાના હોય છે, પછી તે વિચારોને દિલ આડે તો પસંદ યા નાપસંદ કરે તેની સર્વ સ્વતંત્રતા તેના શરીરપર મુકવી જોઈએ, બુદ્ધ બગવાનતું એક મહાન મુત્ર હતું અને તે એજ કે અમુક વિચાર અમુક પુસ્તકમાં લખેલો છે. અમુક વિચાર પરાપૂર્વથી ઉતરી આવેલો છે. યા અમુક વિચાર અમુક ડાહ્યા પુરૂષમાં છે. તમારામાં કયા કયા બલવાન શુભો છે તે જાણી લેવા જોઈએ અને તે બલવાન શક્તિઓનો જ સેવામાં તમારે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે કરવાની તમારી જોડી ફરજ છે, એક તો તમારે તમારી જાતને સુધારવાની તમારી જાતને વધારે ઉપયોગી બનાવવાની અને તમારી નિર્બળતાઓને નાબુદ કરવાની પણ આ સાથે બીજી એક ફરજ પણ તમારે જાળવવાની છે અને તે એજ કે તમે તમારા જમાનામાં કઈ રીતે બીજાઓને સહાય કે મદદ કરી શકો એમ છે, તમારે જગતને શુ આપવાનું છે તે તમારે જાણી લેવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ કારણ કે એ પ્રમાણે વર્તન કરવું એજ ખરું આધ્યાત્મિક જીવન છે અને આત્માનો વિકાસ પણ ત્યારેજ થાય છે, આત્મા આપવાથી બીજો છે, માટેજ તે વિચારને માન્ય કરવો જોઈએ નહિ, જ્યારે તમે પોતે કોઈ વસ્તુ યા વિચારને સત્ય છે એમ સમજી શકો ત્યારેજ તેને માન્ય કરજો આ બહુજ સમજી સલાહ છે કારણ કે સત્યને સમજવાના પ્રયત્નથી જ બુદ્ધી બીજો છે.

હું ધારૂં છું કે વિચારની શક્તિ મનુષ્યને જેટલી જરૂરની અને ઉપયોગી નીવડે છે તેટલી બીજી કોઈ શક્તિ બાળ્યેજ હશે. હું એટલું પણ કહીશ કે જ્યારે તમે બીજાની સેવાઓ કરવા નીકળી પડો છો અગર કોઈ મહાન કાર્ય આરંભો છો ત્યારે તમારે તમારામાં રહેલી સૌથી વિશેષ બલવાન શક્તિને વાપરવી જોઈએ. હું તમને કહું છું કે તમારે તમારી નિર્બળતાઓને સ્થાને સદશુભો દાખલ કરવા જોઈએ પણ જે ઘડીએ તમે સેવાના માર્ગપર આવો છો તે પહેલાં તમારે લેવાનું નથી. અને તેથીજ તમે જેમ

ક્રમ-વિકાસના સિદ્ધાન્તાનુસાર અહંકારની માત્રા ક્રમશઃ એટલી વધી જાય છે કે, તે પોતાના સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીરપર આધિપત્ય કરતો થકો તેને પોતાની ઇચ્છાનુસાર પરિચાલીત કરી શકે છે. જે વિષયલોગની ઇચ્છા જરાયુજ યોનિ સુધી પ્રકૃતિદ્વારા નિયંત્રિત હતી, તે વિષયલોગની ઇચ્છા પ્રકૃતિના નિયંત્રણથી મનુષ્ય યોનિમાં મુક્ત થઈ જાય છે, અર્થાત્ ચતુર્વિધ ભૂત સંગની યોનિમાં પ્રકૃતિના ઉર્ધ્વ ગતિશીલ પ્રગટને અનુકૂળ વિષયલોગની ઇચ્છા થતી હતી, પરંતુ મનુષ્ય યોનિમાં પ્રકૃતિના ઉર્ધ્વગતિશીલ પ્રગટની વિરૂદ્ધ વિષય લોગની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ તે આજકાલ કાર્યમાં પણ પ્રત્યક્ષ પરિણત થાય છે કારણ એજ કે, મનુષ્ય યોનિમાં પ્રકૃતિ સહજ સહજ ક્રમોના સ્થાનમાં ક્રમશઃ જૈવકર્મ મનુષ્ય કરવા ધારે છે. મનુષ્યની અવસ્થા જૈવકર્મ સંબંધનો થઈ જવી અનિવાર્ય છે, એટલા માટે શાસ્ત્રોમાં વર્ણાશ્રમધર્મ મર્યાદા બાધી તે જૈવકર્મ સંબંધીની અવસ્થાને નીચન્ટ્રીત કરી દીધી છે. જો તેમ કરવામાં ન આવ્યું હોત તો મનુષ્ય અધોગતીને પ્રાપ્ત થયો થકો પશુથી પણ અત્યંત હિંત થઈ જાત. ચતુર્વિધ ભૂતસંઘની યોનિના છવ જડ રાજ્યના છવ થાય તોપણ પ્રકૃતિપ્રગટાનુકૂલચાલનાવાળા હોવાથી તેને ભગવદ્ રાજ્યના છવ કહી શકે છે, પરંતુ મનુષ્ય પોતાની ઇન્દ્રિયોપર આધિપત્ય કરી અનિયમિત લોગ લોકતા થઈ પ્રકૃતિ વિરૂદ્ધ કર્મ કરવાવાળો થઈ પતિત થાય છે, એટલે તેના માણસો પશુથી પણ અત્યંત પતિત અને શિસ્તોદર પરાયણ નારકી છવ છે. વર્ણાશ્રમ મર્યાદા મનુષ્યના તે અનિયમિત લોગ પ્રગટરૂપ જેવ ક્રમેને પ્રકૃતિને અનુકૂલ અને નિયમિત કરવામાં અત્યંત સહાયક હોય છે અને મનુષ્યને પશુથી પણ અધિક પતિત થતા રોકતી નથી, પરંતુ તેની ક્રમોન્નતી કરવી થકી તેને મુક્તિ ભૂમિમાં પહોંચાડે છે.

આ લેખમાં મનુષ્યની જે પાંચ અવસ્થાઓનું વર્ણન કરવામાં આવશે તેમાં ચાર અવસ્થા વર્ણાશ્રમધર્મ સાથે સમઘ રાખવાવાળી અને પાંચમી અવસ્થા ઉપયુક્ત નારકી છવો સાથે અર્થાત્ અધાર્મિક મનુષ્ય સાથે સંબંધ રાખવાવાળી છે.

મનુષ્યોની આ પ્રમાણે પાંચ અવસ્થા હોવાનું કારણ મનુષ્યોદ્વારા કૃત જૈવ ક્રમોની વિચિત્રતા છે. નીચે જે એ અવસ્થાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, તે વાચકાથીજ તેની વિચિત્રતાનો અનુભવ દરેકને થઈ શકશે.

અવસ્થાઓ.

૧ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે વિષયલોગનો ત્યાગ તેને નિઃકામભાવ અથવા નિવૃત્તિભાવ કહી શકાય છે. જ્ઞાની ભક્ત, નિઃકામ કર્મયોગી અને સુમુખ નાના અધિકારી છે. સર્વ ધર્મોગોના સારિત્ક એકે તે સમઘ આ અવસ્થા સાથે છે. જેમકે સારિત્ક દાન, સારિત્ક તપ અને સારિત્ક યજ્ઞ વિગેરે.

૨. વિષયલોગ પ્રાપ્તિના લક્ષ્યથી વિષયલોગનો ત્યાગ તેને સકામભાવ પણ કહે છે અને ઉચ્ચ કોટિના પ્રવૃત્તિભાવ પણ કહી શકે છે. તામસિક રાજસિક દાની, તામસિક રાજસિક તપસી, સ્વર્ગ કામનાને માટે યજ્ઞ કરવાવાળા, તે તામસિક હોય કે રાજસિક, આત્મ જિજ્ઞાસુ, અર્થાથિ ભક્ત અને સકામ કર્મયોગી કોઈ પણ હોય તાત્પર્ય એ છે કે, તામસિક અને રાજસિક ભાવાપન્ન સકળ પ્રકારના ધર્મોગોતુ સાધન કરવાવાળા તેના અવિનાશી છે.

૩. વિષયલોગ ત્યાગના લક્ષ્યથી વિષયલોગ તેને નીચેની કોટીના પ્રવૃત્તિ ભાવ પણ કહી શકે છે, અને નિવૃત્તિ લક્ષ્યબૂત પ્રવૃત્તિભાવ પણ કહી શકે છે તેના અધિકારી તાન્ત્રિક વીરાચારી છે.

૪. સહજભાવથી વિષયલોગ તેને સહજભાવ કહી શકે છે, તેના અધિકારી ઇંદ્ર કોટિના જીવનમુક્ત છે.

૫. વિષયલોગના લક્ષ્યથી વિષયલોગ તેને અવેદ્યભાવ પણ કહે છે. તેના અધિકારી એવા અધાર્મિક મનુષ્ય છે, જે વિષયલોગની યાવન્માત્ર કિંચિત્તોમાં ધર્મને કાંઈ પણ સંબંધ માનતા નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગભાવ પ્રધાન ધર્મ, દ્વિતીય શ્રેણીનો છે, અને વૈદ્ય લોગભાવ પ્રધાન ધર્મ તૃતીય શ્રેણીનો છે કેમકે તે નિવૃત્તિભાવ પ્રાપ્તિને માટે કરવામાં આવે છે.

પ્રથમ અવસ્થા સાત્ત્વિક, બીજી રાજસિક અને ત્રીજી તામસિક છે, તથા ચોથી અવસ્થાને ત્રિગુણાતીત કહી શકે છે, અને પાંચમી અવસ્થા ધર્મ સાથે સંબંધ રાખવાવાળી નહિ હોવાથી પરિત્યાજ્ય છે.

॥ કયાડપિ ચલુ પાપાનામકલ્લ યસે યતઃ ॥

આ સિદ્ધાન્તાનુસાર આ અવસ્થાનું માત્ર દિગદર્શન કર્યું છે.

ચોથી અવસ્થા અંતિમ પરિણામની છે. પહેલી, બીજી અને ત્રીજી અવસ્થાવાળાની ચોથી અવસ્થા ગન્તવ્ય રથગ છે. તેના સંબંધ સહજ કર્મોની સાથે છે. તે સ્વરૂપોપદગ્ધિનું કારણ છે, અને તેજ વેદાંતશાસ્ત્રની અંતિમ લક્ષ્ય સ્વરૂપ છે. જીવનમુક્તોનું ચરિત્ર નિચિત્ર અને દુરોચ્ય હોવાથી આ અવસ્થાનું વર્ણન કરવું એ અશ્વપુદ્ધિવાળાને માટે દુઃખાલ્પ છે.

મનુષ્ય પ્રકૃતિવિરૂદ્ધ કર્મ કરી પ્રકૃતિમાં અધોગતિશીલ એક નૂતન પ્રવાહની સૃષ્ટિ કરે છે. જો મનુષ્ય સહજ કર્મોને ન છોડે તો કદી પતિત ન થાય અને ક્રમશઃ ઉન્નત થઈ રહે, પરંતુ સ્વસ્થ ઇન્દ્રીય ક્ષમતા પ્રાપ્ત મનુષ્ય એવું કરી શકતા નથી. વર્ણશ્રમ ધર્મ મનુષ્યના એ અધોગતિશીલ પ્રવાહને રોકવામાં પરમ સફાયક બની મનુષ્યને ઉર્લગતિરપીડ પ્રવાહ તરફ

લઈ જાય છે. મનુષ્ય છતાં ચતુર્વિધરૂપ ભૂત સંઘની યોનિમાંથી જ સહજ કર્મ કરતો આગ્યો છે, એટલે એક વખતે જ તેનો સાગ થઈ શકતો નથી, માટે જેવો જેવો તે અધોગતિશીલ પ્રવાહ ઉત્પન્ન કરતો જાય છે, તેવી તેરી તેની અવસ્થા વિચિત્ર અને જટિલ થતી જાય છે. તે વિચિત્રતા અને જટિલતાને દૂર કરી તેને કેવી રીતે તેની પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિને અનુસાર અપેક્ષાકૃત સરળ માર્ગપર લાવી સ્વાર્થપ્રાપ્તિનો લોભ બતાવી અગ્રેસર કરવો એ એક વર્ણાશ્રમ ધર્મનું જ કામ છે, અને તેથીજ મનુષ્યની ત્રણ અવસ્થાઓ માનવામાં આવી છે.

જો કે છતાંમુકત થવા વખતે મનુષ્યના સકળ કર્મ કોઈ રીતે સહજ બાવને ધારણ કરી લે છે, પરંતુ તે પહેલાં કોઈમાં ઐશ કર્મોની પ્રધાનતા અને કોઈમાં છતાં કર્મોની પ્રધાનતા રહેયથી તે અવસ્થા અત્યંત જટિલ, અત્યંત વિચિત્ર અને અત્યંત બિમલ્લ પણ થઈ શકે છે. દુઃશ્રિક્ષિત્ય રોગની માફક તેને ઠીક કરવામાં માત્ર ભવરોગ વૈદ્ય, વર્ણાશ્રમ ધર્મતત્ત્વ અને સાધન સાગર પારંગત શ્રીગુરુદેવજ સમર્થ છે.

જીવધર્મ બે પ્રકારના છે. એકનો સંબંધ પાંચમી અવસ્થાથી છે, જે મે તત્ત્વપ્રદ અને નરકપ્રદ હોય છે, અને એકનો સંબંધ પહેલી, બીજી અને ત્રીજી અવસ્થાથી છે, જે પિતૃલોક, ભુવલોક, અને આલોક આદિ સપ્ત ભૂર્વ લોકોની પ્રાપ્તિનો હેતુ બને છે. વર્ણાશ્રમ ધર્મ સાથે આ બન્ને જીવ કર્મોના નજીકનો સંબંધ છે છતાં કર્મ કરાવાળા ઈર્ષા, દ્વેષપરાયણ બની ઉગ્ર કર્મ કરે અને તેમાં યાત્રોનો પણ આશ્રય લે તો તે સપ્ત અધોલોકોમાં પણ જઈ શકે છે.

ઐશકર્મ પણ બે પ્રકારના છે. એક ભૂર્વ લોકોના અધિકારી દેવતા, ઋષિઓ અને પિતરોના પદને દેવાવાળું છે અને બીજું અધો લોકોના અસુર સંબંધીય પદોને દેવાવાળું છે.

ભાવ બે છે. દેવભાવ અને અસુરભાવ. પહેલી બીજી અને ત્રીજી અવસ્થા સાથે દેવભાવનો સંબંધ છે અને પાંચમી અવસ્થા સાથે અસુરભાવનો સંબંધ છે.

દેવભાવમાં જેમ ઉત્કટ ઐશકર્મ કરાવાળા દેવતા ઋષિ અને પિતરોના પદને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેમ અસુરભાવમાં ઉત્કટ ઐશકર્મ કરાવાળા સપ્ત અધો લોકોના અધિપતિરૂપે અસુર દાનવાદિપદોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પહેલી અવસ્થા.

આ અવસ્થા પ્રાણીઓ અને સન્યાસીઓમાં ઘણે ભાગે મળાયે, કેમકે તે સર્વોન્નત અવસ્થા છે. આ અવસ્થાનું પરિણામજ ચોથી અવસ્થા છે, મનુષ્ય વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન કરતા કરતા શૂદ્રથી વૈશ્ય, વૈશ્યથી ક્ષત્રિય અને ક્ષત્રિયથી બ્રાહ્મણ બની આ અવસ્થાના અધિકારી થાય છે અને પ્રાણીચતુર્ત્વમાં પણ ધ્રમ.

અર્થ, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસી બની આ અવસ્થાના પૂર્ણ અધિકારી થાય છે. મનુષ્ય જે કારણથી અધઃપતિત થાય છે, તે સિવાય અન્ય સર્વ કારણ તેમાં વિદ્યમાન રહેવાથી સમય આવે તે ક્ષણ આપી શકે છે એક જ્ઞાની કર્મ-વશ બની પાતક થાય, પરંતુ તેનું જ્ઞાન તેની પતિતાવસ્થામાં પણ વિદ્યમાન રહેશે અને તે જ્ઞાન વખત આવે કાર્યકારી પણ થઈ શકે છે, જેમ કે જડભરતને મૃગયોનિમાં પણ જ્ઞાન વિદ્યમાન હતું.

બીજી અવસ્થા.

મનુષ્યોનિને પ્રાપ્ત કરી જીવ જો વધારે ગડબડ ન કરે અર્થાત્ જીવ કર્મોની જે નિકૃષ્ટ અવસ્થા છે ત્યાં મુખી ન પહોંચે તો સાધારણ રીતે તેમાં આ બીજી અવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે. આ અવસ્થામાં જીવ વર્ણશ્રમ ધર્મનું પાલન કરી ઉન્નત થઈ શકે છે. પ્રથમ ધર્મના અંગોના તામસિક વિભાગનો આશ્રય લઈ રાજસિક વિભાગમાં પહોંચી ધીમે ધીમે સાત્ત્વિક વિભાગમાં પહોંચી જાય છે. એજ પ્રથમ અવસ્થા છે વર્ણશ્રમધર્મમાં પણ નીચેથી ઉપર જવાનો ક્રમ એ પ્રમાણે જ છે. બ્રાહ્મણ સર્વપ્રધાન છે, આશ્રમધર્મના સાધન પ્રધાન હોવાને માટે અધિકારાનુસાર આશ્રમોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. શુદ્રને માટે ગૃહસ્થાશ્રમ, વૈશ્યને માટે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ અને ગૃહસ્થાશ્રમ, ક્ષત્રિયને માટે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને બ્રાહ્મણને માટે ચારે આશ્રમો છે. વર્ણધર્મજન્ય પ્રધાન અને આશ્રમધર્મ સંસ્કાર પ્રધાન છે, પરંતુ જન્મ યત્નાની સાથે જ ઉપર ઠીક વ્યવસ્થાને અનુસાર તેમાં આશ્રમનો અધિકાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ત્રીજી અવસ્થા.

સાધારણ રીતે મનુષ્ય પ્રથમની માફક બીજી અવસ્થામાં પહોંચી ત્યાંથી પ્રથમ અવસ્થામાં થઈ ચોથી અવસ્થામાં પહોંચી મુક્ત થઈ જાય છે, પરંતુ અસાધારણ ક્રમાનુસાર તે ત્રીજી અવસ્થામાં પણ પહોંચી શકે છે. અવસ્થાઓની ઉત્કૃષ્ટતા અને નિકૃષ્ટતાના વિચારથી અવસ્થાઓના નંબર રાખવામાં આવ્યા છે. સાધનના ક્ષત્રૂપે પ્રથમાવસ્થા સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા છે પ્રથમાવસ્થાની પ્રાપ્તિને માટે દ્વિતીયાવસ્થાનું સાધન આવશ્યક હોવાથી સાધનના ક્ષત્રૂપે પ્રથમાવસ્થાથી દ્વિતીયાવસ્થાને નિકૃષ્ટ કહી શકે છે તૃતીયાવસ્થાના અસાધારણ અધિકારી સાથે સંબંધ હોવાથી અને તેમાં જટિલતા, કઠિનતા અને અત્યંત બીજલુતા હોવાથી તે અવસ્થાને સાધનના ક્ષત્રૂપે દ્વિતીયાવસ્થાની અપેક્ષા નિકૃષ્ટ રહી શકે છે, કેમકે તેમાં પતનની સંભાવના અધિક રહે છે, પરંતુ તેનો સંબંધ પ્રથમાવસ્થા અને દ્વિતીયાવસ્થા સાથે નથી તેનો પ્રત્યક્ષ સં-

ખંધ ચોથી અવસ્થા સાથે છે. જો તે ત્રીજી અવસ્થાનું સાધન વિધિપૂર્વક કરવામાં આવે તો જીવન્મુક્તિ મુખી મનુષ્ય પહોંચી શકે છે.

ત્રીજી અવસ્થાની વ્યાખ્યા.

તમઃપ્રધાનભાવ અસુરભાવ અને સત્ત્વપ્રધાનભાવ એ દેવભાવ છે. શાસ્ત્રાનુમોદિત તમઃ પ્રધાન જીવકર્મેની અધોલોકોની પ્રાપ્તિ અને શાસ્ત્રાનુમોદિત તમઃપ્રધાન ઐશ્વર્યકર્મેથી અમુર લોકોનું અધિષ્ટાતૃપદ પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણે શાસ્ત્રાનુમોદિત સત્ત્વપ્રધાન જીવકર્મેથી ઉર્ધ્વ લોકોની પ્રાપ્તિ અને શાસ્ત્રાનુ મોદિત સત્ત્વપ્રધાન ઐશ્વર્યકર્મેથી દેવતા ઋષિ અને પિતરાદિ ઉર્ધ્વ લોકોના અધિષ્ટાતૃપદોની પ્રાપ્તિ થાય છે. એટલે શાસ્ત્રાનુમોદિત જીવ અને ઐશ્વર્યકર્મેથી પ્રેતસ્ત્ર અને નરકની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ત્યારે મનુષ્ય શાસ્ત્રાનુમોદિત જીવ અને ઐશ્વર્યકર્મ કરવા લાગે છે ત્યારે તેની પ્રકૃતિ પ્રવૃત્તિ અને તેનો અધિકાર વિચિત્રતાને ધારણ કરે છે, તે વખતે તેને માટે બીજી અવસ્થાનું સાધન તેની પ્રકૃતિ પ્રવૃત્તિ અને તેના અધિકારને અનુકૂળ થતા નથી. અને તેથી તેને ત્રીજી અવસ્થા માનવી પક્ષે પરંતુ એ માનવું શાસ્ત્રાનુમોદિત છે. જીવોના કટ્યાણને માટે જીવોના અધિકારાનુસાર શાસ્ત્રનો આવિર્ભાવ થયા કરે છે અને પરિવર્તનશીલ સંસારના પરિવર્તન નિયમાધીન યદ્ય મનુષ્યોમાં અધિકાર પણ બદલતા રહે છે. તમઃ પ્રધાન કલિયુગમાં મનુષ્યોના અધિકાર અત્યંત ઉતરતી કોટિના યદ્ય બળ છે અને અપ્રાકૃતિક અસાધારણ પાપકર્મ કરવાથી તેના અધિકાર અત્યંત જટિલ, અત્યંત બીચર, અત્યંત વિચિત્ર અને અત્યંત મિથ્યાભાવનાર યદ્ય બળ છે બદલે આ મિથ્યાતામાં પણ ખરાબ અચજ વધારે હોય છે. જેમ દુઃસાધ્ય રોગીને અસાધારણ ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત બેઘ વિષ પ્રયોગાદિ દ્વારા રોગ મુક્ત કરે છે તેમ તે અધિકારીને શ્રીગુરુદેવ તાન્ત્રિક વીરાચારાદિની ક્રિયા બતાવી ભાવ રોગને દૂર કરવાની ચેષ્ટા કરે છે આ વીરાચારની ક્રિયામાં આ ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય હોવાથી વજુશ્રમધર્મનું પાલન યથાસાધ્ય અવશ્ય કરવામાં આવે છે. વજુશ્રમ ધર્મનો મર્યાદા આ ક્રિયામાં લગ્ય સ્થાનીય છે. આ કર્મ પ્રધાન ઉપાસનાની ક્રિયામાં ભાવની પ્રધાનતા રહેવાથી કર્મકાંડ પ્રતિપાદિત વજુશ્રમ ધર્મની મર્યાદા રહેવી યુક્તિયુક્ત છે.

આ સનાતનધર્મનું અસાધારણ મહત્વ છે કે તેમાં ઉતરતી કોટિના અધિકારીને અધિકાર પ્રધાનની શૈલી વિદ્યમાન છે. અધિકાર અને અધિકારી-લેહ વિચારપૂર્વક સાધનશૈલીનું વિધાન, સનાતન ધર્મમાં સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વિચારથી છે, જેથી આ સનાતનધર્મ સર્વ ધર્મ સંપ્રદાયોનો આદિ ગુરુ અને પિતૃસ્થાનીય છે, એમાં સંદેહ નથી.

મુકુટ.

લેખક બંજસાહિત્ય સમ્રાટ બાણુ સ્વીન્નનાથ ટાગોર
અનુવાદક—કે સી. મહેતા

પ્રકરણ પહેલું.

ત્રિપુરાના મહારાજ અમરમાણિક્યના નાના કુંવરનું નામ રાજધર હતું. તેમને સેનાપતિ ઇશાખો કોઇ કોઇ વખતે નામ લઇને બોલાવતા હતા. રાજધરને આથી જોડું લાગતું હતું. એક દહાડો સેનાપતિને તેઓએ ચોખ્ખું કહી દીધું—“ જુઓ સેનાપતિ, તમે મને નામ લઇને ન બોલાવ્યા કરો. ”—

પઠાણ ઇશાખાં તીરેની તપાસ કરી રહ્યા હતા, રાજધરની વાત સાંભળીને તેઓ કશું બોલ્યા નહીં તેઓએ માથું ઉંચું કરીને અને બ્રહ્મટી ચઢાવીને એક વખત તેમની તરફ જોયું, તે બાદ તેઓ ફરીથી માથું ઝુકાવીને તીરની અણીયોને ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યા.

રાજધરે કહ્યું—“ જો હવે તમે મને મારું નામ લઇને બોલાવશો તો હું મહારાજને જઇને કહી દઇશ. ”

વૃદ્ધ ઇશાખાંએ માથું ઉંચું કરીને રાજધરની તરફ જોયું અને ઠઠક સ્વરે કહ્યું “ હોં. ”

રાજધરે પોતાની તલવારના સ્થાનને જોરથી પત્થર પર ઠોકીને કહ્યું “ હોં. ” ઇશાખાં પોતાના શિષ્ય રાજધરની શુસ્તાબીને બરદાસ્ત ન કરીને હસી ઉઠ્યા. ઇશાખાંને આવી રીતે બેપરવાઈથી હસ્તા જોઇને રાજધરનું મુખ અને આંખો ક્રોધથી લાલ થઇ ગઈ. ઇશાખા મુખ ખતાવીને હસ્તા હસ્તા હાથ જોડીને બોલ્યા—“ મહારાજા, ધિરાજ શ્રીનાથ રાજધરચંદ્ર સાહેબ જહાંગીરને શું કહીને બોલાવવા જોઇયે ? હજુર, ગરીબ પરવર, જહાંપનાહ પુદાવનં, ચહેનશાહ—“ જે હુકમ થયે, હું તેજ નામથી બોલાવીશ. ” રાજધરે પોતાના સ્વભાવીક સ્વરથી બમણા સખત-થઇને કહ્યું—“ સાંભળો સેનાપતિ, હું તમારો શિષ્ય છું. તોપણ આખરે તો રાજકુમાર જ છું. આ વાતનો તમારે જરૂર ખ્યાલ રાખવો જોઇયે. ”

ઇશાખાંએ ક્રોધીત સ્વરે કહ્યું—“ બસ, ચુપ રહો, હવે વધારે ન બોલો, હું તમારી સાથે આવી વાહિયાત વાતોપર ચર્ચો કરવા ઇચ્છતો નથી. મારે બીજું કામ કરવું છે. ” આમ કહીને તેઓ ફરીથી તીરની અણીયોને ધ્યાનથી જોવા લાગ્યા.

તેજ વખતે ત્રિપુરાના બીજા રાજકુમાર ઇન્દ્રમાણિક્ય પોતાના વિશાલ

શરીરને લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેઓએ માથું ધુણાવીને હસતા હસતા પુછ્યું “કહો, ખાંસાહોળ, શું થઇ રહ્યું છે ?”

ઇશાખાએ ઇન્દ્રકુમારનો સ્વર ઓળખીને તીરને હાથમાંથી નીચે મુક્યું અને પ્રેમથી તેમની તરફ હસતે હસતે જોઇને કહ્યું—“શું કહ્યું, મોટી ગમતની વાત છે, તમારા આ નાના બાઇ ચકવતી મહાશય ને હું—“ગરીબ પરવર, જહાપના કહીને નથી બોલાવતો એથી તેમનું મોટું અપમાન થાય છે અને એજ કારણથી તેઓ મારાપર આજ ઘણા ગુસ્સે થયા છે.” એમ કહીને તેઓએ પાછું તીર ઉઠાવી લીધું. ઇન્દ્રકુમાર—“શું ખરેખર ?” આમ કહીને ખુબ જોરથી હસી ઉઠ્યા. રાજધરે કોપીત થઇને કહ્યું—“બાઈ, આટલા કેમ હસો છો. ચુપ રહો.” ઇન્દ્રકુમારે કહ્યું “રાજધર તમને શું કહીને બોલાવવા જોઈએ ? “જહાપનાહ” ! પાછા હર્યા.

રાજધર—“બાઈ, ચુપ નહી રહો”

ઇન્દ્રકુમારે ફરીથી હસીને કહ્યું “ગરીબ પરવર.”

રાજધર હવે પોતાના કોષને સલાખી ને ચક્યા. ઇન્દ્રકુમારનું હાસ્ય તેમને અસહ્ય થઇ પડ્યું. તેઓએ અપ્રીત થઇને કહ્યું—“બાઈ તમારામા જરા પણ સમજ નથી.”

ઇન્દ્રકુમાર રાજધરની પીઠ પંખાનીને બોલ્યા, “બાઈ શાંત થાઓ, વધારે કોષ ન કરો, તમે તમારી બુદ્ધિને તમારી પાસેજ રહેવા દો. હું તમારી બુદ્ધિને તમારી પાસેથી છીનવી લેવા નથી ઇચ્છતો.”

ઇશાખા પોતાનું કામ કરતાં કરતા રાજધરની તરફ જરા વાંકી દ્રષ્ટિથી જોઇને અને હસીને બોલ્યા—“હજુરની અઠ્ઠલ આજકાલ બહુ વધી ગઇ છે.”

ઇન્દ્રકુમાર—“તેમની બુદ્ધિનો સોમો અંશ પણ આપણી પાસે નથી”

રાજધર આ બંનેની વચગ ભરેલી વાતોથી ગુસ્સે થઇને ત્યાંથી તરતજ ઉઠી ગયા. તેઓ કોષના આવેગમાં એટલા જોરથી ચાલ્યા કે મ્યાનની અંકર તરવાર પણ ખળબળી ઉઠી.

પ્રકરણ બીજું

રાજકુમાર રાજધરની વય ૧૬ વર્ષની છે. રંજ શામળો, કંઠ દુકુ અને શરીર મજબુત છે. આખો નાની નાની છે, પણ દ્રષ્ટિ તેજ છે. કાત કંઈક મોટા છે કર્ણસ્વર નાનપણથી જ સખન છે તે સમયે બીજા રાજકુમારો જેવા મોટા મોટા વાળ રામતા હતા તેવા તેમના ન હતા, તેમના વાળ ટુંકા ટુંકા અને કંઈક જાડા હતા, બધાનો વિશ્વાસ હતો કે રાજધરની બુદ્ધી ઘણી તીવ્ર

છે અને રાજધરને પણ પોતાને તેવો જ વિશ્વાસ હતો તેઓ પોતાની આ બુદ્ધિના આગળ પોતાના બન્ને બાઈયોને મનમાં કંઈ સમજતા નહતા. રાજધરના કડક સ્વભાવથી બહારવાળાઓ તો ડરતાજ હતા, અંદર મહેલના પણ બધા લોક તેમનાથી કંપતા હતા. તેઓ આવશ્યકતા ન રહેવાથી પણ પોતાની તડવાર જ્યાં ત્યાં પટકીને આખા મહેલમાં પોતાનું ઠરુંતર દેખાડતા ફરતા હતા. ઇરબારના નોકર તેમને રાત્ર કહીને, મહારાજ કહીને, હાથ જોડીને, સલામ કરીને અને પ્રણામ કરીને બોલાવતા, મતલબ એ કે કોઈ પણ પ્રકારે લોકોનાથી છુટકારો પ્રાપ્ત કરી શકતા નહતા. તેમની બધાના પર સખત નજર રહ્યા કરતી હતી. તેઓએ ધીરે ધીરે રાજકીય બધા પદાર્થો હાથમાં કરી લીધા છે તેઓ બધી ચીજોને પોતાના કબજામાં રાખવા ઈચ્છે છે. તેઓએ એક વખત યુવરાજ ચન્દ્રમાલિક્યનો ઘોડો ધણી ચતુરાઈથી પોતાના કબજામાં કરી લીધો. આ જોઈ તે યુવરાજ હસ્યા પણ કંઈ બોલી શક્યા નહી, આ પ્રકારેજ તેઓએ ઈન્દ્રકુમારનું એક ચાંદીના પત્રાથી મટેલું ધનુષ્ય કબજે કરી લીધું. પરંતુ ઈન્દ્રકુમારે તરત જ કહી દીધું—“ જુઓ, જે ચીજ તમે લઈ લીધી તે તમારી પાસેથી હવે હું પાછી લઈ લેવા નથી ઈચ્છતો. પણ હવેથી મારી કોઈપણ ચીજને હાથ લગાડશે તો એવો કરો દંડય કે ફરોથી તે હાથથી કંઈ ઊઠાવી નહી શકો. ” પરંતુ રાજધર વડીલ બાઈયોની વાત પર થોડુંજ ધ્યાન દેતા હતા. કેટલાક લોક તેમના આચરણ જોઈને પુંઠ પાછળ કક્ષા કરતા હતા કે જો કે નાના રાજકુમારનો જન્મ રાજાના ઘરમાં થયો છે તો પણ તેમનો રાજકુમારના જેવો વ્યવહાર જોવામાં આવતો નથી.

મહારાજ અમરમાલિક્ય રાજધરને સંજોગ વધુ પ્યારથી ચહાતા હતા રાજધરને આ વાતનો ગર્વ હતો. આ તેઓએ પિતા પાસે જઈને ઇશાખાં ખર ફરીયાદ માંડી.

રાજાએ ઇશાખોંને બોલાવીને કહ્યું—“ સેનાપતિ, રાજકુમાર હવે પુખ્ત વયના થયા છે: તે લોકોનું હવે યથોચીત સન્માન કરવું જોઈએ. ”

વૃદ્ધ ઇશાખોંએ કહ્યું—“ મહારાજ, બાલ્યાવસ્થામાં જ્યારે આપ મારી પાસે સુદ્ધ શીખવાને આવેલા હતા, ત્યારે હું આપનું જેવું સન્માન કરતો હતો, તે કરતાં હું રાજકુમારોનું ઓછું સન્માન કરતો નથી, ”

રાજધર—“ માફ કરો એટલુંજ છે કે, આપ મને માફ નામ લઈને ન બોલાવ્યા કરો ”

ઇશાખોંએ ઝટ મુખ ફેરવીને કહ્યું—“ ચુપ રહો, હું હમણા મહારાજની સાથે વાત કરી રહ્યો છું. ” પછી મહારાજ તરફ જોઈને કહ્યું—“ માફ કરશો, આપના આ નાના રાજકુમાર રાજ્ય પરિવારની લાયકાત નથી ધરાવતા એમના

હાથમાં ત્રણવાર ચોભા નથી પામતી, એઓ શુભાર્તાની માફક કલમ ચલાવવામાં બહાદુર થશે. બાળુ કોઈ કામ એમનાંથી નહીં ચાલે.”

તેજ સમયે યુવરાજ ચન્દ્રમાલિક્ય અને ઇન્દ્રકુમાર ત્યાં આવ્યા.

ઇસાખોએ તે લોકોની તરફ જોઈને કહ્યું—“ જુઓ, મહારાજ, એઓ પણ રાજકુમાર જ છે.

રાજાએ રાજધરની તરફ જોઈને કહ્યું—“ રાજધર, ખોં સાહેબ, શું કહી રહ્યા છે ? તમે બાણ ચલાવવામાં તેમને સંતુષ્ટ નથી કરી શકતા ? ”

રાજધર—“ મહારાજ, આપ અમારા લોકોની બાણ ચલાવવાની પરીક્ષા લો. જો હું પહેલો ન આવું તો મને રાજધાનીની બહાર કઢાડી મુકશો તો હું કયારેય રાજધાની છોડીને કંઈ ચાલી જાયશ.”

રાજા—“ વાત બાળ અકવાડીયામાં પરીક્ષા થયે. તમારા લોકમાંથી જે પહેલો આવશે તેને હું મારી હીરા જડીત તલ્લવાર ઇનામ આપીશ.”

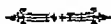
અકરણુ ત્રીભુ.

ઇન્દ્રકુમાર બાણ ચલાવવામાં ઘણા નિપુણ હતા, એક સમયે તેમના નોકરે અગાસી પરથી મોહર નીચે નાખી દીધી તે જમીન પર પડવા પછુ નહોતી પામી કે કુમારે વચમાંજ તીર મારીને તે મોહરને સો હાથ દુરનાંખી દીધી, રાજધર દર્શાને લીધે મહારાજ આગળ ગઈ તો કહી આવ્યા, પરંતુ હવે તેમના દીલમાં બારે ગભરાટ થવા લાગ્યો, યુવરાજને માટે તેમને કોઈ મોટી ચિંતા ન હતી; કારણ કે તેઓ ધનુષ્ય વિદ્યામાં એટલા બધા કુશળ ન હતા, પરંતુ ઇન્દ્રકુમારની સાથે બરાબરી કરવી જરા કઠણ હતું. રાજધરે વિચારતાં વિચારતાં એક ચતુરાઈની વાત પોતાના મનમાં ઠરાવી, તેઓએ મનમાં ને મનમાં હસીને કહ્યું—“ હું તીર ચલાવવામાં તો બાઈની બરાબરી નથી કરી શકતો પણ મારી બુદ્ધિ તીર કરતાં પણ તે જ. છે તેની દ્વારા હું બધા લક્ષ્યોને ચિંધી શકું છું, કાલે પરીક્ષા થશે.

યુવરાજ, ઇશાખાં અને ઇન્દ્રકુમાર પરીક્ષાની જગ્યા મુકરર કરવા ગયા છે.

રાજધરે ત્યાં જઈને કહ્યું—“ બાઈ આજે પૂર્ણિમા છે રાત્રીમાં જ્યારે વાઘ જોમતી નદીના કીનારે જવ પીરને આવશે ત્યારે વાઘનો શિકાર કરવા નહીં ચાલો ? ”

ઇન્દ્રકુમારે વિરમીત થઈને કહ્યું—“ ઘણીજ આશ્ચર્યની વાત છે કે: આજે રાજધરને શિકાર રમવાની સુઝી છે. રાજધરના મુખથી આની વાતતો કહી સાંભળવામાં નથી આવી.”

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું]

જાનેવારી રાત્રે ૧૯૨૪

[અંક ૧૧ મો.

અંતર્યામીનાં સાક્ષાત્કાર કરવા વોધ વચન

(અતર રે, અહા હા, એ લય)

લેવા અનુપમ અનુભવ લહાવ, તારો અંતર્યામી જગાવ,
 ક્ષણ ક્ષણ તે પ્રતિ ધરી ભાવ,
 તેના અભિમુખ થઈ રહે સાવ રે, લેવા૦
 બુદ્ધિ ને તર્ક ને યુક્તિ જગાવવા, બ્યર્થ તું કર ન પ્રયાસ,
 એ બધુ જગાવાથી નહિ થાયે, તુજ ઉર શુદ્ધ હિંમત રે; લેવા૦
 તાસથી બહિર બેઠેલા દેવ જગવવામાં કાળ ન ગાળ,
 અંતર્યામી છે દેવ સચેનન, તેને જગત તત્કાળ રે; લેવા૦
 તારા અંતર્યામીમાંહિ રહ્યાં જે, સુખ સામર્થ્ય ને જ્ઞાન,
 દોઢ ચતુર્દશના ઇશના પણ, છે નહિ તેના સમાન રે; લેવા૦
 અદ્વિતતા ટાળવા પૂર્ણતા ભાળવા, કર ન ઉપદ્રવ અન્ય,
 અન્યથી મોહ બુદ્ધિ ત્યજી યા તું, અંતર્યામીથી અનન્ય રે. લેવા૦
 ' આ સુખ દેશે ' કે ' આ મને ફળશે, ' મિથ્યા એ લાલસા છોડ,
 ભાવાતિશયતાવડે તુજ સર્વાંશ, અંતર્યામીમાં ભેડ રે; લેવા૦
 વિશ્વની મહા શક્તિઓ તું જગતે, છો કરી યત્ન સમર્થ,
 પણ અંતર્યામી નાગ્યા વિષ્ણુ, તુજ અર્થે તે સહ બ્યર્થ રે, લેવા૦
 તારો અંતર્યામી જે ક્ષણ જાગ્યો, જાગશે તે ક્ષણ સવ,
 તારી મહત્તાને ન્યાળતા ત્યજશે, દેવાદિદેવો પણ ગર્વ રે; લેવા૦

શ્રી૦ ઉ૦

ભાગ્યોદયની ૧૨ મા વર્ષગી ભેટ—આવતા માસમા બહાર પડશે પુસ્તક ઉપ-

યોગી અને રમમય છે તેની કપીકન ફેણુઓનીના અકમા આપાગર્ગ આવશે.

ઈત્યાદિ શાસ્ત્ર વચન પ્રમુખ છે. આ સિદ્ધાન્તમાં જીવ, ઇશ્વર અને પ્રકૃતિમાં હમેશા લેઈ રહે છે પ્રજ્ઞ અથવા ઇશ્વર એક છે, પરંતુ જીવ અનેક છે ઇશ્વર અને જીવોની બાબતમાં જે અલેઈ વાક્ય છે તેનું તાત્પર્ય એ નથી કે ઇશ્વર અને જીવ એક જ છે. તેનો અર્થ બંનેમાં સાદૃશ્ય દેખવાનો છે જેમ કોઈ કહે કે, આ પ્રજ્ઞચારી તો અગ્નિ છે અથવા આ મનુષ્ય સિંહ છે તો તેનો એ અર્થ ન થયો કે, પ્રજ્ઞચારી અગ્નિ થઈ ગયો અને મનુષ્ય સિંહ થઈ ગયો. પરંતુ તેનો આશય એ કે, પ્રજ્ઞચારી અગ્નિ તુલ્ય પવન શુદ્ધવાળો છે અથવા તે મનુષ્ય વીરતામાં સિંહ સમાન છે. એ પ્રમાણે જીવેશ્વરમાં અલેઈ બતાવવાવાળા વાક્યોનો અર્થ ઇશ્વર સાદૃશ્ય છે.

આ સિદ્ધાન્તમાં જડપ્રકૃતિના સહવાસથી જીવોને ઇશ્વરથી વિમુખ થઈ કર્મપ્રવાહમાં પડ્યા રહેવું એ જ બંધન છે આ બંધનથી મુક્તિ ત્યારે થાય કે જ્યારે જીવ પ્રકૃતિ મરડળથી અલગ કોઈ એવા સ્થાનમાં જઈ પહોંચે કે જ્યાં પ્રકૃતિનો પ્રભાવ તેના પર ન પડે. એવું સ્થાન વિશ્લેષક છે વિશ્લેષકમાં ગયા પછી પ્રકૃતિના બંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે.

મુક્તિનો માર્ગ આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ વેદાવહિત કર્મકાંડ અને વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પ્રતિપાલન કરવાથી ઇશ્વરમાં ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે પછી શ્રાવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનમાં ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, અને ત્યારે જ મુક્તિ મળે છે વિશ્લેષકમાં પહોંચવાનો માર્ગ અર્ચિશદિ માર્ગ છે જીવોના કર્મ અને ઇચ્છા મુજબ મુક્તિના ચાર પ્રકાર જ છે.

૧ સાલોક્ય, ૨ સામીપ્ય, ૩ સાદૃપ્ય અને ૪ સાયુજ્ય. કોઈ વિશ્લેષકમાં અમુક સ્થાનમાં રહેવાનું ઠીક સમજે છે, તેને સાલોક્ય કહે છે. ઇશ્વરની સમીપ રહેનારને સામીપ્ય કહે છે એ પ્રમાણે જીવોના સ્વભાવાનુસાર એ ચારે ભતની મુક્તિ મળે છે એ મુક્તિ જીવોને આ શરીરમાં અને આ જગતમાં મળતી નથી એમ અર્દેતી લોક કહે છે. પરંતુ આ જગતથી દૂર શરીર છોડ્યા પછી ઇશ્વરના લોકમાં જવાથી મળે છે.

જીવના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ અસુર, ૨ દેવ અને ૩ મનુષ્ય. અસુર જીવ તે છે કે જે ઇશ્વરથી વિમુખ રહે છે. એવા જીવ મુક્તિના અધિકારી નથી. એવા જીવોની બાબતમાં શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે કે, “ક્ષિપામ્પજ્જમમુમાના સુરોષ્ટ્રેય યોતિષુ” અર્થાત્ એવા જીવોને હું વારંવાર આસુરી યોનિમાં નાખું છું. દેવ અને મનુષ્ય એ બે ભતના જીવજ મુક્તિના અધિકારી છે. તેમાં શુદ્ધ સ્વભાવાનુસાર આનંદનું તારતમ્ય છે. કોઈને જોઈએ અને કોઈને વધારે આનંદ મળે છે. એ પ્રમાણે જીવ મુક્તિનો આનંદ લોગવતા થકા પ્રકૃતિમંડળથી અલગ રહી બંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે.

અર્થતઃ ૧૬નાં ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિ માત્ર ઉદ્દેશ્ય હતો, પરંતુ ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિથી જ કામ ચાહી શકું નથી. તેની સાથે મુખની પ્રાપ્તિ પણ થા. જોઈએ કેઈના માથા પર એટલો બોલો હોય કે જેને હાથ તે દુખી હોય તો ફક્ત તે બોલો ઉતારી દેવાથી જ તે મુખી થઈ શકે નથી, ઠઈક ઠઈક સંતોષ અને શાન્તિ મળશે પરંતુ વિચાર કરવાથી જણાશે કે માથા પર બોલો ન રહેવાની અવસ્થામાં જેવું મુખ તેને હતું તેવું જ બોલો ઉતારવાથી પણ થયું. કાંઈ વિશેષ મુખ ન મળ્યું. માથેથી બોલો ઉતારવાથી ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. પરંતુ આ દ્વૈતસિદ્ધાંતમાં પણ ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિથી જ સંતોષ થતો નથી તેની સાથે મુક્તિ મુખની પણ આવશ્યકતા જણાય છે. એ જ દ્વૈત સિદ્ધાંતનો સાર છે.

વેદાંતમાં શુદ્ધાદ્વૈત અને ભેદાભેદ (દ્વૈતાદ્વૈત) એ બે સિદ્ધાંત છે. તેમાં પણ પ્રક્રમે પરિણામ-ઉપાદાન કારણ માન્યું છે. શુદ્ધાદ્વૈત વાહી કહે છે કે, પ્રજા જ માટી, પૃથ્વર, મનુષ્ય, પશુ અને દેવ વગેરેના રૂપમાં પરિણત થઈ ગયેલ છે જેમ સાપની બે અવસ્થાઓ છે—એક તો એ કે તે કુડાળુ કરી બેસી જાય છે અને બીજી એ કે, તે દડની માફક ફેલાઈ જાય છે. બન્ને અવસ્થામાં તે સર્પજ છે. તેમજ પ્રજા કદી જગત્ બની જાય છે અને કદી શુદ્ધ પ્રજા થઈ જાય છે.

ભેદાભેદવાળા કહે છે કે, શાસ્ત્ર વચન સર્વ સરખા છે. તેથી ભેદ અને અભેદ બન્ને ઠીક છે. પરંતુ ભેદવાહી વાક્ય પ્રધાન છે કેમકે સંસારમાં ભેદ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

સમષ્ટય.

વેપારીઓ, મુસાફરી કરનારા અને યાત્રાળુઓને ઉપયોગી

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને મુસાફરીનો લોભીયો—આ પુસ્તક દરેક યાત્રાળુએ, મુસાફરી કરવા ઇચ્છનારે અને વેપારીએ પાસે રાખવું જોઈએ હવે તો ખપી જવા આગ્યું છે.

આ પુસ્તક મુખાર્ધ ઇલાકાના સરકારી કળવણી ખાતાએ પ્રાર્થમિક, માધ્યમિક અને ટ્રેનિંગ કોલેજો માટે લાયબ્રેરી શુક તરીકે મળુર કરેલું છે.

વડોદરા રોડમાં લાયબ્રેરીઓ માટે મળુર થયેલું છે તેમાં આખા હિંદુસ્તાનની અદર આવશ્યક યાત્રાનાં ૮૫૦ ધામો અને જોવા લાયક મેદાં મેદાં સ્થાનોનો સંપૂર્ણ હેવાલ છે. ડી. રૂ. ૭-૦-૦ પોષ્ટેજ ૦-૮-૦ વ્યવસ્થાપક ભાગ્યેદયઅમદાવાદ

પૂર્વ નિર્ણય.

(શ્રીમદ્ધિશ્વર નયુક્તામ દોસ્તી ખી.એ)

દોષપણ બાબતમાં શકાની શરૂઆત ન થાય તેની કાળજી રાખો. શકાથી સર્વ વસ્તુઓ ભુલ સ્વરૂપમાં ભાગ્યે મિત્રો વચ્ચે જ્યાં શકા પડી ત્યાં તે નાની શકા વધીને મોટી ગેરસમજનું રૂપ લેતા મેં જોયેલી છે તે સમયે દરેક નિર્દોષ શબ્દ અવળા રૂપમાં જાણે છે અને તે જોવાનારને તે શકાનું જ્ઞાન પણ ન હોય, તે સમયે તેનો શબ્દ કોઈ નિર્દય અથવા અયોગ્ય આશયનું પરિણામ હોય, એમ ગણવામાં આવે છે. ધર્મો અથવા પુરસ્કો સંબંધી અભિપ્રાયનો ભેદ હોય ત્યારે પણ આવું જ બને છે. પોતાના પક્ષની તરફેણમાં અને સામા પક્ષની વિરુદ્ધ જે કાંઈ કહેવામાં આવે, તે પર લાંચો વખત વિચાર કરવાથી એક નજીવા મતભેદને ઘણું પોષણ મળે છે, અને તેના પરિણામે તે અભિપ્રાય તદ્દન ભુલભરંડો બની જાય છે. જે અત્યારે ધોળા શરીરના છે તે એક વખતે ઘઉંવર્ણી રંગના હતા, અને ઘઉં વળુંવાળા ધોળા રંગના હતા, અને એકની ટેવો ખીજની ટેવો હતી અથવા યથેતે છતાં આ રંગને લંબે મોટો મતભેદ ઉત્પન્ન થવા પામ્યો છે, જ્ઞાતુમાવનો અર્થ એજ થાય છે કે આવા પ્રથમથી બાધેલા ખોટા ખ્યાલો ફર કરવા જોઈએ અને પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતના જ્ઞાનવડે આપણે આપણી મર્યાદાઓ અને અનુદારતા ફર કરવી જોઈએ.

ઉચ્ચ જીવનના અભ્યાસ તરીકે આપણે પ્રથમથી બાધેલા ખોટા ખ્યાલો (પૂર્વનિર્ણયો) ન પાછળ મૂકવા જોઈએ. આ ખ્યાલો આપણા સ્વભાવમાં દૃઢ થયેલા છે, જવા કે જ્ઞાતના, વર્ણના, ધર્મના વગર, માટે તે ફર કરવાનું કામ કઠણ છે, પણ તે સર્વને નિમૂંળ કરવા જોઈએ, કારણકે તેને લીધે લોકો ખરી વાત જાણી શકતા નથી, અને સત્ય નિષ્કૃય બાધી શકતા નથી તેઓ રંગીન કાચ જેવા છે, વધારે સાફ કહીએ તો તે ખોટા ખ્યાલો સરતા અને હલકા કાચ જેવા છે. તે દ્વારા જ કાંઈ જોવામાં આવે તે ભુલજ રૂપમાં જાણે છે, અને કોઈ વાર તો હોય તેના કરતા તદ્દન અવગુજ દેખાય છે.

આપણે વિચાર કરી કે વિવેક કરી શકીએ તે પૂર્વે આપણે ખરાબર જોવું જોઈએ.

જેમના પ્રત્યે આપણી અરુચિ થવા પામી હોય તેમને ખોટા આશયવાળા માનવાનું કામ, અને તેમના કામો માટે ખોટો ખુલાસો શોધવાનું કામ ઘણું સહેલું છે. આવું મનનું વલણ આપણા વિદ્યાસમા મોટી અડચણરૂપ થાય છે.

આપણે આપણા હંપણને દૂર કરવું જોઈએ, ત્યારેજ આપણે બીજા મનુષ્યને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જોળખી શકીશું. કાંઈ અંબધી પ્રથમથી બાંધેલો ખોટો ખ્યાલ એ આપણા માનસિક શરીર પર આવેલા મસા જેવો છે અને મનુષ્ય જ્યારે શરીરના તે અસુખ ભાગદ્વારા જેવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તે સ્પષ્ટ જોઈ શકતો નથી તે ભાગ માનસિક શરીરમાં લોહી ગઠાર ગયા જેવો છે તે ભાગની પ્રકૃતિ સજીવ કે હાલતી હોતી નથી; પણ તે મલીન અને કે હી ગયેલી સ્થિતિમાં હોય છે. આ ભુલ સુધારવાનો એજ માર્ગ છે કે વિશેષ રૂ ન મેળવવું, માનસિક શરીરની પ્રકૃતિને ગતિવાળી બનાવવી એટલે એક પગી એક પૂર્વનિર્ણયો થાવા જશે.

‘શુભનાદ’ નામના પુસ્તકમાં આર્યસંગે કહ્યું છે કે આપણને સત્ય વસ્તુનાં દશન થવા દેતું નથી, તેનો અથ એજ કે આપણે ‘પૂર્વ’ નિર્ણયોથી બંધાઈ જઈએ છીએ અને તેથી આપણે દરેક પદાર્થને તે છે તેવા રૂપમાં દેખી શકતા નથી.

આપણે તે પદાર્થની આપણે સ્વેચ્છી સુતિનેજ જોઈએ છીએ; અને આપણે ઉત્પન્ન કરેલી વિચારોની અકૃતિઓથી દરેક વસ્તુ અવશ્ય રંગાઈ જાય છે, ‘પૂર્વ’ નિર્ણયોવાળા બે પુરૂષો તેના તેજ બનાવો જુએ છે તે બનાવ બનવા વિષે બન્નેનો સમાન અભિપ્રાય છે, છતાં તેમાંથી તે બે જણ જુદાંજ અનુભવો કેવીરીતે ઉપજાવી કાઢે છે, તે તમે તપાસો દરેક સામાન્ય મનુષ્યના અંબધમાં બગબર આવી સ્થિતિ સધળો સમય આલુજ હોય છે અને આપણે મુખ્યભરેલી રીતે વસ્તુઓના સ્વરૂપને કેવી રીતે બઢી નાંખીએ છીએ, તેનું આપણને જ્ઞાન પણ હોતું નથી.

અનજ્ઞાનના અભ્યાસની દુરજ એ છે કે તેને વસ્તુને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જોડી, અને આ વાસ્તે સયમ યોગ્ય તપાસ અને ઘણા સખ્ત કામની જરૂર પડે છે. હાખલા તરીકે, પશ્ચિમના દેશોમાં ધર્મના સંબંધમાં લોકોના પૂર્વ નિર્ણયો હોય છે; કારણ કે જે ધર્મમાં મનુષ્ય જન્મ્યા હોય ત્યાં તેને આગ્રહપૂર્વક શીખવવામાં આવ્યું હોય છે કે તે ધર્મ વિચયના બીજા ધર્મો એ ખોટા બહેમો છે. આથી તે લોકોના વિચારો પ્રથમથીજ બીજા ધર્મો પ્રત્યે અસ્વિકાળા હોય છે અને જ્યારે બીજા ધર્મોના કાંઈક અભ્યાસ કરે, અથવા ત ધર્મોને માન આપે ત્યારે પણ તે બીજા ધર્મમાં જન્મ્યા હોય એવા ભાવ લાવવાનું કામ તો ઘણુંજ કઠન પડે છે.

જે લોકો હિંદુઓ છે, તેઓ ખ્રીસ્તી કે મુસલમાન તરીકે જન્મ્યા હોય, એવું ભાગ્યેજ કદપી શકે, અને ખ્રીસ્તી અંધવા મુસલમાનને પોતે હિંદુ કે

ખોદ્ધ તરીકે જન્મેલો હોય એમ વિચારતાં ઘણી અડચણ પડે છે. જો કે આ બાબત લગભગ ખરી છે કે ભૂતકાળમાં એક અથવા ણીજા ધર્મમાં દરેક મનુષ્ય જન્મેલો હોવો જોઈએ.

ઘણા કહેવાતા પ્રોટેસ્ટન્ટ ખ્રિસ્તીઓ અત્યારે પણ રોમન કેથોલિક પ્રો-સ્તીનો વિશ્વાસ કરશે નહિ અને જેમ લોકો વિશેષ અજ્ઞાન, તેમ જ બાળ-તોને તેમને પરિચય ન હોય તેવી બાબતો સંબંધમાં વિશેષ અવિશ્વાસી હોવાનો સંભવ છે. ગામડાના લોકોને સ્વાવિકરીતે પરદેશીઓ ઉપર અવિશ્વાસ હોય છે, અને ઇંગ્લાંડમાં એવા ઘણાં ગામડાં છે કે જ્યાં કોઈપણ પરદેશી દાખલા તરીકે કોઈ ક્રેન્ચ બંધ તો ત્યાંના લોકો શંકાની નજરથી જુએ ને ગ-રીબ હાલતમાં આવ્યો હોય અથવા તે તંગી તં આવી પડ્યો હોય તો જુદી વાત છે. તે જુઓ હજી તો તેને ખાવાનું આપશે, અને તેની તરફ દયા બ-તાવશે પણ જો તે તેમના જેવું જ કામ કરનાર તરીકે આવીને ત્યાં વસે તો તેના દરેક કામપર ટીકા કરવામાં આવશે, તેના કામને હમી કાઢવામાં આવશે, અને શંકાની નજરથી તેના કામ પ્રત્યે લોકો જોશે આ બધું અજ્ઞાનનું પરિ-ણામ છે, કારણ કે ગામડાના લોકોને પરદેશીઓ સાથે સહવાસમાં આવવાના ઓછા પ્રસંગો બને છે.

મુસાફરી કરવાથી મનુષ્યને જે લાભો મળે છે, તેમાં એક જો હોય છે કે આત્મા ખોટા ખ્યાલો તેના મનમાંથી ચાલ્યા જાય છે. વિદ્યોત્સોષીક સો-સાયટીમાં જુદી જુદી પ્રજાના મનુષ્યો એક બીજાના ગાઢ સંબંધમાં આવે છે હિંદના લોકો ગોરા લોકોપર વિશ્વાસ રાખવાનું શીખે છે અને ગોરા લોકો પણ શીખતા જાય છે કે હિંદના લોકો પણ તેમના જેવાજ મનુષ્યો છે.

હાલની સ્થિતિમાં તે નજીવાં કારણો ખાતર આપણે અભિપ્રાય બાંધીએ છીએ તમે એક મનુષ્યને પકેલીજ વાર મળે છે, તે કાંઈ કહું છે તેથી અથવા તેના ક્ષણિક અભિનયથી તમારામાં તેના પ્રત્યે અરુચિ પેદા થાય છે, અને તેની અને તમારી વચ્ચે ભેદ બાવની દીવાલ બની થાય છે. આ તે વખતે નમને નજીવી બાબત લાગે, પણ જો તમે દરકાર ન રાખો તો આ તેના વિષે નજીવી બરુચિ વધનાં વધનાં એવી દીવાલરૂપ થઈ જાય છે કે હમે અને માટે તમે તેને સમજી શકો નહિ. આ તેને બાંધેલા વિચારના રૂપદારા તમે તેને કેટલેક અંશે જુઓ છો, તેથી તમે તેને સ્પર્શીતે જોઈ શકતા નથી કારણ કે તમે ખડબચકા અને રંગીન કાચદારા જુઓ છો જેથી બધી વસ્તુ તદ્દન અવળાજ રૂપમાં બાસે છે.

વેદાંતના મૂલતત્ત્વો.

(લેખક—પ્રજ્ઞાનજી મહાત્મજી શ્રીમત્ નથુરામ શર્મા)

[અનુસંધાન ત્રતાકથી]

ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્યયોગ, પૂર્વમીમાંસા ને ઉત્તરમીમાંસા એ વેદા-
નુસારી છ દર્શનોનાં નામો છે. ન્યાયદર્શનમાં પ્રમાણાદિ સોઞ જડચેતન પ-
દાર્થોનો યુક્તિપ્રધાન વિચાર કરેલો હોવાથી એ દર્શનનું નામ 'ન્યાયદર્શન'
રાખવામાં આવ્યું છે. તેમાં પ્રમાણાદિ પંદર જડ પદાર્થોનું અને આત્મા
નામના લગભગ ચેતન જેવા સ્વભાવવાળા એક પદાર્થનું વર્ણન કર્યું છે તેમજ
વૈશેષિક દર્શનમાં અભાવસહિત દ્રવ્યાદિ સાત જડ પદાર્થોનું ને દ્રવ્યમાં અન્ય
દ્રવ્યોની સાથે આત્મા નામના લગભગ ચેતન જેવા સ્વભાવવાળા પદાર્થનું
વર્ણન પણ કર્યું છે. આ દર્શનમાં પ્રત્યેક વસ્તુમાં તે તે વસ્તુને બીજી વસ્તુથી
બિન્ન જણાવવામાં હેતુભૂત ધનાચ્ચ વિશેષતામતો એક નવો પદાર્થ માન્યો
છે, તેથી આ દર્શનનું નામ વૈશેષિક દર્શન રાખવામાં આવ્યું છે. આ જને
દર્શનો યુક્તિપ્રધાન હોવાથી તથા તેમના પ્રતિપાદ્ય વિષયોના નિરૂપણમાં લગ-
ભગ મળતાપણું હોવાથી તે જને દર્શનોને તર્કશાસ્ત્ર પણ કહેવામાં આવે છે.
મનુષ્યોના અંતઃકરણને સૂક્ષ્મ વિષયો સમજવાની યોગ્યતાવાળું કરવામાં તથા
તેના અંતઃકરણની શ્રદ્ધાધારણ્યુક્તિ વધારવામાં અને આત્મા દેહાદિથી ને
શૂન્યથી બિન્ન છે, એવું યુક્તિપૂર્વક સમજાવવામાં આ તર્કશાસ્ત્રનો ઉપયોગ
છે. ઉત્તમ મુમુક્ષુઓએ તે શાસ્ત્રના મુખ્ય પ્રતિપાદ્ય વિષયોનો વેદાંતશાસ્ત્ર પ્રતિ-
પાદન કરેલા મુખ્ય વિષયોની સાથે આવી રીતે સમન્વય કરવો જોઈએ:-તર્ક-
શાસ્ત્રમાં આત્માને જડ કદાં હોય એમ જણાય છે, ને તેનો તથા મનનો
સંયોગ થવાથી તેમાં જ્ઞાનાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહ્યું હોય એમ
જણાય છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે જડ વસ્તુમાં જેમ પદાર્થોનું વિશેષજ્ઞાન
તથા રાગદ્રેષાદિ નથી તેમ આત્મા જ્ઞાનાદિસ્વભાવવાળો છતાં પણ તેમાં મન
આદિના સંયોગવિના પદાર્થોનું વિશેષજ્ઞાન તથા રાગદ્રેષાદિ જણાતાં નથી.
અંતઃકરણરૂપ મનના મળવાથી સ્વલક્ષણવાળાને જડજેવા જણાતા એ આત્મામાં
જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રતીત થાય છે તેથી એ ગુણો ચૈતન્યરૂપ આત્માના નહિ, પણ
ચેતનરૂપ આત્માની સત્તાડે પ્રતીત થતા જડસ્વભાવવાળા મનના છે, એમ

જાણવું. અસંખ્ય આત્મા માનીને તેમને વ્યાપક માન્યા છે તેથી વ્યવહારિક રીતે અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિથી આત્માઓ (જીવો) અસંખ્ય છે, પણ પાર-માર્થિક રીતે આત્મા (શુદ્ધ ચેતન) એક જ છે. આત્માથી વિષ્ણુ પરમાત્મામાં જ્ઞાનાદિશુભો નિત્ય રહે છે એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે, સૃષ્ટિના આર-ભથી સૃષ્ટિના અંતસુધી તેમનામાં તેમના મહામામર્થ્યવાળા અંતઃકરણરૂપ માયાના સયોગથી તે શુભો પ્રતીત થાય છે. જો તેમનામાં જ્ઞાનાદિશુભો સર્વ દા જ રહેતા હોય તો પ્રલયનો અસંગત થાય, માટે વ્યવહારકાલે તેમનામાં માયાવટે એ શુભો પ્રતીત થાય છે, વસ્તુતાએ તો તેઓ એ શુભોથી રહિત સચ્ચિદાનંદરૂપ છે, માયામાંથી આકાશાદિ પાંચ સૂક્ષ્મભૂતો, એ પાંચ સૂક્ષ્મ ભૂતોમાંથી આકાશાદિ પાંચ ગુદ્યુતો ને તે પાંચ ગુદ્યુતોમાંથી ભૌતિક પદાર્થો ઉપજે છે એ વેદાંતની જગત્ત્રી ઉત્પત્તિ જગત્પ્રવૃત્તિની પ્રક્રિયા સ્પષ્ટ દૃષ્ટિવાળાઓને સુલભ રીતે સમજાવવા માટે તર્કશાસ્ત્રમાં ત્રાયુ આદિ ચાર ભૂતોનાં પરમાણુઓમાંથી દ્વયલુકાદિ ક્રમે આ જગત્ત્રી ઉત્પત્તિ કહી છે આ-કાશનાં પરમાણુઓ કેવાં હશે ને તથા તેની ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટદૃષ્ટિવાળાને પૂરતી રીતે સમજાય નહિ માટે તેનાં પરમાણુઓ તથા તેની ઉત્પત્તિ નહિ માનતાં તેને ઉત્પત્તિરહિત નિત્ય માન્ય છે. પરમાણુ એ નિરવય હોય તો નેમાથી દ્વયલુકાદિ સર્વ ભૌતિક પદાર્થોની ઉત્પત્તિ સર્વ શકે નહિ, માટે સાવચર પર-માણુઓના કારણરૂપ સૂક્ષ્મભૂતોના અસ્તિત્વની, અને સૂક્ષ્મભૂતોના કારણરૂપ માયાના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ થાય છે મનપ્રકિત છ ઇન્દ્રિયો, તે છ ઇન્દ્રિયોના છ વિષયો, તે છ ઇન્દ્રિયોના પોતપોતાના વિષયો ૧૧ સાથે અયોગ, ઇન્દ્રિયોના ને અનુકૂલ વિષયોના સયોગથી ઉપજતું નિષપસુષ્પ, ડોર્ધ પશુ નિમિત્તથી થતી માનસ પીઠારૂપ દુઃખ અને જેના ગતમાવથી દુઃખ થાય છે તે સ્પષ્ટ શરીર એમાંથી વીરણો સદ્માવ દુઃખની ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ હોવાથી તે દુઃખ દુઃખ રૂપ હોવાથી તર્કશાસ્ત્રમાં એકીગ પ્રકારના દુઃખો માનેલાં છે એ એકીગ પ્રકારના દુઃખોનો વેદાંતશાસ્ત્રે માનેલા આધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક ને આધિ-દૈવિક એ ત્રણ પ્રકારના દુઃખોમાં અંતર્ગત જઈ જાય છે. તર્કશાસ્ત્રમાં આત્મા પદાર્થોના ચતુર્થજ્ઞાનરૂપે મન આત્મા સમઘથી તથા એકવીચ પ્રકારનાં દુઃખોથી મોકળો થઈ પોતાના જડ રૂપે પુનરુત્થાનવિનાની સ્થિતિ કરે તે મોક્ષ માન્યો છે તે શાસ્ત્રનુ માનવું જોઈ રીતે વેદાંતશાસ્ત્રને અનુકૂળ કરી શકાય છે -જડપદાર્થોથી વિવક્ષ્ય સ્વાભાવિક આત્માના અવરૂપનું ચતુર્થ જ્ઞાન થયે તેનો સર્વ દૃશ્યથી તથા ત્રિવિધ દુઃખોની મનસ વિયોગ થઈ તે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિવાળાને જડજેવો ચર્મ કસોટીથી વચગાડાતા અને પદાર્થોના જ્ઞાનથી ને સુખદુઃખના સંબંધથી -રહિત જગત્ત્રય એવી સ્થિતિને પામે છે, અર્થાત્ તે.

આત્મા મોક્ષકાલે ત્રિવિધ દુઃખોત્તરી રહિત અને પોતાના કૃતિસિદ્ધ નિરુપાધિક જ્ઞાનરૂપે ને જ્ઞાનંદરૂપે સ્થિતિ કરે છે. નત્તજ્ઞાનપદે અને તેના હેતુભૂત શ્રવણાદિવદે આત્મા મોક્ષ મેળવે છે, એ વાતનો તર્કશાસ્ત્ર સ્વીકાર કરે છે, એટલે તર્કશાસ્ત્રની સાથે તે વાતમાં વેદાન્તનો નિષેધ રહેતો નથી.

સાંખ્યદર્શનનો તથા યોગદર્શનનો સિદ્ધાન્ત લગભગ એક જેવો છે. સાંખ્ય દર્શનમાં પ્રધાન આદિ ચૌવીશ જડતત્ત્વોનું તથા ચેતનરૂપ પુરુષનું સમ્યક્ પ્રકારે કથન કરેલું હોવાથી આપણે તે પાંચીશ તત્ત્વોની સખ્યાનું નિરુપણ કરનારું હોવાથી તે દર્શન સાંખ્યદર્શન જેવળ છે. ચિત્તવૃત્તિઓના નિરોધરૂપ યોગનું તથા ચિત્તવૃત્તિઓના નિરાવના ઉપાયોનું નિરૂપણ યોગદર્શનમાં કરેલું હોવાથી તે દર્શન યોગદર્શન કહેવાય છે. આ બંને દર્શનોને સાંખ્યપ્રવચન પાંડુ કહેવામાં આવે છે, કેમકે તે બંને દર્શનોમાં પ્રધાન ને પ્રધાનનાં કાર્યોરૂપ જડતત્ત્વોનું અને પુરુષરૂપ ચેતનતત્ત્વનું ઉત્તમ પ્રકારે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ દર્શનોમાં પુરુષોને જે બધા માન્યા છે તે તેમના અતઃકરણાદિરૂપ ઘણા ઉપાધિઓને લઈને માન્યા છે, તેમાં વ્યવસ્થાજન જેમને છોડે છે તેમને આ દર્શનમાં પુરુષો કહેવા છે. તે સ્વભાવે તેમને જડચેતનના અવિવેકથી બાધ માન્યો છે તે વેદાન્તપ્રવચન માન્ય છે. ઘણા પુરુષો માન્યા છતાં તેમને વ્યાપક માન્ય. ૭ તેથી પુરુષનું વસ્તવિક સ્વરૂપ બ્રહ્મ હોવાથી તે વ્યાપક છે એમ સમજવું પુરુષો પ્રધાનમાં તેના કાર્યોના, ત્રિવિધતાપના ને પાંચ કલેશોના સંગથી અત્યંત મોક્ષના વડ પોતાના અસંગ ને અવિકારી ચેતન સ્વરૂપમાં અનિચ્છ સિંગ કર ત મેક્ષ માન્યો છે, એ નિર્ણય પણ વેદાન્તશાસ્ત્રને અનુકૂળ છે. એ દર્શનમાં પ્રાપ્ત સ્વીકૃતિ મોક્ષરૂપે વળુચ્યો છે, તેથી દુઃખોનો અમાર હોય તાર નિસ્કૃતિને પ્રતિપાદન કરેલા પુરુષના સ્વાભાવિક જ્ઞાનદનો અમાર હોવાનો સંભવ નથી, માટે મોક્ષકાલે આત્મા દુઃખરહિત પોતાના સ્વાભાવિક જ્ઞાનંદરૂપે સ્થિતિ કરે છે એમ અર્થથી બાણુનું અંતઃકરણની વૃત્તિનો નિરોધ ને ત નિરોધની પ્રાપ્તિના યમનિયમાદિ સાધનો અવિદ્યાદિ પાંચ કલેશોની વૃત્તિમાં ને પુરુષના સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારમાં હેતુભૂત એ સાંખ્યદર્શનનું તથા યોગદર્શનનું કહેવું વેદાન્તશાસ્ત્રને માન્ય છે, કેમકે વેદાન્તશાસ્ત્ર પણ બ્રહ્મધ્યાનરૂપ વિવિધાસનને અવિદ્યાના નિવૃત્તિમાં ને બ્રહ્મસાક્ષાત્કારમાં હેતુભૂત માને છે. સર્વ પુરુષો વસ્તુતાએ અવિદ્યાદિ કલેશોથી, શુભ અશુભ ને મિત્રકર્મોના કતાપણાથી, શુભ અશુભ ને મિત્રકર્મોના ફલોના લો-કતાપણાથી અને તે ત્રણે કર્મોના અસ્કારાથી રહિત છે. આ તે બંને દર્શનોનો સિદ્ધાન્ત પણ વેદાન્તશાસ્ત્રને ગ્રાહ્ય છે. પ્રધાન પુરુષરૂપ ચેતન્યના સામીપ્યથી મહદાદિરૂપે (સર્વના અંત કરણ આદિરૂપે) પરિણામ પામે છે એમ સાંખ્ય-

કમળાદેવીએ હસીને કહ્યું—“ નાના કુમાર આ શું આપ એકાએક આવી સુસજ્જીત રીતે ધનુષ માણથી સુસજ્જીત થઈને આવ્યા હો, શું મને તો લક્ષ્ય નહિં જનાવો ? ”

રાજધર—નહિં જાણી, અંજ એ મે ત્રણે ભાઈઓ શિકાર રમવાને જઈશું તેથી આ વેશ ધારણ કર્યો છે. ”

કમળાદેવીએ કંઈક આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું—“ શું આપ પણ જશો ? આજ ત્રણે ભાઈઓ સાથે શિકાર રમવા જશે, આ તો સાફ નહીં. આ તો ત્રિકલ્પટક યોગ થયો. કમળાદેવીની આ વાત જાણે મોટા હાસ્યની થઈ, એવો ભાવ ધારણ કરીને રાજધર ખુબ હસ્યા, પણ કંઈ બોલ્યા નહીં.

કમળાદેવી—“ નહીં, નહીં, તે નહીં જાને, તેઓ રોજ શિકાર રમવા જશે અને હું અહીંયા બેઠીને શાક સાગરમા ડુબી રહીશ ”

રાજધર—“ વળી આજે તો અમે રાત્રે જ શિકાર રમવા જઈશું. ”

કમળાદેવીએ માથું ધુણાવીને કહ્યું—“ તે કદી નહિં જાનશે, ભેઉ છુ, આજે તેઓ કેવી રીતે જાય છે ”

રાજધર—“ જાણી, એક ઠામ કરો, તેમના ધનુષ્યબાણને કોઈ ઠેકાણે સતાડી દો. ”

કમળા—“ કયા સંતાડું. ”

રાજધર—“ મારા કળજે કરી દો. હું સંતાડી તે કંઈ મૂઝી દઈશ. ”

કમળા—“ વાત તો બહુ બતવી, ખુબ ગમ્મત થશે. ”

પણ તેણે મનમાને મનમા કહ્યું—“ આગની (રાજધરની) મતલબ કાઈ બીજીજ છે. એ તો અસંભવિત વાત છે કે આપ કેવળ મારો જ ઉપકાર કરવાને આવ્યા હો. ”

“ વારૂ, ગાંઢા, તેમના ચત્રાગારમા આવો, ” એમ કહી કમળાદેવી રાજધરને પોતાની સાથે લઈ ગઈ. ત્રણે ચત્રાગારમા કમાડ ઉઘાડી દીધા. રાજધર જેવા ચોરડાનાં પેઠા તંવાજ કમળાએ બહારથી દમાડ બધ કરાને તાણુ મારી દીધું. રાજધર ચોરડામા પુસાયા. કમળાદેવીએ બહારથી હસીને કહ્યું—“ નાનાકુમાર હવે હું જાઉં છુ. ” એમ કહીને તે ચાલી ગઈ.

અહીંયા ઈંદ્રકુમાર સધ્યા થતી જોઈને પોતાના ચોરડામા આવી તે ચત્રાગારની આવી શોધવા લાગ્યા, આવી કોઈ ઠેકાણેથી મળી જ નહીં.

કમળાદેવી હસ્તા હસ્તા બેઠી—“ હા, હું સમજી ગઈ, આપ મને શોધી રહ્યા છો; હું તો જોનાઈ ગઈ. ”

શિકારનો સમય વીતી રહ્યો છે—એઈને ઈન્દ્રકુમાર કમળાદેવીની વાત નો ઉત્તર ન આપીને ફરીથી ગાવી ચોધવા લાગ્યા. કમળાદેવી હવેની ફેરે તેમની સામે જઈને ઉભી નહીં અને સ્મિત હાસ્ય કરીને બોલી—“ આપ આટલા વ્યાકુલ કેમ થઈ રહ્યા છો ? હું તો આપની મન્દુખજ ઉપસ્થિત છું. તોપણ આપ આવી રીતે આખા ઘરમાં ચારે તરફ ફરી રહ્યા છો. શું હું આપની નજરે નથી પડતી. ”

ઈન્દ્રકુમારે કંઈક અવીર થઈને જવાબ આપ્યો—“ પ્રિયે, હમણાં વિધન ન કરો, મારી એક વસ્તુ જોવાઈ ગઈ છે, તે ઘણા ઠામની છે,

કમળા—“ આપની ઝીજ જોવાઈ ગઈ છે તે હું જાણું છું આપ મારી વાતને કણક કરો તો હમણાં ચોધીને ચાલને આપી દઉં. ”

ઈન્દ્રકુમાર—“ વારૂ, માતીશ. ”

કમળાદેવી—“ સામળશો, આજ આપ શિકાર રમવા નહિ જઈ શકો, આ કુંચી લેશો. ”

ઈન્દ્રકુમાર—“ આ કેવી રીતે થઈ શકે ? શિકાર રમવા તો જરૂર જઈશ ”

કમળાદેવી—“ આપ ચન્દ્ર-ચંદ્રા જન્મ લઈને ધણા સાચા નિવડયા, એક સાધારણ પ્રતિજ્ઞાની રક્ષા પણ આપનાથી ન થઈ શકી ”

ઈન્દ્રકુમારે હસીને કહ્યું—“ વારૂ, ટાલો મારવો રહેવા દો, તમારી જ વાત માન્ય રહે, હવે હું આજ શિકાર રમવા નહિ જઉં. ”

કમળાદેવી—“ યાદ તો કરો, અપની ઝીજ પણ કોઈ વસ્તુ જોવાઈ છે ? ”

ઈન્દ્રકુમાર—“ શું; યાદ તો નથી આવતી. ”

કમળાદેવી—“ આપ લોકનો સાત બાદચાહતનો વેચાતો લીધેલા હોરો, આપ લોકનો સોનાનો ચાંદ. ”

ઈન્દ્રકુમારે મદ હાસ્ય કરીને માથું ધુણાવી દીધું.

કમળાદેવી—“ મારી સાથે આવો હું દેખાડું. ” એમ કહીને તેમને સાથે લઈ ગઈ. અને તેમની આવી લઈને ગસાગામના કમાડ ઉગાડી દીધાં

ઈન્દ્રકુમારે જોયું—રાજધર વચોવચ છાનામાના બેઠા છે, રાજધરને આવી રીતે બેઠેલા બેઈને ઈન્દ્રકુમાર જોઈથી હસી ઉઠ્યા, તેઓએ રાજધરને કહ્યું—“ આ શું; રાજધર, તમને શસ્ત્રાગારમાં જોઈ છું. ”

કમળાદેવી—“ આ અમારા લોકના પ્રસાન્ન છે. ”

ઈન્દ્રકુમાર—“ તમારું ઠીક કહેવું છે તેઓ બધા યસ્ત્રો કરતા વધારે તેજ છે, રાજધર મનમાને મનમાં કહ્યું—“ ભાણીઓ મશ્કરીમાં મને છેતરીને ચોરડામાં બંધ કરી રાખ્યો હતો. ” એમ કહીને તેઓ ચોરડાની બહાર નીકળી આવ્યા.

ઈન્દ્રકુમાર—“ આ ઘર તો સાધારણ મસ્કરી ઠહાતું નથી. અહીંનો મસ્કરી ઠહો ભયંકર ધારવાળા શત્રોનો છે. અહીં આપતું આવતું કેમ થયું ? ”

રાજધર—“ આજ રાત્રે શિકાર રમવા જવું પડ્યે મેં મારા શત્રોને જઈને જ્યાં તો બધાને કાટ લાગેલો હતો, કાલ પરિક્ષા થવાની છે તેટલા માટે હું બધા શત્રોને સાફ કરવાને આપી આવ્યો છું. શિકાર માટે મારી પાસે એક પણ સાફ શત્રુ નહીં રહેતો, આપનાં થોડાક શત્રો બાકી પાસેથી ઉછીનાં લેવાને આવ્યો હતો. ”

ઈન્દ્રકુમાર—“ માલુમ પડે છે કે જોથી જ તે આજો શત્રાગાર તમને ઉધાર આપી બેઠી. ” આમ કહીને ઈન્દ્રકુમાર ફરીથી હસીને બોલ્યા—“ તો હમણાં બહાર ટેમ ચાલી આવ્યા. ઉધાર લેવાનો સમય શું પૂરું થઈ ગયો ? એકવાર ફરીથી શત્રુશાલામાં પ્રવેશ કરો, ” એમ કહીને ફેર હસ્યા. રાજધર મનમાં ને મનમાં બળીને કહ્યું—“ હસો ખુબ હસો, હું પણ આ ગમતની મસ્કરી પર હસીશ; પરંતુ હમણાં નહીં. પ્રકટમાં કહ્યું—“ ભાઈ, આજે હું શિકાર રમવાને નહીં આવું ” આમ કહીને રાજધર ત્યાંથી ચાલી ગયા. ત્યારે કમળાદેવીએ ગંભીર ભાવ ધારણ કરીને ઈન્દ્રકુમારને કહ્યું—“ બહાલો આપ શિકાર રમવાને પધારો, હું મારું વચન પાછું જોયી લઉં છું. ”

ઈન્દ્રકુમાર—“ વારૂ, ” તેઓએ ધતુબ્યપર તીર ચઢાવીને બહુ ધીરથી કમળાદેવી તરફ ફેંક્યું. તીર કમળાના પગો આગળ જઈને પડ્યું. કુમારે કહ્યું—“ અરે; મારું નિશાન પાલી ગયું. હવે હું આજે શિકાર રમવાને નહિં જઈ. ”

કમળા—“ હું ખરું કહું છું. આપ મસ્કરી ન માનો. ખુશીથી શિકાર રમવા સિધારો ! ”

ઈન્દ્રકુમાર કશું બોલ્યાનહિં, ધતુબ્યનાણુ ઘરમાં ફેંકીને બહાર ચાલી આવ્યા તેઓએ સુવરાજને જઈને કહ્યું—“ ભાઈ, આજે શિકારે જવાનો સુયોગ ન થયો. ”

ચન્દ્રમાણિક્યે મઠ હાસ્ય કરીને કહ્યું—“ હું પહેલાંથી જ સમજી ગયો છું. ”

(અપૂર્ણ)

સૂચના—ફત્તરવિજ્ઞાનનું બીજા વર્ષનું લવાજમ રૂ ૧ જે ગ્રાહકો પાસેથી મળી જશે તેમને—બેટનું પુસ્તક દેશી વેદુ છુક પોસ્ટથી મોકલવામાં આવશે જે ગ્રાહકો બીજા વર્ષનું લવાજમ આપશે નહિ તેમનો બેટના પુસ્તક ઉપર હક રહેશે નહિ.

નવા ગ્રાહકોએ તાકીદે ગ્રાહક થવા લખી દેવું બેટનું પુસ્તક ખુદી પડેથી નવા ગ્રાહકો જે પછીથી થશે તેમને આ બેટનું પુસ્તક મળી શકશે નહિ.

વ્યવસ્થાપક—ફત્તરવિજ્ઞાન—અમદાવાદ

ॐ तत्सद् ब्रह्मणे नमः

मूर्तिपूजा

अथवा

ईश्वर प्राप्तिनું सुलभ साधन

[લેખક—ચ લાલચ ત્રિશ્વર જાની]

[અનુમંદાન ૫૪ ૨૭૨ થી]

આપત્તિકાળમાં નાસ્તિક પણ પ્રભુની સહાયની અભિલાષા કરે છે

[જ] મને અપિ મુનિઓ, ધર્મચાર્યો; પડિતો અને સર્વ સગજનો પણ એજ ઉપદેશ દે
કરે. —“ બધુઓ, જેનો, આ બળતા મંદારમાંથી બચવા માટે થી પ્રભુનું ધ્યાન કરો,
ધ્યાન કરો ” મદાન રડીમર x ટિટનીક ન્યારે બરતરિયે હાલમડોન થઈ ત્યારે તેની

esh WWill ? 14-4-12

x In memorism as “Titanio”

“I will have my Will,” saith man,

“Iron & gold & treasure of earth

At my bidding shall come to a stately birth,

A glory & pomp on the sea shall fare,

I will have my Will”, saith man

“I will have my Will”, saith the sea.

“The glory & pride shall fail at my breath

As I drag them down to the waters of death

I laugh at your puny titanio toy;

I will have my Will”, said the sea.

“I will have my Will”, saith God.

“Man’s wisdom is naught his treasure is spent

When the sea’s wild will is my instrument

When men dies, like Christ, for his fellow men

My Will is done,” saith God.

Violet M. Brown.

(The Saturday Westminster Gazette.)

અંદરના ઉતાડ્યોએ એ આપ્તિમાંથી જયવા શું કર્યું હશે? આ સવાસનો જવાબ આપવો કઠીન નથી. સર્વે પોત પોતાના હૃદયેવતુ ધ્યાન કરી પ્રાર્થના કરવા માંડી ગયા હશે અને તેવો નાસ્તિક તેમાં હશે તેણે પણ એ મમયે તો પોતાનું નાસ્તિકપણું ઘણું ભર છોડી દીધું હશે અને આશ્વાન તરફ દૃષ્ટિ કરી હિયા હાથ કરી પ્રભુની બંદગી કરી હશે. આવા દરેક સકટમાં પ્રભુનું શરણ લેતાં હોય છે દિશાસો અને ખરી શાંતિ મળે છે ટિટેનીક રટીમગના અતકાળ જેવા વિષટ સમયમાં પણ કોઈ મદદતમા નર તેમાં એવો પણ હશે કે જે મોત મગીપ આવેલું જાણી જગત પિતાની મજળ મુર્તિ ધ્યાનમાં ધારી શાંતિથી મર્યો હશે ત્યારે ખીજા ધણા રસાદેળ અને હાથ વરાળ કરીને મોતને આધીન થયા હશે. આ બંને પ્રકારના મગ્ધમાં શો તફાવત છે તે વિચારવા જેવું છે મોત તો બંનેને પહોંચી વળે છે. પરંતુ તફાવત એ છે કે —એક પ્રશ્નના સ્વરૂપમાં ચિંત્તને બોડી શાંતિથી મરે છે, ત્યારે બીજો જેણે કદી પ્રશ્ન વિષે વિચાર કર્યો નથી તે અશાંતિમાં મરે છે. પહેલાને સદ્ગતિ મળે છે, ત્યારે બીજાને દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે. ૩:—અંતે યા ગતિઃ સા ગતિઃ

આટલાજ માટે મરણ વખતે આપ્તિમાં તેમજ સંપત્તિમાં તે પ્રભુનું સહેલાઈથી ધ્યાન થવા માટે અપિમુન્ધિઓએ કાજ પાયાણ, કે ધાતુની પ્રતિમા કરી તેમાં વેદ મંત્રોથી ઇશ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરીને અર્થાત તેમાં ઇશ્વરની ભાવના કરીને તેની પૂજા કરવા માંડી, અને વેદના સમયથી આરબી આજ પર્વત પ્રભુમાં પ્રીતિ ધરાવનાર મનજનો પોતાના હૃદયે વની પ્રતિમાની ભાવપૂર્વક પૂજા કરે છે

૭ મૂર્તિ જા માટે વનાવવામાં આવી !

મૂર્તિ બનાવવાનો મૂળ ઉદ્દેશ.

ઇશ્વરનાં હજારો નામ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. તેમાં એક નામ તેનું "નકુર્ષર" એવું છે. અને તેનો અર્થ મહેલાઈથી ધ્યાનમાં ન આવે તેવો થાય છે તેથી પોતાના કાર્ષની સહેલાઈથી સફળતા થવા માટે એ સર્વવ્યાપી પ્રભુની સ્પૂળ મુર્તિ બનાવી ભક્તજનો તેનું નિત્ય નિત્ય ધ્યાન પૂજનાદિ કરે છે. નિરાકાર, નિર્ગુણ બ્રહ્મનું ધ્યાનમાં આવવું તે કદાચ ઘણા વર્ષના અભ્યાસને અંતે, અરે ઘણા જન્મને અંતે, બહુ પ્રયાસથી ઘણા તપથી, દુઃખે કરીને સાધ્ય થાય છે પરંતુ એ વાત બધાને માટે સાધ્ય નથી તાજ ગિરલાજ એ માટે સફળતા મેળવે છે. અને તેથી બાળક, યુવાન, તેમજ પ્રૌઢ અને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષને એ અવિનાશી અતર્ક્યથી પ્રભુને સહેલાઈથી ધ્યાનમાં લાવવાની રેવ પડે તે માટે પાયાણ ધાતુ, ઘાટ કે મટીની મુર્તિ બનાવી તે દ્વારા અખિલ વિશ્વના પિતા પરમેશ્વરને ઝોળખવા પ્રયાસ કરવા એ સુઘળ સાધન છે. આથી માણસ આસ્થિક બને છે, એટલું જ નહિ પણ તે નિમિત્તે નિત્ય નિત્ય સ્નાન, ધ્યાન, કીર્તન, સ્મરણ, પાઠપૂજા સેવા, ભાળા, જપ, હોમ યજ્ઞદિ થવાથી હોય છે ઘણા દિવસના અભ્યાસથી તેની શી પ્રભુમાં તદ્દાધાર વૃત્તિ થઈ જાય છે. અને એ કાટીએ પહેલ્યા પછી જ્યારે પ્રભુકૃપાથી તેને જગત પ્રભુમય ભામવા માંડશે ત્યારે તેને મુર્તિપૂજાની પણ જરૂર રહેશે નહિ. પરંતુ આમ કાર્ષ જે આર માસ કે થોડાં વર્ષમાં

+ મૃતાયાસો વાસુદેવઃ સર્વાસુનિલયો નલ્લ. ૧૧

વર્ષદો, દર્પદો દસો વુર્ષદોઽપરાજિતઃ ॥

(વિષ્ણુસદ્ગત)

પત્ની-નૃપ એમ સમજવાનું નથી. કારણ કે આપણે જોડે જોડે દુનિયાદારીનાં કામો પણ કરતાં-જવા છે, વ્યવહાર કુશળ પણ રહેવું છે, અને પ્રભુને ઓળખવો છે. અને દુનિયા-માના પુત્ર; કલમ, ધરનાર, ધન દોલત ઇત્યાદિ ઉપર આપણી એટલી દૃઢ વૃત્ત લાગેલી હોય છે કે પ્રભુનું ક્ષણભર સ્થિર ચિત્તથી ધ્યાન થવું પણ કઠીન છે. માટે થોડા વર્ષનું પ્રયાસથી સંતોષ માની હાથે કરી દેવ સેવા અને નિત્ય કર્મનો ત્યાગ તો કરવો જ નહિ. તેની નિરતર સેવા ચાલુ રહેશે તો જ મન નિર્મળ; નિષ્પાપ રહેશે, અને તન, મનથી નિષ્પાપ રહેવાશે તો જ ભવાબ્ધ તરી શકાશે, એ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે. કહ્યું છે કે:

‘સ્વધર્મનિષ્ઠઃ શત જન્મભિઃ પુમાન ।

ચિરજિવતામેતિ તત્ત પર દિ મામ્ ॥

“સો જન્મને અતે સ્વધર્મ પરાયણ માણુમ છઠ્ઠાના પદને પામે છે, અને ત્યાર પછી ઇશ્વરને, પામે છે. માટે. ઇશ્વરને ઓળખવા માટે અને તેને પામવા માટે નિરતર ઇશ્વરસેવા અને તત્તિમિત્ત કર્મો કરવા જોઈએ.

૮ મોક્ષપ્રાપ્તિનું સુલભ સાધન

સન્માર્ગના ઉંચા પાયા ઉપર સ્થાપિત થયેલા અને સર્વધર્મના દૃઢ રહેલા દેવ-મંદિરો, શિવાલયો તેમની અદરના પ્રતિમાઓ અને તે પ્રાંતમાઓનું પૂજન એ દુનિયાની દરેક પ્રજાને માટે મોક્ષપ્રાપ્તિનું સુલભ સાધન છે. આર્યાવર્તમાં તો છેક નાના ગામથી તે છેક ઝોટાં શહેરોમાં સ્થળેઃ સ્થળે દેવી પ્રાંતમાઓ જીવામાં આવે છે.

૯ ભારતવર્ષમાં મુર્તિપૂજાનો મહિમા

‘એવું કયું ગામ છે કે જ્યાં કચ્છાસિંધુ ધર્મમુર્તિ શ્રી રામચંદ્ર અને સીતાની પ્રતિમા નથી? એવું કયું ગામ છે કે જ્યાં શ્રી રામચંદ્રના પરમમહત્ત નિસ્તીમ જ્વલજ્વાલિવાળા સ્વામી ભક્ત હનુમાનની પ્રાંતમદર્શક પ્વજા ન કરેલી હોય? એવું કયું ગામ વા શહેર છે કે જ્યાં કામારિ મહાદેવના જ્યોતિર્લિંગના પ્રાંત મધ્યાન્હ અને સાયકાળની પૂજા સમયે સુખ ભેરી અને ધટાનાદ ન સંભળાતો હોય? એવું કયું ગામ કે શહેર છે કે જ્યાં પોતાના અદ્ભુત દિવ્ય ‘ચારત્રોર્થા ન ગતને મોઢ ઉપજાવનાર યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને યોગ માયારૂપ રાધિકા વા હૃદમીજની પાવન પ્રતિમાની આંતર ડંકા નગારા વગેરેથી નિત્ય નિત્ય આરતી ન થતી હોય? ભારતવર્ષમાં તો તેવું શહેર વા ગામ નહીં મળી શકે. ગામની તો કયા વાત કરવી, પરંતુ દેવ પ્રતિમાનો પૂજ્ય અને પવિત્ર પ્રભાવ એટલો બધો સુખપ્રદ અને લાભપ્રદ છે કે વાડી જગીયા તળાવ કુત્રા તથા વાવોમાં પણ સિવ-લિંગ કે બીજા દેવોની પ્રાંતમાનું સ્થાપન જોવામાં આવે છે. અને પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાનાં સ્થાપનથી જ ઘર વાડી બગલા વગેરે પણ વસવા લાયક થાય છે. એવી ઉચ્ચ-તર ભાવના સનાતન હિન્દુધર્મમાં પ્રચલિત છે. હરેકાંઈ હિંદુ ઘર બધાવતા તેનો પ્રાયો નાંખતાં દેવપૂજા કરે છે તેમજ ઘરદારમાં અગ્ર ભાગે શ્રીવિઘ્ન ત્રિનાશક ગણનાથકની કાજની પ્રતિમા સ્થાપિત કરે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ માર્ગલિક સમયે-દિવસે અથવા મગલ પ્રમગે તે પ્રતિમાનું ભાવપૂર્વક પૂજન કરે છે આવી રીતે કાજની પ્રતિમા પૂજનાર મુખ્ય છે, અઘાન છે, અધશ્રદ્ધાળુ છે, એમ કહેવું એ ભૂલ ભરેલું છે. અથવા આમ કરવું એ એક જાતનું દાપણ-નોનસેન (અર્થવગરનું) છે, એમ કહેવું એ પણ સાદમ છે,

દેવપૂજન એ ઇશ્વરરૂપા-મહેરબાની કે પ્રીતિ મેળવવા માટે છે. અને પ્રભુની કૃપાવના મા-
ણુસ કર્મપણ કરી શકતો નથી. તેથી જાણ પણ કાર્યના આરભમાં, મધ્યમાં અને અંતમાં
એ તે પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાનુ પૂજન કરે તો તે મુખાંત બરેણુ નથી, પણ સાર્યક
છે, આ વાત આગળ દાખલા દર્શાવતી સિદ્ધ કરીશું.

૧૦ મુર્તિપૂજાથી લાભ.

સૂર્યકાન્તરચેર્યોગાદ્યપન્થિસ્તત્રોપજાયતે ।

પથ ચૈ મૂર્તિ સંયોગાદ્દરોભાક્કર્મધેનૃણામ્ ॥

અર્થાત જેવી રીતે સૂર્યકાન્ત મણિ અને ગવિના કિરણના સંયોગથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય
છે, તેવી રીતે મનુષ્યને મુર્તિના સંયોગથી ઇશ્વરમા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચન્દ્રકાન્તશિલાવદ્રમ્મરેયોગાદ્યપન્થવ.

પથ ચૈ મૂર્તિસંયોગાદ્દરો ભાક્કર્મધેનૃણામ્ ॥

જેવી રીતે ચન્દ્રકાન્ત મણિ ઉપર ચન્દ્રના કિરણ પડતા, તે દ્રવના-પીગળવા-માટે
છે તેવી રીતે મુર્તિના સંયોગથી મનુષ્યમા ભક્તિરસ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૧ મૂર્તિપુજાની આવશ્યકતા.

ઇશ્વર સર્વ વ્યાપક છે, સર્વ શક્તિમાન છે, અગમ્ય છે, અકલ્પ્ય છે, મન અને ઇન્દ્ર-
યાથી પણ જાણી શકતો નથી. તેનું સ્વરૂપ દર્શિગોચર થતું નથી અર્થાત વેદ અને ઉપ-
નિષદોમા વર્ણવ્યા પ્રમાણે એ નિરાકાર છે. વળી એજ વેદ વેદાંગાદિ કહે છે. કે પ્રભુ સર્વ
શક્તિમાન હોવાથી સાક્ષર સ્વરૂપ પણ ધારણ કરે છે. પરંતુ ઇશ્વરના નિરાકાર સ્વરૂ-
પનુ પ્રાતપાદન સ્થળે સ્થળે છે.

વિદુર્યં ન ચિત્તેન્દ્રિયાણાં દ્રિયેશમ્

વિજાનાતિ યસ્તાનિ નિરર્થં નિયંતા ॥

એટલે કે ઇન્દ્રિયાના સ્વામી પરમેશ્વરને ચિત્ત અને ઇન્દ્રિયો જાણી શકતો નથી. પરંતુ
જે પ્રભુ વિશ્વનો નિરતર નિયંતા છે તે તેમને જાણે છે.

૧૨ ક્રમેક્રમે મૂર્તિપુજામાં આગળ વધવું.

પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક છે. પરંતુ આપણે તેને સર્વસ્થાન અને સર્વ પદાર્થમાં જોઈ
શકીએ તેવી દર્શિ જ્યાં સુધી સામ્ય ન થાય ત્યાં સુધી તો મુર્તિનું અવલંબન લીધા
વિના ચાલે તેમ નથી. પછી જ્યારે લાગ્યા સમયના પ્રભુ મુર્તિમાં થયેલા અભ્યાસથી નિ-
ર્મળ વર્તન અને સમદૃષ્ટિ થતા પ્રભુમય જગત્ ભાસશે. ત્યારે સ્વયં સ્વયં મુર્તિમાંથી
વિશ્વમુર્તિમાં મનુષ્ય લીન થઈ જશે અને કૃતકૃત બની જશે. પરંતુ નિસરણીના છેક
નીચલા પગથીએથી એકદમ છેક ઉપરના પગથીએ પહોંચવું દુર્લ્ભ છે. કદાચ દૂદાકા મારી
ઉપરનું પગથીયું પકડવા વલન કરીશું તો હાથ નહિ પહોંચે અને જે છેલા પગથીયા ઉપર
પગ ઠેરવ્યો હતો ત્યાંથી પણ પગ ખસતાં આપણે ભૂમિપર આવી પડીશું. આતો ધમગટ અનુ-
ભવની વાત છે આપણે મોટા દઢ શાસ્ત્રીય પ્રમાણ ઉપર આવીએ.

૧૩ ઇશ્વરનું અન્યકત અને વ્યકત સ્વરૂપ.

જ્ઞેષ્ઠોઽધિકતરસ્તેષામઘ્યક્તાસક્ત ચેતસામ્

અઘ્યક્તાઃક્રિગતિદ્વૈચ્ચ વેદ્યદુમિરવાપ્યતે

અવ્યક્ત એટલે ન દેખી શકાય તેવા હૃદયના સ્વરૂપના જેમનું ચિત્ત લાગેતું છે તેમને મુશ્કેલી વધારે પડે છે. કારણ કે શરીર ધાન્ય કરનારા હૃદયના અવ્યક્ત રૂપને એટલે કે નિરાકાર સ્વરૂપને પામે એ વાત દીન છે. તેટલાજ માટે હૃદયપ્રાપ્તિના ક્રમ, જ્ઞાન ઉપાસના પૈકીના છેલ્લા પ્રકાર એટલે છે. દર્શાવતી તરીકે —

અક્ષરાવગમલઘ્વયે યથા સ્વલ્પલઘ્વલઘ્વપદપરિગ્રહ

પદમેવ પરમાત્મલઘ્વયે દાદમૂળમયશિલોર્ચનાદિકમ્

જેવી રીતે અક્ષર ઓળખવાને માટે વર્તુલાદિ આકૃતિયો સ્વીકારવી પડે છે તેવી રીતે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે કાષ્ટ, માઠી કે પથ્થગ્ની મુર્તિની પુજા સ્વીકારવાની જરૂર છે.

૧૪ મુર્તિમાં હૃદયસ્થાવના કરવાથી સર્વ મુદિમાં

હૃદયનો આભાસ.

એક વર્ષતે હનુમાને ઇંદ્રને તેના પુછવાથી જવાબ આપ્યો કે —

પદ્મેપત્રેષ્વર્યામિરામચારદક્ષદાધરમ્

“મુદ્દર જટાવાળા શ્રી રામચંદ્રને હું જ્યેષ્ઠાના પ્રત્યેક પાદે પાદે જોઉં છું” જ્યારે હૃદયમાં તક્ષીનતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારેજ તેના ભક્તજનની આવી દિવ્ય દાષ્ટ યાપ’ છે અને તેને પ્રભુમય જગત્ બાંસે છે

જલે વિષ્ણુ સ્વલે વિષ્ણુ વિષ્ણુ પર્વત મસ્તકે

સ્વાલમાલાકુલેવિષ્ણુઃ સર્થ વિષ્ણુમયં જગત્ ॥

“વિષ્ણુ જલમાં, સ્થલમાં, પર્વતની ટોચ ઉપર અને અગ્નિની જ્વાળાની શીખામાં પણ છે, અને સમગ્ર જગત્ વિષ્ણુમય છે” જદુ કાલના અભ્યાસથી આ પ્રકારે પ્રભુનું સર્વત્ર વ્યાપકપણું દષ્ટિગ્રાસ્ય થાય છે.

૧૫ સદૃવસ્તુના સતત અભ્યાસથી મનોગત પરતુની સંજ્ઞતા.

દિન રાતના અભ્યાસથી એકતારવૃત્તિથી હૃદયનું સામિપ્ય કેદસે અશે થાય છે તેનું એક દર્શાવતું અત્રે આપવું જોઈએ નહિ થાય. જ્યારે હનુમાન સીતાની શોધ કરીને પુનઃ શ્રીરામચંદ્રને જઈ મળ્યા, અને જગવતી સીતાજીના સમાચાર આપ્યા ત્યારે શ્રીરામચંદ્રે પ્રસન્ન થઈને એક અમૃત્ય મુક્તાશ્રજનો હાર હનુમાનને બેટીને તેના કંઠમાં આરોપણ કર્યો. હનુમાને તે હારના મોતીને પોતાની દાઢવતી ઠાપી ઠાપીને અદર દાષ્ટ કરીને ફેંકી દેવા માગ્યાં, પાસે બેઠેલા સૈનિકાએ તેની આ વર્તણૂક જોઈને મનમાં કહ્યું કે:— “ઝવેરી વિના મોતીની પરીક્ષા કયાથી હોય ? વાનરને આ અમૃત્ય હારની શું કિંમત હોય ?”. પછી બીજાઓએ હનુમાનને પૂછ્યું કે “ભાઈ તું આ પ્રમાણે ફરેક મોતી તોડીને તેને દાઢથી ઠાપી અદર શું જુએ છે ? તથા તેને ફેંકી શા માટે દે છે ?” હનુમાને કહ્યું આ મોતીની અદર “રામ” છે કે નહિ તે હું જોઉં છું મને તેની અદર મારી પ્રિયવસ્તુરૂપ “શ્રીરામ” ન જણાવોથી મને તે નિરૂપયોગી છે; એમ જણવી હું તે ફેંકી દઉં છું. બીજાએ હાસ્ય કરીને કહ્યું “ભાઈ તમે તો “શ્રીરામ” નામથી જ સર્વોએ ભરેલા હોવા જોઈએ. હનુમાને આ માર્મિક શબ્દો સાંભળતાંની સાથેજ પોતાના નખવડે પોતાની છાતી ઉપરની આમડી ઉખેડી નાખી, અને સર્વ સૈનિકા તેની છાતી “શ્રીરામ” રામથી અંકિત થયેલી જોઈ તેની દૃઢ ભક્તિની અને પવિત્રતાની રૂઢિત કરવા લાગ્યા કાયમના અભ્યાસથી હૃદયમાં

એટલે કે “નરના મનને બાધારી નાખવા ઓળો અને ધન એ બે સાધન ધરે રચ્યા છે, મારે તે બે વિશે અયોગ્ય રીતે જેતું મન ઠી સોખાનું નથી. તે નરને આગરે સાક્ષાત્ દેવ છે.” આવા માણસ સ્વર્ગવાસી દેવ ન હોય તથાપિ તેના નિર્મળ હિમય પ્રજોથી આકર્ષાઈ રાત્ર મહાગાનઓ પણ તેના ચરણમાં પોતાના અશ્વિમય, મુગ્ધ ધરાવેલાં શિર સપ્રેમ અને સવિનય નમાવે છે, મહાત્મા શરદ સ્વામી શું મનુષ્યાવતારમાં દેવમુર્તિ ન હતાં મહાત્મા જુદા, જલ નિષ્ઠ વસિષ્ઠ, શ્રીમદ વલ્લભાચાર્ય, શ્રીમદ રામાનુજાચાર્ય, બાળ જલધારી સ્વામિ થી દલનંદ, સ્વામિ શ્રી રામતીર્થ, તથા સ્વામિ શ્રી વિવેકાનંદ, રામદાસ સ્વામિ, અને ત્રિશગમ જુવા આ બધા મનુષ્યાવતારમાં શું દેવરૂપ-દેવમુર્તિરૂપ ન હતાં દત્તજી શિષ્ય એ દેવમુર્તિના ધ્યાન, આરાધન, અને પૂજાથી પાવન થઈ ગયા છે અને દલુ દત્તજી શિષ્ય એ મહાત્માઓને મુર્તિરૂપે—ચિત્ર-મુર્તિરૂપે પણ જોધને નીરખીને પોતાને કૃતકૃત્ય થયેલા માને છે. જોળો મુર્તિને માનવા નથી વા મુર્તિપૂજા નથી તેઓ પણ આ ચિત્રમયી મુર્તિ—પ્રતિમાને તો અવસ્થ પૂજે છે. તેને પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં રાખે છે એટલુંજ નહિ પણ આરા દેવરૂપ મહાપુરોની ચિત્રમયી પ્રતિમાને નાના સરખા પદ કડપે પોતાના કંઠમાં પણ ધારણ કરે છે. અને તેમાં શ્રમ હિંદસ એ છે કે નિરંતર તે મુર્તિનું પોતે દર્શન કરે અને જાપમાંથી મુક્ત થાય અને મરણને તેજ મુર્તિમાં—કંઠમાં ધારેલી મુર્તિમાં—ચિત્ર રાખી પોતે પુનર્જન્મે તેજ દિવ્યમુર્તિના દર્શન સ્પર્શનથી જીવન-મુક્ત બની જાય. આવા મહાત્માઓના અને તેની ચિત્રમયી મુર્તિનાં ધ્યાન, સ્મરણ, પૂજનથી જો માણસ પોતાને ઉદાર કરી શકે છે તો આવા બધા મહાત્માઓના સ્વામીરૂપ—પિતારૂપ પરમેશ્વરની મુર્તિનું ધ્યાન કરતાં કયો માણસ ન તરી શકે ?

૨૧ બહુ દેગેનો પરિચય સર્વ જગતના સ્વામી પરમેશ્વરથી આપણને દર નહિ રાખે !

કાષ્ઠ ધારગે કે આમ જુદા જુદા અનેક દેવને બળવા અને અનેક દેવની મુર્તિની ઉપાસના કરવી એ વાત તેમ કરનાર માણસોને એક સર્વોચ્ચ મહાન પિતા પરમેશ્વરના મેળાપથી દૂર નહિ રાખે ? કાષ્ઠ સૂર્ય કે સૂર્યની પ્રતિમાને પૂજે, કાષ્ઠ ચંદ્રને, કાષ્ઠ દનુ-માને, કાષ્ઠ ગણપતિને, કાષ્ઠ મહાદેવની મુર્તિને, કાષ્ઠ શ્રીરામચંદ્રની મુર્તિને, કાષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણની મુર્તિને, કાષ્ઠ મહાકાલિની મુર્તિને, બળશે. અને પરિણામે તેઓ અરા પ્રભુથી વિમુખ તો નહિ બને ? આ સદેહને ઉત્તર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં શ્રી પ્રભુમુખથી થયેલા છે જે અને આપ્યા છે.

યો યો યાં યાં તન્તુ મક્તઃવામઙ્ગર્ચિન્મુમિચ્છતિ ।

તસ્ય તસ્યાચ્છર્તા મઙ્ગર્તા તામેવ વિદધામ્પદમ્ ॥

અર્થાત્ જે માણસ જે કાષ્ઠ દેવને કે દેવની પ્રતિમાને આરથાથી પૂજવાની મરજી કરે છે તે માણસની તે તે દેવ ઉપરની આરથાને દું મજબૂત કરે છે. અને

સતયા અધ્યાયા યુક્ત સ્વસ્યારા ધનમોદતે ।

લભતે ચ તત્ કામામ્મયૈવ વિદિતાન્ હિતાન્ ॥

તે દેવ ઉપર દદા શ્રદ્ધા ચેતવાથી તે માણસ તે દેવનું આરાધન-પૂજા પામી શકે છે. અને તેની જે ધારણાઓ હોય છે તે તેમાંથી ફક્ત જાણ થાય છે પણ તે મન-કામનાઓ પૂર્ણ કરનાર દું જ છે.

સ્વરાજ્ય ક્યારે મળે.

સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે આજકાલ સર્વ દેશ બહુઓને પ્રયત્ન આવી રહ્યો છે. સ્વ-રાજ્ય મેળવ ! માટે સ્વદેશી થવું, દેશના હુન્નર ઉદ્યોગોને ખીમવવા, દેશી વસ્તુઓ મેળવવી એવો ઉપદેશ સઘળે સઘળે થઈ રહ્યો છે. આ ઉપદેશને લોકોએ પાળવો જોઈએ. દેશી વસ્તુઓ વાપરવાથી જ દેશનો ઉદ્ય થશે એ માન્યતા સાચી છે. પણ તે માન્યતા અનુમાર સર્વેએ આમણું જોઈએ.

આજે સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો જે જે ઉપદેશો ઉપદેશ આપે છે તેમાં ઘણા ઉપદેશોની વાણીમાં જ માત્ર સ્વદેશી શબ્દ છે, વત્તનમાં પોને પોતાના ઉપદેશને કિતાવતા નથી. અને ભૂલ સુધી નેતાઓ પૂરેપૂરા સ્વદેશી ન થાય ત્યાં સુધી તેમનો ઉપદેશ મદદ કરનારા તેમના ઉપદેશને ન પાળે એ સ્વઝાવિક છે.

આજે તો સ્વદેશી થવું એ શબ્દમાં માત્ર ખાદીનો જ સમાવેશ થાય છે. ખાદી વણવી, ખાદી પહેરવી એટલે સ્વદેશી થયા એવી માન્યતા ચાલે છે. ખવાળીવામાં, પરદેશી વસ્તુ વપરાય, ધરમાં ગ્રીષ્મ જોઈતી વસ્તુઓ પરદેશી વપરાય તેની કદ પરવા નહિ, ભૂલ આવી માન્યતા છે ત્યાં ખરા સ્વદેશી થવાનું નથી સાચા સ્વદેશી થવા માટે સર્વ સ્વદેશી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

સાધારણ રીતે શરીર ઉપર સ્વદેશી ખાદીનાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાં અને પીવાખાવામાં પરદેશી દવાઓના ખાટકાનો ઉપયોગ કરવો એ શું સ્વદેશી થવાની રીત મણાય ? ઉપર કપડાં ધાર્તાનો વેશ પહેરવાથી સાચા સ્વદેશી ન થવા જોઈએ. નાટકમાં એક નટ જાતે જોએ તે ન્યાતનો હોય છતાં, રાજાનો વેશ લઈ રાજ તરીકે એકમાં કિતરે તેથી તે ખરા રાજ થઈ શકતો નથી પણ તે નટ જ રહે છે તેમ ખાવાપીવામાં પરદેશી વસ્તુઓને મદદ કરવી. અને પહેરવામાં માત્ર ખાદી વાપરવી એથી સાચા સ્વદેશી થવાનું થયી

ભૂલ સુધી સાચા સ્વદેશી થવાય નહિ ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય આપું નાથ એ સ્વાઝાવિક છે, આજે ઘણાં મનુષ્યો અસહકારની અળવળમાં જોડાયા છતાં, દેશી છીએ, દેશી કપડાં પહેરીએ છીએ, ખાદી જ વાપરીએ છીએ, એમ કહ્યા છતાં પણ પોને વિચારતી દવાઓ જ વાપર્યા કરે છે. દેશી દવાઓની તેમને સુગ છે. વૈદો પામે દવા લેવા જવામાં તેમને શરમ આવે છે ડોક્ટરો !! ડોક્ટર પીવામાં તેમને આનંદ જણાય છે. અત્રી રીતે પરદેશમાં જાનેલી, પરદેશી પદ્ધતિથી જાનેલી, પરદેશી દવાઓ આ દેશના માણુષો વાપરે અને છતાં કહે કે આમે સ્વદેશી છીએ, સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરીએ છીએ એ કેવળ અને

ઘણા ડોક્ટરો પણ દાઝમાં અસહકારની અળવળમાં જોડાયા છે, દેશને પોતાની સેવા અર્પવા તૈયાર થયા છે, પરદેશી કપડાંના ત્યાગ કરી દેશી ખાદીને ધારણ કરતા થઈ રહ્યા છે અને સ્વદેશી કહેવવાવામાં માન સમજે છે. એ ઘણી આનંદની વાત છે, છતાં આ બાકીએ હજી પોતાના દવાખાનામાં તો દેશી દવાઓને બદલે પરદેશી દવાઓ જ વાપર્યા કરે છે. પરદેશમાં તૈયાર થઈ આવતા સ્પીરીટના મેયોગવાળા દવાઓ, ટીયરો, સીરપો વિગેરે મેક્કક પોતાના ફરદીઓને આપ્યા કરે છે. પોતે પરદેશી દવાઓ વાપરે છે અને ખીજને આપ્યા કરે છે. એ ઘણા ખેદની વાત છે.

આપણે જે ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ તેમાંથી સત્ત આપણા લોકોમાં ભળી

આપણા શરીરને તદુરસ્ત રાખી શકે છે, દવાઓ ખર્ચાએ તો તેનું પણ સત્વ આપણા લોહીમાં જાય છે એ આપણે જાણીએ છીએ. સાધારણ કહેવત છે કે ' જેવું ખન તેવા ઝોડાદાર, ' આપણે જે જે પદાર્થો ખાઈએ તેનું સત્વ આપણા લોહીમાં બળે છે અને તે અનુસર આપણો સ્વભાવ પણ બને છે, પગેથી દવાઓ પીવાથી આપણા જીવનમાં તેવા જ સંસારો ઉત્પન્ન થાય છે. માટે જો ખરા સ્વદેશી યત્ન હોય તો ખાવાપીવામાં દેશમાં બનેલી વસ્તુઓનો જ ઉપયોગ કરવો, દવાઓ પણ દેશની જ વાપરવી.

ધણા ડોક્ટરો કહે છે કે દેશી દવામાં શુ શુ વસ્તુ છે તેની અમને ખબર નહિ હોવાથી અમે તે વાપરી ચકતા નાથો. તેમ તે તે દવાઓના શા શા ગુણ છે તેની અમને ખબર હોતી નથી તેથી વાપરી ચકતા નથી આમ કહેવું એ પણ બૂલ બરેકું છે. ન્યારે તેમને સ્વદેશીમાં મમતા હોય તો તેમણે દેશી દવાઓના ગુણુલેખનું જ્ઞાન મેળવવું જ જોઈએ. તેમ ક્યા ક્યા રોગો કય કય દેશી દવાથી મટી શકે તેનું જ્ઞાન મેળવવા જો તે ધારણે તો જાણી શકે.

દરે તો ફાર્મસીઓ પણ થઈ છે, શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે દેશી દવાઓ તૈયાર કરી વેચનાનો ધંધો પણ કરે છે. એટલે દેશી દવાઓ જનાવવાની કાફૂટ પણ થતી નથી, વેદો અને ગ્રંથો દરે જો ફાર્મસીની દવા વાપરે તો તેથી તેમને ધણી જ ફાનસ મળવાનો મંજવ છે.

આ પત્રના તંત્રીની પણ ફાર્મસી ચાલે છે જે દરે કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ અને દરે આયુર્વેદિક ફાર્મસી-નામની સંસ્થામાં શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે દવાઓ મોટા જથ્થામાં તૈયાર જનારી વેચવામાં આવે છે. આ દવાઓ જનાવવામાં આ પત્રના તંત્રી થી જેકાલાલ દેવશંકર દરે વૈદ્ય જાને ધ્યાન આપે છે. વિદ્વાન વૈદ્યો અને વિદ્વાન ડોક્ટરોની પણ તેમાં દેખરેખ રહે છે. અને જેથી જે દવાઓ અને છે તે સાચી, સારી અને ગુણમય મર્વોત્તમ હોય છે શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે ભસ્મો, રસો, ગુટિકાઓ, ચુર્ણો, આશ્લેષો, અવ લેહો, ક્વાથો, ઘી તૈલ વિગેરે અચાત્ત મોટા પ્રમાણમાં તૈયાર જનારી પાતર નેટલી જ સરની કિમતે દવાઓ વેચાય છે.

ડોક્ટરો અને વૈદ્યો જો દરે ફાર્મસીની દેશી દવાઓ પોતાના દવાખાનામાં વાપરે તો જરૂર તેમને યશ મળ્યા વગર રહેતો જ નહિ ફાર્મસીનું સક્ષિત સૂચીપત્ર આ અંક સાથે વહેંચેલું છે જે વાચકાથી ખાતરી થતો કે કય દેશી દવાઓ ક્યા રોગ ઉપર સારું કામ કરે છે વળી ભાવમાં એટલી જાણી મસ્તી છે કે વૈદ્ય જો એ દવાઓ યેર જતાવે તો તેને ફાર્મસીમાંથી લેવા કરતાં પણ મોઢી પડે છે.

દરે ફાર્મસીમાં તમામ કાચો ચુર્ણો અને ગુટિકા નામ ઉત્તમ વનસ્પતિની, જાતી દેખરેખ નીચે ખડાવી ચડાવી તૈયાર કરવામાં આવે છે. જેથી તેનો દમ કાઢ્ય રહે છે, અને તાત્કાલિક ગુણમાં અદી જાય છે ક્વાથો પીવાનો જેમને કંટકો હોય તે, તેમને માટે પ્રવાહી ક્વાથો તૈયાર રહે છે જે લાંબી મુદત સુધી રહેવા જતા જનકના નથી અને રહેવા-ઉધી પીઈ શકાય છે દરે ફાર્મસી આજકાલ કમતા પંદર વર્ષથી સાફ કામ કરે છે, જે ફાર્મસીની દવાઓ ગુણમાં ઉત્તમ છે તેની ખાતરી મર્વેએ કરેલી છે.

દરે ડોક્ટરોએ જો ખરા સ્વદેશી યત્ન હોય તો પોતાના દવાખાનામાં સ્વદેશી દવાઓ વાપરવી જોઈ છે, જનમમાંજે પણ દરે વિદ્યાવતી દવાઓનો બુદ્ધિમાર કરી તેને જરૂર

આપણા દેશમાં જ બનેલી, આપણા દેશની જ વનરપતિ અને ધાતુઓની દેશી પદ્ધતિ અનુસાર તૈયાર કરેલી, દેશી આયુર્વેદ શાસ્ત્રાધારે, દેશી વૈદ્યોએ જિજ્ઞાસુ બનાવેલી ઉત્તમ દેશી દવાઓ વાપરવી ધટે છે.

આપણા દેશના સોડાને આપણા દેશમાં જ બનેલું અનાજ જેમ માફક આવે છે તેમ આપણા દેશમાં જ બનેલી દેશી દવાઓ વધુ માફક આવે છે માટે દરેક દેશી દવાઓ વાપરવી ધટે છે તમે જો એક વાર દવે ફાર્મસીની દેશી દવાઓ વાપરશો તો જાગ્રે જ ફરી બીજી દવાઓ વાપરવાનું મન થશે દવે ફાર્મસીમાં દવાઓ હાથે ખડાઈ તૈયાર થાય છે જેથી તેનું હીર બળી જતું નથી, બ્યારે ફેટલીક અન્ય ફાર્મસીઓએ વિલાયતી પદ્ધતિ અનુસાર મશીનથી દેશી દવાઓ બનાવવા માટેલી હોનાથી વનરપતિનું હીરનિકવાં સત્ત મશીનમાં બળી જાય છે અને તેથી ગુણમાં ઓછી ગુણુ કરે છે. જેથી બનેલા સુધી હાથે ખાંડેલી, હાથે ચાળેલી, હાથે છુટેલી, હાથે બનાવેલી દેશી દવાઓ-જે દવે ફાર્મસીમાં તૈયાર થાય છે તે વાપરવા અમે સર્વ સંજ્ઞનોને આમક કરીએ છીએ.

સ્વદેશી યવા ખાતા પીવામાં વપરાતી દવાઓ પણ સ્વદેશી જ વાપરો. માકામાં ગાંધીજી પણ દેશી દવાઓ જ વાપરવા કહે છે તો હવે પરદેશી રપીરીટ અને ટીચરના બાટલા પીવા ડોડી દેહુ ગુણમાં સર્વોચ્ચ એવી સ્વદેશી દવાઓ વાપરવા અમે અમારા દેશ બંધુઓને આમકપૂર્વક જણાવીએ છીએ.

દવે ફાર્મસીનું દરખાતું-અમદાવાદમાં ખાડીવામાં છે, અને મુખ્ય ઓરીસ અને દુધન-રીચીરોડ ઉપર ચઢાલિર રચામીના દેરા સામે છે તેમજે ચાર રસ્તેથી મદાન બદલી મુખ્ય ઓરીસ રીચીરોડ ઉપર રાખી છે માટે રૂમર મળવા ઇચ્છનારા બંધુઓએ રીચીરોડ ઉપર મળવું. દેશી દવાઓ સંબંધી વધુ ખત્રી કરી આપનામાં આવે છે.

ફાર્મસીના અગતું દવાખાતું પણ તેજ રચે આવે છે. દરદીઓને રૂમર મળવાથી વધુ સંતોષ થતા સંભવજે દવાખાનામાં વૈદ્યરાજ બંને કામ કરે છે, અને તેથી ન મટતા રોગને માટે, નિરાય ન થતા એક વાર પત્રવ્યવહારથી જણાવવું. રૂમર મળી શકાય તેમજે રૂમર મળવું તો જરૂર તેમના અનુભવનો લાભ દરદીઓને મળશે.

બ્યારે આપણે પૂરુંપુગ સ્વદેશી યષ્ઠ્ય ત્યારે જ સ્વરાજ્ય મળશે ખાત્રી પંદેરવાથી પુગ સ્વદેશી થતું નથી ખાત્રી પીવાની વસ્તુઓ પણ સ્વદેશી જ બનેલે, પરદેશી દવાઓ વાપરવી અને સ્વદેશી યવા છીએ એમ કહેવાવું એજ પાપ છે માટે જેમ અને તેમ મર્જે દેશી દવાઓ વાપરવી અને ડોડેરાએ પણ હવે તો દેશમાં બનેલી દેશી દવાઓનો દવાખાનામાં ઉપયોગ કરવા સુકડુ નહિ.

ડોડેરા માટે દેશી દવાઓમાં યુ યુ વનરપતિ નિગેરે આવે છે, દરેક દેશી દવાઓની બનાવટ અને તેના ગુણુ સંબંધી વધુ નવાણું.

દેશીવૈદ્ય

એ પુસ્તક હમણા જ બહાર પડ્યું છે. જેની કીમત રૂ ૧) છે તે મગાવી વાંચવાથી દેશીદવાઓની બનાવટ અને ગુણુનું ઉત્તમ જ્ઞાન મળશે.

અવરયાપક ભાગ્યોદય-અમદાવાદ.

કમલનું મૂલ્ય.

(લેખક-ડૉ. ઠાકોરદાસ નાથાલાલ દેસાઈ બી એ એસ એસ બી)

રાત્રિના પ્રાણુદર હિમથી નગરના રાત્ર પુખ્તો મૃતપ્રાપ્ત થયા. સુદાન માળીના તમા વર્માજ દેવ એક કમળ ખીલ્યું હતું.

સુદામે વિચાર્યું ' આ અતુષ્ઠ કમળ રાત્રના ચરણે ધરીશ ખીલ કોઈને નહિ, ત્યાગ ગંગાનેજ આ કમળ વેચીશ, ' સુદાસ કમળ લઈ રાત્રને તરફ ચાલ્યો.

માર્ગમાં નગરગેઠ મળ્યા અને તેમણે પૂછ્યું " માળી ! દયાથી છુદ્ડ ભગવાન આ પથા નગરમા પધાર્યો છે, અને હું પ્રભુનું પૂજન કરવા જાઉં છું ત્યારે કમળની હું પ્રભુના ચરણ કમળમાં ભેટ ધરવા ધારૂ છું. કમળનું શું લક્ષણ ? "

" એક સુવર્ણ મ્હોરથી આપુ નહિ " સુદાસે કહ્યું.

" હું ત્હને એક સુવર્ણ મ્હોર આપુ છું ત્હને કમળ આપ. "

તુરંતજ રાત્રનેકના મ્હોરો કરાખા હાથમા અને હુપ, ચન્દન, અક્ષત ફળાદિ મામમી લઈ છુદ્ડ ભગવાનની પૂજાએ ગાળ પ્રમેતજન બંદાર નીકળ્યા પણ આ સર્વ મામમીમાં પુષ્પતી ન્યુનતા હતી, કારણ તે રાત્રિની અક્ષલ કઠીરી નગરના મર્ પુખ્તો મૃતપ્રાપ્ત થયા હતા.

માળીના હાથમા આ મુદર કમળ જોઈ રાત્રએ પૂછ્યું " માળી ! ત્હારા આ મનોદર કમળની શી કિમ્મત છે ? અને ત્હારા પ્રભુના ચરણકમળમાં ધરવાની મ્હારી અભિલાષા છે. "

માળીએ કહ્યું " રાત્ર ! આ મો એક સુવર્ણ મ્હોરે માગણી કરે છે "

" હું ત્હને સો સુવર્ણ મ્હોર આપીશ " રાત્રએ કહ્યું

" હું ત્હને ત્રસો આપીશ " રોડ ખાલ્યા

રાત્રએ ત્રણસો કઠી અને એમને એમ કમળનું સુવર્ણ વધારું ચાલ્યું

સુદાસ વિચિત્ર થયો અને વિચાર્યું " એવો તે રાત્ર મ્હાનુભાવ હશે જેને માટે રાત્ર અને નગરગેઠ આટલાટલુ દ્રવ્ય ખર્ચી મ્હાર કમળ લેરા નતપર થયા છે ? જો આ કમળ હું જાતેજ તેમની પાસે લઈ જાઉં તો કદાચ મ્હને વધારે દ્રવ્ય મળે, હું ધનવાન થાઉં અને જીવનપર્યંત મુખેથી રહું. "

રાત્ર તરફ મુઠાસે કહ્યું " હમા કરો, હે રાત્ર ! હમા કરો

ઓ નગરગેઠ ! હું કમળ વેચીશ નહિ "

સુદાસ ભગવાન છુદ્ડ પાસે દોડી ગયો.

શાંતિ અને દયા સેવાવતા, આસપાસની જૂમિને તેજના ખંચારે આપતા ભગવાન છુદ્ડ પદ નીચે પદ્મામનવાળો જોય હતા

ભગવાન છુદ્ડની સર્ગીય મુર્તિ મામુ મુક અને અચેતન ભાવે ઉઘો મ્હી સુદામે એ સુદર મુર્તિનું અમત ગીઝાર્યું પછી પ્રભુના અગ્નિકમળમા સાટાંગ પ્રજ્ઞામ કરી કમળની પ્રભુના ચરણગવિદમા ભેટ ધરી

પ્રભુએ પૂછ્યું " વત્તા ! શી કમ્મલ છે " અને મુઠાસે ત્યાજ જોડી વિનયુ " ઓ મ્હારા પ્રભુ ! ત્હારા અગ્નિકમળની વજની માત્ર એક દક્ષિણ ! " *